TARİHÇELERİ VE AÇIKLAMALARI İLE BİRLİKTE

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

I. CİLT (1920 - 1945)

İSMAİL SOYSAL



TÜRK TARİH KURUMU

Birinci baskı : 1983
İkinci baskı : 1989

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XVI. Dizi – Sayı 38²

İSMAİL SOYSAL

TARİHÇELERİ VE AÇIKLAMALARI İLE BİRLİKTE

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

I. CİLT (1920 - 1945)

3. Baskı



TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ – ANKARA
2000

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR VE NOTLAR IX

ÜÇÜNCÜ BASKI ÇIKARKEN XI

GİRİŞ 1

OSMANLI DEVLETİNDEN YENİ TÜRKİYE'YE GEÇİŞ DÖNEMİNDE İKİ BELGE: 10

1918 MONDROS SİLÂH BIRAKIŞIMI 12

1920 ULUSAL AND (MİSAK-I MİLLİ) 15

I. 1920 TÜRKİYE – ERMENİSTAN BARIŞ ANDLAŞMASI 17

II. 1921 TÜRKİYE – AFGANİSTAN (DAYANIŞMA) ANDLAŞMASI 24

III. 1921 TÜRKİYE - SOVYET RUSYA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI 27

IV. 1921 TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN, AZERBAYCAN VE GÜRCİSTAN ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI 39

V. 1921 TÜRK - FRANSIZ (ÖN BARIŞ) ANLAŞMASI 48

VI. 1922 TÜRKİYE-UKRAYNA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI. 61

VII. 1922 MUDANYA SİLÂH BIRAKIŞIMI SÖZLEŞMESİ 69

VIII. 1923 LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASI (Önyazı) 67

I. Barış Andlaşması 85

II. Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme 140

III. Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme 152

IV. Oturma ve Yargı Yetkisi konusunda Sözleşme 157

V. Ticaret Sözleşmesi 165

VI. Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol 177

VII. Sivil Tutukluların geri verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine ilişkin Türk-Yunan Anlaşması 184

VIII. Genel Affa ilişkin Açıklama ve Protokol 187

IX. Yunanistan'daki Müslüman Mallarına ilişkin Demeç ... 191

X. Sağlık işlerine ilişkin Demeç 193

XI. Adaletin Yönetimine ilişkin Demeç 194

XII. Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş ayrıcalıklara ilişkin Protokol ve Demeç 196

XIII. Lozan'da imza edilen Bağıtların kimi hükümlerine Belçika ve Portekiz'in katılmasına ilişkin Protokol ve bu iki Devletin Açıklamaları 202

XIV. Britanya, Fransa ve İtalya'nın Silâhlı Kuvvetlerince işgal edilen Türkiye Topraklarının boşaltılmasına ilişkin Protokol ve Açıklama 204

xv. Karaağaç Bölgesi ile İmroz ve Bozcaada'ya ilişkin olarak Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya Yunanistan ve Türkiye'nin imzaladığı Protokol 208

xvi. Yunanistan'da Azınlıkların korunması konusunda 10 Ağustos 1920 günü başlıca Müttefik Devletler ile Yunanistan arasında Sèvres'de yapılan Andlaşma ve Trakya'ya ilişkin olarak bu Devletler arasında gene o gün yapılan Andlaşma ile ilgili Protokol 210

xvii. Sırp-Hırvat-Slovan Devletinin imzasına ilişkin Protokol 212

xviii. Lozan Konferansı Son Bağıtı 213

xix. Lozan'da imzalanan Bağıtların kimi Maddelerine ilişkin Mektuplar 218

[xx]. Barış Andlaşmasının kimi Maddelerine ilişkin Anlaşmalar 242

IX. 1923-1937 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ÇEŞİTLİ DEVLETLERLE YAPTIĞI DOSTLUK ANDLAŞMALARI 245

X. 1925 TÜRKİYE - BULGARİSTAN DOSTLUK ANDLAŞMASI VE OTURMA SÖZLEŞMESİ 253

XI. 1925 TÜRKİYE - SOVYETLER BİRLİĞİ DOSTLUK VE TARAFSIZLIK (SALDIRMAZLIK) ANDLAŞMASI İLE UZATMA PROTOKOLLERİ VE 1931 DENİZ KUVVETLERİNE İLİŞKİN EK PROTOKOL ... 264

XII. 1926 TÜRKİYE - IRAN DOSTLUK VE GÜVENLİK (SALDIRMAZLIK) ANDLAŞMASI VE 1928 EK PROTOKOLÜ 274

XIII. 1926 TÜRKİYE-FRANSA (SURİYE VE LÜBNAN İÇİN) DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK SÖZLEŞMESİ 281

XIV. 1926 TÜRKİYE İLE İNGİLTERE VE IRAK ARASINDA SINIR VE İYİ KOMŞULUK (MUSUL) ANDLAŞMASI VE 1936 UZATMA PROTOKOLÜ 304

XV. 1927 TÜRKİYE İLE AMERİKA B. D. ARASINDA İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN NOTA VERİŞİMİ VE 1930 OTURMA ANDLAŞMASI 320

XVI. 1928 TÜRKİYE - AFGANİSTAN DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI 329

XVII. 1928 TÜRKİYE - İTALYA TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE YARGISAL ÇÖZÜM ANDLAŞMASI VE 1932 ANADOLU KIYISI İLE MEİS ADASI ARASINDAKİ DENİZ SINIRINA İLİŞKİN SÖZLEŞME 333

XVIII. 1928-1933 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI UZLAŞTIRMA, YARGI YOLU VE HAKEMLİK ANDLAŞMALARI (ÖRNEK OLARAK): 1931 TÜRK-BELÇİKA UZLAŞTIRMA, HAKEMLİK VE YARGISAL ÇÖZÜM SÖZLEŞMESİ 344

XIX. 1928 SAVAŞIN ULUSAL SİYASETİN ARACI OLARAK KULLANILMASINDAN VAZGEÇİLMESİNE İLİŞKİN ANDLAŞMA (BRİAND-KELLOGG PAKTI) İLE BUNUN DOĞU AVRUPA'DA HEMEN YÜRÜRLÜĞE KONULMASIYLA İLGİLİ 1929 MOSKOVA (LİTVİNOF) PROTOKOLÜNE VE ÖZDEŞ KONUDA 1933 RİO DE JANEİRO ANDLAŞMASINA TÜRKİYE'NİN KATILMASI 358

XX. 1929 TÜRKİYE - BULGARİSTAN TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA, YARGISAL ÇÖZÜM VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI 373

XXI. 1930 TÜRK - FRANSIZ DOSTLUK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI 379

XXII. 1930 TÜRK-YUNAN DOSTLUK, TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI 391

XXIII. 1932'DE TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİ YASASINA VE 1935'DE SÜREKLİ ADALET DİVANINA KATILMASI..... 397

XXIV. 1932 TÜRKİYE-İRAN DOSTLUK ANDLAŞMASI İLE GÜVENLİK, TARAFSIZLIK, SALDIRMAZLIK VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI (VE 1937 SINIR BÖLGESİNİN GÜVENLİĞİ KONUSUNDAKİ SÖZLEŞME)..... 420

XXV. 1933 SALDIRININ TANIMINA İLİŞKİN LONDRA SÖZLEŞMELERİ 427

XXVI. 1933 TÜRKİYE - YUNANİSTAN İÇTEN ANLAŞMA PAKTI .. 433

XXVII. 1933 TÜRKİYE - ROMANYA DOSTLUK, SALDIRMAZLIK, HAKEMLİK VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI 437

XXVIII. 1933 TÜRKİYE - YUGOSLAVYA DOSTLUK, SALDIRMAZLIK, YARGISAL YARDIMLAŞMA, HAKEMLİK VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI 441

XXIX. 1934 BALKAN PAKTI VE 1938 BALKAN PAKTI DEVLETLERİYLE BULGARİSTAN ARASINDA ANLAŞMA 447

XXX. 1934'de TÜRKİYE'NİN UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI YOLLARLA ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN 1928 GENEL BAĞITINA KATILMASI 464

XXXI. 1935 HABEŞİSTAN SAVAŞI ÜZERİNE TÜRKİYE'NİN M. C. YAPTIRIMLARINA KATILMASI VE 1936 TÜRK - İNGİLİZ AKDENİZ İTTİFAKI 477

XXXII. 1936 MONTREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ 493

XXXIII. 1936 İSPANYA İÇSAVAŞINA KARIŞMAKTAN KAÇINMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE 1937 AKDENİZDE GÜVENLİĞİ SAĞLAMAK İÇİN NYON VE CENEVRE ANLAŞMALARI 519

XXXIV. 1937 TÜRKİYE - MISIR DOSTLUK ANDLAŞMASI 528

XXXV. 1937 SANCAK (HATAY) "AYRI VARLIĞI" NIN KURULUŞU; 1939 HATAY'IN ANAVATANA BAĞLANMASINA İLİŞKİN ANDLAŞMALAR 531
XXXVI. 1937 SÂD-ÂBAD PAKTI 582
XXXVII. 1938 TÜRK - YUNAN ANDLAŞMASI 588
XXXVIII. 1939 TÜRK - İNGİLİZ - FRANSIZ ÜÇLÜ İTTİFAKI 591
XXXIX. 1940 TÜRKİYE - FRANSA (SURİYE VE LÜBNAN İÇİN) DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK SÖZLEŞMESİ VE EKLERİ .. 610
XL. 1941 TÜRK - BULGAR ORTAK DEMECİ 631
XLI. 1941 TÜRK - SOVYET DEMECİ 634
XLII. 1941 TÜRKİYE - ALMANYA SALDIRMAZLIK PAKTI 637
XLIII. 1945 TÜRKİYE - AMERİKA B. D. ASKERSEL YARDIM ANDLAŞMASI 640
KAYNAKLAR 646
OLAYLAR KRONOLOJİSİ (1918–1945) 650
TÜRKÇE - OSMANLICA (FRANSIZCA) SÖZLÜK 678

HARİTALAR :

I. Türkiye'nin 1. Dünya Savaşından sonraki sınır değişikliklerini ve silâhtan arındırılmış bölgelerini gösteren harita
II. Türkiye'de yasak bölgeler ve uluslararası hava yolları haritası (Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili)

* * *

KISALTMALAR VE NOTLAR

A. B. D.: Amerika Birleşik Devletleri

B. M.: Birleşmiş Milletler

C.: Cilt

Değiş.: Sonradan değiştirilmiş biçimiyle (Madde ya da hüküm)

Dev. Huk.: Devletler Hukuku

Düstur : Türk Yasaları ve yasalaşan uluslararası Andlaşmaları içeren dizi yayın :

(Not : 23 Nisan 1920 - 26 Nisan 1960 dönemine ilişkin 41 Cilt vardır. Bu dizinin 1. ve 2. baskısına göre sayfa sayıları değişiktir. Kitabımızda her iki sayı da verilmiştir.)

Gen.: Genel

Huk.: Hukuk, hukuksal

İng.: Ingilizce

LONTS : League of Nations, Treaty Series (Fransızcası : Société des Nations, Recueil des Traités)

(Not : Eylül 1920–31 Temmuz 1946 döneminde Milletler Cemiyeti Sekreterliğindeki Kütüğe yazılmış Andlaşmaların imzalandığı dilden ve ayrıca İngilizce ve Fransızca çeviri metinlerini içeren bu dizi yayın 205 cilttir. Kitabımızın dip notlarında bu metinlere yollama yapılırken önce cilt sayısı, sonra sayfası verilmiştir. Örnek 54, LONTS, 177).

Kaldır.: Sonradan kaldırılan (Madde ya da hüküm)

Lât.: Lâtince

M. C.: Milletler Cemiyeti

Madde aralarında (-) : Örneğin 1-4: 1., 2., 3., 4. Maddeleri gösterir.

Md.: Madde

S.: Sahife

S. B. F.: Siyasal Bilgiler Fakültesi (Ankara)

S. S. C. B.: Sovyetler Birliği ya da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Systematic Survey : U. N. Systematic Survey of Treaties for pacific Settlement of International disputes : 1928–1948 (Uluslararası Uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümüne ilişkin Andlaşmalar dizisi)

T. B. M. M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T. T. K.: Türk Tarih Kurumu

Ter.: Tertip (Düstur'ların yayın dizisi)

(Yeni Parag.): Andlaşma metnine sonradan konulan bir hüküm.

* * *

ÜÇÜNCÜ BASKI ÇIKARKEN

Bir referans kitabı olan bu yapıtın üçüncü baskısı çıkarken bir kaç açıklama da bulunmak istiyoruz:

1. Kitapta zamanla farkına varılan kimi yanlışlıklar ya da eksiklikler nedeniyle yeni düzeltmeler yapılmıştır.

2. Bu yapıtın ikinci cildini (1945-1990) tek kitapta toplamanın olanaksız olacağı anlaşılınca iki ayrı kesim içinde yayımlanmasını Türk Tarih Kurumu'na önermiştik, olumlu karşılandı. Bunun üzerine Türkiye'nin uluslararası örgütler ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde üstlendiği yükümlülüklere ilişkin bağıtları içeren (A) Kesimini -ki 831 sayfa tutmuştu- içeren kitap 1991 yılında yayımlanmıştı. İkili Bağıtları içerecek (B) Kesimine gelince, üzülerek belirtmek isterim ki, 1984 yılından beri başında bulunduğum Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfının yoğun işleri nedeniyle, bu sonuncu kitabın hazırlığı gecikmiştir. Bunun biraz teselli eden tarafı, 1989 de Rusya'da ve Balkanlarda komünizmin çökmesi ve 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine Balkanlar, Karadeniz havzası, Kafkasya ve Ortaasya'da kurulan yeni devletlerle bugüne dek yapılan pek çok anlaşmaların da kitaba alınması olanağı elde edildi. Kendime bir yardımcı bulduğum zaman, bu üçüncü kitabı da bitirmek umudundayım.

Öte yandan, Çok Taraflı bağıtlarla ilgili 2/A cildinin de, gene yukarıda değindiğimiz nedenlerle yeni bağıtları da kapsayacak biçimde ikinci baskısına gereksinim duyulacağını sanıyoruz. Onun da 2000 yılında gerçekleşmesine çalışacağız.

3. Türkiye'de son iki kuşak boyunca yakın tarihimize ilgi, özellikle 1945'den sonraki dönemi kapsayan uluslararası ilişkiler disiplininin yayılması sonucunda, Üniversitelerimizde, kitaplıklarda, medyada ve araştırmacılarda hızla artmıştır. Bu kitabın 3. kez basılmasına gerek görülmesi bu gelişimin bir işaretidir.

Aslında Batı ülkelerinde bu işi Dışişleri Bakanlıklarında özel bir büro yapmaktadır. Böyle bir büro andlaşmaların kaleme alınan metinlerinin ve çevirilerinin diplomatik stile uygunluğuna ve tek düzeliğine yardımcı olduğu gibi, imzalanıp onaylanan bağıtların önce fasiküller, sonra yıllıklar içinde basılmasını da sağlar, sonradan yapılan değişiklikleri vb. metne işler ve Andlaşmalar Dizisini kullanıma hazır tutar. Cumhuriyetin ilk döneminde **bu işler yapılmıştı, sonra da durdu. Dileğimiz, Dışişleri Bakanlığımızın bu işi Batıdaki modellerine uygun biçimde, yeniden başlatmasıdır.**

Okuyucularıma saygı ve en iyi dileklerimi sunarım.

İstanbul, 1 Ocak 1998
Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Direktörü
Em. Büyükelçi İsmail Soysal

GİRİŞ

Yeni Türkiye Devletinin uluslararası ilişkilerini düzenleyen Andlaşmaların, onun diplomasi tarihinin en önemli kaynaklarından biri olduğu kuşkusuzdur.

Türkiye, 1920 yılından beri iki bin dolayında Andlaşma yapmıştır. Özellikle, İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası işbirliği alanlarının çeşitlenmesiyle, bu bağıtların sayısı da hızla artmıştır. Bugün elimizde, biri Gündüz ve Ahmet Ökçün'ün çıkardığı "Türk Andlaşmaları Rehberi (1920-73)", öteki de Ahmet Yavuz'un yayımladığı "Türkiye Cumhuriyetinin Milletlerarası Andlaşmaları (20 Nisan 1920 - 1 Temmuz 1976)" adlı iki klavuz vardır[1]. Bunlar, Andlaşma metinlerini Düstur. Resmi Gazete ya da yabancı yapıtlarda bulmakta büyük kolaylık sağlıyor.

Türkçe Andlaşma metinlerinin çoğu – kimi kez Fransızca ve İngilizceleri ile birlikte – Düstur ya da Resmi Gazetelerde bulunuyor. Şu da var ki, Andlaşmalardan kimisi Parlementonun onayından geçmediğinden ya da geçmesi gerekmediğinden, bunları arayıp bulmak aydınlarımız için bir sorun oluyor.

Dışişleri Bakanlığımız, Cumhuriyetin ilk döneminde, Andlaşmaların Türkçe metinlerini, geçerli yabancı dil ile birlikte, "Muahedat Mecmuası" başlığı altında yayımlanmağa başlamışsa da, bu güzel girişim, ne yazık ki, 1928 yılından sonra durmuştur. Gerçi Andlaşmaların, Sicil Defterlerinin tutulması sürdürülmüştür. Ancak orada da eksikler olduğu görülmektedir. Andlaşmaların imzalı metinleri ise çeşitli kasa ve dosyalarda saklı kaldığından, gerektiğinde bunları bulmak da kolay olmamaktadır. Öte yandan, Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin yaptığı Andlaşmaları eski Milletler Cemiyeti ve bugünkü Birleşmiş Milletlere tesçil ettirme yöntemine pek uymadığından, karşı Bağıtlı Taraf da böyle davranmışsa, onların İngilizce ya da Fransızca metinlerini bu Kuruluş-

[1] Gündüz Ökçün - Ahmet R. Ökçün, Türk Andlaşmaları Rehberi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 372, Ankara 1974; Ahmet Yavuz Türkiye Cumhuriyetinin Akdettiği Milletlerarası Andlaşmalar, Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1976. Gündüz Ökçün daha önce, A. Guide to Turkish Treaties (1920-1964) adlı İngilizce bir yapıt yayımlamıştı : Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından, No. 201-183. Ankara, 1966.

ların Andlaşma Dizileri arasında bulmak olanağı da yoktur. Nitekim, Türkiye'nin yaptığı ikili Andlaşmaların yarısından çoğunun "United Nations Treaty Series" de bulunmadığı yapılan bir araştırmadan anlaşılmaktadır [2].

Öyle sanıyoruz ki, bugünkü durumda, geçmişteki tüm bu Andlaşmaları – kimi ileri ülkelerde olduğu üzere – sistemli bir biçimde yayımlamak artık çok zordur. Bununla birlikte, Dışişleri Bakanlığında 1977 yılında kurulan Arşiv Dairesince, ilkin bu Andlaşmaların imzalı metinleri bulunur ve sicil Defterleri ile birlikte düzenli bir duruma getirilebilir; ayrıca Andlaşmalar imzalanmadan önce yapılan görüşmelere ilişkin tutanakların fotokopileri, hazırlanıp, el altında tutulabilir. Ama, tüm bu işlerin yapılması Cumhuriyet dönemi Dışişleri Arşivlerinin bir an önce düzenlenmesine bağlıdır ki, bugüne dek bu çok önemli konu ele alınamamıştır.

Daha fazla gecikmeden yapılması gerekli ve olanaklı iş ise, hiç değilse 1980 yılından başlamak üzere, Dışişleri Bakanlığının Büyük Millet Meclisince onaylanan ya da buna gerek kalmaksızın yürürlüğe konulan tüm Andlaşmaları, Batı Devletlerindeki örneklerine uygun biçimde, yayımlamasıdır.

Özen gösterilmesi gereken bir başka konu da, Andlaşmaların Türkçe çevirilerinin yetkili bir Kurulun onayından geçtikten sonra Büyük Millet Meclisine sunulması ve Düstur'larda bu yasal Türkçe Metinlerle birlikte – eskiden yapıldığı üzere – geçerli Fransızca ya da İngilizce metinlerinin de yayımlanmasıdır. Böylelikle, Türkçe çeviri yanlışlıkları önlenir, dilde uyum sağlanır ve, gerektiğinde, geçerli Fransızca ve İngilizce metinlerle karşılaştırma olanağı bulunur.

Gerçi Andlaşmalardan hangilerinin siyasal nitelik taşıdığını gösteren kesin bir ölçüt yoktur. Bununla birlikte, sözkonusu iki bin Andlaşmanın, yaklaşık olarak yalnızca 150'sinin özellikle siyasal nitelik taşıdığı söylenebilir. Bunlardan hiç değilse diplomasi tarihimiz açısından en önemli görünenlerini bir araya getirip her biri için açıklayıcı önyazılarla birlikte, yayımlamanın bir eksikliği gidereceğine inanarak, 1965 yılında "Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle ilgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları" adlı bir kitap hazırlamıştım [3]. Yalnızca 21 Andlaşmayı içeren bu ilk

[2] Peter H. Rohn, Turkish Treaties in Global Perspective, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, Ankara, 1965, C. VI, S. 123.

[3] İsmail Soysal, Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle ilgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlarından, Ankara, 1965.

yapıt aydınlarımızın ilgisini çekmiş, özendirici kimi eleştiriler yapılarak, bunun genişletilmesi önerilmişti.

Aradan 15 yıl geçince, gerek ilk kitabımızdaki eksikleri bütünlemek ve daha sonra yapılmış önemli Andlaşmaları eklemek, gerek Osmanlıca yazılı Andlaşmaların dilini, yeni kuşakları düşünerek, türkçeleştirmek gereksinimini duydum. Ayrıca, her Andlaşmanın başına konulacak önyazıda, o Andlaşmanın niteliği, yapıldığı sıradaki siyasal koşullar, onun etkileri, sonraki gelişmesi, uğradığı değişiklikler ve bugünkü durumu üzerinde, araştırmacılara yardımcı olacak biçimde, geniş bilgi verildiğinden, kitap, bir andlaşmalar dizisinin ötesinde, andlaşmalar ve onların incelenmesi niteliğini almıştır. Nitekim, I. Ciltte bu önyazılar kitabın % 37 sini oluşturan bir genişlik kazanmıştır.

İşte bu gereksinimleri karşılamak üzere, Tarih Kurumumuz, yeni bir yapıt hazırlanması görevini 1976 yılında bana vermişti. Şimdi yapıtımızın ilk cildini sunuyoruz.

Umut ediyoruz ki, bizim ortaya koyduğumuz bu yapıttan başka, Türkiye'nin taraf olduğu Ekonomik Andlaşmalar, Uluslararası İhtisas Kuruluşlarına ilişkin Sözleşmeler ve Devletler Hukuku bakımından kodifikasyon niteliğindeki bağıtlar, yetkili kişiler ve Kurumlarımızca, ayrı ayrı kitaplar içinde ve açıklamalı olarak, yayımlanır[4].

* * *

Şimdi kitabın içeriği, düzeni ve sistematiği üzerinde kimi açıklamalar yapalım:

1. Kitap iki ciltten oluşmaktadır. Birincisi 1920 yılından İkinci Dünya Savaşının 1945 yılında sona ermesine dek geçen 25 yıllık dönemi; İkincisi, 1945 yılından 1981 yılına dek süren 36 yıllık dönemi kapsamaktadır.

Başlangıç tarihinden önce, Osmanlı Devletince yapılan 1918 Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesi ile 1920 yılında İstanbul'da Osmanlı "Meclis - i Mebusanı"'nca açıklanan "Misak - ı Millî"'nin metinlerini, yeni Türkiye'nin yaptığı Barış Andlaşmalarının niteliklerini ve sınırların hangi ilkelere göre çizildiğini iyi anlayabilmek için, kitabımızın sistematiğini bozmadan, Giriş Kesimi ile Andlaşmalar Bölümü arasına

[4] Kimi Andlaşma metinlerini bir araya getiren bir kitap olarak bak. Dr. Nomer ve Dr. Eski Yurt, Avrupa Sözleşmeleri, İstanbul, 1975.

ayrı bir Bölüm olarak koymayı yararlı bulduk. Buna karşılık, Osmanlı Hükümetince imzalanan Sèvres Barış Andlaşmasını buraya almadık[5].

Kitabın sonuna "Kaynaklar" dan sonra, bir "Olaylar Kronolojisi" koyduk. Bundan amacımız, andlaşmaları inceleyenlere, genellikle uluslararası koşulların, özellikle Türkiye'nin o sıradaki diplomasi ilişkilerinin ip uçlarını verebilmek olmuştur.

"Türkçe – Osmanlıca – (Fransızca) Sözlük" ise kaçınılmaz bir zorunluktu. Çünkü, kullandığımız terim ve deyimlerin yasal Türkçe metinlerde hangi sözcüklerin karşılığı olduğunu ve – özellikle Birinci Ciltte geçerli metinlerin pek çoğunun Fransızca olması nedeniyle – onların Fransızcalarını göstermek gerekiyordu. Böylece, metinleri okurken duraksama olunca bu Sözlüğe bakılabilecektir.

Birinci Cildin en sonuna, Türkiye'nin 1920 yılından sonra ulusal sınırlarındaki değişmeleri gösteren bir harita ekledik. Ayrıca, 1936 Montrö Sözleşmeleriyle ilgili olarak, yasak bölgelere ve geçiş koridorlarına ilişkin bir harita koyduk.

Andlaşmaların amaç ve niteliğini, yapıldıkları zamandaki siyasal koşulları daha iyi anlamaya yararlı olacağına inandımız zaman, her birinin önyazısında, onlarla ilgili başkaca belgelerden sözettik ve, gerekiyorsa, o belgelerden kimi parçalar aktardık. Örneğin, 1939 Üçlü İttifakından önce İngiltere ve Fransa ile yayımlanan Ortak Demeç'lerin metinlerine de yer verilmiştir. Bunun gibi, Türkiye'yi NATO çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleriyle ittifaka götüren yol üzerinde 1947 Truman Doktirini'nin bir yeri vardır.

Andlaşmalar doğan, gelişen, değişen ve ölen hukuksal bağlar olduğundan, onların yaşamındaki tüm değişiklikleri (yürürlüğe girişi, katılmalar, çekinceler, hükümlerinde yapılan değişiklikler, bütününün ya da bir bölümünün ortadan kaldırılması, varlık nedeni ortadan kalkınca kendiliğinden geçerliğini yitirmesi gibi) önyazılarımızda, eldeki bilgilerin verdiği olanak ölçüsünde, belirtmeğe çalıştık.

2. Kitabımıza hangi Andlaşmaların alınması gerektiği konusunda, 1965 yılında çıkan ilk yapıtın yarattığı eleştirileri gözönünde tuttuk. Ayrıca, Kurumumuzun Başkanı Prof. Enver Ziya Karal ile Prof. Seha

[5] Sèvres Barış Andlaşması metninin, bu Andlaşma ölü doğmuş bir bağıt da olsa, Türkiye'nin yaptığı barış Andlaşmalarıyla karşılaştırılmasında yarar olacağı kuşkusuzdur. Andlaşmanın Fransızcadan günümüzün Türkçesine çevrilmiş metni için bak. Seha Meray - Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, Ankara, 1977.

Meray başta olmak üzere, bir çok yetkili aydınlarımızın düşüncelerinden yararlandık. Tek bir ölçüt ortaya koymanın zorluğu karşısında, vardığımız sonuç şu oldu: Türkiye'nin uluslararası alanda yerini almasını, sınırlarının çizilmesini, güvenliğinin ve uzun süreli çıkarlarının sağlanmasını, iyi komşuluk ilişkilerine ya da dünya barışına katkısını, çağdaş uygarlığı benimsemesinin gereği olan yükümleri üstlenmesini yansıtan, kısacası onun dış politikasının uygulanmasına ilişkin olan tüm Andlaşlaşmaları almak. Çünkü amacımız, Türkiye'nin diplomasi ilişkileri üzerinde araştırmalar yapan aydınlarımız, Parlemento üyeleri, Dışişleri Bakanlığı meslek memurları, Uluslararası İlişkiler disiplinini okutan ya da okuyan üniversiteliler, gazeteciler vb. kimselere bir referans kitabı hazırlamaktı. O nedenle, Türkiye'nin 62 yıllık dış politikasının uluslararası alanda düzenlenmesi biçimini yeterince göstermeğe çalıştık.

Kitaba alınan Andlaşmalardan kimisi (UNESCO, Türk - Amerikan İkamet, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ortaklık Andlaşması gibi) ilk bakışta siyasal değil, kültürel, hukuksal ya da ekonomik nitelikte imiş gibi görünebilirler. Oysa, onlar da amaçları, etkileri ve birçok bakımlardan siyasal bir önem taşıdıkları için alınmışlardır. Öte yandan Lozan Barış Andlaşması, Dostluk ve Komşuluk Andlaşmaları gibi bağıtlarda siyasal olmayan hükümler de vardır. Ancak onları bölmemek için, bütünüyle kitaba aktarmış bulunuyoruz.

Böylece, 1920-1981 döneminde Türkiye Cumhuriyetinin yaptığı siyasal Andlaşmaların büyük çoğunluğu kitaba alınmıştır. Geri kalan önemi pek az siyasal Andlaşmalardan da ilgili yerlerde sözettik ve dipnotlarıyla onlara ilişkin bilgiler verdik. Birinci Ciltte I-XLI. sıra içinde 51 metin verilmekle birlikte, özdeş nitelikteki Dostluk Andlaşmaları (VIII. sıra) ve Uzlaştırma Andlaşmaları (XVII. sıra) nedeniyle aslında bu metinler 92'ye ulaşmaktadır.

3. Kitapta kullandığımız "Andlaşma" terimi, Anayasamızdaki gibi, tüm bağıtları (ahitleri) kapsamaktadır: Andlaşma (Muahede, Traité, Treaty); Anlaşma (İtilâfname, Accord, Agreement); Sözleşme (Mukavelenâme, Convention); Yasa (Misak, Pacte, Covenant); Silâh Bırakışımı (Mütareke, Armistice, Truce); Genel ya da Son Bağıt (Umumi ya da Nihaî Senet, Acte Général, Final); Protokol; Mektup Verişimi (Echange des Lettres); Demeç (Beyanname, Déclaration); Ortak Bildiri (Communiqué Conjoint, Joint Communique); Karar (Resolution) vb.

4. Kitaba alınan Andlaşmaların hepsi Parlementoda onaylanmış değildir. Bu bakımdan, gerektiğinde Düstur ve Resmi Gazetenin dışına

çıkmış oluyoruz. Örnekler verelim: 1920 Gümrü Andlaşması, olayların zoru ile, yürürlüğe girmemiştir, ama bir sınır belirlemiş ve kimi gerçekleri ortaya koymuştur ki, bunlar 1921 Moskova Andlaşmasında kabul edilecektir; Türk - Amerikan diplomasi ilişkilerinin kurulmasına ilişkin olarak 1927 yılında teati edilen Mektupların onayı gerekmemiştir; 1950 yılında Kore Savaşına katılma kararımız, Birleşmiş Milletler Yasasına dayandırılmış bir Hükümet tasarrufudur. Böyle de olsa, önemleri nedeniyle, bu bağıtlar kitabımıza konulmuştur. Öte yandan, NATO ittifakı çerçevesinde Türkiye'deki Amerikan askerî tesisleri ve personeli ile ilgili 1969 İkili Andlaşma, Parlamentodan geçmemiş olmasına ve gizli tutulmasına karşın, sonradan açıklandığı için buraya alınmıştır. 1975 Helsinki Bağıtı da, daha çok moral yükümler getirmesine, başka deyişle, bir niyet açıklaması olmasına bakılmaksızın, kitaba alınmıştır.

Kimi Andlaşmalar ise, Hükümetçe imzalanmış, ama henüz Parlamentonun onayına sunulmamıştır : Örneğin 1966 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Kararı olarak benimsenmiş olup Türk Hükümetince henüz katılma işlemi görmemiş bulunan İnsan Hakları konusundaki Uluslararası Sözleşmelerin metinlerini de, bu durumuna karşın, almış bulunuyoruz.

5. Kitaptaki kimi Andlaşmaların, yeri gelince ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere, bütünü, ya da bir bölümü ortadan kalkmıştır. Ama zamanında önemli rol oynadıkları için buraya alınmasında yarar görülmüştür. Örneğin, 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Andlaşmasına Sovyetler Birliği 1945 yılında son vermiştir; Lozan Andlaşmasına ekli Boğazlar Sözleşmesi 1936 Montreux Sözleşmesiyle ortadan kaldırılmıştır.

Kimi Andlaşmalarda ise değişmeler olmuştur: 1945 Birleşmiş Milletler Andlaşması ve UNESCO Yasası bunlar arasındadır. Ya da kimi Andlaşmaların imzacılarında değişmeler görülmüştür. Örneğin İtalya Montrö Sözleşmesine 1938 yılında katılmıştır; Irak 1959 yılında Bağdat Paktından çekilmiştir. Andlaşmalara ilişkin önyazılarda, kuşkusuz bu değişmeler gösterilmiştir.

Kimi Andlaşmalar ortadan kaldırılmamış da olsa ve hukuk açısından bugün yürürlükte imiş gibi görünse de, görevini ve yaşamını bütünlemiş, tarihe malolmuştur: 1921 Türk - Afgan Andlaşması, 1934 Balkan Paktı, 1937 Sâd - Âbad Paktı, 1939 Türk - İngiliz - Fransız İttifakı bunun örnekleridir. Onların da kitabımızda yer alması tarihsel değerleri nedeniyledir.

6. Kitabımızın sistematiğine gelince:

a) Andlaşmalar, Türkiye Hükümetince imzalandıkları ya da ona katılındığı güne göre kronoloji sırasını izlemektedir. Bununla birlikte, bir Andlaşma daha önceki bir Andlaşmanın eki ya da onu bütünleyici nitelikte ise, incelemeği kolaylaştırmak üzere, kronoloji sırası bir yana bırakılarak, daha sonra yapılan bağıt ilk Andlaşma ile birlikte verilmiştir.

b) Her Andlaşmanın başında bir önyazı vardır. Herhangi bir Andlaşma incelenmeden önce onun önyazısının okunması yalnız yararlı değil, ayrıca zorunludur.

c) Çeşitli Andlaşmalar arasındaki bağlantılar, önyazılarda ve dipnotlarında gösterilmiştir.

d) Andlaşmaların adları önyazılarda tarihe geçtiği ya da kullanılageldiği gibi ve – gerekli ise – açıklayıcı bir terimle verilmiştir. Buna karşılık, Andlaşma metinlerinin başlıkları yazılı olduğu üzere bırakılmış, ayrıca Fransızca ya da İngilizce adı parantez içinde eklenmiştir.

e) Metinlerde, bir terimin yanlış anlaşılması olasılığı varsa, onun Osmanlıcası, Fransızcası, İngilizcesi, Lâtincesi ya da anlamı [kroşe] içinde verilmiştir. Buna karşılık, metinlerde (Parantez) içindeki bir sözcük ya da yazı Andlaşmanın kendisine ilişkin olduğunu göstermek için öylece bırakılmıştır.

f) Andlaşma ya da belge metinlerinin kaynakları (Düstur, Resmî Gazete, Meclis Tutanakları, Kitaplar vb.) Önyazılarda dipnotu olarak gösterilmiştir.

Metinlerin Fransızca ya da İngilizcelerini de görmek isteyenler için şu çareler düşünülmüştür: Eğer Düstur'da, Türkçe metinle birlikte, Fransızca ya da İngilizcesi de verilmişse, dipnotunda bu belirtilmiştir; Düstur'a başvurmak kolaydır. Eğer Düstur'da yok da yabancı yapıtlarda (Milletler Cemiyeti ya da Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Andlaşmalar Dizileri gibi) var ise, bu da dip notlarında gösterilmiştir.

g) Kitabın başına bir "Kısaltmalar" konulmuştur.

* * *

Önyazılarda olduğu gibi, Andlaşma metinlerinde kullandığımız dil de bugünkü Türkçedir.

Andlaşmaları günümüzün Türkçesine çevirmek ve tüm Andlaşmaların metinlerini özdeş sözcük, terim ve deyimlerle vermek kaçınılmaz bir zorunluktu. Zaten kitabımızın amaçlarından biri de budur. Aksini düşünmek, onları yalnızca Osmanlıcayı özel bir amaçla öğrenmiş pek seyrek uzmanların yararına açık, ama geniş bir aydın çevresine kapalı tutmak bizim kuşağın aydınlarının ödevini yapmaması anlamına gelirdi. Gerçi, bugünkü Türkçemiz de bir iki kuşak sonra bir az daha değişmiş olacaktır. O zaman yapılacak şey yeni kitaplar yayımlamaktır. Başka çare yoktur. Ta ki, Türkçemiz iyice yerine otursun.

Andlaşmalar çoğunlukla Düstur ya da Resmi Gazetede yayımlanmıştır, yasal duruma gelmiştir, diye bir tasaya kapılmağa neden yoktur. Çünkü, bunların geçerli metinleri çok kez Fransızca ya da İngilizcedir. Başka deyişle, bir Andlaşmanın hükümleri üzerinde Türkiye ile öteki Bağıtlı Taraf arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, bakılacak metin çok kez Türkçe değil, Fransızca ya da İngilizcedir. O bakımdan, Andlaşma metinleri iç yasa metinlerinden değişik niteliğe sahiptir. Ama, her ne olursa olsun, eğer bizim günümüzün Türkçesiyle verdiğimiz metinden başka yasal metinin de görülmesi istenirse, Düstur'a ya da Resmi Gazeteye başvurmak zor değildir. Fransızca ya da İngilizcesi ise, Düstur'da varsa orada, yoksa Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler vb. dizilerinde görülebilir.

Kaldı ki, biz metinleri Türkçeleştirirken Osmanlıca metinlerdeki tümce kuruluşlarına elden geldiğince uymağa çalıştık. Genellikle, sözcükler, terimler ve değimler değişti. Şu da var ki, Osmanlıca tümceler anlaşılmaz bir durumda ise, ya da – ara sıra görüldüğü üzere, Fransızca ve İngilizcesine göre bir yanlışlık ortaya koymuşsa – bunları anlaşılır duruma getirmekten ya da aslına uygun biçimde yeniden çevirmekten de geri durmadık. Kimi kez de, Osmanlıcadaki sözcüklerin bugün başka anlama geldiğini görünce (50-60 yıl önce "meslek" sözcüğü bugünkü siyasal felsefe anlamına, "muharebe" sözcüğü bugünkü savaş anlamına kullanılması gibi), bunları günümüzün anlamına göre değiştirdik.

Türkçeleştirme çalışmalarımızda Prof. Seha Meray'ın "Devletler Hukuku" ve "Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler" adlı kitabı başta olmak üzere, Hukukçularımızın yapıtlarında kullandıkları terimleri gözönünde bulundurduğumuz gibi, eldeki hukuk sözcükleri ve genel olarak Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü ve Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügatından da geniş ölçüde yararlandık.

1920-1930 döneminde imzalanmış Andlaşmaların Türkçelerinde yaptığımız değişikliklere örnekler verelim:

"Tarafeyni Aliyeyni Akideyn" yerine "Yüksek Bağıtlı Taraflar"; "tediyatı seneviye" yerine "yıllık ödemeler"; "bahren ve turuku havaiye ile gerek sulh ve gerek harp zamanlarında serbestii mürür" yerine "denizden ve hava yolu ile gerek barış gerek savaş zamanında serbestçe geçiş"; "... ahkâmına tevfikan hakkı hıyarlarını istimal eden eşhas" yerine "... hükümleri uyarınca seçme haklarını kullanmış kişiler"; "itilâfa müncer olamayan kâffei mesail" yerine "anlaşmaya varılamayan tüm sorunlar"; "menlehülhaklarına" yerine "hak sahiplerine"; "icrayı hâkimiyet eden Devleti akidenin elyevm yedinde bulunan kabili teşhis kâffei emval ve hukuk ve menafi sahibi meşrularına" yerine "egemenliğini sürdüren Bağıtlı Devletin bugün elindeki tanıma olasılığı bulunan tüm mallar, haklar ve çıkarlar gerçek sahiplerine"; "elhaletü hazihi vaziüliyed" yerine "şimdi elinde bulunduran" denilmiştir.

Kullandığımız Türkçe sözcük, terim ve deyimlerin yasal (Osmanlıca) metinlerindeki karşılığı merak edildiği zaman, kitabın sonuna konulan Türkçe - Osmanlıca - (Fransızca) Sözlüğe bakılabilir.

Diplomasi tarihimizin incelenmesine yararlı olacağı umuduyla, bu yapıtı Atatürk'ün yeni kuşaklarına sunuyorum.

İSMAİL SOYSAL

Buenos Aires, 19 Mayıs 1980

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAN YENİ TÜRKİYE'YE GEÇİŞ DÖNEMİNDE İKİ BELGE

1918 MONDROS SİLÂH BIRAKIŞIMI
1920 MISAK-I MİLLÎ

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti, Müttefik Devletler adına davranan İngiltere ile, 30 Ekim 1918 günü Mondros'ta bir Silâh Bırakışımı Sözleşmesi imzalamıştı [1]. Sözleşme yeni Türkiye'nin, 1920 yılından başlayarak, giriştiği eylemlerle ya da yaptığı yeni bağıtlarla geçerliğini yitirecek ve 1922 yılında Mudanya'da bir Silâh Bırakışımı Sözleşmesi yapılacaktı. Kitabımızda Mondros Sözleşmesine de yer vermekteki amacımız, olayları ve öteki bağıtları daha iyi anlamağı ve karşılaştırmalar yapmağı kolaylaştırmak olmuştur.

Öte yandan, İstanbul'da son Millet Meclisi (Meclis-i Mebusan), Atatürk'ün ana çizgilerini Sivas Kongresine benimsettiği ve İstanbul'a ilettiği ilkeleri 28 Ocak 1920 günü "Misak-ı Milli" (Ulusal And) olarak kabul edip açıklamıştı. Bu "Misak"ın, Yeni Türkiye'nin gerçekleştirdiği sınırları ve güdülecek dış politikanın hedeflerini belirlediği için, Barış Andlaşmalarıyla karşılaştırılmasında yarar vardır. O nedenle onu da Kitabımıza almış bulunuyoruz [2], [3].

"Misak - Milli"de öngörülüp de Barış Andlaşmaları ile (1921 Türk - Sovyet, 1921 Türk - Fransız, 1923 Lozan ve 1926 Musul Andlaşmaları) ulusal sınırlar içine alınamayan topraklar şunlardır : Türk - Sovyet sınırında eski Batum Livası; Lozan'da ertelenip 1926 Türk - İngiliz Andlaşması ile Irak'a bırakılan Musul bölgesi. İskenderun-

---

[1] Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesinin, Osmanlı Türkçesiyle metni için bak. Ali Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi; Ankara 1948, S. 69; Nihat Erim, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları, Ankara, 1953, S. 519. Günümüzün Türkçesiyle, ve en doğru çeviri için bak. Meray - Olcay, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş belgeleri, Ankara, 1977. S. 409. Sözleşmenin İngilizce aslı için bak. State Papers, H. M. Stationary Office, Vol. CXI, London, 1921.

[2] Misak-ı Millî'nin yasal (Osmanlıca) metni için bak. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 17 Şubat 1334 (1920), S. 115. Burada metnin başlığı "Ahd-ı Millî Beyannamesi"dir.

[3] Misak-ı Millî ilkeleri hazırlanırken Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gözönünde tuttuğu bir olgu da, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, Savaştan sonra kurulacak barışa temel olmak üzere, Kongreye sunduğu On Dört İlkesinin (Fourteen Points) Türkiye ile ilgili şu 12. ncisi olmuştu : "Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan bölümlerinin sağlam egemenliği sürdürülmeli; buna karşılık, bugün Türk yönetimindeki öbür ulusal toplulukların, kuşku götürmeyen biçimde, yaşam güvenliği ve özerklik içinde gelişmesi sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında, sürekli olarak tüm ulusların gemilerine ve ticaretine açık tutulmalıdır".

Antakya (Hatay) bölgesi ise, önce Lozan Andlaşmasıyla Suriye'de Fransız "Mandat"-sında özel bir yönetime sahip olmuş, 1937'de Hatay Devleti durumuna gelmiş ve, 1939 Türk - Fransız Andlaşması ile, Anavatana dönmüştür. Batı Trakya konusunda "Misak-ı Millî"nin öngördüğü plebisit gerçekleştirilememiş, Lozan Andlaşması ile bu bölge, Yunanistan'a bırakılmıştır.

* * *

SİLÂH BIRAKIŞIMI SÖZLEŞMESİ

(Armistice Convention)

Mondros, 30 Ekim 1918

(Metin)

İngiltere Hükümetinin, Müttefikleriyle anlaşmış olarak, yetkili kıldığı İngiltere'nin Akdeniz Donanması Başkomutanı Sayın Oramiral Sir Arthur Cough Calthorpe ile, Türk Hükümetinin yetkili kıldığı Donanma Bakanı Sayın Rauf Bey, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sayın Reşat Hikmet Bey ve Genelkurmay'dan Yarbay Sadullah Bey arasında kararlaştırılıp bağıtlanan Silâh Bırakışımı koşulları :

1. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi.

2. Türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca, yardım edilmesi.

3. Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki tüm bilgilerin verilmesi.

4. Müttefik savaş tutsakları ve gözaltında bulundurulan ya da tutsak olan Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak, hiç bir koşula bağlı olmaksızın, Müttefiklere teslim edilmesi.

5. Sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan askerî birlikler dışında, Türk Ordusunun gecikmeksizin terhis edilmesi (Birliklerin insan gücü ve konuşu, daha sonra, Müttefiklerce, Türk Hükümetine danışılarak, saptanacaktır).

6. Türk karasularında ya da Türkiye'nin işgalindeki sularda bulunan tüm savaş gemilerinin teslim edilmesi; Türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için gerekli görülebilecek belirli küçük gemiler dışında, anılan gemilerin gösterilecek Türk limanında ya da limanlarında gözaltına alınması.

7. Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması.

8. Şu sırada Türk işgali altında olan tüm limanların ve barınakların Müttefik gemilerince özgürce kullanılması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi. özdeş koşullar, ticaret ve Ordunun terhisi amaçları için Türk sularında bulunan Türk ticaret gemilerine de uygulanacaktır.

9. Tüm Türk limanlarında ve tersanelerinde her türlü gemi onarımı kolaylıklarından yararlanılması.

10. Toros tünel sisteminin Müttefiklerce işgali.

11. Kuzey - batı İran'daki Türk Birliklerinin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan buyruk yerine getirilecektir.

Kafkasların [Trans - Caucasia, Maverai Kafkas] bir bölgesinin Türk Birliklerince boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum Müttefiklerce incelendikten sonra, gerek görülürse, girişilecektir.

12. Türk makamlarının haberleşmeleri dışında, tüm telsiz telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefiklerce denetim altına alınması.

13. Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ilişkin her türlü gereçlerin yokedilmesinin önlenmesi.

14. Ülkenin gereksinimleri karşılandıktan sonra, Müttefiklere Türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz gereçleri satın alma kolaylıkları gösterilmesi.

Bu nesnelerden hiçbiri ihraç edilmeyecektir.

15. Kafkasya demiryollarının şu sırada Türk denetimi altında bulunan bölümlerini de kapsamak üzere, tüm demiryollarında, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, Müttefik makamlarının bunları tümüyle diledikleri gibi kullanabilmeleri amacıyla, Müttefik Denetleme görevlilerinin yerleştirilmesi.

Bu hüküm Batum'un Müttefiklerce işgalini de kapsar. Türkiye, Bakû'nun Müttefiklerce işgaline hiçbir biçimde karşı çıkmayacaktır.

16. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'da tüm garnizonların en yakın Müttefik komutanına teslim olmaları ve, 5. Maddede öngörülen düzenin korunması için gerekenler dışında, tüm Birliklerin Kilikya'dan çekilmesi.

17. Trablus ve Bingazi'deki tüm Türk Subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları. Bunlar teslim olma buyruğuna

uymazlarsa, Türkiye, bu Subaylara ikmal gönderilmesini ve kendileriyle haberleşmenin kesilmesini sağlamayı yükümlenir.

18. Mısrata'yı da kapsamak üzere, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen tüm limanların en yakın Müttefik garnizonuna teslimi.

19. Denizci, asker ve sivil tüm Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk ülkelerinden çıkartılması; uzak bölgelerdekilerin de olanaklı en erken bir tarihte çıkartılması.

20. Beşinci Madde uyarınca terhis edilecek Türk Ordusunun, taşıtlarıyla birlikte, araç ve gereçlerinin, silâhlarının ve cephanesinin kullanılış biçimi konusunda verilebilecek buyrukların yerine getirilmesi.

21. Müttefiklerin çıkarlarını korumak için Türk Donatım [İaşe] Bakanlığına bir Müttefik temsilcinin atanması. Bu temsilciye, işbu amacın gerektirdiği tüm bilgilerin verilmesi.

22. Türk tutsaklarının Müttefik Devletler buyruğunda tutulması. Askerlik çağı dışındaki Türk sivil tutsakların salıverilmesi konusu göz önünde tutulacaktır.

23. Türkiye bakımından Merkez Devletleri [Almanya, Avusturya] ile tüm ilişkilerin kesilmesi zorunluğu.

24. Altı Ermeni ilinde [Vilâyatı sitte] karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.

25. Müttefiklerle Türkiye arasında düşmanca eylemler 31 Ekim 1918 Perşembe günü, yerel saatle öğleden başlamak üzere, duracaktır.

Limni'de, Mondros limanında, İngiltere Kırallığının *Agamemnon* Savaş Gemisinde, 30 Ekim 1918'de, iki örnek olarak, imzalanmıştır.

ARTHUR CALTHORPE

HÜSEYİN RAUF,
REŞAD HİKMET,
SADULLAH

* * *

ULUSAL ANT (MİSAK-I MİLLÎ)

İstanbul 28 Ocak 1920

(Metin)

Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Millet Meclisi (Meclisi Mebusan) üyeleri, Devletin bağımsızlığının ve ulusun geleceğinin, haklı ve sürekli bir barışa kavuşmak için katlanabilecek özverinin en fazlasını gösteren aşağıdaki ilkelere eksiksiz uyulmasıyla sağlanabileceğini ve bu ilkeler dışında sağlam bir Osmanlı Saltanatı ve toplumunun varlığının sürdürülmesinin olanak dışı bulunduğunu kabul ederek, şunları onaylamışlardır :

Madde 1. Osmanlı Devletinin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günkü Silâh Bırakışımı [Mondros Mütarekesi] yapıldığı sırada, düşman Ordularının işgali altında kalan kesimlerinin [o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi] geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; sözkonusu Silâh Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslâm çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiç bir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.

Madde 2. Halkı, özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla Anavatana katılmış olan üç İl [Elviye-i Selâse yani Kars, Ardıhan ve Batum Livaları] için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz

Madde 3. Türkiye ile yapılacak barışa değin ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun belirlenmesi de, halkının özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.

Madde 4. İslâm Halifeliğinin ve Yüce Saltanatın merkezi ve Osmanlı Hükümetinin başkenti olan İstanbul kenti ile Marmara Denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşulu ile, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte, öteki tüm Devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.

Madde 5. Müttefik Devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan andlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıklaın hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da özdeş haklardan yararlanması umudu ile, bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.

Madde 6. Ulusal ve ekonomik gelişmemize olanak bulunması ve, daha çağdaş biçimde, düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için, her devlet gibi, bizim de gelişmemiz koşullarının sağlanmasında, bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal vb. alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara [Kapitülasyonlar] karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır.

* * *

I

1920 TÜRKİYE - ERMENİSTAN ANDLAŞMASI

Gümrü Andlaşması yeni Türkiye'nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin) bir yabancı devlet ile yaptığı ilk uluslararası bağıttır. Gerçi bu Andlaşma, Kafkasya'da ortaya çıkan gelişmeler sonucu, onaylanamadığı için yürürlüğe giremiyecek ve yerini, Gürcistan ve Azerbaycan ile ilgili konularla birlikte, 16 Mart 1921 günü Moskova'da imzalanan Andlaşmaya bırakacaktır. Ama onun tarihsel değeri gene de ortadadır.

Olaylar şöyle gelişmişti:

Rusya'da 1917 Ekiminde Komünist Devrimi olunca, Bolşevik Hükümeti, Osmanlı Devleti ile savaşa son vermek üzere, önce 5 Aralık 1917'de Erzincan'da bir Ateşkes Anlaşması yapmış ve, arkasından da, 3 Mart 1918 günü Brest - Litovsk'ta bir Barış Andlaşması imzalamıştı. Bu Andlaşma ile Bolşevik Hükümeti, 93 Savaşından (1877) önceki Türk - Rus sınırına dönülerek, Kars, Ardıhan ve Batum Sancaklarının, halkının rızası koşulu ile, Türkiye'ye geri verilmesine razı olmuştu. Bunun üzerine, Türk Ordusu Doğu Anadolu üzerinden Kafkasya'ya girmiş ve söz konusu üç bölgede yapılan bir plebisit halkın çoğunluğunun Türkiye'ye bağlı kalmak istediğini göstermişti.

Öte yandan, Batum'a asker çıkaran İngilizlerin desteği ile, Gürcistan ve Azerbaycan'da olduğu gibi, Ermenistan'da da Menşeviklerin (ılımlı sosyalist, Sosyal - Demokrat) yönetiminde, Erivan başkent olmak üzere, 28 Mayıs 1918'de bağımsız bir Devlet kurulmuştu. Aşırı Ermeni milliyetçisi Taşnakların yönetimindeki bu Devlet "Büyük Ermenistan"'ı gerçekleştirmeyi amaç edinmişti.

Türk Ordusu ise, 30 Ekim 1918'de Mondros'ta Müttefiklerle imzalanan Silâh Bırakışımı Sözleşmesi uyarınca, 1914 sınırına çekilmek zorunda kalmıştı. Bu durumda, Ermeni kuvvetleri, Doğu Anadolu'da Türk halkına karşı eylemlere girişmeye başlamıştı.

1920 Haziranında Ermeni kuvvetlerinin Doğu Anadolu'da, Oltu'da Türklere geniş çapta bir saldırısı üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ermenistan'a karşı artık bir askersel harekâta geçmeyi ve bir an önce Doğu Anadolu sınırını, Misak-ı Millî ilkelerine uygun biçimde, gerçekleştirmeyi kararlaştırmıştı. Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Komutasında 28 Eylülde başlatılan harekâtta, Türk Ordusu birkaç gün içinde Sarıkamış bölgesini almış; ertesi ay sonlarında yeniden ilerleyerek Kars'ı kurtarmış ve 7 Kasımda Gümrü'yü işgal etmişti. Bunun üzerine, Ermeniler barış isteyince, önce bir ateşkes Anlaşması, 2 Aralıkta da Gümrü Barış, Andlaşması yapılmıştır.

Şu da var ki, o sırada Kafkasya kuzeyinden inmeğe başlayan Kızılordu'nun da baskısıyla, Gürcistan ve Azerbaycan'daki gibi, Ermenistan'da da Bolşevik Ermeniler yönetime egemen olmağa, dolayısıyla Moskova'nın etkisine girmeğe başlamıştı. Çok geçmeden her üç Devlet Sovyetler Birliğine bağlı birer Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olacaktı. İşte böyle bir gelişme üzerinedir ki, Sovyet Rusya, bu üç Devleti de bağlayacak biçimde, Türkiye ile 1921'de Moskova Andlaşmasını yapacak ve, arkasından da, Kars Andlaşmasıyla Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerince onun doğrulanmasını sağlıyacaktır (Bak. Kitabın III. ve IV. sırasındaki Bağıtlar).

* * *

Gümrü Andlaşması yeni Türkiye'nin tarihinde şu gerçekleri ortaya koymuştur:

Bir kez, Misak - ı Milli'nin Kafkasya sınırı için öngördüğü 93 Savaşı (1877) öncesi çizgisinin Ermenistan kesimi, 1828'de Iran'dan Rusya'ya geçen ve 1918'den beri Ermeni işgalinde olan Iğdır ve Tuzluca ilçeleriyle birlikte, Kars bölgesinin geri alınmasıyla gerçekleşmiştir. Bu çizgi, ertesi yıl Sovyetler Birliği ile Moskova'da ve federe bir Sovyet Cumhuriyeti haline gelen Ermenistan ile Kars'ta imzalanacak Andlaşmalara da temel olacaktır. Üstelik, Kâzım Karabekir komutanlığındaki Türk Ordusunun Gürcistan doğrultusunda ilerlemesi üzerine Ardnhan, Artvin ve hatta Batum'un da ele geçirilmesinden sonra, Gürcistan kesimlerindeki sınır da Moskova ve Kars Andlaşmalarıyla yeni Türkiye'nin Doğudaki hedeflerine ulaşmış olacaktır.

Böylece, İstanbul Hükümetinin 1918 de imzaladığı Mondros silâh bırakışımı sınırı ilk kez geçildiği gibi, 1920 Sèvres Barış Andlaşmasının geçersizliği fiilen de kanıtlanmıştır.

İkinci tarihsel gerçek Ermeni sorunu Türkiye'nin haklarını karşılıyacak biçimde ve kesinlikle bir çözüme bağlanmıştır.

Üçüncüsü, genç Türk devleti o sırada çeşitli cephelerdeki savaşlardan birini istediği biçimde sona erdirmekle, nefes alabilmiş ve kuvvetlerini öteki cephelerde daha rahat kullanabilmek olanağını bulmuştur. Bundan başka dayanışma içine girmeğe hazırlandığı Sovyetler Birliği ile Kafkasya'da ulaşım olanağını elde etmiş, Ermenilerin elinden de bir çok silâh almıştır.

Gümrü Andlaşması, 18. Maddesi uyarınca, bir ay içinde onaylanması beklenirken, ertesi gün Sovyetler Birliğinin desteği ile Ermenistan'da yönetimi Menşeviklerden alan Bolşevikler bunu yapmayınca, yürürlüğe girememiştir. Ancak, Türk kuvvetleri saptanan sınırın da ötesinde işgal ettikleri yerleri ve kimi ulaşım noktalarını tutmuştu. Böylelikle, Ankara Hükümeti Moskova görüşmeleri boyunca güçlü durumunu sürdürmüştür.

Ermenistan'ın güneyindeki Nahçivan - Şahtahtı - Şarur bölgesi Gümrü Andlaşmasıyla geçici olarak Türkiye'nin koruyuculuğuna bırakılmış iken (Md. 2) Moskova Andlaşması bu yetkiyi Azerbaycan'a verecektir.

Türkiye sözkonusu Ermenistan sınırını Ermeni Hükûmetine kabul ettirdiği halde, 1914 sınırı ile bu yeni sınır arasındaki toprakların geleceğinin, göçeden Ermenilerin yerlerine dönmesinden sonra, bir plebisitle saptanması olanağını tanımıştır (Md. 3). Türk Hükümetinin bunu kabul etmesi, onun hem Türk çoğunluğundan kuşku duymadığını, hem de Sovyeler Birliği ve Batı Devletleri önünde, Başkan Wilson'un şampiyonluğunu yaptığı "self - determination" ilkesine saygılı olduğunu göstermek isteğini kanıtlamaktadır. Ancak, Moskova Andlaşmasına böyle bir hüküm konulmadığından sözkonusu bölgede bir plebisit yapılmamıştır.

Andlaşmanın öteki hükümleri de, Türkiye bakımından olduğu gibi, onun iyi bir komşu olarak görmek istediği Ermenistan için de güven verici ve bir barış çığrı açıcı nitelikte idi.

Gümrü Andlaşmasının bir anlaşmazlık çıktığında, geçerli metninin Türkçe olduğu son Maddesinde yazılıdır [1].

* * *

[1] Andlaşmanın, eski harflerle fotokopisi ile birlikte, lâtin harfleriyle Türkçe metni, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünden aktarılmış olarak Die Welt des Islams adlı yapıtın C. II, S. 25. inde bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtnamelerinin 6. Cildinde (İ. 108, 4 Aralık 1336/1920) bulunan, Dışişleri Bakanı Vekili Muhtar Bey'in açıklandığı metin ise son taslak olduğundan imzalanan metine göre biraz değişiktir.

TÜRKİYE - ERMENİSTAN BARIŞ ANDLAŞMASI

Gümrü (Alexandropol), 2 Aralık 1920

(Metin)

Bir yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, öte yandan Ermenistan Cumhuriyeti, aralarındaki savaş durumuna son vermek ve sürekli bir barış yaratmak amacıyla, aşağıda adları yazılı yetkili Temsilcileri, görüşmeler yapmak için, görevlendirilmişlerdir:

Türkiye Hükûmetince:

Doğu Cephesi Komutanı Ferik Kâzım Kara Bekir Paşa,
Erzurum Valisi Hamid Bey,
Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey;

Ermenistan Cumhuriyetince:

Eski Başbakan Mösyü Aleksander Hatisiyan,
Eski Maliye Bakanı Mösyü Avram Gülhandaniyan,
İçişleri Bakan Yardımcısı Mösyü İstepan Gorganiyan.

Adı geçen yetkili Temsilciler, barış görüşmeleri için Gümrü'de toplanıp yöntemine uygun görülen yetki belgelerinin verişimi üzerine, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır:

1. Türkiye ile Ermenistan arasında savaş durumuna son verilmiştir.

2. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, ilişik krokide gösterildiği üzere, (aşağı Karasunun döküldüğü yerden başlayarak, Aras ırmağı Kekaç kuzeyine dek Arpaçayı, daha sonra Karahan Deresi - Tiğnis batısı - Büyük Kımlı doğusu - Kızıltaş - Büyük Akbaba Dağı) çizgisinden oluşur. Sınır çizgisinin kesin biçimde belirlenmesi işi, bu Andlaşmanın imzası gününden iki hafta sonra, Karma bir Komisyonca yerinde yapılacaktır.

Kuki Dağı 10282-8022-Gamasur Dağı 8160-Kurdkulak Köyü-Saat Dağı 7868-Arpaçay Evleri 3080-Kemurlu Dağı 6930-Saraybulak 8071-Ararat İstasyonu - Aras ırmağı üzerinde Aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden geçen çizginin güneyindeki (Nahçivan, Şahtahtı, Şarur) bölgesinde daha sonra bir plebisitle saptanacak yönetim biçimine ve bu

yönetimin kapsayacağı topraklara Ermenistan karışmayacak ve işbu bölgede şimdilik Türkiye koruyuculuğunda bir yerel yönetim kurulacaktır.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, ikinci Maddede sözügeçen sınır ile Osmanlı sınırı arasında bulunup işbu Andlaşma uyarınca Türkiye'de kalacak olan ve üzerine Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkâr edilemez toprakların hukuksal durumu konusunda, Ermenistan Cumhuriyeti istediği takdirde, asıl halkının tümüyle geri dönmesinin gerçekleşebilmesi için, Andlaşmanın onaylanmasından sonra üç yıl geçince plebisite başvurmayı kabul eder. Bir Alt Komisyon bunun biçimini belirleyecektir.

4. Emperyalist Devletlerin kışkırtma ve özendirmeleri sonucu olarak, düzen ve güvenliği bozucu durum ve eylemlere bundan böyle olanak bırakılmaması yolundaki iyiniyeti nedeniyle, Erivan (Ermenistan) Cumhuriyeti iç güvenliği korumağa yetecek düzeyde, hafif silâhlı jandarma kuvveti ve ülkeyi savunmaya ayrılan sekiz dağ ya da sahra topu ile yirmi makineli tüfeğe sahip ücretle tutulacak bin beşyüz askerden oluşan bir birlikten fazla bir askersel kuruluşa izin vermemeği yükümlenir. Ermenistan'da zorunlu askerlik hizmeti olmayacaktır. Ülkeyi dış düşmanlara karşı savunmak için tahkimat yapmak ve bu tahkimata istediği sayıda ağır toplar yerleştirmekte Ermenistan Cumhuriyeti özgürdür. Bu ağır toplar arasında, hareket halindeki Orduda kullanılabilecek onbeş santimetrelik obüsler ile onbeş santimetrelik uzun toplar ve daha küçük çapta her türlü ağır ateşli silâhlar bulunmayacaktır.

5. Barışın yapılmasından sonra Erivan'da yerleşecek Türkiye'nin siyasal Temsilcisi ya da Büyükelçisinin yukarıda sözü edilen konularda her zaman denetleme ve soruşturma yapmasına Erivan Hükûmeti izin vermeği işbu Andlaşma ile kabul etmiştir. Buna karşılık, Ermenistan Cumhuriyeti istemde bulunursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ermenistan'a silâhlı yardımda bulunmağı yükümlenir.

6. Bağıtlı Taraflar, Büyük Savaş sırasında düşman ordularına katılarak kendi devletine karşı silâh kullanmış ya da işgal altındaki topraklar üzerinde toptan kırımlara katılmış olanları dışındaki göçmenlerin eski sınır içindeki yurtlarına dönmelerine izin verir. Böylece, ülkelerine döneceklerin en uygar ülkelerdeki azınlıkların yararlandıkları haklardan bütünüyle yararlanmalarını, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

7. Altıncı Maddede sözü geçen göçmenlerden işbu Andlaşmanın onayı ve onay belgelerinin verişimi gününden sonra bir yıllık süre içinde yurtlarına dönmeyenler o Maddenin verdiği olanaktan yararlanamayacakları gibi, tasarruf haklarına ilişkin savları da geçerli olmayacaktır.

8. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, iki yıldan beri silâh altında tutmak zorunda kaldığı Ordunun büyük harcamalar gerektirmiş olmasına karşın, Ermenistan'a karşı girişmek zorunluluğunda kaldığı savaş nedeniyle hakkı olan zarar gideriminden, benimsenip açıklanan insancıl ve hukuksal ilkelere uymak isteğiyle, vazgeçmiştir. Bundan başka, Taraflar Büyük savaş sırasında ortaya çıkan zararlar ve tasarruf haklarındaki değişikliklerin gerektirdiği zarar gideriminden de aklanmışlardır

9. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Erivan Cumhuriyetine, İkinci Maddede belirlenen sınır içinde, egemenliğini bütünüyle geliştirmek ve güçlendirmek üzere, içtenlikle yardımda bulunmağı yükümlenir.

10. Erivan Hükûmeti, Türkiye Büyük Milletince kesinlikle reddedilmiş olan (Sevr) Andlaşmasını hükümsüz sayıp bunu ve kimi emperyalist hükûmet ve siyasal çevreler elinde bir kışkırtma aracı olan Avrupa ve Amerika'daki Temsilci Heyetlerini geri çağırmayı, bundan böyle iki ülke arasında her türlü yanlış düşünceleri ortadan kaldırmak iyiniyetiyle yükümlendiğini açıklar. Ermenistan Cumhuriyeti barış ve esenlik içinde gelişmesini sağlama ve Türkiye'nin komşuluk haklarına saygılı olma doğrultusundaki iyiniyetlerinin bir kanıtı olmak üzere, emperyalist amaçlar güderek, iki ulusun barış ve esenliğini tehlikeye sokan haris, savaşçı kişileri hükûmet yönetiminden uzak tutmağı yükümlenir.

11. Ermenistan Cumhuriyetinin toprakları üzerinde yaşayan Müslüman halkın haklarını korumak ve onların dinsel ve kültürel özellikleri içinde gelişmelerini sağlamak için, toplumsal biçimde örgütlenmelerini, Müftülerin doğrudan doğruya Müslüman toplumunca seçilmesini ve yerel müftülerin seçecekleri Başmüftü'nün memurluk görevinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekâletince onaylanmasını kabul ederek yükümlenir.

12. Bağıtlı Taraflardan her biri, karşı Tarafa ilintili kişi ve malların kendi demiryolları ve genellikle tüm ulaşım yolları üzerinden özgürce geçmelerini ve öteki Tarafın denize ya da herhangi bir ülkeye transitini, hiç bir biçimde, engellememeği yükümlenir. Türkiye Hükûmeti, Şerur

Nahçivan, Şahtahtı ve Culfa yoluyla İran, Maktu ve Ermenistan arasında transit işlerinin serbestliğini sağlar. Ermenistan Hükûmeti, Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve tüm transit işlerinden vergi almamağı yükümlenir.

Türkiye Devleti, varlık ve yaşamına Emperyalistler tarafından girişilmesi kesinlikle beklenen yıkıcı kışkırtmalara karşı koymak zorunluğunda bulunduğundan, genel barışın gerçekleşmesine değin, ulaşım serbestliğini bozmamak koşulu ile, Dördüncü Maddede sözü edilen sayıdan fazla silâh sokulmasını önlemek için, Erivan Cumhuriyeti içindeki demiryolları ve ulaşım yollarını denetim ve gözetim altında bulunduracaktır. Emperyalist devletlere ilintili resmi olmayan heyetlerin bu ülkeye girme ve sızmalarına Taraflar engel olacaklardır.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, işbu Andlaşmanın Erivan Cumhuriyetine sağladığı haklara zarar gelmemek koşulu ile Ermenistan içinde geçici olarak askersel önlemler alabilir.

14. Erivan Cumhuriyetince her hangi bir Devletle yapılmış olan tüm Andlaşmaların Türkiye'yi ilgilendiren, ya da Türkiye'nin çıkarlarına zararlı hükümlerini geçersiz saymayı bu Cumhuriyet kabul eder ve yükümlenir.

15. Bağıtlı Taraflar arasında Andlaşmanın imzasından sonra ticaret ilişkileri başlayacak ve Taraflar Büyükelçi ve Konsolos atayabilecektir.

16 Telgraf, posta, telefon, konsolosluk ve ticarete ilişkin bağıtlar Alt - Komisyonlarca işbu Andlaşma hükümleri uyarınca yapılacaktır. Bununla birlikte, komşu ülke ve işgal altındaki topraklar ile Ermenistan arasında demiryolu, telgraf ve posta ulaşımının, bu Andlaşma imza edilir edilmez, başlamasına Türkiye Hükûmetince izin verilecektir.

17. Bu Andlaşma gereğince Ermenistan'ın olup Türk Ordusu işgali altında bulunan toprakların boşaltılması ve tutsakların geri verilmesi ve değiştirilmesi, Andlaşmada Ermenistan Hükûmetine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra gerçekleştirilecektir. Alıkonulan siviller ve Devlet ileri gelenleri geri verilecektir. Tutukluların geri verilmesi işi Alt - Komisyonca yerine getirilecektir.

18. İşbu Andlaşma bir ay içinde onaylanarak, onaylanmış örnekleri Ankara'da verişilecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Barış ve Dostluk Andlaşmasını imza etmişlerdir. Andlaşma iki örnek olarak 2 Aralık 1920 günü Gümrü (Aleksandropol)'de düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıkınca, Türkçe metnine başvurularak çözümlenecektir.

KÂZIM KARABEKİR
HÂMİD
SÜLEYMAN NECATİ

ALEKSANDER HATİSİYAN
AVRAM GÜLHANDANİYAN
ISTEPAN GORDANIYAN

* * *

II

1921 TÜRKİYE - AFGANİSTAN [DAYANIŞMA] ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma, Afganistan'ın İngiltere egemenliğinden 1919 yılında kurtulup Türkiye gibi Sovyet Rusya'dan destek ve yardım sağlamak üzere, Moskova'ya gönderdiği bir Delegasyon ile, Türk - Sovyet Andlaşmasını görüşmekte olan Türk Delegasyonu arasında imzalanmıştır.

İki ülke arasında bir dostluk ve işbirliğinin ötesinde, uzaklık ve zorluklar nedeniyle, kuramsal da kalsa, "Emperyalist Devletlere karşı" bir ittifak bağı (Md. 4 ve 5) yarattığı için bir Dayanışma Andlaşması deyebileceğimiz bu Bağıtın çeşitli özellikleri vardır: Bir kez Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığını açıkça, Afganistan da, Türk Devletinin temsilcisi olarak, Ankara Hükümetini dolayısıyla tanımaktadır (Giriş ve Md. 1). Öte yandan, esasen onaylanmamış olan 1920 Gümrü Andlaşması bir yana bırakılırsa, T.B.M.M. Hükümetinin hukuksal açıdan geçerli ilk uluslararası siyasal bağıtı bu Andlaşmadır. Bir başka özelliği ise, tarihte ilk kez bir Andlaşma ile Doğu uluslarının uyanışından, onların bağımsızlık ve özgürlüğünden sözedilmektedir (Giriş ve Md. 2). Bu, Mustafa Kemal'in uluslararası alanda açtığı çığırın ilk somut sonuçlarındandır. Andlaşmanın son bir özelliği de, Yeni Türkiye'nin ilk kez bir Doğu ülkesine eğitim alanında yardım yapmasını öngörmesidir ki (Md. 8), Afganistan'a bu yardım uzun yıllar sürecektir.

Daha Türk - Afgan Andlaşmasının yapılmasından önce, Türkiye Kâbil'e 1920 yılında Abdurrahman Bey'i Büyükelçi olarak yollamıştı. Bu, Yeni Türkiye'nin ilk Büyükelçisidir. Afganistan da ertesi yıl Ankara'ya Sultan Ahmet Han'ı Büyükelçi atamıştır.

1921 Andlaşması, Taraflarca sona erdirilmemiş olmakla birlikte, aradan geçen uzun zaman ve değişen koşullar sonucunda var oluş nedenini yitirip tarihe karışmıştır.

Andlaşma, daha sonraki Türk - Afgan Andlaşmalarına bir temel, bir çerçeve olmuştur. Gerçekten, iki Devlet arasında 1928 yılında bir Dostluk ve İşbirliği –ki, 1937'de bir Protokol ile uzatılmıştır–; gene 1928'de bir Konsolosluk; 1937'de Sâd - Âbad Paktı çerçevesinde yeni bir İttifak; 1958'de Hava Ulaştırması; 1959'da Kültür; 1969'da Transit ve Ulaştırma; 1972'de Vizelerin Kaldırılması ve 1976'da Ekonomik ve Teknik İşbirliği Andlaşmaları imzalanmıştır.

Andlaşmanın, 10. Maddesi uyarınca, onaylandığı gün yürürlüğe girmesi öngörülmüş, ayrıca onay belgelerinin verişimi gerektiğinden sözedilmemiştir. Bu duruma göre, Afganistan Hükümetince daha önce onaylandığı varsayılırsa, Andlaşmanın T. B. M. M. nce onaylanıp yasalaştırıldığı 21 Temmuz 1921 günü yürürlüğe girmiş olması gerekir[1].

Düstur'da Andlaşmanın yalnız Türkçe metni yayımlandığından, geçerli metinlerden hiç değilse birinin bu olduğu anlaşılmaktadır.

---

[1] 21 Temmuz 1337 (17 Zilkade 1339) gün ve 140 sayılı Yasa; bak. Düstur, Ter. III. C. 2, S, 99.

TÜRKİYE - AFGANİSTAN ANDLAŞMASI

Moskova, 1 Mart 1921

(Metin)

Bismillâhirrahmanirrahim,

Yüce Türkiye Devleti ve Afganistan, içtenlikle birbirine bağlı, bir umud ve kutsal amaçla gönülleri dolu olarak; nesnel ve moral bakımdan bütünüyle yüksek ortak çıkarlara sahip bulundukları ve bu devletlerden birinin mutluluk ve felâketinin ötekinin mutluluk ve felâketine neden olacağı kanısı ve inancıyla; Doğu dünyasının uyan ve makurtuluşunun başlangıcının sevinçle görüldüğü şu anda, geçmiş zamanlardaki gibi bağlantısız (irtibatsız) ve yalnız kalınamayacağı ve kendilerine kimi tarihsel görevler düşmekte olduğu bilinci içinde; bir vücudun parçası gibi, Taraflardan birine gelecek sıkıntı ve dertten öteki Tarafın etkilenip üzüntü duymasını doğal sayan bu iki kardeş Devlet ve ulus, aralarında ötedenberi var olan moral birliği ve doğal ittifakı siyaset alanına geçirerek, bu ittifaka somut ve resmi bir nitelik verip tüm Doğunun gelecekteki mutluluğu için hayırlı bir başlangıç olmak üzere, uğurlu bir İttifak Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlardır. Bu amaçla,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince:

Hükümet üyelerinden Ekonomik İşler Bakanı Yusuf Kemal ve Eğitim İşleri Bakanı Dr. Rıza Nur Beyler;

Yüce Afganistan Devletince:

Olağanüstü Büyükelçi Sayın General Mehmet Veli Han; yetkili Temsilci olarak atanmışlardır. Adı geçen yetkili Temsilciler, birbirlerinin yetki belgelerinin düzenli olduğunu görerek, aşağıdaki maddeleri kabul etmişlerdir:

Madde 1. Çok şükür bağımsız bir yaşam sürdüren Türkiye Devleti, içtenlikle ve gönülden bağlar ile bağlı bulunduğu Yüce Afganistan Devletini gerçek anlamıyla bağımsız tanımayı bir görev bilir.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, tüm Doğu uluslarının kurtuluş, bütünüyle özgürlük ve bağımsızlık hakkına sahip olduklarını ve bunlardan her Ulusun istediği herhangi bir rejim ve hükümet biçimi ile kendisini yönetmekte özgür olduğunu açıklar; Buhara ve Hayve Devletlerinin bağımsızlığını tanırlar.

Madde 3. Yüce Afganistan Devleti, yüzyıllardan beri İslâmiyete önderlik ve ona üstün görevler yapmış olan, Hilâfet dünyasını elinde tutan Türkiye'nin bu alanda lider olduğunu, bu fırsattan yararlanarak da, açıklar.

Madde 4. Bağıtlı Taraflardan biri, Doğuyu istilâ, ya da sömürge yapma siyasetini izleyen her hangi bir emperyalist Devlet tarafından ötekine yapılacak saldırıyı bizzat kendine yapılmış sayarak, elindeki araçlar ve olanaklarıyla, onu püskürtmeği kabul eder.

Madde 5. Bağıtlı Taraflardan her biri, ötekinin anlaşmazlık içinde bulunduğu üçüncü devletin çıkarlarına uygun, ya da öteki bağıtlı Tarafın çıkarlarına zararlı her hangi bir devletlerarası andlaşma ve sözleşme yapmamağı ve herhangi bir devletle andlaşma imzalayacağı zaman öteki Tarafa haber vermeği yükümlenir.

Madde 6. Bağıtlı Taraflar, aralarındaki ekonomik ve ticaret ilişkilerinin ve Konsolosluk işlemlerinin düzenlenmesi için gerekli sözleşmeleri ayrıca yapacaklar ve şimdiden birbirlerinin Başkentlerine Büyükelçi göndereceklerdir.

Madde 7. Bağıtlı Taraflar iki ülke arasında düzenli ve özel postalar kurarak, siyasal durumları ile eğitim, ticaret vb. durumlardan ve her türlü gereksinim ve isteklerinden, karşılıklı ve en ivedi olarak, birbirlerine bilgi vereceklerdir.

Madde 8. Türkiye Afganistan'a kültür alanında yardım etmeği, öğretmen ve subay göndermeği ve bu öğretmenler ve subayların en az beş yıl görevde kalmasını ve bu sürenin sonunda, Afganistan isterse, yeniden eğiticiler göndermeği yükümlenir.

Madde 9. Bu Andlaşma en kısa sürede onaylanacak ve o andan başlayarak yürürlüğe girecektir.

Madde 10. Bu Andlaşma iki örnek olarak Moskova'da düzenlenmiş ve Tarafların tam yetkili Temsilcilerine imza edilip verişilmiştir. Andlaşma Hicri yılın bin üç yüz otuz dokuzunda, Cemaziyelahirin yirmi birinci gününe rastlayan, bin üç yüz otuz yedi yılı Martının birinci salı gününe rastlayan, bin üç yüz otuz yedi yılı Martının birinci salı günü imza edilmiştir.

Olağanüstü Büyükelçi VELİ YUSUF KEMAL
Doktor RIZA NUR

* * *

III

1921 TÜRKİYE - SOVYET RUSYA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI

Yeni Türkiye'nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) Komünist Devrimini gerçekleştiren Sovyet Rusya (Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti) ile yaptığı bu Andlaşmanın diplomatik tarihimizde özel ve önemli bir yeri vardır. Çünkü, her iki Devletin, nedenleri ve amaçları değişik de olsa, Batı Devletleri ile anlaşmazlık ve savaşım içinde bulunduğu bir sırada yapılan Andlaşma, Türkiye'nin bugünkü doğu sınırını çizdiği gibi, onun Sovyet Rusya ile dayanışmasının ve uzun süre dostluk ve işbirliğinin temelini oluşturmuştur [1].

Gerçi, Sovyet Rusya Osmanlı Devleti ile 5 Aralık 1917'de Erzincan'da bir Silâh Bırakışımı Sözleşmesi [1] ve 3 Mart 1918'de Brest - Litovsk'ta bir Barış Andlaşması [2] yapmıştır. Ancak, Sovyetlerin onu bir yana bırakıp yeni Türkiye ile ortak sınır konusunu [3] ve öteki sorunları yeniden ve kesinlikle çözümlemek üzere imzaladığı Moskova Andlaşmasını, tarihsel açıdan, Birinci Dünya Savaşından sonra iki ülke arasında yapılan gerçek Barış Andlaşması saymak yerinde olur. İki Devletin resmî ve diplomatik ilişkilere daha önce, 1920 yılında, girişmesi de Andlaşmanın bu niteliğini değiştirmez.

Moskova Andlaşmasına götüren olaylar şöyle gelişmişti:

1917 Devriminden bir süre sonra, 1918 Mayısında, Güney Kafkasya'da ılımlı Sosyalist Menşevikler Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ülkelerinin bağımsızlığını açıklamışlardı. Bu arada İngilizler Batum bölgesine asker çıkarıp onları desteklemişti. Böylece, Türkiye'nin Rusya'daki Bolşevik yönetimi ile Kafkasya üzerinden bağlantısı kesilmişti. Bununla birlikte, 1919 - 1920 yıllarında, gerek Heyet-i Temsiliye gerek Büyük Millet Meclisi Hükümeti sırasında Mustafa Kemal Moskova ile dayanışma

---

[1] Türk - Rus Silâh Bırakışımı Sözleşmesinin metni için bak. Bolşeviklerin Osmanlı Devleti ile yaptıkları ilk Anlaşma, Türk Tarih Dergisi, Ekim 1970, Sayı 37.

[2] Brest - Litovsk Andlaşmasının metni için bak. Düstur, Tertip II. C. 10, S. 407-421.

[3] Brest - Litovsk Andlaşmasının 3. Maddesinin, Rusların işgali altındaki Doğu Anadolu topraklarıyla ilgili İkinci ve Ardıhan, Kars ve Batum Sancaklarının geleceğine ilişkin Üçüncü paragrafları şöyledir:

"Rusya Devleti Anadolu'nun Doğu İllerinin boşaltılması ve Osmanlı Devletine düzenli biçimde geri verilmesinin sağlanması için gerekli işleri yapacaktır.

"Ardıhan, Kars ve Batum Sancakları da gecikmeden Rus Ordularınca boşaltılacaktır. Rusya Devleti işbu Sancakların hukuk ilkeleri ve Devletler Hukuku açısından sahip olacakları yeni duruma karışmayacak ve bu arada onların halkını, bu yeni durumu komşu Devletler [o sırada kurulan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan sözkonusu] ve özellikle Osmanlı Devleti ile anlaşarak belirlemek üzere, serbest bırakacaktır".

içinde olmak, ayrıca askersel ve parasal yardım sağlamak istemişti. Bolşevik Rusya ise, bir yandan Mustafa Kemal'in giriştiği eylemin Anadolu'daki etkinliği, siyasal niteliği ve geleceği konusunda bir süre gözlemci rolünde kalmak, öte yandan da henüz Menşeviklerin elindeki Güney Kafkas ülkelerine bolşevik yönetimi kabul ettirerek, onları Sovyetler Biriliğine bağlayabilmek, bu arada Türk - Sovyet sınırını kendisi için en elverişli biçimde çizebilmek üzere başlattığı askersel ve siyasal girişimlerin sonucunu almak istiyordu. O bakımdan, 1920 baharında Moskova'da temaslar yapan Enver Paşa'yı bile bir süre el altında tutmakta yarar görmüştü. Ancak, Turancılığı nedeniyle ona güven duymayacaktı.

Mustafa Kemal'in, Lenin'e 26 Nisan 1920 günü bir mektup göndererek, iki ülkeyi de tehdit eden emperyalizme karşı siyasal ve askersel dayanışma önerilerine Dışişleri Komiseri Çiçerin'un 2 Haziran'da verdiği yanıt nüanslı olmuştu. Çiçerin, Türkiye'nin Misak-ı Millî'de belirtilen amaçlarına anlayış göstermekle birlikte, ulusların geleceklerinin kendilerine saptanması konusunda Bolşevik Rusya'nın değişik yaklaşımını dile getiriyordu. Nitekim, 1-8 Eylül 1920'de Bakü'da Kominern'in girişimi ile yapılan Doğu Ulusları Kongresi, ulusların geleceği konusunu başka bir çerçevede ortaya koyacaktı. Bununla birlikte, Çiçerin, Mustafa Kemal'e diplomasi ilişkilerinin gecikilmeksizin kurulmasını önermiş, bu arada Boğazlar Rejiminin yalnız Karadeniz Devletlerinin katılacağı bir Konferansta konuşulmasını istemişti (Çiçerin'in bu mektubu yazdığı 2 Haziran 1920 günü iki Devlet arasında siyasal ilişkilerin başlangıcı sayılmıştır).

Sovyet Yöneticilerinin bu ilk duraksamaları nedeniyledir ki, bir Türk - Sovyet Andlaşmasını görüşmek ve imzalamak üzere 1920 Temmuzunda Moskova'ya gelen Dışişleri Bakanı Bekir Sami başkanlığındaki Türk Delegasyonu orada bir süre oyalanacak, 24 Ağustosta parafe edilen Andlaşmanın imzası geciktirilecekti. Bu durumda Bekir Sami geri dönüp 1921 başlarında Batılılarla görüşmeler yapmak üzere Londra'ya gidince, Moskova görüşmelerini öteki Türk Temsilcileri sürdürmüştü.

Sovyet yöneticileri, Türkiye'nin varlığını tehdit eden Batılıların güneyden, Boğazlar üzerinden Sovyet Rusyanın güvenliğini de tehlikeye soktuğunu, bu duruma karşı Mustafa Kemal'in başlattığı Kurtuluş eyleminin en güvenceli savaşım olduğunu giderek daha iyi anlamışlardı.

Bu arada, Kafkasya'daki gelişmeler şöyle bir çizgi izlemişti: Türk Kuvvetleri 1918 Mondros Silâh Bırakışımı uyarınca gerisine çekildiği çizgiden (Birinci Dünya Savaşından önceki sınır) 1920 sonbaharında, Kafkasya doğrultusunda harekete geçerek, Ermeni ordusunu bozguna uğratmış ve 2 Aralıkta Gümrü Barış Andlaşmasıyla bugünkü sınırı onlara kabul ettirmişti. Ayrıca, 1920 Şubatında da, 1917 Brest - Litovsk Andlaşmasıyla Türkiye'ye geri verilmesi gereken Ardıhan, Artvin ve – daha önce İngilizlerin boşalttığı – Batum'u işgal etmişti. Öte yandan, Kuzeyden inen Kızıl Ordu Kafkas Cumhuriyetlerinde Bolşeviklerin yönetimi ele almasını sağlamakla, Moskova Hükümetinin durumunu güçlendirmişti. Ancak, Moskova görüşmelerinin uzaması nedenlerinden biri olan, Van - Bitlis - Muş bölgesinin Ermenistan'a verilmesi yolundaki Sovyet önerisini Türkiye reddetmişti.

Bu gelişmeler üzerinedir ki, Moskova görüşmeleri sonuçlandırılmış ve 16 Mart 1921 günü Andlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) ile Çiçerin tarafından imzalanmıştı.

Moskova Andlaşmasının imzasından önce, iki Hükümet birbiri katına Elçiler atamış bulunuyordu. Batı Cephesi Komutanlığından alınarak Moskova'ya gönderilen Ali Fuad (Cebesoy) Paşa 21 Kasım 1920 günü görevine başlamıştı. 20 Ekimde Ankara'ya gelen Budi Medivani de –Moskova Andlaşmasının imzalanmasından 11 gün önce– 5 Mart 1921'de Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunmuştur.

Moskova Andlaşmasının [4] 1. Maddesi ile Sovyetler, zorla kabul ettirilmek istenen bir Barış Andlaşmasını (Sèvres Andlaşması gibi) reddetmekte ve yeni Türkiye'yi ilke olarak Misak-ı Millî sınırlarıyla tanımaktadır. Bu Maddede, bugünkü Türk - Sovyet sınırı da kesinlikle belirlenmektedir. Böylece, 2 Aralık 1920'de Ermenistan ile yapılan Gümrü Barış Andlaşmasının belirlediği sınır kesimi de (Kars ve Ardahan Türkiye'de kalıyor) doğrulanmış olmaktadır. İkinci Madde ile, Türkiye Batum'dan vazgeçmektedir. (Oysa, 1878 Berlin Andlaşmasıyla, Kars ve Ardahan ile birlikte, Rusya'ya bırakılan Batum Livasının da Türkiye'ye geri verilmesi 1917 Brest - Litovsk Osmanlı - Sovyet Barış Andlaşmasında kabul edilmişti. Misak-ı Millî de her üç Livayı kapsamı içine almıştı). Bu, Türkiye'nin Moskova Andlaşmasını yapabilmek için, verdiği tek ödün idi.

Moskova Andlaşmasıyla tanımlanan bu yeni sınır çizgisinin işaretlenmesine gelince : İlk kez toprak üzerinde yapılan işaretleme 8 Eylül 1926 günü bir Genel Protokol ve ona ekli haritalarla belirlenmiştir [5].

Zamanla akarsuların yataklarında değişiklikler olunca ve ayrıca 1926 yılının işaretleme tekniğinin yetersizliği görülünce, sınırın yeniden işaretlenmesi (redémarcation) için 28 Şubat 1967 günü Ankara'da iki Protokol imzalanmıştır [6]. Bu Protokollerden sonra, onların uygulamasıyla ilgili çeşitli ortak yönergeler yapılmıştır.

Türk - Sovyet sınırı üzerinde ortaya çıkan olayların önlenmesi ya da onların doğurduğu anlaşmazlıkların çözümlenmesi amacı ile de 1928 yılından başlayarak, çeşitli Sözleşme ve Protokoller imzalanmıştır.

Ayrıca, 29 Aralık 1973'de sınır çizgisinin tanımına, haritasına, işaretlenmesine ve işaretlerin bakımına ilişkin Protokoller yapılmış; daha sonra, sınır üzerinde Arpaçay barajının yapılmasına ilişkin 26 Ekim 1973 Anlaşması bağıtlanınca, baraj gölünden ve baraj gövdesinden geçecek sınırların saptanması için 6 Aralık 1979 ve 22 Nisan 1980' de iki Protokol imzalanmıştır. Sonra da kesin çizgi için, Son Protokol Kasım 1982'de Ankara'da bağıtlanmıştır.

---

[4] 21 Temmuz 1337 (1921) günü 141 sayılı Yasa ile B. M. M. nce onaylanan Moskova Andlaşmasının Osmanlı Türkçesi ile yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 2, S. 72. Andlaşmanın Fransızca metni de Türkçesi ile birlikte Düstur'da vardır. Herne kadar, Türkçe ve Rusça metinler üzerinde bir anlaşmazlık çıkarsa hangi metine göre yorum yapılacağı Andlaşmada açıklanmamışsa da, Fransızca metinin bir referans sayılabileceği kuşkusuzdur.

[5] 1926 Genel Protokolünün bir yasa ya da Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmasına gerek görülmediği anlaşılıyor. Yayınlanmış bir metin yoktur.

[6] Rödemarkasyon Protokolü 14 Ağustos 1968 gün ve 6/10543 sayılı bir Bakanlar Kurulu Kararı ile, ona Ek Teknik Protokol ise, gene 5 Temmuz 1968 gün ve 1065 sayılı bir yasa ile onaylanmıştır. Her ikisinin metni için bak. Düstur, Ter. V. C. 7, S. 2885-2900.

İkinci Dünya Savaşından sonra Deniz hukuku ve özellikle kıta sahanlığı konusu ortaya çıkınca, Türkiye ve Sovyet Rusya Hükümetlerince, Karadeniz'de karasuları arasındaki deniz sınırının – ki kıta sahanlığı sınırını da kapsıyor – saptanması için Ankara'da 17 Nisan1973 günü bir Protokol imzalanmıştır [7]. Daha sonra da, iki ülkenin Karadeniz'de kıta sahanlıklarının sınırlandırılmasına ilişkin bir Anlaşma 23 Haziran 1978'de Moskova'da yapılmış; buna göre saptanan kıta sahanlığı çizgisi ise 12 Eylül 1980'de Tiflis'te imzalanan bir Protokol ile kesinleşmiştir.

Yeni Türkiye'nin önderlik ettiği "Doğu uluslarının ulusal kurtuluş hareketleri" ile "yeni bir sosyal düzen için mücadele" çığırı açan İşçi Devrimi arasında, Andlaşmanın 4. Maddesiyle gözlemlenen yakınlık, kuşkusuz ideolojik bir uzlaşmayı değil, emperyalizme karşı bir dayanışma gereksinmesini yansıtmaktadır.

Boğazlar ve – yabancı savaş gemilerinin girip girememesi açısından – Karadenize ilişkin rejimin saptanması konusunda yalnız kıyı devletlerin yetkili sayılması ilkesi (Md. 5) 1923 Lozan Andlaşmasına bağlı Boğazlar Rejimine ilişkin Sözleşme ile ve daha sonra da 1936 Montreux Sözleşmesiyle bir kenara bırakılacaktır.

Moskova Andlaşması, Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti arasında eskiden imzalanmış andlaşmaları geçersiz saymakta (Md. 6) ve Türkiye'de Kapitülasyon yönteminin ulusal egemenlik kavramı ile bağdaşmayacağını – Lozan Andlaşmasından da önce – açıklayan uluslararası bir belge niteliğini taşımaktadır (Md. 7).

Sovyet Rusya'daki devrimin evrensel olmak savına karşın, Andlaşmanın 8. Maddesiyle iki ülkenin, birbirinin içişlerine karışmama isteğini yansıtmak üzere, birbirlerine karşı ülkeleri üzerinde örgütler kurulmasına izin vermeme kararları genç Türkiye'nin rejimi açısından bir güvence niteliğinde olmuştur.

Andlaşmanın 9-14. Maddeleri iki devlet arasındaki çeşitli ilişkileri düzenlemekte, ya da düzenleyici anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir [8].

---

[7] Bu Protokolü onaylayan 9 Temmuz 1974 gün ve 1830 sayılı Yasada, yalnızca böyle bir Protokol'den sözedilmekte, metni verilmemektedir. Bak. Düstur, Ter. V. C. 13/2. S. 1850. Protokolün metni için bak. 6 Eylül 1974 gün ve 7/884 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, Resmî Gazete, 13 Aralık 1974, Sayı 15091. Daha sonra da işaretlenmeğe ilişkin uygulama metinleri 1979 Nisanı sonunda Ankara'da parafe edilmiştir.

[8] Andlaşmanın öngördüğü düzenleyici bağıtlar konusunda şunları belirtmekte yarar vardır : Yeni sınırın iki yönünde kalan halktan isteyenlerin karşı ülkeye göç hakkına ilişkin 12. Madde (ve Kars Andlaşmasının 13. Maddesi) uyarınca 31. V. 1926 günü Moskova'da bir Protokol imzalanmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 7, S. 1528. Tutsakların geri yollanmasına ilişkin Sözleşme ise (Md. 13) 28 Mart 1921 günü Moskova'da imzalanmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 2, S. 118. Öte yandan, 14. Madde uyarınca, 9. VII. 1922 günü Tiflis'te Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında bir Konsolosluk Sözleşmesi ve ona ekli Aile ve Ehliyet Hukuku Sözleşmesi imzalanmışsa da, onay belgeleri verişilmediğinden, bunların yürürlüğe girmediği anlaşılmaktadır. Metinleri için bak. Düstur, Ter. III. C. 6, S. 257. Aynı gün Tiflis'te imzalanan Demiryolu Sözleşmesi ise yürürlüğe girmiştir. Bak. Düstur, Ter. III, C. 6, S. 276. Bunlardan sonra Türkiye ile Sovyet Rusya arasında yapılan çeşitli Andlaşmalar için bak. Gündüz ve Ahmet Ökçün, Türk Andlaşmaları Rehberi, Ankara, 1974; Ah-

Moskova Andlaşması yapıldığı zaman her ne kadar Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'da Sovyet Cumhuriyetleri kurulmuş ve onların Moskova'ya bağları kesinleşmiş bulunuyor idi ise de, bu Cumhuriyetlerin o sırada Lenin'in milliyetler ilkesinin canlılığı nedeniyle, sınırları da kapsayan bir konuda, onun benzeri yeni bir Andlaşmayı ayrıca imzalamaları öngörüldüğü içindir ki, 15. Madde ile bu yolda bir hüküm konulmuştur [9]. Buna koşut olarak, Türkiye ile, onun Karadeniz'de bir başka komşusu sayılan Ukrayna Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti arasında, 2 Ocak 1922 günü, Ankara'da bir Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması imzalanmıştır [10].

Moskova Andlaşması, 16. Maddesi uyarınca, onay belgelerinin Kars'ta verişildiği 22 Eylül 1921 günü yürürlüğe girmiştir. Daha sonraki Andlaşmalarla iki ülke ilişkilerine yeni ilkeler ve koşullar getirilmekle birlikte, Moskova Andlaşması bugün de yürürlüktedir. Özellikle, Sovyet Rusya 1945 yılında 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktını kaldırıp da, Stalin'in ölümünden sonra, yeniden Türkiye ile yakınlaşma politikası gütmeğe başlayınca, Moskova Andlaşmasının özünden ve onun canlılığından sözetmiştir.

* * *

met. Yavuz, Türkiye Cumhuriyetinin akdettiği Milletlerarası Andlaşmalar (Kılavuz), Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1976.

Moskova Andlaşmasının 12. ve Kars Andlaşmasının 13. Maddelerinde, sınır değişmesi sonucu Türkiye'ye geçen yerlerde (Kars - Ardıhan bölgesi) ya da Sovyetler Birliğine bırakılan yerlerde (Batum bölgesi) oturan halktan isteyenlerin bu toprakları terkederek karşı tarafa geçmelerine olanak tanınmış, ancak bunun için bir süre saptanmamıştı. Bu işi kesinlikle sonuçlandırmak üzere, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 31 Mayıs 1926 günü Moskova'da bir Protokol imzalanmış ve sözkonusu kişilerin, Protokol'ün yürürlüğe girmesi gününden başlayarak, bir yıl içinde bulundukları yerleri terketmesi gereği ortaya konulmuştur. Bak. Düstur, Ter. III. C. 7, S. 1528.

[9] Kitabımızda IV sayılı Andlaşma olarak yer almaktadır.

[10] Türkiye - Ukrayna Andlaşması için bak. Düstur, Ter. III, C. 3, S. 10.

TÜRKİYE - SOVYET RUSYA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI

Moskova, 16 Mart 1921

(Metin)

Ulusların kardeşliği ilkesini ve kavimlerin kendi geleceklerini özgürce saptamak hakkını tanımakta birleşmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükûmeti, genişleme ve istilâ siyasetine karşı olan savaşımlarındaki dayanışmalarını ve iki ulustan birinin karşılaşacağı zorlukların ötekinin durumunu da ağırlaştıracağını bilerek, aralarında her zaman dostluk ilişkilerinin ve her iki ulusun karşılıklı çıkarlarına dayanan sürekli dostluk bağlarının yerleşmiş olmasını görmek özlemiyle bir Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması yapmağa karar vermişler ve bu amaçla aşağıda yazılı yetkili temsilcilerini seçmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ekonomi Bakanı ve bu Mecliste Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey,

Bu Hükûmetin Milli Eğitim Bakanı ve Türkiye Büyük Millet Millet Meclisinde Sinop Milletvekili Doktor Rıza Nur Bey ve

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Büyükelçisi ve bu Meclis'te Ankara Milletvekili Ali Fuat Paşa.

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükûmeti:

Dışişleri Halk Komiseri ve tüm Rusya Merkez Yönetim Komitesi üyesi Jorj Çiçerin ve

Tüm Rusya Merkez Yönetim Komitesi üyelerinden Celâl Korkmazof.

Yukarıda adı geçen yetkili temsilciler, yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1 — Bağıtlı Taraflar, herhangi birine zorla kabul ettirilmek istenilen bir barış andlaşması ya da başka bir uluslararası bağıtı tanımamağı ilke olarak benimserler. Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cum-

huriyeti Hükûmeti, bugün Büyük Millet Meclisince temsil edilmekte olan Türkiye ulusal Hükûmeti tarafından tanınmamış Türkiye'ye ilişkin hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul eder. İşbu Andlaşmada yazılı "Türkiye" terimi ile 28 Kasım 1920 günü İstanbul'da toplanan Meclis-î Mebusan tarafından düzenlenip tüm devletlere ve basına bildirilen Misak - ı Milli'nin kapsadığı topraklar anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı, Karadeniz kıyısında bulunan Sarp köyünden başlıyarak, Hedis Meta dağı – Şavşat dağında suların bölündüğü çizgi – Kani dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardıhan ve Kars Sancaklarının yönetim sınırlarının kuzeyini izleyerek Aşağı Kara Su'yun döküldüğü yere varan çizgi ile belirlenmiştir. (Sınırın ayrıntıları ve buna ilişkin işler için 1 (A) ve 1 (B) Eklerine bağlı, Taraflarca imzalanan haritaya bakılması).

Madde 2 — Türkiye, işbu Andlaşmanın birinci maddesinde gösterilen sınırın kuzeyinde Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti limanı üzerindeki egemenlik hakkını, şu koşullarla, Gürcistan'a bırakmağa razı olur :

Birincisi: İşbu Maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözügeçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejmi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetimsel özerkliğe kavuşması :

İkincisi: Batum limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelerin gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiç bir engelle karşılaşmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağışık biçimde, serbest transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalardan ayrık olarak, Batum limanından yararlanmasının sağlanması.

Madde 3 — Bağıtlı Taraflar, Andlaşmanın 1 (C) Ekinde belirlenen sınır içindeki Nahcivan kesiminin, koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlete hiç bir zaman bırakmamak koşulu ile, Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge oluşturulması konusunda anlaşmışlardır.

Nahçivan topraklarının Aras talveg çizgisinin doğusu ile Tağna Dağı (3829)-Veli Dağ (4121)-Bağırsık (6587)-Kömürlü Dağ (6930) çizgisi arasında sıkışmış üçgen kesiminde, bu toprakların Kömürlü Dağ (6930)'dan başlayıp Saray Bulak (8071)-Ararat İstasyonundan geçerek Kara Su'nun Aras ile birleştiği yerde sona eren sınır çizgisi, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan yetkili temsilcilerinden oluşacak bir Komisyon eliyle belirlenecektir.

Madde 4 — Bağıtlı Taraflar, Doğu uluslarının ulusal kurtuluş hareketleri ile Rusya işçilerinin yeni bir sosyal düzen için savaşımı arasındaki yakınlığı gözlemleyerek, bu ulusların özgürlük ve bağımsızlık haklarını ve diledikleri hükûmet rejimi ile yönetilmek haklarını açıkça belirtirler.

Madde 5 — Boğazların tüm ulusların ticaretine açılması ve geçiş özgürlüğünün sağlanması için, Bağıtlı Taraflar, Karadeniz ve Boğazların bağlı olacağı rejimin kesin biçimde hazırlanması işinin, kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir Konferansa bırakılmasını uygun bulurlar. Şu da var ki, bu Konferansta alınacak kararların Türkiye'nin salt egemenliğine ve Türkiye ile onun başkenti olan İstanbul'un güvenliğine hiç bir zarar getirmemesi gerekir.

Madde 6 — Bağıtlı Taraflar iki ulus arasında şimdiye dek yapılan tüm andlaşmaların kendilerinin karşılıklı çıkarlarına uygun olmadığını kabul ederler. Böylece, bu andlaşmaların geçersizliği ve ortadan kaldırılmış olduğu konusunda görüş birliğine sahiptirler. Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükûmeti, Türkiye ile Çarlık Hükûmeti arasında yapılmış uluslararası andlaşmalara dayanan parasal vb. yükümlerden kendisine karşı Türkiye'nin arınmış olduğunu özellikle açıklar.

Madde 7 — Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükmeti, Kapitülasyonlar yönetiminin her ülkenin ulusal gelişmesinin özgürce sürmesi ve egemenlik haklarını bütünüyle kullanmasıyla bağdaşmadığını kabul ederek, Türkiye'de bu yöntemle herhangi bir biçimde ilişkili her türlü yetkilerin ve hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış sayar.

Madde 8 — Bağıtlı Taraflar, toprakları üzerinde karşı Taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan birinin Hükûmeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı savaşın amacında olan gurupların yerleşmesini hiç bir zaman kabul etmemeği yükümlenirler. Türkiye ve Rusya, Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri için de karşılıklı olmak koşulu ile özdeş yükümlülük üstlenirler.

Şurası ayrıca belirtilir ki, işbu Maddede sözügeçen Türkiye toprakları doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin sivil ve askersel yönetimi altında bulunan topraklardır.

Madde 9 — Bağıtlı Taraflar, iki ülke arasındaki bağlantıların kesilmeden sürdürülmesi amacıyla, demiryolu, telgraf vb. gibi ulaşım ve iletişimi koruma ve geliştirmeği ve iki ülke arasında, zorluklarla karşılaşmaksızın, kişi ve malların özgürce geçişini sağlamak için gerekli önlemlerin, ivedilikle aralarında anlaşarak alınmasını yükümlenirler. Bununla birlikte, yolcuların ve ticaret eşyasının girip çıkışında ülkelerden her birinde yürürlükte bulunan yasalar bütünüyle uygulanacaktır.

Madde 10 — Bağıtlı Taraflardan birinin öteki Taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağışık tutulup onlara uymaları istenilmeyecektir.

Aile ve veraset hakları ile ehliyete ilişkin işlerde de Tarafların uyrukları işbu Madde hükümlerinin dışında kalacaklardır. Bu konular bir özel anlaşma yapılarak çözümlenecektir.

Madde 11 — Bağıtlı Taraflar, her iki ülkeden birinin öteki ülke topraklarında oturan uyrukları için En Çok Gözetilen Ulus işlemi uygulanmasına izin verirler. İşbu Madde hükümleri Türkiye'nin müttefiki bulunan Müslüman Devletlerinin uyrukları ile Rusya'nın müttefikleri olan Sovyet Cumhuriyetleri uyruklarına ilişkin haklarda uygulanmaz.

Madde 12 — 1918 yılından önce Rusya'ya bağlı iken, üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı olduğu Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükûmetince işbu Andlaşma ile kabul olunan topraklar halkından her isteyen Türkiye'yi özgürce terkedebilecek ve eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte götürebilecektir. İşbu Andlaşma ile Türkiye tarafından egemenlik hakkı Gürcistan'a terkedilen Batum arazisi halkından her kimse de özdeş hakka sahiptir.

Madde 13 — Rusya, tüm savaş tutsakları ile sivil tutuklulardan Kafkasya ve Avrupa Rusya'sında bulunanları, işbu Andlaşmanın imzası gününden başlayarak üç ay içinde; Asya Rusya'sında bulunanları altı ay içinde, harcamaları Rusya tarafından ödenmek üzere, Türkiye'nin kuzey - doğu sınırına dek geri yollamağı yükümlenir. Henüz Türkiye'de bulunan Rus savaş tutsakları ile sivil tutukluları için de Türkiye özdeş işlem uygulayacaktır. Bu geri yollamaların ayrıntıları işbu Andlaşmanın imzasından sonra yapılacak özel bir Sözleşme ile belirlenecektir.

Madde 14 — Bağıtlı Taraflar en kısa bir süre içinde bir Konsolosluk Sözleşmesi ile, bu Andlaşmanın Giriş kesiminde belirtilen iki ülke ara-

sındaki ilişkileri ve bağları güçlendirmek amacıyla, ekonomik, parasal ve öteki gerekli işleri düzenleyici Anlaşmalar yapmayı kabul ederler.

Madde 15 — İşbu Türk - Rus Andlaşmasında güney Kafkasya Cumhuriyetlerine ilişkin hükümlere Türkiye ile bu Cumhuriyetler arasında yapılacak Andlaşmalarda uyulmasını zorunlu kılmak için, Rusya sözkonusu güney Kafkas Cumhuriyetleri katında gerekli girişimlerde bulunmağı yükümlenir.

Madde 16 — İşbu Andlaşma onay işlemi görecektir. Onay belgeleri en kısa bir süre içinde Kars'ta verişilecektir.

İşbu Andlaşma, 13. Maddesi ayrı tutulmak üzere, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adı geçen yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

İşbu Andlaşma iki örnek olarak, Moskova'da bin üç yüz otuz yedi (bin dokuz yüz yirmi bir) yılı Martının on altıncı günü düzenlenmiştir.

YUSUF KEMAL
Dr. RIZA NUR
ALİ FUAD

GEORGES TCHITCHERINE
DJELAL KORKMASSOFF

* * *

EK : 1 (A)

Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır (Rus Genelkurmayının 1/210.000 ölçeğindeki – bir pus beş vestlik-haritasına göre) :

Karadeniz kıyısında Sarp (Sarpe) Köyü – Karaşalvar Dağı (Chalvar Cara) (5014)- ve Maradidi (Maradidi) Köyünün kuzeyinde Çoruh'u keser - Sapar (Sabaor) Köyü kuzeyi - Hedis - Meta Dağı (Khedis - Meta) (7052)-Kavakibe Dağı (Kva - kibe) - Kavtareti Köyü (Kavatereti)-Medzybna (Mdzybna) Dağı sularının bölündüğü çizgi - Keson Dağı (Crat-Kessonu) (6468)-Kordo Dağı (Korda) (7910) sularının bölündüğü çizgiyi izleyerek Harabet Şavşateşki (Karabet Chavchatesky) Dağı doruğunun batı kesminden eski Artvin Kazasının eski yönetim sınırına ulaşır. Şavşateski Dağı sularının bölündüğü çizgiden geçerek Sarı Çay (Kara İsali) (8478) Dağına varır - Kıyoraliski Boynu (Kioralisky), buradan Kannı (Kanny) Dağında eski Ardıhan Kazasının eski yönetim sınırına

gelir – oradan kuzeye yönelerek Elil Grmani (Aiil Grmany) (8357) Dağına ulaşır – Aynı Ardıhan sınırını izleyerek Badela (Badela) Köyünün kuzey - doğusunda Pskov (Pskhov) Çayına ulaşır - ve Çancak (Tchnatchak) Köyünün kuzeyine dek bu ırmağı güneye doğru izler - orada bu ırmağı bırakıp suların bölündüğü çizgiyi izleyerek Erilyan Başı (Airrilian Bachi) Dağına (8512) ulaşır - Kel Tepe (Kelletapa) (8463) ve Harman Tepe (9709) Dağlarından geçerek Kasris Seri (Kasris Seri) (9681) Dağına gelir - oradan Kura (Koura) ırmağına dek Karzamet (Karzamaté) Çayını izler - Daha sonra Kartanekev (Kartanakav) Köyünün doğusuna dek Kura ırmağının talveg çizgisini izler ve orada Karaoğlu (7159) Dağı sularının bölündüğü çizgiyi geçerek bu ırmağı bırakır - sonra Kazapin (Kazapine) Gölünü ikiye ayırarak (7580) noktasına ve oradan Gök Dağa (9252) ulaşır - Üç Tepeler (9783)-Tayfa Kale (Tayfa Kala) (9716 - 9065) noktası - orada eski Ardıhan Sancağı sınırını bırakır ve Büyük Akbaba (Bal - Akbaba) (9973) Dağına geçer-(8829)-(8827)-(7062)-İbiş Köyünün doğusuna geçerek (7518) yüksekliğine ve sonra da Kızıltaş'a ulaşır-(7439)-(7490)-Nuvi Kızıltaş (Novi Kizil Dach) Köyü - Kara Memet'in batısından geçerek Çamuşbu (Djamouchou) Çayına ulaşır (Burası Dilavar, B. Kamlg ve Tıhnız Köylerinin batısındadır). Vartanlı (Vartanli) ve Beşşuragel (Bach Chouragel) Köylerinden geçerek ve yukarıda anılan ırmağı izleyerek Kaleli (Kalalı)'nin kuzeyinde Arpa Çay Irmağına ulaşır. Oradan, sürekli olarak Arpa Çayı talveg çizgisini izleyip Aras'a gelir. Aras talveg çizgisini Karasu'nun döküldüğü yere dek izler.

Not: Şurası kesindir ki, sınır yukarıda belirtilen yüksekliklerde suların bölündüğü çizgi üzerinden geçer.

YUSUF KEMAL	GEORGES TCHITCHERINE
DR. RIZA NUR	DJELAL KORKMASSOFF
ALİ FUAD	

* * *

EK: 1 (B)

I. (A) Ekine gösterildiği üzere, sınır çizgisinin Arpa Çay ve Aras'ın talveg çizgisinde kaldığı açıkça belirlendiğine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tahkim edilmiş yerlerin hizasını bugünkü Gümrü (Alexandropol) - Erivan demiryolundan Arpa Çay Bölgesinde sekiz verstlik ve Aras bölgesinde dört verstlik bir mesafeye çekmeyi

üstlenir. Sözkonusu bölgeleri sınırlayan çizgiler aşağıda Arpa Çayı bölgesi için birinci fıkranın (A) ve (B) bendlerinde ve Aras bölgesi için ikinci fıkrada gösterilmiştir:

I. Arpaçay Bölgesi:

(A) Vartani'nin güney - doğusunda - Uzun Kilisenin doğusunda- Boziyar (Boziyar) Dağı (5906)-(5082)-(5047)- Karmırvang'ın (Karmırvank) doğusunda - Üç Tepe (5478)-Araz Oğlu'nun doğusunda - Ani (Ani)'nin doğusunda - İne Köy (Enikei)'ün batısında Arpa Çay'a ulaşır.

(B) (5019) yüksekliğinin doğusunda Arpa Çay'ı yeniden bırakır- doğruca (5581)'e gider. Kızıl Kula'nın dört buçuk verst doğusunda- Bocalı (Badcali)'nin doğusunda iki verst - daha sonra, Duygur Çayı (Digor Tchai) - Düz Geçit Köyüne dek bu ırmağı izleyerek doğruca Karabağ kalıntılarının kuzeyine giderek Arpa Çayına ulaşır.

II. Aras Bölgesi

Karabağ Alican ve Süleyman Köy (Diza) arasındaki düz çizgi. Bir yandan Gümrü Erivan demiryolu, öte yandan demiryolundan dört ve sekiz verstlik mesafelerde belirlenen çizgilerle (bu mesafe çizgileri sözkonusu bölgenin dışında kalır) sınırlandırılan bölgelerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hiç bir istihkâm yapmamağı ve düzenli asker bulundurmamağı üstlenir. Ancak sözkonusu bölgede düzen, güvenlik ve yönetimi sağlamak üzere, asker bulundurmak hakkını saklı tutar.

YUSUF KEMAL
DR. RIZA NUR
ALİ FUAD

GEORGE TCHITCHERINE
DJELAL KORKMASSOFF

* * *

EK : 1 (C)

Nahcivan Toprakları:

Ararat İstasyonu - Saray Bulak Dağı (8071)-Kömürlü Dağ (Kemourlu) (8839)-(8930)-(3080)-Sayat Dağ (Sayat) (7868)-Kurt Kulak (Kourtkoulak) Köyü - Gamasur Dağı (Gamessour) (8060)-(8022)-Gökdağ (Kuki) (8282) ve eski Nahcivan Kazasının yönetim sınırı doğusu.

YUSUF KEMAL
DR. RIZA NUR
ALİ FUAD

GEORGE TCHITCHERINE
DJELAL KORKMASSOFF

* * *

IV

1921 TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN, AZERBAYCAN VE GÜRCİSTAN ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma, Rusya'da komünist devrimi üzerine, 1918 yılında Menşeviklerin yönetiminde bağımsızlıklarını açıklayan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın 1920 yılında Bolşeviklerin eline geçip Sovyetler Birliği içinde yer almalarından sonra yapılmıştır. Sovyetler Birliğinin o zamanki bünyesi ve yönetim biçimine göre, bu "Federe" Sosyalist Sovyet Cumhuriyetlerinin, 16 Mart 1921 Türk - Sovyet Andlaşmasına tümü ile uygun olsa da ve altında ayrıca Sovyet Rusya yetkili Temsilcisinin imzası bulunsa da, böyle bir uluslararası bağıtı imzalıyabilmeleri doğal görülmüştür.

Gerçekten, Kars Andlaşması gerek Türkiye'nin sınırları, gerek koyduğu ilkeler bakımından, yedi ay önce Moskova'da imzalanan Türk - Sovyet Andlaşmasının bir benzeridir. Böyle de olsa, Kars Andlaşmasının Türkiye açısından bir önemi şudur ki, Türk sınırı ve ilkeler Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ulusları adına da kabul edilip yükümlenilmiştir. Bu, hukuksal bakımdan yeni bir güvence ortaya koymayabilir; ancak tarihsel bir gerçeği simgelemektedir.

Kars Andlaşmasının Maddelerini, Moskova Andlaşmasınınkilerle karşılaştırarak okumakta yarar vardır; ancak böylelikle kimi ayrıntılar ya da ek hükümler ve onların anlamları anlaşılabilir. Şöyle ki:

Eski Andlaşmaların geçersizliği, Türkiye'nin Misak - ı Milli sınırları ve Sovyetler Birliğiile güney - doğu sınırlarına ilişkin 1, 2, 4 ve 6. Maddeleri Moskova Andlaşmasının 1 ve 2. Maddelerini karşılamaktadır.

Sınır üzerinde Azerbaycan'ın koruyuculuğunda, Nahçivan bölgesine ilişkin 5. Madde ile III. Sayılı Ek, Moskova Andlaşmasının 3. Maddesi ve I (C) Ekinin karşılığıdır.

Kapitülasyonlarla ilgili 3. Madde Moskova Andlaşmasının 7. Maddesinin benzeridir.

Sınır halkının gidip gelmesi ve otlaklardan yararlanmasına ilişkin 7. ve 8. Maddeleri yeni hükümlerdir; Moskova Andlaşmasında yoktur[1].

Boğazlar rejimine ilişkin 9. Madde ile, Gürcistan, bir Karadeniz kıyısı devleti olarak, tıpkı Sovyetler Birliğinin Moskova andlaşmasının 5. Maddesiyle ortaya konulan durumuna getirilmiştir.

Bağıtlı devletlerin birbiri aleyhindeki eylemlere izin vermemeleri konusunda Moskova Andlaşmasının 8. Maddesinde yer alan kararını Kars Andlaşması, küçük değişikliklerle, 10. Maddesiyle içermektedir.

---

[1] Türkiye - Gürcistan sınır halklarının sınırı geçişleri konusunda 20 Mart 1922 günü Tiflis'te bir Sözleşme yapılmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 6, S. 142. Türkiye-Gürcistan sınırlarının iki yanındaki otlaklardan yararlanılması konusunda gene 20 Mart 1922 günü Tiflis'te bir Sözleşme Yapılmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 6, S. 146.

Bağıtlı Tarafların karşı tarafta oturan uyruklarına uygulanacak işlemlerle ilgili 11. Madde, En Çok Gözetilen Ulus Kuralına ilişkin 12. Madde ve Türkiye'yi terkedip karşı tarafa yerleşmek isteyenlere yapılacak işleme ilişkin 13. Madde Moskova Andlaşmasının 10, 11 ve 12. Maddelerine oldukça yakındır.

Mülteciler ile cinayet ve cürüm işleyenlerin durumuna ilişkin 14 ve 15. Maddeler yeni hükümlerdir; Moskova Andlaşmasında yoktur.

Tutukluların geri verilmesi konusunda 16. Madde ile Bağıtlı Ülkeler arasında bağlantıların sürdürülmesine ilişkin 17. Madde, Moskova Andlaşmasının 13 ve 9. Maddelerinin tıpkısıdır.

Ticaret ilişkileri ve Konsolosluk Sözleşmesi yapılmasına ilişkin 18. ve 19. Maddeler Moskova Andlaşmasının 14. Maddesinin hükmünün karşılığıdır [2].

Kars Andlaşması, 20. Maddesi uyarınca, onaylanmış [3] ve onay belgeleri 11 Eylül 1922 günü Erivan'da verilişince yürürlüğe girmiştir. Moskova Andlaşması gibi, bunun Türkçe ve Rusça metinlerinin yanında, Fransızca metni de yasal bir referans belgesi olarak yayımlanmıştır.

* * *

[2] Bu düzenleme anlaşmaları konusunda Moskova Andlaşmasına ilişkin ön açıklama yazımızın 8. dipnotuna bakılması.

[3] T. B. M. M. ince 16 Mart 1338 (1922) günü 207 sayılı Yasa ile onaylanan Andlaşmanın Osmanlı Türkçesi ve Fransızca metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 3, S. 24.

TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN, AZARBEYCAN VE GÜRCİSTAN ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

Kars, 13 Ekim 1921

(Metin)

Ulusların kardeşliği ilkesini ve kavimlerin kendi geleceklerini özgürce saptamak hakkını tanımakta birleşmiş bulunan ve aralarında her zaman iyi ilişkilerin ve karşılıklı çıkarlara dayanan gerçek dostluk bağlarının kurulmuş olduğunu görmek özleminde olan, bir yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, öte yandan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri, Hükûmetleri, Rusya Sovyetleri Sosyalist Cumhuriyeti Hükûmetinin de katılmasıyla, bir Dostluk Andlaşması yapılması için görüşmelere girişilmesine karar vermişler ve bu amaçla;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti:

Büyük Millet Meclisinde Edirne Milletvekili ve Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı;

Büyük Millet Meclisinde Burdur Milletvekili ve Bayındırlık Bakanlığı eski Müsteşarı Muhtar ve

Türkiye'nin Azarbaycan Temsilcisi Memduh Şevket Bey'leri;

Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Dışişleri Komiseri İskinaz Maradya ve İçişleri Komiseri Boğuz Makizyan'ı;

Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Devlet Denetimi Halk Komiseri Behbut Şah Tahtineski'yi;

Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Şalva İlyava ve

Dışişleri ve Maliye Komiseri Aleksandr Sıvanidze'yi

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti:

Letonya'daki Temsilcisi Jak Halski'yi yetkili Temsilci atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri Hükûmetleri, Bağıtlı Tarafların ülkelerinin parçalarından bulunan topraklar üzerinde daha önce egemenlik haklarını kullanmış olan Hükûmetler arasında kararlaştırılmış olup sözkonusu topraklara ilişkin Andlaşmalar ile Üçüncü Hükûmetler arasında yapılmış Güney Kafkasya Cumhuriyetlerine ilişkin Andlaşmaları geçersiz sayarlar. Moskova'da 16 Mart 1921 (1337) günü imza edilen Türk - Rus Andlaşması bu Madde hükmünün dışında tutulmuştur.

Madde 2 — Bağıtlı Taraflar, içlerinden birine zorla kabul ettirilmek istenilecek her hangi bir barış Andlaşması ya da uluslararası bir bağıtı tanımamak konusunda görüş birliği içindedirler. Bu Andlaşma gereğince, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetler Cumhuriyetleri Hükûmetleri Türkiye'ye ilişkin olup da bugün Büyük Millet Meclisince temsil edilen Türkiye Hükûmetinin tanımadığı hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul ederler. İşbu Andlaşmada yazılı "Türkiye" terimi ile İstanbul'da toplanan Osmanlı Millet Meclisince kabul edilip açıklanan ve tüm devletler ile basına bildirilen 28 Aralık 1336 (1920) günkü Misak-ı Milli'nin kapsadığı topraklar anlaşılır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'a ilişkin olup bu ülkelerin bugün Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetlerince temsil olunan Hükûmetlerince tanınmayan hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul eder.

Madde 3 — Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetler Cumhuriyetleri Hükûmetleri Kapitülasyonlar yönteminin her ülkenin ulusal gelişmesinin özgürce sürmesi ve egemenlik haklarının bütünüyle kullanılmasıyla bağdaşmadığını kabul ederek, Türkiye'de bu yöntemle herhangi bir biçimde ilişkili her türlü yetkilerin ve hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış sayar.

Madde 4 — Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı (Rus Genelkurmayının 1/210.000 ölçekli, 1 parmak, 5 verstlik mesafe haritasına göre) Karadeniz kıyısında bulunan Sarp Köyünden başlayarak Hedis Meta Dağı - Şavyet Dağında suların bölündüğü çizgi - Kani Dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardıhan ve Kars Sancaklarının eski yönetim sınırlarının kuzeyini ve Arpa Çay ile Aras ırmaklarının talveğini Nizni - Kara Su'yun döküldüğü

yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir. (Sınırın ayrıntıları ve buna ilişkin işler için I ve II sayılı Ekler ile Bağıtlı Taraflarca imzalanmış ilişik haritaya başvurulması. Andlaşma metni ile harita arasında çelişki bulunursa Andlaşma metni haritaya yeğ tutulacaktır.)

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükûmetinin bir temsilcisinin de katılmasıyla eşit sayıda üyelerden oluşacak bir Karma Sınır Çizme Komisyonu topraklar üzerinde sınırı ayrıntılarıyla saptamak ve sınır işaretlerini koymakla görevlidir (İlişik 4 sayılı Harita).

Madde 5 — Türkiye Hükûmeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyetler Hükûmetleri, işbu Andlaşmanın III sayılı Ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahcivan bölgesinin Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir ülke oluşturulması konusunda anlaşmışlardır.

Madde 6 — Türkiye, işbu Andlaşmanın 4. maddesinde gösterilen sınırların kuzeyinde bulunan ve Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik hakkını, şu koşullarla, Gürcistan'a bırakmağa razı olur:

Birincisi: İşbu Maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözügeçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetimsel özerkliğe kavuşması.

İkincisi: Batum limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelerin gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiç bir engelle karşılaşmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağışık biçimde, serbest transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalarından da ayrık olarak, Batum limanından yararlanmasının sağlanması.

Bu Maddenin uygulanması için işbu Andlaşmanın imzasından hemen sonra ilgili Taraflar temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır.

Madde 7 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükûmeti, ortak sınır bölgeleri halklarının Karma bir Komisyonca, gümrük, polis ve sağlık işleri alanlarında konulacak öncelikli yasalara uymaları koşulu ile, sınırı geçmelerini kolaylaştırmağı yükümlenirler.

Madde 8 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükûmeti iki ülkenin sınır bölgesi

halklarının sınırın öteki yanında bulunan kışlık ve yazlık otlaklarından yararlanmaları zorunluğunu göz önünde tutarak, sözkonusu halkların hayvanlarını sınırdan geçirmek ve alışıldığı üzere, otlaklardan yararlanmak hakkını vermeği kabul ederler. Sınırdan geçiş sırasında uygulanacak gümrük işlemleri ile polis, sağlık vb. önlemleri Karma bir Komisyonca belirlenecektir.

Madde 9 — Boğazların tüm ulusların ticaretine açılması ve geçiş özgürlüğünün sağlanması için Türkiye ile Gürcistan, Karadeniz ve Boğazların bağlı olacağı rejimin kesin biçimde hazırlanması işinin, kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir Konferansa bırakılmasını uygun bulurlar. Şu da var ki, bu Konferansta alınacak kararların Türkiye'nin salt egemenliğine ve Türkiye ile onun başkenti İstanbul'un güvenliğine hiç bir zarar getirmemesi gerekir.

Madde 10 — Bağıtlı Taraflar, toprakları üzerinde, karşı Taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan birinin Hükûmeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı savaşım amacında olan grupların yerleşmesini hiç bir zaman kabul etmemeği yükümlenirler. Şurası belirlidir ki, işbu Maddede sözkonusu olan "Türkiye toprakları" Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin doğrudan doğruya sivil ve askersel yönetimi altında bulunan topraklardır.

Madde 11 — Bağıtlı Taraflardan birinin öteki Taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağışık tutulup onlara uymaları istenilmeyecektir.

Aile veraset hakları ile ehliyete ilişkin işlerde de Tarafların uyrukları işbu Madde hükümlerinin dışında kalacaklardır. Bu konular bir özel anlaşma yapılarak çözümlenecektir.

Madde 12 — Bağıtlı Taraflar, içlerinden birinin öteki ülke topraklarında oturan uyrukları için En Çok Gözetilen Ulus işlemi uygulanmasına izin verirler.

Bu Madde Sovyetler Cumhuriyetlerinin kendi topraklarında öteki müttefik Rus Sovyet Cumhuriyetleri yurttaşlarına tanıdıkları haklar ile Türkiye tarafından kendisinin müttefikleri olan Müslüman devletlerinin uyruklarına tanınan hakları hiç bir zaman kapsamaz.

Madde 13 — 1918 yılından önce Rusya'ya bağlı iken, üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı doğrulanan topraklar halkından olup Türk

uyrukluğundan çıkmak isteyenler eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte alarak Türkiyc'yi özgürce terketmek hakkına sahip olacaklardır. Bunun gibi, egemenlik hakkı Türkiye tarafından Gürcistan'a bırakılmış olan toprakların halkından olup da Gürcistan uyrukluğundan çıkmak isteyenler, eşya ve mallarını ya da bunların karşılığı parayı birlikte alarak Gürcistan'ı terketme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 14 — Bağıtlı Taraflar, işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra altı aylık bir süre içinde 1918 ve 1920 Savaşları mültecileri konusunda özel bir anlaşma yapmağı yükümlenirler.

Madde 15 — Bağıtlı Taraflardan her biri işbu Andlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, Kafkas cephesindeki savaş nedeniyle işlenen cinayet ve cürümler için öteki Taraf uyrukları yararına tam bir genel af ilân etmeği yükümlenir.

Madde 16 — Bağıtlı Taraflar işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra iki aylık bir süre içinde, kendi toprakları üzerinde bulunan eski asker ve sivil tutsakları karşılıklı olarak yurtlarına geri yollamağı kabul ederler.

Madde 17 — Bağıtlı Taraflar, ülkeleri arasındaki bağlantıların kesilmeden sürdürülmesi amacıyla, demiryolu, telgraf vb. ulaşım ve iletişimi koruma ve geliştirmeği ve zorluklarla karşılaşmaksızın, kişi ve malların özgürce geçişini sağlamak için gerekli önlemlerin aralarında anlaşarak alınmasını yükümlenirler. Bununla birlikte, yolcuların ve ticaret eşyasının giriş çıkışında Bağıtlı Ülkelerin her birinde yürürlükte bulunan yasalar bütünüyle uygulanacaktır.

Madde 18 — Bağıtlı ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek için gerekli ticaret ilişkilerinin kurulması ve ekonomik, parasal vb. işlerin çözümlenmesi amacıyla, işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra, Tiflis'te ilgili ülkeler temsilcilerinden oluşan bir Komisyon toplanacaktır.

Madde 19. Bağıtlı Taraflar işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra üç aylık bir süre içinde, Konsolosluk Sözleşmeleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 20 — Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında yapılan bu Andlaşma onay işlemi görecektir. Onay belgelerinin verişimi en kısa bir süre içinde Erivan'da yapılacaktır.

Andlaşma imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek olan 6, 14, 15, 16, 18, 19 uncu Maddeler ayrı tutulmak üzere, işbu Andlaşma onay belgelerinin verişimi gününde yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılan yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

İşbu Andlaşma 13 Ekim 1337 (1921) günü Kars'ta, beş örnek olarak düzenlenmiştir.

KÂZIM KARABEKİR
VELİ
MUHTAR
MEMDUH ŞEVKET

MRAVİAN
MAKİNZİAN
CHAHTAHTİNSKY
ELİAVA
SVANİDZE
HANETZKY

* * *

EK: I

[Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan, ve Gürcistan arasında sınır çizgisini tanımlayan bu Ek, 16 Mart 1921 günü imzalanan Türk - Sovyet Rusya Andlaşmasının 1 (A) Ekinin hemen hemen eşidir. Tek fark bu tanım yapılırken Gürcistan - Ermenistan ve Ermenistan - Azerbaycan sınırlarının kesiştiği yerlerin de belirtilmesidir]

EK: II

[Bu Ek'in metni Türk - Sovyet Andlaşmasının I (B) Ekinin eşidir.]

EK: III

[Nahcivan bölgesine ilişkin bu Ek'in metni Türk - Sovyet Andlaşmasının Ek (C) metnine oranla daha ayrıntılı olduğundan olduğu gibi aşağıya alınmıştır]

Nahcivan Toprakları:

Urmiye Köyü - oradan düz bir çizgi ile (Arazdayan) İstasyonuna (Bu İstasyon Ermenistan Sosyalist Cumhuriyetine kalacaktır) - daha sonra düz bir çizgi ile batı Taşburun (3142) Dağına - doğu Taşburun Dağında suların bölüştüğü çizgi (4108)-Cehennem Deresini Rovne (Bolak) güneyinde keser - Yağırsik dağında (6607) ya da (6587) suların

bölüştüğü çizgiyi izler - oradan eski Erivan Kafkasının ve Şarur Valagüz'ün yönetim sınırını izleyerek 6629 râkımlı tepeden Kömürlü Dağ (6839) ya da (6930) ve oradan 3080 râkımlı tepeye gelir - Sayat Dağı (7868) - Kürtkulak Köyü - Gamsor Dağı (8160)-8022 râkımlı tepe ve gökdağ (10282)-eski Nahcivan Kazasının yönetim sınırının doğusu.

KÂZIM KARABEKİR
VELİ
MUHTAR
MEMDUH ŞEVKET

MRAVİAN
MAKİNZİAN
CHAHTAHTİNSKY
ELİAVA
SVANİDZE
HANETZKY

* * *

V

1921 TÜRK - FRANSIZ [ÖN BARIŞ] ANLAŞMASI

Bu Anlaşmayı, 1923 Lozan'dan önce, Türkiye ve Fransa bakımından bir ön Barış Anlaşması saymak yerinde olur. Çünkü Ankara Anlaşmasıyla savaşa son verilmiş, Fransa'nın işgalinde olan – ki bu arada Fransız Mandası kurulmuştur – Suriye ile Türkiye arasında sınır belirlenmiş ve daha sonraki ilişkiler için kimi ilkeler konulmuş, ancak Müttefiklerle bir arada çözümlenmesi gereken sorunlar ister istemez sonraya (Lozan Andlaşmasına) kalmıştır. Bu Bağıta Andlaşma (Traité) değil de, "Anlaşma" (Accord) denilmesi, onun bu "ön" niteliğini yansıtmaktadır.

Ankara Anlaşmasının yapılmasını hazırlayan askersel ve siyasal koşullar şöyle olmuştu :

30 Ekim 1918 Mondros Silâh Bırakışımından sonra Fransız kuvvetleri Güney Anadolu'nun bir bölümünü, Ermenilerin de yardımı ile, işgal etmişti. Ancak, yerel Türk ulusal güçlerinin (Kuva-i Milliye) giderek artan karşı koyması sonucu sarsılmışlardı. O sırada, bir yandan Müttefikler arasında özellikle Almanya sorunu üzerinde çıkan anlaşmazlıkların, öte yandan Fransız kamuoyunda yeni savaşlara karşı tepkinin de etkisiyle, Fransız Hükümeti Anadolu'da artık varlığını ve gücünü kanıtlayan Ankara Hükümetiyle bir an önce anlaşmak istemiş ve temaslara girişmişti. 30 Mayıs 1920'de Ankara'da imzalanan 20 günlük Silâh Bırakışımı Anlaşması gerçi Fransızların Zonguldak'a asker çıkarmasını önleyemeyecekti, ancak 13 Eylül 1921'de Türklerin Yunanlılara karşı Sakarya Zaferinden sonra, Fransız Hükümeti Türkiye B. M. M. Hükümeti ile bir anlaşma yapmaya artık karar vermiş ve Senato Başkanı Henri Franklin - Bouillon'u yarı resmi temaslarda bulunmak üzere Ankara'ya yollamıştı. Franklin - Bouillon ile Ankara görüşmelerinin, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) den çok bizzat Mustafa Kemal tarafından yürütüldüğü büyük "Nutuk" tan anlaşılmaktadır.

Fransızların daha 1920 ortalarında Ankara Hükümeti ile temasları ve bir Silâh Bırakışımı Anlaşması yapmaları, ertesi yılın Martında Bekir Sami'nin Londra Konferansında Fransızlarla görüşmesi ve bir Anlaşma yapması, bu Andlaşma T. B. M. M. nce onaylanmamış da olsa, T. B. M. M. Hükümetini "de facto" tanımaları anlamına gelir. 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması ise tanımayı "de jure" durumuna getirmiştir.

Ankara Anlaşması ile, Türkiye'ye karşı Büyük Batı Devletlerinin cephesi iyice bölünmüştü. Çünkü Fransa kendi başına hareket etmişti. Bu, Türkiye B. M. M. Hükümeti için, 16 Mart 1921 Türk - Sovyet Andlaşmasından sonra, ikinci ve çok önemli bir siyasal başarı olup onun uluslararası alandaki durumunu güçlendirmişti.

Anlaşma 8. Maddesiyle, Türkiye ile Fransız işgalindeki Suriye arasında sınırı belirlemektedir. İskenderun ve Antakya bölgesinin (Hatay), Misak-ı Millî sınırları içinde olduğu halde, Fransa ile bir an önce anlaşabilmek için, Suriye'de kalması kabul ediliyordu. Ancak 7. Madde ile, bu bölgede özel bir yönetim kurulması sağlandığı gibi, orada Türk varlığı ve kültürünün korunması için yetkili Temsilciler ortak bir Açıklama yapmışlardı (Bak. II ve III sayılı Ek). Ayrıca 9. Madde ile, Suriye topraklarında kalan Süleyman Şah Türbesinin bulunduğu Caber Kalesi bir Türk toprağı sayılmıştır. (1973 de

Suriye'de Fırat üzerinde bir baraj yapılırken bunun yerinin değiştirilmesi gerekince, Suriye ile verişilen Mektuplarda bu Maddeye atıfta bulunulmuştur).

Anlaşmada kaba taslak belirlenen ve 1923 Lozan Barış Andlaşmasının 3. Maddesiyle doğrulanacak olan Türk - Suriye (Fransa) sınırının ayrıntılarıyla çizilmesi ve sınır üzerindeki ilişkilerinin düzenlenmesi işi ancak 30 Mayıs 1926 da Türkiye ile Fransa arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ve ona bağlı Protokoller uyarınca yapılabilecektir. Hatay'ın Türkiye'ye verilmesi işi ise, kimi aşamalardan sonra, 23 Haziran 1939 günü Fransa ile imzalanan Andlaşma ile gerçekleştirilecektir. (Gerek 1926 Sözleşmesi, gerek 1939 Andlaşması kitabımıza alınmıştır).

Gerçi, Misak-ı Millî tam olarak Anlaşmaya geçirilememiş, ayrıca kapitülasyonların kalkması gereği de belirtilmemişti. Şu da var ki, ekli I-a sayılı Mektup'ta, Fransa, "Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliğine ilişkin tüm sorunların dostça anlaşma espirisi ile çözümüne çaba göstermek" vaadinde bulunmakla, Lozan Anlaşmasına Türkiye'nin isteği doğrultusunda bir adım atmış oluyordu.

Öte yandan, Anlaşma ve Ekleriyle Fransızlara birkaç ekonomik ayrıcalık verilmesi karşılığında, Türkiye'ye kimi kolaylıklar ve güvenceler sağlanmıştı.

Anlaşmaya 9 Belge ve bunlardan kimisinin yanıt mektupları eklenmiş bulunmaktadır. Çok kısa sürede hazırlandıkları için bu belgeler sistemli biçimde sıralanıp numaralanmamış, ayrıca başlıklar da konulmamıştır. Biz, incelemeyi kolaylaştırmak üzere, onları numaraladık ve her birine parantez içinde başlıklar koyduk.

Andlaşmanın yürürlüğe girişine ilişkin hükmü VII sayılı ekte yer almıştır. Buna göre Anlaşma, Fransız Hükümetince, en geç 15 gün içinde, onaylanınca, Türk Hükümeti için de onaylanmış sayılmaktadır ki, Fransız Hükümeti onu 28 Ekim 1921 günü onaylandığından Anlaşma o gün yürürlüğe girmiştir [1].

Bu Anlaşmanın Lozan Andlaşmasından sonra da yürürlükte kaldığı, Lozan Andlaşmasına ekli, Fransız yetkili Temsilcilerinden Pellé'nin İsmet Paşa'ya Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü sunduğu Mektup'ta, "Lozan Barış Andlaşmasının 20 Ekim 1921 günü Ankara'da imzalanmış olan Türk - Fransız Anlaşması hükümlerini her hangi bir biçimde bozmadığı" yolundaki açıklamasıyla ve İsmet Paşa'nın da buna verdiği yanıt mektupta doğrulanmıştır [2].

[1] Andlaşmanın Türkçe ve Fransızca resmi metni için bkz. Düstur, Ter. III, C. 2, S. 152; ayrıca, 54 LONTS, 177, Reg. 1284.

[2] Ankara Anlaşmasıyla başlayan Türk - Fransız ilişkilerindeki yeni dönem için bkz. İsmail Soysal, "Türk - Fransız Siyasal İlişkileri (1921–1984), T. Tarih Kurumu Belleteni, sayı 188, s. 959–1044, Ankara, 1984; Fransızcası için bkz. "L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France" adlı kitapta "Les Relations Politiques Turco-Françaises" s. 587–690, İstanbul - Paris, 1986.

TÜRK - FRANSIZ ANLAŞMASI

(Accord Franco - Turc)

Ankara, 20 Ekim 1921

(Metin)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransa Cumhuriyeti, iki ülke arasında bir anlaşma yapmak isteği ile,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti:

Dışişleri Bakanı ve Milletvekili Sayın Yusuf Kemal Bey'i ve

Fransız Cumhuriyeti Hükûmeti:

Eski Bakanlardan Sayın Henri Franklin - Bouillon'u, yetkili Temsilci atamışlardır.

Adı geçenler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1 — Bağıtlı Taraflar işbu Anlaşmanın imzasıyla birlikte, aralarındaki savaş durumunun sona ereceğini açıklarlar. Durum ordulara, sivil makamlara ve halka ivedilikle bildirilecektir.

Madde 2 — İşbu Anlaşmanın imzası üzerine Taraflar savaş tutsakları ile tutuklu ya da hapiste bulunan Türk ya da Fransız tüm kişiler serbest bırakılacak ve, kendilerini tutuklayan Tarafın yapacağı harcama ile, gösterilecek en yakın kente götürüleceklerdir. İşbu Madde hükmü tutuklama, cezaevine konulma ya da tutsaklığın gün ve yeri ne olursa olsun, Tarafların tüm tutuklularını ve tutsaklarını kapsamaktadır.

Madde 3 — İşbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra en çok iki ay içinde, Fransız Kuvvetleri sekizinci Maddede belirlenen çizginin güneyine, Türk kuvvetleri ise bu çizginin kuzeyine çekileceklerdir.

Madde 4 — Üçüncü Maddede yazılı süre içinde uygulanacak boşaltma ve işgal, Tarafların komutanlarınca atanan bir Karma Komisyonunun kararıyla saptanacak düzenlemelere göre yapılacaktır.

Madde 5 — Bağıtlı Taraflar boşaltılacak topraklarda, bu toprakları işgal eder etmez, bir genel af ilân edeceklerdir.

Madde 6 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlık haklarının, bu konuda Müttefik Devletler ile onların hasımları ve kimi müttefikleri arasında yapılmış sözleşmelerdeki ilkelere uygun olarak, kendisince de doğrulanacağını bildirir.

Madde 7 — İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır.

Madde 8 — Üçüncü maddede sözügeçen çizgi aşağıdaki biçimde saptanmış ve belirlenmiştir:

Sınır çizgisi, İskenderun körfezi üzerinde, Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlıyacak ve yaklaşık olarak Meydan - ı Ekbez'e doğru gidecektir (Demiryolu İstasyonu ve bu mevki Suriye de kalacaktır); sınır çizgisi oradan Marsuva mevkiini Suriye'ye ve Karnaba mevkii ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere, güney - doğuya doğru kayacaktır. Oradan Çobanbey İstasyonunda demiryoluyla birleşecektir. Daha sonra, Bağdat Demiryolunu izleyecek ve Demiryolunun platformu Nuseybin'e dek Türk toprakları üzerinde kalacaktır. Oradan, Nuseybin ile Cezire-i İbnı Ömer arasındaki eski yolu izleyerek Cezire-i İbni Ömer'de Dicle'ye varacaktır. Nuseybin ile Cezire-i İbni Ömer mevkileri ve yol Türkiye'de kalacaktır. Bu yoldan yararlanma konusunda her iki ülke aynı haklara sahip olacaktır. Çobanbey ile Nuseybin arasındaki demiryolunun istasyon ve garları demiryolu platformunun parçalarından sayılarak, Türkiye'ye kalacaktır.

İşbu Anlaşmanın imzasından sonra bir ay içinde, sözkonusu sınır çizgisini çizmek üzere Tarafların temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır. Bu komisyon o süre içinde çalışmalara başlayacaktır.

Madde 9 — Osmanlı Hanedânının kurucusu Sultan Osman'ın büyük babası Süleyman Şah'ın Caber kalesinde bulunan ve Türk Mezarı adı ile tanınan kabri, çevresiyle birlikte, Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada koruyucular bulundurup Türk bayrağını çekebilecektir.

Madde 10 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Pozantı ile Nuseybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının [Concession] ve Adana ilinde yapılmış bulunan şubelerin, bu ayrıcalık haklarına bağlı, özellikle işletmeye ve taşıma ticaretine ilişkin tüm hak, izin ve avantajlar ile birlikte, Fransız Hükûmetinin göste-

receği bir Fransız Grubuna devredilmesini kabul eder. Türkiye Meydanı ekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında demiryolu ile askersel ulaşımını yapmak hakkına sahip olacaktır. Suriye'de, Çobanbey'den Nuseybin'e dek Türk toprakları üzerinde demiryolu ile askersel ulaşışımını yapmak hakkına sahip bulunacaktır.

İlke olarak, işbu demiryolu kesimi ve kolları üzerinde ayırım gözeten hiç bir tarife uygulanamaz. Gerekirse bu ilkeye aykırı hareket edilebilmesi konusunu iki Hükûmet birlikte incelemek hakkını saklı tutarlar. Anlaşma olanağı bulunamazsa, Taraflardan her biri özgürce heraket edebilecektir.

Madde 11 — İşbu Anlaşmanın onaylanmasından sonra, Türkiye ile Suriye arasında bir Gümrük Sözleşmesi yapılması için bir Karma Komisyon kurulacaktır. Bu Sözleşmenin koşulları ve yürürlük süresi bu Komisyonca saptanacaktır. İşbu Sözleşmenin yapılmasına değin Taraflar hareket özgürlüğüne sahip olacaklardır.

Madde 12 — Kuveik suyu, Halep kenti ile kuzeyde Türk kalan bölge arasında, hak gözetilerek, iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep kenti, bölgenin gereksinimini karşılamak üzere, kendi yapacağı harcamalarla, Türk toprağı üzerinde Fırat'tan da su alabilecektir.

Madde 13 — Yerleşmiş ya da yarı göçebe halktan sekizinci Maddede belirlenen sınır çizgisinin öte ya da beri yanında bulunan çayırlarda intifa ya da mülkiyet hakkına sahip olanlar, haklarını eskiden olduğu gibi kullanmayı sürdüreceklerdir. Bunlar işletme gereksinimleri için özgürce ve hiç bir gümrük vergisi ya da çayır için resim, ne de başkaca hiç bir ücret vermeksizin, sınır çizgisinin bir yanından öteki yanına, yavrularıyle birlikte hayvanlarını, araç ve takımlarını, tohumlarını ve ürünlerini götürebileceklerdir. Bunlara ilişkin vergi ve resimleri yerleştikleri ülkede ödemek zorunluğu kararlaştırılmıştır.

20 Ekim 1337 (1921) günü Ankara'da, iki örnek olmak üzere, düzenlenmiştir.

YUSUF KEMAL HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

ANLAŞMAYA EKLİ BELGELER

I

[Fransız Hükûmetinin Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğini savunması dileği ve Fransız Gruplarına tanınacak işletme ayrıcalıkları, Fransız Profesörlerinin Türkiye'de çalışması ve ekonomik işbirliğine ilişkin olarak Yusuf Kemal'in Mektubu]

Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti Yetkili Temsilcisi
Sayın Franklin - Bouillon,

Ankara, 20 Ekim 1337 (1921)

Ekselans,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti arasında kesin ve sürekli bir barışı gerçekleştirmek üzere yapılan bu Anlaşmanın, Fransa Cumhuriyeti Hükûmetinin, Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliğine ilişkin tüm sorunları dostça anlaşma espirisi ile çözümlemeğe çaba göstermesi nedeniyle iki ulus arasında geçmişteki sıkı ilişkileri yeniden kurmak ve güçlendirmek sonucunu vereceğini umut etmekten mutluluk duyuyorum.

Öte yandan, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti iki ulus arasında nesnel çıkarların gelişmesini de kolaylaştırmak isteğiyle; Harşit vadisinde bulunan demir, krom ve gümüş madenleri ayrıcalığını, doksan dokuz yıl süre ile, yüzde ellisine dek Türk sermayesiyle Türk yasalarına uygun biçimde kurulmuş bir ortaklık çerçevesinde işbu Anlaşmanın imzalanmasından sonra beş yıl içinde işe girişmesi gereken bir Fransız grubuna vermeğe hazır bulunduğunu açıklamak için bana yetki vermektedir.

Bundan başka Türk Hükûmeti Fransız gruplarınca madenler, demiryolları, limanlar ve ırmaklara ilişkin öteki ayrıcalık istemlerini, işbu istemler Türkiye ve Fransa'nın karşılıklı çıkarlarına uygun olmak koşulu ile, en iyi niyetle incelemeğe hazırdır.

Öte yandan, Türkiye, kendi meslek okullarında, uzman Fransız Profesörlerinin işbirliğinden yararlanmak özlemi içindedir. Bu konuda gereksinimlerinin genişliğini ileride Fransa Hükûmetine bildirecektir.

Son olarak da, Türkiye, Anlaşmanın yapılması gününden başlayarak, Fransa Hükûmetinin Fransız sermayecilerinin Türkiye Büyük Millet

Meclisi Hükûmeti ile ekonomik ve parasal ilişkilere girişmelerine izin vereceğini umut etmektedir.

En derin saygılarımın kabulünü dilerim.

YUSUF KEMAL

* * *

I-a

[Yusuf Kemal'in I sayılı Ek'te gösterilen Mektubunun ilk paragrafına Franklin - Bouillon'un yanıtı - Accusé de réception'u]

Dışişleri Bakanı Ankara, 20 Ekim 1921

Sayın Yusuf Kemal Beyefendi,

Hükümlerini birlikte kararlaştırdığımız Anlaşma ekli olarak Mektubun alındığını bildirmek isterim.

Sizin gibi ben de, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti arasında kesin ve sürekli bir barışı gerçekleştirmek üzere yapılan bu Anlaşmanın, Fransa Cumhuriyetinin, Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliğine ilişkin tüm sorunları dostça anlaşma espirisi ile çözümlemeğe çaba göstermesiyle, iki ülke arasında geçmişteki sıkı ilişkileri yeniden kurmak ve güçlendirmek sonucunu vereceğini umut etmekle mutluluk duyuyorum.

Ekselanslarına, derin saygılarımı yeniden sunmak fırsatını bulmakla mutluyum.

HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

II

[Suriye'nin ayrılmasının ve İskenderun Bölgesinin özelliğinin ortaya koyduğu kimi sorunlara ilişkin olarak Yusuf Kemal'in açıklamaları ve Franklin Bouillon'un bunları not etmesi]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti arasında bugün bağıtlanan Anlaşmanın imzasına girişileceği sırada, Türk yetkili Temsilcisi Yusuf Kemal Bey aşağıdaki düşünceleri açıklamış ve Fransa yetkili Temsilcisi Mösyü Franklin-Bouillon da bu düşünceleri not etmiştir.

Türk yetkili Temsilcisi, Suriye'nin Osmanlı Borçlarına katılmasına ve Devlet, Saray (Hazine-i Hassa) ve Vakıflar (Evkaf) mallarına ilişkin işler ile Suriye'nin hukuksal durumunun değişmesinden doğacak öteki tüm noktaların, genel Barış Andlaşmasının yapılacağı sırada çözümlenmesi gerektiği kanısıyla, bu konuda, kesin çekinceler ileri sürmeği zorunlu görür.

İskenderun ve Antakya bölgeleri için Yusuf Kemal Bey, orada yerleşmiş halka Türk Bayrağını içeren özel bir bayrak seçmek hakkını vermek gereğini açıklar. Bu bölgeler halkına böyle bir halkın tanınmasında yarar bulunduğuna inanan Fransız yetkili Temsilcisi, bu konuda Hükûmeti katında gerekli girişimlerde bulunacağına söz verir.

Bağıtlı Taraflarca yapılacak genel affa ilişkin Beşinci Maddeye gelince, Fransız yetkili Temsilcisi İskenderun ve Antakya bölgeleri halkının bu genel aftan yararlanmalarını sağlamak için gerekli önlemlerin alınması konusunu Hükûmetine önereceğini açıklar.

Onuncu Madde konusunda Türk yetkili Temsilcisi şunları açıklar:

Birincisi: Bağdat demiryolu ayrıcalığı sözleşmeleri uyarınca kilometre başına verilmekte olan güvence şimdiye dek tüm yolun toplam gelirine göre saptanmakta idi. Yolun Pozantı ile Nuseybin arasındaki Türk kesiminin kilometre güvencesinin, eskiden olduğu üzere, tüm Bağdat Demiryolunun toplam geliri üzerinden saptanması zorunludur. Fransız yetkili Temsilcisi bu sistemin haklılığı üzerine Hükûmetinin ilgisini çekmeği yükümlenir

İkincisi: Her iki Tarafın yetkili Temsilcileri, demiryolu üzerinden Suriye toprakları içinde Türk Ordusunun taşıma işlerine ilişkin tarife ile, Türkiye toprakları içinde demiryolu üzeıinden yapılacak Suriye'nin askersel taşıma işlerine ilişkin tarifenin daha sonra gözden geçirilmesi konusunda anlaşmışlardır.

Yetkili Temsilciler, ülkelerinden birinin Türk - Fransız Anlaşmasının 10. Maddesinin İkinci Fıkrasında yazılı yetkiyi kullanma gereksinimini duyunca, ötekine yeterli bir süre öncesinden haber vermesi gerekeceğini de kabul ederler.

Türk yetkili Temsilcisi şu istemde bulunmuş ve Fransız yetkili Temsilcisi de bunu Hükûmeti nezdinde savunmayı kabul etmiştir:

İskenderun limanında Türk uyruklularının, Türk mallarının ve Türk bayrağı taşıyan gemilerin limandan yararlanma konusunda eksiksiz bir özgürlüğe sahip olmaları gerekir. Bunlar bu konuda ve her

bakımdan ülke halkı, malları ve ülkeye bağlı gemiler ile tam bir eşitlik içinde işlem görmelidirler.

Bu limanda, Türkiye'den yapılacak dışsatım ve Türkiye'ye yapılacak dışalımın doğrudan doğruya transitine ayrılmak üzere, Türkiye'ye kira ile bir alan verilecektir. Bu alanın İskenderun'u Türkiye'ye bağlayan demiryolu ile bağlantısı için gerekli tesis, onun kiralanması ve işletilmesi biçimi konularında Türkiye'ye her türlü kolaylık gösterilmelidir.

Türkiye'den yapılacak dışsatım ve Türkiye'ye yapılacak dışalımın transiti konusunda Türk uyrukları ile Türk malları ve gemilerinden, ülke halkı ile ülkeye ilişkin mal ve gemilerden alınmakta olan tonilato, rıhtım, kılavuzluk, fener ve karantina vergi ve resimlerinden başka hiç bir vergi ve resim alınmayacaktır.

Ankara'da 20 Ekim 1337 (1921) günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

YUSUF KEMAL — HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

III

[İskenderun ve Antakya Bölgelerinde Türk soyundan memurlar kullanılması ve Türk kültürünü geliştirecek okullar kurulmasına ilişkin olarak Fransız yetkili Temsilcisinin Mektubu]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ankara, 20 Ekim 1921
Dışişleri Bakanı ve yetkili Temsilcisi
Sayın Yusuf Kemal Beyefendi,

Bugün Hükûmetlerimiz arasında imza edilen Anlaşmanın 7. Maddesini bütünleyici nitelikte olmak üzere, İskenderun bölgesinde uygulanacak özel yönetim konusunda Türk çoğunluğunun bulunduğu bölgelerin genellikle Türk soyundan olan memurlarca yönetileceğini belirtmeği yararlı görüyorum. Türk kültürünün gelişmesi konusunda tüm kolaylıklardan yararlanacak okullar kurulacaktır.

Bu rejim aynı biçimde Antakya bölgesi ile eski Adana ilinin Sekizinci Maddede gösterilen demiryolu güneyinde kalmış olan kesimlerinde de uygulanacaktır.

HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

IV

[Pozantı - Nuseybin Demiryolu ayrıcalık hakkının bir Fransız Grubuna devrine ilişkin koşullar konusunda Franklin - Bouillon'un Mektubu]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ankara, 20 Ekim 1921
Dışişleri Bakanı
Sayın Yusuf Kemal Beyefendi,

İki Hükûmet arasında bugün imza edilen Anlaşmayı bütünleyici nitelikte olmak üzere, bu Anlaşmanın Onuncu Maddesinde sözügeçen geçirim işleminin kabulü aşağıdaki iki koşulun yerine getirilmesine bağlıdır :

Birincisi : Türk Hükûmetinin hakları korunacaktır.

İkincisi : Bu Hükûmet eski Ortaklığın, geçirim işleminden doğan tüm istemlerine karşı güvence içinde olacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü dilerim.

HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

V

[Tükiye'de Jandarma Okulları için Fransız uzmanları sağlanmasına ilişkin olarak Yusuf Kemal'in Mektubu]

Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti Ankara, 20 Ekim 1921
Yetkili Temsilcisi
Sayın Henri Franklin - Bouillon,

Hükûmetimin Türk Jandarma Okullarında uzman Fransız öğretmenlerinin işbirliğinden yararlanmak dileğinde bulunduğunu Ekselanslarına bildirmekle onur duyuyorum.

Fransa Cumhuriyeti Hükûmetinin bu dileği ilgi ile karşılıyacağını umut ederim. Gereksinim duyduğumuz öğretmenlerin sayısını Ekselanslarına daha sonra bildirmekten onur duyacağım.

YUSUF KEMAL

* * *

VI

[Türkiye'deki Fransız Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarına ilişkin olarak Yusuf Kemal'in Mektubu]

Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti Ankara, 20 Ekim 1921
Yetki Temsilcisi
Sayın Henri Franklin - Bouillon,

İki Hükûmet arasında, bugün imzalanan Anlaşmayı bütünleyici nitelikte olmak üzere, Fransız öğretim ve sağlık Kurumları ile yardım Enstitülerinin, hiç bir bahane ile ve hiç bir durumda Türkiye'nin çıkarlarına ve Türk yasalarına aykırı her hangi bir propagandaya ya da harekete girişmemeleri kararlaştırılmış olarak, Türkiye'deki varlıklarını sürdüreceklerini Ekselanslarına açıklamakla mutluyum.

En derin saygılarımın kabulünü dilerim.

YUSUF KEMAL

* * *

VII

[Anlaşmanın yürürlüğe girmesi biçimiyle ilgili olarak İki yetkili Temsilcinin ortak açıklamaları]

Bugün imzalanan Anlaşmanın, her iki Hükûmet tarafından, en çok 15 günlük bir süre içinde, onaylanınca yürürlüğe girmesi Yusuf Kemal Bey ve Mösyü Henri Franklin - Bouillon arasında kararlaştırılmıştır. Yusuf Kemal Bey, Fransa Hükûmetinin onayının kendi Hükûmetinin de onayı anlamına geleceğini, Dışişleri Bakanı olarak, açıklar.

20 Ekim 1337 (1921) günü Ankara'da düzenlenmiştir.

YUSUF KEMAL HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

VIII

[Suriye sınırı üzerinde Kuveik suyunun bölüşülmesine ilişkin olarak Yusuf Kemal'in Mektubu]

Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti Ankara, 20 Ekim 1921
Yetkili Temsilcisi
Sayın Henri Franklin - Bouillon

İki Hükûmet arasında bugün imzalanan Anlaşmanın Onikinci Maddesine ilişkin olarak, Kuveik suyunun bölüşülmesi biçiminin Sekizinci Maddede belirlenen sınırın kuzeyinde kalmış olan Türklerin oturduğu yerin halkının temsilcileri ile Halep kenti halkı temsilcileri tarafından saptanabileceğini Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

En derin saygılarımın kabulünü dilerim.

YUSUF KEMAL

* * *

VIII-a

[Türkiye'deki Fransız Kurumları, Jandarma Okullarına öğretmen gönderilmesi istemi ve Kuveik suyunun bölüşülmesi konularında Yusuf Kemal'in Mektuplarına Franklin - Bouillon'un yanıtı].

[Yukarıdaki V, VI ve VIII sayılı Belgelerle ilgili]

Dışişleri Bakanı Ankara, 20 Ekim 1921
Sayın Yusuf Kemal Beyfendi,

Türkiye'deki Fransız Okul ve Kurumlarının alıkonulması, Jandarma Okullarına öğretmen olarak Fransız subaylarının seçilmesi ve Kuveik suyunun bölüşülmesi konularına ilişkin 20 Ekim 1921 günkü Mektuplarınızı aldığımı Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

Teşekkürlerimin ve derin saygılarımın kabulünü dilerim.

HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

IX

[Ergani Madenleri ve Adana'da bir pamuk işletmesine ilişkin olarak Fransızlara ayrıcalıklar verilmesi konusunda Franklin - Bouillon'un Mektubu]

Dışişleri Bakanı Ankara, 20 Ekim 1921
Sayın Yusuf Kemal Beyefendi,

Londra'da 1921 yılı Mart ayında yapılan görüşmeler sırasında yetkili Temsilcileriniz, Fransa Cumhuriyeti Temsilcilerine, üzerinde geniş ön incelemelerde bulunmuş olan bir Fransız Grubuna Ergani madenleri ayrıcalığını vadetmiş olduğunu Ekselanslarına bildirmekle onur duymuştum. Ekselansları, bu ayrıcalığın daha önce bir Türk Grubuna verilmiş olduğunu bildirdi. Bunun üzerine, Ekselanslarından Fransız ilgililerinin de hakça bir oran içinde bu işe katılmaları için sözkonusu Grup katında elinden gelen çabayı göstermesini dilemiştim.

Aynı zamanda, Vendeuvre de Lesseps adlı Fransız Ortaklığının Kilikya'da bir pamuk toprakları ayrıcalığı aldığını ve ayrıcalığını almış bulunduğu topıakların bu ortaklığa verilmesinde büyük zorlukların çıkarılmış olduğunu Ekselanslarına bildirmiştim. Ekselansları bu işin ivedilikle incelenmesi için elinden gelen çabayı göstermek güvencesini bana vermek inceliğinde bulundu.

Bu konudaki açıklamanızı senet sayarak, en derin saygılarımın kabulünü dilerim.

HENRI FRANKLIN - BOUILLON

* * *

IX-a

[Yukarıdaki Mektuba Yusuf Kemal'in yanıtı]

Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti yetkili Temsilcisi
Sayın Henri Franklin - Bouillon,

Ankara, 20 Ekim 1921

Bir Fransız Grubunun Ergani madeniyle ilgili istemine ve Savaştan önce Adana ilinde verilmiş olduğu söylenen bir tarım ayrıcalığına ilişkin istemi konularında gönderilmiş buyrulan 20 Ekim 1921 günkü Mektuba karşılık olarak, bu iki konuyu gecikmeksizin inceleteceğimi bildirmekle onur duymaktayım.

En derin saygılarımın kabulünü dilerim.

YUSUF KEMAL

* * *

1922 TÜRKİYE-UKRAYNA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI

(Not: Bu Andlaşma metninin kitabımızın ilk baskısında, 1921 Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik ve onu izleyen 1921 Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Dostluk Andlaşmalarından hemen sonra, V. Bölüm olarak, yer alması gerekirken, o zaman bir yanlışlık sonucu bunun yapılması unutulmuştu. 1989'da kitabın ikinci baskısı ise yeniden dizilmeyip ilk basılan metnin filmi üzerinden hazırlanmıştır. Bu durumda Türkiye-Ukrayna Andlaşmasının V. Bölüme konulması kararlaştırıldı. Gerek ilk baskıda düştüğümüz yanlışlık, gerek ikinci baskıda onun kronolojik sıraya uygun bir yer alamaması nedeniyle özür dileriz).

*

* *

Bilindiği üzere, Rusya'da 1917 Ekim Devriminden kısa bir süre sonra, 27 Aralık 1917'de Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilân edilmiş ve 1919 sonunda bu Cumhuriyet fiilen yerini almıştı. Bu arada Sovyet Cumhuriyetlerinin bir federasyon sistemi içinde toplanmasını öngören Temmuz 1918 anayasası da kabul edilmiş bulunuyordu. Böyle bir sisteme göre, Rusya (ki Sibirya da onun uzantısı sayılmıştı) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin yanı sıra, Beyaz Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetlerine de dış ülkelerle ayrı ayrı ilişkiler kurmak yetkisi (Elçi yollamak ve kabul etmek, anlaşma yapmak vb.) tanınmıştı. Komünist Partisi ve Kızılordu hu Cumhuriyetler arasındaki birliği ve eşgüdümü sağlıyordu. Ne var ki, Temmuz 1923'te bugünkü biçimi ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği kabul edildikten sonra, sözkonusu Cumhuriyetlerin dışişleri alanındaki yetkileri ortadan kaldırılacak, bu yetkiler yalnız Moskova'nın elinde kalacaktı.

Türkiye-Ukrayna Andlaşmasının girişimi daha 1921 Mayısında Rusya Sovyet Sosyalist Hükümeti Dışişleri Komiseri Çiçerin'den gelmişti. TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal de andlaşma önerisinin Ankara'da görüşülmesi ve bağıtlanmasını istemişti. Bunun üzerine, 9 Ağustos'ta Moskova'da Sovyet Rusya Komünist Partisi Genel Kurulu, Ukrayna Komünist Partisi ileri gelenlerinden ve bölgenin Başkomutanı Mihail Vasiliyeviç Frunze başkanlığında bir heyetin Ankara'ya gönderilmesine karar vermişti. Çiçerin bu arada Ankara Hükümetine vâdedilen para yardımından geri kalan 5 milyon altın rublenin peyderpey ödenmesine çalışıyordu. Bu arada, Ukrayna ile TBMM Hükümeti arasında, Türk ve

Ukraynalı asker tutsakların ve kamplardaki sivillerin ülkelerine geri yollanması konusunda 17 Eylül 1921'de Moskova'da bir anlaşma imzalanmıştı[1].

Frunze, 5 Kasım 1921'de Harkov'dan ayrılmış, TBMM Hükümetine yapılacak yardımın bir taksiti olmak üzere 1 milyon 100 bin altın ruble ile birlikte, 13 Aralık'ta Ankara'ya gelmiş ve büyük dostluk görmüştü. Olağanüstü Büyükelçi sıfatını taşıyan Frunze, 20 Aralık 1921'de Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunarken yaptığı konuşmada -ki bunun metni aynı gün TBMM'de okunmuştu- dostluktan, dayanışmadan, "Ukrayna ve Türk ulusları arasındaki sıkı bağlardan", sözetmiş, Mustafa Kemal de "özgür ve bağımsız Ukrayna" ile doğrudan doğruya sıkı ilişkiler kurulmasının değerini belirtmişti[2].

Frunze'nin Ankara'da Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal ile yaptığı görüşmeler 2 Ocak'ta sona erince, o gün Dostluk Andlaşması imza edilmiş, kendisi de ülkesine dönmek üzere 5 Ocak 1922'de Ankara'dan ayrılmıştır.

Her ne kadar Ukrayna-Türkiye ilişkileri Moskova'dan yönetiliyor ise de, Ukrayna'nın milli egemenliği ve kişiliği Ankara görüşmelerinde ortaya çıkmıştı. Nitekim, Andlaşmanın 2. Maddesinde Ukrayna Sovyet Cumhuriyetinin Rusya Sovyet Cumhuriyeti ve komşuları ile yaptığı anlaşmalarda belirlenen sınırlar içinde bağımsız ve egemen bir devlet olduğu belirtilmiştir. 11. Maddede iki ülkede karşılıklı olarak konsoloslıklar açılacağı; 12. ve 13. Maddelerde ikili ekonomik, ticari, parasal, sağlık ilişkileri kurulacağı yazılıdır. 15. Maddede ise karşılıklı olarak düzenli diplomatik ilişkiler kurulması kararlaştırılmış, ayrıca milli bayrak ve armaların biçiminin birbirlerine iletileceği yolunda bir hüküm konulmuştur. Bütün bunlar Moskova ve Kars Andlaşmalarındaki hükümlerden daha ileri bir işbirliği özlemini yansıtmaktadır. Öte yandan, Kars Andlaşması, Üç Kafkas Cumhuriyeti delegelerinin yanı sıra, Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti delegesinin de imza etmesine karşılık, Ankara

[1] 1921-1922 yıllarında Moskova, Harkov ve Ankara hükümetleri arasındaki temaslar ve imzalanan tutsaklar anlaşması metni için bkz. Stefanos Yerasimos, "Türk-Sovyet İlişkileri", İstanbul, 1979, s.337-348. Bu sayfalarda sözü geçen belgelerin metinleri de kitabın daha sonraki bölümlerinde verilmektedir.

[2] Bu resmi demeçlerin ve o sırada Mustafa Kemal'in Ukrayna Sovyetleri Kongresi Başkanı Petrovski ve Rus Sovyetleri ve Müttefik Devletler Kongresi Başkanı Kalinin'e yolladığı mektubun metni için bkz. "Atatürk'ün Milli Politikası (Milli Mücadele dönemine ait 100 Belge, C.I (1919-1923)", s.360-375, Ankara, 1981, Kültür Bakanlığı Yayını.

Andlaşmasının yalnız Ukrayna delegesince imzalanması, Ukrayna'nın daha özerk bir yetkiye sahip olduğu izlenimini vermektedir.

Öbür Maddelerin hükümleri (başka devletlerce zorla kabul ettirilmek istenen bağıtların ve Çarlık Rusya'nın eski andlaşmalarının tanınmaması, Misak-ı Milli'nin ve 1921 Moskova Andlaşmasıyla belirlenen Türk-Kafkas sınırının tanınması, Boğazların geçiş rejiminin, Türkiye'nin ve İstanbul'un güvenliğinin korunması koşulu ile, yalnız Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerce belirlenmesi gereği, birbirlerine karşı kışkırtıcı eylemlerin engellenmesi, karşılıklı olarak "en çok kayırılan ulus" kuralının uygulanması, işbirliğinin geliştirilmesi ve birbirinin uyruklarıyla ilgili kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılması vb.) ise Moskova ve Kars Andlaşmaları hükümlerinin hemen hemen aynısıdır.

Ankara Andlaşması, 16. Maddesi uyarınca, Türkiye BMM.nce 13 mart 1338 (1922)'de 206 sayılı kanun ile onaylanmıştır[3]. Ukrayna da Andlaşmayı onaylayınca, onay belgeleri 1922 Nisan'ında Ukrayna başkenti Harkov'da verişilmiş, böylece Andlaşma yürürlüğe girmiştir[4].

Moskova ve Kars Andlaşmalarında olduğu gibi, bu Andlaşmada da bir yürürlük süresi öngörülmemiştir. Bu durumda, ona şimdiye dek son verilmediğine göre, bugün yürürlükte olması gerekir. Ne var ki, Sovyetler Birliği Moskova Andlaşmasının bugün de yaşamakta olduğunu sırası düştükçe göstermesine karşılık, Kars ve Ankara Andlaşmalarına sahip çıkan olmamıştır. Çünkü onları imzalayan Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyetleri 1923'ten beri dış ilişkiler alanındaki yetkilerini yitirmişlerdir. Kars Andlaşması aşağı yukarı Moskova Andlaşmasının hükümlerini yinelemekle yetindiğine göre, Sovyetler Birliği ile genel ilişkilerin kapsamının dışına çıkılmamıştır, denilebilir. Ama, Türkiye-Ukrayna Andlaşmasında, Moskova Andlaşmasını yineleyen hükümlerin dışında, Karadeniz'in kuzey ve güneyinde iki komşu ülke arasındaki diplomatik, ekonomik vb. ilişkiler alanında ayrı ve çok daha ileri hükümler vardır. Gerçi Andlaşma uzun yıllar kullanımdan çıkmış (désuétude) ise de 1991'de Ukrayna bağımsızlığına kavuşunca, hiç değilse gelecekteki ilişkiler için tarihsel bir temel oluşturmaktadır.

---

3 Bkz. Düstur, Ter. III, C. 3, s. 14-23.

4 Bkz. Yerasimos, aynı, s. 348. Burada Rıza Nur başkanlığındaki bir Türk heyetinin, onay belgesi ve Mustafa Kemal'in Lenin'e yolladığı bir mektupla, Ankara'dan ayrıldığı belirtildiğine göre, belgelerin Nisan ortasından sonra bir günde Harkov'da verildiği anlaşılmaktadır.

TÜRKİYE İLE UKRAYNA ARASINDA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié et de Fraternité entre la Turquie et l'Ukraine)
Ankara, 2 Ocak 1922

(Metin)

GİRİŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Ukrayna Sovyet Sosyalist Hükümeti,

Ulusların kardeşliği ilkesi ve kendi kaderlerini serbestçe belirleme hakkı üzerinde görüş birliğine sahip olarak; emperyalizme karşı savaşımlarında dayanışma içinde olduklarını ve iki ulustan birinin karşılaştığı herhangi bir zorluğun ötekinin durumunu da zorlaştıracağını bilerek; aralarında karşılıklı çıkarlara dayalı, yaklaştırıcı bağların ve içten, sürekli dostluk ilişkilerinin her zaman egemen olmasını görmek özlemiyle, ayrıca Karadeniz üzerinde yakın komşuluklarını gözönünde tutarak, en iyi ve dostça ilişkilerini ve aralarında pek çok ortak çıkarlar için bozulmaz dostluklarını içtenlikle, açıkça ve sonsuza dek göstermek isteğiyle, bir Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması bağıtlamağı kararlaştırmışlardır.

Bu amaçla, Ankara kentini görüşmelerin yapılacağı yer olarak seçmişler ve işbu Andlaşmanın bağıtlanması için aşağıdaki temsilcilerini atamışlardır:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

TBMM Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Sayın Yusuf Kemal Bey;

Ukrayna Sovyetleri Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti:

Ukrayna Sovyetleri Merkez Yönetim Komitesi üyesi, Halk Komiserleri Konseyi üyesi, Ukrayna ve Kırım'daki tüm Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı, Kızıl Bayrak Nişanı, Şövalye unvanı sahibi, bu toplantıda olağanüstü Büyükelçi olarak, Sayın Mihail Frunze.

Temsilciler, yöntemine uygun yetki belgelerini veriştikten sonra, şu hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1

Bağıtlı Taraflardan her biri, onlardan birine zorla kabul ettirilmek istenilen hiçbir barış andlaşması ya da başkaca hiçbir uluslararası bağıtı ilke olarak

tanımamağı kabul eder. Ukrayna Sovyetler Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti Türkiye ile ilgili olup bugün Büyük Millet Meclisi'nce temsil edilen Türkiye Milli Hükümetince tanınmış olmayan hiçbir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul eder. Bu Andlaşmada sözkonusu Türkiye deyiminden, İstanbul'da 28 Ocak 1336 (1920) de Osmanlı Millet Meclisi'nce hazırlanıp basına ve tüm Devletlere bildirilen Misak-ı Milli'de yazılı ülkeler anlaşılır.

Ukrayna Hükümeti 16 Mart 1337 (1921)'de bağıtlanan Türk-Rus Dostluk ve Kardeşlik Andlaşmasının 1. ve 3. Maddeleri ve Andlaşmanın eklerinde belirlenen Türkiye sınırlarını kabul eder.

Ukrayna Hükümeti ayrıca, Kars Konferansında Türkiye ile Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri arasında yapılmış anlaşmaların tüm hükümlerini de tanımağı yükümlenir.

Madde 2

Türkiye, Ukrayna Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetini eski Rus İmparatorluğu içinde Ukrayna ile Müttefik Rusya Cumhuriyeti ve komşuları tüm Devletler arasında bağıtlanmış andlaşmalarla belirlenen ülke sınırları içinde, Ukrayna İşçi ve Köylülerin isteği ile kurulmuş, bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanıdığını açıklar.

Madde 3

Bağıtlı iki Taraf, Türkiye ile Rus İmparatorluğu arasında, 16 Mart 1921'den önce yapılmış tüm andlaşmaların karşılıklı çıkarlarına uygun düşmediğini kabul ederler. O nedenle bu andlaşmaları geçersiz ve ortadan kaldırılmış saymakta anlaşmışlardır.

Ukrayna, eski Rus İmparatorluğunun bir parçası olarak, Türkiye'yi Çar Hükümeti ile yaptığı uluslararası bağıtlara dayanan tüm parasal ve başka nitelikteki yükümlülüklerden kendisi karşısında aklanmış saydığını özellikle açıklar.

Madde 4

Boğazların tüm ulusların ticaret alışverişine açık ve geçişlerin serbest olmasını sağlamak üzere, Bağıtlı iki Taraf Karadeniz'in ve Boğazların uluslararası statüsünün kesinlikle düzenlenmesini ileride kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşacak bir konferansa bırakılması ve bu konferansta alınacak kararların Türkiye'nin ve onun başkenti İstanbul'un egemenliğine zarar getirmemesi üzerinde anlaşmışlardır.

Madde 5

Bağıtlı iki Taraf, Karadeniz'in kıyı Devletleri olarak, bu denize dökülen uluslararası ırmaklarla ilgili olup kendilerinin katılmadığı herhangi bir düzenlemenin (rejim) sürdürülmeyeceğini ve kurulmayacağını belirtmekte anlaşmışlardır.

Bu amaçla işbirliğinde bulunmak ve haklarının tanınmasını sağlamak üzere gerekli gördükleri tüm yollardan birbirlerine yardım etmek kararlılıklarını açıklarlar.

Madde 6

Bağıtlı iki Taraf, ülkeleri üzerinde karşı ülkenin ya da onun ülkesinin bir parçasının yönetimi ile ilgili yetkiye sahip olduğu savında bulunan örgüt ve toplulukların kurulması ve yerleşmesini, ayrıca öteki ülkeye karşı savaşım açmak niyetindeki toplulukların ya da onların memurlarının ya da temsilcilerinin yerleşmesini kesinlikle kabul etmemeği yükümlenirler.

Türkiye ve Ukrayna aynı yükümlülüğü, Rusya Sovyetleri Federal Sosyalist Cumhuriyeti ile Kafkasya Sovyetleri Cumhuriyetleri için de kabul ederler. Bu Madde ile, Türk ülkesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin doğrudan doğruya sivil ve askersel yönetimi altındaki topraklar anlaşılmaktadır.

Madde 7

Bağıtlı iki Taraf, ülkeleri üzerinde oturan karşı tarafın uyruklarına en çok kayırılan ulus kuralını uygulamağı kararlaştırmışlardır. Bu Madde, Türkiye'nin müttefiki Müslüman Devletlerin ve Ukrayna'nın müttefiki Sovyet Cumhuriyetlerinin uyruklarının haklarına uygulanmaz.

Bu hükümler ticaret ilişkileriyle ilgili konulara uygulanamaz. Onlar ayrı bir sözleşme ile düzenlenecektir.

Madde 8

İki Bağıtlı Taraftan herbirinin karşı Taraf ülkesinde oturan uyrukları, oturdukları ülkenin yasalarıyla belirlenmiş haklar ve yükümlülükler temeline göre işlem görürler. Ancak, Milli Savunmaya ilişkin yasalar onlara uygulanmaz. Tarafların uyruklarının aileye, mirasa ve medeni yeteneğe ilişkin sorunları da bu Maddenin kapsamı dışında kalır. Bunlar özel bir anlaşma yolu ile düzenlenecektir.

Madde 9

Ukrayna, kapitüler haklara sahip olduklarını ileri süren Devletlerle ilgili kapitülasyon rejiminin geçersizliğine ilişkin 16 Mart 1921 günlü Türk-Rus And-

laşmasının 7. Maddesi ve 13 Ekim 1921 günlü Kars Andlaşmasının 3. Maddesinin hükümlerini bütünüyle benimsediğini açıklar.

Madde 10

Olanak bulunur bulunmaz, radyo ile iletişim de dahil olmak üzere, bir posta ve telgraf iletişimi sözleşmesi, ayrıca bir konsolosluk sözleşmesi hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Madde 11

10. Maddede öngörülen konsolosluk sözleşmesi yapılıncaya dek, iki Bağıtlı Tarafın herbirinin, ötekinin ülkesinde bir üçüncü devletin benzeri memurlarının bulunduğu kentlere, limanlara ve ticaret merkezlerine atayacağı başkonsoloslar, konsoloslar ve konsolos yardımcıları, ayrıcalıkları ve görevleri bakımından karşılıklı olmak üzere, uluslararası hukuk temeline göre işlem göreceklerdir.

Hiçbir konsolosluğun bulunmadığı yerlerde konsolosların atanması için, o yerin bağlı olduğu Tarafın önceden izninin alınması gerekecektir.

Madde 12

İki ülke, arasındaki bağlantıların kesintisiz yürütülmesini sağlamak üzere, Bağıtlı Taraflar, ortak bir kararla, denizyolu, demiryolu ve telgraf vb. iletişiminin sürdürülmesi ve en kısa zamanda geliştirilmesi, bundan başka, kişilerin ve ticari malların hiçbir engelle karşılaşmaksızın serbestçe geçişinin sağlanması için gerekli tüm önlemleri alacaklardır. Bununla birlikte, bir ticaret sözleşmesinin yapılmasına değin, kişilerin ve malların giriş ve çıkışı için iki ülkede bu konuda yürürlükteki hükümlerin bütünüyle uygulanması kararlaştırılmıştır.

Madde 13

Ekonomik, parasal vb. nitelikteki sözleşmeler konusunun en kısa zamanda ele alınması kararlaştırılmıştır.

Madde 14

İki Bağıtlı Taraf, Karadeniz'de kendi ülkelerine bağlı limanlarda uygulanacak sağlık önlemlerine ilişkin bir düzenlemenin ortak bir kararla en kısa zamanda hazırlanmasını karşılıklı olarak yükümlenirler.

Madde 15

Bu Andlaşma imzalanır imzalanmaz, iki Bağıtlı Tarafın Hükümetleri düzenli diplomasi ilişkilerinin kurulması işine girişeceklerdir. Bu yapılınca, ulusal bayrakları ve devlet armalarının tarifini ve resmini birbirlerine ileteceklerdir.

Madde 16

Bu andlaşma onaylanacaktır. Onay belgeleri imza gününden başlayarak üç aylık bir süre içinde Harkov'da verişilecek ve andlaşma onay belgelerinin verişildiği gün yürürlüğe girecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, Türkiye ve Ukrayna'nın adları yazılı temsilcileri bu andlaşmayı bizzat imzalamışlar ve ona mühürlerini basmışlardır.

Ankara'da, 2 Ocak 1338 (1922) günü Fransızca dilinde iki örnek olarak yapılıp imzalanmıştır.

Yusuf Kemal

Mihail Frunze

VI

1922 MUDANYA SİLÂH BIRAKIŞIMI SÖZLEŞMESİ

Bu bağıt, 15 Mayıs 1919 günü Yunan Ordusunun İzmir'e çıkışı ile başlayan Türk-Yunan Savaşına son verdiği gibi, Türkiye'nin Trakya sınırının Ankara Hükümetinin istediği biçimde çizilmesi gereğini de Müttefiklere kabul ettirmekle, Lozan Barış görüşmelerinde toprak sorununun çözümlenmesini kolaylaştırmıştır.

Daha önce yapılan bağıtlar açısından bakıldığında ise, Mudanya Sözleşmesi, giderek geçerliğini yitirmiş olan 1918 Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesinin yerine geçtiği gibi, İstanbul Hükümetinin imzaladığı 1920 Sèvres Barış Andlaşmasının ölü doğan bir bağıt olduğunun da Müttefiklerce kabulü anlamına gelmiştir ki, bu olgu, Türkiye'ye karşı güdülen düşmanca ve haksız politikanın baş aktörü İngiltere Başkanı Lloyd Georges'un çekilmesine başlıca neden olacaktır.

Böyle bir sözleşmeye varan olayların gelişmesi hızlı olmuştu: Yunan Ordusu 1921 Eylülünde Sakarya başarısızlığından sonra yeniden toparlanamayacak durumda idi. 1922 yılı baharında ve yazında Batılı Müttefiklerle Ankara Hükümetinin giriştiği barış için ön görüşmeler olumlu bir gelişme göstermeyecekti. Bu arada, Paris'te Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları Konferansı 22 Martta Yunanistan ve Türkiye'ye bir Silâh Bırakışımı önerisinde bulununca, Yunanistan bunu hemen kabul etmiş, Türkiye ise henüz işgal altındaki Batı Anadolu ve Trakya topraklarının dört ay içinde boşaltılması koşulunu ileri sürmüştü. Silâh bırakışımı sorunu, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'in ve daha sonra Fethi Okyar'ın Paris ve Londra'da yaptığı ön barış görüşmeleri nedeniyle uzayınca, Mustafa Kemal işi Ordunun gücü ile bitirmeğe karar vermiş ve 26 Ağustosta Yunanlılara karşı Büyük Taarruzu başlatmıştı. Türk Ordusu 9 Eylülde İzmir'e, ertesi günde Bursa'ya girmişti. Bunun üzerine, Müttefikler 23 Eylülde Ankara Hükümetine verdikleri bir Notada, Doğu Trakya'nın ve Boğazlar bölgesinin Barış andlaşmasından sonra boşaltılacağı belirtilerek, Askersel harekâtın durdurulmasını ve bir Silâh Bırakışımı imzalanmasını önermiş; Türk Hükümeti de bu güvence üzerine 29 Eylülde verdiği yanıtta, Türk Kuvvetlerinin İstanbul ve Çanakkale doğrultusunda ilerlemeyeceğini, fakat ancak Doğu Trakya'nın Edirne ile birlikte, Meriç'in batısına dek boşaltılması koşulunu ileri sürerek, 3 Ekimde Mudanya'da görüşmelerin başlayabileceğini bildirmişti.

Mudanya görüşmelerinde Türkiye'yi Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa başkanlığında bir askersel kurul temsil etmişti. İngiltere, Fransa ve İtalya adına bu Devletlerin İstanbul'daki işgal kuvvetleri Komutanları ve yardımcıları katılmıştı. Yunanistan adına General Mazarikis başkanlığında bir kurul bulunuyordu.

Çetin tartışmalardan sonra Sözleşme İsmet (İnönü) Paşa ve Müttefik Devletler Temsilcilerince imzalanmıştı. Yunan Temsilcisi ise, yetkisi olmadığını bildirerek, Sözleşmeyi imzalamaktan kaçınmıştı. Ancak İngiliz Temsilcisi General Harrington'un, Sözleşmenin Yunanistan'ın bu tutumuna karşın Müttefiklerce uygulanacağını açıklamasından üç gün sonra, İstanbul'daki Yunan Temsilcisi Sinopulos, yalnızca bir dilek (çekince değil) ileri sürerek, Yunanistan'ın da Sözleşmeye katıldığını Müttefikler aracılığı ile Ankara Hükümetine bildirmiştir.

Mudanya Silâh Bırakışımı Sözleşmesi [1], 14/15 Ekim gece yarısından başlayarak yürürlüğe girmiş, böylece Türk - Yunan savaşı da son bulmuştur.

Doğu Trakya'nın boşaltılıp Türklere teslimi Sözleşmenin 5. Maddesi uyarınca yapılmağa başlamış ve en son Edirne'de Türk yönetimi 25 Kasım 1922 günü yerleşmiştir.

Buna karşılık, İstanbul ve Boğazlar bölgesinin boşaltılması, 11. Madde ile, Barış Andlaşmasından sonraya bırakıldığından, bu ancak 1923 yılı Ekiminde gerçekleşti rilebilmiştir. (Bak. Kitabın VII Sırasındaki Lozan Andlaşmasına Ekli XIV. Bağıt ve, bununla ilgili olarak, Lozan Andlaşmasının Önyazısında verilen bilgiler).

* * *

[1] Mudanya Silâh Bırakışımı Sözleşmesinin resmi metni için Bak. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C. 23, S. 350 Ayrıca bu konuda Bak. Ali Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara, 1948, S. 185-188.

ASKERSEL SÖZLEŞME

(Convention Militaire)

Mudanya, 11 Ekim 1922

(Metin)

Müttefik Devletler tarafından 23 Eylül 1922 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 29 Eylül 1922 günü Müttefik Devletlere verdikleri Nota hükümleri uyarınca:

Müttefik Devletler Generalleri:

Büyük Britanya Hükümeti adına: General Harrington,
İtalya Hükümeti adına: General Monbelli,
Fransa Hükümeti adına: General Charpy;

ve

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına: İsmet Paşa;

Yunanistan adına: General Mazarakis arasında 3 Ekim 1922 ve onu izleyen günlerde Mudanya'da toplantılar yapılmıştır.

Müttefik Devletler Doğu Trakya'nın, Edirne ile birlikte, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslimine karar verdiklerinden bu Konferansın amacı şunlarla sınırlı idi:

I. Doğu Trakya'dan çekilmesi istenecek olan Yunan Kuvvetlerinin geçeceği çizgiyi belirlemek;

II. Yunan Silâhlı Kuvvetlerinin ve sivil yönetiminin bu toprakları boşaltması ve oraya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti memurları ve jandarmasının yerleşmesi yöntemlerini belirlemek;

III. Bu değişim sırasında genel düzen ve güvenliği sürdürmek üzere, bölgede kontrolü sağlamak.

Yetkili Temsilciler aşağıdaki Maddeler üzerinde uyuşmuşlardır:

1. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Türk ve Yunan silâhlı kuvvetleri arasında çarpışmalar durdurulacaktır.

2. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmesi istenecek çizgiyi, Adalar Denizi [Ege]

ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere dek, Meriç'in sol kıyısı oluşturacaktır.

3. Barış yapılmasına değin, olası her türlü karışıklıkların önüne geçmek için, Meriç'in sağ kıyısı, Karaağaç ile birlikte, Müttefik Devletlerce saptanacak yerlere yerleşmek üzere, onların askersel birliklerince işgal edilecektir.

4. Edirne çevresine ulaşımı sağlayan demiryolu bağlantısının geçiş özgürlüğünü aksamadan sürdürmek için, Svilengrad (Cisri Mustafapaşa)'dan Kuleliburgaz'a dek Meriç'in sağ kıyısını izleyen demiryolu kesimi üç Müttefik Devlet ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve Yunanistan'ın birer delegesinden oluşacak Karma bir Komisyonca, özel bir Sözleşme ile düzenlenecek, bir denetime bağlı tutulacaktır.

5. Doğu Trakya'nın Yunan Kuvvetlerince boşaltılması işbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine başlıyacaktır. Boşaltma, askerlerden başka, çeşitli askersel örgüt ve servisleri, onların her türlü taşıma araçlarını, savaş gereç ve silâh stokları ile yiyecek maddelerini de kapsayacaktır. Boşaltma yaklaşık on beş günlük bir süre içinde gerçekleştirilecektir.

6. Jandarma da birlikte olmak üzere, Yunan sivil memurları en kısa bir süre içinde çekilecektir. Yunan memurları her yönetim bölgesinden çekildikçe sivil yönetim Müttefiklerin memurlarına bırakılacak ve onlarca da, olanaklı ise, o gün Türk memurlarına geçirilecektir. Bu el değiştirme işlemi Trakya'nın baştan başa Yunan kuvvetlerince boşaltılmasının bitimi üzerine, en çok otuz gün içinde son bulmuş olacaktır.

7. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin, memurlarıyla birlikte, yerel düzen ve güvenliğin sürdürülmesi ve sınır ve demiryollarının korunması için, kesinlikle zorunluk duyulan sayıda, jandarma kuvvetleri de bulunacaktır. Bu kuvvetlerin toplamı, subaylarıyla birlikte, sekiz bini aşmayacaktır.

8. Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi ve sivil yönetimin el değiştirme işlemi, başlıca Merkezlerde yerleştirilecek olan Müttefiklerarası Kurulların yönetiminde yapılacaktır. Bu Kurulların görevi, yukarıda sözügeçen çekilme ve el değiştirme işlemlerini kolaylaştırmaya aracılık etmektedir. Kurullar her türlü aşırılık ve şiddeti önlemeğe çalışacaktır.

9. Bu Kurullardan başka, Doğu Trakya'yı Müttefik Kuvvetleri işgal edecektir. Yaklaşık yedi Taburdan oluşacak bu kuvvetler düzenin korunmasını sağlıyacak ve sözkonusu Kurullara destek olacaktır.

10. Müttefik Devletler Kurulları ile askerlerinin geri çekilmesi, Yunan kuvvetlerinin boşaltma hareketinin bitişinden otuz gün içinde gerçekleştirilecektir. Müttefik Devletler Hükûmetleri, düzenin sürdürülmesi ve Türk olmayan halkın korunması için yeterince önlem alındığı konusunda uyuşurlarsa, bu geri çekilme işi daha erken bir günde yapılabilecektir. Böylece, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti yönetimi ve jandarması bir bölgede düzenli bir biçimde görev yapmağa başlar başlamaz, Müttefik Kurulları ve kuvvetleri o bölgeden otuz günlük sürenin bitiminden önce çekilebilecektir.

11. Anadolu'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kuvvetleri aşağıda gösterilen çizgiler üzerinde duracak; bu çizgileri Barış Konferansının açılışına değin ve Konferansın yapıldığı sürece geçmeyecektir.

Çanakkale Bölgesi: Lapseki kuzeyinde Bozburnu ve güneyde Kumburnu temel noktaları oluşturmak üzere, Asya kıyısından yaklaşık onbeş kilometre derinlikte bir çizgi.

İzmit Yarımadası: İzmit körfezinde Darıca'dan başlayıp Gebze'den geçerek Karadeniz üzerinde Şile'ye uzanan çizgi. (Burada adı geçen yerler Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine bırakılacaktır). Darıca'dan Şile'ye giden yol Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Müttefik Devletler askerlerince ortaklaşa kullanılabilecektir.

Yukarıda belirtilen ayırıcı çizgiler Müttefik Ordularının her birinden bir Subay ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bir subayından oluşacak Karma Komisyonlarca belirlenecektir.

Müttefik Devletler Hükûmetleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti çıkabilecek olayların önünü alacak gerekli önlemlere başvurmakla birlikte, aşağıda yazılı yerlerde kendi kuvvetlerinin sayısını çoğaltmağı, tahkimat ya da başkaca askersel işlere girişmeği yüklenirler.

Çanakkale bölgesi : Bozburn - Kumburnu çizgisinin, Boğazdan başlayarak, 15 kilometre doğusundaki yere dek;

İzmit Yarımadasında: Boğaziçi'nden başlayarak, Şile - Darıca çizgisinin 40 km. doğusundaki bir yere dek.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Bozburnu (Lapseki kuzeyi) ile Karaburun (Karabiga kuzeyi) arasındaki deniz kıyısının en az on beş kilometre yakınına dek top yerleştirmemeği üstlenir.

12. Müttefik Devletler kuvvetleri şimdi bulundukları topraklarda kalacaklardır. Bu topraklara Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti,

Barış Konferansının kararlarına değin, saygılı olmağı üstlenir. İşbu topraklar şunlardır:

İstanbul Yarımadasında: Karadeniz kıyısında Pedima'nın yedi kilometre kuzeybatısındaki bir noktadan, Istranca, Mertekli, Kışağılı, Sinekli, Karasinan Çifliği, Kadıköy, Yenice, Kadurina Çiftliği, Kalikratya'ya dek (tüm bu yerler içeride kalmak üzere) uzanan çizginin doğusundaki yarımadanın tümü;

Gelibolu Yarımadasında: Baklaburnu, Saros Burnu, Bolayır ve Soğluma ağzı (tüm bu yerler içeride kalmak üzere) çizgisinin güneyinde kalan Gelibolu Yarımadasının tümü.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Barış Andlaşmasının onaylanmasına değin, Doğu Trakya'ya kuvvet geçirmemeği, orada bir ordu toplamamağı ve bulundurmamağı yükümlenir.

14. Bu Sözleşme, imzasından üç gün sonra, 14/15 ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir. Mudanya'da, Fransızca olarak, 11 Ekim 1922 günü imza edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına :
Ferik (Tümgeneral) İSMET

Fransa adına: General CHARPY
İtalya adına: General MONBELLI
Büyük Britanya adına:
General HARRINGTON

* * *

Yunan Hükümetinin, Mudanya Silâh Bırakışımı Sözleşmesine katılmak üzere, Müttefik Devletlere 14 Ekim 1922 günü yaptığı açıklama (İstanbul)

Yunan Hükümeti, özellikle Doğu Trakya'daki Hıristiyan halkın varlığının ve mallarının korunması için verilen güvence ve süreler konusunda Mudanya'da Yunan Delegelerince yapılan açıklamanın göz önünde tutulması gerektiği düşüncesiyle, Hıristiyan halk yararına Müttefik Devletlerin insancıl duygularına son kez sığınırken, bu Devletlerin isteklerine uygun biçimde hareket etmek üzere, alınan kararlara razı olmağa ve 11 Ekim 1922 günü Mudanya'da imzalanan Silâh Bırakışımı Sözleşmesine katılmağa zorunluk duyduğunu açıklar.

Büyükelçilerden
SINOPULOS

VII

1923 LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASI

Lozan Andlaşması Türk tarihinde özel bir yeri olan çok yönlü bir bağıttır.

Bu Andlaşma, bir yandan, Birinci Dünya Savaşından yenik çıkarak 30 Ekim 1918'de Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesini ve 10 Ağustos 1918'de Sèvres Barış Andlaşmasını imzalayan Osmanlı Devletinin uluslararası siyasal mirasını arıtırken, öte yandan, yeni Türkiye'nin Misak - ı Millî ilkeleri çerçevesinde, dünyada yer almasını sağlamıştır. Başka deyişle, Lozan Andlaşması yenen - yenilen devletler arasındaki ilişkileri değil, 1914-1918 Savaşını kazanan Müttefikler ile 1919-1922 Kurtuluş Savaşını kazanan Türkiye arasındaki ilişkileri eşit koşullar içinde düzenlemiştir. Bu bakımdan, Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi yenilen devletlere, görüşme bile yapılmadan, zorla kabul ettirilmiş Versailles, Saint - Germain, Trianon, Neuilly, Sèvres Barış Andlaşmalarından çok değişiktir. Böyle olduğu içindir ki, İnönü'nün sonradan yazdığı gibi, "Birinci Cihan Savaşından kalan Andlaşmaların hiç biri yaşamaz; yalnız Lozan Andlaşması ayakta kalmıştır" [1], [2].

Müttefikler, Milletler Cemiyeti Yasasını, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile yapılan Barış Andlaşmalarına koydurdukları halde, Türkiye'yi Lozan'da buna zorlayamamışlardır. (Yalnız, Lozan Andlaşmasının belirli Maddeleri kimi konularda, bu Cemiyetin Konseyini yetkili kılmıştır). Türkiye, İngiltere'nin geniş ölçüde etkisinde olduğu için kuşkulandığı bu Kuruluşa, uzun süre bekledikten sonra, 1932 de katılacaktır (Bakınız: Kitabın XVI. sırasındaki Bağıt).

Öte yandan, Andlaşma, Türk - Yunan ilişkilerinde, Yunanlıların Megalo İdea savlarına da son verip iki Devlet arasında – tüm sorunları çözümleyememiş olsa da – bir siyasal denge kurmuş, dostluk ve işbirliği için bir temel hazırlanmıştır.

Başka bir açıdan bakıldığında, Lozan Andlaşması, ölü doğan Sèvres Andlaşmasının yerine geçmiştir. Atatürk'ün 1927'de Büyük Nutuk'ta dediği gibi, Lozan Andlaşması, "Türk Ulusu aleyhine yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sèvres Andlaşmasıyla bütünlendiği sanılmış, büyük bir yığınmanın (suikast) çöküşünü gösteren bir belgedir".

Lozan barışına varan olayların gelişmesi şöyle olmuştur:

Ermenistan'a karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin açtığı Savaş başarıya ulaşmış ve 2 Aralık 1920'de Ermenistan Devletiyle Gümrü Barış Andlaşması yapılmıştı. Böylece Doğu cephesinde bir kaygı kalmamıştı. Öte yandan, Batı cephesinde Yunan ordusu 11 Ocak 1921'de, I inci İnönü Zaferi ile ilk kez durdurulmuştu.

---

[1] Prof. Seha Meray, Lozan Barış Konferansı, İnönü'nün Önsözü, Ankara, 1969.

[2] Sèvres Barış Andlaşmasının Fransızcadan bugünkü Türkçeye çevrilmiş metni için bak. Prof. Seha Meray - Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş belgeleri, Ankara, 1977.

Bu arada, 1920 ilkbaharından beri Moskova'da Sovyet Rusya ile barış görüşmeleri sürdürülüyordu. Batılı Müttefikler, bu durumda, Sèvres Andlaşmasında Türkiye yararına kimi değişiklikler yapılmasını görüşmek üzere, İstanbul Hükümeti aracılığı ile ve onunla birlikte, Ankara Hükümetlerinden Londra'ya bir delegasyon yollamasını istemişti. Mustafa Kemal, barış görüşmelerinden kaçınıldığı izlenimi vermemek için, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Başkanlığındaki bir Delegasyonu, İstanbul Hükümetininkinden ayrı olarak, göndermişti. 23 Şubattan 12 Mart 1921 gününe dek Londra'da yapılan görüşmeler olumlu bir sonuç vermemişti; Bekir Sami'nin orada İngiltere, Fransa ve İtalya ile imzaladığı, aslında pek önemli olmayan kimi Anlaşmalar da Büyük Millet Meclisi Hükümetince onaylanmamıştı.

Buna karşılık, 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk - Sovyet Barış Andlaşması imzalanarak, Doğu sınırı bugünkü kesin durumunu almış, Doğu'da hem barış, hem de Türk - Sovyet işbirliği olanakları sağlanmıştı. 1 Nisanda da Yunanlılara karşı İkinci İnönü Zaferi kazanılınca, Güney cephesinde Türkiye'ye karşı savaşa son vermek isteyen Fransa Ankara Hükümetiyle görüşmelere başlamıştı.

Öte yandan, 1919 yılında Anadolu'nun güney - batısında kimi bölgeleri işgal eden İtalyan kuvvetleri, Türklerle her hangi bir çatışmaya girmeden, 1921 yılı ortalarında çekilip gitmişti. İtalyan Hükümeti Ankara Hükümeti ile bir an önce anlaşma yapmak isteniyordu. Çok geçmeden, 13 Eylülde Sakarya Savaşında Yunanlıların saldırı gücü bütünü ile yokedilince, 20 Ekim 1921'de Fransa, Ankara Hükümeti ile Türk - Fransız ön Barış Anlaşmasını imzalamıştı. Böylece Güney cephesi de kalkmış, ortada yalnız Yunanlılar kalmıştı.

Mustafa Kemal, Yunanlılara karşı son harekâta hazırlanırken, Müttefikler yeniden bir barış girişiminde bulununca, Misak - ı Millî ilkelerine uygun bir barış olanağı aramış ve 1922 Şubatında Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek)'i Londra ve Paris'te görüşmelerde bulunmakla görevlendirmişti. Bu kez, Sèvres Andlaşması bir yana bırakılmışsa da, gene Ankara'nın kabul edebileceği öneriler olmamış, böylece Yusuf Kemal'in temasları olumlu bir sonuç vermemişti. Buna karşın, Mustafa Kemal, İçişleri Bakanı Fethi (Okyar) Beyi kısa bir süre sonra Paris ve Londra'ya yollamıştı. Paris'te Başbakan Poincaré ile görüşen Fethi Beyi, Londra'da Dışişleri Bakanı Curzon kabul etmemişti.

26 Ağustos 1922'de Yunanlılara karşı "Büyük Taarruz" başlamış, Yunan ordusu yokedilmişti. Ordu 9 Eylül'de İzmir'e girmişti. Bursa da alınmıştı. Böylece Anadolu Yunanlılardan kurtarılmış oluyordu.

Bunun üzerine, Müttefiklerin girişimi ile 21 Ekim 1922'de Mudanya Silâh Bırakışımı Sözleşmesi yapılmıştır. (Bakınız: VI sayılı Andlaşma).

Mudanya Silâh Bırakışımından bir hafta sonra, üç Müttefik Devlet (İngiltere, Fransa ve İtalya) 27 Ekim günkü bir Nota ile, Ankara ve İstanbul Hükümetlerini "Doğuya kesin bir barış getirme amacı ile" Lozan'da görüşmelere çağırmıştı. Müttefiklerin Japon Hükümeti adınada yaptığı bu çağrı, öteki ilgililere (Amerika Birleşik Devleti, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti) de iletilecekti. Sovyet Rusya ise – Türkiye'nin desteğine karşın – Konferansa çağrılmamış, ancak Boğazlar Rejimi üzerindeki görüşmelere katılabileceği bildirilmişti. Bulgaristan da Boğazlar ve Trakya sınırlarına ilişkin görüşmelere çağrılmıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, işgal altında bulunan İstanbul'daki bir Hükümetin Türkiye'yi hiç bir zaman temsil edemeyeceğini başından beri açıklamış bulunuyordu. Buna karşın, Müttefiklerin onu da Lozan'a çağırması üzerine, Meclis 1 Kasım 1922 günü bir kanunla Saltanat'ı kaldırmıştı. Artık, İstanbul Hükümeti, Osmanlı Devleti ile birlikte, uluslararası alanda kesinlikle son bulmuş oluyordu. Sultan Vahdettin de 17 Kasımda Türkiye'den ayrılmış; Abdülmecit Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisince sadece Halifeliği açıklanmıştı.

Lozan'da Türkiye'yi ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin temsil etmesi böylece kesinleşti. Bu arada, Yusuf Kemal Bey'in yerine Dışişleri Bakanlığına İsmet Paşa (İnönü) getirilince, onun başkanlığındaki Türk Delegasyonu Lozan'a gitmişti.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 günü Mont Benon Gazinosunda İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab'ın bir konuşması ile açılmış ve onu Müttefikler adına İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon'un ve arkasından İsmet Paşa'nın konuşmaları izlemişti.

21 Kasımda Konferans çalışmaları başlamış, birçok konularda anlaşmalar sağlanmış, ancak Osmanlı Devlet Borçları, ayrıcalıklar, İstanbul ve Boğazların Müttefik kuvvetlerince boşaltılması gibi konular üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle, bu görüşmeler 4 Şubatta kesilmiş, İsmet Paşa da Ankara'ya dönmüştü. 23 Nisanda yeniden başlayan görüşmeler 24 Temmuz 1923'de Barış Andlaşması ve Eklerinin imzalanması ile sona ermiştir.

* * *

Konferansa katılan devletlerin durumu şöyle idi:

1. Çağıran dört Müttefik Devlet: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ile;

2. Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri bir yandan, Türkiye öte yandan, tüm görüşmelere çağrılan beş devlet;

3 — Boğazlar Rejimi üzerindeki görüşmelere çağrılan Sovyet Rusya ile, hem Boğazlar Rejimine, hem de Trakya sınırına ilişkin konulardaki görüşmelere çağrılan Bulgaristan.

4. Belirli konulardaki görüşmelere ve belirli hükümlerle katılan Belçika ve Portekiz.

Lozan'da asıl savaşım İngiltere ile Türkiye arasında olacaktı. Bunu bilen İngiltere Lozan'a Dışişleri Bakanı Curzon başkanlığında geniş bir Delegasyon yollamıştı. İngiltere'nin ikinci yetkili temsilcisi İstanbul'daki Yüksek Komiseri Sir Harace G. Montagu Rumbold idi.

Fransa ve İtalya bakımından Konferans daha az önemli idi. Fransa için toprak sorunu 1921 Anlaşması ile çözümlenmiş, İtalya'nın da bir savı kalmamıştı. Her iki devlet daha çok Türkiye'deki ekonomik çıkarlar ve ayrıcalıklarla ilgili idiler.

Fransa, Roma Büyükelçisi Barrière, Büyükelçi Bompard ve İstanbul'daki Yüksek Komseri General Pellé'yi; İtalya ise İstanbul'daki Yüksek Komiseri Garroni ile Atina Büyükelçisi Montagna'yı yetkili temsilci atamışlardı.

Japonya'nın Konferansa ilgisi pek azdı. Londra Büyükelçisi Hayashi ile Roma Büyükelçisi Montagna'yı yetkili temsilci atamıştı.

Yunanistan Konferansta İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınmış ve çok yetenekli bir kişi olan eski Başbakanlardan E. Venizelos'un başkanlığındaki Delegasyon ile yenilgenin sonuçlarından kurtulmağa çalışacaktı. Londra Büyükelçisi Caclamanos da ikinci yetkili Temsilci durumunda idi.

Romanya'nın yetkili temsilcileri Dışişleri Bakanı Duca ile Ortaelçi Diamandy ve Contzesco idi.

Yeni kurulan Sırp - Hırvat - Sloven Devletini Paris Elçisi Spalaikovitch, Sofya Elçisi Rakitch ve Bern Elçisi Yovanovitch temsil ediyordu. Bu temsilciler tüm görüşmelere katılmakla birlikte, Andlaşma ile Eklerini öteki Bağıtlı Taraflarla birlikte imza etmemiş, Andlaşmaya ekli XVII sayılı bir Protokol gereğince, Andlaşmayı ve kendilerini ilgilendiren Eklerini daha sonra imza etmeği yükümlenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, yetkili temsilcisi olarak Roma Büyükelçisi Child, İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol ve Bern Büyükelçisi Grew'yu atamıştır. Şu da var ki, A. B. D. Delegasyonu, Konferansta oy kullanmamış, başkanlık ya da başkaca bir görev üstlenmemiş, Barış Andlaşmasını ya da Eklerinden herhangi birini imzalamamıştır. Bununla birlikte, Amerikalı yetkili Temsilciler Konferansın, tüm genel oturumlarına, Komisyonlara ve alt - Komisyonlara katılmış ve öteki devlet temsilcileriyle eşit düzeyde görüşünü açıklamıştı. Bu tutumu ile Amerika'yı Konferansta "gözlemci" olarak tanımlamak gerekirse de, Amerika Birleşik Devletleri bu rolü aktif bir biçimde yapmış, çeşitli konulardaki görüşünü ortaya koymakla Konferansı etkilemiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ile, yalnızca "Devletler Hukuku ilkelerine ve karşılıklı olma kuralları uyarınca, siyasal, konsolosluk ve ticaret ilişkileri kurulmasına" ilişkin bir Genel Andlaşma (General Treaty) ve ayrıca bir Suçluların Geri Verilmesi Anlaşması yapmak istemiştir. Bu Andlaşmalar, Lozan Konferansı sona erdikten sonra, orada İsmet Paşa ile Büyükelçi Grew arasında imzalanmıştır. Ancak, Amerikan Kongresi bunları onaylamayarak, böylece resmi ilişkilerin kurulması bile 1927 yılına dek gecikecektir (Bakınız : Kitabımızın XIV. Andlaşması).

Bulgaristan'ın yetkili temsilcileri Dışişleri Bakanı Stambolisky ile Londra Elçisi Stancioff ve Belgrad Elçisi Todoroff idi. Bulgaristan'ın Konferansta yalnız Boğazlar Rejimi ile Trakya sınırının belirlenmesi ile ilgili görüşmelere katılmasına izin verilmişti. Sonunda bu iki konuya ilişkin Bağıtları imzalıyacaktı.

Sovyet Rusya Konferansa büyük ilgi göstermişti. Yalnız Boğazlar Rejmine ilişkin görüşmelere katılmakla birlikte kuliste öteki sorunları da izliyor ve Türk Delegasyonu ile temaslarda bulunuyordu. Yetkili Temsilcilerin başında Dışişleri Komiseri Tchitcherine vardı. Öteki Temsilciler Rakovsky, Molivani ve Vorovski idi. Sovyet Rusya, beğenmediği için Boğazlar Sözleşmesini imzalamayacak ve onaylamayacaktı.

Belçika'yı Bern Elçisi Peltzer, Portekizi de Bern Elçisi Ferreira temsil etmişti. Bu iki devlet Barış Andlaşmasına II sayılı Protokol ile, kendilerini ilgilendiren kimi hükümlere katılıyordu.

Türkiye'nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) yetkili Temsilcileri olarak Delegasyon Başkanı Dışişleri Bakanı İsmet Paşa (İnönü) den başka, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur ve eski Bakanlardan, Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Beyler bulunuyordu. Lozan Konferansında Türk Delegasyo-

nunun yardımcı üyeleri şunlardır[3]. Danışmanlar : Prof. Veli (Saltık) Burdur Milletvekili; Zülfü (Tigre) Diyarbakır Milletvekili; Zekâi (Apaydın) Adana Milletvekili; Celâl (Bayar) Manisa Milletvekili; Münir (Ertegün) Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri; Muhtar (Çilli) Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı; Şefik (Başman) Maliye Denetim Kurulu Başkanı; Seniyüddin (Başak) Vakıflar Hukuk Müşaviri; Şevket (Doruker) Deniz Yarbayı; Tevfik (Bıyıkoğlu) Kurmay Yarbay; Tahir (Taner) Adalet Bakanlığı Müsteşarı; Nusret (Metya) Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirlerinden; Hikmet (Bayur) Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü; Zühdü (İnhan) Üniversite Profesörlerinden; Fuat (Ağralı) Maliye Bakanlığı Saymanlık Genel Müdürü; Mustafa Şeref (Özkan) Eski Bakanlardan; Şükrü (Kaya) Mülkiye Müfettişi; Hamit (Hasancan) Kızılay İkinci Başkanı; Cavit, eski Maliye Bakanlarından; Hayim Nayun, Mühendis Okulu Fransızca Öğretmeni; Baha, Adalet Bakanlığı Mezhep İşleri Müdürü; Basın Danışmanları : Ruşen Eşref (Ünaydın); Yahya Kemal (Beyatlı); Danışman ve Genel Sekreter : Reşit Saffet (Atabinen) Danıştay eski üyesi : Çevirmen; Hüseyin (Pektaş) Robert Kolej İkinci Müdürü; Sekreterler : Âli (Türkgeldi); Mehmet Ali (Nalin); Cevat (Açıkalın); Celâl Hâzım (Arar); Saffet (Sav); Süleyman Saip (Kıran); Dr. Nihat Reşat (Belger), Rıfat.

Konferansın Genel Sekreterliğine Fransız Diplomatı Massigly (İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara Büyükelçisi) getirilmiş; Yazı İşleri Komitesine Türkiye adına Reşit Saffet (Atabinen) girmişti.

Tutanaklar Fransızca hazırlanmış ve Barış Andlaşması ile Eklerinin geçerli metinleri de Fransızca olarak kaleme alınıp imza edilmişti[4].

Konferans, çalışmaları üç ana Komisyon çerçevesinde yapılmıştır. Bunların başına Batılı Büyük Müttefikler olarak sırasıyla İngiltere, İtalya ve Fransa'nın geçmesi Türkiye Delegasyonunca da çaresiz kabul edilmişti.

Birinci Komisyon, ülke (sınırlar, uyrukluk, azınlıklar, Boğazlar rejimi vb.) ve askersel İşler ile; İkinci Komisyon, Türkiyede yabancılara uygulanacak rejim (yargı yetkisi, ayrıcalıklar vb.) ile; Üçüncü Komisyon, ekonomik ve parasal işler (Osmanlı Devleti Borçlarının bölüşülmesi ile birlikte) görevli idi.

* * *

[3] Mahmut Goloğlu. Türkiye Cumhuriyeti, 1923, Milli Mücadele V. Kitap, Ankara 1971, S. 5.

[4] Andlaşma ve Eklerinin Fransızca aslı ve Türkçe yasal çevirisi için bakınız : Düstur, Ter. III, C. V. S. 13-357. Lozan Konferansı Tutanaklarının Fransızcadan Türkçeye (Osmanlıca) ilk çevirisi 1923 yılında İstanbul'da resmi bir Kurulca yapılmış ve yayımlanmıştı : Şark-ı Karib Umuru hakkında Lozan Konferansı, 1922-23, Konferansta tezekkür olunan Senedat Mecmuası, İstanbul, 1340/1924. Eski harflerle basılmış bu metinler Dışişleri Bakanlığında (Ahmet Yavuz) Latin harfleriyle 1970'lerde yeniden basılmıştır. Şu da var ki, bu metin yasal bir metin olmadığı gibi, onun bugünkü kuşak tarafından anlaşılması da olanaksızdır. Tutanak ve belgelerin Fransızca aslından bugünkü dilimize yeni baştan en güzel biçimde çevrilmiş olan 4 ciltlik metni için bakınız : Prof. Seha Meray, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Ankara, 1969. Lozan Andlaşması ve Eklerinin Fransızca ve İngilizce metinleri Milletler Cemiyetinin Andlaşmalar dizisinde (LONT), 28., 32. ve 36. ciltlerinde de bulunmaktadır.

Lozan'da imzalanan Bağıtlar paketi, birincisi Barış Andlaşması, ikincisi onu bütünleyen Ekler, üçüncüsü Türkiye ile kimi Batı Devletleri arasında verişilen Mektuplar olmak üzere, üç çeşit metinden oluşur. Bunların niteliklerini, yürürlük ve geçerlik durumlarını, daha sonra ortaya çıkan gelişmeleri açıklamadan önce, çeşitli bağıtların sırası ve düzenleme biçimine değinelim:

Resmi Fransızca metinler Romen sayılarıyle I. den XVIII.e dek birbirini izlemekte, sonra Mektuplar, en sonunda da Türkiye'nin imzası bulunmayan iki bütünleyici Anlaşma gelmektedir. Biz bu sırayı bozmadan, incelemeyi kolaylaştırmak üzere, Mektuplara [XIX] sayısını verdik ve tüm Bağıtların en sonunda kendiliğinden (a) ve (b) olarak ayrılan iki Anlaşmayı da [XX] sayısı altına koyduk.

Barış Andlaşmasında en önemli konular (toprak değişmeleri, sınırlar, uyrukluk, Kapitülasyonların kaldırılması, azınlıkların korunması, Osmanlı Devlet Borçları, ilgili devletler uyruklarının hakları, yükümlülükleri, anlaşmazlıkların çözümlenmesi biçimi, Türkiye'nin katılacağı Sözleşmeler, açılacak ulaşım yolları, sağlık işleri, Savaş tutsakları, mezarlıklar vb.) açıklanmakta ve düzenlenmektedir.

Andlaşmanın kimi konularda (Boğazlar Rejimi, Trakya sınırının çizilmesi; Karaağaç ile Bozcaada ve İmroz Adalarının Türkiye'ye geçmesi işlemi) ortaya koyduğu temel hükümler ise Ek bağıtlarla düzenlenmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da Barış Andlaşmasından önce (30 Ocak 1923'da imzalanan Nüfus Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol ile Sivil tutuklular ve Savaş Tutsakları konusundaki Anlaşma da Lozan Bağıtlar paketinin içine konulmuştur.

Tüm bu Andlaşma türleri ve tekniği, konuların değişik niteliklerinden ya da Bağıtlı Taraflarının değişik olmalarından doğmuştur. Bu konuda ayrıca belirtmekte yarar gördüğümüz bir nokta, imzalanan Metinler içinde kimisinin geçici olmasıdır. Başka bir deyişle, belirli bir süre sonunda ortadan kalkması öngörülen kimi Bağıtlar ayrıca düzenlenmiştir. Oturma ve Yargı yetkisine ilişkin Sözleşme, Ticaret Sözleşmesi, Sağlık İşleri ile Yargı yönetimine ilişkin Açıklamalar bu tür bağıtlardır.

Şimdi sırasıyla çeşitli bağıtları görelim:

I. Barış Andlaşması (Traité de Paix):

Bu temel metin 143 Maddedir ve nicelik olarak Lozan'da imzalanan bağıtlar paketinin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Andlaşmanın sistematiğine göre, metin bölümlere (Parties) ve Bölümler de Kesimlere (Sections) ayrılmaktadır.

Siyasal hükümlere ilişkin Birinci bölümde, önce toprak sorunları, sonra da toprak değişikliği sonucu uyrukluk durumları düzenlemektedir.

Sınırlar ve işgal edilen yerler konusu şöyledir:

a) Türkiye - Sovyet Rusya sınırı 16 Mart 1921 Moskova Andlaşması ile kesinlikle belirlenmiş olduğundan, zaten Sovyet Rusya'nın katılmadığı Lozan Konferansında yapılacak bir şey kalmamıştır. Metinde bu konuda hiç bir hüküm yoktur.

b) Türkiye - Suriye (Fransa) sınırı 20 Ekim 1921 Ankara'da Türk - Fransız Ön Barış Andlaşması ile belirlenmişti. Lozan Andlaşması, 3. Maddesiyle, bunu doğrulamıştır.

c) Bulgaristan ile sınır daha önceki Andlaşmalarla (1913 Istanbul Andlaşması ve 1915 sınır düzeltmesi) belirlenmiş durumda idi. Lozan'da bu doğrulanmıştır. (Md. 2). Sınırın ayrıntılarıyla belirlenmesi işi ise, 1919 Neuilly Andlaşması üzerine 5 Mayıs 1922 günü uluslararası bir Komisyonca sonuçlandırılmış bulunuyordu.

d) Yunanistan ile sınıra ve Adalar konusuna gelince: Trakya'da Mudanya Silâh Bırakışımıyla öngörülen Meriç Irmağı sınırına, Andlaşmanın 2. Maddesiyle bir açıklık getiriliyor, ayrıca XV sayılı Protokol ile, bu sınır üzerindeki Karaağaç bölgesi Türkiye'ye bırakılıyordu. Trakya'da bugünkü Türk - Yunan sınırı 3 Kasım 1926 günkü bir Protokol ile ilk kez işaretlenmiştir. Meriç ırmağının yatak değiştirmeleri sonucunda gerekli düzeltmeler için 19 Ocak 1963'de bir Protokol yapılmış; daha sonra sınırın yeniden işaretlenmesine ilişkin 7 Aralık 1971 günü imzalanan Protokol ise, uzun bir gecikmeden sonra, 29 Mart 1979'da bir yasa ile onaylanınca yürürlüğe girmiştir.

Öte yandan, Çanakkale Boğazının güvenliği için, İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adaları Türkiye'ye veriliyordu. Balkan Savaşları sonucu Yunanistan'a geçen öteki Ege Adalarının egemenlik durumu ise doğrulanıyordu. Ancak bu Adaların başlıcaları askerlikten arındırılacaktı (Md. 12, 13 ve Ek XV.).

(Yunanistan, Ege Adalarını ve 1947 yılında İtalya'dan aldığı Rodos ile birlikte Oniki Adayı, Andlaşmalara aykırı olarak, 1960'larda yavaş yavaş ve sessizce, 1974 yılında Türkiye'nin giriştiği Kıbrıs harekâtı üzerine de, açıkça ve geniş ölçüde askerileştirmiş ve bunu, sözkonusu Adaların Türk saldırısına uğraması olasılığı gerekçesiyle, yaptığını açıklamıştır).

e) Türkiye, İtalya'nın Libya Savaşı üzerine 1912 yılında işgal ettiği Rodos ile yöresindeki Onikiada ve Meis Adasının İtalyan egemenliğine geçmesini kabul ediyordu (Madde 15). Meis Adası ve kimi adacıklar ile Anadolu kıyıları arasındaki karasuları konusunda İtalya ile 4 Ocak 1933 günü bir Andlaşma yapılmıştır[5]. Bu adalar, İkinci Dünya Savaşından sonra, 10 Şubat 1947 günü Müttefiklerin İtalya ile yaptığı Paris Barış Andlaşmasının 14. Maddesiyle, askerlikten arındırılmış durumda tutulmak koşulu ile, Yunanistan'a geçmiştir.

f) İngiltere ile ilgili toprak sorunları için çeşitli hükümler konulmuştu.

İlkin, Türkiye, çoktandır İngiltere'nin elinde bulunan Mısır, Sudan ve Kıbrıs Adası üzerindeki egemenlik haklarından İngiltere yararına kesinlikle vazgeçiyordu (Md. 17-21).

Türkiye - Irak (İngiltere) sınırının ise, Andlaşmanın 3. üncü Maddesi ile 9 ay içinde iki Devlet arasında anlaşma yolu ile belirlenmesi, anlaşma yapılmazsa sorunun Milletler Cemiyeti Konseyine götürülmesi öngörülmüştü.

Lozan Andlaşması yapıldığı sırada İngiliz kuvvetlerinin işgali altında bulunan Musul bölgesinin Türkiye'ye verilmesine İngiltere yanaşmayınca anlaşmazlık "Musul sorunu" adı ile uzayıp gidecek, sınır konusu ancak 1926 yılında yapılan bir Andlaşma ile, (Bakın kitabımızda XIII sıradaki Andlaşma) Musul bölgesinin Irak (İngiltere)'a bırakılmasıyla çözümlenecektir.

---

[5] Bak Düstur, Ter. III, C. 14, S. 219.

g) Lozan Anıdlaşması imzalandığı sırada İstanbul kenti ile birlikte Karadeniz ve Çanakkale Boğazı Bölgeleri, Müttefiklerce işgal altındaydı. Bu durum Lozan görüşmelerinde Müttefikler için en önemli baskı olanağı idi. İşgalin sona erdirilip bu yerlerin Türkiye'ye geri verilmesi işi XIV sayılı Ek bir Bağıtla düzenlenmiştir.

h) Türkiye o sırada çoğunluğu Türk - Müslüman topluluğundan oluşan Batı Trakya'da bir kamu oylaması yapılmasını istemişti. Bu konuda Lozan'da uzun tartışmalar geçmişti. ancak, böyle bir oylamaya Yunanistan yanaşmıyordu. Türkiye, başka çıkarlar elde edebilmek karşılığında, daha çok ısrar etmedi. Bulgaristan'a da Batı Trakya üzerinde Ege'ye çıkan bir koridor verilmedi. Batı Trakya Yunanistan'a bırakıldı.

Andlaşmada düzenlenen öteki konulara gelince: Boğazlar Rejimi konusunda, Barış Andlaşması, 23. Madde ile, "geçiş serbestliği" ilkesini koyup bunu düzenleyen Sözleşmeye yollama yapmıştır.

Türkiye, 25 ve 26. Maddelerle, eski Müttefikleri Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın yaptığı Barış Andlaşmalarını ve gerek bu Devletlerin, gerek Polonya, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven ve Çek - Slovakya Devletlerinin sınırlarını tanımıştır.

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girerken ortadan kaldırıldığını tek yanlı olarak açıkladığı Kapitülasyonlar konusu Lozan'da uzun tartışmalara neden olmuştur. Sonunda, 28. Madde ile, Kapitülasyonların bütünü ile kaldırıldığı doğrulanmıştır. Müttefiklere tanınan kimi ayrıcalıklar ise geçici Bağıtlarla düzenlenmiştir.

Azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler, (Madde 37-45) yeni Türkiye'nin çağdaş yasaları (özellikle 1926 yılında Medeni Kanunu) kabul etmesi ve yurttaşlar arasında eşit işlem uygulaması sonucu geniş ölçüde varlık nedenini yitirecekti.

II. Bölümde Osmanlı Devlet Borçlarının bölüşülmesi ve ödenmesi biçimleri ile kişiler ve ortaklıklarla ilgili kimi parasal ilişkiler düzenlenmiştir.

Borçlar konusunda sonradan uygulama anlaşmazlıkları çıkınca, 13 Haziran 1928 günü yeni bir Anlaşma yapılmıştı[6]. 1929 yılında Dünya ekonomik bunalımı ortaya ödeme zorlukları çıkarınca da, 22 Nisan 1933 günü Paris'te yapılan son bir Anlaşma[7] ile Türkiye kendine düşen tüm borçları, zamanından bile önce, ödemiş, böylece Lozan'da uzun tartışmalara konu olan bu sorun da tarihe karışmıştır.

III. Bölümde kişilerin ve ortaklıkların ilgili Devletlerle Savaş nedeniyle ortaya çıkan ekonomik sorunları, bunların çözüm biçimleri düzenlenmiştir.

Ayrıca, Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasında yeniden yürürlüğe konulacak ekonomik ve teknik nitelikteki çeşitli uluslararası Andlaşmalar, Sözleşmeler vb. ile, Türkiye'nin katılacağı Sözleşme ve Andlaşmalar bu bölümde (Md. 99 ve 100) sayılmaktadır.

IV. Bölüm, barış ile birlikte ulaşım yollarının ve haberleşme araçlarının düzenlenmesi ve kimi sağlık sorunlarıyla ilgilidir. Burada sular rejmine ilişkin 109. Madde, bir kaç ülke arasından geçen ırmakların suları için kimi ilkeler koymuştur.

---

[6] Ibid. C. 10, S. 48-125

[7] Ibid. C. 14, S. 311-328

V. Bölümde Savaş tutsakları, mezarlıklar işleri ve kimi genel hükümler – ki bu arada Andlaşmanın yürürlüğe girme koşulları – düzenlenmektedir. Bu Bölümde, 142. Madde ile, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Nüfus mübadelesini düzenleyen Sözleşmeye yollama yapılmaktadır.

II. Boğazlar Rejimine ilişkin Sözleşme:

Lozan Andlaşmasının 23. Maddesinde ortaya konulduğu gibi, Sözleşmenin 1. Maddesiyle Boğazlarda barış ve savaşta, denizden ve havadan geçiş özgürlüğü belirtilip, 2. Madde ile, bunun Sözleşmenin Ek metninde düzenlendiği açıklanmaktadır.

Boğazlar rejminin Karadenizde kıyısı olan ülkelerin bir sorunu olduğunu savunan Sovyet Rusya ile geçiş özgürlüğü tezini savunan İngiltere arasında Konferansta çetin tartışmalar olmuştu. Türkiye 16 Mart 1921 Moskova Andlaşmasıyla kıyı ülkelerin yetkisi tezini kabul etmişti. Ancak Lozan'da iki tez arasında dengeli bir rejime eğilim göstermiştir. Çözüm biçimi de öyle olmuştur. Bu sonucu beğenmeyen Sovyet Rusya Sözleşmeyi imzalamamıştır.

Sèvres Andlaşmasına göre Türkiye yararına bir ilerleme sayılan Lozan Boğazlar Sözleşmesinin başlıca iki eksiği kalmıştı: Birincisi Boğazların askerlikten arındırılmasıdır. İkincisi, Başkanlığına bir Türk de geçecek olsa, Boğazlardan savaş gemileri ve uçakların geçişi işini denetleyecek bir Komisyon (Boğazlar Komisyonu) kurulmuş olmasıdır. Bu durum ancak 1936 yılında Montreux Sözleşmesiyle düzeltilecektir, (Bakınız : XXX sayılı Andlaşma).

III. Trakya sınırına ilişkin Sözleşme:

Barış Andlaşmasının 24. üncü Maddesinde belirtilen bu Sözleşme ile Trakya'da Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile sınırının iki yanında 30 Km. lik şeritlerin askerlikten arındırılacağı, ana çizgileri belirlenen sınırın toprak üzerinde uluslararası bir Komisyonca kesin biçimde çizileceği ve bunlara ilişkin öteki konular düzenlenmektedir.

Bu Sözleşme hükümlerinin (askerlikten arındırılan bölgeler) uygulamasından vazgeçilmesiyle ilgili olarak, 1938 yılında Selânik'te Balkan Paktı Devletleri ile Bulgaristan arasında bir Anlaşma yapılmıştır (Bak kitabın XXVII. sırasındaki Balkan Paktı).

IV. Oturma ve Yargı Yetkisi Konusunda Sözleşme:

Bu Sözleşme, normal koşullarda bir devletin kendi yasalarıyla düzenleyeceği kimi konuları içerdiğinden, onun egemenlik haklarıyla bağdaştırılması zordu. O nedenle Türkiye'nin ancak sınırlı bir süre için kabul edilebileceği bir metindi. Bu süre 7 yıl olarak saptanmıştı. Türkiye bu arada bir çok yeni yasalar hazırlamış ve yılın sonunda Sözleşmeyi ortadan kaldırmıştır. Yeni Türkiye öte yandan, 1973 yılından başlayarak, çeşitli devletlerle Oturma, Oturma - Ticaret Sözleşmeleri ve, 1929 yılından sonra da, 1923 Sözleşmesinin imzacılarıyla normal yeni Sözleşmeler yapmıştır.

V. Ticaret Sözleşmesi:

Bu Bağıt da Türkiye'nin kendi yasaları ile bildiği gibi düzenlemesi gereken bir çok hükümleri içerdiğinden, ancak 5 yıllık bir süre için kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye için önemli bir yenilik olan kabotaj hakkı bu Sözleşmenin 9. Maddesinde yer almıştır.

Beş yıl sonunda bu Ticaret Sözleşmesi kalkmış ve Türkiye onun imzacılariyle yeni Sözleşmeler yapmıştır.

VI. Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol:

Bu Sözleşme 30 Ocak 1923'de Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da imzalanmış bulunuyordu. Sözleşme ile, Türkiye'de ortodoks dinine bağlı Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların mübadelesi öngörülüyor; ancak İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar mübadele dışı bırakılıyordu. Aslında Türkiye onları da içine alacak bir mübadeleyi savunmuş, bu arada İstanbul'daki Rum - Ortadoks (Fener) Patriğini çıkarmak istemişti. Ancak böyle bir olanak sağlanamamıştı. Bu durumda, İstanbul Rumları karşılığında Batı Trakya'daki Müslüman Türklerin yerlerinde kalması kabul edilmişti.

(Bu Sözleşme yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra, İstanbul'da yerleşmiş (établi) Rumların tanımı, kapsamı ve sayısı konusunda anlaşmazlık çıkınca 1 Aralık 1926 günü Türk - Yunan Etabli Anlaşması yapılmıştı [8]. Ancak, uygulamada yeniden zorluklar çıkmış ve bunlar ancak 10 Haziran 1930 günlü bir Anlaşma ile çözümlenebilmişti [9].

Daha sonra, sözkonusu Rumlar yararına, o sırada Türk - Yunan dostluk havası içinde, 30 Ekim 1930 günlü İkamet, Ticaret ve Seyrüsefer Sözleşmesi, ile bir çok haklar tanınmıştı. Bu Sözleşme iki ülke arasında Kıbrıs Anlaşmazlığının yarattığı gerginlik içinde, Türk Hükümetince 16 Eylül 1964 günü ortadan kaldırılmıştır.

VII. Sivil Tutukluların geri verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine ilişkin Türk - Yunan Anlaşması:

Bu da 30 Ocak 1923 günü imzalanmış bulunuyordu. 7. Maddesi uyarınca Lozan Andlaşmasının imzalandığı anda yürürlüğe konulmuştur.

VIII. Genel Affa ilişkin Açıklama ve Protokol:

Bu Protokol Türkiye ile Müttefikler ve Yunanistan uyruklarının karşılıklı olarak aftan yararlanması koşullarını düzenlemiştir.

IX. Yunanistan'daki Müslüman Mallarına ilişkin Açıklama:

Bu Açıklama ile Yunan Hükümeti, 18 Ekim 1912 gününden önce Yunanistan'dan ayrılmış Müslüman kişilerin mallarıyla ilgili haklarının, karşılıklı olma koşulu ile, korunmasını yükümlenmiştir.

X. Sağlık İşlerine ilişkin Açıklama:

Türkiye'nin Lozan'da, 5 yıllık bir süre için yapmak zorunda kaldığı bu Açıklama ile, sınır sağlık işlerinde üç Avrupalı danışmanın Türk Hükümeti emrinde çalışmasını kabul etmişti.

Beş yıl sonunda Beyanname kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

XI. Adaletin Yönetimine ilişkin Açıklama:

Türkiye bu Açıklamayı da 5 yıllık bir süre için yapmak zorunda kalmış ve Avrupalı hukuk danışmanlarını hizmetine almıştı.

Beş yıl sonunda bu Beyanname de kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

---

[8] Ibid. C. 8, S. 129-142

[9] Ibid. C. 11, S. 707-717

XII. Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş kimi ayrıcalıklara ilişkin Protokol ve Açıklama:

Protokol ile, Birinci Dünya Savaşından önce Bağıtlı Devletler kişi ve ortaklıklarına tanınan ayrıcalıklar korunmakta, bunlarla ilgili yeni hükümler ortaya konulmaktadır.

Protokol'ün sonundaki Açıklama ile de, Türkiye'nin bu Protokol'ün kimi hükümlerini, sermayesinin çoğu öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının olan Osmanlı Ortaklıklarına da uygulanacağı belirtilmektedir.

XIII. Lozan'da imzalanan Bağıtların kimi hükümlerine Belçika ve Portekiz'in katılmasına ilişkin Protokol ve bu iki Devletin Açıklamaları:

Protokol ile, Belçika ve Portekiz uyruklarının Türkiye'deki çıkarlarını koruyabilmeleri için, onların Lozan Andlaşmasının Parasal ve Ekonomik kesimlerine ve Ayrıcalıklara ilişkin Protokol'e katılması kabul ediliyor; Protokol'e ekli her iki Devletin bu konudaki Açıklaması yürürlüğe girince de, onların Türkiye ile barış durumuna geçmeleri ve resmi ilişkiler kurmaları öngörülüyor.

XIV. İngiltere, Fransa ve İtalya Silâhlı kuvvetlerince işgal edilen Türk topraklarının boşaltılmasına ilişkin Protokol ve Açıklama:

Bu Protokol'de, Müttefik Devletlerin Lozan Andlaşması imzalandığı sırada işgal etmekte olduğu İstanbul ve Boğazlar Bölgelerini, Lozan Andlaşması ve Eklerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylandığının Müttefiklerin İstanbul'daki Yüksek Komiserlerine bildirilmesinden sonra, 6 hafta içinde, boşaltması öngörülmüş ve buna ilişkin konular düzenlenmiştir.

Sözkonusu onay 23 Ağustos 1923'de gerçekleşmiş ve durum o gün Yüksek Komiserlerce bildirilmişti. Bunun üzerine bu yerler boşaltılmağa başlanmıştı. 4 Ekimde boşaltma sona ermiş, İstanbul ve Boğazlar bölgesi Türk Kuvvetlerine teslim edilmiştir.

Protokole ekli Açıklama ile Türkiye, Boğazlar rejmine ilişkin Sözleşme yürürlüğe girinceye dek geçiş özgürlüğü ilkesini uygulanacağını ve bunun biçimini bildirmektedir.

XV. Karaağaç bölgesi ile İmroz, Bozcaada Adalarına ilişkin olarak Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ile Türkiye tarafından 24 Temmuz 1923 günü imzalanan Protokol:

Protokol'de, Karaağaç bölgesinin en geç 15 Eylül 1923 gününe dek Türkiye'ye teslim edilmesi öngörülmekte, bununla ilgili ayrıntılar düzenlenmekte; bu Adalardan Yunan kuvvetlerinin, Lozan Barış Andlaşması Türkiye ve Yunan Hükümetlerince onaylanır onaylanmaz çekileceği belirtilmektedir.

XVI. Yunanistan'da azınlıkların korunması konusunda, 10 Ağustos 1920 günü başlıca Müttefik Devletler ile Yunanistan arasıında Sèvres'de yapılan Andlaşma ile Trakya'ya ilişkin olarak bu Devletler arasında gene o gün yapılan Andlaşmayla ilgili Protokol:

Sèvres Barış Anlaşmasının Yunanistan'daki Azınlıklara ve Trakya'ya ilişkin hükümlerin dört Büyük Devlet ve Yunan Hükümetlerince bu Protokol ile, Lozan Andlaşmasının ortaya çıkması sonucu, kimi değişikliklerle yürürlüğe giriş biçimi düzenlenmektedir. Türkiye Sèvres Andlaşmasını tanımadığından bu Protokol'ün dışında kalmıştır.

XVII. Sırp - Hırvat - Sloven Devletinin imzasına ilişkin Protokol:

Bu Devlet, Lozan görüşmelerinin tümüne katılmışsa da, Andlaşma ve Eklerini imzalamamıştı. Bu Protokol ile onun, Barış Andlaşması yürürlüğe girmeden önce, Andlaşmayı, Boğazlar Sözleşmesini, Trakya'ya ilişkin Sözleşmeyi, İkamet ve Yargı yetkisi Sözleşmesini, Ticaret Sözleşmesini, kimi Ayrıcalıklara ilişkin Protokol'ü ve Belçika ile Portekiz'in katılmasıyla ilgili Protokol'ü imzalayabilmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte, Türkiye ile bu Devlet arasında ancak 28 Ekim 1925 günü Ankara'da ayrı bir Andlaşma ile barış yapılmış ve siyasal ilişkiler kurulmuştur. (Bak. Kitabın VIII. sırasındaki Bağıt)

XVIII. Lozan Konferansı Son Bağıtı (Acte Final):

Bunda, Lozan Konferansına katılan tüm Devletlerin yetkili Temsilcilerinin çizelgesi verilmekte ve imzalanan 17 Bağıt sayılmaktadır.

[XIX.] Lozan'da imzalanan Bağıtların çeşitli hükümlerine ilişkin olarak verişilen Mektuplar :

1 — Lozan Andlaşmasının, 20 Ekim 1921 günkü Türk - Fransız Andlaşmasının hükümlerini zedelemediği ve o Anlaşmanın Fransız Hükümetince yürürlüğe konulmuş olduğu yolunda Fransa yetkili Temsilcisi Pellé'nin iki Mektubu ve İsmet Paşa'nın bu Mektupları aldığını bildirmesi.

2 — Lozan Andlaşmasının 69. Maddesine Kuraldışı olarak, İzmir yangınında zarar gören İngiliz, Fransız ve İtalyan uyruklarından gelir vergisi borçlarının istenilmeyeceği konusunda İsmet Paşa'nın Mektubu ve adıgeçen üç Devlet yetkili Temsilcilerinin bunu aldıklarını belirten yanıtları.

3 — Lozan'da imzalanan İkamet Sözleşmesinin göç hakkı ile ilgili hükümlerinin, ırk ayrımı yapılarak, Japonlara karşı yorumlanamayacağı yolunda İsmet Paşa'nın Mektubu ve Japon yetkili Temsilcisi Otchiai'nin bunu aldığını belirten yanıtı.

4, 5, 6 — Türkiye'de İngiltere, Fransa ve İtalya'ya bağlı din, öğretim (Okullar), sağlık ve benzeri yardım kurumlarının varlığının tanınacağına ve öteki kurumların durumlarının da olumlu biçimde incelenip düzenleneceği yolunda İsmet Paşa'nın İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkili temsilcilerine Mektupları ve Temsilcilerin bunların alındığını bildiren yanıtları.

Yabancı okullar konusu Türkiye ile bunların bağlı oldukları Devletler arasında sonradan çetin anlaşmazlıklar çıkarmıştır. Türkiye'nin 1926 yılında bir Özel Okullar yönetmeliği çıkarıp bu okullarda Türkçe'den başka Tarih ve Coğrafya deslerinin Türk öğretmenlerince okutulmasını istemesi, sözkonusu Mektuplara aykırı düştüğü savlarına neden olmuşsa da bu savlar kabul edilmemiştir. Daha sonra okulların onarımı, genişletilmesi gibi konular da anlaşmazlıklar doğurmuştur.

7 — Lozan'da imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 8. Maddesi uyarınca, Fransız Hükümetinin Türkiye kökenli kimi ticaret mallarına uygulayacağı indirimli gümrük tarifesine ilişkin olarak Fransız yetkili Temsilcisi Pellé'nin İsmet Paşa'ya Mektubu ve İsmet Paşa'nın bunu aldığını belirten yanıtı.

8, 9, 10 — Türkiye'nin kendi limanları arasında kabotaj hakkına iki yıllık bir kuraldışı olmak üzere, gerektiğinde kimi İngiliz, Fransız ve İtalyan Ortaklıklarına ayrıcalık tanınacağına ilişkin, İsmet Paşa'nın, İngiltere Fransa ve İtalya Yetkili Temsilcilerine Mektupları ve bu Mektupların alındığını belirten yanıtlar.

11 — Belirli iki İngiliz Ortaklığına özel kolaylık gösterileceği konusunda İsmet Paşa'mn İngiliz yetkili Temsilcisi Rumbold'a Mektubu ve Rumbold'un bunun alındığını belirten yanıtı.

12 — Bir Fransız Demiryolu ortaklığına özel bir kolaylık gösterileceği konusunda İsmet Paşa'mn Fransız yetkili Temsilcisi Pellé'ye Mektubu ve Pellé'nin bunun alındığını belirten yanıtı.

13 — Kimi Demiryolları ile Haydarpaşa limanına ilişkin ayrıcalık Sözleşmeleri ve Anlaşmaların saklı kalacağı yolunda İsmet Paşa'nın İtalyan Yetkili Temsilcisi Montagna'ya Mektubu ve Montaga'nın bunu aldığını belirten yanıtı.

14 — Meis Adasının askerselleştirilmeyeceği konusunda İtalyan yetkili Temsilcisi Montaga'mn Mektubu ve buna İsmet Paşa'nın yanıtı.

15 — Hava ulaşımına ilişkin Sözleşme konusunda İsmet Paşa'nın Fransız Temsilcisinden istediği bilgi ve buna General Pellé'nin yanıtı.

[XX] Anlaşmalar:

Lozan Andlaşmalar paketinin en sonunda Türkiye'nin taraf olmadığı iki ek Anlaşma (Accord) vardır. Bunların Düstur'daki metinleri Fransızcadır. Anlaşılan, Türkiye'nin taraf olmaması nedeniyle, Türkçeye çevrilmesine de gerek görülmemiştir. Oysa, her ikisi de dolaylı biçimde Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Bu nedenle, biz her iki Anlaşmayı Türkçeye çevirerek öteki metiulerle birlikte veriyoruz.

İngiltere ile Fransa arasında imzalanan birinci (a) Andlaşma, Lozan Andlaşmasının 34. Maddesiyle ilgilidir ve Mısır'da yerleşmiş eski Türk uyruklarının Mısır uyruğuna geçiş koşulları için Mısır ile, Suriye ve Lübnan adına, Fransa arasında bir Anlaşma yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

İkincisi (b) Yunanistan ile İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imza edilmiş olup Anadolu'yu işgal eden Yunan ordu ve sivil katlarınca bu üç Müttefik Devletin oradaki uyrukları ve onların kurduğu Osmanlı Ortaklıklarına verilen zararların Yunan Hükûmeti tarafından tazmini ile ilgilidir.

* * *

Lozan Andlaşması ve Eklerinin yürürlüğe girmesi şöyle olmuştur:

Andlaşmamn 143. Maddesi, onay işlemlerinin en kısa bir süre içinde yapılması gereğini ortaya koymuşsa da, bu gerçekleşmemiş, işler uzamıştır.

Türkiye'de, Andlaşma ve Ekleri Fransızcadan Türkçeye çevrildikten sonra, bunlar Büyük Millet Meclisine 21 Ağustos 1339 (1923) günü sunulmuş, 22-23 Ağustosta bu konuda Meclis'te yapılan görüşmeler üzerine, 23 Ağustos günü 341, 342, 343 ve 344 sayılı dört ayrı Yasa ile onaylanmıştır. 341 sayılı Yasa Barış Andlaşması metni ile Eklerinin çoğunluğunu, öteki üç yasa ise, geçici nitelikleri nedeniyle, İkamet ve Yargı Yetkisine ilişkin Sözleşme, Ticaret Sözleşmesi ve kimi Ayrıcalıklar konusundaki Protokol'ü onaylamıştır. Çeşitli konulara ilişkin Mektuplar ise bağlı bulundukları Bağıtlarla birlikte onaylanmış olmaktadır.

Türkiye onay belgelerini Paris'te Fransız Hükümetine (Dışişlerine) 31 Mart 1924 günü vermiştir.

Andlaşma ve –bir kaçı dışında– Eklerinin yürürlüğe girmeğe başlamasına ilişkin genel kural 143. Maddede şöyle düzenlenmişti : Türkiye ile 4 Büyük Müttefik ya da onlardan en az üçü onay belgelerini sunar sunmaz ilk sunuş tutanağının yapılacağı gün Andlaşma o Devletler arasında yürürlüğe girmiş olacaktır. Öbür imzacı Devletler için ise onay belgelerinin sunuluş günü yürürlüğe girecektir. İtalyan Parlamentosu 11 Ocak 1924'de, İngiliz Avam Kamarası 10 Nisan'da Andlaşmayı onaylamıştı. Fransa ise gecikmişti. Bu durumda Japonya'nın onay belgesi 6 Haziran 1924'de Paris'te sunulunca, Türkiye zaten 31 Martta sunduğuna göre, Andlaşma o gün dört Devlet için ayrıca o zamana dek onay belgelerini sunmuş olan Yunanistan ve Romanya için yürürlüğe girmiş oluyordu. Fransa'nın onay işlemi de 27 Ağustos 1924'de, Belçika'nınki 7 Ocak 1925, Portekiz'inki 28 Mayıs 1926'da yapılmıştı. Sırp - Hırvat ve Sloven Devleti ise Andlaşmayı imzalamamıştı.

Bu genel yürürlük kuralının dışında kalan durumlara gelince :

a) Barış Andlaşmasının yalnız Türkiye ile Yunanistan'ı ilgilendiren hükümleri, (Md. 1, 2/2, 5-11), 143. Madde uyarınca, bu iki Devletin onay belgelerini Paris'te Fransız Dışişlerine vermeleriyle yürürlüğe girmesi gerektiğinden, önce Yunan Hükümeti 11 Şubat 1924'de, sonra, Türkiye Hükümeti 31 Mart 1924 günü bunu yapınca, o gün sözkonusu yürürlük işi bütünlenmiş oluyordu.

b) Trakya sınırına ilişkin Sözleşme (III sayılı Bağıt), 5. Maddesi uyarınca, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye tarafından onaylanır onaylanmaz bu üç Devlet için yürürlüğe girmesi öngörüldüğünden, Türkiye son onay belgesini 31 Mart 1924 günü verince, o gün yürürlüğe girmiştir.

c) Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine ilişkin 30 Ocak 1923 günlü Türk - Yunan Sözleşme ve Protokol'ü de (VI sayılı Bağıt), 19. Maddesi uyarınca, her iki onay, işleminin bittiği 23 Ağustos 1923 günü yürürlüğe girmiştir.

d) Sivil tutuklular ve Savaş tutsaklarının Mübadelesine ilişkin 30 Ocak 1923 günlü Türk - Yunan Anlaşması (VII sayılı Bağıt), 7. Maddesi uyarınca, derhal yürürlüğe girmiştir.

e) İngiltere, Fransa ve İtalya silâhlı kuvvetlerince işgal edilen Türk topraklarının boşaltılmasına ilişkin Protokol ve Açıklama (XIV sayılı Bağıt), I. Paragrafı uyarınca, Barış Anıdlaşması ve Eklerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylandığının (23 Ağustos 1923) İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserlerine o gün bildirilmesi gününde yürürlüğe girmiştir. Bunun üzerine, sözkonusu kuvvetler Protokol'de öngörülen 6 hafta sonra, 2 Ekimde İstanbul'dan ayrılınca tüm ülke kurtulmuştu.

f) Türkiye'ye geçen Karaağaç Bölgesi ile Bozcaada ve İmroz'un teslimi ile ilgili XV sayılı Bağıt, I. Paragrafı uyarınca, Barış Andlaşmasının Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylandığının (23 Ağustos 1923) Müttefikler aracılığı ile Yunanistan'a bildirildiği gün yürürlüğe girmiş ve sözkonusu yerler adıgeçen Paragrafta yazılı 15 Eylül 1923 günü Türkiye'ye teslim olunmuştur.

* * *

Lozan Andlaşmasıyla, Birinci Dünya Savaşının yenen Müttefik Devletleri ile Türkiye arasında barış durumu geri gelince, karşılıklı olarak siyasal ilişkilerin kurulması gerekiyordu. Gerçi, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri, Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesinden sonra İstanbul'a Yüksek Komiserler göndermişti, bunlar Lozan Konferansına da katılmıştı. Ancak, Barış Andlaşması yürürlüğe girince artık normal ilişkiler kurulup Elçiler atanması gerekiyordu.

Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi 13 Ekim 1923 günü kabul ettiği bir yasa ile Ankara'yı Başkent yapmış, 29 Ekimde de Cumhuriyeti ilân etmişti. Batılı üç Müttefik, Başkent İstanbul'da kalırsa Türkiye'ye Büyükelçi, aksi durumda ancak Ortaelçi yollayacakları yolunda daha önce yaptıkları girişimlerin böylece semere vermeyeceğini anlayınca, birbiri ardından siyasal temsilcilerini Ankara'ya yollamağa başlamışlardı. Öteki Müttefikler de ya daha önce, ya daha sonra Elçiler atadılar. Türkiye de onların Başkentlerine Temsilciler gönderdi.

Öte yandan, Osmanlı Devleti, Savaştan yenik çıkan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile Mondros Silâh Bırakışımı uyarınca ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştı. Savaştan sonra Polonya, Çek - Slovak ve, Sırbistan'ın yerine, Sırp - Hırvat-Sloven Devletleri kurulmuştu. Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı İmparatorluğu yerine geçen yeni bir Devlet olmuş ve sözkonusu Devletlerin sınırlarını Lozan Andlaşması ile kabul etmişti. Böylece, onlarla da ilişkiler kurulup karşılıklı Elçiler yollanması gerekiyordu.

Şimdi tüm bu Devletlerle kurulan diplomasi ilişkilerine ayrı ayrı değinebiliriz :

İngiltere ile : Osmanlı Devleti 29 Ekim 1914 günü Birinci Dünya Savaşına girince Londra'daki son Büyükelçisi Tevfik Paşa İngiltere'den ve İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Augustos G. Lowther de Türkiye'den ayrılmıştı. Lozan Barış Andlaşması yapılınca, Türkiye ilkin "Temsilci" sanı ile eski Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyi (Tengirşek) Londra'ya yollamıştı. 11 Ocak 1924'de Londra'da göreve başlayan Yusuf Kemal Bey dört ay sonra, 16 Mayısta, ayrılınca yerine Hikmet Bey (Bayur) gönderilmişti. Daha sonra Zekâi Bey (Apaydın) Ortaelçi sanı ile 12 Şubat 1924 günü güven mektubunu sunmuş, 25 Mayıs 1925 gününe dek bu görevde kalmıştı. Yerine gönderilen Ahmet Ferit Bey (Tek) ise 1925 Haziranından 26 Haziran 1932 gününe dek Büyükelçi sanı ile Londra'da görev yapmıştır. Öte yandan, Mondros Silâh Bırakışımı üzerine, İngiltere Sir Horace G. Montagu Rumbold'u İstanbul'a Yüksek Komiser sanı ile göndermişti. Lozan Barış Andlaşmasından sonra iki Devletin ilişkileri normal duruma gelince, Rumbold ayrılmış, yerine Ankara'ya 1924 yılında Büyükelçi sanı ile Ronald G. Lindsay atanmıştır.

Fransa ile : 30 Ekim 1914 de savaş durumu başlayınca Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi Rifat Paşa ve İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Bompard görevlerinden ayrılmıştı. Türkiye B. M. M. Hükümeti, 20 Ekim 1921'de Ankara'da Türk - Fransız Anlaşması imzalanınca, daha Lozan Barış Andlaşması imzalanmadan Paris'e "Temsilci" sanı ile Ferit Beyi (Tek) göndermiştir. 1 Aralık 1921'den 20 Şubat 1923 gününe dek Paris'te görev yapan Ferit Bey dönünce, bu görevi 29 Ocak 1925 gününe dek "Temsilci Vekili" sanı ile Hüseyin Ragıp (Baydur) yürütmüştür. Türkiye'nin ilk Büyükelçisi Cevat Bey (Ezine) ise, 6 Şubat 1925 günü güven mektubunu sunmuştur. Ancak, 35 gün sonra yerine Fethi Bey (Okyar) Büyükelçi olmuştur. Öte yandan, Mondros Silâh Bı-

rakışımı üzerine İstanbul'a Yüksek Komiser olarak gönderilen General Pellé Lozan Barış Andlaşmasından sonra 1924 yılında ayrılınca, Büyükelçi sanı ile ilk Fransız Temsilcisi Albert Sarraut 20 Mayıs 1925 günü Ankara'da güven mektubunu sunmuştur.

İtalya ile : Osmanlı Devletinin İtalya ile siyasal ilişkileri 21 Ağustos 1915 günü kesilmiş ve savaş durumu başlamıştı. Bunun üzerine Roma'daki Osmanlı Büyükelçisi Osman Nizami Paşa ve İstanbul'daki İtalyan Büyükelçisi ayrılmışlardı. Kurtuluş Savaşı sırasında T. B. M. M. Hükümetinin Temsilcisi sanı ile Cami Bey (Baykurt) 4 Eylül 1920'den başlayarak iki yıl, sonra onun yerine geçen Celâleddin Arif Bey, 27 Ağustos 1923 gününe dek ve, onun ayrılması üzerine de, Hilmi Bey 28 Ağustos 1923 gününe dek Roma'da görevlendirilmişti. Lozan Barış Andlaşması yapıldıktan sonra Suad Bey, (Davaz) 28 Ağustos 1923'den başlıyarak, önce Temsilci sanı ile görev yapmış, 18 Nisan 1925 günü de Ortaelçi olarak güven mektubunu sunmuştur. Öte yandan, İtalya'nın, Mondros Silâh Bırakışımı döneminde İstanbul'daki Yüksek Komiseri Camilla Garroni Lozan Andlaşmasından sonra ayrılmıştı. Ankara'da ilk İtalyan Büyükelçisi olarak Giulio Cesare Montagna (Lozan Konferansında İtalya'nın ikinci yetkili Temsilcisi idi) 12 Mart 1925 günü güven mektubunu sunmuştur.

Japonya ile : Osmanlı İmparatorluğu zamanında Japonya ile karşılıklı temsilcilikler kurulmuş değildi. Japonya'nın, I. Dünya Savaşının Müttefik Devletlerinden biri olarak, Mondros Silâh Bırakışımı ve İstanbul'un işgalinden sonra, ilk kez İstanbul'a yolladığı Temsilci Sadatsuchi Uchida 18 Nisan 1921'de görevine başlamıştı. Ankara'ya gelen ilk Japon elçisi ise 15 Temmuz 1923 günü güven mektubunu sunmuştur. Japonya 1925 yılından başlayarak, Türkiye'ye Büyükelçi atamıştır. Öte yandan, Türkiye'nin Tokyo'daki ilk temsilcisi Hulûsi Fuad Bey (Tugay) 7 Temmuz 1925 günü Sürekli İşgüder sanı ile göreve başlamıştır. İlk Türk Elçisi Cevat Bey (Ezine) ise 1929 Nisanında güven mektubunu sunmuş, 1931 Ağustosundan sonra da Büyükelçi sanı ile bu görevini sürdürmüştür.

Yunanistan ile : 16 Mayıs 1919 günü Yunan Ordusunun İzmir'e çıkması üzerine, Atina'daki Osmanlı Elçisi Galip Kemali Bey (Söylemezoğlu) oradan ve İstanbul'daki Yunan Elçisi Jean Grypari de İstanbul'dan ayrılmıştı. Lozan Andlaşmasının yapılmasından sonra, Türk Hükûmetinin Atina'ya yolladığı İşgüder Nebil Batu 11 Ocak 1924 günü göreve başlamış, 8 Eylül 1924 günü de onun yerine Esat Cemal Bey geçmiştir. Türkiye'nin ilk Ortaelçisi Cevat Bey (Ezine) 1925 Nisanı içinde güven mektubunu sunmuştur. Ona karşılık, Ankara'ya gönderilen ilk Yunan Elçisi Péricles Argyropoulos da 9 Ağustos 1925 günü güven mektubunu sunmuştur.

Romanya ile : I. Dünya Savaşı içinde Osmanlı Devleti ile Romanya arasındaki siyasal ilişkiler 30 Ağustos 1916'da kesilmişti. Bunun üzerine, Bükreş'teki Osmanlı Elçisi Safa Bey dönmüştü. Lozan Andlaşmasından sonra, Romanya'nın ilk Ankara Elçisi Flalty 20 Nisan 1924 günü güven mektubunu sunmuştur. Ona karşılık, Bükreş'e gönderilen ilk Türk Elçisi Cevat Bey (Ezine) de 21 Nisan 1924 günü güven mektubunu sunmuştur.

Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ile : I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında siyasal ilişkiler 1 Kasım 1914 günü kesilmişti. Bunun üzerine, Belgrad'daki Osmanlı Elçisi Cevat Bey (Ezine) ile İstanbul'daki Sırp Elçisi Dr. Jakov Nenadoviç ülkelerine dönmüşlerdi. Lozan Andlaşmasından sonra ilkin Tahir Lütfü Bey (Tokay)

4 Aralık 1924-30 Mayıs 1925 döneminde Belgrad'daki Polonya Büyükelçiliğine bağlı Türk Konsolosu olarak görev yapmıştı. İki Devlet arasında 1925 yılında ayrı bir Barış ve Dostluk Andlaşması yapılması üzerine, ilk Türk siyasal Temsilcisi Yusuf Hikmet Bey (Bayur) 22 Ağustos 1925'de Belgrad'a gelmiş ve 1926 Şubatında Elçi sanı ile güven mektubunu sunmuştur. Ona karşılık, Ankara'ya gönderilen ilk Sırp - Hırvat - Sloven Devleti Elçisi Thomir Popovitch 21 Temmuz 1926 günü güven mektubunu sunmuştur.

Belçika ile : I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ile Belçika arasında 5 Kasım 1914'de siyasal ilişkiler kesilince, Brüksel'deki Osmanlı Ortaelçisi Nusret Sadullah Bey (Ayaşlı) ve İstanbul'daki Belçika Elçisi Baron Moncheur ülkelerine dönmüşlerdi. Lozan Andlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra Belçika'mn ilk Ankara Elçisi Baron de Sarimıes 14 Nisan 1925 günü güven mektubunu sunmuştur. Ona karşılık, Türkiye, ilkin sürekli İşgüder olarak 1924 Ağustosunda Enver Bey'i Brüksel'e yollamış, onun yerine sırasıyla, 1925 yılında Mehmet Kemal Bey (İrdelp), 1933 yılında Emin Âli Bey (Sipahi) geçmiş ve Ortaelçi sam ile ilk kez gönderilen temsilci Cemal Hüsnü Taray ise 15 Mart 1938 günü güven mektubunu sunuyor.

Portekiz ile : I. Dünya Savaşında siyasal ilişkiler kesilince, İstanbul'daki Portekiz İşgüderi Alfredo De Masquita 20 Haziran 1915'de ayrılmıştı. Lizbon'da ise bir Osmanlı temsilcisi zaten bulunmuyordu. Yeni Türkiye ile Portekiz arasında, Lozan Andlaşmasından sonra karşılıklı elçiler gönderilmesi işi uzamış, Taraflar ilk kez 1931 yılında başka ülkelerdeki Elçilerini (Türkiye'nin Madrit Büyükelçisi Yahya Kemal) birbirleri katına akredite etmiş, II. Dünya Savaşından sonra da yerleşmiş Elçiler göndermiştir.

Amerika Birleşik Devletleriyle : I. Dünya Savaşı çıktığı sırada Amerika B. D. nin İstanbul'daki Büyükelçisi Henry Morgenthau idi. 1916 yılında o ayrılınca, yerine gelen Abraham Elkus 21 Temmuz 1916 günü güven mektubunu sunmuştu. İki Devlet arasında siyasal ilişkiler 20 Nisan 1917'de kesilince Elkus ile Vaşington'daki Osmanlı İşgüderi Abdülhak Hüseyin Bey ülkelerine dönmüşlerdi. Mondros Silâh Bırakışımından sonra, Amerika B. D. Hükûmeti, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi, İstanbul'a Yüksek Komiser sam ile Amiral Mark Bristol'ü göndermişti. 12 Ağustos 1919'dan 29 Nisan 1927 gününe dek ülkesini bu san ile Türkiye'de temsil etmiş olan Bristol Lozan Konferansı çalışmalarında da rol oynamıştı. Amerika Birleşik Devletlerinden yeni Türkiye ile normal siyasal ilişkiler kurması. 1923'de Lozan'da imzalanan Türk - Amerikan Genel Andlaşmasının Kongre'den geçmemesi sonucunda, sürüncemede kalmış, bu ancak 1927 yılında bir Mektup verişimi üzerine gerçekleşebilmiştir (Bakınız : Kitabımızın XIV. sırasındaki Bağıt). Ankara'ya gönderilen ilk Amerikan Elçisi Joseph Grew (ki Lozan Konferansında Amerika B. D. yetkili Temsilcilerinden biri idi) 12 Ekim 1927 günü güven mektubunu sunmuştur. Ona karşılık, Türkiye'nin ilk Vaşington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey (Mollaoğlu) da 7 Aralık 1927'de güven mektubunu sunmuştur.

Almanya ile : Almanya'mn İstanbul'daki Büyükelçisi Kont Johann Von Berntroff, Almanya'nın Müttefiklerle silâh bırakışımı yapmasından iki hafta önce 28 Ekim 1918'de İstanbul'dan ayrılmış bulunuyordu. Berlin'deki son Osmanlı Büyükelçisi Rifat Paşa ise güven mektubunu ancak 2 Eylül 1918'de vermişti. Savaş sona erince o da ülkesine döndü. 30 Ekim 1918 Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesi uyarınca Osmanlı Devleti Almanya ve öteki Müttefikleriyle ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştı.

Bu nedenle, Lozan Barış Andlaşması yapılıncaya dek, Berlin'deki Büyükelçilikte bırakılan Numan Tahir Bey (Seymen), İsviçre Büyükelçiliğine bağlı olarak, siyasal olmayan işleri yürütmüştü. Lozan Andlaşmasından sonra, Almanya Rudolf Nadolny'yi 1924 Haziranında Elçi sanı ile Türkiye'ye göndermişti. İlkin İstanbul'da göreve başlayan Alman Elçisi 30 Mart 1925 günü Büyükelçi sanı ile Ankara'da güven mektubunu sunmuştur. Ona karşılık, Türkiye Hükûmetinin, Lozan Andlaşması yürürlüğe girer girmez, Berlin'e Büyükelçi olarak yolladığı Kemalettin Sami Paşa 21 Haziran 1925 günü güven mektubunu sunmuştur.

Avusturya ile : Mondros Silâh Bırakışımından sonra Osmanlı Devleti Avusturya ile de ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştı. Bu arada Avusturya, Macaristan'dan ayrılıp bir Cumhuriyet olmuştu. Osmanlı Devletinin Viyana'daki son Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa ile Avusturya - Macaristan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Johnn Von Pallavicini yurtlarına dönmüştü. Lozan Andlaşmasından sonra, Ankara'da ilk Avusturya Elçisi Auguste Kral 25 Kasım 1924 günü ve Türkiye'nin ilk Viyana Elçisi Hamdi Bey (Arpağ) 1925 yılı Haziranında güven mektuplarını sunmuşlardır.

Macaristan ile : I. Dünya Savaşından sonra Avusturya'dan ayrılarak yeni bir Cumhuriyet olan Macaristan'ın Türkiye'ye yolladığı ilk Elçi Dr. Tahy de Tavar 11 Mayıs 1924 günü ve Türkiye'nin ilk Budapeşte Elçisi Hüsrev Bey (Gerede) ise 9 Mayıs 1924 günü güven mektuplarını sunmuşlardır.

Bulgaristan ile : I. Dünya Savaşı sonunda Sofya'daki Osmanlı Elçisi Safa Bey ile İstanbul'daki Bulgar Elçisi Nedelko Koloucheff ülkelerine dönmüşlerdi. Türkiye 1923 Şubatından başlayarak Sofya'da ve Bulgaristan 1924 yılından başlayarak İstanbul'da yarı resmi temsilciler bulundurduktan sonra, ilk Türk Elçisi Servet Cemal Bey (Balısoy) 1924 Ağustosunda Sofya'da ve ilk Bulgar Elçisi Todor Pavlov 5 Mayıs 1927 günü Ankara'da güven mektuplarını sunmuşlardır.

Polanya ile : I. Dünya Savaşından sonra kurulan Polonya Cumhuriyetinin Ankara'ya yolladığı ilk Elçi Romain Knoll 25 Haziran 1924 günü ve ilk Türk Elçisi İbrahim Tali Bey de, bir kaç gün sonra Varşova'da güven mektuplarını vermişlerdir.

Çek - Slovak Devleti : I. Dünya Savaşından sonra kurulan bu Cumhuriyetin ilk Ankara Elçisi Dr. Rud Svetlik 18 Ekim 1925 günü ve Türkiye'nin ilk Prag Elçisi Vasıf Bey (Çınar) da 22 Ağustos 1925 günü güven mektuplarını sunmuşlardır.

* * *

BARIŞ ANDLAŞMASI

(Traité de Paix)

Lozan, 24 Temmuz 1923

(Metin)

Bir yandan,

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devletleri,

Ve öte yandan,

Türkiye,

1914 yılından beri Doğunun dirliğini bozan savaş durumuna, birlikte, kesinlikle son vermek isteğiyle,

Ve kendi uluslarının ortak genlik ve mutluluğu için gerekli olan dostluk ve ticaret ilişkilerini aralarında yeniden kurmak amacı ile,

Ve bu ilişkilerin devletlerin bağımsızlık ve egemenliğine saygı ilkesine dayandırılması gereğini düşünerek, bu konuda bir Andlaşma yapmağa karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak :

Büyük Britanya ve İrlanda Krallığı Birliği, Denizaşırı Britanya ülkeleri yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

İstanbul'da Yüksek Komiser Soylu Sir Horace George Montagu Rumbold, Baronet G. C. M. G;

Fransız Cumhuriyeti :

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğuda Yüksek Komiseri, Lejyon Donör ulusal nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip General Mösyö Maurice Pellé;

İtalya Yüce Kralı :

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar ve Kuron Ditali nişanlarının Gran Kruva rütbesine sahip soylu Marki Camille Garroni;

Atina olağanüstü Temsilcisi ve Orta elçisi, Sen Moris ve Lazar nişanlarının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyö Jules César Montagna;

Japonya Yüce İmparatoru :

Soley Levan nişanının birinci rütbesine sahip Roma olağanüstü ve yetkili Büyükelçisi Mösyö Kentaro Otchiai Jusammi;

Yunanlılar Yüce Kralı :

Eski Bakanlar Kurulu Başkanı Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyö Eleftherios K. Vénizelos,

Londra olağanüstü Temsilcisi ve Ortaelçisi Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyö Démètre Caclamanos;

Romanya Yüce Kralı :

Ortaelçi Mösyö Constantin İ. Diamandy,

Ortaelçi Mösyö Constantin Contzesco;

Sırplar - Hırvatlar - Slovenler Yüce Kralı :

Bern olağanüstü Temsilcisi ve Ortaelçisi Mösyö Doktor Miloutine Yovanovitch;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti :

Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili İsmet Paşa,

Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Bakanı, Sinop Milletvekili, Doktor Rıza Nur Bey,

Eski Bakan, Trabzon Milletvekili Hasan Bey;

Sayın kişilerini atamışlardır. Adları anılan bu kişiler, yöntemine uygun ve geçerli görülen yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır :

BÖLÜM : I

SİYASAL HÜKÜMLER

Madde 1 — İşbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, bir yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devletleri ve öte yandan Türkiye ve onların uyrukları arasında barış durumu kesinlikle yeniden kurulmuş olacaktır.

Taraflar arasında resmi ilişkiler kurulacak ve onların toprakları üzerinde diplomasi ve konsolosluk memurları, yapılacak özel anlaşmalar bozulmaksızın, devletler hukukunun genel ilkeleriyle belirlenmiş haklara sahip olacaklardır.

KESİM : I

I. *Topraklara ilişkin hükümler :*

Madde 2 — Karadeniz'den Akdeniz'e dek Türkiye'nin sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır. (Ekli bir numaralı haritaya bakılması) :

Birincisi - Bulgaristan ile :

Rezvaya ağzından Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarının Meriç üzerinde kesiştiği noktaya dek;

Bulgaristan'ın bugün çizilmiş olduğu biçimde güney sınırı;

İkincisi - Yunanistan ile :

Oradan Arda ve Meriç ırmaklarının birleştiği noktaya dek;

Meriç yatağı;

Oradan Arda kaynağına doğru bu ırmak üzerinde ve Çörek Köyün hemen çevresinde olmak üzere, toprak üzerinde belirlenecek bir noktaya dek;

Arda yatağı :

Oradan güney - doğu doğrultusunda Bosna Köyün bir kilometre yukarısında Meriç üzerindeki bir noktaya dek;

Bosna Köyünü Türkiye'de bırakan belirgin ölçüde düz bir çizgi. Çörek köyü, beşinci Maddede anılan Komisyonca halkın çoğunluğunun Türk ya da Rum olarak belirlenmesine göre, Türkiye'ye, ya da Yunanistan'a verilecektir. 11 Ekim 1922 gününden sonra bu Köye göç etmiş olan halk bu konuda hesaba katılmayacaktır.

Oradan Adalar Denizine dek; Meriç yatağı:

Madde 3 — Karadeniz'den İran sınırına dek Türkiye'nin sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır.

Birincisi - Suriye ile;

20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa - Türkiye Andlaşmasının 8. Maddesinde tanımlanmış sınır.

İkincisi - Irak ile :

Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirlenecektir.

Belirlenen süre içinde iki hükümet arasında anlaşma olmazsa, uyuşmazlık Milletler Cemiyeti Konseyine sunulacaktır.

Sınır çizgisi konusunda alınacak karara değin, Türkiye ve Britanya Hükümetleri kesin geleceği bu karara bağlı toprakların bugünkü durumunda her hangi bir değişiklik ortaya koyacak nitelikte askersel ya da başka türlü hiç bir eylemde bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler.

Madde 4 — İşbu Andlaşmada anılan sınırlar, bu Andlaşmaya bağlı 1/1000.000 ölçeğindeki haritalar üzerinde çizilmiştir. Andlaşma metni ile haritalar arasında aykırılık ortaya çıkarsa Andlaşma metni geçerli olacaktır.

Madde 5 — İkinci Maddenin İkinci fıkrasında yazılı sınırı topraklar üzerinde çizmekle bir Sınır Çizim Komisyonu görevlendirilecektir. Bu Komisyon, her Devlet için birer yetkili temsilci olmak üzere, Yunanistan ve Türkiye yetkili temsilcileri ile, bu hükümetlerce bir üçüncü Devletin uyrukları içinden seçilecek bir Başkandan oluşacaktır.

Sözkonusu Komisyon yönetimsel sınırları ve yerel ekonomik çıkarları, olanak bulunduğu ölçüde, gözönünde tutarak, işbu Andlaşmadaki tanımları en yakından izlemeğe her durumda çaba gösterecektir.

Komisyonun kararları oy çoğunluğu ile alınacak ve bu kararlar ilgili taraflar için uyulması zorunlu olacaktır.

Komisyonun harcamaları ilgili Taraflarca eşit biçimde karşılanacaktır.

Madde 6 — Bir ırmak ya da akarsuyun, kıyılarıyla değil de, yatağı ile belirlenen sınıra gelince, işbu Andlaşmanın tanımlarında kullanılan (Cours) yatak veya (Chenal) kanal terimleri, bir yandan ulaşıma uygun olmayan ırmaklarda su yatağının ya da başlıca kolunun, öte yandan gidiş gelişe uygun olan ırmaklarda başlıca ulaşım kanalının orta çizgisi anlamına gelir.

Bununla birlikte, yatak ya da kanalın olası değişmelerinde, sınır çizgisinin yukarıda belirtilen biçimdeki çizgiyi mi izleyeceğine, yoksa anılan yatak ya da kanalın işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu andaki durumuna göre kesinlikle mi belirleneceğine karar vermeğe Sınır Çizim Komisyonu yetkili olacaktır.

İşbu Andlaşmada tersine bir hüküm olmadıkça, deniz sınırları kıyıdan üç milden aşağı uzaklıktaki ada ve adacıkları kapsar.

Madde 7 — İlgili Devletler Sınır Çizim Komisyonuna görevi için gerekli her türlü belgeleri, özellikle bugünkü ve eski sınırın çizilmesine ilişkin tutanakların onaylı örneklerini, eldeki büyük ölçekli tüm haritaları, uzaklıklara ilişkin bilgileri, düzenlenip yayınlanmamış uzaklık haritalarını ve sınır boyundaki ırmakların yatak değiştirmesi konusundaki bilgileri vermeyi yükümlenirler. Türk makamlarının elinde bulunan haritalar, uzaklığa ilişkin bilgiler ve hatta yayınlanmamış haritalar, işbu Andlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, en kısa süre içinde Komisyon Başkanına İstanbul'da verilecektir.

Bundan başka, ilgili Devletler Komisyona tüm belgelerin, özellikle plânlar ve kadastroların, tapu defterlerinin verilmesi ve anılan Komisyonun, isteği üzerine, mal ve topraklara ve ekonomik durumlara ilişkin tüm bilgilerin ve yararlı başkaca bilgilerin sunulması için yerel makamlara yönerge vermeği yükümlenirler.

Madde 8 — İlgili Devletler Sınır Çizim Komisyonuna, görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli ulaştırma, ev, iş kolu ve gereçlere (direkler, sınır işaretleri) ilişkin yardımı gerek doğrudan doğruya, gerek yerel makamlar aracılığı ile yapmayı yükümlenirler.

Özellikle Türkiye Hükümeti, gerektiğinde, görevini yapabilmesi için Sınır Çizim Komisyonuna yardım etmeği, yetenekli teknik personeli vermeyi yükümlenir.

Madde 9 — İlgili Devletler Komisyonca konulmuş olan nirengi noktalarını, işaretlerini, direk ya da sınır işaretlerini korumağı yükümlenirler.

Madde 10 — Sınır işaretleri birbirinden gözle görülebilecek uzaklıklara yerleştirilecektir. Bunlara numara konulacak, bulundukları yerler ve numaraları bir harita üzerinde belirtilecektir.

Madde 11 — Sınırlamaya ilişkin kesin tutanaklar ve ek haritaları ile belgelerin asılları üç örnek olarak düzenlenecektir. Bunlardan ikisi ortak sınıra sahip devletler hükümetlerine verilecek ve üçüncü örneği ise, işbu Andlaşmayı imza eden devletlere onaylanmış birer örneğini sunacak olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine gönderilecektir.

Madde 12 — İmroz ve Bozca Adaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 günlü Londra Andlaşmasının beşinci ve 1/14 Kasım 1913

günkü Atina Andlaşmasının on beşinci Maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 günkü Londra Konferansında alınıp 13 Şubat 1914 günü Yunan Hükümetine bildirilen karar, işbu Andlaşmanın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci Maddede yazılı olan Adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak koşulu ile, doğrulanmıştır. Asya kıyısından üç milden az uzaklıkta bulunan Adalar, işbu Andlaşmada tersine hüküm olmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır.

Madde 13 — Barışın korunmasını sağlamak amacı ile, Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarında aşağıdaki önlemlere saygı göstermeği yükümlenirler :

Birincisi : Bu Adalarda hiçbir deniz üssü ve hiçbir istihkâm kurulmayacaktır.

İkincisi : Yunan savaş uçakları ve öteki hava araçlarının Anadolu kıyısındaki topraklar üzerinde uçması yasaklanacaktır.

Buna karşılık, Türkiye Hükümeti de savaş uçaklarının ve öteki hava araçlarının sözügeçen Adalar üzerinde uçmasını yasaklayacaktır.

Üçüncüsü : Sözkonusu Adalarda Yunan Silâhlı Kuvvetleri, silâh altına alınıp yerinde eğitilebilecek olan normal askersel birlikle ve, tüm Yunanistan topraklarındaki jandarma ve polis sayısı ile orantılı olacak, bir jandarma ve polis örgütü ile sınırlı kalacaktır.

Madde 14 — Türkiye egemenliği altında kalan İmroz ve Bozca Adaları, yerel yönetim ve kişi ve malların korunması konusunda, yerli elemanlardan oluşan ve müslüman olmayan yerli halka her bakımdan güven verici özel bir yerel yönetimden yararlanacaktır. Bu Adalarda güvenlik ve düzen yukarıda sözügeçen yerel yönetim eliyle yerli halk arasından toplanan ve yerel yönetimin emrinde bulunan bir polis tarafından sağlanacaktır.

Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin olarak Yunanistan ile Türkiye arasında yapılmış ya da yapılacak bağıtlar İmroz ve Bozca Adaları halkına uygulanmayacaktır.

Madde 15 — Türkiye aşağıda sayılan Adalar üzerindeki tüm hak ve senetlerinden İtalya yararına vazgeçer : Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Astropalia), Rodos (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sombeki (Simi) ve İstanköy (Kos) Adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası (2 numaralı haritaya bakılması).

Madde 16 — Türkiye işbu Andlaşmada belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup gene bu Andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda – ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır – her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar.

İşbu Maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz.

Madde 17 — Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki tüm hukuk ve senetlerinden vazgeçmesine ilişkin hüküm 5 Kasım 1914 gününden başlayarak geçerlidir.

Madde 18 — Mısır'dan alınan vergi karşılık gösterilerek sağlanan Osmanlı istikrazlarına, yani 1855, 1891, 1894 istikrazlarına ilişkin tüm bağlantı ve yükümlerden Türkiye aklanmıştır. İşbu üç istikraz taksitleri için Mısır'ın yaptığı yıllık ödemeler bugün Mısır Borçları taksitlerinin bir parçasını oluşturduğundan, Mısır Osmanlı Genel Borçlarına ilişkin öteki tüm yükümlerden aklanmıştır.

Madde 19 — Mısır Devletinin tanınmasından doğan sorunlar, ilgili devletler arasında saptanacak koşullara göre sonradan kararlaştırılacak hükümlerle çözümlenecek ve Türkiye'den ayrılan topraklara ilişkin olan Andlaşma hükümleri Mısır Devletine uygulanmayacaktır.

Madde 20 — Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir.

Madde 21 — 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler, isterlerse, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adasından ayrılmak zorunda kalacaklardır.

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edin-

mek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğu edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır.

Madde 22 — Türkiye, 27. Maddenin genel hükümlerini bozmamak koşulu ile, 18 Ekim 1912 günlü Lozan Andlaşması ve ona ilişkin Bağıtlar gereğince, her ne nitelikte olursa olsun, Trablusgarp (Libya) üzerinde sahip olmuş bulunduğu tüm hak ve ayrıcalıkların kesinlikle kaldırılmış olmasını tanıdığını açıklar.

2. ÖZEL HÜKÜMLER

Madde 23 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar Rejimine ilişkin bugün yapılmış Sözleşmede açıklandığı üzere, Çanakkale Boğazında, Marmara Denizinde ve Karadeniz Boğazında denizden ve havadan, gerek barış, gerek savaş zamanlarında özgürce geçiş ve gidiş - geliş ilkesini kabul ve açıklama konusunda anlaşmışlardır. Bu Sözleşme, buradaki Yüksek Bağıtlı Taraflar için, işbu Andlaşmada yazılmış olsa idi onun sahip olacağı güç ve değerin tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 24 — İşbu Andlaşmanın 2. Maddesinde belirtilen sınırın rejimine ilişkin olarak bugün yapılan özel Sözleşme, onun Bağıtlı Yüksek Tarafları için, bu Andlaşmadaki güç ve değerin tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 25 — Türkiye kendisi ile yanyana savaşmış Devletler ile öteki bağıtlı Devletler arasında yapılan Barış Andlaşmaları ve ona ek Sözleşmelerin geçerliğini tanımağı ve eski Almanya İmparatorluğu, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan toprakları ile ilgili olarak alınmış ya da alınacak kararları kabul etmeği ve böylece belirlenecek sınırları içindeki yeni Devletleri tanımağı yükümlenir.

Madde 26 — Türkiye şimdiden Almanya'nın Avusturya'nın, Bulgaristan'ın, Yunanistan'ın, Macaristan'ın, Polonya'nın, Romanya'nın, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ve Çek - Slovakya Devletinin sınırlarını, işbu sınırların 25. Maddede anılan Andlaşmalar ya da ek tüm Sözleşmelerle saptanmış ya da saptanacağı biçimde tanıdığını ve kabul ettiğini açıklar.

Madde 27 — Türkiye Hükümeti ya da Türkiye makamlarınca, Türkiye toprakları dışında, işbu Andlaşmayı imzalayan öteki Devletlerin egemenliği altında ya da koruyuculuğunda bulunan toprakların yurttaşları ile Türkiye'den ayrılan toprakların yurttaşları üzerinde siyasal, yasama ya da yönetimsel konularda, her ne nedenle olursa olsun, hiçbir yetki ya da yargı hakkı kullanılmayacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, İslâm dini makamlarının dinsel yetkilerine bir zarar gelmemektedir.

Madde 28 — Bağıtlı Yüksek Taraflar Türkiye'de Kapitülasyonların tümü ile kaldırılmasını, her biri kendisi ile ilgili olarak, kabul ettiklerini açıklarlar.

Madde 29 — Fransız uyruklu Faslılar ve Tunuslular Türkiye'de öteki Fransız uyruklarına uygulanan rejimin, her bakımdan tıpkısına bağlı olacaklardır.

Trablusgarp ve Bingazi halkı Türkiye'de öteki İtalyan uyruklarına uygulanan rejimin her bakımdan tıpkısına bağlı olacaktır.

Bu Madde, kökeni Tunuslu, Trablusgarplı ve Faslı olup ta Türkiye'de yerleşmiş bulunanların uyrukluğu konusunda bir hüküm ortaya koymaz

Karşılık olarak, Türk uyrukları da, 1. ve 2. Fıkra hükümlerinden yararlanan halkın yaşadığı ülkelerde, Fransa ve İtalya'daki rejimlerin tıpkısından yararlanacaklardır.

Birinci Fıkradaki hükümlerden halkı yararlanan ülkelerden gelen ya da bu ülkelere yollanan malların Türkiye'de bağlı olacağı rejim ile, buna karşılık Türkiye'den gelen ya da Türkiye'ye yollanan malların sözkonusu ülkelerde bağlı olacağı rejim Fransa Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında bir anlaşma ile belirlenecektir.

KESİM : II

UYRUKLUK

Madde 30 — İşbu Andlaşma hükümleri uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk uyrukları kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği Devletin uyruğu olacaklardır.

Madde 31 — 18 yaşını geçmiş olup da 30. Madde hükümleri uyarınca Türk uyrukluğunu yitiren ve kendiliğinden yeni bir uyrukluk kazanan

kişiler, işbu Andlaşma yürürlüğe konulduğu günden başlayarak, iki yıllık süre içinde Türk uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır.

Madde 32 — İşbu Andlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş ve bu topraklardaki halkın çoğunluğundan soy bakımından ayrı olan 18 yaşını geçmiş kişiler, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak iki yıllık süre içinde, halkının çoğunluğu kendi soyundan olan Devletlerden birinin uyrukluğunu, o Devletin izni koşulu ile, seçebileceklerdir.

Madde 33 — 31 ve 32. Maddeler hükümleri gereğince seçme haklarını kullanan kişiler bunu izleyen 12 ay içinde konutlarını seçme haklarını lehine kullandıkları devlet topraklarına geçirmek zorundadırlar.

Bu kişiler, seçme haklarını kullanmadan önce oturdukları öteki Devletin topraklarında sahip bulundukları taşınmaz malları elde tutmakta serbest olacaklardır.

Bu kişiler her tür taşınır mallarını birlikte götürebileceklerdir. Bundan dolayı kendilerine ne çıkarma, ne sokma için hiç bir harç ya da resim yüklenmeyecektir.

Madde 34 — İşbu Andlaşma hükümleri gereğince Türkiye'den ayrılan bir yerin yerli halkından 18 yaşını geçmiş olan ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu sırada yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, Türkiye'den ayrılan ülkeleri yöneten hükümetler ile kendilerinin yerleşmiş bulundukları ülkelerin hükümetler arasında yapılmasına gerek görülebilecek anlaşmalar saklı tutulmak üzere, soyları bakımından bu topraklar halkının çoğunluğuna ilintili olmaları ve o toprakları yöneten hükümet de buna izin vermesi koşulu ile, asıl halkından bulundukları topraklarda yürürlükte olan uyrukluğu edinmekte seçme hakkına sahiptirler. Bu seçme hakkı, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, iki yıllık süre içinde kullanılır.

Madde 35. Bağıtlı Devletler işbu Andlaşmada, ya da Almanya, Avusturya, Bulgaristan ya da Macaristan ile yapılan Barış Andlaşmalarında ya da Türkiye dışındaki Bağıtlı Devletler ile ya da onlardan biri ile Rusya arasında ya da kendi aralarında yapılmış bir Andlaşmada açıklanan ve ilgililere kendileri için edinilmesi olanağı bulunan her hangi bir başka uyrukluğu edinme izni veren seçme hakkının kullanılmasına hiçbir biçimde karşı gelmemeği yükümlenirler.

Madde 36 — İşbu Kesim hükümlerinin uygulanmasına ilişkin olan tüm konularda evli kadınlar kocalarının ve 18 yaşından aşağı olan çocuklar da ana babalarının bağlı oldukları koşullara uyacaklardır.

KESİM : III

AZINLIKLARIN KORUNMASI

Madde 37 — Türkiye, 38.den 44.e dek Maddelerde belirtilen hükümlerin temel yasalar [Les Lois fondamentales] olarak tanınmasını ve hiç bir yasa, hiç bir yönetmelik ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlerle çelişkili ya da onlara aykırı olmamasını ve hiç bir yasanın, hiç bir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin sözkonusu hükümlere üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38 — Türkiye Hükümeti, doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayırtetmeksizin, Türk halkının tümünün yaşam ve özgürlüklerini, en geniş biçimde, korumayı yükümlenir.

Türkiye'nin tüm halkı, kamu düzeni ve genel ahlâk ile bağdaşmazlık göstermeyen her din, mezhep ya da inanışın gerek genel, gerek özel biçimde özgürce kullanılması hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar, Türkiye Hükümetince ulusal savunma ya da kamu düzeninin korunması için ülkenin her yerinde ya da bir bölümünde alınan ve tüm Türk yurttaşlarına uygulanan önlemler saklı kalmak koşulu ile, dolaşım ve göç özgürlüğünden bütünü ile yararlanacaklardır.

Madde 39 — Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurtdaşları Müslümanlarla özdeş medenî ve siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'nin tüm halkı, din ayırtedilmeksizin, yasa önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep farkı hiçbir Türk Yurtdaşının medeni ve siyasal haklardan yararlanmasına ve özellikle genel hizmetlere kabulüne, memurluğa ve yukarı derecelere ulaşmasına, ya da çeşitli meslekleri ve sanatları yapmasına bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk yurtdaşının gerek özel ya da ticaret ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır konulmayacaktır.

Resmi dilin varlığı kuşkusuz olmakla birlikte, Türkçeden başka dil ile konuşan Türk yurttaşlarına yargıçlar önünde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için gerekli kolaylıklar gösterilecektir.

Madde 40 — Müslüman olmayan azınlıklara ilintili olan Türk yurttaşları hukuk bakımından ve fiilen öteki Türk yurttaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin tıpkısından yararlanacaklar ve özellikle, harcamaları kendilerince yapılmak üzere, her türlü yardım, dinsel ya da sosyal kurumları, her türlü okul ve benzeri öğretim ve eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma bakımından eşit bir hakka sahip bulunacaklardır.

Madde 41 — Genel öğretim konusunda Türk Hükümeti, Müslüman olmayan yurttaşların önemli bir oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, bu Türk yurttaşlarının çocuklarının ilk okullarda kendi dilleriyle öğretim görmelerini sağlamak üzere, gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümetinin sözkonusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara ilintili Türk yurtdaşlarının önemli oranda bulundukları kentlerde ya da kasabalarda, bu azınlıklar Devlet bütçesi Belediye ya da benzeri bütçelerde eğitim, din, ya da yardım amacıyla genel gelirlerden verilecek paralardan yararlanma ve ödenek ayrılması konusunda hakça bir pay alacaklardır. Sözkonusu paralar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42 — Türkiye Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların aile ya da kişi statüleri konusunda, bu sorunların sözügeçen azınlıkların törelerine göre çözümlenmesine uygun her türlü hükümleri koymayı kabul eder

İşbu hükümler Türkiye Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan özel Komisyonlarda düzenlenecektir. Anlaşmazlık olursa, Türkiye Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Meclisi, birlikte, Avrupalı hukukçular arasından bir üst hakem atayacaktır.

Türkiye Hükümeti sözkonusu azınlıkların Kiliseleri, Havraları, mezarlıkları ve öteki dinsel kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye'de bulunan Vakıflarına ve dinsel ve yardım kurumlarına her türlü kolaylığı gösterecek ve

izinleri verecek ve yeni dinsel ve yardım kurumları kurulması için, benzeri öteki özel kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43 — Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları, inançlarına aykırı ya da dinsel ayinlerini bozucu herhangi bir işlem yapmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatilleri gününde Mahkemelerde hazır bulunmaktan ya da herhangi bir yasal işlemin yapılmasından kaçınmaları nedeniyle, onların hiç bir hakkı ortadan kalkmayacaktır.

Bununla birlikte, bu hüküm sözkonusu Türk yurttaşlarının, kamu düzeninin korunması bakımından, öteki tüm Türk yurttaşlarının bağlı olduğu yükümlerden bağışık kılmayacaktır.

Madde 44 — Türkiye, işbu Kesimin yukarıdaki Maddelerinin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına ilişkin bulunduğu ölçüde, uluslararası toplumu ilgilendirici nitelikte yükümler getirdiğini ve onların Milletler Cemiyetinin güvencesi altına konulmasını kabul eder. İşbu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinde çoğunlukla alınan bir karar olmaksızın değiştirilemeyecektir. Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya Milletler Cemiyeti Meclisinde işbu Maddeler konusunda, yöntemine uygun biçimde, çoğunlukla kabul edilecek olan her hangi bir değişikliği reddetmemeyi bu Andlaşma ile yükümlenirler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin bu yükümlülüklerden her hangi birine aykırılık olması ya da olma tehlikesi üzerine, buna Meclisin dikkatini çekmeğe yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkin sayılacak bir davranışta bulunabileceğini ve yönerge verebileceğini kabul eder.

Bundan başka, Türkiye, işbu Maddelere ilişkin hukuksal ya da edimsel sorunlarda, Türkiye Hükümeti ile bağıtlı öteki devletlerden her hangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her hangi bir devlet arasında görüş ayrılığı ortaya çıkınca bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Andlaşmasının 14. Maddesi uyarınca, uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık gibi sayılmasını kabul eder.

Türkiye Hükümeti bu türden olan her hangi bir anlaşmazlığın, öteki Taraf istemde bulunursa, uluslararası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Daimi Divan kararı istinaf edilemeyip Milletler Cemiyeti Andlaşmasının 13. Maddesi uyarınca verilmiş bir kararın güç ve hükmünün tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 45 — İşbu Kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklaıı için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

BÖLÜM : II

PARASAL HÜKÜMLER

KESİM : I

OSMANLI DEVLET BORÇLARI

[Düyünu Umumiyei Osmaniye]

Madde 46 — İşbu Kesime ekli çizelgede gösterilen Osmanlı Devlet Borçları, gene bu Kesimde belirtilen koşullar içinde, Türkiye ile 1912 1913 Balkan Savaşları sırasında yararlarına Osmanlı İmparatorluğundan toprak ayrılmış olan devletler ve işbu Andlaşmanın 12 ve 15. Maddelerinde sözkonusu olan Adaların ve işbu Maddenin son Fıkrasında belirlenen toprakların kendilerine bırakıldığı devletler ve, son olarak, bu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Asya toprakları üzerinde yeni kurulan devletler arasında bölüşülecektir. Bundan başka, yukarıda anılan devletlerin tümü, 53. Maddede gösterilen günlerden başlayarak, işbu Kesimde belirtilen koşullar içinde, Osmanlı Borçlarının faizli tutarına ilişkin yıllık yüklemlere de katılacaklardır. Türkiye, 53. Maddedede gösterilen günlerden başlayarak, öteki devletlere yükletilmiş katılma paylarından artık hiç bir biçimde sorumlu tutulmayacaktır.

1 Ağustos 1914 günü Osmanlı egemenliği altında olup Türkiye'nin işbu Andlaşmanın 2. Maddesinde belirlenen sınırları dışında bulunan Trakya arazisi Osmanlı Devlet Borçlarının bölüşülmesi konusunda bu Andlaşma uyarınca, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış gibi sayılacaktır.

Madde 47 — Osmanlı Devlet Borçları İdare Kurulu [Meclisi], işbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen istikrazlara ilişkin olup ilgili devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin tutarını, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak, 3 ay içinde 50. ve 51. Maddelerde konulan ilkelere göre saptayacak ve bu tutarı sözü geçen devletlere bildirecektir.

Bu devletler Osmanlı Devlet Borçları İdare Kurulunun bu konudaki çalışmalarını izlemek üzere İstanbul'a yetkili temsilciler gönderebileceklerdir.

İşbu Maddede yazılı ilkelerin uygulanmasına ilişkin olarak ilgili Taraflar arasında çıkabilecek tüm anlaşmazlıklar, 1. Fıkrada belirtilen bildirimin yapılmasından sonra en çok bir ay içinde Milletler Cemiyeti Meclisinin göstereceği bir Hakeme götürülecek ve bu Hakem en çok üç ay içinde kararını verecektir. Hakeme ödenecek ücret Milletler Cemiyeti Meclisince saptanacak ve öteki Hakemlik harcamaları ile birlikte, ilgili Taraflara yüklenecektir. Hakemin kararları kesin olacaktır. Hakeme başvurma yıllık taksitlerin ödenmelerini geciktirmeyecektir.

Madde 48 — İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borçlarının aralarında bölüşüleceği devletlerden, Türkiye'den başkaları, 47. Maddede sözkonusu olan yıllık taksitlerden kendilerine düşen paylar için, anılan Madde gereğince, onlara yapılacak bildirim gününden başlayarak üç ay içinde, Osmanlı Devlet Borçları İdare Kurumuna kendi paylarının ödenmesinin güvencesi olarak, yeterli miktarda sağlanca (rehin) göstereceklerdir. Yukarıda yazılı süre içinde anılan sağlancalar gösterilmez, ya da gösterilen sağlancaların uygun olup olmadığı konusunda anlaşmazlık çıkarsa, işbu andlaşmayı imzalayan her hangi bir Devletçe, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurulabilecektir.

Milletler Cemiyeti Meclisi, karşılık olarak gösterilen gelirlerin toplanması işini, Türkiye'nin dışında, aralarında devlet borçlarının bölüşüleceği devletlerde mevcut bulunan uluslararası finans örgütlerine bırakılabilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları kesin olacaktır.

Madde 49 — İlgili devletlerden her birine düşen yıllık taksit tutarının 47. Madde hükümlerine göre kesinlikle saptanmasına girişildiği günden başlayarak bir aylık süre içinde, işbu Kesime bağlı çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borçlarının nominal anaparasının bölüştürülmesi biçimini saptamak üzere Paris'te bir Komisyon toplanacaktır. Bu bölüşme, taksitlerin dağılımı için kabul edilmiş olan oranlara göre ve istikraz sözleşmeleri ile işbu Kesimin hükümleri gözönünde tutularak yapılacaktır.

Birinci Fıkrada anılan Komisyon Türkiye Hükümetinin bir temsilcisi ile Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulunun bir temsilcisinden

ve, Birleştirilmiş Borçlar ile Rumeli Demiryolu Senetleri [Lots Turcs] dışındaki, borçlarla ilgili olanların bir temsilcisinden ve ilgili devletlerden her birinin atayacağı temsilcilerden oluşacaktır. Komisyonda anlaşmaya varılamayan tüm işler 47. Maddenin 4. Fıkrasında yazılı Hakeme götürülecektir.

Türkiye kendi payı için yeni borç senetleri çıkarmağa karar verirse, Türkiye Hükümeti temsilcisi ile Osmanlı Devlet Borçları İdare Kurulu temsilcisinden ve Birleştirilmiş Borçlar ile Rumeli Demiryolu tahvilleri dışındaki borçlar temsilcilerinden oluşan bir Komite aracılığı ile, her şeyden önce Türkiye'ye ilişkin olmak üzere, Borçların anaparasının bölüşümü yapılacaktır. Yeniden çıkarılacak borç senetleri Komisyona verilecek ve Komisyon, Türkiye'nin aklanmasını ve Osmanlı Devlet Borçlarından kendilerine birer pay yüklenen öteki devletlere karşı senet sahiplerinin haklarını gösteren koşullar içinde, sözkonusu senetlerin sahiplerine verilmesini sağlayacaktır. Osmanlı Devlet Borçlarından her devletin payını temsil etmek üzere çıkarılacak senetler, Bağıtlı Taraflar ülkelerinde her türlü damga resminden ya da söz konusu senetlerin çıkarılmasından doğacak başkaca vergilerden bağışık tutulacaktır.

İlgili devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin ödenmesi, nominal anaparanın bölüşülmesine ilişkin bu Maddede yazılı bulunan hükümler nedeniyle, ertelenmeyecektir.

Madde 50 — 47 nci Maddede yazılı yıllık taksitlerin ve 49. Maddede sözkonusu olan Osmanlı Devlet Borçları nominal anaparasının bölüşülmesi aşağıdaki biçimde yapılacaktır :

Birincisi : 17 Ekim 1912 gününden önceki istikrazlar ile onlara ilişkin yüklemler, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda bulunduğu durumda, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş sonunda Osmanlı Devletinden kendilerine toprak ayrılan Balkan Hükümetleri ve işbu Andlaşmanın 12. ve 15. Maddelerinde sözkonusu Adaların kendilerine verildiği devletler arasında bölüşülecek ve bu savaşlara son veren Andlaşmaların ya da daha sonra yapılmış Andlaşmaların yürürlüğe konulmasından sonra ortaya çıkan toprak değişiklikleri gözönünde tutulacaktır.

İkincisi : Bu ilk bölüşmeden sonra, Osmanlı Devletinin üzerinde kalan istikrazların borç artığı ile onlara ilişkin yıllık taksitler artığına, Osmanlı Devletince 17 Ekim 1912 günü ile 1 Kasım 1914 günü arasında yapılan istikrazlar ve bunlara ilişkin yıllık taksitler eklenince

çıkacak toplam Türkiye ve Asya'da yeni kurulmuş olup işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı devletinden kendilerine toprak ayrılan devletler ve sözügeçen Andlaşmanın 46. Maddesinin son Fıkrasında belirtilen toprak kendisine bağlanan Devlet arasında bölüşülecektir.

Anaparanın bölüşülmesi, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününde her istikrazın anaparasının tutarı üzerinden yapılacaktır.

Madde 51 — 50. nci Maddede açıklanan bölüşüm sonucu olarak Osmanlı Devlet Borçlarının yıllık taksitlerinden ilgili devlete düşen pay aşağıdaki gibi saptanacaktır.

Birincisi : 50 nci Maddenin 1. Fıkrasında açıklanan bölüşüm için, önce 12. ve 15. Maddelerde sözügeçen Adalar ile Balkan savaşları sonucunda Osmanlı Devletinden ayrılan toprakların topuna düşecek pay tutarının saptanmasına girişilecektir.

İşbu payın 50. Maddenin birinci fıkrası hükümleri gereğince bölüşülecek yıllık taksitler toplamına göre tutarı, sözkonusu Adalar ve ayrılan ülkelerin, birlikte olarak, genel gelirleri toplamı ortalamasının, 1907 yılında konulan ek gümrük vergisi gelirleri ile birlikte, 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yılları sırasında Osmanlı Devletinin genel gelirler toplamı ortalamasıyla eş oranda olacaktır.

Böylece saptanacak tutar, kendilerine yukarıdaki fıkrada sözügeçen toprakların verildiği devletler arasında daha sonra bölüşülecek ve, bunun sonucu olarak, sözkonusu devletlerden her birine düşecek payın, aralarında bölüşülecek genel toplama oranla tutarı bu devletlerden her birine bağlanan toprakların gelirleri ortalamasının, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devletinden ayrılan toprakların ve 12. 15. Maddelerde sözü geçen Adaların toplamının 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yılları içindeki genel gelirleri ortalamasıyla eş oranda olacaktır. İşbu Fıkrada sözkonusu gelirlerin hesaplanmasında gümrük gelirleri sayılmayacaktır.

İkincisi : 46. Maddenin son fıkrasında sözügeçen topraklarla birlikte, işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı Devletinden ayrılan topraklara gelince, ilgili her Devlete düşen payın, 50. Maddenin 2. fıkrası hükümlerine göre bölüşülecek yıllık taksitlerinin genel toplamına oranı, ayrılan ülkenin ortalama gelirinin, 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yıllarında (1907 yılında konulan ek gümrük vergileri gelirleri ile birlikte) Osmanlı Devletinin ortalama genel gelirlerinden, 1. Fıkrada sözügeçen

topraklar ve Adalar payı çıkarıldıktan sonra bulunacak tutarın oranıyla eş olacaktır.

Madde 52 — İşbu Kesime bağlı çizelgenin (B) Bölümünde yazılı avanslar Türkiye ile 46. Maddede anılan öteki devletler arasında aşağıdaki koşullara göre bölünecektir :

Birincisi : Çizelgede belirli olup 17 Ekim 1912 de mevcut bulunan avanslar konusunda işbu andlaşmanın yürürlüğe konulması gününde ödenmemiş anapara var ise, bu anapara ve 53. Maddenin 1. fıkrasında yazılı günlerden beri toplanmış faizler ile sözkonusu günlerden beri yapılan ödemeler, 50. Maddenin 1. ve 51. Maddenin gene 1. fıkrasında belirtilmiş hükümlere göre bölüşülecektir.

İkincisi : İşbu ilk bölüşme sonucunda Osmanlı Devletine düşen paralar ve çizelgede belirtilmiş olup devletin 17 Ekim 1912 günü ile 1 Kasım 1914 günü arasında anlaşmaya bağladığı avanslar ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününde eğer var ise, ödenmemiş olan anapara ile 1 Mart 1920 gününe dek toplanmış faizler ve o günden beri yapılan ödemeler 50. Maddenin 2. ve 51. Maddenin 2. fıkralarında belirtilen hükümlere göre bölüşülecektir.

Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu sözkonusu avanslardan ilgili devletlerin her birine düşen pay tutarını, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 3 aylık süre içinde saptayacak ve bu tutarı sözkonusu devletlere bildirecektir.

Türkiye dışındaki devletlere yüklenen paralar, sözkonusu devletlerce Devlet Borçları Yönetim Kuruluna ödenecek ve bu Kurulca da, ya alacaklılara ya da Türkiye'nin anılan devletler hesabına gerek faiz, gerek anapara akçesi olarak ödemiş bulunduğu paralar tutarını karşılayıncaya dek, Türkiye Hükümeti hesabına gelir yazılacaktır.

Yukarıdaki fıkrada öngörülen ödemeler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, eşit 5 yıllık taksit ile yapılacaktır. Bu ödemelerin Osmanlı Devleti alacaklılarına yapılacak bölümü, avans sözleşmesinde yazılı yıllık faizleri içerecek ve Türkiye Hükümetine düşen bölümü ise faizsiz ödenecektir.

Madde 53 — Balkan Savaşları sonunda kendilerine Osmanlı Devletinden toprak ayrılmış olan devletlerin borçlu olup işbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde yazılı Osmanlı Devlet Borçları istikrazlarının yıllık taksitleri, sözkonusu toprakların anılan devletlere geçmelerini

açıklayan Andlaşmaların yürürlüğe konulması gününden başlayarak ödenmesi gerekecektir. 12. Maddede belirtilen Adalara gelince, bunların yıllık taksitinin 1/14 Kasım 1913 gününden başlayarak ve 15. Maddede sözkonusu olan Adaların yıllık taksitinin ise 17 ekim 1912 gününden başlayarak ödenmesi gerekecektir.

İşbu Andlaşma gereğince Osmanlı Devletinden ayrılan Asya'daki topraklar üzerinde yeni kurulmuş devletlerin ve 46. Maddenin son Fıkrasında yazılı topraklar kendisine bağlanan devletin borçlu oldukları yıllık taksitlerin 1 Mart 1920 gününden başlayarak ödenmesi gerekecektir.

Madde 54 — İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde sayılan 1911, 1912 ve 1913 Hazine Tahvilleri, Sözleşmelerde saptanan ödeme gününden başlayarak, 10 yıllık bir süre içinde kararlaştırılmış faizleri ile birlikte, ödenecektir.

Madde 55 — Türkiye ile birlikte, 46. Maddede anılan devletler, İşbu Kesime bağlı çizelgenin (A) Bölümünde belirtildiği üzere, Osmanlı Devlet Borçlarından kendilerine düşen ve 53 Maddede belirtilen günlerden başlayarak, ödenmesi gerektiği halde ödenmemiş bulunan yıllık taksitler tutarını Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kuruluna ödeyeceklerdir. Bu ödeme işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 20 yılda eşit taksitler ile ve faizsiz olarak yapılacaktır.

Türkiye'den başka devletlerce Devlet Borçları İdare Kuruluna ödenen yıllık taksitler bu Kurulca, sözkonusu devletler hesabına Türkiye tarafından ödenmiş olan paraların tutarını karşılayıncaya dek, Türkiye'nin henüz borçlu bulunduğu toplanmış taksitlerden çıkarılacaktır.

Madde 56 — Bundan böyle, Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulunda Alman, Avusturyalı ve Macar senet sahiplerinin temsilcileri bulunmayacaktır.

Madde 57 — Osmanlı Devlet Borçları istikraz ve avanslarına ve, karşılığı Mısır vergisi ile sağlanmış olan, 1855, 1891 ve 1894 Osmalı istikrazlarına ilişkin faiz kuponlarının sunulması süreleri ile sözkonusu istikrazlardan kurası çıkmış olan senetlerin ödenmesi için sunma süreleri, Bağıtlı Yüksek Tarafların topraklarında 29 Ekim 1914 gününden başlayarak, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra 3 ayın bitimine dek ertelenmiş sayılacaktır.

BİRİNCİ KESİME BAĞLI EK: I

1 Kasım 1914 gününden önceki Osmanlı Genel Borçları Çizelgesi

A BÖLÜMÜ

İstikraz 1	Sözleşme Tarihi 2	Faiz 3	Ödeme dönemi 4	Çıkaran Banka 5
Birleştirilmiş Borçlar	1-14/9/1903-8-21/6/1906	4 %	. . .	
İkramiyeli Türk tahvilleri	5/1/1870	. .	. . .	
Osmaniye	18-30/4/1890	4	1931	Osmanlı Bankası
Tömbeki	26/4-8/5/1893	4	1954	Osmanlı Bankası
40.000.000 Franklık Doğu şimendiferleri	1-13/3/1894	4	1957	(Enternasyonal Banka Doyçebank ve grubu ve iki fransız bankası ile birlikte)
Yüzde 5 1896	29/2-12/3/1896	5	1946	Osmanlı Bankası
Gümrük 1902	17-29/5/1886-28/9-11/10/1902	4	1958	Osmanlı Bankası
Yüzde 4 1903 sayd-ı bahrî	3/10/1888-21/2-6/3/1903	4	1958	Doyçe Bank
Bağdat birinci tertip	20/2-5/3/1903	4	2001	Doyçe Bank
Yüzde 4 1904	4-17/9/1903	4	1960	Osmanlı Bankası
Yüzde 4 1901-1905	21/11-4/12/1901-6/11/1903-25/4-8/5/1905..	4	1961	Osmanlı Bankası
Askersel donatım ...	4-17/4/1905	4	1961	Doyçe Bank
Bağdat 2 inci tertip	20/5-2/6/1908	4	2006	Doyçe Bank
Bağdat 3 üncü tertip	20/5-2/6/1908	4	2010	Doyçe Bank
Yüzde 4 1908	6-19/9/1908	4	1965	Osmanlı Bankası
Yüzde 4 1909	30/9-13/10/1909	4	1950	Osmanlı Bankası
Soma — Bandırma	20/11-3/12/1910 ...	4	1992	Osmanlı Bankası
Hüdeyde — San'a .	24/2-9/3/1911	4	2006	Fransız Bankası
Gümrük 1911	27/10-9/11/1910 ...	4	1952	Doyçe Bank ve grubu
Konya ovası sulaması	5-18/11/1913	. .	1932	
Dok, tersane ve gemi yapımı	19/11-2/12/1913	5,5	1943	
Yüzde 5 1914	13-26/4/1914	5	1962	Osmanlı Bankası
Tütün tekeli avansı .	4/8/1913	. .		
Yüzde 5, 1911 Hazine tahvilleri (Savaş gemileri alınması)	13/7/1911	5	1916*	Türkiye Millî Bankası
Osmanlı Bankası 1912 Hazine tahvilleri ...	8-21/11/1912	6	1915*	Osmanlı Bankası
Hazine tahvilleri (Doğrudan doğruya çıkarılan tahviller dahil) ..	19/1-1/2/1913	5	1918*	Periye ve Ortakları

(*) 54, üncü maddeye bak.

B BÖLÜMÜ

AVANSLAR	SÖZLEŞMENİN TARİHİ	FAİZ %	İTİBARİ Ana para Türk Lirası
Bağdat Ortaklığı	3/16 Haziran 1908	7	300,000
Fenerler Yönetimi	5/18 Ağustos 1904	8	55,000
Fenerler Yönetimi	5/18 Temmuz 1907	7	300,000
Köstence kablo Ortaklığı ...	27/9 Ekim 1904	4	17,335
Tünel Ortaklığı	.....	...	3,000
Yetimler Sandığı	Çeşitli tarihlerde	...	153,147
Doyçe Bank	13/26 Ağustos 1912	5,5	33.000
Fenerler yönetimi	3/16 Nisan 1913	7	500,000
Anadolu demiryolu ortaklığı	23/5 Mart 1914	6	200,000

* * *

KESİM: II

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 58. Bir yandan Türkiye, öte yandan (Yunanistan dışında) öteki Bağıtlı Devletler, gerek Türkiye ile bu Devletlerin, gerek, (tüzel kişiler de kapsamı içine girmek üzere) onların uyruklarının 1 Ağustos 1914 günü ile bugünkü Andlaşmanın yürürlüğe konulması günü arasında geçen süre içinde, gerek savaş eylemleri, gerek istimval, el koyma, kullanım ya da zoralım önlemleri yüzünden doğan, kayıp, zarar ve ziyanlar nedeniyle her türlü para istemlerinden, karşılıklı olarak vazgeçerler.

Bununla birlikte, yukarıdaki hüküm işbu Andlaşmanın III. Bölümünde yazılı hükümleri (Ekonomik hükümler) zedelemeyecektir.

Almanya ile yapılan 28 Haziran 1919 günkü Barış Andlaşmasının 259. Maddesinin (1) Fıkrası ve Avusturya ile yapılan 10 Eylül 1919 günlü Barış Andlaşmasının 210. Maddesinin (1). Fıkrası gereğince, Almanya ve Avusturya tarafından devredilmiş olan altın para üzerindeki her türlü haklarından, Türkiye (Yunanistan dışarıda kalmak üzere) öteki Bağıtlı Devletler yararına vazgeçer.

Birinci Tertip Türk Tahvilleri konusunda, gerek 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) günkü Sözleşme ile, gerek bu Tahvillerin arkasında yazılı metne göre, Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kuruluna yüklenmiş olan tüm ödeme yükümleri ortadan kaldırılmıştır.

Bunun gibi, Türkiye, Osmanlı Hükümetince İngiltere'ye ısmarlanmış olup Britanya Hükümetince 1914 yılında müsadere edilmiş savaş gemileri için ödenmiş bulunan paraların geri verilmesini, ne Britanya Hükümetinden, ne de onun uyruklarından istememeği kabul ve bu konuda her türlü istemlerinden vazgeçer.

Madde 59 — Yunanistan, savaş yasalarına aykırı olarak Anadolu'da Yunan Ordusunun ya da yönetiminin eylemlerinden doğan zararların onarımı yükümünü tanır.

Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın savaşın uzamasından ve onun sonuçlarından doğan parasal durumunu gözönünde tutarak onarım konusunda Yunan Hükümetine karşı her türlü istemlerinden kesinlikle vazgeçer.

Madde 60 — Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerek işbu Andlaşma ile Osmanlı İmparatorluğundan kendilerine toprak verilmiş ya da verilmekte olan Devletler, Osmanlı İmparatorluğunun işbu topraklar üzerindeki tüm taşınır ve taşınmaz mallarına, karşılık ödemeden, sahip olacaklardır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) günlü İradelerin [Padişah'ın Kararları] Hazine-i Hassa'dan [Saray'ın mal ve mülkü] Devlete geçirilmesini emrettiği taşınır ve taşınmaz mallar ile 30 Ekim 1918 de Hazine-i Hassa'ca kamu hizmetleri için yönetilmekte bulunmuş olan taşınır ve taşınmaz mallar, sözkonusu Devletlerin bu mallara ilişkin konularda Osmanlı İmparatorluğu yerine geçmeleri gerekeceğinden, bu mallar üzerinde kurulmuş olan Vakıflar geçerli sayılmak üzere, yukarıdaki fıkrada anılan taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içine girecektir.

Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerek daha sonra Yunanistan'a geçmiş olan eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde bulunup Hazine-i Hassa'dan Devlete geçen taşınır ve taşınmaz mallar konusunda Türkiye Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çıkan anlaşmazlık, yapılacak bir Hakem anlaşmasıyla ve 1-14 Kasım 1913 günlü Atina Andlaşmasına ekli 2 sayılı Özel Protokol gereğince, La Haye'de bir Hakem Mahkemesine sunulacaktır.

Bu Maddenin hükümleri Hazine-i Hassa adına tescilli ya da onun yönettiği, işbu Maddenin 2. ve 3. Fıkralarında öngörülmeyen, taşınır ve taşınmaz malların hukuksal niteliğini değiştirmiyecektir.

Madde 61 — İşbu Andlaşma gereğince Türkiye'den başka bir Devletin uyruğuna geçmiş olup sivil ve askersel emeklilik ve açıkta tutulma, yetim ve dul maaşlarından [Pension] yararlananlar, maaşları nedeniyle Türkiye Hükümetine karşı hiç bir istemde bulunamayacaklardır.

Madde 62 — Almanya ile 28 Haziran 1919'da yapılan Versailles Barış Andlaşmasının 261. Maddesi ve 10 Eylül 1919'da Avusturya ile, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile ve 4 Haziran 1920'de Macaristan ile yapılan Barış Andlaşmalarının koşut Maddeleri uyarınca, Türkiye'den alacaklı bulundukları tüm alacakların öteki Bağıtlı Devletlere geçirilmesini [transfert] Türkiye kabul eder.

Öteki Bağıtlı Devletler, bu konuda Türkiye'ye düşen borçlardan onu aklar.

Türkiye'nin Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'dan alacakları da sözügeçen Bağıtlı Devletlere geçirilmiştir.

Madde 63 — Türkiye Hükümeti, öteki Bağıtlı Devletlerle anlaşmış olarak, Savaştan sonra Türkiye'ye satılacak malların semenleri için Alman Hükümetinin Türkiye Hükümetince çıkarılan kâğıt paraları belirli bir kambiyo fiyatı ile kabul edeceği konusunda Savaş sırasında üstlendiği yüklemlerden Alman Hükümetini akladığını açıklar.

BÖLÜM : III

EKONOMİK HÜKÜMLER

Madde 64 — Bu Bölümde "Müttefik Devletler" teriminden anlaşılan Türkiye'nin dışındaki Bağıtlı Devletlerdir. "Müttefikler uyrukları" terimi, Türkiye'nin dışındaki, Bağıtlı Devletler uyruklarından olanların ya da bu Devletlerden birinin koruyuculuğu altındaki bir Devlet ya da ülke uyruklarından olan gerçek kişiler, ortaklıklar, dernekler (associations] ve kuruluşları [établissements] kapsamaktadır.

Bu Bölümün "Müttefikler uyruklarına" ilişkin hükümlerinden, Müttefik Devletler uyruğuna sahip olmamakla birlikte, gerçekte bu Devletlerce korunmakta bulunmaları nedeniyle, Osmanlı makamlarınca Müttefik uyruğu gibi işleme bağlı tutulmuş ve bu yüzden zarar görmüş olan kişiler de yararlanacaktır.

KESİM : I

MALLAR, HAKLAR VE ÇIKARLAR

Madde 65 — 29 Ekim 1914 günü Müttefik Devletler uyruğu bulunan kişilerin olup işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu gün Türk kalacak topraklar üzerinde kimliği belirlenecek mallar, haklar ve çıkarlar, bulundukları durumda, hak sahiplerine hemen geri verilecektir.

Buna karşılık, Türk uyruklarının olup 29 Ekim 1914 günü Müttefik Devletlerin egemenliği ya da koruyuculuğu altında bulunan, ya da Balkan Savaşları sonunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bugün sözkonusu Devletlerin egemenliği altında tutulan topraklar üzerinde kimliği belirlenebilecek mallar, haklar ve çıkarlar da, bulundukları durumda, hak sahiplerine hemen geri verilecektir.

Bundan başka, bu Andlaşma ile Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış topraklar üzerinde bulunup Türk uyruklarının olan ve Müttefik Devletler makamlarınca arıtımlara ya da başkaca olağanüstü önlemlere konu olmuş bulunan mallar, haklar ve çıkarlar konusunda da özdeş işlem uygulanacaktır.

İşbu Andlaşma ile Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir ülkede bulunup Osmanlı Hükümetince olağanüstü savaş önlemlerine konu olduktan sonra, o ülkede egemenliğini sürdüren Bağıtlı Devletin bugün elinde bulunan kimliği belirlenebilecek mallar, haklar ve çıkarlar meşru hak sahiplerine, bulundukları durumda, geri verilecektir. Sözkonusu ülke üzerinde egemenliğini sürdüren Bağıtlı Devletçe arıtılmış olan taşınmaz mallara da özdeş işlem uygulanacaktır. Kişiler arasında bunların dışındaki tüm hak istemleri, yetkili yerel mahkemeler önünde ileri sürülecektir.

Üzerinde hak ileri sürülen malların kimliğine ya da geri verilmesine ilişkin tüm anlaşmazlıklar bu Bölümün V. Kesiminde yazılı Karma Hakem Mahkemesine sunulacaktır.

Madde 66 — 65. Maddenin birinci ve ikinci Fıkraları hükümlerinin yerine getirilmesi için, Bağıtlı Yüksek Taraflar, hak sahiplerini, en ivedi bir yöntem ile, kendilerinin rızası olmaksızın yüklenmiş olabilecek her türlü yüklem ya da yararlanma haklarından [charges ou servitudes] arınmış olarak malları, hakları ve çıkarlarına tasarruf edecek duruma koyacaklardır. Sözkonusu mallar, haklar ve çıkarları, geri verme işlemini yapacak olan Hükümetten daha önce doğrudan doğruya ya da

dolayısıyla elde etmiş olup da, geri verme yüzünden zarar görmüş bulunacak üçüncü kişilerin zarar - giderimi de o Hükümete düşecektir. İşbu zarar - giderim konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümlenmesi genel mahkemelerin [Tribunaux de droit commun] yetkisi içine girecektir.

Öteki tüm durumlarda, zarar - giderim için ilgili kişilere karşı dava açmak zarar gören üçüncü kişilere düşecektir.

Bu amaçla, düşman malları, hakları ve çıkarları üzerinde Bağıtlı Yüksek Taraflarca girişilen tüm tasarruf işlemleri ve başkaca olağanüstü savaş önlemleri, arıtma işlemi henüz sona ermemiş ise, hemen kaldırılacak ve durdurulacaktır. Sahiplerinin istemleri, sözkonusu mallar, haklar ve çıkarlar, kimliği belirlenir belirlenmez, geri verilmek üzere yerine getirilecektir.

65. Madde ile geri verilmesi öngörülen mallar, haklar ve çıkarlar, işbu Andlaşmanın imzası günü Yüksek Tarafların Hükümetlerinden birinin makamlarınca arıtılmış bulunuyorsa, bu Hükümet, arıtma semenini sahiplerine ödeyerek, sözkonusu mallar, haklar ve çıkarları olduğu gibi geri vermek zorunluğundan kurtulacaktır. Eğer sahibinin isteği üzerine, V. Kesimde öngörülen Karma Hakem Mahkemesi, arıtmanın, değer fiatı sağlayacak koşullar içinde yapılmamış olduğuna karar verirse, bu Mahkeme taraflar arasında bir anlaşmaya varılmadığı durumda, haklı göreceği ölçüde arıtma semenini artırabilecektir. Mal sahibi ile varılacak anlaşma ya da sözügeçen Karma Hakem Mahkemesi kararı gününden başlayarak iki aylık süre içinde ödeme yapılmamış ise, sözkonusu mallar ve çıkarlar geri verilecektir.

Madde 67 — Bir yandan Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti, öte yandan Türkiye, kendi Orduları ve yönetim makamlarınca Türkiye topraklarında ya da Yunanistan, Romanya ve Sırp - Hırvat - Sloven Devleti topraklarında bulunan her türlü taşınmaz malların ülkelerinde aranması ve geri verilmesi konusunda hem gerekli yönetimsel önlemler alınması, hem de ilgili tüm belgelerin teslimi yolu ile kolaylık gösterilmesini, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Bu araştırma ve geri verme Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar Orduları ve Yönetim makamlarınca Yunan, Romanya ya da Sırp - Hırvat - Sloven Devleti toprakları üzerinde [saisis ou séquestrés] olup da Türkiye'ye ya da onun uyruklarına geçirilmiş bulunan yukarıda sözkonusu eşya ile Yunan, Romanya ya da Sırp - Hırvat - Sloven

Devleti Ordularınca Türk topraklarından alınarak ya da haczedilerek Yunanistan'a, Romanya'ya ya da Sırp - Hırvat - Sloven Devletine ya da onların uyruklarına geçirilmiş olan eşya için de yerine getirilecektir.

Bu araştırma ve geri vermeğe ilişkin dilekçeler, Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, altı ay içinde sunulacaktır.

Madde 68 — Türkiye'nin Yunan Ordusunca işgal edilmiş bulunan bölgelerinde Yunan makamları ya da yönetimi ile Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, işbu sözleşmelerde yazılı koşullar içinde, Yunan Hükümetince ödenecektir.

Madde 69 — 1 Ağustos 1914'de yararlandıkları rejim gereğince, Müttefik Devletler uyruklarının ve mallarının bağlı olmadığı hiç bir vergi, resim ya da ek resim, 1922-23 Bütçe yılından önceki Bütçe yılları için, sözkonusu uyruklardan ya da onların malları üzerinden alınmayacaktır.

1922-23 Bütçe yılından önceki yıllar için 15 Mayıs 1923 gününden sonra vergi alınmış bulunuyor ise, işbu Andlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir.

15 Mayıs 1923 gününden önce alınan paralar konusunda hiç bir istemde bulunulamayacaktır.

Madde 70 — 65, 66, 68 ve 69. Maddelere dayanan istemler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 6 aylık süre içinde yetkili makamlar önünde ve, bu yoldan anlaşmaya varılamazsa, gene bu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak 12 aylık bir süre içinde Karma Hakem Mahkemesi önünde ileri sürülecektir.

Madde 71 — Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ya da onların uyrukları, kendi mal, hak ve çıkarları konusunda 29 Ekim 1914 gününden önce Osmanlı Hükümeti önünde istem ileri sürmüş ya da dava açmış bulunuyorsa, işbu Bölümün hükümleri, sözkonusu istemler ya da davaları hiçbir biçimde zedelemeyecektir. Britanya, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp - Hırvat - Sloven Hükümetleri önünde Osmanlı Hükümeti ya da uyruklarınca ileri sürülen istemler ya da açılan davalar konusunda da özdeş işlem yapılacaktır. Bu istemler ya da davalar Türkiye Hükümeti ve bu Maddede adları geçen öteki Hükümetler önünde, Kapitülasyonların kaldırılmış olması da gözönünde tutularak, özdeş koşullar içinde izlenecektir.

Madde 72 — Bugünkü Andlaşma ile Türk kalan topraklar üzerinde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın ya da onların uyruklarının olup da işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce Müttefik Hükümetlerce alınmış ya da işgal edilmiş bulunan mallar, haklar ve çıkarlar, sözkonusu Hükümetler ile, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan Hükümetleri ya da onların ilgili uyrukları arasında gerekli anlaşmaların [arrangements] yapılmasına dek, Müttefik Hükümetlerin ellerinde kalacaktır. Eğer bu mallar, haklar ve çıkarlar arıtılmış ise, bu arıtma işlemi doğrulanmaktadır.

İşbu Andlaşma ile Türkiye'den ayrılmış olan ülkeleri yöneten [exerçant l'autorité] Hükümetler bu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak bir yıl içinde, o ülkelerde bulunan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ya da onların uyruklarının malları, hakları ve çıkarlarını arıtabileceklerdir.

Şimdiye dek yapılmış olsun, ya da olmasın, arıtmaların semeni, eğer bu mallar Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar Devletlerinin ise, ilgili Devlet ile yapılmış olan Barış Andlaşması uyarınca kurulmuş Onarım Komisyonuna [Commission de Réparations] ödenecektir. Eğer arıtılan mallar özel kişilerin ise, semenleri doğrudan doğruya sahiplerine verilecektir.

Bu maddenin hükümleri Osmanlı Anonim Ortaklıklarına uygulanamaz.

İşbu Maddede öngörülen önlemler nedeniyle Türkiye Hükümeti hiç bir biçimde sorumlu olmayacaktır.

KESİM: II

SÖZLEŞMELER VE SÜRE AŞIMLARI

Madde 73 — 82. Maddede tanımlandığı üzere, sonradan düşman durumuna gelmiş olan Taraflar arasında o Maddede yazılı günden önce yapılmış olup aşağıda gösterilen türlerdeki sözleşmeler, içerdikleri hükümlere ve işbu Andlaşmanın hükümlerine bağlı bulunmak koşulu ile, yürürlükte kalırlar.

a) Taşınmaz malların satışına ilişkin sözleşmeler (satış işlemi yöntemine uygun biçimde henüz gerçekleştirilmiş olmasa bile, 82. Madde uyarınca Tarafların düşman durumuna geldiği günden önce teslim işlemi fiilen yapılmış ise);

b) Özel kişiler arasında yapılmış kira, kira bedeli ve kira vaadi sözleşmeleri [baux, contrats de location et promesses de location];

c) Özel kişiler arasında yapılan maden, orman ya da tarım topraklarının işletilmesine ilişkin sözleşmeler;

d) İpotek, sağlanca [gage] ve inanca [nantissement] Sözleşmeleri;

e) Bağlı oldukları yasaya göre ortaklarının kendilerinden başka bir kişiliği bulunmayan kollektif ortaklıklarına (partnerships) uygulanmamak üzere, ortaklık kurucu sözleşmeleri;

f) Konusu ne olursa olsun, gerçek kişiler ya da Ortaklıklar ile Devlet, İller, Belediye ve benzeri öteki yönetimsel tüzel kişiler arasında yapılan sözleşmeler;

g) Aile hukukuna ilişkin sözleşmeler;

h) Bağışlara ya da, ne nitelikte olursa olsun, kazandırmalara [teberru, libéralités] ilişkin sözleşmeler.

İşbu Madde, sözleşmelere, yapıldıkları sırada kendiliklerinden taşıdıkları değerden başka bir değer verilmesi için ileri sürülemez.

İşbu Madde ayrıcalık sözleşmelerine uygulanmayacaktır.

Madde 74 — Sigorta Sözleşmeleri için işbu Kesimin Ekinde yazılı hükümler uygulanır.

Madde 75 — 73. ve 74. Maddelerde sayılan Sözleşmeler ve ayrıcalık sözleşmeleri dışarıda tutulmak üzere, sonradan birbiriyle düşman durumuna gelen kişiler arasında yapılmış sözleşmeler, tarafların düşman oldukları günden başlayarak kaldırılmış sayılacaktır.

Bununla birlikte, sözleşmenin bağıtlılarından her biri, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç ay içinde, gerekiyorsa, öteki tarafa sözleşmenin yapıldığı günkü koşullar ile, onun yürürlükte bırakılması istenildiği günkü koşullar arasındaki farkı karşılayacak bir zarar - giderim ödemek üzere, sözleşmenin uygulanması isteminde bulunabilecektir. Bu zarar - giderim, taraflar arasında bir anlaşmaya varılamazsa, Karma Hakem Mahkemesince saptanacaktır.

Madde 76 — İşbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce 73, 74 ve 75. Maddelerde yazılı sözleşmelerin Bağıtlı Devletler uyruklarından olan tarafları arasında ve özellikle bu sözleşmelerin sona erdirilmesi, sürdürülmesi, uygulama biçimi ya da onlarda değişiklik yapılmasıyla ilgili olarak ve, ödenecek paranın türüne ya da kambiyo değe-

rine ilişkin anlaşmalar da bunun kapsamı içine girmek üzere, tüm işlemlerin [transaction] geçerliliği doğrulanmıştır.

Madde 77 — 30 Ekim 1918'den sonra Müttefikler uyrukları ile Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmeler geçerli sayılıp genel hukuk hükümlerine bağlı olacaktır.

30 Ekim 1918 gününden sonra, 16 Mart 1920 gününe dek, İstanbul Hükümeti ile, yöntemine uygun biçimde yapılmış sözleşmeler de geçerli sayılıp genel hukuk hükümlerine bağlı olacaktır.

16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükümeti ile, yöntemine uygun biçimde ve bu Hükümetin edimsel yönetimi altındaki ülkelerle ilgili olarak yapılmış tüm sözleşmeler ile anlaşmalar, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık bir süre içinde, ilgililerin istemleri üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulacaktır. Bu sözleşmeler gereğince yapılmış olan ödemeler, ödemeyi yapmış olan tarafın kredisine, yöntemine uygun biçimde geçirilecektir.

Onaylanmazsa, ilgili tarafın, eğer gerekiyorsa, doğrudan doğruya ve gerçekten gördüğü zararı karşılayacak ölçüde bir zarar - giderim hakkı olacak ve bu zarar - giderim, anlaşma yolu ile bir çözüm bulunamazsa, Karma Hakem Mahkemesince saptanacaktır.

Bu Maddenin hükümleri ne ayrıcalık sözleşmelerine, ne de ayrıcalığın geçirimine uygulanamaz.

Madde 78 — Sonradan düşman durumuna gelmiş taraflar arasında, ayrıcalık sözleşmeleriyle ilgili olarak ortaya çıkan ya da yukarıda anılan 6 aylık sürenin sona ermesinden önce ortaya çıkabilecek olan tüm anlaşmazlıklar, Karma Hakem Mahkemesince çözümlenecektir. Ancak, tarafsız devletlerin yasalarının uygulanması nedeniyle bu devletlerin ulusal Mahkemelerinin yetkisi içine giren anlaşmazlıklar bu hükmün dışında kalacaktır.

Bu son durumda, sözkonusu anlaşmazlıklar, Karma Hakem Mahkemesince değil, bu ulusal mahkemelerce çözümlenecektir.

Bu madde uyarınca Karma Hakem Mahkemesinin yetkisi içine giren anlaşmazlıklara ilişkin şikâyetler, bu Mahkemelerin kuruluşu gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde, yapılmış olmalıdır. Bu süre sona erince, Karma Hakem Mahkemesine sunulmamış olan anlaşmazlıklar, genel hukuk hükümlerine göre yetkili mahkemelerce çözümlenecektir.

Bu Maddede hükümleri, ne Savaş sırasında aynı ülkede oturmuş ve kişileri ile mallarına özgürce tasarruf etmiş olan tüm taraflar arasında yapılmış sözleşmelere, ne de Tarafların düşman duruma girdikleri günden önce yetkili bir Mahkemece hükme bağlanmış anlaşmazlıklara uygulanamaz.

Madde 79 — Bağıtlı Yüksek Taraflar ülkeleri üzerinde düşmanlar arasındaki ilişkilerde süre aşımı, hakkın yitirimi, ya da yasal sürenin geçişi nedeniyle davaya bakılması konularında, her türlü süreler, ister Savaşın başlamasından önce, ister ondan sonra işlemeğe başlamış olsun, 29 Ekim 1914'den bugünkü Andlaşmanın yürürlüğe konulmasını izleyen üç aylık bir sürenin sona ermesine dek durdurulmuş sayılacaktır.

İşbu hüküm, özellikle faiz ve hisse senedi geliri kuponlarının sunulması sürelerine ve kura çıkıp ödenmesi gereken senetlerin ya da ödenecek başkaca her hangi bir senedin sunulma sürelerine uygulanır.

Romanya'ya ilişkin konularda, yukarıda yazılı süreler 27 Ağustos 1916 gününden başlayarak durdurulmuş sayılacaktır.

Madde 80 — Düşmanlar arasındaki ilişkilerde, savaştan önce düzenlenmiş olan hiç bir ticaret senedi, yalnızca kabul ya da ödeme için gerekli süre içinde sunulmaması, ya da Savaş sırasında çekicilere ve cirantalara kabul edilmemek ya da ödenmemek nedeniyle bildirim yapılmaması, ya da protesto ve her hangi bir işlemin eksik bulunması nedeniyle geçersiz sayılmayacaktır.

Eğer bir ticaret senedinin kabul ya da ödenmesi için sunulması zorunluğu ya da kabul edilmemesi ya da ödenmemesinin çekici ya da cirantalara bildirimi zorunluğu ya da o senedin protesto edilmesi zorunluğu için gerekli süre, Savaş sırasında sona ermiş ve senedi sunma ya da protesto etme ya da kabul etmeme ya da ödenmemesini bildirmek durumunda olan taraf bunu Savaş sırasında yapmamış ise, senedi sunmak, kabul etmemek ya da ödenmemesini bildirmek ya da protesto da bulunmak için kendisine işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık, süre tanınacaktır.

Madde 81 — Ödenmesi zamanı gelmiş borçlara karşılık olarak Savaştan önce yapılmış sağlanca ya da ipotekleri paraya çevirmek için Savaş sırasında yapılmış olan satışlar, borçluya haber vermek üzere gerekli işlemler tümüyle yerine getirilmiş olmasa bile, borçlunun her türlü zarar

ve ziyanlar konusunda hesapların sonuçlandırılması için alacaklıyı Karma Hakem Mahkemesine çağırabilmesi kesin hakkı saklı kalmak üzere geçerli sayılacaktır.

Mahkeme, taraflar arasındaki hesapları arıtmak, sağlanca ya da ipotek olarak verilen malın verilme koşullarını incelemek ve eğer alacaklı kötü niyetle davranmış ya da malın satışından kaçınmak için ya da bu satışın hakça bir fiyat ile yapılmasını sağlamak için elinde bulunan her olanağa başvurmamış ise, borçlunun satış nedeniyle uğradığı zararı gidermek gereğini alacaklıya yüklemek yetkisine sahip bulunacaktır.

Bu hüküm ancak düşmanlar arasında uygulanacak ve yukarıda yazılı işlemlerden 1 Mayıs 1923 gününden sonra yapılmış olanları kapsamayacaktır.

Madde 82 — Bu Kesimin anlamına göre, bir sözleşmenin taraflarını oluşturan kişiler, aralarında ticaretin fiilen olanaksız bulunduğu ya da bu kişilerden birinin bağlı olduğu, yasalar, Hükümet kararları ya da yönetmelikler ile ticaret yasaklandığı ya da yasalara aykırı bir nitelik aldığı günden başlayarak düşman sayılacaktır.

Sözleşme yapanlardan biri, Savaş sırasında, onun için düşman olan bir ülkede oturarak kişi ve malları üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilmiş olduğu bir durumda, Bağıtlı Yüksek Taraftarlardan birinin ülkesi üzerinde, (Ortaklıklar da kapsamı içine girmek üzere) düşman kişiler ve onların temsilcileri [Agents] arasında yapılmış sözleşmeler 73, 74, 75, 79 ve 80. Maddeler hükümlerinin dışında kalarak genel hükümlere bağlı tutulacaktır.

Madde 83 — İşbu Kesimin hükümleri Japonya ile Türkiye arasında uygulanmayacak ve bu hükümlere konu olan sorunlar adı geçen iki ülkenin her birinde yerel yasalar uyarınca çözümlenecektir.

EK

I. YAŞAM SİGORTALARI

(1)

Bir sigortacı ile sonradan düşman olmuş bir kişi arasında yapılmış olan yaşam sigorta sözleşmeleri, savaş durumunun başlaması ya da o kişinin düşman olması nedeniyle, ortadan kalkmış sayılmayacaktır.

Yukarıdaki Fıkraya göre ortadan kalkmış sayılmayan bir sözleşme hükümleri uyarınca savaş sırasında ödenmesi gerekmiş olan her sigorta edilmiş paranın savaştan sonra ödenmesi gerekecektir. İşbu paraya, ödenmesi gerekli olduğu zamandan ödendiği güne dek, yıllık yüzde beş faiz eklenecektir.

Savaş sırasında sigorta primlerinin ödenmemesinden ya da sözleşme hükümlerinin uygulanmamasından dolayı eğer bir sözleşme hükümsüz ya da etkisiz kalmış ise, sigortalı kişi ya da vekilleri ya da hak sahipleri, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak on iki ay içinde her zaman poliçenin hükümsüz kaldığı ya da ortadan kalkmış sayıldığı günkü değerini sigortacıdan yıllık yüzde beş faiziyle birlikte isteyebilecektir.

Yaşam sigorta sözleşmeleri, 29 Ekim 1914 gününden önce imza edilip sözleşmelerin hükümlerine göre primlerin ödenmemesinden dolayı, işbu Andlaşmadan önce kaldırılmış ya da miktarı azaltılmış olan Türk uyrukları, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak üç ay içinde ve eğer o sırada yapıyorlarsa, sigorta edilen sermayenin bütünü için poliçelerini yeniden düzenlemeğe yetkili olacaklar ve bu amaçla, sigorta kumpanyası doktorunun yapacağı ve kumpanyanın uygun göreceği bir sağlık muayenesinden geçtikten sonra toplanmış primleri, yüzde beş toplanmış faizi ile birlikte, ödemek zorunda kalacaklardır.

(2)

Bugün bir Müttefik devlet uyruğu olan Ortaklıklar ile Türkiye uyrukları arasında 1914 yılı 29 Ekiminden önce yapılmış olup Türk Lirasından başka bir para ile ödenmesi öngörülmüş ve primleri 18 Kasım 1915 gününden önce ve sonra ya da yalnızca o günden önce ödenen yaşam sigortası sözleşmeleri aşağıdaki biçimde sonuçlandırılacaktır.:

Birincisi : 18 Kasım 1915 gününden önceki zamanlar için sözleşmede yazılı türde para ile ve bu tür parayı çıkaran ülkenin kuruna göre sigorta edilen kişinin hakları poliçenin genel koşullarına uygun olarak saptanacaktır. Örneğin altın Frank, ya da kâğıt para Frank olarak belirlenen her para Fransız Frankı ile ödenecektir.

İkincisi : 18 Kasım 1915 gününden sonraki süre için Türk Lirasının değeri Savaştan önceki değerine eşit sayıldığından Türk kâğıt parasıyla ödenecektir.

Sözleşmeleri Türk parasından başka bir para ile yapılmış olan Türkiye uyrukları, 18 Kasım 1915'den beri primlerini sözleşmelerde yazılı para ile ödediklerini kanıtlarlarsa, sözkonusu sözleşmeler 18 Kasım 1915'den sonraki zamanlar için bile işbu parayı çıkarmış olan ülkenin kuruna göre ödeyecektir.

Bugün Müttefik bir devletin uyrukluğunu taşıyan Ortaklıklarla 29 Ekim 1914 tarihinden önce Türk parasından başka bir para ile yapılmış ve primlerinin ödenmesi dolayısıyla, şimdiye dek yürürlükte kalmış olan sözleşmelerin sahibi Türkiye uyrukları, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak üç ay içinde, bu sözleşmelerde yazılı para ile ve o parayı çıkaran ülkenin kuruna göre, sermayelerini bütünlemesi için poliçelerini yeniden düzenlemek hakkına sahip olacaklardır. Bunun için, 18 Kasım 1915'den beri süreleri dolmuş olan primleri o para ile ödeyeceklerdir. Buna karşılık, sözügeçen kişilerin o günden sonra Türk parası ile ödedikleri primler kendilerine gene o para ile geri verilecektir.

(3)

Türk Lirası olarak yapılmış olan sigorta sözleşmelerinde ise, ödeme Türk parasıyla olacaktır.

(4)

Sigorta Ortaklığı ile bir özel sözleşme yaparak poliçelerinin değerini ve primlerinin ödeme biçimini önceden düzenlemiş olan sigortalı kişilere ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününde poliçeleri kesinlikle ödenmiş olan kişilere 2. ve 3. Fıkraların hükümleri uygulanmayacaktır.

(5)

Yukarıdaki Fıkraların uygulanmasında, tarafların karşılıklı yükümlerini hesaplarken, kişi ömrü tahminleri ile faiz tutarının karışımına dayanan sigorta sözleşmeleri, yaşam üzerine yapılmış sigorta sözleşmesi hükmünde sayılacaktır.

II. DENİZ SİGORTALARI

(6)

Tarafların düşman durumuna gelmelerinden önce risk başlamış olması ve sigortacının bağlı olduğu Devlet ya da o Devletin Müttefiklerince girişilmiş savaş eylemleri sonucundaki zararları gidermeye ilişkin bulunmaması koşulu ile, deniz sigorta sözleşmeleri, içerdikleri hükümler geçerli ise, ortadan kaldırılmış sayılmayacaktır.

III. YANGIN SİGORTALARI VE ÖTEKİ SİGORTALAR

(7)

Yukarıdaki Fıkrada yazılı koşullarla, yangın ya da öteki tüm sigorta sözleşmeleri ortadan kaldırılmış sayılmayacaktır.

KESİM : III

BORÇLAR

Madde 84 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, Savaştan önce yapılmış sözleşmeler gereğince, savaştan önce ya da savaş sırasında ödenmesi zamanı gelmiş olup Savaş nedeniyle ödenmemiş bulunan borçların, sözleşmelerde yazılı koşullar içinde ve üzerinde anlaşılan para ile, o paranın çıkarıldığı ülkedeki kuru üzerinden ödeneceğini kabul ederler.

İşbu Bölümün II inci Kesimi Ekinin hükümlerini bozmamak koşulu ile, şunası kararlaştırılmıştır ki, Savaştan önceki bir sözleşme uyarınca yapılması gereken ödemeler, Savaş sırasında sözkonusu sözleşmede gösterilen paradan başka bir para ile, bir parçası ya da bütünüyle alınmış bulunan paraların karşılığı ise, bu ödemeler gerçekte alınmış olan paraları, alındığı para ile ödeyerek yapılabilecektir. Bu hüküm, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, ilgililer arasında uzlaşma yolu ile belirlenmiş olan ona aykırı hükümleri bozmayacaktır.

Madde 85 — Osmanlı Devlet Borçlarının işbu Kesimin ve işbu Bölümün (Ekonomik Hükümler) öteki Kesimlerinin dışında bırakılmasında anlaşmaya varılmıştır.

KESİM : IV
SINAÎ, EDEBÎ VE GÜZEL SANATLAR MÜLKİYETİ

Madde 86 — İşbu Andlaşma hükümleri saklı tutulmak koşulu ile, sınaî, edebî ya da güzel sanatlar mülkiyet hakları, Bağıtlı Devletlerden her birinin yasaları uygulanarak, 1 Ağustos 1914'te sahip bulunmuş oldukları duruma göre, Bağıtlı Yüksek Taraflar topraklarında, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, bu haklardan savaş durumunun başladığı sırada yararlanmış olan kişilerin ya da onların hak sahiplerinin yararına yeniden tanınacak ya da geri verilecektir. Bunun gibi, eğer Savaş ortaya çıkmasaydı, bir sınaî mülkiyetin, bir edebî ya da güzel sanat yapıtının korunması için yasaya uygun biçimde yapılmış bir istem üzerine, Savaş süresince elde edilebilecek haklar da, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, sözkonusu haklara sahip bulunan kişiler yararına olarak tanınacak ve geri verilecektir.

Yukarıda yazılı hükümler gereğince, geri verilecek hakları zedelemeksizin Savaş sırasında Müttefik Devletlerden birinin yasama, yürütme ya da yönetim makamınca alınmış olabilecek önlemlere dayanarak, Osmanlı uyruklarına ilişkin sınaî, edebî ya da güzel sanatlar mülkiyeti konusunda yapılan tüm işlemler (lisans verilmesi de dahil olarak) yürürlükte kalacak ve hükümleri bütünüyle geçerli olacaktır. Bu hüküm, her hangi bir Müttefik Devlet uyruklarının hakları konusunda Türk Makamlarınca alınmış önlemler için de tıpkısıyla geçerlidir.

Madde 87 — 1 Ağustos 1914 gününden önce edinilmiş olan, ya da eğer Savaş çıkmasaydı, Savaştan önce ya da Savaş süresince yapılmış bir istem ile o günden beri edinilmesi olanaklı bulunan sınaî mülkiyet haklarını elde etme ya da koruma, ya da bu konuda itiraz ileri sürebilmeleri için, öteki her bir Bağıtlı Devlet ülkesinde Türk uyruklarına ve Türkiye'de sözkonusu Devletlerin uyruklarına, ek resim ve hiç bir tür ceza olmaksızın, her işlemi ve formaliteyi yapmak, her türlü resimleri ödeme ve, genel olarak, her devletin yasalarının gerektirdiği tüm yükümlülükleri yerine getirmek üzere, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, en az bir yıl süre tanınacaktır.

Kimi işlemlerin yapılmaması ve kimi formalitelerin bütünlenmemesi ya da bir resimin ödenmemesi nedeniyle düşük sayılmış olan sınaî mülkiyet hakları – buluş belgeleri ile çizilmiş planlara ilişkin konularda

bunların geçersiz görüldüğü süre içinde, onları işleten ya da kullanan üçüncü kişilerin haklarını korumak için, her Devletin hak gözetirce zorunlu sayacağı önlemleri alabilmesi koşulu ile – yeniden geçerli duruma getirilecektir.

Bir buluş belgesinin yürürlüğe konulması, ya da fabrika ya da bir ticaret markasının, ya da bir çizilmiş planının kullanılması için verilen sürede, 1 Ağustos 1914 ile işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması günü arasındaki zaman hesaba katılmayacak ve, ayrıca, 1 Ağustos 1914 gününde geçerli olan hiç bir buluş belgesinin ve fabrika ya da ticaret markasının ya da çizilmiş planın, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, iki yıl geçmedikçe, yalnızca yürürlüğe konulmaması ya da kullanılmaması nedeniyle, düşük ya da iptal edilmiş sayılmaması kararlaştırılmıştır.

Madde 88 — Bir yandan Türkiye uyrukları ile Türkiye'de yerleşmiş olan ya da Türkiye'de sanatlarını yapmakta bulunan kişiler, öte yandan Müttefik Devletlerin uyrukları ile Müttefiklerin ülkelerinde yerleşmiş ya da sanatlarını yapan kişiler ve bu kişilerin Savaş sırasında kimi haklarını devretmiş olduğu üçüncü kişiler taraflarından, Savaşın başlaması ile işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması günü arasında geçen süre içinde, öteki Tarafın ülkesinde ortaya çıkmış olup Savaş sırasında her hangi bir zamanda mevcut bulunmuş olan ya da 86 ıncı Maddeye dayanarak yeniden tanınması gereken sınaî, edebî ya da güzel sanatlar mülkiyet haklarını çiğnemiş gibi sayılabilen eylemeler nedeniyle bir dava açılamayacak ve hiç bir istemde bulunulamayacaktır.

Yukarıda sözkonusu eylemler içine, Bağıtlı Yüksek Taraflar Hükümetleri ya da onlar hesabına ya da onların izni ile öteki kişilerce sınaî, edebî, ya da güzel sanatlar mülkiyet haklarının kullanılması ve bu haklara ilişkin ürünler, araçlar, gereçler, ya da her türlü eşyanın satışı, satışa çıkarılması ya da kullanılması eylemleri de girmektedir.

Madde 89. Sınaî mülkiyet haklarından yararlanma, ya da edebiyat ya da güzel sanatlar alanlarındaki yapıtları çoğaltma konusunda, bir yandan Müttefik Devletler uyrukları ya da onların ülkelerinde oturan ya da orada sanatlarını sürdürmekte olan kişiler ile, öte yandan Osmanlı uyrukları arasında savaş durumundan önce yapılmış olan Lisans Sözleşmeleri, Türkiye ile Müttefik Devletler arasında başlayan savaş durumu gününden sonra ortadan kaldırılmış sayılacaklardır.

Bununla birlikte, her durumda, bu tür bir sözleşmeden yararlanmış olan kimse, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlamak üzere altı ay içinde, hak sahibinden yeni bir lisans isteyebilecek ve bunun koşulları, Taraflar arasında anlaşma yolu ile kararlaştırılmazsa, işbu Bölümün beşinci Kesiminde yazılı Karma Hakem Mahkemesince saptanacaktır. O zaman, Mahkeme, gerekiyorsa, Savaş sırasında haklarının kullanılması nedeniyle, haklı göreceği ödenmesi gereken parayı saptayabilecektir.

Madde 90 — İşbu Andlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan ülkeler halkı, gerek bu ayrılışa, gerek onun sonucu olarak doğacak uyrukluk değişikliğine karşın, Osmanlı yasalarına göre, bu değişiklik sırasında sahip oldukları sınaî, edebî ve güzel sanatlar mülkiyet haklarından Türkiye'de bütünüyle yararlanmayı sürdüreceklerdir.

Bu andlaşma ile Türkiye'den ayrılan ülkelerde, bu ayrılış sırasında yürürlükte olan ya da 86 ncı Madde gereğince yeniden yerine getirilecek ya da geri verilecek olan sınaî, edebî ve güzel sanatlar mülkiyet hakları, sözkonusu toprakların geçeceği Devletçe tanınacak ve Osmanlı yasalarının tanıdığı süre boyunca bu ülkeler üzerinde yürürlükte kalacaktır.

Madde 91 — Osmanlı İmparatorluğu Hükümetinin İstanbul'da ya da başka yerlerde 30 Ekim 1918 gününden beri, yöntemine uygun biçimde, vermiş olduğu buluş belgeleri ya da fabrika markaları konusunda yapılan tesçil işlemleri ve, bunun gibi, işbu buluş belgeleri ile fabrika markalarının, devir ve teslimine ilişkin her türlü kayıt ya da tescil işlemleri, ilgililerin işbu Andlaşmanın yürürlüğe sokulması gününden başlayarak üç ay içinde, verecekleri dilekçeler üzerine, Türkiye Hükümetinc bildirilecek ve bu Hükümetçe tesçil edilecektir. İşbu tesçilin hükmü, önceki tesçil gününden başlayarak geçerlidir.

BÖLÜM : V

KARMA HAKEM MAHKEMESİ

Madde 92 — Bir yandan Müttefik Devletlerden her biri, öte yandan Türkiye arasında, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak üç aylık süre içinde, birer Karma Hakem Mahkemesi kurulacaktır.

Bu Mahkemelerden her biri, ikisi ilgili Hükümetlerin her birince atanmak üzere, üç üyeden oluşacaktır. Bu Hükümetler birden fazla kişiyi atamak yetkisine sahip olacaklar ve Mahkemede üye sıfatıyla bulunacak kişiyi, duruma göre, bunlar arasından seçeceklerdir. Başkan ilgili iki Hükümet arasında anlaşılarak atanacaktır.

Bu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak iki aylık süre içinde bu anlaşma gerçekleştirilemezse, sözkonusu Başkan, ilgili Hükümetlerden birisinin istemi üzerine, Lahey Uluslararası Sürekli Adalet Mahkemesi Başkanınca, Savaş sırasında tarafsız kalmış olan Devletler uyrukluğundaki kişiler arasından atanacaktır.

Eğer bu iki ay içinde ilgili Hükümetlerden biri kendisini Mahkemede temsil edecek üyeyi seçemeyecek olursa, öteki ilgili Hükümetin istemi üzerine, sözkonusu üyenin atanması Milletler Cemiyeti Meclisince yapılacaktır.

Mahkeme üyelerinden biri ölür ya da çekilirse, ya da görevlerini herhangi bir nedenle, yapamayacak bir durumda bulunursa, atama için saptanmış yönteme göre, yerine ötekinin atanması yoluna gidilecektir. Bu iki aylık süre ölümün, çekilmenin ve görev yapılması olanaksızlığının, yöntemine göre, kanıtlanmış bulunduğu günden başlayacaktır.

Madde 93 — Karma Hakem Mahkemelerinin merkezi İstanbul olacaktır. Eğer sorunların nicelik ve niteliği gerekli kılarsa, ilgili Hükümetler her Mahkemede bir ya da birkaç Şube kurmak yetkisine sahip olacaklardır. Bu Şubelerden her birinin toplanması için duruma göre, her hangi bir yer saptanabilecektir. Şubelerden her biri bir ikinci Başkan ile, 92. Maddenin 2 ilâ 5. Fıkralarında yazılı olduğu üzere atanmış iki üyeden oluşacaktır.

Her Hükümet Mahkeme önünde kendisini temsil etmek için bir ya da bir kaç memur (Ajan) atayacaktır.

Eğer Karma bir Hakem Mahkemesinin ya da Şubelerinden birisinin kuruluşundan başlayarak iki yıl sonra işbu Mahkeme ya da Şube işlerini bütünlememiş olursa ve o Mahkeme ya da Şubenin toplandığı yerin bulunduğu topraklara sahip olan Devlet istemde bulunursa sözkonusu Hakem Mahkemesi ya da Şubesi bu toprakların dışına taşınacaktır.

Madde 94 — 92. ve 93. Maddeler uyarınca kurulan Karma Hakem Mahkemeleri, işbu Andlaşma gereğince kendi yetkilileri içine giren anlaşmazlıklar konusunda hüküm vereceklerdir.

Üyelerinin çoğunluğunun verdiği karar Mahkemenin kararı olacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Karma Hakem Mahkemelerinin kararlarını kesin saydıklarını ve kendi uyrukları için bunların uyulmasını zorunlu kılacaklarını ve Mahkeme kararları kendilerine bildirilir bildirilmez hiç bir uygulama [tenfiz] kararı alınmasına gerek olmaksızın, bunların tüm toprakları üzerinde yerine getirilmesini sağlamayı kabul etmişlerdir.

Bundan başka, Bağıtlı Yüksek Taraflar özellikle Mahkeme kararlarının iletilmesine ve kanıtların toplanmasına ilişkin konularda kendi Mahkeme ve makamlarının Karma Hakem Mahkemelerine ellerinden gelen her türlü yardımı doğrudan doğruya yapmağı üstlenirler.

Madde 95 — Karma Hakem Mahkemeleri adalete, hak gözetirliğe ve iyiniyete uygun biçimde çalışacaklardır.

Her Mahkeme, önünde kullanılacak dili saptayacak ve sorunları iyice anlayabilmek üzere, gerekli çevirileri yaptıracak ve izlenecek yargılama yöntem kurallarını ve sürelerini belirleyecektir. Bu kuralların düzenlenmesinde, aşağıdaki ilkelere uyulacaktır.

(1). Yargılama yöntemi, bir tasarı [lâyiha] ve buna bir karşı-tasarı verilmesini öngörecek, ayrıca bir karşı - tasarının yanıtı ile onun da yanıtının verilmesi olanağını içerecektir. Eğer taraflardan biri sözlü düşünceler ileri sürmek ya da sürdürmek isteminde bulunursa, öteki tarafa da, böyle bir durumda, aynı biçimde davranma yetkisi tanınması koşulu ile, buna izin verilecektir.

(2). Mahkeme soruşturma yapılmasını, belgeler sunulmasını, bilirkişiye başvurulmasını emretmek; yerinde keşif [expertise] ve incelemede bulunmak, her türlü bilgiyi istemek, tanıkları dinlemek ve taraflardan ya da temsilcilerinden her türlü sözlü açıklama istemek konularında tüm yetkiye sahip olacaktır.

(3). İşbu Andlaşmada yazılı tersine hükümler dışarda tutulmak üzere, Mahkemenin kuruluşu gününden başlayarak altı aylık sürenin bitiminden sonra, sözkonusu Mahkemenin bir kararı ile verilmiş ve uzaklık ya da zorlayıcı nedenlerle, kural - dışı olarak haklı görülmüş bir özel izin bulunamadıkça, hiç bir istem ve sav kabul edilmeyecektir.

(4). Bir yıl içinde, toplamı sekiz haftayı geçmeyecek olan tatil dönemleri dışında, işlerin ivedilikle görülmesini sağlamak üzere, her hafta yeterince toplantı yapmak Mahkemenin görevi olacaktır.

(5). Hükümler, işin Mahkemece görüldüğünü gösteren yargılamanın bitiminden başlayarak en geç iki ay sonra verilmiş olmalıdır.

(6). Konunun gerektirdiği duruşmalar ve, her durumda, hükümlerin okunması açık celsede olacaktır.

(7). Her Karma Hakem Mahkemesi, işlerin iyi biçimde yürütülmesine yararlı görürse, çalışma yeri dışında bir ya da bir kaç toplantı yapmak yetkisine sahip olacaktır.

Madde 96 — İlgili Hükümetler her bir Mahkeme için, aralarında anlaşarak, bir genel Sekreter atayacak ve her biri ona bir ya da birkaç Sekreter verecektir. Mahkemenin, ilgili Hükümetlerin onayı ile, yardımlarına gerek göreceği kişileri tutabilmesi bakımından, Genel Sekreter ve Sekreterler onun emri altında bulunacaktır.

Her Mahkeme Sekreterliğinin Büroları İstanbul'da olacaktır. Başka herhangi bir yerde yardımcı Büro kurmak ilgili Hükümetlerin işidir.

Her Mahkeme kendisine verilecek olan işlere ilişkin arşivleri, yazı ve belgeleri kendi Sekreterliğinde saklayacak ve görevinin bitiminde bunları toplantı yerinin bulunduğu Hükümetin Arşiv Dairesine verecektir. Bu arşivler ilgili Hükümetlere her zaman açık olacaktır.

Madde 97 — Her Hükümet atadığı Karma Hakem Mahkemeleri üyeleri ile atayacağı memur ya da Sekreterlerin ücret ve ödeneklerini ödeyecektir.

Başkan ile Genel Sekreterin ücret ve ödenekleri ilgili Hükümetlerce, aralarında anlaşarak, saptanacak ve bu ücret ve ödenekler ile Mahkemenin ortak harcamaları her iki Hükümetçe yarı yarıya ödenecektir.

Madde 98 — İşbu Kesim Japonya ile Türkiye arasında ortaya çıkmış olup, bu Andlaşma uyarınca Karma Hakem Mahkemesinin yetkisi içinde bulunması gereken işlere uygulanmayacaktır; bu işler iki Hükümet arasında anlaşma yolu ile çözümlenecektir.

KESİM : VI

ANDLAŞMALAR

Madde 99 — İşbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra ve onun içerdiği hükümler bozulmaksızın, aşağıda sayılan ekonomik ya da teknik nitelikteki çok taraflı Andlaşmalar, Sözleşmeler, Anlaş-

malar, Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletlerden bunlara taraf olanlar arasında yeniden yürürlüğe gireceklerdir.

(1). Denizaltı kablolarının korunmasına ilişkin 14 Mart 1884, 1 Aralık 1886 ve 23 Mart 1887 günlü Sözleşmeler ile 7 Temmuz 1887 günlü bütünleyici [de clôture] Protokol;

(2). Gümrük tarifelerinin yayımlanmasına ve gümrük tarifelerinin yayımlanması için uluslararası bir Birlik kurulmasına ilişkin 5 Temmuz 1890 günkü Sözleşme;

(3). Paris'te Uluslararası Sağlık Ofisi kurulmasına ilişkin 9 Aralık 1920 Anlaşması [Arrangement];

(4). Roma'da Uluslararası bir Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin 7 Haziran 1905 günlü Sözleşme;

(5). Escaut Irmağı üzerinde geçiş resminin satın alınmasına ilişkin 16 Temmuz 1863 günlü Sözleşme;

(6). İşbu Andlaşmanın 19. Maddesindeki özel hükümleri saklı kılmak koşulu altında, Süveyş Kanalının özgürce kullanılmasını güvence altına alacak bir rejim saptanmasına ilişkin 29 Ekim 1888 günlü Sözleşme;

(7). 30 Kasım 1920 günlü Madrit'te imzalanan Sözleşme ve Anlaşmalarla birlikte, Evrensel Posta Birliğine ilişkin Sözleşme ve Anlaşmalar;

(8). 10 - 22 Temmuz 1875 günü Sen - Petersburg [bugünkü Leningrad] da imzalanan Uluslararası Telgraf Sözleşmeleri ve 11 Haziran 1908 de Libzon'da Uluslararası Telgraf Konferansında kararlaştırılan Tüzükler ve Tarifeler;

Madde 100 — Türkiye aşağıda sayılan Sözleşmelere ya da Anlaşmalara katılmağı ve onları onaylamağı yükümlenir.

(1). Otomobillerin uluslararası dolaşımına ilişkin 11 Ekim 1909 günlü Sözleşme;

(2). Gümrük resmine bağlı vagonların kurşunlanarak kapatılmasına ilişkin 15 Mayıs 1886 günlü Anlaşma ve 18 Mayıs 1907 günkü Protokol;

(3). Denizlerde çarpışma, yardım ve kurtarma işlerine ilişkin kimi kuralların birleştirilmesiyle ilgili 23 Eylül 1910 günlü Sözleşme;

(4). Hastahane gemilerinin limanlarda resim ve vergilerden bağışıklığına ilişkin 21 Aralık 1904 günlü Sözleşme;

(5). Kadın ticaretinin yasaklanmasına ilişkin 18 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 günlü Sözleşmeler;

(6). Fuhuş ile ilgili yayınların yasaklanmasına ilişkin 4 Mayıs 1910 günlü Sözleşme;

(7). 54, 88 ve 90. Maddelerin saklı kalması koşulu ile, 17 Ocak 1912 günlü Sağlık Sözleşmesi;

(8). Filoksera hastalığına karşı alınacak önlemlere ilişkin 3 Ekim 1881 ve 15 Nisan 1889 günlü Sözleşmeler;

(9). Afyon konusunda 23 Ocak 1912 günü La Haye'de imzalanan Sözleşme ile 1914 Ek Protokolü;

(10). 5 Temmuz 1912 günlü Uluslararası Telsiz Telgraf Sözleşmesi;

(11). Afrika'da alkollü maddelerin bağlı tutulacağı rejime ilişkin Saint - Germain - en - Laye'de imzalanan 10 Eylül 1919 günlü Sözleşme;

(12). 26 Şubat 1885 günlü Berlin Genel Bağıtı ile 2 Temmuz 1890 günlü Brüksel Demeci ve Genel Senedinin yeniden incelenmesi konusunda Saint - Germain - en - Laye'de imzalanan 10 Eylül 1919 günlü Sözleşme;

(13). Eğer Türkiye 1 Mayıs 1920 günlü Protokol hükümlerinin uygulanmasıyla coğrafya durumunun gerektirdiği değişikliklere kavuştuğunu görürse, Havayolu ile Gezilerin Düzenlenmesine ilişkin 13 Ekim 1919 günkü Sözleşme;

(14). Kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin 26 Eylül 1906 günü Berne'de imzalanan Sözleşme.

Türkiye, bunlardan başka, telli ve telsiz telgraflara ilişkin uluslararası yeni Sözleşmelerin düzenlenmesine katılmağı yükümlenir.

BÖLÜM: IV

ULAŞIM YOLLARI VE SAĞLIK İŞLERİ

KESİM: I

ULAŞIM YOLLARI

Madde 101 — Türkiye, transitin serbestliğine ilişkin Barselon Konferansınca 14 Nisan 1921 günü kabul edilmiş olan Sözleşme ile Statüye ve uluslararası nitelikte, gidiş - gelişe elverişli su yollarına uygulanacak rejime ilişkin anılan Konferansça 19 Nisan 1921 günü kabul edilmiş bulunan Sözleşme ve Statü ile Ek Protokole katıldığını açıklar.

Böylece, Türkiye işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlamak üzere, bu Sözleşme, Statü ve Protokoller hükümlerinin yürürlüğe konulmasını yükümlenir.

Madde 102 — Türkiye, deniz kıyısı bulunmayan Devletlerin gemi bayrağına sahip olma haklarının tanınmasına ilişkin 20 Nisan 1921 günlü Barselon Deklarasyonuna katıldığını açıklar.

Madde 103 — Türkiye, 20 Nisan 1921 günlü Barselon Konferansının uluslararası rejime bağlı limanlara ilişkin Öğütleme Kararlarına katıldığını açıklar.

Türkiye bu rejim altına konulacak limanları daha sonra bildirecektir.

Madde 104 — Türkiye, 20 Nisan 1921 günlü Barselon Konferansının uluslararası demiryollarına ilişkin öğütleme kararlarına katıldığını açıklar. Bu öğütlemeler işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, Türk Hükümetince, karşılıklı olmak koşulu ile, uygulanacaktır.

Madde 105 — Türkiye, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra, 14 Ekim 1890, 20 Eylül 1893, 16 Temmuz 1895, 16 Haziran 1898 ve 19 Eylül 1906 günlerinde Bern'de imza edilen Demiryolları ile eşya taşınmasına ilişkin Sözleşmelere ve Düzenlemelere [Arrangements] katılmağı yükümlenir.

Madde 106 — Yeni sınırların geçeceği yerler nedeniyle, bir ülkenin iki bölümünü birbirine bağlayan bir demiryolu öteki ülkeyi kesiyor ya da bir ülkeden başlayan bir demiryolu kolu başka bir ülkede son buluyorsa, iki ülke arasındaki ulaşıma ilişkin konularda işletme koşulları, özel olarak kararlaştırılan hükümler saklı kalmak üzere, ilgili Demiryolu Yönetimleri arasında yapılacak bir anlaşma ile düzenlenecektir; bu Yönetimler anlaşma koşulları üzerinde uyuşamazlarsa, bunlar hakem yolu ile belirlenecektir.

Türkiye ve onunla sınırı olan Devletler arasındaki sınır üzerinde tüm tren istasyonlarının kurulması ve bu istasyonlar arasındaki demiryolların işletilmesi özdeş koşullar içeren anlaşmalarla düzenlenecektir.

Madde 107 — Geldiği ya da gittiği yer Türkiye ya da Yunanistan olup Yunan - Bulgar sınırı ile, Kuleliburgaz yakınına düşen Yunan-Türk sınırı arasındaki Doğu Demiryollarının üç kesiminden transit olarak yararlanan yolcular ve ticaret eşyasından işbu transit nedeniyle

hiç bir resim ya da harç alınmayacak ve hiç bir pasaport ya da gümrük kontrolü işlemi yapılmayacaktır.

İşbu Maddenin uygulanması Milletler Cemiyeti Meclisinin seçeceği bir Komiserce sağlanacaktır.

Yunan ve Türk Hükümetleri bu Komiser katında yukarıda sözüedilen hükümlerin uygulanmasına ilişkin her soruna Komiserin ilgisini çekmekle görevli ve bu görevin yapılması için gerekli tüm kolaylıklardan yararlanacak bir temsilci atamak hakkına sahip olacaklardır. Bu Temsilciler, gereksinim duyacakları alt memurların sayısı ve niteliği konusunda Komiserle anlaşacaklardır.

Sözkonusu hükümlerin uygulanmasına ilişkin olup çözümlemeği başaramadığı her sorunu, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına sunmak bu Komiserin yetkisi içinde bulunacaktır. Yunanistan ve Türkiye Hükümetleri, çoğunlukla karar alacak olan işbu Meclis'in her kararına uymağı yükümlenirler.

Bu Komiserin maaşı ve yapacağı hizmete ilişkin harcamaları Yunan ve Türk Hükümetlerince eşit biçimde karşılanacaktır.

Türkiye daha sonra Edirne'yi Kuleliburgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlayan bir demiryolu yaparsa, işbu Maddenin, Kuleliburgaz ve Bosnaköy yanındaki Yunanistan - Türkiye sınır noktaları arasında, iki yönlü transite ilişkin hükümleri geçersiz kalacaktır.

İlgili Hükümetlerden her biri, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlamak üzere, beş yıllık bir süre sonunda işbu Maddenin 2-5. Fıkralarında öngörülen denetlemeği sürdürmeğe neden olup olmadığı konusunda bir karar vermesi için Milletler Cemiyeti Konseyine başvurmak hakkına sahip olacaklardır. Bununla birlikte, Yunan - Bulgar sınırı ile Bosnaköy arasında bulunan Doğu Demiryollarının iki kesimi üzerindeki transite ilişkin olan 1. Fıkra hükümlerinin yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır.

Madde 108 — Gerek Osmanlı Hükümetinin ya da özel Ortaklıkların olup işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklarda bulunan limanlar ile demiryollarının geçirimine ilişkin, gerek Bağıtlı Devletler arasında ayırcalık hakkı sahiplerine ve memurlarının emeklilik işlerine ilişkin olarak önceden konulmuş ya da konulacak özel hükümler saklı kalmak üzere, demiryollarının geçirimi aşağıdaki koşullara göre yapılacaktır.

1° Tüm demiryolları için yapılmış yapıt ve tesisler bütünüyle, ve, olanaklı olduğu ölçüde, iyi durumda bırakılacaktır.

2° Kendisinin yürüyücü gereçleri (matériel roulant) bulunan bir demiryolu ağının tümü devredilmiş bir toprak üzerinde ise, bu gereçler 30 Ekim 1918 günlü son envantere göre bütünü ile bırakılacaktır.

3°. İşbu Andlaşma gereğince yönetimleri ayrılacak demiryollarının yürüyücü gereçlerinin bölüşülmesi, çeşitli parçaları kendilerine verilen Yönetimler arasında dostça anlaşma yolu ile saptanacaktır. Bu anlaşma, 30 Ekim 1918 günlü son envantere göre, sözkonusu demiryolu üzerindeki kayıtlı gereçlerin önemini, servis yolları ile birlikte, demiryollarının uzunluğunu, ulaşımın nitelik ve niceliğini hesaba katacaktır Anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlıklar hakem yolu ile çözümlenecektir. Hakem kararı, gerekiyorsa, her kesimde bırakılması gereken lokomotifleri, yolcu ve yük vagonlarını gösterecek, bunların devralınması koşullarını belirleyecek ve eldeki atölyelere götürülen gereçlerin, kısa bir süre içinde, bakımını sağlamak için zorunlu görülecek düzenlemeleri ortaya koyacaktır.

4°. Ana maddeler, oturma eşyası ve aletler, yürüyen gereçlerin bağlı tutulduğu koşulların tıpkısına bağlı olacaktır.

Madde 109 — Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir Devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir Devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir Devletin toprakları üzerinde, Savaştan önceki yapılagelişler gereğince, öteki bir Devletin topraklarından çıkan sular ya da idrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili Devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir.

Anlaşma olmazsa sorun hakem yolu ile çözümlenecektir.

Madde 110 — Romanya ve Türkiye, Köstence - İstanbul [telgraf] kablosunun işletme koşullarını hakça saptamak üzere, aralarında anlaşacaklardır. Anlaşma olmazsa, sorun hakem yolu ile çözümlenecektir.

Madde 111 — Türkiye, gerek kendi, gerek uyrukları adına, artık kendi topraklarına erişmeyen kabloların tümü ya da parçaları üzerinde, ne nitelikte olursa olsun, tüm hak ya da ayrıcalıklardan vazgeçer.

Eğer yukarıdaki Fıkra gereğince geçirimi yapılmış olan kablolar ya da kabloların bir bölümü özel mülkiyetten ise, sahiplerinin zararlarının giderimi, mülkiyetin geçtiği Hükümlerce karşılanacaktır. Zarargiderimin tutarında anlaşma olmazsa, bu tutar hakem yolu ile saptanacaktır.

Madde 112 — Türkiye kendi topraklarında en az bir bağlantısı olan kablolar üzerinde daha önce sahip olduğu mülkiyet haklarını koruyacaktır.

Bu kabloların Türk topraklarına giriş haklarının kullanılması ve onların işletilmesi koşulları ilgili Devletlerce, dostça anlaşarak, düzenlenecektir. Anlaşma olmazsa, anlaşmazlık hakem yolu ile çözümlenecektir.

Madde 113 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendisiyle ilgili olarak, Türkiye'de yabancı postahanelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini açıklarlar.

KESİM : II

SAĞLIK İŞLERİ

Madde 114 — İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulu (Conseil Supérieur de Santé de Constantinople) kaldırılmıştır. Türkiye'nin kıyıları ve sınırlarının sağlık örgütüyle Türk yönetimi görevlidir.

Madde 115 — Oranları ve koşulları hakça olacak tek düzen bir sağlık tarifesi, Türk bayrağı ile yabancı bayrakları ayırt etmeksizin, tüm gemilere ve Türkiye uyruklarına uygulanan özdeş koşullarla, yabancı Devlet uyruklarına uygulanacaktır.

Madde 116 — Türkiye, açıkta kalmış olan eski sağlık memurlarının, İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulunun paralarından ayrılarak verilmek üzere, zarar giderimi haklarına ve işbu Kurulun bugünkü eski memurlarının ve onların yerine geçen hak sahiplerinin kazanılmış öteki tüm haklarına bütünüyle saygı göstermeği üstlenir. İşbu haklara, eski İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulu'nun yedek akçesinin ayrılması biçimine ve eski Sağlık Yönetiminin kesin arıtımına ilişkin tüm işler ile onlara benzer ya da bağlı olan öteki tüm sorunlar, özel (ad hoc) bir Komisyonca çözümlenecektir. Bu Komisyon, Almanya, Avusturya ve Macaristan dışındaki İstanbul Sağlık İşleri Yüksek

Kuruluna katılmış olan Devletlerden her birinin bir temsilcisinden oluşacaktır. Gerek yukarıda sözüedilen arıtma, gerek bu arıtımdan sonra kalan paraların tahsis yönüne ilişkin olarak, işbu Komisyonun üyeleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, Komisyonda temsil edilen Devletlerden her biri, son kararı alacak olan Milletler Cemiyeti Meclisine başvurma hakkına sahip bulunacaktır.

Madde 117 — Türkiye ile Mekke'de Hac ödevinin, Kudüs ziyaretinin ve Hicaz Demiryollarının korunmasında ilgili bulunan Devletler, uluslararası Sağlık Sözleşmelerinin hükümleri uyarınca, özel önlemler alacaklardır. Uygulamada eksiksiz bir tekdüzen sağlamak amacıyla, bu devletler ile Türkiye, Hac ve ziyaretlere ilişkin sağlık Eşgüdüm Komisyonu kuracaklardır. Bu Komisyon'da Türkiye Sağlık Daireleri ve Mısır Deniz ve Karantina Sağlık Kurulu temsil edilecektir.

Bu Komisyon, toprakları üzerinde toplanacağı Devletin önceden iznini alacaktır.

Madde 118 — Hac ve ziyaretlere ilişkin Sağlık İşleri Eşgüdüm Komisyonu'nun çalışmaları konusunda, gerek Milletler Cemiyeti Sağlık Komitesine ve Uluslararası Genel Sağlık Ofisine, gerek Hac ve ziyaretle ilgili her ülkenin istemde bulunacak Hükümetine raporlar gönderilecektir. Komisyon, kendisine Milletler Cemiyetince, Uluslararası Genel Sağlık Ofisince ya da ilgili Hükümetlerce yöneltilecek tüm sorular üzerine görüşünü bildirecektir.

KESİM : V

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

SAVAŞ TUTSAKLARI

Madde 119 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, ellerinde kalmış olan savaş tutsakları ile sivil tutukluları hemen ülkelerine geri yollamağı yükümlenirler.

Yunanistan ve Türkiye'nin, her birinin elinde bulunan savaş tutsakları ve sivil tutukluların mübadelesi bu Hükümetler arasında 30 Ocak 1923 günü Lozan'da imza edilmiş olan özel Anlaşmanın konusunu oluşturmaktadır.

Madde 120 — Disipline aykırı eylemler nedeniyle cezaya çarptırılması gereken ya da çarptırılmış olan savaş tutsakları ve sivil tutuk-

lular, cezalarının bütünlenmesine ya da onlara ilişkin yasal kavuşturmanın sona ermesine bakılmazsızın, geri yollanacaktır.

Disiplin cürümleri dışındaki eylemeleri nedeniyle cezaya çarptırılması gereken ya da çarptırılmış olanların tutuklulukları sürdürülebilecektir.

Madde 121 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, kaybolanların aranması ya da geri gönderilmeme isteğinde bulunmuş olan savaş tutsakları ve sivil tutukluların kimliklerinin belirlenmesi için, her biri kendi toprakları üzerinde, her türlü kolaylığı göstermeği yükümlenirler.

Madde 122 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Andlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, savaş tutsakları ve sivil tutukluların olduğu ya da olmuş bulunduğu halde alıkonulmuş tüm eşya, para, hisse senetleri, tahviller, belgeler ya da her türlü kişisel eşyanın geri verilmesini yükümlenir

Madde 123 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi Ordularınca ele geçirilmiş olan savaş tutsaklarının geçimleri için harcanan paraların ödenmesinden karşılıklı olarak vazgeçtiklerini açıklarlar.

2. MEZARLIKLAR

Madde 124 — Aşağıda 126. Maddenin özel hükümleri zedelenmeksizin, Bağıtlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin 29 Ekim 1914'ten beri savaş alanında, ya da yaralanma, kaza ya da hastalık sonucunda ölen kara ve deniz askerleri ile o günden beri, tutsaklık sırasında ölmüş savaş tutsakları ve sivil tutukluların, kendi egemenlikleri altında bulunan topraklar üzerindeki mezarlıklarına, mezarlarına, toplu ceset çukurlarına ve adlarına dikilen anıtlara saygı gösterecek ve onların bakımını yapacaklardır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin sözkonusu mezarlıkları, mezarları ve toplu ceset çukurlarını belirlemek. kaydını yapmak, yönetmek ve bunların bulundukları yerlerde uygun anıtlar dikmekle görevlendirecekleri Komisyonlara, kendi toprakları üzerinde görevlerini yapmak için, tüm kolaylıkları gösterme konusunda anlaşacaklardır.

Bağıtlı Taraflar, yukarıda sözügeçen kara ve deniz askerlerinin kemiklerinin yurtlarına geri gönderilmesi konusundaki istemleri yerine getirebilmek için, ulusal yasalar hükümleri ve genel sağlığın gerekleri saklı kalmak koşulu ile, her türlü kolaylığı, karşılıklı olarak, göstermeğe söz verirler.

Madde 125 — Bağıtlı Yüksek Taraflar :

Birincisi : Tutsak iken ölen savaş tutsakları ve sivil tutukluların, kimliklerinin belirlenmesi için yararlı tüm bilgilerle birlikte, eksiksiz bir listesini;

İkincisi : Kimlikleri belirlenmeksizin gömülmüş ölülerin, mezarlarının sayısı ve yerleri konusunda her türlü bilgileri, karşılıklı olarak, birbirlerine vermeği yükümlenirler.

Madde 126 — Romanya topraklarında 27 Ağustos 1916'dan beri ölen Türk kara ve deniz askerleri ve savaş tutsaklarının mezarları, toplu ceset çukurları ve adlarına dikilen anıtların bakımı ile sivil tutuklulara ilişkin 124. ve 125. Maddelerden doğan başkaca her hangi bir yükümlülük için Romanya Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında özel bir Andlaşma yapılacaktır.

Madde 127 — 124. ve 125. Maddelerin genel nitelikteki hükümlerini bütünlemek için, bir yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya Hükümetleri, öte yandan Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri 128. den 136'ya dek olan Maddelerdeki özel hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 128 — Türkiye Hükümeti, Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya Hükümetlerine karşı kendi toprakları üzerinde onların savaş alanında ya da yaralama, kaza, ya da hastalık sonucu ölmüş olan kara ve deniz askerleri ile tutsak iken ölen savaş tutsakları ve sivil tutukluların mezarları, mezarlıkları, toplu ceset çukurları ve adlarına dikilmiş anıtlarının üzerinde bulunduğu arsaları o devletlere ayrı ayrı ve süresiz olarak bırakmağı yükümlenir.

Bundan başka sözkonusu mezarlara, mezarlıklara, toplu ceset çukurlarına ve anıtlara serbestçe girilmesine ve, gerekiyorsa, cadde ve yolların yapılmasına izin vermeği yükümlenir.

Yunan Hükümeti, kendi topraklarına ilişkin olarak, özdeş yükümlülükleri üstlenir.

Yukarıdaki hükümler, verilen arsalarda Türk egemenliğini ya da, duruma göre, Yunan egemenliğini zedelemez.

Madde 129 — Türkiye Hükümetince verilecek arsalar içinde, özellikle Britanya İmparatorluğu için 3 sayılı haritada gösterilmiş olan Anzak adlı Kesim (Arıburnu) de bulunacaktır.

Britanya İmparatorluğunun yukarıda belirtilen arsalardan yararlanması şu koşullar içinde olacaktır :

(1). Bu arsalar, işbu Andlaşma ile belirlenen kullanma amacından başka bir biçimde kullanılmayacak; böylece hiç bir askersel ya da ticarî amaçla ya da verilmesine neden olan yukarıda belirli amaca aykırı, başkaca hiç bir amaçla kullanılmayacaktır.

(2). Türkiye Hükümeti, mezarlıklarla birlikte, sözkonusu arsaları her zaman denetlemek hakkına sahip bulunacaktır.

(3). Mezarlıkların korunmasında sivil bekçilerin sayısı, her mezarlık için bir bekçiyi geçmeyecektir. Mezarlıkların dışındaki arsalar için özel bekçiler olmayacaktır.

(4). Sözkonusu arsalarda, mezarlıkların gerek içinde, gerek dışında, bekçiler için zorunlu konutlardan başka hiç bir konut yapılmayacaktır.

(5). Sözkonusu arsaların deniz kıyısı üzerinde, kişi ve mal indirip bindirmeğe yararlı hiç bir rıhtım, mendirek, ya da iskele yapılmayacaktır.

(6). Gerekli tüm resmî işlemler yalnız Boğazların iç kıyılarında yapılabilecek ve arsalara ancak bu işlemlerin yapılmasından sonra girilebilecektir. Türk Hükümeti, olanaklı bulunduğu ölçüde, kolay olması gereken bu işlemlerin, işbu Maddenin öteki hükümleri zedelenmemek koşulu ile, Türkiye'ye giden başka yabancılar için konulmuş işlemlerden daha zor olmamasını ve her türlü yersiz gecikmeyi önleyici biçimde yapılmasını kabul eder.

(7). Sözkonusu yerleri ziyaret etmek isteyen kişiler silâhlı olmayacaklardır. Türk Hükümeti işbu kesin yasaklamanın uygulanmasını izlemek hakkına sahip bulunacaktır.

(8). 150 kişiden fazla olan her ziyaretçi kafilesinin varışından en az bir hafta önce Türk Hükümetine bilgi verilmesi gerekecektir.

Madde 130 — Mezarlara, mezarlıklara ve toplu ceset çukurlarına ve anıtlara ilişkin sorunları yerinde çözümlemekle görevli olarak Büyük Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetlerinden her biri birer Komisyon atayacaktır. Bu Komisyonlarda Türk ve Yunan Hükümetleri de birer temsilci bulunduracaktır.

İşbu Komisyonlar özellikle :

(1). Cesetlerin gömüldüğü ya da gömülmüş olabileceği bölgeleri bulmak ve mezarları, toplu ceset çukurlarını ve anıtları saptamak;

(2). Mezarların, gerekiyorsa, bir arada toplanması koşullarını saptamak; Türk topraklarında Türk temsilcisi ve Yunan topraklarında Yunan temsilcisi ile anlaşarak, toplu mezarlıklar ile çukurların ve dikilecek anıtların yerlerini belirlemek; kullanılacak arsa genişliğini, zorunlu en düşük düzeyde tutarak, bu yerlerin sınırlarını belirlemek;

(3). Kendi uyrukları için yapılmış ya da yapılacak mezarların, mezarlıkların, çukurların ve anıtların kesin planlarını, bağlı oldukları Hükümetleri adına, Türk ve Yunan Hükümetlerine bildirmekle görevlidirler.

Madde 131 — Kendilerine arsa ayrılan Hükümetler, işbu toprakları yukarıda öngörüldüğünden başka biçimde kullanmamağı ve kullanmağa izin vermemeği yükümlenir. Sözkonusu arsalar deniz kıyısında bulunuyorsa, kıyı toprakları verildiği Hükümetlerce her hangi bir kara ve deniz gücü için ya da ticaret amacıyla kullanılmayacaktır. Üzerinde mezarlar ve mezarlıklar yapılmasından vazgeçilecek ve anıt dikilmesi için kullanılmayacak topraklar yine Türk ya da, duruma göre, Yunan Hükümetine kalacaktır.

Madde 132 — 128. inciden 130. uncuya kadar olan Maddelerde yazılı arsaların süresiz olarak ve bütünüyle yararlanmaları için Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetlerine bırakılmasına ilişkin yasal ve yönetimsel gerekli önlemler, Türk Hükümeti ve Yunan Hükümetince, 130. Maddenin 3. Fıkrasında öngörülen bildirimi izleyecek olan altı ay içinde alınacaktır.

Eğer kamulaştırmak yoluna, gitmek gerekirse, Türk ve Yunan Hükümetleri bu kamulaştırımları, her biri kendi toprakları üzerinde, giderlerini kendileri karşılayarak yapacaktır.

Madde 133 — Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri, uyruklarının mezarlarının, mezarlıklarının, toplu ceset çukurlarının ve anıtlarının yapımı, düzenlenmesi ve bakımı işlerini uygun göreecekleri her hangi bir Kuruma bırakmakta özgür olacaklardır. Bu Kurumlar askersel bir nitelikte bulunmayacaktır. Mezarların bir araya getirilmesini, mezarlık ve toplu ceset çukurlarının kurulmasını sağlamak üzere, cesetlerin mezarlardan çıkarılması ve başka bir yere götürülmesi ve kendilerine arsa ayrılan Hükümetlerce yurtlarına geri yollanması kararlaştırılacak cesetlerin mezarlardan çıkarılıp taşınması işlerini yaptırmak hakkına yalnız bu Kurumlar sahip olacaktır.

Madde 134. — Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri Türkiye'de bulunan mezarların, mezarlıkların, toplu ceset çukurlarının ve anıtların korunması işini kendi uyrukları arasından atanmış bekçilerle sağlama hakkına sahip olacaklardır. Türk makamlarınca tanınacak olan bu bekçiler mezarların, mezarlıkların, toplu ceset çukurlarının ve anıtların korunmasını sağlamak üzere, bu makamlardan yardım göreceklerdir. Bekçilerin, hiç bir askersel niteliği olmayacaktır; ancak kendilerini savunmak için bir tabanca ya da otomatik tabanca taşıyabileceklerdir.

Madde 135. — 128. inciden 131. inci'ye dek Maddelerde sözkonusu arsalar Türkiye ve Türk makamları ve, duruma göre, Yunanistan ve Yunan makamlarınca hiç bir kira bedeline, resim ya da vergiye bağlı tutulmayacaktır. Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri temsilcileri ile mezarları, mezarlıkları, toplu ceset çukurlarını ve anıtları ziyaret isteğinde bulunan kişiler için oralara girmek her zaman serbest olacaktır. Türk Hükümeti ve Yunan Hükümeti sözkonusu arsalara çıkan yolların bakımını süresiz biçimde üstleneceklerdir.

Türk Hükümeti ve Yunan Hükümeti yukarıda sözüedilen mezarların, mezarlıkların, toplu ceset çukurlarının ve anıtların bakımıyla görevli kişilerin gereksinimleri ve toprakların sulanması için yeterince suyu sağlayabilmeleri konusunda Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetinlerine her türlü kolaylığı göstermeği yükümlenirler.

Madde 136 — Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri, Türkiye'den ayrılan topraklarda bulunanlarla kendi Hükümetlerine bağlı topraklarda gömülü Türk kara ve deniz askerleri için mezarlar, mezarlıklar, toplu ceset çukurları ve anıtlar kurulması için 128. Madde ile 130. uncudan 135. inciye dek olan Maddeler hükümlerinden yararlanmak hakkını Türkiye Hükümetine tanımayı yükümlenirler.

3. GENEL HÜKÜMLER

Madde 137 — Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında tersine kararlaştırılan hükümler dışında, 20 Ekim 1918 gününden başlayarak işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasına dek İstanbul'u işgal eden Devletler uyruklarının, yabancıların ya da Türk uyruklarının hakları, malları ve çıkarları ve bunlardan her birinin Türk makamları ile olan ilişkileri konusunda adıgeçen devletler makamlarınca ya da onlarla anlaşarak alınmış kararlar ya da verilen buyruklar geçerli sayılacak ve bunlar nede-

niyle adı geçen Devletler ya da onların makamları aleyhine hiç bir istem ileri sürülemeyecektir.

Yukarıda sözüedilen kararlar ya da buyruklar nedeniyle uğranılan bir zarardan doğan başkaca tüm istemler Karma Hakem Mahkemesine götürülecektir.

Madde 138 — Genel affa ilişkin bugünkü Demecin IV. ve VII. paragrafların hükümleri zedelenmemesi koşulu ile, yargısal konularda 30 Ekim 1918 gününden başlayarak işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasına dek, Türkiye'de İstanbul'u işgal eden Devletlerin yargıçları, mahkemeleri ya da makamlarınca ve 8 Aralık 1921 günü kurulan Karma Yargı Komisyonunca Türkiye'de verilen kararlar ve emirler, uygulanmaya ilişkin önlemlerle birlikte, geçerli olacaktır.

Şu da var ki, bir askersel mahkeme ya da bir polis mahkemesince hukuksal konularda verilen ve kendisini yararlandıran bir yargısal karar nedeniyle her hangi bir kişi, karşılaştığı bir zararın giderimi için bir istemde bulunursa, işbu istem Karma Hakem Mahkemesine sunu lacak ve bu Mahkeme de, gerekiyorsa, bir zarar giderimi ödenmesine ya da geri verme işlemine karar verebilecektir.

Madde 139 — Sivil yönetime, yargısal ya da maliye makamlara ya da Vakıflar Yönetimine ilişkin olup, Türkiye'de bulunmakla birlikte, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprağın Hükümetini özellikle ilgilendiren arşivler, sicil defterleri, planlar, senetler ve öteki belgeler ile, buna karşılık olarak, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprak üzerinde bulunup Türk Hükümetini özellikle ilgilendiren arşivler, planlar, senetler ve öteki belgeler, karşılıklı olarak, birbirlerine geri verilecektir.

Yukarıda sözügeçen arşivler, sicil defterleri, planlar, senetler ve öteki belgeleri elinde bulunduran Hükümet, kendisini de bunlarla ilgili görüyorsa, ilgili öteki Hükümete, istem üzerine, onların fotokopilerini ya da onaylı örneklerini vermek karşılığında, asıllarını alıkoyabilecektir.

Gerek Türkiye'den, gerek ayrılan topraklardan alınıp götürülmüş olan arşivler, sicil defterleri, planlar, senetler ve öteki belgeler özellikle alındıkları topraklara ilişkin ise, bunların asılları, karşılıklı olarak, geri verilecektir.

İşbu işlemlerin gerektirdiği harcamalar, istemde bulunan Hükümetçe yapılacaktır.

Yukarıdaki hükümler, eski Osmanlı İmparatorluğunun iken 1912 yılından sonra Yunanistan'a geçen yerlerde bulunan taşınmaz mallar ya da Vakıflara ilişkin sicil defterlerine de özdeş koşullarla uygulanır.

Madde 140 — Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasında, Savaş sırasında ve 30 Ekim 1918 gününden önce, her birinin ele geçirdiği deniz ganimetleri, birbirlerine karşı hiç bir işlem ve sav konusu olmayacaktır. İstanbul'u işgal eden Devletlerce anılan günden sonra, Silâh Bırakışımının bozulması nedeniyle, elkonulan mallar [saisies] konusunda da bu hüküm geçerli olacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, İstanbul'u işgal eden Devletlerin Hükümetleri ya da Türk Hükümetince, 29 Ekim 1914 gününden 1 Ocak 1925 gününe dek, kendi limanlarında kullanılmış olan her türlü tekneler, küçük tonajlı gemiler, yatlar ve mavunalar konusunda gerek sözüedilen Devletlerin Hükümetleri ve uyruklarınca, gerek Türk Hükümeti ve uyruklarınca hiç bir istem ileri sürülmeyecektir. Bununla birlikte, işbu hüküm, genel affa ilişkin bugünkü Demecin, IV, paragrafı hükümlerini zedelemediği gibi, 29 Ekim 1914 gününden önceki haklara dayanarak, kişilerce başka kişilere karşı ileri sürülecek istemleri de bozmayacaktır.

Yunan kuvvetlerince 30 Ekim 1918 gününden sonra zaptolunan Türk bayraklı gemiler Türkiye'ye geri verilecektir.

Madde 141 — İşbu Andlaşmanın 25. Maddesinin ve 28 Haziran 1919 günkü Versay Barış Andlaşmasının 155. 250. ve 440. Maddeleri ile VIII. Bölümünün (Onarım), III. Ekinin uygulanmasıyla ilgili olarak Savaş sırasında Alman Hükümeti ya da uyruklarınca Osmanlı Hükümeti ya da uyruklarına devredilmiş olan tüm Alman gemileri için Alman Hükümetine ya da uyruklarına karşı doğmuş olabilecek her türlü yükümlülüklerden Türkiye Hükümeti ve uyrukları, şimdi o gemileri elinde bulunduran Müttefik Hükümetlerin izni gerekmeksizin, aklanmıştır. Türkiye ile onun yanında savaşmış olan öteki devletlerin ilişkilerinde de, gerekiyorsa bu hüküm geçerlidir.

Madde 142 — Yunanistan ile Türkiye arasında Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin 30 Ocak 1923 günü yapılan özel Sözleşme, bu iki Bağıtlı Yüksek Taraf arasında, işbu Andlaşmanın bir parçası imiş gibi, onun güç ve değerinde olacaktır.

Madde 143 — İşbu Andlaşma, olanaklı olduğunca, kısa bir süre içinde onaylanacaktır.

Onay belgeleri Paris'te sunulup saklanacaktır.

Japon Hükümeti onayın yapılmış olduğunu Paris'teki Siyasal Temsilcisi aracılığı ile Fransız Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle yetinebilecek ve, bu durumda, onay belgesini de, olanaklı olduğunca, ivedilikle sunacaktır.

İmzacı her bir Devlet, Andlaşmayı kendisince imza edilmiş ve Lozan Konferansının Son Senedinde gösterilmiş olan Bağıtlarla birlikte –eğer bunlar da onayı gerektiriyorsa– bir tek belge ile onaylayacaktır.

Bir yandan Türkiye, öte yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ya da onların arasından üçü, onay belgelerini sunar sunmaz, ilk sunuş tutanağı düzenlenecektir.

Bu ilk sunuş tutanağı gününden başlayarak, Andlaşma böylece, onu onaylamış olan, Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girecektir. Öteki Devletler için, daha sonra onay belgelerinin sunma gününde yürürlüğe girecektir.

Bununla birlikte, Yunanistan ve Türkiye ile ilgili olarak, 1. Madde ve 2. Maddenin 2 sayılı Fıkrası ile 5-11. Maddeleri, hükümleri Yunan ve Türk Hükümetleri kendi onay belgelerini sunar sunmaz, yukarıda sözügeçen tutanak daha düzenlenmemiş olsa bile, yürürlüğe girecektir.

Fransa Hükümeti onay belgelerinin sunuş tutanaklarının, aslına uygun, birer örneğini tüm imzacı Devletlere verecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişlerdir.

Yirmi dört Temmuz, bin dokuz yüz yirmi üç günü, Lozan'da yalnız bir örnek olarak düzenlenmiş olup, bu örnek Fransız Cumhuriyeti Arşivlerinde saklanacak ve bu Hükümet Bağıtlı Devletlerden her birine onun aslına uygun bir örneğini verecektir.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. K. VÉNISÉLOS
CONSTANTİN DIAMANDY
CONSTANTİN CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

II. BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME

(Convention concernant le Régime des Détroits)

14 Temmuz 1923'de imzalanmıştır

[Metin]

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ve Türkiye,

Bugünkü Barış Andlaşmasının 33. Maddesinde belirlenen ilkeye uygun olarak, tüm uluslara Akdeniz ile Karadeniz arasında Boğazlarda özgürce geçiş ve gidiş - gelişi sağlamak isteği ile,

Ve bu özgürlüğün sürdürülmesinin genel barış ve dünya ticareti için gerekli olduğunu düşünerek,

Bu konuda bir Sözleşme yapmağa karar vermişler ve her biri kendi yetkili Temsilcisi olarak :

Büyük Britanya ve İrlanda Krallığı Birliği, Denizaşırı Britanya Toprakları Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

İstanbul'da Yüksek Komiser, Soylu Sir Horace George Montagu Rumbold, Baronet G. C. M. G;

Fransız Cumhuriyeti :

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğuda Yüksek Komiseri, Lejyon Donör ulusal nişanının Gran Ofisiye rütbesine sahip General Mösyü Maurice Pellé.

İtalya Yüce Kralı :

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar ve Kuron Ditali nişanlarının Gran Kruva türbesine sahip soylu Marki Camille Garroni;

Atina Ortaelçisi Sen Moris ve Lazar nişanlarının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyü Jules Cézar Montagna;

Japonya Yüce İmparatoru :

Soley Levan nişanının birinci rütbesine sahip Roma Büyükelçisi Mösyü Kentaro Otehiai Jusammi;

Bulgaristan Yüce Kralı:

Demiryolları, Posta ve Telgraf eski Bakanı, Mösyü Bogdan Morghoff;

Londra olağanüstü Temsilcisi, Ortaelçi, Hukuk Doktoru Sen Aleksander Nişanı sahibi Mösyü Dimitri Stancioff;

Yunanlılar Yüce Kralı:

Eski Bakanlar Kurulu Başkanı, Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyü Eleftherios K. Vénizélos,

Londra Ortaelçisi Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyü Démètre Caclamanos;

Romanya Yüce Kralı:

Ortaelçi Mösyü Constantin I. Diamandy,
Ortaelşi Mösyü Constantin Contzesco;

Rusya:

Mösyü Nicolas İvanovitch Iordanski;

Sırplar - Hırvatlar - Slovenler Yüce Kralı:

Bern Ortaelçisi Mösyü Doktor Miloutine Yovanovitch;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili İsmet Paşa,

Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Bakanı, Sinop Milletvekili, Doktor Rıza Nur Bey,

Eski Bakan, Trabzon Milletvekili Hasan Bey,

Sayın kişilerini atamışlardır. Adları anılan bu kişiler, yöntemine uygun ve geçerli görülen belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1 — Bağıtlı Yüksek Taraflar aşağıda "Boğazlar" genel deyimi ile anılan Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazında, denizde ve havada serbest geçiş ve serbest gidiş - geliş ilkesini kabul ve açıklamak konusunda anlaşmışlardır.

Madde 2 — Boğazlardan savaş ve barış zamanlarında ticaret gemi ve uçakları ile savaş gemi ve uçaklarının geçiş ve gidiş - gelişi bundan böyle ilişik Ek'teki hükümetler uyarınca düzenlenecektir.

EK

TİCARET GEMİ VE UÇAKLARI İLE SAVAŞ GEMİ VE UÇAKLARININ BOĞAZLARDAN GEÇİŞİNE İLİŞKİN KURALLAR

(1)

Hastahane Gemileri, Yatlar, Balıkçı Gemileri ve askersel olmayan Uçaklarla birlikte,, Ticaret Gemileri

a) *Barış zamanında:*

Bayrak ve yükü ne olursa olsun, uluslararası sağlığa ilişkin hükümler saklı kalmak ve kılavuzluk, fener, römorkör resimleri ya da benzeri öteki harçlar gibi doğrudan doğruya yapılan hizmetler karşılığı olan resimleri kapsamamak ve Türkiye Hükümetince bugüne dek kendilerine bu konuda ayrıcalıklar tanınmış işletmeler ve kurumların hakları zedelenmemek koşulu ile, hiç bir işlem, resim ya da ücret olmaksızın, gündüz ve gece geçiş ve gidiş - geliş için tam serbestlik.

Bu resimlerin alınmasını kolaylaştırmak için, Boğazlardan geçen ticaret gemileri Türkiye Hükümetince gösterilecck Bürolara adlarını, uyruklarını, tonilâtolarını ve gidecekleri yeri bildireceklerdir.

Kılavuz tutmak isteğe bağlıdır.

b) *Savaş zamanında Türkiye tarafsız ise:*

Yukarıda yazılı koşullar içinde, gündüz ve gece, geçiş ve gidiş-geliş için tam serbestlik.

Tarafsız bir Devlet olarak Türkiye'nin hakları ve ödevleri, Onu, tarafsız kaldığı bir savaş süresince, suları ve havası, barış zamanında olduğu üzere, tam bir serbestlik içinde kalması gereken Boğazlarda, gidiş - gelişi engelleyebilecek herhangi bir önlem alınmasına yetkili kılmış olmayacaktır

Kılavuz tutmak isteğe bağlıdır.

c) *Savaş zamanında Türkiye savaşan durumda ise:*

Tarafsız gemiler ve tarafsız askersel olmayan uçaklar için, işbu gemiler ve uçaklar düşmana özellikle kaçak eşya, düşman askeri ya da yurttaşı taşıyarak ona yardım etmiyorlarsa, gidiş - geliş serbestliği. Türkiye'nin bu gemi ve uçakları denetlemeye hakkı bulunacak ve, bunu sağlamak üzere, sözkonusu uçaklar Türkiye tarafından bu konuda saptanacak ve hazırlanacak bölgelerde karaya ya da denize inmek

zorunda olacaklardır. Düşman gemilerine devletler hukukunca benimsenmiş önlemleri uygulamak konusunda Türkye'nin sahip olduğu haklar zedelenmemektedir.

Türkiye düşman gemilerinin Boğazlardan yararlanmalarını yasaklamak için gerekli göreceği önlemleri almak yetkisine bütünüyle sahiptir. Bununla birlikte, bu önlemler tarafsız gemilerin serbestçe geçişini yasaklayacak nitelikte olmayacaktır. Bu amaçla, Türkiye sözkonusu gemilere gerekli yönergeleri ve kılavuzları vermeği yükümlenir.

(2)

Yardımcı gemiler, asker taşıma gemileri, uçak taşıyan gemiler ve askersel uçaklarla birlikte, savaş gemileri:

a) *Barış zamanında:*

Bayrak ne olursa olsun hiç bir işlem, resim ya da harç olmamakla birlikte, kuvvetlerin tutarına ilişkin aşağıdaki kısıtlamalar saklı kalarak, gündüz ve gece tam geçiş serbestliği.

Bir Devletin Karadenize gitmek üzere Boğazlardan geçirebileceği en çok kuvvet, Karadenizde kıyısı bulunan Devletlerden en büyük donanmaya sahip Devletin geçiş sırasında Karadenizde bulunan donanmasından daha büyük olmayacaktır; bununla birlikte, Devletler Karadenize her zaman ve her durumda her biri 10.000 tonilâtoyu geçmeyen üç gemiyi aşmayacak bir deniz kuvveti göndermek hakkını saklı tutar.

Boğazlardan geçen gemilerin sayısı yüzünden Türkiye'ye hiç bir biçimde sorumluluk düşmeyecektir.

İşbu kurala uymayı olanaklı kılmak için, 10. Maddede sözüedilen Boğazlar Komisyonu, Karadenizde kıyısı bulunan Devletlerin her birinden, her yılın Ocak ve Temmuz aylarının birinci günleri, Karadenizde sahip bulundukları zırhlıların, savaş kruazörlerinin, uçak gemilerinin kruazörlerin, muhriplerin, denizaltıların ya da başkaca her tür gemi ve uçakların sayısını, silâhlı gemiler ile sayıları azaltılan, yedekte tutulan ya da değişiklik görmekte olan gemilerin ayrı ayrı belirtilmesini isteyerek, soracaktır.

Bunun üzerine, Boğazlar Komisyonu ilgili Devletlere, Karadeniz'de en büyük donanmadaki zırhlıların, savaş kruazörlerinin, uçak gemilerinin, kruazörlerin, muhriplerin, denizaltıların, uçakların ve varsa öteki tür araçların sayısını bildirecektir. Bundan başka, sözkonusu

kuvvete bağlı bir geminin Karadenize girişinden ya da oradan çıkışından doğan her türlü değişme hiç beklenmeden, ilgili devletlerin bilgisine sunulacaktır.

Boğazlardan Karadenize gitmek üzere geçirilecek bir donanmanın hesabında, yalnız, silâhlı gemilerin sayısı ve türü gözönünde tutulacaktır.

b) *Savaş zamanında Türkiye tarafsız ise:*

Bayrak ne olursa olsun, hiç bir işlem, resim ya da harç olmaksızın, 2. Paragrafın (a) Fıkrasında öngörülen sınırlamalar içinde, gündüz ve gece tam geçiş serbestliği.

Bununla birlikte, bu sınırlamalar savaşan Devletlerin, Karadenizde savaşanlık haklarına zarar verecek biçimde uygulanmayacaktır.

Tarafsız bir Devlet olarak Türkiye'nin hakları ve ödevleri, onu tarafsız kaldığı bir savaş süresince, suları ve havası, barış zamanında olduğu üzere, tam bir serbestlik içinde kalması gereken Boğazlarda, gidiş - gelişi engelleyebilecek herhangi bir önlem almasına yetkili kılmış olmayacaktır.

Savaşan Devletlerin savaş gemilerinin ve askersel uçaklarının, Boğazlar bölgesinde her hangi bir yakalamaya kalkışmaları, denetim ve arama hakkını kullanmaları ve herhangi bir düşmanca davranışta bulunmaları yasak olacaktır.

Savaş gemilerine yiyecek sağlama ve onarım konularında Deniz Savaşında Tarafsızlığa ilişkin 1907, XIII. La Haye Sözleşmesi hükümleri uygulanacaktır.

Uçakların tarafsızlığı konusundaki kuralları saptayacak uluslararası bir konferans toplanıncaya dek, askersel uçaklar, Boğazlarda XIII. La Haye Sözleşmesinin savaş gemilerine uygulanan işlemin tıpkısı uygulanacaktır.

c) *Savaş zamanında Türkiye savaşan bir Devlet ise:*

Tarafsız savaş gemileri için hiç bir işlem, resim ya da harç olmamakla birlikte, 2. Paragrafın (a) Fıkrasında öngörülen sınırlamalar içinde, tam geçiş serbestliği.

Düşman gemileri ve uçaklarının Boğazlardan yararlanmasını önlemek üzere, Türkiye tarafından alınacak önlemler, tarafsız gemi ve uçakların serbestçe geçişini yasaklayacak nitelikte olmayacaktır. Bu amaçla, Türkiye sözkonusu gemi ve uçaklara gerekli yönergeleri ya da kılavuzları vermeği yükümlenir.

Tarafsız askersel uçaklar, karşılaşabilecekleri risk ve tehlikeleri göze alarak, geçebileceklerdir; bunlara, nitelikleri anlaşılmak üzere, denetleme hakkı uygulanacaktır. Bunu sağlamak için, sözkonusu uçaklar Türkiye'nin bu amaçla göstereceği ve hazırlayacağı bölgelerde karaya ya da denize inmek zorunda olacaklardır.

(3)

a) Türkiye ile barış durumunda bulunan Devletlerin denizaltıları Boğazlardan ancak su yüzünden geçeceklerdir.

b) Gerek Akdeniz'den, gerek Karadeniz'den gelen yabancı bir deniz kuvvetinin komutanı, komutası altında bulunup Boğazlara girecek gemilerin sayısını ve adlarını, durmak zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazının ya da Karadeniz Boğazının ağzında bir işaret istasyonuna, nezaket kuralı olarak, bildirecektir.

Türkiye bu işaret istasyonlarını bildirecektir. Boğazlara girişin gecikmeye uğratılmaması gerektiğinden, bu bildirim yapılıncaya dek yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş serbestliği sürdürülecektir.

c) Askersel ve askersel olmayan uçaklar için bu kurallarla belirlenen koşullar içinde, Boğazlar üstünden uçuş izni, sözkonusu uçaklar bakımından şunları da kapsayacaktır :

Birincisi : Boğazların dar geçitlerinin her iki yanında beş kilometrelik bir toprak şeridi üzerinde uçuş serbestliği;

İkincisi : Bir bozukluk durumunda, Türkiye'nin kıyılarında karaya, ya da karasularında denize iniş olanağı.

(4)

Savaş gemilerinin geçiş süresinin sınırlandırılması :

Boğazlardan transit geçen savaş gemileri, hasar ya da bozukluk bulunması durumu dışında, hiç bir kez, gidiş - geliş güvenliğinin zorunlu kıldığı gece demirleme süresi de katılmak üzere, geçişleri için gerekli zamandan fazla bir süre Boğazlarda duramayacaklardır.

(5)

Boğazlar ve Karadeniz limanlarında durmak :

a) İşbu Ek'in 1., 2. ve 3. Paragrafları gemilerin, savaş gemilerinin ve uçakların Boğazlardan ve Boğazların üstünden geçişine uygulanır, ve Türk limanları ile hava alanlarını eş zamanda ziyaret edebilecek

bir Devletin savaş gemileri ile askersel uçaklarının sayısı ve bunların kalış süreleri konusunda Türkiye'nin gerekli göreceği yönetmelikleri koyma hakkını zedelemez.

b) Karadeniz'de kıyısı olan Devletler de kendi limanları ve hava alanları için özdeş haklara sahip olacaktır.

c) Bugün Tuna Avrupa Komisyonunda temsil edilmekte olan Devletlerin işbu ırmağın kavşaklarında ve Kalas kentine dek boyunda, kalıcı [stationnaire] olmak üzere, bulundurdukları hafif gemiler ikinci Paragrafta sözügeçen gemilere eklenecek ve, gerekince, yenileri ile değiştirilebilecektir.

(6)

Sağlığın korunmasına ilişkin özel hükümler:

İçlerinde veba, kolera, ya da tifüs hastalıkları çıkan ya da yedi günden beri çıkmış olan savaş gemileri, ayrıca bulaşık bir limandan 5 × 24 saatten daha az bir süreden beri ayrılmış bulunan savaş gemileri Boğazları karantina altında geçmeğe ve, Boğazların bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için, gerekli sağlık önlemlerini kendi gereçleriyle almağa zorunlu tutulacaklardır.

İçlerinde bir doktor bulunan ve Boğazlardan, uğramaksızın ya da eşya çıkarmaksızın, doğruca geçen ticaret gemileri de özdeş hüküme bağlı olacaktır.

Doktoru bulunmayan ticaret gemileri, Boğazlarda bir yere uğramayacak olsalar bile, Boğazlara girişlerinden önce, uluslararası sağlık kurallarına uymak zorundadırlar.

Boğazlardaki limanlardan birine uğrayacak olan savaş gemileri ile ticaret gemileri uğradığı limanda, orada uygulanması gerekli uluslararası sağlık kurallarına bağlı tutulacaklardır.

Madde 3 — Boğazlardan geçişi ve gidiş - gelişi her tür engelden arındırmak için 4-9. Maddelerde öngörülen önlemler, Boğazların suları ve kıyıları ile oralarda bulunan ya da yakın olan adalara da uygulanacaktır.

Madde 4 — Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır :

(1) Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının aşağıdaki gibi sınırlandırılmış bölgeleri boyunca iki kıyısı (Ekli haritaya bakılması).

Çanakkale Boğazı: Kuzey - batıda, Gelibolu Yarımadası ve Saros körfezinde Bakla Burnunun kuzey - doğusundan 4 kilometre uzaklıkta bulunan bir noktadan başlayarak, Marmara denizi üzerinde, Kumbağı'da sona eren ve Kavak'ın (bu yer dışarıda kalmaktadır) güneyinden geçen bir çizginin güney - doğusundaki bölge.

Güney - doğuda, kıyı ile, Bozcaada karşısında Eski İstanbul Burnun'dan başlayarak, Marmara Denizi üzerinde, Kara Biga'nın hemen kuzeyinde, kıyıdaki bir noktada sona ermek üzere, kıyıdan 20 kilometre uzaklıktan geçen çizgi arasındaki bölge.

Karadeniz Boğazı (İstanbul'a ilişkin özel rejim saklı kalmak üzere, bakınız aşağıda Madde 8) :

Doğuda, Karadeniz Boğazının doğu kıyısından 15 kilometre uzaklıkta çizilmiş bir çizgiye dek uzanan bölge;

Batıda, Karadeniz Boğazının batı kıyısından 15 kilometre uzaklıkta çizilmiş bir çizgiye dek uzanan bölge;

(2) Emir - Ali Adası kapsam dışı kalmak üzere, tüm Marmara denizi adaları.

(3) Ege Denizinde, Semadirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları.

Madde 5 — Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye Hükümetlerinin her birinin atayacağı birer üyeden oluşan dört kişilik bir Komisyon, 4. Maddenin 1. Paragrafında yazılı bölgelerin sınırlarını yerinde saptamak üzere, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden on beş gün sonra toplanacaktır.

İşbu Komisyonda temsil edilen Hükümetlerden her biri kendi temsilcilerinin hakedeceği ücreti ödeyecektir.

Komisyonun görevini yapması sırasında doğacak genel harcamalar temsil edilen Devletlerce eşit katkılarla üstlenilecektir.

Madde 6 — İstanbul'a ilişkin 8. Madde hükümleri saklı kalmak üzere, askerlikten arındırılmış bölgelerde ve Adalarda hiç bir istihkâm, yere bağlı topçu tesisi, –denizaltılar dışındaki– denizaltında işleyen araç, askersel havacılık tesisi ve hiç bir deniz üssü bulunmayacaktır.

Oralarda, güvenliğin korunması için gerekli, ancak silâhları, top olmaksızın, tüfek, tabanca, kılıç ve her yüz asker için dört hafif makineli tüfek (füzil mitrayör) ile sınırlı kalacak polis ve jandarma kuvvetinden başka hiç bir silâhlı kuvvet bulunmayacaktır.

Askerlikten arındırılmış bölgelerin ve adaların karasularında, denizaltı gemileri dışında, denizaltında işleyen hiçbir araç olmayacaktır.

Yukarıda yazılı Fıkralara, karşın Türkiye, Türk topraklarının askerlikten arındırılmış bölgelerinden ve adalarından ve Türk donanmasının demir atmak hakkına sahip bulunduğu askerlikten arındırılmış karasularından silâhlı kuvvetlerini transit olarak geçirmek hakkını saklı tutacaktır.

Bundan başka, Türkiye Hükümeti Boğazlarda, uçaklar ya da balonlar aracılığı ile denizin yüzünü ve içini gözletlemek yetkisine sahip olacaktır. Türkiye uçakları Boğaz suları ve Türk topraklarının askerlikten arındırılmış bölgeleri üzerinde uçabilecekler ve oralarda bütün özgürlükle karaya ya da denize inebileceklerdir.

Bundan başka, Türkiye ve Yunanistan askerlikten arındırılmış bölgelerden ve Adalardan ve onların karasularından, silâh altına alınacak erleri, sözkonusu bölgeler ve adalar dışında eğitimleri için topluca geçirebilecektir.

Türkiye ve Yunanistan, kendilerine ilintili sözkonusu bölge ve adalarda her türlü gözetleme, telgraf, telefon ve ışıkla haberleşme sistemini kurma konusunda özgür olacaklardır.

Yunanistan askerlikten arındırılmış olan Yunan adalarının karasularından donanmasını geçirebilecek, ancak bu suları Türkiye'ye karşı harekât üssü olarak ya da bu amaçla deniz ya da kara kuvveti yığmak için kullanmayacaktır.

Madde 7 — Denizaltılar dışında, denizaltında işleyen hiç bir araç Marmara Denizi sularına konulmayacaktır.

Türkiye Hükümeti, Marmara Denizinin ne Avrupa kıyısındaki bölgelerinde, ne de Karadeniz Boğazının askerlikten arındırılmış bölgesinin doğusunda bulunan Anadolu'nun, Darıca'ya dek, kıyı kesiminde, Boğazlardan geçişi engelleyebilecek, sürekli hiç bir top bataryası ya da torpil tesisi kurmayacaktır.

Madde 8 — Başkentin gereksinimi için, eski İstanbul, Beyoğlu, Galata, Üsküdar ile Adalar (Prens Adaları) da kapsam içinde olmak üzere, İstanbul'da ve bu kentin bitişik çevresinde en çok 12.000 kişilik bir askersel kuvvet bulunabilecektir.

İstanbul'da bir tersane ve bir deniz üssü bulundurulabilecektir.

Madde 9 — Eğer savaş durumunda Türkiye ya da Yunanistan savaşan devlet haklarını kullanarak yukarıda belirlenen askerlikten arındırılmış duruma bir değişiklik getirmiş olurlarsa, barış yapılır yapılmaz işbu Sözleşmede öngörülen rejimi yeniden kurmak zorunda olacaklardır.

Madde 10 — İstanbul'da, 12. Maddede açıklandığı biçimde oluşan bir Uluslararası Komisyon kurulacak ve bu Komisyon "Boğazlar Komisyonu" adını alacaktır.

Madde 11 — Komisyon, görevlerini Boğazların suları konusunda yapacaktır.

Madde 12. — Komisyon, bir Türk temsilcisinin başkanlığında işbu Sözleşmeyi imzalayan Devletler olarak, Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırp-Hırvat - Sloven Devleti temsilcilerinden oluşacaktır.

Amerika Birleşik Devletlerinin işbu Sözleşmeye katılması, Komisyonda onun da bir temsilci bulundurmak hakkını ortaya koyacaktır.

Böyle bir hak, işbu Maddenin birinci Fıkrasında adları geçmeyip Karadenizde kıyısı bulunan öteki bağımsız Devletler için, özdeş koşullarla, saklı olacaktır.

Madde 13 — Komisyonda temsilci bulunduran Hükümetler kendi temsilcilerinin hakkı olan ödenekleri kendileri vereceklerdir. Komisyonun her türlü ek harcamaları, Milletler Cemiyeti harcamalarının bölüşülmesi için saptanmış olan oranlara göre, adıgaçen Hükümetlerce üstlenilecektir.

Madde 14 — Komisyon, 2. Maddeye ilişik olan Ek'in 2., 3. ve 4. Paragrafların konusunu oluşturan savaş gemilerinin ve askersel uçakların geçişine ilişkin hükümlere gerekli biçimde uyulup uyulmadığına bakmakla görevli olacaktır.

Madde 15 — Boğazlar Komisyonu görevini Milletler Cemiyetinin gözetiminde yapacak ve her yıl bu Cemiyete, görevinin yapılmasına, ilişkin ve ayrıca ticaret ve gidiş - geliş bakımlarından yararlı tüm bilgileri içeren bir rapor sunacaktır. Bu amaçla, Komisyon Boğazlardaki gidiş - geliş işini yürüten Türkiye Hükümeti Daireleri ile ilişki kuracaktır.

Madde 16 — Görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli yönetmelikleri yapmağa Komisyon yetkili olacaktır.

Madde 17 — İşbu Sözleşme hükümleri Türkiye'nin Türk sularında donanmasını özgürce seyrettirmek hakkını zedelemeyecektir.

Madde 18 — Boğazların ve çevresindeki bölgelerin askerlikten arındırılmasının Türkiye için askersel bakımdan haksız bir tehlike yaratmamasını ve savaş eylemlerinin Boğazların serbestliğini ve askerlikten arındırılmış olan bölgelerin güvenliğini tehlikeye sokmamasını arzu eden Bağıtlı yüksek Taraflar, aşağıdaki hükümleri kabul ederler :

Geçiş özgürlüğüne ilişkin hükümlere bir aykırılıkta bulunulur, beklenmeyen bir saldırı olur, ya da herhangi bir savaş eylemi ya da tehdidi Boğazlarda gidiş - geliş özgürlüğünü ya da askerlikten arındırılmış bölgelerin güvenliğini tehlikeye sokacak olursa, Yüksek Bağıtlı Taraflar ve, her durumda, Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Japonya, bu konuda Milletler Cemiyeti Meclisinin kararlaştıracağı tüm araçlarla bu eylemleri birlikte önleyeceklerdir.

Yukarıdaki Fıkrada yazılı davranışa neden olan eylemler sona erer ermez Boğazlar rejimi, işbu Sözleşme hükümleri ile düzenlendiği üzere, yeniden sıkı bir biçimde uygulanacaktır.

Boğazların askerlikten arındırılmasına ve serbestliğe ilişkin hükümlerin ayrılmaz bir parçası olan bu hüküm, Bağıtlı Yüksek Tarafların Milletler Cemiyeti Yasası gereğince sahip olabilecekleri hak ve yükümlülükleri zedelemez.

Madde 19 — Bağıtlı Yüksek Taraflar, imzacı olmayan Devletlerin işbu Sözleşmeye katılması için tüm çabayı göstereceklerdir.

İşbu katılma diplomasi yolu ile Fransa Cumhuriyeti Hükümetine ve bu Hükümetçe de imzacı ya da katılmış Devletlerin tümüne bildirilecektir. Katılma, Fransa Hükümetine yapılacak bildirim gününden başlayarak geçerli olacaktır.

Madde 20. — İşbu Sözleşme onaylanacaktır.

Onay belgeleri ivedilikle Paris'te sunulacaktır.

İşbu Sözleşme bugünkü Barış Andlaşması ile aynı koşullar içinde yürürlüğe girecektir. Sözkonusu Andlaşmanın imzacısı olmayan Devletler için, Andlaşmanın yürürlüğe girdiği sırada, işbu Sözleşmeyi henüz onaylamamış iseler, Sözleşme o Devletlerin, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine onay belgelerini sunmaları ile yürürlüğe girecek ve Fransız Hükümeti de bunu Bağıtlı öteki Devletlere bildirecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imza etmişlerdir.

24 Temmuz 1923 günü, Lozan'da yalnız bir örnek olarak düzenlenmiş olup, işbu örnek Fransız Cumhuriyeti Hükümeti Arşiv Dairesinde saklanacak ve bu Hükümet Bağıtlı Devletlerden her birine onun aslına uygun birer örneğini verecektir.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHIAI
B. MORGHOFF
STANCILOFF
E. K. VENISELOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

III. TRAKYA SINIRINA İLİŞKİN SÖZLEŞME

(Convention concernant la Frontière de Thrace)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

[Metin]

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ve Türkiye, Trakya sınırları üzerinde barışın korunması amacıyla,

Ve bugün imza edilen Barış Andlaşmasının 24. Maddesinde açıklandığı üzere, işbu sınırın her iki yanında, karşılıklı olarak, kimi özel önlemler alınması zorunluluğunun bilinci içinde,

Bu konuda bir sözleşme yapmağa karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak :

Büyük Britanya ve İrlanda Krallığı Birliği, Denizaşırı Britanya Ülkeleri Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

İstanbul'da Yüksek Komiser, Soylu Sir Horace George Montagu Rumbold, Baronet G. C. M. G;

Fransız Cumhuriyeti :

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğuda Yüksek Komiseri, Lejyon Donör ulusal nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip General Mösyü Maurice Pellé;

İtalya Yüce Kralı :

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar ve Kuron Ditali nişanlarının Gran Kruva rütbesine sahip soylu Marki Gamille Garroni ;

Atina Ortaelçisi, Sen Moris ve Lazar nişanlarının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyü Jules César Montagna;

Japonya Yüce İmparatoru :

Soley Levan nişanının birinci rütbesine sahip Roma Büyükelçisi Mösyü Kentaro Otchisi Jusammi;

Bulgaristan Yüce Kralı:

Demiryolları, Posta ve Telgraf eski Bakanı, Mösyü Bogdan Morghoff;

Londra Olağanüstü Temsilcisi, Ortaelçi, Hukuk Doktoru Sen Aleksander Nişanı sahibi Mösyü Dimitri Stancioff;

Yunanlılar Yüce Kralı:

Eski Bakanlar Kurulu Başkanı, Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyü Eleftherios K. Vénizélos,

Londra Ortaelçisi Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyü Démètre Caclamenos;

Romanya Yüce Kralı:

Ortaelçi Mösyü Constantin I. Diamandy,
Ortaelçi Mösyü Constantin Contzesco;

Sırplar - Hırvatlar - Slovenler Yüce Kralı:

Bern Ortaelçisi Mösyü Doktor Miloutine Yovanovitch;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili İsmet Paşa,

Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Bakanı, Sinop Milletvekili, Doktor Rıza Nur Bey,

Eski Bakan, Trabzon Milletvekili Hasan Bey,

Sayın kişilerini atamışlardır. Adları anılan bu kişiler, yöntemine uygun ve geçerli görülen, yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1 — Ege Denizinden Karadenize dek Türkiye'yi Bulgaristan'dan ve Yunanistan'dan ayıran sınırın, iki yanındaki topraklar, aşağıda yazılı sınırlar içinde ve yaklaşık 30 Km. genişliğinde askerlikten arındırılacaktır. (Ekli haritaya bakılması).

1) *Türkiye topraklarında*, Ege Denizinden Karadenize dek:

Bugün imza edilen Barış Andlaşmasının 2. Maddesinin 1. ve 2. Paragraflarında belirlenen Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırına oldukça koşut bir çizgi. Bu çizgi Kırkkilise [Kırklareli] bölgesinde, Kırkkilise kenti ile bu kentin ortasından başlayarak en az 5 kilometrelik çevresini askerlikten arındırılmış bölgenin dışında bırak-

mak üzere, sözkonusu sınırdan en az 30 Km. açıklıkta çizilecektir. Bu çizgi, Ege Denizinde İbrice Burnundan başlayarak Karadenizde Serbes Burnunda sona erecektir.

2) *Yunanistan topraklarında*, Ege Denizinden Yunan - Bulgar sınırına dek :

Makri Burnunun ucundan başlayarak, (Makri Köyü dışarıda kalmak üzere) kuzeye doğru Tahtalı'ya dek Meriç ırmağına oldukça koşut bir doğrultu izleyerek ve sonra Meherkoz'un doğusundan küçük Derbend'in yaklaşık 15 Km. batısında, Yunan - Bulgar sınırı üzerinde saptanacak bir noktaya ulaşan bir çizgi.

3) *Bulgar topraklarında*, Yunan - Bulgar sınırından Karadenize dek :

Yukarıda tanımlanan noktadan başlayarak Papazköy'ün 5 Km. batısında, Edirne yolunu Koşikavak'ta kesip Yunan - Bulgar ve Türk-Bulgar sınırından en az 30 Km. bir uzaklıktan geçerek, yalnız Harmanlı bölgesinde, Harmanlı kenti ile onun ortasından başlayarak 5 Kilometrelik çevresini askerlikten arındırılmış bölge dışında bırakıp, Karadeniz'de Anberler'in kuzey - batısındaki körfezin en içerlek noktasında sona erecek bir çizgi.

Madde 2 — İşbu Sözleşmenin yürürlüğe konulması gününden başlayarak, 15 gün içinde kurulacak bir Sınır Çizme Komisyonu, 1. maddede tanımlanan sınırı toprak üzerinde belirleyip çizmekle görevli olacaktır. Bu Komisyon Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye tarafından, her Devlet için bir Temsilci bulunmak üzere, atanacak Temsilcilerden oluşacaktır. Bulgar, Yunan ve Türk Temsilcilerinden her biri ancak Bulgar, Yunan ya da Türk topraklarına ilişkin çalışmalara katılabilecektir. Bununla birlikte, bu işlerin gerektirdiği toplu çalışmalar Komisyonunun genel toplantısında kararlaştırılacak ve yazılacaktır.

Madde 3 — Birinci Maddede belirlenen bölgelerin askerlikten arındırılması aşağıdaki hükümlere göre yapılacak ve sürdürülecektir:

(1) Bugünkü tüm duragan ya da sahra istihkâmlarının silâhları topraklarında bulundukları Devlet tarafından çıkarılacak ve sökülecektir. Bu tür hiç bir yeni istihkâm yapılmayacak ve hiçbir silâh ya da silâh ve savaş gereçleri deposu, saldırı ya da savunma için olsun, kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin başkaca hiçbir tesis kurulmayacaktır.

(2) Jandarma, polis kuvveti, gümrük memurları, sınır koruyucuları gibi iç güvenliği sağlamak ve sınırları gözetlemek için zorunlu özel kişiler dışında hiç bir silâhlı kuvvet ne durabilecek ne de harekâtta bulunabilecektir.

Hiç bir uçak ya da başka hava aracına sahip bulunmayacak bu özel kişiler aşağıda belirtilen sayıdan fazla olmayacaktır:

a) Askerlikten arındırılan Türk topraklarında toplam 5.000 kişi.

b) Askerlikten arındırılan Yunan topraklarında toplam 2.500 kişi;

c) Askerlikten arındırılan Bulgar topraklarında toplam 2.500 kişi.

Bunların silâhları, her türlü top sözkonusu olmamak üzere, tabanca kılıç, tüfek ve her 100 er için 4 makineli tüfekle sınırlı kalacaktır.

Bu hükümler 27 Kasım 1919 günkü Neuilly Barış Andlaşması gereğince Bulgaristan'a düşen yükümlülükleri zedelemeyecektir.

(3) Askerlikten arındırılan bölgeler üzerinde, hangi bayrağı taşırsa taşısın, kara ve deniz uçaklarının uçuşu yasaktır.

Madde 4 — İşbu Sözleşmede toprakları sözkonusu edilen komşu Devletlerden birisinin yukarıdaki hükümlere uyma konusunda herhangi bir şikâyeti olursa, bu Devlet işbu şikâyeti Milletler Cemiyeti Meclisine sunacaktır.

Madde 5 — İşbu Sözleşme onaylanacaktır. Onay belgeleri, ivedilikle Paris'te sunulacaktır.

İşbu Sözleşme, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin, her birince onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir. Bir özel tutanak bu onayları belirtecektir. O anda onu henüz onaylamamış olan öteki Devletler için bu Sözleşme, onların her birinin öteki Bağıtlı Devletlere, Fransız Cumhuriyeti Hükümetince bildirilecek olan, onay belgelerini sundukları zaman yürürlüğe girecektir.

Japon Hükümeti onayın yapılmış olduğunu Paris'teki siyasal temsilcisi aracılığı ile Fransız Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle yetinme yetkisine sahip olacak ve bu durumda onay belgesini ivedilikle sunacaktır.

Bu hükümlere inançla, yukarıda adları yazılı, yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imza etmişlerdir.

İşbu Sözleşme Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü yalnız bir örnek olarak düzenlenmiş olup bu örnek Fransız Cumhuriyeti Hükümeti Arşiv Dairesinde saklanacak ve bu Hükümet onun aslına uygun birer örneğini imzacı Devletlerden her birine verecektir.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHISI
B. MORGHOFF
STANCIOFF
E. VENISELOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CON'ITZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

IV. OTURMA VE YARGI YETKİSİ KONUSUNDA SÖZLEŞME

(Convention relative à l'Etablissement et à la Compétence Judiciaire)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

[Metin]

Bir yandan, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti.

Öte yandan Türkiye,

Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının ve o Devletler topraklarında Türk uyruklarının oturma işleri ve, yargı yetkisine ilişkin kimi sorunları, çağdaş devletler hukukuna uygun biçimde, düzenlemek isteğinde olduklarından,

Bu konuda bir Sözleşme yapmağa karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak :

Büyük Britanya ve İrlanda Krallığı Birliği, Denizaşırı Britanya Toprakları Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

İstanbul'da Yüksek Komiser, Soylu Sir Horace George Montagu Rumblod, Baronet G. C. M. G;

Fransız Cumhuriyeti :

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğuda Yüksek Komiseri, Lejyon Donör ulusal nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip General Mösyü Maurice Pellé;

İtalya Yüce Kralı :

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar ve Kuron Ditali nişanlarının Gran Kruva rütbesine sahip soylu Marki Camille Garroni;

Atina Ortaelçisi, Sen Moris ve Lazar nişanlarının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyü Jules César Montagna;

Japonya Yüce İmparatoru :

Soley Lavan nişanının birinci rütbesine sahip olan Roma Büyükelçisi Mösyü Kentaro Otchiai Jusammi;

Yunanlılar Yüce Kıralı :

Eski Bakanlar Kurulu Başkanı, Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyü Eleftherios K. Vénizélos,

Londra Ortaelçisi, Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyü Démètre Caclamanos;

Romanya Yüce Kralı :

Ortaelçi Mösyü Constantin I. Diamandy,

Ortaelçi Mösyü Constantin Contzesco;

Sırplar - Hırvatlar - Slovenler Yüce Kralı :

Bern Ortaelçisi Mösyü Doktor Miloutine Yovanovitch;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti :

Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili İsmet Paşa,

Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Bakanı, Sinop Milletvekili, Doktor Rıza Nur Bey,

Eski Bakan, Trabzon Milletvekili Hasan Bey,

Sayın kişilerini atamışlardır. Adları anılan bu kişiler, yöntemine uygun ve geçerli görülen, yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır :

BÖLÜM : I

YERLEŞİM [Etablissement] KOŞULLARI

Madde 1 — İşbu Bölümdeki hükümlerden her birinin Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyrukları ve ortaklıklarına uygulanması, o Devletin ülkelerinde Türk uyruklular ve ortaklıklarına bütünüyle karşılıklı bir işlem uygulanması kesin koşuluna bağlıdır.

O Devletlerden biri yasaları gereği ya da başka bir nedenle, sözkonusu hükümlerden her hangi biri için karşılıklı işlem uygulamaktan kaçınacak olursa, onun uyrukları ve ortaklıkları, Türkiye'de özdeş hükümden yararlanamayacaklardır.

İşbu maddenin uygulanmasında, Bağıtlı Devletlerin Dominyonları, Sömürgeleri, koruyuculuğu ya da yönetimi altındaki ülkelerden her biri ayrı Bağıtlı ülke sayılacaktır.

KESİM: I

GİRİŞ VE OTURMA [Accès et Séjour]

Madde 2 — Türkiye ülkesinde, öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları, kişileri ve malları bakımından, ortak devletler hukuku [Droit International Commun] uyarınca kabul edilecekler ve işlem göreceklerdir. Bu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından Türkiye'de yasalar ve yerel makamların tam ve sürekli koruyuculuğundan yararlanacaklardır. Dışarıdan göçe ilişkin hükümler zedelenmemek üzere, sözkonusu uyruklar, yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere uyarak, Türkiye'ye giriş ve orada yerleşme konusunda tam serbestliğe sahip olacaklar ve böylece Türkiye'ye gidip gelebilecekler ve orada oturabileceklerdir.

Madde 3 — Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının, yerel yasalar ve yönetmeliklere uyarak, her çeşit taşınır ya da taşınmaz mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa, ya da başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle bu malları satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başkaca her türlü biçimde kullanabilecekleri gibi, onları yasal miras ya da bağış ya da vasiyet yoluyla da edinebileceklerdir.

Madde 4 — Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyrukları ve, buna karşılık olarak, bu Devletlerin topraklarında Türk uyruklarının her çeşit ticaret, meslek, ya da sanatla uğraşabilmcleri, işbu Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından başlayarak 12 ay içinde, Türkiye ile sözkonusu Devletler arasında yapılacak özel Sözleşmelere bağlı olacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, sözkonusu Sözleşmelerin yapılmasına dek, 1 Ocak 1923 günündeki durum [statu quo] korunacak ve, anılan sürenin bitiminden önce Sözleşme yapılamamış olursa, ilgili kişilerin 1 Ocak 1923 günündeki kazanılmış haklarına saygı gösterilmek üzere, Bağıtlı Devletlerden her biri yeniden özgür davranabilecektir.

Madde 5 — Öteki Bağıtlı Devletlerden her hangi birinin ülkesinde, yöntemine uygun olarak kurulmuş olan, taşıma ve sigorta ortaklarını da kapsamak üzere, ticaret, endüstri ve finans ortaklıkları Türkiye'de tanınacaktır.

Bu ortaklıklar, kuruluşlarına, hukuk açısından yeteneklerine ve mahkemelerde taraf olma haklarına ilişkin tüm konularda kendi ulusal yasalarına göre işlem göreceklerdir.

Bu ortaklıklar, Türkiye ülkesi üzerinde yerleşecekler ve orada Türk uyruklarınca yapılabilen ve Türkiyc'nin ortaklıklarına yasaklanmış olmayan her türlü ticaret ve sanatla uğraşabileceklerdir. Bu ortaklıklar kamu düzenine ilişkin hükümlere uymak koşulu ile, sözkonusu ülkede özgürce işlerini yürütebilecekler ve bu konuda benzeri ulusal ortaklıkların haklarının tıpkısından yararlanabileceklerdir.

Bu ortaklıklar, ülkenin yasaları ve yönetmeliklerine uygun biçimde her türlü taşınır malları edinmek, elde tutmak ya da başkasına geçirmek hakkına sahip olacaklardır; ortaklığın işleri için gerekli taşınmaz mallar konusunda da özdeş hüküm geçerli olmakla birlikte, bu durumda taşınmaz malların edinilmesi ortaklığın gerçek amacı olmaması gerekir.

Madde 6 — Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyrukları askerlik hizmetine ilişkin yasalara bağlı olmayacaklardır. Bunlar, askerlik hizmeti yerine geçmek üzere, her türlü hizmet, yüküm ve yüklemlerden bağışık olacaklardır.

Kamu yararına bulunduğu yasalara uygun olarak kabul edilmiş bir nedene dayanmadıkça ve kendilerine hakça ve önceden ödenecek bir zarar - giderim verilmedikçe sözkonusu uyrukların malları kamulaştırılamayacak ya da bu uyruklar mallarından yararlanma haklarından, geçici bile olsa, yoksun bırakılamayacaklardır. Önceden açıklanmadıkça hiç bir kamulaştırma işlemi yapılmayacaktır.

Madde 7 — Türkiye, gerek yasaya dayanan bir mahkeme kararı, gerek ahlâk, sağlık ya da dilencilik kolluğuna ilişkin yasalar ya da yönetmelikler uyarınca ve gerek Devletin iç ve dış güvenliğiyle ilgili nedenlerle, öteki Bağıtlı Devletlerin uyruklarını, her birine teker teker uygulaması gereken önlemlerle, yurtdışı etme hakkını saklı tutar; bu Devletler de onları ve ailelerini her zaman kabul etmeği yükümlenir.

Yurtdışı etme işlemi sağlık ve insanlığa uygun koşullar içinde yapılacaktır.

KESİM: II

PARASAL YÜKÜMLERE İLİŞKİN HÜKÜMLER

Madde 8 — Türkiye ülkesinde öteki Bağıtlı Devletlerin uyruklarına, gerek oturmak ve yerleşmek, gerek 4. Maddede belirtilen koşullar uyarınca Türkiye'de izin verilen her çeşit ticaret, meslek, sanat ve iş-

letme ya da her ne nitelikte olursa olsun, her hangi bir iş yapabilmeleri için, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da parasal yüklem uygulanmayacaktır.

Sözkonusu Devletlerin uyruklarından, yurt dışında yerleşmiş olup da, Türk ülkesinden geçişleri sırasında herhangi bir iş tutacak olanlara, özdeş nitelikte ve önemde bir iş yapan Türk uyrukları ile Türkiye'de yerleşmiş yabancıların, ülkede uygulanmakta olan hükümler uyarınca, bağlı oldukları vergi, resim ve parasal yüklemlerden, niteliği ve adı ne olursa olsun, başkası ya da daha ağırı uygulanmayacaktır.

Bu Devletler uyruklarının Türkiye ülkesindeki malları, hakları ve çıkarları, bunların edinimi, elde bulundurulması ya da bunlardan yararlanma bakımından olduğu gibi, bunları başkasına bırakma, değiş - tokuş ya da miras yoluyla başkasına geçirilmesi bakımından da, Türk uyruklarının mallarına, haklarına ve çıkarlarına uygulananlardan başka ya da daha ağır, hiç bir parasal yüklem, resim, dolaylı ya da doğrudan herhangi bir vergi uygulanmayacaktır.

Madde 9 — Taşım ortaklıkları ile, sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, öteki Bağıtlı Devletlerden birinin yasası uyarınca kurulmuş olup işbu Sözleşmenin 5. Maddesi hükümlerine göre Türkiye'de yerleşmiş ya da orada iş yapan ticaret, endüstri ve finans ortaklıkları, Türkiye yasaları uyarınca kurulmuş özdeş nitelikteki ortaklıklara uygulanmayan hiç bir vergiye, resme ya da parasal yükleme, bunların nitelikleri ve adları ne olursa olsun, bağlı tutulmayacaklardır.

Özdeş hükümler, sözkonusu ülkelerin firma ya da ortaklıklarının işbu Sözleşmenin 5. Maddesi hükümleri uyarınca, Türkiye'de yerleşmiş ya da orada iş yapan kollarına, şubelerine, acentelerine ya da başkaca temsilciliklerine de uygulanacaktır. Şu da var ki, sözkonusu firma, ya da ortaklıkların müdürlüğü Türkiye dışında bulunuyorsa, bu kol, şube, acente ve temsilcilikleri ancak Türkiye'de yatırılmış gerçek sermayeleri üzerinden, ya da vergi uygulanacak sermaye açıklanamaz ya da denetlenemezse, bu sermayeyi belirlemeye yarayabilecek olan gerçek kazanç ve gelirler üzerinden vergiye bağlanacaklardır.

Madde 10 — Eğer Türkiye Hükümeti, adı ya da niteliği ne olursa olsun, vergi bağışıklıkları koyarsa, bu bağışıklıklar Türkiye uyruklarına ve Türkiye yasaları uyarınca kurulmuş ortaklıklara olduğu gibi, Türkiye'de yerleşmiş Bağıtlı Devletler uyrukları ve ortaklıklarına da tanınacaktır.

İşbu hüküm, Devletçe kurulan kuruluşlara ya da bir kamu hizmeti ayrıcalığına sahip olanlara tanınan vergi bağışıklıklarından yararlanma istemi için ileri sürülemez.

Madde 11 — 8. Maddeden 10. Maddeye dek öngörülen konuların tümünde Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyruklarına il yönetimlerince ya da yerel yönetimlerce yükletilebilecek parasal yüklemler, resimler ve vergiler, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır olmayacaktır.

Madde 12 — Türkiye'de yerleşmiş ya da iş yapan öteki Bağıtlı Devletler uyruklarına ya da onların Türk ülkesindeki mallarına, haklarına ve çıkarlarına ve sözkonusu Devletlerden birinin yasası uyarınca kurulmuş olup da Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan ortaklıklara, bunların kollarına, şubelerine ya da acentalıklarına, savaş durumunda bile, hiç bir zorunlu istikraz ya da olağanüstü varlık vergileri yükletilmeyecektir.

Madde 13 — Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu için, Türkiye, yabancı Devletlerin uyruklarına, kendi uyruklarına sağladığından daha elverişli bir işlemde bulunmayacak ve işbu kesimde öngörülen konular bakımından eşit işlemde bulunma ilkesini uygulayacaktır.

BÖLÜM : II
YARGI YETKİSİ

Madde 14 — Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları, buna karşılık, o Devletlerin ülkelerindeki Türk uyrukları, 18. Madde hükümleri saklı kalmak üzere, her konuda yerli uyrukların bağlı oldukları özdeş koşullara göre Mahkemelere özgürce başvurarak davacı ya da davalı olabileceklerdir.

Madde 15 — 16. Madde hükmü saklı kalmak üzere, Türkiye ve öteki Bağıtlı Devletler arasındaki ilişkilerde, yargı yetkisi sorunları devletler hukuku ilkelerine göre düzenlenecektir.

Madde 16 — Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasında kişisel durum konularında, başka deyişle, evlenme ve aile, mal rejimi, boşanma, ayrılık, çeyiz, babalık, evlâtlık, evlât edinme, yetenek, erginlik, korumanlık, görmenlik, kısıtlama işlerinde ve taşınır mallara ilişkin konularda, vasiyet ya da yasal mirasçılık ya da mirasın bölüşülmesi, terekenin

tasfiyesi ve genel olarak aile hukuku konularında bu Devletlerin Türkiye'de yerleşmiş olan ya da orada bulunan uyruklarına karşı ancak kişisel durumu sözkonusu olan tarafın bağlı olduğu ülkedeki ulusal mahkemeler ya da ulusal makamlar yetkili olacaktır.

İşbu hüküm, devletler hukukuna ya da yapılacak özel Sözleşmelere göre, Konsolosların nüfus kayıtlarına ilişik konularda sahip oldukları özel yetkileri zedelemediği gibi, tarafların ulusal Mahkeme ya da öteki ulusal makamların yetkisi içine girdiği yukarıda belirtilen konulara ilişkin kanıtları Türkiye Mahkemelerinin istem ve kabulü bakımından haklarını da zedelemez.

Birinci Fıkra hükmü dışında kalmak üzere, eğer dava ile ilgili olanların tümü Türkiye mahkemelerinin yetkisini kabul ettiklerini yazılı olarak bildirirlerse, bu Mahkemeler, tarafların ulusal yasası uyarınca karar vermek üzere, Birinci Fıkrada öngörülen konular üzerinde de yetkili olabileceklerdir.

Madde 17 — Türkiye'deki yabancılara, kişileri ve malları bakımından, Türkiye Mahkemeleri önünde, devletler hukukuna ve öteki ülkelerde genellikle uygulanan ilke ve yöntemlere uygun bir korunma sağlayacağını Türkiye Hükümeti açıklar.

Madde 18 — Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasındaki ilişkilerde, mahkeme harcamalarına karşılık kefillik akçesine, mahkeme kararlarının yürütülmesine, yargısal ya da yargısal olmayan belgelerin bildirilmesine, istinabeye, mahkeme harcamalarıyla ilgili ceza kararlarına, parasız yargısal yardıma ve borç yüzünden tutuklanmaya ilişkin tüm konular, ilgili Devletler arasında yapılacak özel Sözleşmelerle düzenlenecektir.

BÖLÜM : III
SON HÜKÜMLER

Madde 19 — Bağıtlı Devletler, özerk bir hükümete sahip Dominyonlarının ve kendi egemenlikleri ya da yetkileri altındaki sömürgelerinin, koruma altındaki ülkelerinin, denizaşırı toprak ya da ülkelerinin tümünde ya da kimisinde işbu Sözleşme hükümlerinin uygulanmayacağını, bu Sözleşmenin yürürlüğe girişi sırasında açıklamak hakkını saklı tutarlar; bu durumda Türkiye sözügeçen Dominyonlara, sömürgelere, koruma altındaki ülkelere ve öteki toprak ve ülkelere karşı işbu Sözleşmeden doğan yükümlerden arınmış olacaktır.

Bununla birlikte, sözügeçen Devletler işbu Sözleşme uyarınca yapacakları açıklama ile, Sözleşme dışında bırakabilecekleri özerk Hükümete sahip Dominyon, sömürge, koruma altındaki ülke ya da topraklardan herhangi biri adına Sözleşmeye sonradan katılabileceklerdir.

Madde 20 — İşbu Sözleşme, yürürlüğe girişinden başlayarak, 7 yıllık bir süre için yapılmıştır.

Sözleşmenin bu süresinin sona ermesinden en az bir yıl önce, yüksek Bağıtlı Taraflardan her hangi birince onun sona erdirildiği bildirilemezse, sona erdirilinceye dek, hükümleri yürürlükte kalacak ve sona erdirme ancak bildirimden başlayarak bir yıllık sürenin bitiminden sonra geçerli olabilecektir. Sözleşmenin sona erdirilmesi, Türkiye dışında, Bağıtlı Devletlerden her hangi birince bildirilirse, işbu sona erdirme ancak o Devletle Türkiye arasında geçerli olacaktır.

Türkiye, Sözleşmeyi gerek tüm öteki Devletlere karşı, gerek bu Devletlerden yalnız birine karşı sona erdirmek yetkisine sahip olacak ve, bu ikinci durumda, Sözleşme öteki Devletlere karşı yürürlükte kalacaktır.

Madde 21 — İşbu Sözleşme onaylanacaktır.

Onay belgeleri ivedilikle Paris'te sunulacaktır.

İşbu Sözleşme bugünkü Barış Andlaşması ile özdeş koşullar içinde yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü yalnız bir örnek olarak düzenlenmiş olup bu örnek Fransız Cumhuriyeti Hükümeti Arşiv Dairesinde saklanacak ve bu Hükümet imzacı Devletlerin her birine onun aslına uygun birer örneğini sunacaktır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. K. VÉNISÉLOS
C. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

V. TİCARET SÖZLEŞMESİ

(Convention Commerciale)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Bir yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti,

Öte yandan Türkiye,

Ekonomik ilişkilerini, devletler hukuku temeline dayandırarak ve aralarındaki ticareti özendirecek ve alışverişi kolaylaştıracak en uygun yöntemlere göre kurmak isteği ile,

Bir Sözleşme yapmayı kararlaştırmışlar ve yetkili Temsilcileri olarak :

Büyük Britanya ve İrlanda Krallığı Birliği, Denizaşırı Britanya Toprakları Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

İstanbul'da Yüksek Komiser, Soylu Sir Horace George Montagu Rumbolod, Baronet G. C. M. G;

Fransız Cumhuriyeti :

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğuda Yüksek Komiseri, Lejyon Donör ulusal nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip General Mösyü Maurice Pellé;

İtalya Yüce Kralı :

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar ve Kuron Ditali nişanlarının Gran Kruva rütbesine sahip soylu Marki Camille Garroni;

Atina Ortaelçisi, Sen Moris ve Lazar nişanlarının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyö Jules César Montagna;

Japonya Yüce İmparatoru :

Soley Levan nişanının birinci rütbesine sahip Roma Büyükelçisi Mösyö Kentaro Otchiai Jusammi;

Yunanlılar Yüce Kralı:

Eski Bakanlar Kurulu Başkanı, Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyö Eleftherios K. Vénizelos,

Londra Ortaelçisi Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyö Démètre Caclamanos;

Romanya Yüce Kralı:

Ortaelçi Mösyö Constantin İ. Diamandy,
Ortaelçi Mösyö Constantin Contzesco;

Sırplar - Hırvatlar - Slovenler Yüce Kralı:

Bern ortaelçisi Mösyö Doktor Miloutine Yovanovitch;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili İsmet Paşa,
Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Bakanı, Sinop Milletvekili, Doktor Rıza Nur Bey,
Eski Bakan, Trabzon Milletvekili Hasan Bey,

Sayın kişilerini atamışlardır. Adları anılan bu kişiler, yöntemine uygun ve geçerli görülen, yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır:

KESİM: I

Madde 1. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle, öteki Bağıtlı Devletlerin ülkelerinden çıkan ve gelen doğal ürünler ya da işlenmiş mallara, Türkiye'ye sokulduklarında, uygulanacak tarifeler 1 Eylül 1916 günü yürürlüğe konulan Osmanlı nesnel (ağırlık) Tarifeleri olacaktır.

Madde 2. 1 Eylül 1916 günkü Osmanlı Tarifesinde gösterilen ve Türk kâğıt parasıyle alınacak olan resimler, aşağıda belirtilen koşullar çerçevesinde, kambiyo kuruna göre zaman zaman değiştirilip düzeltilecek artırma katsayılarına bağlı tutulacaktır.

İşbu katsayılar 1 Mart 1923 gününde yürürlükte bulunan katsayılar olacaktır. Bununla birlikte, I sayılı Ek çizelgede sayılan maddelere 9 katsayı uygulanacaktır.

Yukarıda öngörülen katsayılar, kambiyo kuruna göre, şu kurallar uyarınca ayarlanacaktır.

Bu katsayılar, İngiliz Lirası 745 kuruş kâğıt para değerinde olduğu bir zamanda saptanmış olduğundan, eğer işbu Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından önceki ay içinde Türk Lirasında bu kura oranla % 30'dan fazla ortalama bir değer artışı ortaya çıkarsa, 12 ve 9 katsayılarının anılan ayın ortalama kuru ile orantılı olarak düşürülmesi gerekecek; böylece ayarlanan katsayı, arkadan gelecek üç ay içinde, geçerli olacak; üç ayın bitiminde, gerekiyorsa, son ayın ortalama kambiyo kuruna göre yeniden ayarlanacaktır.

Bunun gibi, eğer bu Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından önceki ay içinde Türk Lirası bir İngiliz Lirası için 745 kuruş olan ilk kura oranla % 30'dan fazla ortalama bir değer yitirimine uğrarsa, 12 ve 9 katsayıları özdeş ortalama kura göre arttırılabilecektir; böylece ayarlanan katsayı, arkadan gelecek üç ay içinde geçerli kalacaktır; üç ayın bitiminde, gerekiyorsa, son ayın ortalama kambiyo kuruna göre yeniden ayarlanacaktır.

Türk Lirasının değer yitirmesi durumunda 5 katsayı, 12 ve 9 katsayılarının bağlı olduğu koşullar içinde artırılabilecek, ancak Türk Lirasının değer artışı durumunda, sözkonusu katsayının, İngiliz Lirası kâğıt parası olarak 5 Türk Lirasından aşağı bir değerde bulunduğu zamandan başlayarak, düşürülmesi gerekecektir.

Para reformu yapıldığında, yukarıda saptanmış olan çeşitli katsayıları, gümrük resimlerinin tutarını bozmamak üzere, yeni ve eski paralar arasındaki farka göre değiştirilecektir.

Madde 3. Türkiye aşağıda belirtilen konular için gerekli görülebilecek olanlar dışında, dışalım ve dışsatıma ilişkin yasakları, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişiyle, kaldırmağı ve işbu Sözleşme yürürlükte kaldığı sürece bunları yeniden koymamağı yükümlenir.

(1) Besin için vazgeçilmez zorunlukta olan kaynakları korumak ve ulusun ekonomik yaşamını kollamak;

(2) Devletin güvenliğini sağlamak;

(3) İnsanları, hayvanları ve bitkileri salgın hastalıklara, hayvan hastalıklarına ve bitki hastalıklarına karşı korumak;

(4) Afyon ve başka zehirleyici maddelerin kullanılmasını önlemek;

(5) Türkiye'de kullanılması yasak olan alkollü ürünlerin yurda sokulmasını yasaklamak;

(6) Altın paranın ya da altın madeninin yurt dışına çıkartılmasını önlemek :

(7) Devlet tekellerini kurmak ve sürdürmek.

Öteki Bağıtlı Devletlerden, her birince kendi kanunlarına göre, hak gözetici karşılıklı davranış tanınması koşulu ile, Türkiye, yasakları, hiç bir bakımdan ayırım gözetmeksizin uygulamağı ve yasaklanmış maddeler için kural - dışılıklar tanırsa ya da izinler verirse, Bağıtlı herhangi bir Devletin ticaretinin zararına olarak, bağıtlı başka bir Devletin ya da herhangi bir Devletin ticaretini kayırmamağı yükümlenir.

Madde 4. Karşılıklı olma koşulu ile, Türkiye'de, tüketim ya da aksiz [accise, bir tür tüketim vergisi] resmi, öteki Bağıtlı Devletler ülkelerinden çıkan ve gelen mallara, ancak Türkiye'de üretilen özdeş ya da benzer ürünler üzerinden alındığı ölçüde olmak üzere, uygulanacaktır.

Bundan başka, Türkiye ekli II sayılı çizelgede yazılı maddelerden bu çizelgede gösterilen tüketim resimlerini, kendi uyrukları ile öteki Bağıtlı Devletler uyrukları arasında özdeş eşit koşullar içinde, almağı sürdürebilecektir.

Karşılıklı olma koşulu ile, oktruva [octroi] resimleri ya da yerel makamlarca alınan başkaca herhangi bir resim, eğer Türkiye'de üretilen ürünler üzerine konulmuş ise, Türk ürünleri ile öteki Bağıtlı Devletler ülkelerinden çıkan ve gelen ürünler arasında bir ayırım gözetilmeksizin uygulanacak; eğer Türkiye'de üretilmeyen mallar üzerine konulmuş ise, çıktığı ve gideceği yer ne olursa olsun, özdeş ya da benzeri tüm yabancı ürünlere, hiç bir tür ayırım gözetilmeksizin, özdeş biçimde uygulanacaktır.

Madde 5. Öteki Bağıtlı Devletlerden her birince, kendi yasaları uyarınca, Türkiye'ye hak gözetici bir karşılıklı işlem tanınması koşulu ile, Türkiye'nin doğal ya da işlenmiş ürünlerinden herhengi birisi üzerine koymuş olabileceği ya da koyabileceği her dışsatım vergisi, hiç bir yoldan, öteki Bağıtlı Devletlerden herhangi birisinin ticaretine zarar verecek farklı bir tutum yaratmadan, bu malların gideceği tüm ülkeler için özdeş biçimde uygulanacaktır.

Madde 6. Türkiye'nin, tarife konusunda ya da genellikle öteki her türlü ticaret konularında, bugünkü Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklardan herhangi birine ya da sınır üzerindeki

ticaret için, sınırdaş bir Devlete uygulanabileceği özel üstünlükler kural dışı kalmak üzere, Türkiye 1 - 5. Maddelerde öngörülen konularda her hangi bir başka ülkeye uygulayacağı daha elverişli her işlemden öteki Bağıtlı Tarafları da yararlandıracaktır.

Madde 7. Türkiye ve öteki Bağıtlı Devletlerden her biri, yurda sokulan malın kökeni olan ülkeyi belirlemek üzere, işbu malın o ülkenin ulusal ürünü ve işlenmiş mallarından olduğunu, ya da o ülkede uğradığı değişiklik nedeniyle öyle sayılmak gerektiğini gösteren resmi bir belge sunmasını dışalımda bulunan kişilerden isteyebilecektir.

İşbu Kesime ekli III sayılı örneğe uygun olarak düzenlenecek Köken Belgeleri, gerek Ticaret ya da Tarım Bakanlığı, gerek gönderenin bağlı olduğu Ticaret Odası ve gerek ithal eden ülkenin kabul edeceği başkaca bir Örgüt ya da Birlikçe verilebilecektir. Bu Köken Belgeleri Malın gönderildiği bir siyasal temsilcisi ya da Konsolosunca onaylanacaktır.

Posta paketleri, gönderilen ülke bunların ticaretsel niteliği olmadığını anlarsa, Köken Belgesinden bağışık tutulacaktır.

Madde 8. Bununla birlikte, işbu Kesim hükümlerinden yararlanma olanağı, Sözleşmenin süresi boyunca, başka her hangi bir yabancı ülkeye tanıyacağı elverişli işleme özdeş bir işlemi Türkiye'ye sağlamayacak olan Bağıtlı Devletlerden hiç birince istenilemeyecektir.

EK : I

9 KATSAYI UYGULANACAK MADDELER ÇİZELGESİ

Tarife No.	
65	Patates
69	Portakal
121	Şekerli maddeler
130	Maden suları
178	Parlak deriler
180	Domuz derileri
185–187–188	Ayakkabılar
192	Eldivenler
200–201	İşlenmiş ya da işlenmemiş kürkler
217–218	Mobilya
273–274–275	El işlemeleri (brodöri), dentelâlar ve pamuk şeritler

302	Kaba ipek kırpıntısı
305	Gaze vb.
306	İpek tül vb.
308	İpekli kumaşlar
311–312	İpek çamaşırlar
314	İpekli kumaş ve elbise harçları (pasmantöri)
324	Yün kuşak ve şallar
339	Giysiler
348	Yazlık, kışlık şemsiyeler, güneşlik vb.

EK : II

TÜKETİM RESİMLERİ

Çay	40	kuruş (Kilosu)
Kahve	20	,, ,,
Petrol	6	,, ,,
Pirinç	10	,, ,,
Margarin, likid margarin ve öteki hayvan yağları	80	,, ,,
Stearin mumları	30	,, ,,
Adi sabun	5	,, ,,
Yeni ve kullanılmış torba ve çuval	5	,, ,,
Baharat	30	,, ,,
Kibrit	1/2	60 kibritlik her kutusu
Mum kibrit	1	60 ,, ,, ,,
Sigara kâğıdı	1	50 yaprağı
Çakmak	25	Tanesi
Şeker	15	Kilosu
Bisküvi Çikolata Süt tozu Şekerleme ve glikoz Alkolsüz içkiler, gazoz ve limonata Öteki tüm Şekerli maddeler		İçerdikleri şeker yüzdesine oranla tüketim resmine bağlıdırlar.
Tömbeki	40	Kuruş Kilosu

EK: III

KÖKEN BELGESİ ÖRNEĞİ

..... de oturan

[1] { üretici ya da Fabrikatör / ..... de oturan / ..... Efendinin vekili tüccardan } .... Efendinin

Kendi sorumluluğu altında olarak aşağıda yazılı malların gönderen tarafından bize verilen geçerli belgelere dayanarak[2] (Türk ya da .....) kökenli ya da işlenmiş mallarından olduğunu önümüzde bildirdiğini onaylarız.

(Belgeyi veren Daire)[3].

Bu mallar ..... ye ilintili olarak ..... de tüccar ya da fabrikatör ..... Efendi adına (..... vapuru ya da kara yolu) ile gönderilmiştir.

Denklerin sayısı ve türü	Markalar Numara	Net ve brüt ağırlık Kilogram ile sayı ya da hacim ve değer	Malların türü

Sorumluluğum altında böylece tarafımdan bildirildi.

(Gün .....)

(Açıklamayı verenin imzası)

Tarafımızdan (Köken belgesini veren Daire) onaylanmış olup yukarıda yazılı malların satışının gerçekten bu ülkede yapıldığını da ayrıca belirtiriz.

(Gün ve belgeyi veren Dairenin imzası).

[1] Gereksiz bilgiler çizilecektir.

[2] Köken belgesi üretici, ya da fabrikatör, ya da vekilince alındığı zaman "gönderen tarafından bize verilen geçerli belgelere dayanarak" sözcükleri kaldırılacaktır.

[3] Köken belgeleri gerek Ticaret, ya da Tarım Bakanlıkları, gerek gönderenin bağlı olduğu Ticaret Odası, gerek alan ülkenin uygun göreceği öteki her tür kuruluş ya da Kurumca verilecektir.

..... Konsolosluğunda görülerek işbu imza onaylanmıştır.

(Gün, imza ve Konsolosluğun mührü).

KESİM : II

Madde 9. Türkiye, özdeş konuda kendisine karşılıklı işlemde bulunulması koşulu ile, Türk bayrağını taşıyan gemilere uygulamakta olduğu işleme eşit bir işlemi, ya da herhangi bir başka Devlete uygulamakta olduğu ya da uygulayabileceği daha elverişli bir işlemi, öteki Bağıtlı Devletlerin gemilerine uygulamağı yükümlenir.

Türkiye, öteki Bağıtlı Devletlerden her hangi birine karşı ve bu Devletlerden her biri Türkiye'ye karşı, balık avcılığını, deniz kabotajını – başka bir deyişle, ülkenin bir limanından alınan malların o ülkenin bir başka limanına deniz yolundan taşınmasını – ve liman hizmetlerini – başka bir deyişle, çekme, kılavuzluk ve, ne nitelikte olursa olsun, her türlü iç hizmetleri – kendi ulusal bayrağının tekelinde bulundurma hakkını saklı tutar.

Madde 10. Balıkçılık, deniz kabotajı ve liman hizmetleri konusunda yukarıdaki Maddede öngörülen kural dışılıklar saklı tutulmak üzere, ülkeye girecek ya da ülkeden çıkacak her tür malların ya da yolcuların taşınması hakları ve gemilerin liman, dok, rıhtım ve iskelelerde durma, yükleme ve boşaltma işlerine ilişkin tüm kolaylıklardan yararlanmaları konularında, bir yandan Türkiye öte yandan öbür Bağıtlı Devletlerden her biri, kendi gemilerine uyguladıkları işleme özdeş bir işlemi, karşılıklı olarak birbirlerine uygulayacaklardır.

Bunun gibi, gene karşılıklı olmak koşuluyla, Hükümet, görevliler, özel kişiler, her çeşit birlik ve kurumlar adına ya da yararına olarak, gemilerden sağlık resimleri, liman, rıhtım, demirleme, kılavuzluk, karantina, fener resimleri ve bunlara benzer başkaca resimler, malî yüklemler ve ödemeler konusunda kesin bir eşitlik uygulanacaktır.

Yurda sokulan ya da yurt dışına gönderilen mallara uygulanacak resim ve vergiler ancak bu malların çıktıkları ve geldikleri yerler ile gönderildikleri yerlere göre saptandığından ve, Birinci Kesimdeki hükümler uyarınca, bunlar tüm öteki Bağıtlı Devletlere de uygulanabilir olduğundan, Türkiye, karşılıklı olmak üzere, yurda sokulan ya da yurt dışına gönderilen mallara, bunları getiren ya da götüren geminin bayrağına, varış ya da kalkış limanlarına, geminin yolculuğu ve iskele-

lerde duruşuna dayanan hiç bir farklı vergi, ek vergi ya da, niteliği ve adı ne olursa olsun, ek hiç bir parasal yüklem uygulamamağı da yükümlenir.

Madde 11. Gemilere ve bunların yükleri ile yolcularına ilişkin olarak Savaştan önce Türkiye'nin geçerli saymış olduğu ya da başlıca denizci Devletlerce ileride geçerli sayılabilecek her çeşit belgeleri, Türkiye öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının gemileri bakımından geçerli ve Türk gemilerine verilmiş belgelerle eşdeğerde sayacaktır.

Bu hükümler Türkiye tarafından, Türk gemilerine başlıca deniz Devletlerince uygulanan yönteme özdeş koşullar içinde olmak üzere, verilen belgeler ancak öteki Bağıtlı Devletlerce de, kendilerince verilen belgelere eşdeğerde sayılırsa geçerli olacaktır.

KESİM : III.

Madde 12. Türkiye karşılıklı, olma koşulu ile, öteki Bağıtlı Devletlerden herhangi birisinin ülkesinde çıkan doğal ya da işlenmiş ürünleri, ticaret işlemlerinde her çeşit haksız rekabete karşı korumak üzere, gerekli tüm yasama ya da yönetim önlemlerini almağı ve yargı yollarını açık tutmağı yükümlenir.

Türkiye, gene karşılıklı olma koşulu ile, üzerlerine, iç ya da dış ambalajlarına, çıkış yerleri, cinsi, niteliği ya da özelliklerine ilişkin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yanıltma amacıyle konulmuş her türlü markalar, adlar, yazılar ya da işaretler de taşıyan tüm ürünlerin ya da malların yurda sokulmasını, ya da bunların yurt dışına gönderilmesini, yurt içinde yapımını, dağıtımını, satışını ya da satışa çıkartılmasını, uygun düşecek önlemlerle, cezalandırmayı ve yasaklamayı yükümlenir.

Madde 13. Türkiye, özdeş konuda kendisine karşılıklı işlemde bulunması koşuluyla, özel niteliklerini topraktan ya da iklimden alan ürünlerin bölgesel bir ad taşıması hakkını ya da bölgesel bir ad kullanmasına izin verilmesi koşullarını tanımlayan ya da düzenleyen bir başka Bağıtlı Devlette yürürlükte bulunan ve yetkili makamlarca Türkiye'ye gereği gibi bildirilmiş yasalara uygun olarak alınmış yönetim kararları ile mahkeme kararlarına uymayı yükümlenir; sözü geçen yasalar ile kararlara aykırı olarak, bölgesel adları taşıyan ürünlerin ya da malların yurda sokulması, yurt dışına gönderilmesi ve yurt içinde yapımı,

dağıtımı, satışı ya da satışa çıkartılması Türkiye tarafından yasaklanacak ve 12. Maddede öngörülen önlemlerle cezalandırılacaktır.

Madde 14. Türkiye, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak oniki aylık bir sürenin geçmesinden önce :

(1) Endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup, 2 Haziran 1911 de Washington'da değiştirilen, 20 Mart 1883 günlü uluslararası Paris Sözleşmesine;

(2) Bunun gibi, Edebiyat ve Sanat Yapıtlarının Korunmasına ilişkin olup Berlin'de 13 Kasım 1908'de yeniden değiştirilen, 9 Eylül 1886 günlü Uluslararası Bern Sözleşmesi ile, Edebiyat ve Sanat Yapıtlarının korunmasına ilişkin 20 Mart 1914 günlü Bern Ek Protokolüne, yöntemine uygun biçimde, katılmağı yükümlenir.

Yukarıda anılan Sözleşmeler ile Protokolün Türkçeye çevrilmesi hakkına ilişkin hükünler konusunda Türkiye tarafından ileri sürülen çekinceye, bu sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen yıl içinde sözkonusu Sözleşmeler ile Protokolün ortak imzacısı bulunan öteki Devletlerce hiç bir itiraz olmazsa, işbu Sözleşmeyi imzalayan öteki Devletler de o çekinceye işbu Sözleşmenin süresince itiraz etmeyeceklerdir.

İşbu Sözleşmeyi imzalayan Devletler, Türkiye'nin çeviriye ilişkin çekincesini kabulden vazgeçerlerse, Türkiye yukarıda anılan Sözleşmeler ile Protokol'e katılma kararını sürdürmek zorunda tutulmayacaktır.

(3) Türkiye, bu sürenin sona ermesinden önce, sözügeçen Sözleşmelerdeki ilkeler uyarınca, öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve güzel sanat yapıtları mülkiyetini etkili yasalarla tanımağı ve korumağı yükümlenir.

Madde 15. Endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyeti konusundaki işlere ilişkin arşivler, kütükler ve plânlar ile bunların Türk Dairelerinden, kendilerine Türkiye'den toprak ayrılmış Devletlerin Dairelerine sözkonusu olabilecek aktarılmaları ya da bildirilmeleriyle ilgili tüm sorunlar, ilgili ülkeler arasında yapılacak özel Sözleşmelerle düzenlenecektir.

Madde 16. Bağıtlı Devletler, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişi anında özerk bir hükümeti olan Dominion'larının ve egemenliklari ya da yetkileri altında bulunan denizaşırı sömürgelerinin, koruma

altındaki ülkelerinin, sahibi bulundukları toprakların ya da ülkelerin tümüne ya da kimisine işbu Sözleşme hükümlerinin uygulanmayacağını bildirme hakkını saklı tutarlar; bu durumda Türkiye, sözü geçen Dominion'lar, sömürgeler, koruma altındaki ülkeler, sahip bulunulan topraklar ve ülkelere karşı, işbu Sözleşmenin yükümleriyle bağlı sayılmayacaktır.

Bununla birlikte, sözü geçen bu Devletler, işbu Sözleşme uyarınca yapacakları bildirilerle Sözleşme dışı bırakmış olabilecekleri özerk hükümetli her Dominion, sömürge, koruma altında ülke, sahibi bulundukları topraklar ya da ülkeler adına, işbu Sözleşmenin hükümlerine sonradan katılabileceklerdir.

Madde 17. Trablusgarp'tan gelen ya da oraya giden mallar ve ürünler, Türkiye'de İtalyan mal ve ürünlerinin bağlı olduğu rejimin özdeşine bağlı tutulacaktır.

Türkiye'den çıkan ya da Türkiye'ye giden mallar ve ürünler Trablusgarp'ta öteki her hangi bir ülkeye yapılan en elverişli işlemden yararlanacaktır.

Madde 18. İşbu Sözleşme 5 yıllık bir süre için yapılmıştır.

Birinci kesime ilişkin olarak, bir yandan Türkiye, öte yandan Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti daha kısa bir süre içinde ticaret alış - verişleri için yeni bir düzen kurmak gereğini gördüklerinden işbu Sözleşmeyi, 30 aylık ilk dönemin bitimi üzerine, her zaman sona erdirmek hakkını ve sona erdirme ön bildirisinden 6 ay sonra da Sözleşmenin geçerliğinin ortadan kalkacağını birbirlerine tanımakta anlaşmışlardır.

Bir yandan Türkiye, öte yandan öteki Bağıtlı Devletlerden her biri, Sözleşmenin uygulanması konusunda yukarıda öngörülen süreler içinde, her zaman ve kendilerinden bu konuda istemde bulunulur bulunulmaz, yeni ticaret anlaşmaları yapılması için, bunların sözkonusu sürelerin sona ermesinden önce gerçekleşmesini sağlamak üzere, hızla sürdürecekleri görüşmelere girişmeği yükümlenirler.

Eğer bu görüşmeler sözkonusu sürelerin sona ermesinden önce bir sonuç vermezse, Yüksek Bağıtlı Taraflardan her biri yeniden serbest kalacaktır.

Madde 19. İşbu Sözleşme onaylanacaktır.

Onay belgeleri ivedilikle Paris'te sunulacaktır.

İşbu Sözleşme bugünkü Barış Andlaşması ile aynı koşullar içinde yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923 günü yalnız bir örnek olarak düzenlenmiş olup bu örnek Fransız Cumhuriyeti Hükümeti Arşivlerine konulacak ve bu Hükümet imzacı Devletlerden her birine onun aslına uygun birer örneğini verecektir.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. K. VENISÉLOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

VI. TÜRK VE RUM NÜFUS MÜBADELESİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME VE PROTOKOL

(Convention concernant l'Echange des Populations Grecques et Turques et Protocole)

30 Ocak 1923 günü imzalanmıştır.

(Metin)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlıyarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir.

Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2. Birinci Maddede öngörülen mübadele :

a) İstanbul'da oturan Rumları,

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye [Şehremaneti] sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş [établis] bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır.

1913 Bükreş Andlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır.

Madde 3. Karşılıklı olarak, üzerindeki Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar 1. inci Maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmen" [émigrant] terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

Madde 4. Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kafileyi oluşturacaktır.

Madde 5. İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. Maddelerindeki çekinceler saklı kalmak üzere, bu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Türklerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiç bir zarar verilmeyecektir.

Madde 6. Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin, hangi nedenle olursa olsun, gidişine hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da kendisine karşı ceza kovuşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Madde 7. Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır.

İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluk edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğu, işbu Sözleşmenin imzası gününde edinmiş olacaklardır.

Madde 8. Göçmenler her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıttırmakta serbest olacaklardır. Bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş resmi ya da herhangi başka bir resim alınmayacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk üyesinin (câmiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastahaneler, dernekler, birlikler ve tüzel kişiler, ya da, ne çeşit olursa olsun, başkaca tesisler personelini de kapsamak üzere) kendi topluluklarının taşınır mallarını yanlarında serbestçe götürmeğe ya da taşıttırmağa haklı olacaktır.

11. Maddede öngörülen Karma Komisyonunun tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşım işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır.

Taşınır mallarının tümünü ya da bir bölümünü yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların dökümünü ve değerini gösteren tutanaklar dört örnek olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi 9. Maddede öngörülen arıtım işlemine temel alınmak üzere, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonuna sunulacak, üçüncüsü göçedilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

Madde 9. 8. Maddede sözkonusu olan göçmenlerin ve toplulukların, kent ya da köylerdeki taşınmaz malları ile bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca arıtılacaktır :

Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunup mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da yardım kurumlarının malları da, özdeş koşullar içinde, arıtılacaktır.

Madde 10. Bağıtlı Yüksek Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca nüfus mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselerin taşınır ya da taşınmaz mallarının arıtımı, 9. madde uyarınca ve Türkiye ile Yunanistan'da, 18 Ekim 1912 gününden bu yana yürürlüğe konulmuş yasalara ve her çeşit yönetmeliklere göre, ya da başka herhangi bir zoralım, [müsadere], zorla satın alım v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiç bir önleme konu olmaksızın, yürütülecektir. İşbu Maddede ve 9. Maddede sözkonusu mallar, bu çeşit bir önleme konu olursa, bu mallara, 11. Maddede öngörülen Komisyonca, bu önlemler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir.

Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselerin olup da mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912'den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bunun onarılması için mal sahiplerinin yararına bir zarar - giderim saptayacaktır. Bu zarar - giderimin tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan taşınmaz malın bulunduğu ülke Hükümetinin borcuna geçirilecektir.

8. ve 9. Maddelerde sözkonusu kimseler, şu ya da bu yoldan yararlanmaktan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarının kendilerine geri verilmesi, Savaş öncesi ortalama gelir temel alınarak ve Karma Komisyonunca saptanacak yöntemler uyarınca, sağlanacaktır.

Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların ve Türkiye'de Rumların benzer tesislerinin arıtımına girişirken, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını bütünüyle korumak amacıyla, daha önce yapılmış Andlaşmalarda kabul edilen ilkelerden esinlenecektir.

11. Maddede öngörülen Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

Madde 11. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birinden dört ve 1914-1918 Savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Konseyinin seçeceği üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan, bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, her biri bir Türk ve bir Yunanlı üye ile Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı kalarak çalışacak Alt - Komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, Alt - Komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

Madde 12. Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek, kolaylaştırmak ve 9. Madde ile 10. Maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır.

Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen arıtım işinin yöntemlerini saptayacaktır.

Karma Komisyon, genel olarak, İşbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği önlemleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek tüm sorunları karara bağlamağa tam yetkili olacaktır.

Karma Komisyonun kararları oy çoğunlugu ile alınacaktır.

Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin tüm itirazlar Karma Komisyonunca kesin olarak karara bağlanacaktır.

Madde 13. Karma Komisyon, ilgilileri dinlendikten ya da dinlemeğe yöntemi uyarınca çağırdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca artırılması gereken taşınmaz mallara değer biçtirme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır.

Arıtılacak mallara değer biçilmesinde, bu malların altın para ile olan değeri temel sayılacaktır.

Madde 14. Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallar için borçlu kalınan para tutarını belirten bir açıklama belgesi verecektir.

Bu açıklama belgeleri temel sayılarak borçlu kalınan para tutarları, arıtımın yapılacağı ülke ile Hükümetinin, göçmenin bağlı olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte, mal alması gerekecektir.

Her altı ayda bir, yukarıda belirtilen biçimde açıklama belgeleri temeli üzerinden, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı çıkartılacaktır.

Arıtım işlemi bütünlendiği zaman, karşılıklı borçlar biribirine eşit çıkarsa, bunlarla ilgili hesaplar denkleştirilmiş ve kapatılmış olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme için süre tanınmasını isterse, Komisyon, yıllık en çok üç taksitle ödenmesi koşulu ile, bu süreyi ona tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır.

Ödenecek para oldukça önemli ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine dek, Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde ödenmesi gereken borç senetleri çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar gösterecektir. Bu sağlancalar, Yunanistan'da Uluslararası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Meclisince işletilecek ve bunların gelirleri toplanacaktır. Bu sağlancalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Konseyi bunların neler olacağını saptamaya yetkili olacaktır.

Madde 15. Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı koşullarla, Komisyona öndelik olarak ödemede bulunulacaktır.

Madde 16. Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimseler ile bu kimselerin gidecekleri ülkelere götürülmek üzere varacakları limanlara yapılacak bildirilere ilişkin tüm sorunlar üzerinde, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon ile anlaşacaklardır.

Bağıtlı Yüksek Taraflara, mübadele edilecek halklara, gidişleri için saptanmış günden önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açmak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere, doğrudan ya da dolaylı hiç bir baskıda bulunmamağı, karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiç bir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamağı da yükümlenirler.

2. Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek hakları ile Türkiye ve Yunanistan'da özgürlükerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak sözkonusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına serbestçe geçirmelerini ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyeceklerin gidişini engelleme nedeni olarak öne sürülemeyecektir.

Madde 17. Karma Komisyonun ve kollarının çalışmaları ve işlerinin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlara göre, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.

Madde 18. Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 19. İşbu Sözleşme, Bağıtlı Yüksek taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Andlaşmasının bir parçasıymış gibi özdeş güçte ve değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, sözkonusu Andlaşma Bağıtlı Yüksek Tarafların her ikisince onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir.

Bu hükümetlere olan inançla, her birinin yetki belgelerinin yöntemine uygun olduğu görülen aşağıdaki imzaların sahipleri yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lozan'da, 30 Ocak 1923 günü üç örnek olarak düzenlenmiştir. Bu örneklerden biri Yunanistan Hükümetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilecek, üçüncüsü de, aslına uygun olan birer örneğini Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, sunulacaktır.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

E. K. VÉNIZÉLOS
D. CACLAMANOS

* * *

PROTOKOL

Gereğince yetkili kılınmış olan ve aşağıda imzaları bulunan *Türk Temsilcileri*, Türk Hükümetinin, Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak, Yunanistan ile bugün yapılmış Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını beklemeksizin ve bu Sözleşmenin 1. Maddesini gözetmeksizin Barış Andlaşması imza edilir edilmez, işbu Sözleşmenin 4. Maddesinde sözü geçen vücutça sağlam erkekleri serbest bırakacağını ve bunların gidişlerini sağlıyacağını bildirir.

Lozan'da, 30 Ocak 1923 günü, üç örnek olarak düzenlenmiştir.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

VII. SİVİL TUTUKLULARIN GERİ VERİLMESİ VE SAVAŞ TUTSAKLARININ MÜBADELESİNE İLİŞKİN TÜRK - YUNAN ANLAŞMASI

(Accord Greco - Turc relatif à la Restitution des Internés Civils et l'Echange des Prisonniers de Guerre)

30 Ocak 1923 günü imza edilmiştir.

(Metin)

Aşağıda imzaları bulunan Yunan ve Türk Temsilcileri, yöntemine uygun buldukları yetki belgeleri uyarınca davranarak, Yunanistan'da ve Türkiye'de alıkonulmuş bulunmakta olan sivil tutukluların, karşılıklı olarak, geri verilmesini ve savaş tutsaklarının mübadelesini sağlamak üzere, şu hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır :

BÖLÜM : I
SİVİL TUTUKLULAR

Madde 1. Yunanistan'da alıkonulmuş bulunmakta olan sivil Türk rehineleri [otages] ve tutsakları [prisonniers] Yunan Hükümetince yurtlarına geri verileceklerdir. Yunan Hükümeti, Anadolu kökenli olanları, ilke olarak, İzmir'e, Trakya kökenli olanları da İstanbul'a taşıttıracaktır.

Yunanistan'da gemiye bindirilme ile yapılacak bu geri verme, ilke olarak, işbu Andlaşmanın imzalanmasından yedi gün sonra başlıyacaktır. Geri verme :

(a) Yunan Hükümetince verilmiş çizelgelerde adları bulunan kimseler için, iki haftayı aşmayacak bir süre içinde;

(b) Türk Hükümetince verilmiş çizelgelerde adları bulunan ve aranmaları gereken kimseler için de, en kısa bir süre içinde, sona erdirilecektir.

Madde 2. Türklerin ellerinde bulunabilecek Yunan sivil rehineleri ve tutsakları, 1. Maddenin (a) fıkrasında öngörülen sivil Türk rehinelerinin geri verilmesinden hemen sonra geri verilebilmek ve aranmaları gerekenlerin yurtlarına yollanmaları, olanaklı en kısa bir süre içinde yapılabilmek üzere, Türk Hükümetince İzmir'de ya da İstanbul'da bir araya toplanacaktır.

Madde 3. Karşılıklı olarak Yunan ve Türk Hükümetlerince sunulacak olan geri verme çizelgeleri sonradan bütünlenecektir.

BÖLÜM: II

SAVAŞ TUTSAKLARI

Madde 4. 1. Maddenin (a) fıkrasında öngörülen sivil Türk rehinelerini Yunan Hükümetinin Türk Hükümetine geri vereceği günden, olanaklı olduğu ülçüde, hemen sonra ve o günden başlıyarak onbeş günü aşmayacak bir süre içinde, Yunan Hükümeti, elinde tuttuğu tüm savaş tutsaklarını Türkiye'ye geri verecek ve bunların hepsini aralıksız İzmir'e tasıtacaktır.

Türkiye, bundan sonra, Yunanistan'a subaya karşılık subay, ere karşılık er olmak üzere, eşit sayıda Yunan tutsağı geri verecektir. Bu savaş tutsakları, Türk savaş tutsaklarını getiren Yunan gemilerinin dönüş yolculuğunda, yurtlarına gönderilebilmek üzere, Türk Hükümetince, gerekli süre içinde ve bu iş için uygun düşecek yerlerde bir araya toplanacaktır.

Türkiye, Yunan savaş tutsaklarından geri kalanları, Barış Andlaşmasının imzalanmasından sonra ve üç hafta içinde geri verecektir.

Madde 5. Duyguları yatıştırmak amacıyla, Türk ve Yunan Hükümetleri, ellerinde bulunan tüm savaş tutsakları ile tutuklu bulunan sivillerin, ister yürürlükteki yasalara aykırı olarak işlemiş oldukları âdi suçlardan [cinayet ya da cünhalardan, crimes ou délits], ister disipline aykırı kabahatlar yüzünden hüküm giymiş ya da ceza kovuşturmasıyla karşılaşmış bulunsunlar, genel aftan yararlandırılmalarını, karşılıklı olarak, yükümlenirler; her iki Hükûmet, bu kimselere verilmiş cezaların ya da onlara karşı başlatılmış kovuşturmaların sona ermesini beklemeksizin, onları, fark gözetmeden, geri vermek konusunda anlaşmaya varmışlardır.

BÖLÜM : III

YÜRÜTME KOMİSYONU

Madde 6. 1914 - 1918 Savaşına katılmamış devletlerde bulunan Kızılhaç Derneklerinin üç temsilcisi ile Yunan ve Türk Hükûmetlerinin birer temsilcisinden kurulu bir Uluslararası Komisyon, yukarıda I. ve II. Bölümlerde öngörülen koşullar içinde, sivil rehineler

ile tutsakların geri verilmesine ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin işlemleri yönetmekle görevli olacaktır. Bu Komisyon, işlemlerin yürütülmesi yol ve yöntemlerini saptayacak, bu işlemlerin uygulanmasını denetleyecektir. Komisyon özellikle şunları yapmakla görevli olacaktır :

(a) Gemiye bindirme yerlerinde, Yunan ve Türk makamlarından, yurtlarına geri verilecek bu rehineler ile tutsakları teslim almak, bunların kimliklerinin ve sayılarının gerçeğe uygunluğunu denetlemek ve gemiden indirme yerlerinde bu rehineler ile tutsakları Türk ve Yunan makamlarına teslim etmek;

(b) Bindirme limanlarından başlıyarak, geri verilecek Türk ve Yunan rehineleri ile tutsaklarının taşıtılmasını, Yunan ve Türk Hükümetleriyle birlikte düzenlemek. Yunan Hükümeti, bu amaçla, gerekli deniz taşıtlarını sağlıyacaktır.

(c) Her iki Hükümetten birince istenip de teslim edilmemiş bulunan sivil rehineler ile savaş tutsaklarının ne olduklarını öğrenmek için gerekli tüm araştırmaların ve soruşturmaların yapılmasına, Yunan ve Türk Hükümetlerinin işbirliğiyle, girişmek.

İlgili Hükümetler, bu amaçla, Komisyona her türlü yardımda bulunmağı ve tüm kolaylıkları göstermeği yükümlenirler.

Madde 7. Komisyonun yönetimine ve çalışmalarına ilişkin harcamalar, eşit paylarla Yunan ve Türk Hükümetlerince karşılanacaktır.

İşbu Anlaşma hemen yürürlüğe girecektir.

Lozan'da, 30 Ocak 1923 günü, üç örnek olarak düzenlenmiştir.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

E. K. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS

* * *

VIII. GENEL AFFA İLİŞKİN AÇIKLAMA VE PROTOKOL

(Déclaration relative à l'Amnistie et Protocole)

24 Temmuz 1923 günü imzalanmıştır.

(Metin)

Bugünkü Barış Andlaşmasını imza eden Devletler, Doğuda barışı bozmuş olan olayların unutulması isteğinde de birleştiklerinden;

Aşağıda imzaları bulunan kişiler, yetkileri gereğince, şunları açıklamakta anlaşmışlardır:

I

Türkiye'de oturan ya da oturmuş olan hiç kimse ve, buna karşılık, Yunanistan'da oturan ya da oturmuş olan hiç kimse, 1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 günleri arasında askersel ya da siyasal davranışı yüzünden ya da bugünkü Barış Andlaşmasına imza koymuş bir yabancı Devlete, ya da böyle bir Devletin uyruklarına bir yardımda bulunmasından ötürü, Türkiye'de ve, buna karşılık Yunanistan'da, hiç bir bahane ile rahatsız ve tedirgin edilmeyecektir.

II

Bunun gibi, işbu Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılmış topraklarda oturanlardan hiç kimse, gerek 1 Ağustos 1914 gününden 20 Kasım 1922 gününe dek geçen süre içinde Türkiye'ye karşı ya da Türkiye'den yana siyasal ya da askersel davranışı yüzünden, gerek işbu Andlaşma uyarınca uyrukluğunun saptanması yüzünden, rahatsız ve tedirgin edilmeyecektir.

III

Gene bu süre içinde işlenmiş olan ve bu süre içinde cereyan eden siyasal olaylarla açıkça bağlantılı bulunan tüm suçlar [crimes et délits] bakımından, Türk Hükümeti ile Yunan Hükümeti, karşılıklı olarak, tam ve eksiksiz bir genel affı açıklayacaklardır.

IV

Türkiye uyruklarından ve, buna karşılık, bugünkü Barış Andlaşmasını imzalayan öteki Devletler uyruklarından olup bu Barış Andlaşması sonucunda, Türk kalacak olan topraklarda 20 Kasım 1922' den önce, siyasal ya da askersel nitelikteki nedenlerle, sözkonusu

devletler makamları ya da, buna karşılık, Türkiye makamlarınca tutuklananlar, kovuşturma konusu olanlar ya da mahkûm edilmiş bulunanlar genel aftan yararlanacaklar ve, tutuklu iseler, uyruğu bulundukları Devletlerin makamlarına teslim edileceklerdir. İşgal Ordularına mensup bir kişinin ölümü ya da ağır yaralanması sonucunu veren bir eylemden suçlu bulunanlar kapsam dışı tutulmak üzere, işbu hüküm anılan günden önce işlenmiş adî bir suç [infraction de droit commun] nedeni ile de olsa ve onu işleyenler Türkiye dışına gönderilmiş de bulunsa, yukarıda sözkonusu toprakların bir bölümünü işgal etmiş olan Devletlerin makamlarınca tutuklanan, kovuşturma konusu olan ya da mahkûm edilmiş bulunan Türk uyrukları için de uygulanır.

V

Söz konusu nedenlerle verilmiş tüm ceza hükümleri kaldırılacak ve yürütülmekte olan tüm kovuşturmalar durdurulacaktır.

VI

Tüm Devletlerin duydukları genel barış özlemini paylaşan Türk Hükûmeti, Savaş yüzünden dağılmış aileleri yeniden bir araya getirmek ve meşru hak sahiplerini mallarına yeniden kavuşturmak amacıyla, Müttefiklerin koruyuculuğu altında 20 Ekim 1918 ile 20 Kasım 1922 günleri arasında yapılmış işlemlere itiraz etmemek niyetinde olduğunu açıklar.

Bununla birliktc, böyle bir niyet, ilgililerin başvuruları üzerine, sözkonusu işlemlerin yeniden gözden geçirilmesine engel olmayacaktır. Kişilere ve mallara ilişkin hak savları, Kızılay ile Kızılhaç'ın birer temsilcisinden kurulu bir Komisyonca incelenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, bu temsilciler bir üst - hakem seçeceklerdir; bu seçimde anlaşmaya varamazlarsa, bu üst - hakem Milletler Cemiyeti Konseyince atanacaktır.

VII

Sivil tutukluların geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesi konusunda Yunanistan Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında 30 Ocak 1923 günü yapılan Anlaşmanın 5. Maddesinin konusunu oluşturan duyguları yatıştırma önlemlerinin yararına inanan Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri, Türkiye Hükümetince karşılıklı işlem uygulanmak koşulu ile, 20 Kasım 1922 gününden sonra adi suç işlemiş

olanlar kapsam dışı kalmak üzere, henüz tutuklu olarak kendi ellerinde bulunabilecek Türk savaş tutsakları ve sivil tutukluları yararına özdeş hükümleri kabule hazır olduklarını açıklarlar.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923 günü yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

PROTOKOL

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Genel Affa ilişkin Açıklamanın I. Paragrafı geçerli olmakla birlikte, Türkiye Hükümeti o Paragrafta Sözkonusu kişiler içindeki 150 kişinin Türkiye'ye girmesini ve orada oturmasını yasaklamak hakkını saklı tutar. Böylece, Türkiye Hükümeti sözkonusu kişilerden bugün kendi ülkesinde bulunanları oradan çıkarabilecek ve yabancı ülkelerdekilerin geri dönmelerini yasaklayabilecektir.

İşbu kişilerin adlarını içeren çizelge, bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulması sırasında, Genel Af Açıklamasının, kendisiyle ilgili olarak uygulanması için bu Hükümetçe yapılacak olan Genel Af açıklamasına iliştirilecektir. Bundan başka, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti, bu konudaki niyetini açıkladığı üzere, sözkonusu kişilerin Türkiye'de bulunan mal ve mülklerinin arıtımına girişmelerine karar verirse, işbu arıtımı istedikleri gibi yapmak üzere o kişilere yukarıda anılan Açıklama gününden başlamak üzere, 9 aylık bir süre bırakılacak ve, bu sürenin bitiminden sonra arıtım işlemi Türkiye Hükümetince yapılırsa, elde edilen gelir bütünü ile sözkonusu kişilere verilecektir.

Bunun gibi, Genel Affa ilişkin Açıklamanın I. Paragrafı hiç bir biçimde Yunan Hükümetinin, Yunanistan ile Türkiye arasındaki Savaş sırasında, askersel görevleri bakımından kusur sayılan nedenlerle, kendi Ordusuna ilintili bulunan ya da ilintili bulunmuş olan – Müslümanlar dışındaki – uyruklarına karşı kavuşturma açmak hakkını zedelemeyeceği de kararlaştırılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

IX. YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN MALLARINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

(Déclaration relative aux propriétes Musulmanes en Grèce)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Aşağıda imzaları bulunanlar, yetki belgeleri uyarınca davranarak, Nüfus Mübadelesi konusunda, 30 Ocak 1923 günü Lozan'da imza olunan Sözleşme hükümleriyle ilişkilsi bulunan ve 18 Ekim 1912 günün den önce, Girit Adası da kapsam içine girmek, üzere Yunanistan'-dan ayrılmış ya da ötedenberi Yunanistan dışında oturmuş olan Müslümanların mülkiyet haklarına hiç bir zarar verilmeyeceğini Yunan Hükümeti adına açıklarlar. Bu kişiler, mallarına serbestçe tasarruf etmek ve bunlardan yararlanmak hakkını koruyacaklardır.

Sözkonusu Müslümanların mallarına ilişkin olarak, kural - dışı nitelikte alınmış ya da uygulanmış tüm hükümler ve önlemler ortadan kaldırılacaktır. Bu malların gelirleri, şimdiye dek, geri verilmeksizin ya da Hükümet ile ilgililer arasında özel anlaşmalara konu olmaksızın, Yunanistan Hükümeti ya da makamlarınca alınmış bulunuyorsa, bu gelirler mülk sahiplerine ödenecektir. Bu kişiler, mallarına serbestçe tasarruf etmek ve bunlardan yararlanmak hakkını koruyacaklardır.

Sözkonusu gelirlere ilişkin tüm istemler ve ilgili kişilerin, genel olarak alınmış önlemlerin eşit olmayan biçimde uygulanması nedeniyle, haklarının zedelendiğini ileri sürmelerinden doğan tüm istemler, sözügeçen Sözleşmede öngörülen Komisyonca bir karara bağlanacaktır; bununla birlikte, bu istemlerin bugünkü Barış Andlaşmasının yürülüğe konulmasından başlayarak 6 ay içinde, ileri sürülmüş olmaları gerekir. Bu istemler Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak en geç bir yıl içinde bir karara bağlanabilmek için Komisyonca ivedilikle incelenecektir.

Yunanistan Hükümeti, sözügeçen kişilerin ortada bulunmamaları nedeniyle mallarını serbestçe kullanma konusunda çıkabilecek edimesel zorlukları gözönünde tutarak, eğer istiyorlarsa, mülklerini elden çıkarmak için yukarıda anılan Karma Komisyonun aracılığından yararlanabilmelerini kabul eder. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, bu durumda

Karma Komisyonun işe karışması, Yunanistan Hükümeti için, sözkonusu malların satınalınması konusunda hiç bir yüküm doğurmayacak ve Komisyonun görevi bunların elden çıkarılmasını kolaylaştırmakla sınırlı kalacaktır.

Şu da kararlaştırılmıştır ki, işbu Açıklama, 18 Ekim 1912 gününden önce Türkiyeden ayrılmış olan ya da ötedenberi Türkiye dışında oturmakta bulunan Rum mal sahipleri yararına karşılıklı işlem uygulanması koşulu ile yapılmıştır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923 günü yapılmıştır.

E. K. VÉNIZÉLOS
D. CACLAMANOS

* * *

X. SAĞLIK İŞLERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMA

(Déclaration relative aux Questions Sanitaires)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Aşağıda imzaları bulunanlar, yetki belgeleri uyarınca davranarak, Türkiye Hükümetinin, 5 yıllık bir süre için, Sınır Sağlık Yönetimine Danışman olarak, üç uzman Avrupalı Doktor atayacağını açıklar. Bu Doktorlar Türkiye'nin memuru olacaklar ve Sağlık Bakanına bağlı bulunacaklardır. Kendileri Türkiye Hükümetince, Milletler Cemiyeti Sağlık Komitesi ve Uluslararası Sağlık Ofisince birlikte düzenlenecek, altı kişilik bir çizelge içinden seçileceklerdir. Bunların maaşları ile atama ve çalışmalarına ilişkin öbür koşullar Türkiye Hükümeti ile yukarıda adıgeçen iki Uluslararası örgüt arasında, anlaşılarak, saptanacaktır.

Türkiye Sağlık Yönetimi, sözkonusu 3 Avrupalı uzmanın yardımı ile, Türkiye kıyı ve sınırlarının sağlık hizmetleri örgütünü düzenleyen bir yönetmelik hazırlayacaktır. Bu yönetmelik uluslararası sağlık Sözleşmeleri hükümlerine ve, Boğazlara ilgili olarak da, Boğazlar Rejimine ilişkin bugün imza edilen Sözleşmeye uygun olacaktır.

Türk yönetimince alınan sağlık resimleri sadece Türkiye'nin sağlık işleri gereksinimlerine ayrılacak ve Sağlık Bakanlığınca bu amaçla düzenlenecek bir ek bütçede gösterilecektir.

Lozan'da 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XI. ADALETİN YÖNETİMİNE İLİŞKİN AÇIKLAMA

(Déclaration sur l'Administration Judiciaire)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Türk Delegasyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, yabancılara Türk Mahkemeleri önünde iyi bir adaletin sağlanması için tüm güvenceleri vermek ve, egemenliğini bütünü ile kullanarak, hiç bir yabancı müdahale olmaksızın bunu gözlemek olanağına sahip bulunduğunu daha önce de açıklamak fırsatını bulmuş idi. Bununla birlikte, bu Hükümet ahlâk ve uygarlığın gelişmesinin gerekli kılacağı reformları gerçekleştirmek için araştırmalara ve incelemelere girişmeğe hazırdır.

Bu düşünce ile, aşağıda imzaları bulunanlar, sahip oldukları yetki belgelerine dayanarak, şu Açıklamayı yapmağı istemişlerdir :

1

Türkiye Hükümeti, 1914-1918 Savaşına katılmamış olan ülkeler uyruğu hukukçulardan oluşmak üzere, Lahey Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca düzenlenecek çizelge içinden seçeceği Avrupalı Hukuk Danışmanlarını, 5 yıldan az olmamak üzere, gerekli göreceği bir süre için, Türkiye memuru olarak ve gecikmeksizin hizmetine almak niyetindedir.

2

İşbu Hukuk Danışmanları Adalet Bakanına bağlı olacaklardır. Bunların bir bölümünün çalışma merkezi İstanbul, öteki bölümününki ise İzmir kenti olacaktır. Bu Danışmanlar Yasalar hazırlamakla görevli Komisyonların çalışmalarına katılacaklar ve, Yargıçların görevlerine karışmaksızın, Türkiye hukuk, ticaret ve ceza mahkemelerinin işlerini yürütme biçimini izlemek ve Adalet Bakanına gerekli görecekleri tüm raporları sunmakla görevli olacaklardır; kendileri gerek hukuk, ticaret ya da ceza alanlarında adaletin yönetiminden, gerek cezaların yerine getirilmesinden ve gerek yasaların uygulanmasından doğabilecek tüm şikâyetleri, Türk Yasalarına kesin biçimde uymağı sağlamak için, Adalet Bakanına durumu bildirmek üzere, kabul etmek yetkisine sahip olacaklardır.

Hukuk Danışmanları, konullara girilmesinin, aramaların ya da tutuklamaların doğurabileceği şikâyetleri de kabule yetkili olacaklardır. Ayrıca, bu önlemler İstanbul ve İzmir yargısal yetki bölgelerince uygulandıktan sonra, durum Adalet Bakanının yerel Temsilcisince gecikmeksizin Hukuk Danışmanına bildirecektir. Bu Temsilci, böyle bir durumda doğrudan doğruya Hukuk Danışmanı ile yazışmaya geçme yetkisine sahip olacaktır.

3

Hafif suçlarda [matières correctionnelles], kefaletle serbest bırakma yüzünden kamu güvenliği bozulmadıkça ya da geçici olarak serbest bırakma yasal soruşturmanın esenlikle yürütülmesini engellemedikçe, her zaman kefaletle serbest bırakmağa karar verilmesi gerekecektir.

4

Hukuk ve ticaret konularında tüm hakemlik anlaşmaları ve o nitelikteki hükümler serbest olup buna göre verilecek hakem kararları, İlk Derece Mahkemesinin onayı üzerine uygulanacaktır. Bu Mahkemenin Başkanı, kamu düzenine aykırı olmadıkça, hakem kararını onaylamaktan kaçınmayacaktır.

5

İşbu açıklama 5 yıllık bir süre için geçerlidir.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XII. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA VERİLMİŞ KİMİ AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL VE AÇIKLAMA

(Protocole relatif à certaines concessions accordées dans l'Empire Ottoman et la Déclaration)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ve Türkiye,

Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş olan kimi ayrıcalıklara ilişkin sorunları anlaşarak çözümlemek isteğinde olduklarından,

Yöntemine uygun biçimde yetkili kılınmış aşağıda imzaları bulunanlar, şu hükümleri kararlaştırmışlardır :

KESİM : I

Madde 1. 29 Ekim 1914'ten önce, bir yandan Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir yerel makamca, öte yandan Türkiye dışında, öbür Bağıtlı Devletler uyrukları (Ortaklıklar da kapsam içine girmek üzere) arasında yöntemine uygun biçimde yapılmış Ayrıcalık Sözleşmeleri ile onlara ilişkin olarak daha sonra yapılmış Anlaşmalar geçerli kalmaktadır.

Madde 2. I. Osmanlı Hükümeti ile Sir A. G. Armstrong Whitworth ve Ortakları Limited ve Vickers Limited arasında 1913 ve 1914 yılları arasında doklar, tersaneler ve gemi yapımı konusunda ortak çıkarlı [co - intéressé] Osmanlı Ortaklığının kuruluşu ve ayrıcağılına ilişkin olarak yapılmış Sözleşmelerde öngörülen işlemler, Türkiye Hükümetinin istemi üzerine durdurulacaktır.

Taraflar arasında bu Sözleşmelerin koşullarında değişiklikler yapılması ya da özdeş önemde bir girişime [entreprise] yeni bir ayrıcalık tanınması amacı ile görüşmeler yapılacaktır.

Bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak, 6 aylık bir süre içinde, Türkiye Hükümeti ile adıgeçen Ortaklıklar arasında sözkonusu Sözleşmelerin koşullarında değişikler yapılması, ya da

yeni bir ayrıcalık tanınması konularında bir anlaşmaya varılamazsa, bu Ortaklıkların, eski Sözleşmelerin sona erdirilmesi karşılığı olarak, yeni ayrıcalığın koşullarının saptanması işini, 5. Madde uyarınca seçilecek bilirkişilere vermeğe hakları olacaktır.

Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, yeni ayrıcalık için uzmanlarca saptanacak koşullar, Taraflardan biri ya da ötekince uygun görülmezse, Türkiye Hükümeti eski ayrıcalıkların sona erdirilmesi nedeniyle karşılaştıkları gerçek zarar için uzmanların haklı göreceği zarar - giderimi adıgeçen Ortaklıklara ödemeği yükümlenir.

II. Bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak 6 aylık bir süre içinde "Régie Générale de Chemins de Fer" Ortaklığı, kendisine 1914 yılında verilmiş olan Samsun - Sivas demiryolunun yapımı ve işletilmesi konusundaki ayrıcalığa herhangi bir nedenle yeniden sahip kılınmazsa, Türkiye Hükümeti bu Ortaklığa, istemi üzerine ve bir karşılık olarak, yeni bir ayrıcalık tanımağı yükümlenir. Eski ayrıcalık ile yenisinin eşdeğerde olup olmadığında anlaşmaya varılamazsa, işbu eşdeğer açısından, yeni ayrıcalığın genişliği ile işletme koşullarını, 5. Madde gereğince seçilecek bilirkişiler saptayacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, eğer "Régie Générale" Ortaklığı Samsun - Sivas ayrıcalığına yeniden sahip kılınırsa, bu ayrıcalık, 5. Maddede sözüedilen uzmanlar kararı yöntemi gereğince, yeni ekonomik koşullara uygun biçime getirilecektir. Yeni bir ayrıcalık ile zararın karşılanması durumunda da, yeni ekonomik koşullara uyulması gereği hesaba katılacaktır.

Uzmanlarca belirlenen yeni ayrıcalığın koşulları, Taraflardan her hangi birince uygun görülmezse, Türkiye Hükümeti Samsun - Sivas demiryolu ayrıcalığının sona erdirilmesi sonucu Ortaklığın karşılaşmış olacağı gerçek zarara ve Karadeniz demiryolu ağının öteki kesimleriyle ilgili olarak Ortaklıkça yerinde girişilen inceleme işlerinin gerektirmiş olduğu harcamalara karşılık, bilirkişilerin haklı göreceği ölçüdeki bu zarar - giderimi adıgeçen Ortaklığa ödemeği yükümlenir.

Türkiye, yukarıda gösterilen koşullar içinde, ister Samsun - Sivas ayrıcalığına Ortaklığı yeniden sahip kılmak, ister yeni bir ayrıcalık vermek ve de ister zarar - giderim ödemek yolu ile olsun, Ortaklığa karşı tüm yükümlerden bütünüyle aklanacaktır.

Madde 3. 1. ve 2. Maddelerde gösterilen Sözleşmeler ile Anlaşmalara dayanan ayrıcalık sahiplerinin mallarından ya da hizmetlerinden

Devletçe şimdiki ülke üzerinde yararlanma nedeniyle Devlete, ya da ayrıcalık sahiplerine, bir hesaplaşma sonucu, düşecek para, ortadaki Sözleşmeler ve Anlaşmalar gereğince, eğer Sözleşmeler ve Anlaşmalar yoksa, işbu Protokol'de öngörülen bilirkişilere başvurma yöntemine göre ödenecektir.

Madde 4. 6. Maddede hükümleri saklı kalmak üzere, 1. Maddede sözügeçen daha sonraki Sözleşmeler ile Anlaşmaların hükümleri, anlaşma yolu ile ve iki Tarafa da ilişkin olarak, yeni ekonomik koşullara uygun biçime getirilecektir.

Madde 5. Bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak, bir yıllık süre içinde anlaşmaya varılamazsa, Taraflar gerek hesaplaşmaya, gerek ayrıcalıkların yeni ekonomik koşullara uydurulmasına ilişkin konularda, bu bir yıllık sürenin sona ermesinden başlamak üzere, iki aylık bir süre içinde seçecekleri iki bilirkişinin uygun ve haklı göreceği hükümleri kabul edeceklerdir. Bu bilirkişiler, aralarında anlaşmaya varamazsa, İsviçre Federal Hükümeti, Bayındırlık Dairesi Başkanınca 1914-1918 Savaşına katılmamış ülkeler uyruklarından oluşan üç kişilik çizelge içinden seçilecek bir üçüncü bilirkişiye başvuracaklardır.

Madde 6. Birinci Maddede yazılı olup bugüne dek uygulama durumuna geçememiş ayrıcalık Sözleşmeleri sahipleri, bu Protokolün ekonomik koşullara uyma konusundaki hükümlerinden yararlanamayacaklardır. Bu Sözleşmeler, bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak 6 aylık bir süre içinde, ayrıcalık sahiplerince yapılacak istem üzerine, sona erdirilebilecektir. Bu durumda, ayrıcalık sahibi, eğer gerekmişse, yapılan inceleme işleri için, Taraflar arasında anlaşmaya varılamadığında, işbu Protokolda anılan bilirkişilerce saptanacak hak gözetirce bir zarar - giderime hak kazanacaktır.

Madde 7. Osmanlı Hükümeti ile 1. Maddede sözügeçen Sözleşme ve Ayrıcalıklardan yararlananlar arasında 30 Ekim 1918-1 Kasım 1922 döneminde yapılan Anlaşmalar ile özel kişiler arasında ve gene o dönemde ayrıcalık hakkı geçirimine [transfert] ilişkin olarak yapılan Sözleşmeler, Türkiye Hükümetince onaylanıncaya dek, yürürlükte kalacaktır. Bu onay sağlanamazsa, karşılaştıkları gerçek zarara karşılık, 5. Maddedeki koşullar uyarınca seçilen bilirkişilerce saptanacak bir zarar - giderim ayrılacaktır. Bu hükümler 29 Ekim 1914'ten önce yapılmış Sözleşmeler

konusunda, işbu Protokolda öngörülen yeni ekonomik koşullara uydurma hakkını zedelemez.

Madde 8. İşbu Protokolün hükümleri 25 Nisan 1920 gününden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile ayrıcalık sahipleri arasında yapılmış Anlaşmalara uygulanmaz.

KESİM : II

Madde 9. Bugünkü Barış Andlaşmasıyle Türkiye'den ayrılan topraklarda Türkiye'ye ardıl olan bir Devlet, Osmanlı Hükümeti ya da her hangi bir Osmanlı yerel makamı ile 29 Ekim 1914 gününden önce yapılmış ayrıcalık sözleşmelerinden yararlanan öteki Bağıtlı Devletler uyruklarına ya da o Devletler uyruklarının sermayesinin üstün bulunduğu ortaklıklara karşı, Türkiye'nin hak ve görevleri bakımından, onun yerine geçecektir.

Türkiye'den Balkan Savaşları sonucunda ayrılmış olan topraklarda da, işbu toprakların geçirimini belirleyen Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir Osmanlı yerel makamı ile yapılmış ayrıcalık sözleşmeleri konusunda özdeş işlem uygulanacaktır.

Bu yerine geçme durumu [subrogation, kaimiyet] toprakların geçirimini belirleyen Andaşmalnın yürürlüğe konulması gününden başlayarak geçerli olacaktır. Ancak, bugünkü Barış Andlaşması ile Türkiye'den ayrılan topraklar konusunda, bu durum kural dışı olarak, 30 Ekim 1918 gününden başlamak üzere geçerlidir.

Madde 10. İşbu Protokolün I. Kcsimi hükümleri, 7 ve 8. Maddeler kapsam dışı kalarak, 9. Maddede öngörülen Sözleşmelere uygulanacaktır. 3. Madde, ayrılan topraklarda, ancak ayrıcalık sahiplerinin malları ya da hizmetlerinden orayı yönetmekte olan Devletçe yararlanılmış ise uygulanacaktır.

Madde 11. Gerek Balkan Savaşlarından sonra, gerek bugünkü Barış Andlaşması gereğince, Türkiye'den ayrılmış topraklar üzerinde Osmanlı Yasasına göre kurulmuş olup çalışmakta bulunan, Türkiye dışındaki Bağıtlı Devletler uyrukları çıkarlarının üstün bulunduğu her Ortaklık, sözkonusu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak 5 yıl içinde, malları, hakları ve çıkarlarını, ister o toprakları yönetmekte olan Devletin, ister uyruklarının bu Ortaklığı kontrol ettiği –Türkiye

dışındaki– Bağıtlı Devletlerden birinin yasası uyarınca kurulmuş başkaca herhangi bir Ortaklığa geçirmeğe yetkili olacaktır. Bu mallar, haklar ve çıkarların geçirileceği Ortaklık, işbu Protokol hükümlerinin sağladığı haklar ve ayrıcalıklar da kapsam içine girmek üzere, önceki ortaklığın sahip bulunduğu haklar ve ayrıcalıklardan yararlanacaktır.

Madde 12. 11. Maddede hükümleri, işlerinin bir bölümü Türkiye'de kalmış olacak kamu hizmetleri gören ayrıcalık Ortaklıklarına uygulanmaz.

Bununla birlikte, bu Ortaklıklar, işlerinin Türkiye dışında kalan bölümlerini, yeni bir Ortaklığa geçirecek, o bölümler için 11. ve 13. Maddeler hükümlerinden yararlanabileceklerdir.

Madde 13. 11. Madde uyarınca Osmanlı Ortaklıklarının malları, hakları ve çıkarları kendilerine geçirilecek olan ortaklıklar, Türkiye'den ayrılan topraklar üzerinde, bu geçirim yüzünden ya da geçirim amacı ile kurulmaları nedeniyle yürürlükteki uluslararası Sözleşmeler gereğince buna bir engel bulunmuyorsa, hiç bir özel resme bağlı tutulmayacaklardır. Bu Ortaklıklar uyrukluğunu edinecekleri Bağıtlı Devletlerden her birinin topraklarında da, o Devlet kendi yasaları gereğince engellemedikçe, özdeş işlem göreceklerdir.

Lozan'da, 24 Temmuz 1925'de yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
E. K. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

AÇIKLAMA

Yöntemine uygun biçimde yetkili kılınmış aşağıda imzaları bulunanlar, Türkiye Hükümetinin, Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş olan kimi ayrıcalıklara ilişkin bugünkü Protokolün I. Kesimi hükümlerini bu Protokolü imzalayan öteki Devletler uyruklarının sermayesinin,

1 Ağustos 1914 günü, üstün bulunduğu Osmanlı Ortaklıklarına uygulamadığı yükümlendiğini açıklarlar.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XIII. LOZAN'DA İMZA EDİLAN BAĞITLARIN KİMİ HÜKÜMETLERİNE BELÇİKA VE PORTEKİZ'İN KATILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL VE BU İKİ DEVLETİN AÇIKLAMALARI

(Protocole relatif à l'accession de la Belgique et du Portugal à certaines dispositions des Actes, signés à Lausanne et Déclarations de ces deux Puissances concernant ladite accession)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Bugünkü Barış Andlaşmasını imzalayan Yüksek Bağıtlı Taraflar bu Andlaşmanın II. Bölümünün (Parasal Hükümler) I. Kesimi hükümleri ile III. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) hükümlerine Belçika Portekiz Devletlerinin katılmasında anlaşmış olup bu katılma işbu ve Andlaşma ile eş zamanda ve özdeş koşullar içinde yürürlüğe girecektir. Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş kimi ayrıcalıklara ilişkin bugünkü Protokola, özdeş koşullar içinde, Belçikanın katılmasının kabulü konusunda da anlaşmışlardır.

Böylece, Yüksek Bağıtlı Taraflar, Belçika ve Portekiz'in yöntemine uygun biçimde yetkili kılınmış Temsilcilerince bugün yapılan katılma Açıklamalarını senet sayarlar. Sözkonusu Açıklamaların yürürlüğe girmesiyle, bir yandan Türkiye, öte yandan işbu iki Devletin her biri arasında barış durumu ve resmî ilişkiler, gereksinim duyulan düzeye göre, yeniden kurulmuş sayılacaktır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. K. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

BELÇİKA'NIN KATILMA AÇIKLAMASI

Aşağıda imzası bulunan Temsilci yöntemine uygun ve geçerli görülen yetki belgelerini bugünkü Andlaşmanın imzacısı Devletlerin Temsilcilerine sunduktan sonra, bu Açıklama ile, Belçika adına, işbu Barış Andlaşmasının II. Bölümünün (Parasal Hükümler) I. Kesimi hükümleri ve III. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) hükümleri ile Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş olan kimi ayrıcalıklara ilişkin bugünkü Protokol hükümlerine katılmayı kabul ettiğini bildirir.

Resmi ilişkileri yeniden kuracak olan bu katılma, sözügeçen Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlerin Belçika'nın katılmasını kabul etmelerine ilişkin bugünkü Protokolde gösterilen anda ve işbu Protokolde yazılı hükümler ve koşullar içinde yürürlüğe girecektir.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

FERNAND PELTZER

* * *

PORTEKİZ'İN KATILMA AÇIKLAMASI

Aşağıda imzası bulunan Temsilci, Yöntemine uygun ve geçerli görülen belgelerini bugünkü Andlaşmanın imzalayıcısı Devletlerin Temsilcilerine sunduktan sonra, bu Açıklama ile, Portekiz adına, işbu Barış Andlaşmasının II. Bölümünün (Parasal hükümler) I. Kesimi hükümleri ile III. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) hükümlerine katıldığını bildirir.

Barışı ve resmi ilişkileri yeniden kuracak olan bu katılma sözügeçen Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlerin, Portekiz'in katılmasını kabul etmelerine ilişkin bugünkü Protokolde gösterilen anda ve işbu Protokol'de yazılı hükümler ve koşullar içinde yürürlüğe girecektir.

Lozan'da 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

A. M. BARTHOLOMEU FERREIRA

* * *

XIV. BRİTANYA, FRANSA VE İTALYA'NIN SİLÂHLI KUVVETLERİNCE İŞGAL EDİLEN TÜRKİYE TOPRAKLARININ BOŞALTILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL VE AÇIKLAMA

(Protocole relatif à l'évacuation des territoires Turcs occupés par les Forces Britanniques, Françaises et Italiennes et la Déclaration)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Silâhlı kuvvetleri bugün Türkiye topraklarının kimi parçalarını işgal eden Müttefik Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Devletleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, kendi uluslarının barış özlemlerini gecikmeden gerçekleştirmek isteğinde olduklarından, yöntemine uygun biçimde yetkili kılınmış aşağıdaki imzaların sahipleri, karşılıklı olarak, şu önlemlerin alınmasında anlaşmışlardır:

I

Lozan'da kararlaştırılan Barış Andlaşması ve öbür Bağıtların Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylandığı Müttefik Devletlerin İstanbul'daki Yüksek Komiserlerine bildirilir bildirilmez, bu Devletlerin Silâhlı Kuvvetleri kendilerince işgal edilmiş olan toprakları boşaltma eylemine girişeceklerdir.

Bu eylem Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ile Karadeniz Boğazında bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemilerinin çekilmesini de kapsayacaktır.

II

Boşaltma eylemi 6 hafta içinde bitirilecektir.

III

Boşaltma yapıldıkça boşaltılan topraklarda Türkiye Hükümetinin ya da Türkiye yönetim makamlarının sahibi olduğu, yöntemine uygun olarak saptanan ve bugün Müttefik Devletler makamlarınca kullanılan her türden taşınmaz ve taşınır mallar Türkiye Hükümetine geri verilecektir.

Her türlü el konulma ve istimval önlemi kaldırılacaktır. İşbu geriverme ve hacizin kaldırılması konusunda kesin ve tam bir alındı belgesi niteliğinde tutanaklar düzenlenecektir.

İşgal makamları Türkiye Hükümetinin olup da üçüncü kişilere ve özellikle Osmanlı Ortaklıklarına geçirilmiş olan, mallar, eşya ve nesnelerin, olanaklı bulunduğu ölçüde, eksiksiz bir defterini bu Hükümete vereceklerdir.

İşgal makamları ile özel kişiler arasında, yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, bu sözleşmelerde öngörülen koşullara göre ödenecektir.

IV

Daha önce Osmanlı Hükümetinin iken 30 Ekim 1918'de Mondros'da imza olunan Silâh Bırakışımı Sözleşmesi uyarınca Müttefik Devletler emrine geçen ve işbu Protokolün imzası günü Türkiye'de adıgeçen Müttefik Devletler makamlarının elinde bulunmakta olan, "Yavuz Sultan Selim" de kapsamı içine girmek üzere, savaş gemileri, silâhlar, cephane vb. savaş gereçleri, II. Paragraf'ta yazılı süre içinde bugün bulundukları durumda ve yerlerde, Türkiye'ye geri verilecektir.

V

11 Ekim 1922 günü Mudanya'da imza edilmiş olan Askersel Sözleşme hükümleri, işbu Protokolün II. Paragrafında öngörülen süre içinde yürürlüğe girecektir.

Bu süre içinde herhangi bir olay çıkmasına olanak vermemek için gerekli önlemler, Müttefikler ve Türk askersel makamları arasında anlaşmaya varılarak alınacaktır.

Boşaltma eyleminin ortaya çıkarabileceği tüm sorunları, Türk makamları ile anlaşarak, düzenlemek işgal makamlarının işi olacaktır.

VI

Türkiye Hükümeti Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasını beklemeksizin, onun imzacısı Devletler uyruklarının 69, 72, 77 ve 91. Maddelerden (72 ve 91. Maddelerde yazılı süreler işlemeğe başlamamış olsa bile) ve ayrıca Oturma Sözleşmesi hükümlerinden yararlanmalarını kabul edecektir. Türkiye Hükümeti Barış Andlaşmasının 137, 138 ve 140. Maddelerinde yazılı hükümlere de uyacaktır.

VII

Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasına değin, Britanya ve Türkiye Hükümetleri sınırın belirlenmesine dek, Andlaşmanın 3. Maddesinin İkinci [Irak ile] başlığının 3. Fıkrasında korunması sözkonusu olan "Statu quo'"yu değiştirebilecek hiç bir şey yapmamağı, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Bu Hükümetler Barış Andlaşmasının 3. Maddesinin İkinci başlığının 1. Fıkrasında öngörülen ve Türkiye ile Irak arasındaki sınıra ilişkin bulunan görüşmelerin, bu Protokol'ün I. Paragrafında belirlenen boşaltma eylemi sona erer ermez başlamasında ve o Fıkrada öngörülen 9 aylık sürenin, işbu görüşmelere girişildiği günden başlayarak işlemesinde anlaşılmışlardır.

Lozan'da 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

AÇIKLAMA

Yetkileri gereğince davranan aşağıdaki imzaların sahipleri şunları açıklarlar :

I

Boğazlar rejiminc ilişkin bugünkü Sözleşmenin yürürlüğe konulmasına değin, üç Müttefik Devlet donanmalarının Boğazlardan tam bir geçiş serbestliğine sahip olmaları kabul edilmiştir. Boğazlardan transit olarak geçen bu Devletlerin savaş gemileri, hasar ya da bozukluk bulunması durumu dışında, gidiş - gelişin güvenliği zorunlu kılıyorsa, geceleyin demirleme süresi de hesaba katılmak üzere, Boğazlardan geçişleri için gerekli zamandan fazla duramayacaklardır.

II

Yukarıdaki Protokol'ün I. Paragrafı hükümleri zedelemeksizin ve Boğazlar Rejimine ilişkin bugünkü Sözleşmenin yürürlüğe konulmasına değin, ya da 31 Aralık 1923 günü işbu Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiş ise, o güne dek, Türkiye Hükümeti, Boğazlarda üç Müttefik

Devletten her biri için bir kruvazör ve iki Torpito muhbirinin [contre-torpilleur] bulunmasına itiraz etmiyecektir; bu gemilerin yanlarında kömür ve gereçler sağlamak için gerekli olup savaş bayrağı taşımayan gemiler bulunabilecektir.

III

Aşağıdaki imza sahipleri, bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak Kabotaj'ın ve liman hizmetlerinin yalnız Türk ulusal bayrağına ait olduğunu anımsatırlar.

Bununla birlikte, 1 Ocak 1923'de Türkiye'de Kabotaj yapan ya da hizmetlerini işleten kuruluşların 31 Aralık 1923 gününe dek işlerini sürdürmelerine tam serbestlik sağlanacağını bildirirler.

Her durumda, Türkiye bugünkü Ticaret Sözleşmesini imzalayan öteki Devletler gemilerine, Ticaret Sözleşmesinin II. Kesiminde, gemiler, yükleri ve yolcuları için öngörülen gidiş - gelişe, girişe ve ticarete ilişkin tüm kolaylıkları, hiç bir Devlet için ayırım gözetmeksizin, 31 Aralık 1923 gününe dek tanıyacaktır.

IV

Aşağıdaki imza sahipleri, işbu Açıklamada bulunurken, Lozan'da imzalanan Barış Andlaşması ile öbür Bağıtların, olanaklı en kısa sürede, yürürlüğe girecekleri umudunu belirtirler.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923 günü yapılmıştır.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XV. KARAAĞAÇ BÖLGESİ İLE İMROZ VE BOZCAADA'YA İLİŞKİN OLARAK BRİTANYA İMPARATORLUĞU, FRANSA, İTALYA, JAPONYA, YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'NİN İMZALADIĞI PROTOKOL

(Protocole relatif au territoire de Karagatch ainsi qu'aux Iles de Imbros et de Ténédos, signé par l'Empire Britannique, la France l'Italie, le Japon, la Grèce et la Turqiue)

24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

(Metin)

Aşağıdaki imza sahipleri, yetkileri gereğince, şu Maddeleri kararlaştırmışlardır.

I

Meriç ile bugünkü Andlaşmanın 2. Maddesinin (2) sayılı Fıkrasında belirlenen Türk - Yunan sınırı arasında kalıp Türkiye'ye geri verilecek olan topraklar en geç 15 Eylül 1923'de Türk makamlarına teslim olunacaktır. Şu koşulla ki, sözkonusu Andlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması, İstanbul'daki Müttefikler Yüksek Komiserleri aracılığı ile, Yunan Hükümetine o güne dek bildirilmiş olmalıdır. Eğer bildiri yukarıda yazılı günde yapılmamış bulunuyorsa, sözkonusu toprakların teslim işlemi, bildiri gününden başlamak üzere, 15 günlük bir süre içinde yapılacaktır.

II

Barış Andlaşmasının 5. Maddesinde öngörülen sınır çizme işinin bitirilmemiş olması, yukarıda sözügeçen toprakların Türkiye makamlarına teslimini geciktirmiyecektir. Bu durumda, Yunan ve Türk Hükümetleri Barış Andlaşmasının 2. Maddesinin (2) sayılı Fıkrasında belirlenen sınırı, toprak üzerinde geçici olarak çizeceklerdir. Bu geçici sınıra, Taraflarca Barış Andlaşmasının 5. Maddesinde öngörülen Komisyonun işlerini bitirmesine değin saygı gösterilecektir.

III

Karaağaç'ın Rum halkı, 30 Ocak 1923'de Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan Sözleşmede öngörülen Nüfus Mübadelesine bağlı tutulacaktır; bunlar bu Sözleşme hükümlerinden yararlanacaklar, ancak

Yunanistan ile Türkiye arasında barış durumunun kurulmasından 6 ay geçmeden göçe zorlanmayacaklardır.

IV

İmroz ve Bozcaada Adalarından, Yunan silâhlı kuvvetleri ve makamları, bugünkü Barış Andlaşması Yunan ve Türk Hükümetlerince onaylanır onaylanmaz, çekileceklerdir. Onların çekilmesinden sonra adı geçen Andlaşmanın 14. Maddesi hükümleri Türkiye Hükümetince uygulanacaktır.

V

İşbu Protokol'ün I. Paragrafında yazılı topraklar halkından ve ayrıca IV. Paragrafında sözügeçen Adalar halkından hiç biri askersel ya da siyasal davranışlarından ya da bugünkü Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlerden birine ya da uyruklarına yaptığı her hangi bir yardım nedeniyle, Türkiye'de hiç bir bahane ile tedirgin ve rahatsız edilmeyecektir.

Yukarıdaki Fıkrada sözügeçen topraklar ve Adaların tüm halkına, bugüne dek işlenen siyasal ya da adî suçlar nedeniyle, tam bir genel af tanınmıştır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. VÉNIZÉLOS
D. CACLAMANOS

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XVI. YUNANİSTAN'DA AZINLIKLARIN KORUNMASI KONUSUNDA, 10 AĞUSTOS 1920 GÜNÜ BAŞLICA MÜTTEFİK DEVLETLER İLE YUNANİSTAN ARASINDA SEVRES'DE YAPILAN ANDLAŞMA VE TRAKYA'YA İLİŞKİN OLARAK BU DEVLETLER ARASINDA GENE O GÜN YAPILAN ANDLAŞMA İLE İLGİLİ PROTOKOL

(Protocole relatif au Traité conclu à Sèvres entre les Principales Puissances Alliées et la Grèce, le 10 Août 1920, concernant la Protection des Minorités en Grèce et au Traité conclu à la même date entre les mêmes Puissances relativement à la Thrace)

24 Temmuz 1923 günü imzalanmıştır.

(Metin)

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan Hükümetleri işbu Konferans sırasında yapılan Barış Andlaşması ile öbür Bağıtların yürürlüğe konulmasının, Yunanistan'daki azınlıkların korunmasına ilişkin olarak başlıca Müttefik Devletler ile Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 günü Sèvres'de yapılan Andlaşmanın ve Trakya ile ilgili olarak adıgeçen Devletler arasında gene Sèvres'de 10 Ağustos 1920 günü yapılan Andlaşmanın yürürlüğe konulmasını zorunlu kıldığı kanısında olduklarından,

Yöntemi gereğince yetkili kılınmış olan aşağıdaki imza sahipleri, kendi Hükümetleri adına, şu maddeleri kabul ederler :

1 — Sèvres'de yapılmış sözkonusu iki Andlaşmanın onay belgeleri eğer bugüne dek sunulmamış ise, bugün Lozan'da imza edilen Barış Andlaşmasına ve öbür Bağıtlara ilişkin onay belgeleri ile birlikte sunulacaktır.

2 — Azınlıkların korunmasına ilişkin sözkonusu Sèvres Andlaşmasının 7. Maddesinin 2. Fıkrası ile 15. Maddesinde yazılı hükümler ortadan kaldırılmış bulunmaktadır.

3 — Trakya'ya ilişkin sözkonusu Sèvres Andlaşmasının 1. Maddesinde yazılı hükümlerin uygulanması bugünkü Barış Andlaşmasının 2. Maddesinin İkinci başlığındaki hükümlerle sınırlı kalacaktır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS

* * *

XVII. SIRP - HIRVAT - SLOVEN DEVLETİNİN İMZASINA İLİŞKİN PROTOKOL

(Protocole relatif à la Signature de l'Etat Serbe - Croate - Slovène)

24 Temmuz 1923 günü imzalanmıştır.

(Metin)

Aşağıdaki imzaların sahipleri, bugün, her biri kendi Hükümeti adına,

— Barış Andlaşmasını;
— Boğazlar Rejimine ilişkin Sözleşmeyi;
— Trakya Sınırına ilişkin Sözleşmeyi;
— Oturma ve Yargı Yetkisi konusunda Sözleşmeyi;
— Ticaret Sözleşmesini;
— Genel Affa ilişkin Açıklamayı ve Protokolü;
— Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş kimi ayrıcalıklara ilişkin Protokolü;
— Lozan'da imzalanan Bağıtların kimi hükümlerine Belçika ve Portekiz'in katılmasına ilişkin Protokolü;

ya da bu bağıtlardan kimilerini, Lozan'da imzalanmış olduklarından, her biri imza etmiş olduğu Bağıtlarla ilgili olmak üzere, Sırp - Hırvat - Sloven Devletine, onun işbu Lozan Konferansının Son Bağıtında adı geçen yetkili Temsilcilerinden her hangi biri tarafından, Andlaşma yürürlüğe girmiş olmadıkça, yukarıda sayılan Bağıtların tümünü imza edebilmek yetkisini tanıtmakta anlaşmışlardır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS
C. DIAMANDY
C. CONTZESCO
B. MORPHOFF
STANCIOFF

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XVIII. LOZAN KONFERANSI SON BAĞITI

(Acte final de la Conférence de Lausanne)

24 Temmuz 1923 günü imzalanmıştır.

(Metin)

Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya, Japon Hükümeti ile anlaşmış olarak, Doğu'da barışı kesin biçimde yeniden kurmak isteği ile, bir yandan Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ile Amerika Birleşik Devletlerini, öte yandan Türkiye'yi tüm uluslarında dilediği üzere, bir sonuca vardırıcı hükümleri birlikte incelemeğe çağırmış olduklarından;

Öte yandan, işbu Konferansta görüşülmesi gerekecek olan konulardan Boğazlar sorununun, Karadeniz'de kıyısı bulunan Bulgaristan ve Rusya'nın görüşmelere ve alınacak kararlara katılmağa çağrılmasiyle, özel bir biçimde incelenmesi gerekeceği kanısında bulunduklarından;

Ve Doğu'da savaş durumunun Belçika ve Portekiz için yarattığı ekonomik ve parasal sorunların görüşülmesine bu iki Devletin katılmasını kabule karar verdiklerinden;

Aşağıda sayılan Temsilciler Lozan'da toplanmışlardır:

Britanya İmparatorluğu İçin:

Dışişleri Bakanı, Soylu George Nathaniel, Marquis Curzon de Kedleston, K. G., G. C. S. I., G. C. I. E.;

İstanbul'da Yüksek Komiser Soylu, Sir Horace George Montagu Rumbold, Baronet, G. C. M. G.;

Fransa İçin:

İtalya Yüce Kralı nezdinde Fransız Cumhuriyeti Büyükelçisi, ulusal Lejyon Donör nişanı Grankruva rütbesine sahip Mösyö Camille Barrère;

Senatör, Fransa Büyükelçi, ulusal Lejyon Donör nişanı, Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyö Maurice Bompard;

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğu'da Yüksek Komiseri, Lejyon Dönor nişanı Grandofisye rütbesine sahip, Tümgeneral Mösyö Maurice Pellé;

İtalya İçin:

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar Kuron Ditali nişanlarının Grankruva rütbesine sahip, Soylu Marquis Camille Garroni

Atina Ortaelçisi, Sen Moris ve Lazar nişanının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grandofisye rütbesine sahip Mösyö Jules César Montagna;

Japonya İçin:

Londra Büyükelçisi, Soley Levan nişanının birinci rütbesine sahip Baron Hayashi Junii;

Roma Büyükelçisi, Soley Lövan nişanının birinci rütbesine sahip Mösyö Kentaro Otchiai, Jusammi;

Yunanistan İçin:

Eski Başbakan, Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyö Eleftherios K. Vénizélos;

Londra Ortaelçisi Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyö Démètre Caclamanos;

Romanya İçin:

Dışişleri Bakanı Mösyö Ion G. Duca;

Ortaelçi Mösyö Constantin I. Diamandy;

Ortaelçi Mösyö Constantin Contzesco;

Sırp - Hırvat - Sloven Devleti İçin:

Dışişleri Bakanı Mösyö Montchilo Nintchitch

Paris Ortaelçisi Mösyö Miroslav Spalaikovitch;

Sofya Ortaelçisi Mösyö Milan Rakitch;

Bern Ortaelçisi Mösyö Miloutine Yovanovitch;

Amerika Birleşik Devletleri İçin:

Birleşik Devletlerin Roma Büyükelçisi, Sayın Richard Washburn Child;

Birleşik Devletlerin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Contre - Amiral Mark I. Bristol;

Birleşik Devletlerin Bern Ortaelçisi, Sayın Joseph C. Grew;

Türkiye İçin :

Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekil İsmet Paşa;

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sinop Milletvekili, Doktor Rıza Nur Bey;

Eski Bakan, Trabzon Milletvekili Hasan Bey;

Bulgaristan İçin :

Başbakan ve Dışişleri ve Mezhepler Bakanı, Mösyö Alexandre Stamboliisky :

Londra Ortaelçisi, Sen Alexandre nişanının Grankruva rütbesine sahip, Hukuk Doktoru Mösyö Dimitri Stancioff,

Belgrad Ortaelçisi Mösyö Kosta Todorof;

Sonradan :

Demiryolları, Posta ve Telgraf eski Bakanı Mösyö Bogdan Morphoff :

Rusya İçin :

Mösyö Georges V. Tchitcherine [Dışişleri Komiseri]

Mösyö Kristinan Rakovsky;

Mösyö Polikarp G. Mdivani;

Mösyö Watzlaw W. Vorovski;

Belçika İçin :

Bern Ortaelçisi Leopold nişanının Ofisye rütbesine sahip Mösyö F. Peltzer;

Portekiz İçin :

Bern Ortaelçisi Senjak Dö Lepe nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyö Antonio Maria Bartholomeu Ferreira,

24 Temmuz 1922 gününe dek yaptıkları toplantılar sonunda – ki, işbu toplantılar sırasında kimi devletler, kendilerini ilgilendirdiğine inandıkları sorunlar üzerinde görüşlerini açıklayabilmişlerdir – aşağıda sayılan bağıtları kabul etmişlerdir :

1 — Barış Andlaşması.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

2 — Boğazların bağlı olacağı Rejime ilişkin Sözleşme.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

3 — Trakya Sınırına ilişkin Sözleşme.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

4 — Oturma ve Yargı Yetkisine ilişkin Sözleşme.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

5 — Ticaret Sözleşmesi.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

6 — Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol.
30 Ocak 1923 te imzalanmıştır.

7 — Sivil Tutukluların geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türk - Yunan Sözleşmesi.
30 Ocak 1923 te imzalanmıştır.

8 — Genel Affa ilişkin Açıklama ve Protokol.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

9 — Yunanistan'daki Müslüman Mallarına ilişkin Açıklama.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

10 — Sağlık İşlerine ilişkin Açıklama.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

11 — Adaletin Yönetimine ilişkin Açıklama.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

12 — Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş kimi Ayrıcalıklara ilişkin Protokol ve Açıklama.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

13 — Lozan'da imza edilen Bağıtların kimi hükümlerine Belçika ve Portekiz'in katılmasına ilişkin Protokol ile bu iki Devletin katılmalarını gösteren Açıklamaları.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

14 — Britanya, Fransa ve İtalya Silâhlı Kuvvetlerince İşgal edilen Türkiye topraklarının boşaltılmasına ilişkin Protokol ve Açıklama.
24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

15 — Karaağaç Bölgesi ile Bozcaada ve İmroz Adalarına ilişkin olup, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Türkiye tarafından imzalanan Protokol.

24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

16 — Yunanistan'da Azınlıkların korunmasına ilişkin 10 Ağustos 1920 günü başlıca Müttefik Devletler ile Yunanistan arasında Sèvres'-de yapılmış Sözleşmeye ve Trakya ile ilgili olmak üzere, bu Devletler arasında gene o gün yapılan Sözleşmeye ilişkin Protokol.

24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

17 — Sırp - Hırvat - Sloven Devletlerinin imzasına ilişkin Protokol.

24 Temmuz 1923 te imzalanmıştır.

Yukarıda sayılan Bağıtların ve işbu Son Bağıtın asılları Fransa Hükümeti Arşivlerinde kalacak ve bu Hükümet, sözkonusu Bağıtlardan her birinin aslına uygun birer örneğini bu Bağıtları imzalayan ya da gerekirse onlara katılacak Devletlere verecektir.

Bu hükümlere olan inançla, aşağıdaki imza sahipleri, işbu Son Bağıtın altına imzalarını atmışlar ve mühürlerini basmışlardır. Lozan'-da, 24 Temmuz 1923 günü, yalnız bir örnek olarak yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ
GARRONI
G. C. MONTAGNA
K. OTCHIAI
E. K. VÉNISÉLOS
D. CACLAMANOS
CONSTANTIN DIAMANDY
CONSTANTIN CONTZESCO
B. MORPHOFF
STANCIOFF
FERNAND PELTZER
A. M. BARTHOLOMEU FERREIRA

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

* * *

XIX. LOZAN'DA İMZALANAN BAĞITLARIN KİMİ MADDELERİNE İLİŞKİN 24 TEMMUZ 1923 GÜNLÜ MEKTUPLAR

(Lettres en date du 24 Juillet 1923 relatives à diverses clauses d'Actes Signés à Lausanne)

(Metinler)

1. BARIŞ ANDLAŞMASININ KİMİ MADDELERİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR

a. *Ankara Anlaşması konusunda Fransız Temsilcisinin Türk Temsilcisine Mektubu :*

Sayın İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı,
Lozan Konferansında Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmeti Delegasyonu Başkanı

Sayın Başkan,

Lozan Konferansında Ekselanslarına vermiş olduğum güvenceye ek olarak ve Fransız Hükûmetince bu konuda verilen özel yetkiye sahip bulunarak, bugünkü Barış Andlaşmasının 20 Ekim 1921 günü Ankara'da imzalanan Fransız - Türk Anlaşması hükümlerini hiç bir biçimde zedelememiş olduğunu, ilişikte sunulan Açıklama ile, size doğrularım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin sözkonusu Anlaşmanın, tüm Ekleri ile birlikte, baştan başa yürürlükte kaldığının doğrulandığını görmek isteğini, Ekselanslarına göndermekle onur kazandığım bu Açıklama'nın karşılayacağından kuşku duymuyorum.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

* * *

[AÇIKLAMA]

Lozan 24 Temmuz 1923

Fransız Hükûmetince bu konuda yetkili kılınmış aşağıda imzası bulunan kişi, Sayın İsmet Paşa'ya, 20 Ekim 1921 günü Ankara'da imzalanan Fransız - Türk Anlaşmasının Fransız Hükûmetince onay-

lanması [approbation] üzerine, Anlaşmanın kesinlikle geçerliği için gerekli işlemin [sanction] bu Hükûmetçe yapılmış olduğunu ve, bunun sonucunda, işbu uluslararası Bağıtın, açık hükümlerinden biri uyarınca, yürürlüğe girdiğini doğrulamakla onur duyar.

Şunu da Sayın İsmet Paşa'ya belirtirim ki, Fransız Hükûmetinin gözünde, bugün imzalanan Barış Andlaşması, 20 Ekim 1921 günlü Fransız - Türk Anlaşmasının hükümlerini zedelememiş olup bu Anlaşma ve Ekleri tümüyle yürürlükte kalmıştır.

PELLÉ

Lozan, 24 Temmuz 1923

Fransız Cumhuriyetinin Barış Konferansında
yetkili temsilcisi Sayın General PELLÉ'ye

[Yanıt]

Bay Yetkili Temsilci,

Ankara'da 20 Ekim 1921 günü imzalanan Fransız - Türk Anlaşması hükümlerini doğrulamak üzere bana gönderdiğiniz 24 Temmuz günlü Mektup ile ona ekli Açıklama'yı aldığımı bildirmekle onur duymaktayım.

Sözkonusu Açıklama'nın içeriğini bir bağıt saydığımı size belirtmekle onur duymaktayım.

Ekselans, en üstün saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

* * *

b. *Türk Delegasyonu Başkanınca İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükûmetleri Temsilcilerine gönderilen birbirinin tıpkısı Mektuplar :*

(Barış Andlaşmasının 69. Maddesine kural - dışı olmak üzere)

Barış Konferansında İngiltere Yüce Kralı Temsilcisi Sir Horace Rumbold, Lozan, 24 Temmuz 1923

Barış Konferansında Fransız Hükûmeti Temsilcisi Sayın General Pellé,

Barış Konferansında İtalya Yüce Kralı Temsilcisi Sayın Mösyö Montagna,

Ekselans,

Birikmiş vergilerin ödenmesi konusunda Ekonomi Komitesinde yapılan açıklamalarla ilgili olarak, Konferansın çağrıcısı üç Devletin özdeş insancıl duygularını paylaşan Türkiye Hükûmetinin, 69. Maddeye (Ekonomik Hükümler) bir kural - dışı olmak üzere, İzmir yangınından zarar gören Müttefikler uyruklarının 1922-1923 Bütçe Yılı için borçlu oldukları Kazanç Vergisine ilişkin birikmiş borçlarının ödenmesinden bağışık tutulmaları için gerekli önlemleri alacağını size doğrulamakla onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı,
Lozan Konferansında Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmeti Delegasyonu Başkanı

[Yanıt]

İlgili Delegasyonlar arasında kararlaştırılan anlaşma uyarınca, Türkiye Hükûmetinin, 69. Maddeye (Ekonomik Hükümler) bir kuraldışı olmak üzere, İzmir yangınından zarar gören Müttefikler uyruklarının 1922-1923 Bütçe Yılı için borçlu oldukları Kazanç Vergisi borçlarının ödenmesinden bağışık tutulması amaciyle, gerekli önlemleri alacağını doğrulamak üzere, Ekselanslarının bugün bana göndermek lûtfunda bulunduğu Mektubu almakla onur duymaktayım.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

HORACE RUMBOLD

Sayın Başkan, bugünkü Mektubu ile Ekselansları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin İzmir yangınından zarar görenleri vergi konusunda yararlandıracak anlayışlı önlemleri doğrulama lûtfunda bulundu. Bu açıklama için Ekselanslarına teşekkür etmekle onur duymaktayım.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

Ekselans,

Birikmiş vergilerin ödenmesi konusunda Ekonomi Komitesinde yapılan açıklamalarla ilgili olarak, üç çağırıcı Devletle özdeş insancıl duyguları paylaşan Türkiye Hükûmetinin, İzmir yangınından zarar gören Müttefikler uyruklarının 69. Maddeye (Ekonomik Hükümler) bir kural - dışı olmak üzere, 1922-1923 Bütçe Yılı için borçlu oldukları Kazanç Vergisinden bağışık tutulmaları amaciyle, gerekli önlemleri alacağını doğrulayan bugünkü Mektubunuzu almakla onur duymaktayım.

Sayın Başkan, bu bildiriyi bir bağıt sayarak, onun için teşekkür ederken, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

G. C. MONTAGNA

* * *

2. OTURMA SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR
(Madde 2)

a. *Türk Delegasyonu Başkanının Japon Temsilcisine Mektubu :*

Ekselans Mösyö Kentaro Otchiai, Lozan, 24 Temmuz 1923
Japonya'nın Roma Büyükelçisi,
Lozan Konferansında Japon yetkili Temsilcisi,

Ekselans,

Bugünkü Oturma Sözleşmesinin 2. Maddesine konulan göçle ilgili hükümlere ilişkin çekincenin Japon uyrukları zararına, soy düşüncesine dayalı ayırımlara çığır açacak herhangi bir biçimde yorumlanamayacağını, Hükûmetim adına size bildirmekle onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

b. *Japon Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :*

[Yanıt]

Ekselans İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili,
Lozan Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı,

Ekselans,

Bu ayın 24. günü bir Mektupla, bugünkü Oturma Sözleşmesinin 2. Maddesine konulan göçle ilgili hükümlere ilişkin çekincenin Japon uyrukları zararına ve öbür Devletler uyrukları yararına, soy düşüncesine dayalı ayırımlara çığır açacak herhangi bir biçimde yorumlanamayacağını, Türkiye Hükûmeti adına, bana bildirmek lûtfunda bulundunuz.

Bir bağıt saymakla mutlu olduğum bu gönül borcu yaratıcı bildiri için size teşekkür etmekle onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

K. Otchiai

* * *

3. OTURMA SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR

(Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarının Rejimi)

a. *Türkiye Delegasyonu Başkanının İngiltere Temsilcisine Mektubu :*

Lozan Konferansında İngiltere Yüce Kralının Temsilcisi Sir Horace Rumbold,

Lozan, 24 Temmuz 1923

Ekselans,

Lozan'da bugün imzalanan Oturma Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenmesi öngörülen Açıklama'nın yerine Mektuplar'ın geçmesi yolunda Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 günkü oturumunda alınmış olan karar uyarınca Türkiye Hükûmetinin, Türkiye'de 30 Ekim 1914 gününden önce tanınmış Büyük Britanya'ya bağlı Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarının [Oeuvres religieuses, scolaires et hospitalières ainsi que des Institutions d'Assistance] bu varlıklarının gene tanıyacağını ve Barış Andlaşmasının bugün imzalandığı sırada Türkiye'de edimsel olarak yaşayan benzeri öbür İngiliz Kurumlarının durumlarını yasalara uygun biçime getirmek üzere, anlayışla inceleyeceğini, Hükümetim adına açıklamakla onur duymaktayım.

Her tür parasal yüküm bakımından, yukarıda sözü geçen Kurum lar, benzeri Türk Kurumları ile tam eşit bir işlem görecek ve onlara ilişkin kamu düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaktır. Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye

Hükümeti işbu Kurumların çalışma koşullarını ve, Okullar konusunda, öğretimlerinin gereği olan kuruluş biçimlerini [organisation pratique de leur enseignement] gözönünde tutacaktır.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

İngiltere Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :

[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı,
Lozan Konferansında Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmeti Delegasyonu Başkanı,

Ekselans,

İlgili Delegasyonlar arasında varılan anlaşma uyarınca, Türkiye'de Büyük Britanya'ya bağlı Din, Öğretim ve Sağlık Kurumlarına Türkiye Hükümetince tanınacak işlem konusunda bugün bana göndermek lûtfunda bulunduğunuz Mektubu almakla onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

HORACE RUMBOLD

* * *

b. *Türkiye Delegasyonu Başkanının Fransız Temsilcisine Mektubu :*

Lozan Konferansında Fransız Lozan, 24 Temmuz 1923
Cumhuriyeti Temsilcisi Sayın General Pellé,

Ekselans,

Lozan'da bugün imzalanan Oturma Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenmesi öngörülen Açıklama'nın yerine Mektuplar'ın geçmesi yolunda Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 günkü oturumunda alınmış olan karar uyarınca, Türkiye Hükümetinin, Türkiye'de 30 Ekim 1914 gününden önce varlığı tanınmış Fransa'ya bağlı Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarının (Oeuvres religieuses, scolaires et hospitalières ainsi que des Institutions d'Assistance) bu varlıklarının gene tanıyacağını ve Barış Anlaşmasının bugün imzalandığı sırada Türkiye'de edimsel olarak yaşayan benzeri öbür Fransız Kurumlarının

durumlarını yasalara uygun biçimde getirmek üzere, anlayışla inceleyeceğiği, Hükümetim adına açıklamakla onur duymaktayım.

Her türlü parasal yüküm bakımından, yukarıda sözü geçen Kurumlar, benzeri Türk Kurumları ile tam eşit bir işlem görecek ve onlara ilişkin kamu düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaktır. Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti işbu Kurumların çalışma koşullarını ve, Okullar konusunda, öğretimlerinin gereği olan kuruluş biçimlerini [organisation pratique de leur enseignement] gözönünde tutacaktır.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

Fransız Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :

[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı

Lozan Konferansında Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmeti Delegasyonu Başkanı,

Sayın Başkan,

Ekselansları bugün bana bir Mektupla, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adına, Türkiye'deki Fransız Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarının durumuna ilişkin bildiri göndermek lûtfunda bulundu.

Bu bildiri için Ekselanslarına teşekkür etmekle onur duymaktayım.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

* * *

c. *Türkiye Delegasyonu Başkanının İtalyan Temsilcisine Mektubu :*

Lozan Konferansında Lozan, 24 Temmuz 1923
Yüce İtalya Kralının Temsilcisi Sayın Mösyö Montagna,

Ekselans,

Lozan'da bugün imzalanan Oturma Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenmesi öngörülen Açıklama'nın yerine Mektuplar'ın

geçmesi yolunda Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 günkü oturumunda alınmış olan karar uyarınca, Türkiye Hükümetinin, Türkiye'de 30 Ekim 1914 gününden önce varlığı tanınmış İtalya'ya bağlı Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarının [Oeuvres religieuses, scolaires et hospitalières ainsi que des Institutions d'Assistance] bu varlıklarının gene tanıyacağını ve Barış Anlaşmasının bugün imzalandığı sırada Türkiye'de edimsel olarak yaşayan benzeri öbür İtalyan Kurumlarının durumlarını yasalara uygun biçime getirmek üzere, anlayışla inceleyeceğini, Hükümetim adına açıklamakla onur duymaktayım.

"Her türlü parasal yüküm bakımından, yukarıda sözügeçen Kurumlar, benzeri Türk Kurumları ile tam eşit bir işlem görecek ve onlara ilişkin kamu düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaktır. Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti işbu Kurumların çalışma koşullarını ve, Okullar konusunda, öğretimlerinin gereği olan kuruluş biçimlerini [organisation pratique de leur enseignement] gözönünde tutacaktır.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

İtalyan Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmetinin Dışişleri Bakanı,
Lozan Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı,

Ekselans,

Türkiye'deki İtalyan Din, Öğretim Sağlık ve Yardım Kurumları konusunda bugün aşağıda yazılı biçimdeki Mektubunuzu almış olmakla onur duymaktayım :

"Lozan'da bugün imzalanan Oturma Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenmesi öngörülen Açıklama'nın yerine Mektuplar'ın geçmesi yolunda Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 günkü oturumunda alınmış olan karar uyarınca, Türkiye Hükümetinin Türkiye'de 30 Ekim 1914 gününden önce varlığı tanınmış İtalya'ya bağlı Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumlarının [Oeuvres religieuses, scolaires et hospitalières ainsi que des Institution d'Assistance] bu varlıklarını

gene tanıyacağını ve Barış Anlaşmasının bugün imzalandığı sırada Türkiye'de edimsel olarak yaşayan benzeri öbür İtalyan Kurumlarının durumlarını yasalara uygun biçime getirmek üzere, anlayışla inceleyeceğini, Hükümetim adına açıklamakla onur duymaktayım.

Her türlü parasal yüküm bakımından, yukarıda sözügeçen Kurumlar, benzeri Türk Kurumları ile tam eşit bir işlem görecek ve onlara ilişkin kamu düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaktır. Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti işbu Kurumların çalışma koşullarını ve, Okullar konusunda, öğretimlerinin gereği olan kuruluş biçimlerini [organisation pratique de leur enseignement] gözönünde tutacaktır.

"Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim".

Yukarıda aktarılan Mektubun içeriğini bir bağıt sayar ve onun için size teşekkür ederim.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

MONTAGNA

* * *

4. TİCARET SÖZLEŞMESİNİN KİMİ MADDELERİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR :

a) 8. Maddenin uygulanması

Fransız Delegesinin Türk Delegasyon Başkanına Mektubu

Ekselans General İsmet Paşa Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı,
Lozan Konferansında Türk Delegasyon Başkanı

Bay Başkan,

Bugünkü Ticaret Sözleşmesinin 8. Maddesi uyarınca, Fransız Hükümetinin Türkiye kökenli olup, Türkiye'den Fransa'ya sokulan ürünlere tanımak niyetinde bulunduğu işlemi size bildirmekle onur duymaktayım.

İlişik çizelgede sayılan ürünler, sözkonusu Sözleşme yürürlüğe konulur konulmaz, Fransa'nın gerek gümrük tarifelerine ilişkin olarak alacağı önlemler gereğince, gerek Sözleşmelerin uygulanması sonucu,

öteki herhangi bir ülke kökenli olup dışalımı yapılan ürünlere bugün uyguladığı ya da ileride uygulayacağı en düşük gümrük resmi oranından yararlanacağı gibi, onlar için gümrük tarifesinin Maddeler çizelgesi [nomenclature] ve tüm öbür kuralları bakımından en elverişli işlem de sağlanacaktır.

Sözkonusu ilişik çizelgede, Türkiye'nin Fransa'ya dışsatımı ile ilgili istatistiklere göre düzenlenmiş olduğundan, eğer Türkiye, Ticaret Sözleşmesinin yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık bir süre içinde, gerçekten önemi olan ulusal ürünlerinden kimilerinin orada hiç yazılı olmadığını kanıtlarsa, Fransa bu çizelgeyi tamamlamayı reddetmeyecektir.

Şarap ve üzümden yapılmış öbür ürünler dışında, Türkiye kökenli olup oradan gelen tüm ürünlere, genel tarife ile en düşük tarife arasındaki farkın %50'si oranında arttırılmış olan en düşük tarife uygulanacaktır.

Türkiye kökenli olup oradan Fransa ve Cezayir'e dışsatımı yapılan ürünlere uygulanacak rejim, Fransa ile özdeş gümrük rejimine bağlı tüm Fransız Kolonilerinde de uygulanacaktır. Fransa'nın öbür Kolonileri, toprakları ve koruması altındaki ülkelerde, Türkiye kökenli olup oradan gelen ürünlere uygulanacak rejim en çok gözetilen ulus işlemi olacaktır.

Ekselans, bu konudaki onamınızı bana doğrulamanızı rica eder, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

* * *

Türk Delegasyon Başkanına Verilen Mektuba İlişkin Liste

Tarife No.:	Malın Türü :
15	Sülük
20 bis	Barsak (taze, kuru ya da tuzlu)
21	Ham deri (taze ya da kuru, büyük ya da küçük)
22	Ham kürk, adatavşanı, tavşan vb. hayvan postları
23	Yün
24	At kılı
25	Ham tüy (taranmış ya da atılmış)
26	İpek

33	Balmumu
34	Kümes hayvanları yumurtalarına ilişkin maddeler
39	Azotlu gübre
45–58	Deniz ürünleri, mercan, inci vb.
59–67	Kişi sağlığı ve kokular için kullanılan hayvansal ana maddeler, sünger, kemik, ham hayvan tırnakları, ham hayvan boynuzları, vb.
68–73	Tahıl
79	Pirinç
80	Kuru sebze (fasulye ve mercimek kapsam içine girmek üzere)
82	Darı, kuşyemi, alpist (alpiste)
84	Sofra meyveleri
85	Ceviz dışındaki sofra yemişleri: üzüm, incir, şamfıstığı vb.
86	Meyve şekerlemesi ve şeker ya da bal ile konserve edilmiş sofra meyveleri
87	Taze anason
88	Ardıç meyvası ve fenuy (fenouil) ile imbikten geçirilmeğe elverişli öbür meyveler ve yağlı meyveler.
89	Tohumlar
93	Şuruplar, şekerlemeler
95	Reçeller
111–112 bis	: Gül yağı, nane ve öteki uçucu esanslar ve yağlar
115	Zift ve katran
141–142	Pamuk, keten, ham ve yıkanmış ya da başka durumda kendir
170 bis	Adı belirtilmeyen bitki ürünleri döküntüleri, özellikle meyen kökü ve suyu, cehri
174	Her tür mermer
184	Kireç ve alçı, çimento
189	Kükürt
202	Kuyumcu külü, altın işleri tozları
204	Demir cevheri
218	Demir toz ve talaşı
219	Dökme demir
221	Eski bakır eşya kalıntıları ve talaşı
222	Kurşun
223	Çinko (cevher, ham külçe, külçe, çubuk ya da levh a)

225	Civa
227	Antimon
253	Adı belirtilmeyen maden cevherleri, deniz köpüğü, güherçile, güherçileli fitil vb.
311	Alkolsüz kokulular (sabun dışında)
312	Adi sabun
315	Alkolsüz saf su
321	Her çeşit mum
327	Albümin
343–344	Çiniler (faiences)
346	İnce ve majolik (majolique) çiniler
368–381	Pamuk ipliği, yün ipliği, kıl iplik, keten ipliği, kamçıbaşı ve her çeşit ipek ipliği
382	Keten ve kenevir kumaşlar
404–405	Pamuklu kumaşlar (ham, kasarlı seyrek, gaz, tül vb.)
407	Her çeşit kalemkârlar, atkılar, kuşaklar ve benzerleri ile örtüler, perdeler, havlular ve pamuk peştemallar
419	Pamuklu işlemeler (makine ile olmayarak, pamuk kumaşlar, tül, şimike [chimiquées] ya da aeriyen [aérienne] ve zemini oyulmuş bezler üzerine işlenmiş)
420 bis	El işi pamuk danteller
438–442	Halı ve öbür yün dokumalar
442–444	Halı (Acem, Hind ve Türk)
445	Fes ve külah
447	Yün şal
453	Yün kadifeler
459	İpek ve kamçıbaşı vb. kumaşlar (siyahtan başka renkli); Altın, gümüş ya da öteki maddeler ile bezenmiş düz, fasone ya da işlemeli ipek ya da kamçıbaşı kumaşlar; saf ipekten ya da kamçıbaşından kadife ve pelüş
476	İşlenmiş keçi, koyun, kuzu derileri, saraçlık için işlenmiş kurupone (crouponné) deri
477	Taban ve saraç için kösele
493–494	Sıradan, mamul ve terbiyelenmiş kürk, giysi haline konmuş ya da parçalardan dikilmiş post ve kürkler
495	Gümüş ve altın yaldızlı gümüşten kuyumcu eşyası
525 sex.	Genel olarak makineler, adı belirlenmemiş komple aygıtlar

573–574	Maden, saf ya da karışık bakırdan yapılmış sanat ve ziynet eşyası (bölmeli mineler kapsam içine girmek üzere)
591, 591 bis ve 592	İşlemeli, oymalı, kakmalı ya da eğilmiş ağaçlardan yapılanlar dışındaki mobilya, koltuk ve parçaları
615	Demir ve çelikten gemiler
629	Yontulmuş, ancak takılmamış mercan
637–640 (quarter)	Müzik aletleri tuşları, sedeften yapılmış puro ağızlığı ve sedeften yapılmış öteki eşyalar, bağa, kehribar, ambroit [ambroite]
638–640	Ambroit [ambroide] kehribar, bağa, sedef ve fildişi kutuculuk eşyası
641 bis	Öteki maddelerden kutu eşyası
642 654	Her çeşit koleksiyon eşyası her çeşit sanat eserleri ve antika eşya
05	Kibritiyeti arsenik [sulfure d'arsénic naturel]
026	Ham boraks, borat dö şo
0122	Hâmız-ı nühas [oxydes de cuivre]
0216	Tartrat dö potas
0377	Mazı ve somak özleri
	Ticaret niteliği olmayan kolipostallar

Türk Delegasyonu Başkanının Fransız Temsilcisine Mektubu :

[Yanıt]

Ekselans General Pellé, Lozan, 24 Temmuz 1923

Barış Konferansında Fransız Cumhuriyeti Temsilcisi

Sayın Yetkili Temsilci,

Ticaret Sözleşmesinin 8. Maddesi uyarınca, Türkiye kökenli olup oradan Fransa'ya sokulan ürünlere Fransız Hükümetinin tanımak niyetinde bulunduğu işlemi gösteren 24 Temmuz 1923 günkü Mektup ile Ekini aldığımı size bildirmekle onur duymaktayım.

Söz konusu Mektup ve Ekinin içeriğini bir bağıt saydığımı size açıklamakla onur duymaktayım.

Sayın Yetkili Temsilci, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

* * *

b. 9. Maddenin uygulanması

I. Türk Delegasyonu Başkanının İngiliz Temsilcisine Mektubu :

Ekselans Sir Horace Rumbold, Lozan, 24 Temmuz 1923

Lozan Konferansında Yüce İngiltere Kralının Temsilcisi,

Ekselans,

Lozan'da bugün imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9. Maddesiyle ilgili olarak bir an önce şunları Ekselanslarının bilgisine sunmak isterim :

Kabotaj hakkını ulusal bayrağa bırakmağa karar veren Türk Hükümetinin, şimdiye dek Türk sularında düzenli gidiş - gelişte bulunan aşağıda adları yazılı Kumpanyaların Türkiye'de bir limandan ötekine ticaret eşyası ve yolcu taşımalarına razı olduğunu ve onların kendisiyle yapacakları Sözleşmede belirlenecek her hangi bir süre içinde, işbu taşımacılığı gerektirdiğinde hangi koşullarla sürdürebileceklerini görüşmeğe hazır bulunduğunu Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

1 Ocak 1924 gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde işbu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, sözkonusu Kumpanyalar çalışmalarını bugünkü koşullar içinde ancak gelecek iki yıllık bir süre için sürdürmek hakkına sahip olabileceklerdir.

İşbu düzenlemeden [arrangement] yararlanacağı yukarıda belirtilen Kumpanyalar şunlardır :

Khedivial Mail Steamship and Graving Dock Company Limited
M. et J. Constant,
Ellerman Line Limited.

Türkiye'de bugün kabotaj yapan Türk Kumpanyaları Büyük Britanya kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

Ekselanslarından, Hükümetinin bu konudaki onamını bana doğrulamasını ve en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı rica ederim.

M. İSMET

İngiliz Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923

Dışişleri Bakanı,

Barış Konferansında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Delegasyonu Başkanı,

Ekselans,

Kabotaj konusunda Ekselanslarının bugün bana göndermek lûtfunda bulunduğu Mektubu almakla onur duymaktayım. Hükûmetim adına, bu Mektubun içeriğini bir bağıt sayarken, orada adı geçen üç İngiliz Denizyolları Kumpanyasının yapacağı kabotajın koşulları ve Türkiye'de bugün kabotaj yapan Türk Kumpanyaları gemilerine Büyük Britanya kıyılarında tanınacak karşılıklı işlem konusunda anlaşmış olduğumuzu size hemen bildirmek isterim.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesinin kabulünü dilerim.

HORACE RUMBOLD

II. Türk Delegasyonu Başkanının Fransız Temsilcisine Mektubu :

Ekselans General Pellé, Lozan, 24 Temmuz 1923

Lozan Barış Konferansında Fransız Cumhuriyeti Temsilcisi,

Ekselans,

Lozan'da bugün imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9. Maddesiyle ilgili olarak bir an önce şunları Ekselanslarının bilgisine sunmak isterim :

Kabotaj hakkını ulusal bayrağa bırakmağa karar veren Türk Hükümetinin şimdiye dek Türk sularında düzenli gidiş - gelişte bulunan aşağıda adları yazılı Kumpanyaların Türkiye'de bir limandan ötekine ticaret eşyası ve yolcu taşımalarına razı olduğunu ve onların kendisiyle yapacakları Sözleşmede, belirlenecek her hangi bir süre içinde, işbu taşımacılığı gerektiğinde hangi koşullarla sürdürebileceklerini görüşmeğe hazır bulunduğunu Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

1 Ocak 1924 gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde işbu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, sözkonusu Kumpanyalar çalışmalarını bugünkü koşullar içinde ancak gelecek iki yıllık bir süre için sürdürmek hakkına sahip olabileceklerdir.

İşbu düzenlemeden [arrangement] yararlanacağı yukarıda belirtilen Kumpanyalar şunlardır :

Massageries Maritimes,
Compagnie Paquet,
Compagnie Fraissinet.

Türkiye'de bugün kabotaj yapan Türk Kumpanyaları Fransa kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

Ekselanslarından, Hükümetinin bu konudaki onamını bana doğrulamasını ve en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmasını rica ederim.

M. İSMET

Fransız Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı,
Lozan Barış Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı

Sayın Başkan,

Bugünkü bir Mektupla, Ekselansları Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Massageries Maritimes, Paquet ve Fraissinet Kumpanyalarının Türkiye limanları arasında iki yıl süre ile kapotaj yapmağı sürdürmesine hangi koşullar içinde izin vermeğe hazır olduğunu bana doğrulamak lûtfunda bulundu.

Fransız Hükûmetinin sözkonusu koşulları kabul ettiğini size bildirmekle onur duymaktayım.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

III. Türk Delegasyonu Başkanının İtalyan Temsilcisine Mektubu :

Ekselans Möyö Montagna, Lozan, 24 Temmuz 1923
Lozan Barış Konferansında İtalya Yüce Kralının Temsilcisi

Ekselans,

Lozan'da bugün imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9. Maddesiyle ilgili olarak bir an önce şunları Ekselanslarının bilgisine sunmak isterim :

Kabotaj hakkını ulusal bayrağa bırakmağa karar veren Türk Hükümetinin şimdiye dek Türk sularında düzenli gidiş - gelişte bulunan

aşağıda adları yazılı Kumpanyaların Türkiye'de bir limandan ötekine ticaret eşyası ve yolcu taşımalarına razı olduğunu ve onların kendisiyle yapacakları Sözleşmede, belirlenecek her hangi bir süre içinde, işbu taşımacılığı gerektiğinde hangi koşullarla sürdürebileceklerini görüşmeğe hazır bulunduğunu Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

1 Ocak 1924 gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde işbu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, sözkonusu Kumpanyalar çalışmalarını bugünkü koşullar içinde ancak gelecek iki yıllık bir süre için sürdürmek hakkına sahip olabileceklerdir.

İşbu düzenlemeden [arrangement] yararlanacağı yukarıda belirtilen Kumpanyalar şunlardır :

Società Lloyd Triestino - Trieste,
Società Italiana di Servizi Marittimi - Roma,
Società Italiana di Navigazione G. Rossi - Roma.

Türkiye'de bugün kabotaj yapan Türk Kumpanyaları İtalya kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

Ekselanslarından, Hükümetinin bu konudaki onamını bana doğrulamasını ve en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı rica ederim.

M. İSMET

İtalyan Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı, Lozan, 24 Temmuz 1923

Lozan Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı,

Ekselans,

Türkiye'de kabotajın yapılması konusunda aşağıdaki biçimde bir Mektubu bugün Ekselanslarından almakla onur duymaktayım.

"Lozan'da bugün imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9. Maddesiyle ilgili olarak bir an önce şunları Ekselanslarının bilgisine sunmak isterim :

"Kabotaj hakkını ulusal bayrağa bırakmağa karar veren Türk Hükümetinin, şimdiye dek Türk sularında düzenli gidiş - gelişte bulunan aşağıda adları yazılı Kumpanyaların Türkiye'de bir limandan ötekine ticaret eşyası ve yolcu taşımalarına razı olduğunu ve onların kendisiyle

yapacakları Sözleşmede belirlenecek her hangi bir süre içinde işbu taşımacılığı gerektiğinde hangi koşullarla sürdürebileceklerini görüşmeğe hazır bulunduğunu Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

"1 Ocak 1924 gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde işbu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, sözkonusu Kumpanyalar çalışmalarını bugünkü koşullar içinde ancak gelecek iki yıllık bir süre için sürdürmek hakkına sahip olabileceklerdir.

"İşbu düzenlemeden [arrangement] yararlanacağı yukarıda belirtilen Kumpanyalar şunlardır :

Società Lloyd Triestiono - Trieste,

"Società Italiana di Servizi Marittimi - Roma,

"Società Italiana di Navigazione G. Rossi - Roma.

"Türkiye'de bugün kabotaj yapan Türk Kumpanyaları İtalya kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

"Ekselanslarından, Hükümetinin bu konudaki onamını bana doğrulamasını ve en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı rica ederim".

Yukarıdaki Mektubu bir bağıt sayar ve, Hükûmetim adına, onun içeriğini uygun gördüğümü açıklarım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

MONTAGNA

* * *

5. KİMİ AYRICALIKLARA İLİŞKİN MEKTUPLAR

Türkiye Delegasyonu Başkanının İngiliz Temsilcisine Mektubu :

Ekselans Sir Horace Rumbold, Lozan, 24 Temmuz 1923
Lozan Barış Konferansında Yüce İngiliz Kralı Temsilcisi

Ekselans,

Armstrong Whitwarth and Company Limited ve Vickers Limited Ortaklıkları Başkanına bugün gönderdiğim Mektubun bir örneğini ilişikte size sunmakla onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

* * *

Armstrong Whitworth and Co. Lozan, 24 Temmuz 1923
Limited ve Wickers Limited Ortaklıkları Başkanı

Bay Başkan,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Bayındırlık Bakanı adına ve ayrıcalıklara ilişkin bugünkü Protokol'ün 2. Maddesinde Armstrong Whitworth and Co. Limited ve Vickers Limited Ortaklıkları konusundaki hükümleriyle ilgili olarak, şunları sizin bilginize sunmakla onur duymaktayım.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Barış Andlaşmasının imzası gününden başlayarak, 5 yıllık bir süre içinde, anılan günden sonra yapılacak Sözleşmelerle, Türk Hükümeti bu sözleşmelerde gösterilen işlerin tümünün ya da bir bölümünün gerçekleştirilmesini ya da işletilmesini sağlamak üzere yabancı endüstriye ya da sermayeye başvurmayı düşünürse, sözügeçen ortaklıklara bu düşüncesini bildirecek ve onların herhangi bir kişi ya da ortaklıkla tam bir eşitlik içinde rekabete girmesine olanak verecektir.

Bay Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul etmenizi dilerim.

M. İSMET

İngiliz Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı
Lozan Barış Konferansında
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Delegasyonu Başkanı

Sayın Başkan,

Aramızda varılan anlaşma uyarınca, Ekselanslarının Sir W. G. Armstrong Whitworth ve Kumpanyası Firması ile Wickers Limited Firmasına bugün gönderdiği Mektubun bir örneğini bana bildirilmek

üzere yollamak lûtfunda bulunduğu bugünkü Mektubu almakla onur duymaktayım.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

HORACE RUMBOLD

* * *

Türk Delegasyon Başkanının Fransız Temsilcisine Mektubu :

Ekselans General Pellé — Lozan, 24 Temmuz 1923
Barış Konferansında, Fransız Cumhuriyeti Temsilcisi

Ekselans,

Paris'te Régie Générale des Chemins de Fer'in Başkanına bugün gönderdiğim Mektubun bir örneğini ilişikte sunmakla onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurunuz.

M. İSMET

Régie Général des Chemins de Fer Başkanına
Rue Paul Baudry, Paris — Lozan, 24 Temmuz 1923

Bay Başkan,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Bayındırlık Bakanı adına ve Ayrıcalıklara ilişkin bugünkü Protokol'ün 2. Maddesinin Régie Générale des Chemins de Fer konusundaki hükümleriyle ilgili olarak şunları sizin bilginize sunmakla onur duymaktayım.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Barış Andlaşmasının imzaeı gününden başlayarak, 5 yıllık bir süre içinde, Türk Hükümeti anılan günden sonra yapılacak sözleşmelerle, yabancı endüstriye ya da sermayeye başvurarak, Karadeniz Demiryolu ağının bir ya da bir çok kesiminin yapımının gerçekleştirilmesini ya da işletilmesini tümü ile ya da bir bölümü ile sağlamayı düşünürse, Régie Générale'e bunu duyuracak ve onun öteki her hangi bir şahıs ya da ortaklıkla tam bir eşitlik içinde rekabette girmesine olanak verecektir.

Bay Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

Fransız Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans General İsmet Paşa Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı

Lozan Konferansında Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükümeti Delegasyonu Başkanı

Sayın Başkan,

Karadeniz Demiryolu ağının yapımı ya da işletilmesine katılması olasılığı konusunda, Ekselansları Régie Générale des Chemins de Fer'e gönderdiği Mektubun bir örneğini bugün bana bir Mektupla yollamak lûtfunda bulundu. Bu bildiri için teşekkür etmekle onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

Türk Delegasyonu Başkanının, Üçüncü Komite Başkanı Sayın Montagna'ya Gönderdiği Mektup :

Ekselans Mösyö G. C. Montagna, Lozan, 24 Temmuz 1923
Üçüncü Komite Başkanı ve Yüce İtalya Temsilcisi

Ekselans,

Osmanlı Hükûmeti ile 29 Ekim 1914 gününden önce Anadolu, Bağdat, Mersin - Adana Demiryolları ile Doğu Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı konusunda, yöntemine uygun olarak, yapılmış ayrıcalık Sözleşmeleri ile, onlara ilişkin olmak üzere, daha sonra yapılmış Anlaşmaların saklı olduğunu size bildirmekle onur duymaktayım.

Bu Sözleşmeler ile Anlaşmalar hükümleri, bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak bir yıl içinde yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

İtalyan Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans İsmet Paşa, Lozan, 24 Temmuz 1923
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin
Dışişleri Bakanı

Lozan Barış Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı

Ekselans,

Osmanlı Hükümeti ile 29 Ekim 1914 gününden önce Anadolu, Bağdat, Mersin - Adana Demiryolları ile Doğu Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı konusunda, yöntemine uygun olarak, yapılmış ayrıcalık Sözleşmeleri ile onlara ilişkin olmak üzere, daha sonra yapılmış Anlaşmaların saklı olduğunu ve bu Sözleşmeler ile Anlaşmalar hükümlerinin bugünkü Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulması gününden başlayarak bir yıl içinde yeni ekonomik koşullara uydurulacağını bana bildirmek için bugün göndermiş olduğunuz Mektubu almakla onur duymaktayım.

İşte bildiriyi bir bağıt sayarak ve onun için size teşekkür ederek, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

MONTAGNA

* * *

MEİS ADASI KONUSUNDA MEKTUPLAR

İtalyan Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu

Ekselans General İsmet Paşa — Lozan, 4 Haziran 1923
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükümetinin Dışişleri Bakanı

Lozan Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı

Sayın Başkan,

Sahip olduğum yetkiye dayanarak, Türkiye ile Müttefik Devletler arasında Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından sonra, İtalya'nın Meis Adasında hiç bir top bataryası bulundurmayacağını, Adanın Anadolu kıyısına karşı olan tarafında hiç bir istihkâm yapmayacağını, ve bu Adanın askersel üs ya da deniz üssü olarak kullanmayacağını Hükümetim adına, Ekselanslarına bildirmekle onur duymaktayım.

Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, İtalya'nın bir üçüncü Devlette karşı, Türkiye'nin tarafsız kaldığı, bir savaş sırasında yukarıda sözkonusu önlemlerin uygulanması askıya alınabilecektir.

Sayın Başkan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

G. C. MONTAGNA

Türk Delegasyonu Başkanının İtalyan Temsilcisine Mektubu :
[Yanıt]

Ekselans Bay G. C. Montagna — Lozan, 4 Haziran 1923
Yüce İtalya Kralı'nın Ortaelçisi

Lozan Konferansında İtalya'nın yetkili Temsilcisi

Sayın Ortaelçi,

Hükümetiniz adına ve sahip olduğunuz tam yetkiye dayanarak, Müttefik Devletler ile Türkiye arasında Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından sonra, İtalya'nın Meis Adasında hiç bir top bataryası bulundurmayacağını, Adanın Anadolu kıyısı karşısındaki tarafında hiç bir istihkâm yapmayacağını ve bu Adayı askersel üs ya da deniz üssü olarak kullanmıyacağını bana bildirmek üzere bugün göndermek lûtfunda bulunduğunuz Nota'yı almakla onur duymaktayım.

Bununla birlikte, şurası da kararlaştırılmıştır ki, İtalya'nın bir üçüncü Devlete karşı, Türkiye'nin tarafsız kaldığı, bir savaş sırasında yukarda söz konusu önlemlerin uygulanması askıya alınabilecektir.

Sayın Elçi, bu bildiriyi bir bağıt sayarken, size en derin saygılarımın güvencesini yenilemek fırsatını bulmaktayım.

M. İSMET

* * *

HAVA ULAŞIMINA İLİŞKİN SÖZLEŞME İLE İLGİLİ MEKTUPLAR

Fransa Temsilcisinin Türk Delegasyonu Başkanına Mektubu

Ekselans General İsmet Paşa, — Lozan, 24 Temmuz 1923
Dışişleri Bakanı

Lozan Konferansında Türk Delegasyonu Başkanı

Sayın Başkan,

Hava ulaşımına ilişkin Sözleşmenin görüşülmesi sırasında Türkiye'nin bu Sözleşmeye katılmasını öngören Ekselansları, işbu Sözleşmenin imzacısı olan ülkeler ile imzadan sonra ona katılanların adlarını öğrenmek ve ayrıca Sözleşmenin 34. Maddesinin değişmesi gerekip gerekmediğini bilmek istemişti.

Söz konusu Sözleşmeyi imzalayan ya da ona katılan Devletlerin bir çizelgesini Ekselanslarına ilişik olarak sunmakla onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

PELLÉ

Hava Ulaşımı Sözleşmesinin İmzacısı Ülkeler

Belçika
Bolivya
İngiltere İmparatorluğu
Yunanistan
İtalya
Japonya
Portekiz
Sırbistan

Hava Ulaşımı Sözleşmesine Katılan Ülkeler

Bulgaristan
İran

Türk Delegasyonu Başkanının Fransız Temsilcisine Mektubu :

[Yanıt]

Ekselans General Pellé Lozan, 24 Temmuz 1923

Barış Konferansında Fransız Cumhuriyeti Temsilcisi

Sayın Yetkili Temsilci,

Hava ulaşımına ilişkin Sözleşmeyi imza eden ya da ona katılmış olan ülkelerin adlarını bildirmek üzere, bugün bana göndermek lûtfunda bulunduğunuz Mektup ile ekini almış olmakla onur duymaktayım.

Sayın Yetkili Temsilci, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. İSMET

* * *

[XX] BARIŞ ANDLAŞMASININ MADDELERİNE İLİŞKİN ANLAŞMALAR

(Accords relatifs à des Articles du Traité de Paix)

a. *İngiliz ve Fransız Hükümetleri arasında Barış Andlaşmasının 34 üncü Maddesine ilişkin Anlaşma*

İngiliz ve Fransız Delegasyonları, Mısır Hükümetinin bugünkü Barış Andlaşmasının imzacısı olmadığını ve Mısır'da oturan Türk uyruklarının Mısır uyrukluğunu elde etmesi koşullarının henüz saptanmadığını gözönündc tutarak, Türkiye ile Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından öncc ya da konulmasından hemen sonra, Andlaşmanın 34. Maddesi uyarınca Mısır Hükümeti ile, Suriye ve Lübnan adına, Fransa Hükümeti arasında, sözkonusu Maddede öngörülen seçme koşullarını belirleyici bir Anlaşma yapılmasının gerekli olduğunda anlaşmışlardır. Seçme hakkını kullanma süresi o anlaşmanın yapılması gününden başlayacaktır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923 günü yapılmıştır.

HORACE RUMBOLD
PELLÉ

* * *

b. *Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Yunanistan Arasında Barış Andlaşmasının 59. uncu Maddesine İlişkin Anlaşma*

İngiltere İmparatorluğu, Fransa ve İtalya ile Yunanistan, Yunan Hükümetince öbür Bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve 1 Haziran 1921'de bu uyrukların çıkarları üstün durumda olan ortaklıklara, Yunan makamlarının Türkiye'deki eylemlerinden doğan borçlarının ödenmesi biçimini belirlemek isteği ile, bu amaca yararlı bir Sözleşme yapmağa karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak aşağıdaki kişileri atamışlardır :

İngiltere İmparatorluğu :

İstanbul'da Yüksek Komiser, Soylu Sir Horace George Montagu Rumbold, Baronet G. C. M. G.;

Fransa :

Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyetin Doğuda Yüksek Komiseri, Lejyon Donör ulusal nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip General Mösyö Maurice Pellé;

İtalya :

Senatör, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek Komiser, Sen Moris ve Lazar ve Kuron Ditali nişanlarının Gran Kruva rütbesine sahip soylu Marki Camille Garroni;

Atina Ortaelçisi, Sen Moris ve Lazar nişanlarının Komandör ve Kuron Ditali nişanının Grand Ofisye rütbesine sahip Mösyö Jules César Montagna;

Yunanistan :

Eski Bakanlar Kurulu Başkanı, Sovör nişanının Gran Kruva rütbesine sahip Mösyö Eleftherios K. Vénizelos;

Londra Ortaelçisi Sovör nişanının Komandör rütbesine sahip Mösyö Démètre Caclamanos;

Adları anılan bu kişiler, yöntemine uygun ve geçerli görülen, yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Tek Madde

Yunan Hükümeti, öbür Bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve, 1 Haziran 1921 de, bu uyrukların çıkarlarının üstün bulunduğu Osmanlı Ortaklıklarına (bu çıkarlarla oranlı olarak), Yunan Orduları ya da Makamlarınca el konulmuş ya da alınmış mallarının değerini karşılamak, eğer henüz ödenmemiş ise, bu Ordular ve Yönetimlere yapılan hizmetlerin karşılığını vermek ve 1 Haziran 1921'den önce sözkonusu uyruklar ve ortaklıkların, savaş bölgelerinde savaştan doğan zarar ve ziyanlar dışındaki, zararlarını gidermek üzere, gerekli paraları ödemeği yükümlenir.

İlgililer ile Yunan Hükümeti arasında bir anlaşmaya varılmazsa, zarar - ziyan tutarı bir Hakem Mahkemesince belirlenecektir. Bu Mahkeme Yunan Hükümetinin bir Temsilcisi ile istemde bulunanın bir temsilcisi ve anlaşarak seçilecek bir Hakemden, eğer bu anlaşma olamazsa, La Hay Uluslararası Sürekli Adalet Divan Başkanınca seçilecek bir Hakemden oluşacaktır.

Yukarıda yazılı hükümlerde öngörülen ödemeler, 40 yıllık bir dönem için, %5 faiziyle birlikte, yıllık taksitlerle, ya da daha sonra anlaşarak kabul edilecek her hangi bir başka ödeme yöntemine göre yapılacaktır.

Yunan Orduları ya da Yönetimlerince Türkiye'de işgal edilmiş bölgelerde, bu Ordular ya da Yönetimler ile öbür Bağıtlı Devletlerin uyrukları ve bu uyrukların çıkarlarının üstün durumda bulunduğu Osmanlı Ortaklıkları arasında yapılan sözleşmelerden doğan borçların, Yunan Hükümetince, sözleşmelerdeki hükümlere göre ödenmesine karar verilmiştir.

İşbu Anlaşma onaylanacak ve her imzacı Devlet onay belgesini, bugünkü Barış Andlaşması ile birlikte Paris'te sunacaktır. Anlaşma, tüm imzacı Devletler onay belgelerini sunar sunmaz yürürlüğe girecek ve bu durum Fransız Hükümetinin düzenleyeceği bir tutanak ile saptanacaktır.

Yukarıda adıgeçen yetkili Temsilciler, bu hükümleri kabul ederek, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923 yılında, tek metin olarak yapılmıştır. Bu metin Fransa Cumhuriyeti Hükümeti Arşivlerinde saklanacak ve Fransız Hükümeti her imzacı Devlete onun aslına uygun bir örneğini verecektir.

E. K. Vénisélos
Caclamanos

Horace Rumbold
Garroni
Pellé
Montagna

* * *

VIII

1923 - 1937 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ÇEŞİTLİ DEVLETLERLE YAPTIĞI DOSTLUK ANDLAŞMALARI

Türkiye 1923 yılında yeni bir devlet (Cumhuriyet) olarak ortaya çıkınca uluslararası alanda ilişkilerini yeniden kurmak, bu ilişkileri – Kapitülasyonlardan yeni kurtulmuş olduğundan – Devletler Hukukuna, özellikle eşitlik ve karşılıklı olma ilkelerine uygun biçimde düzenlemek ve benimsediği barışçı politikasını güçlendirmek amaciyle, ilk 15 yıl içinde bir dizi Dostluk Andlaşması imzalamıştır. Bu Andlaşmalar onun daha önce yaptığı Barış ve Dayanışma Andlaşmalarını (1921 Türk - Afgan, 1921 Türkiye-Sovyet Rusya, 1921 Türkiye ile Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan, 1921 Türk-Fransız, 1922 Türkiye - Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti, ve 1923 Lozan Andlaşmalarını) tamamlamıştır. Böylece, Türkiye o sırada dünyadaki bağımsız ülkelerin büyük çoğunluğunu ve – Amerika Birleşik Devletleri dışında – en önemlilerini oluşturan 40 dolayındaki devlet ile resmi ilişkiler kurmuş oluyordu.

Biz, aşağıda 1923 yılından sonra imzalanan 26 Dostluk Andlaşmasının bir çizelgesini ve bunların birbirinin benzeri olan tek metnini veriyoruz. Bu Andlaşmaların, yalnız bir kaçının Başlangıç kesiminde ya da Maddelerinde biçimsel nitelikte kimi değişiklikler vardır. Bir kaçında da, ileride Oturma ve Ticaret Sözleşmeleri yapılması konusundaki 3. Madde – o sırada böyle bir gereksinim görülmediği ya da o gün bunlar da imzalandığı için – yer almamıştır.

Çizelgede gösterilen Andlaşmalar dışında, gene 1923-1937 döneminde yapılan Dostluk, Tarafsızlık, Güvenlik vb. adlı öbür ikili Siyasal Andlaşmalar ise, hem değişik, hem de daha önemli ve geniş kapsamlı olmaları nedeniyle, Kitabımızda ayrı ayrı yer almıştır.

Ortak metni verilen sözkonusu Andlaşmaların 1. Maddesinde, ilgili iki devlet ve ulus arasında barış ve dostluğun egemen olacağı, 2. Maddesinde iki' Tarafın da Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde diplomatik ilişkiler – ki bu konsolosluk ilişkilerini de kapsamaktadır – kurulacağı, 3. Maddesinde ise ayrıca Oturma ve Ticaret Sözleşmeleri yapılacağı yazılıdır.

Günümüzde, böyle bir amaç için bir Andlaşma yapılmamakta, ilgili hükümetler bir ortak bildiri yayımlamakla yetinmektedir. Böylelikle, bir yasa çıkarılıp Andlaşmanın onaylanması ve onay belgelerinin verişimi gibi formalitelere de gereksinim kalmamaktadır.

Türkiye, sözkonusu Andlaşmalardan sonra, ilgili Devletlerden bir çoğu ile yeni yeni işbirliği Andlaşmaları imzalamıştır. Eski Andlaşmaların çoğu, Taraflarca son verilmediği için, bugün de yürürlüktedir. Ancak aradan çok zaman geçtiğinden edimsel değerlerini az çok yitirmişlerdir.

1923-1937 DÖNEMİNDE
TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI -BİR DİZİ- DOSTLUK ANDLAŞMALARI
(Traités d'Amitié)

– Kronoloji sırasiyle –

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
Polonya	Lozan 23.VII.1923	1.VI.1924	C. V. 464 (202)	Aynı gün bir Oturma, bir de Ticaret Sözleşmesi imzalanmıştır. Karşılıklı Elçiler 1924 Haziranında güven mektuplarını sunmuştur.
Arnavutluk	Ankara 15.XII.1923	23.VI.1925	C. VI 203 (127)	Karşılıklı Elçiler 1925–26 yıllarında güven mektuplarını sunmuştur.
Macaristan	İstanbul 18.XII.1923	4.IV.1924	C. V. 686 (334)	Aynı gün bir Oturuma, bir de Ticaret Sözleşmesi imzalanmıştır. Karşılıklı Elçiler 1924 Mayısında güven mektuplarını sunmuştur.
Avusturya	İstanbul 28.1.1924	27.XI.1924	C. V 1049 (597)	Aynı gün bir Oturma Sözleşmesi ve bir Uyrukluk Anlaşması imzalanmıştır. Kasım 1924'de Avusturya Elçisi ve Haziran 1925'te Türk Elçisi güven mektubunu sunmuştur.
Almanya	Ankara 3.III.1924	16.V.1925	C. V 828 (422)	Alman Büyükelçisi Mart 1925'de, Türkiye Büyükelçisi Haziran 1925'de güven mektubunu sunmuştur.
İsveç	Ankara 31.V.1924	21.VII.925	C. VI 294 (175)	Türkiye Elçisi 1921'de, İsveç Elçisi 1924 de güven mektubunu sunmuştur.
Hollanda	Ankara 16.VIII.924	3.VII.1925	C. VI 303 (179)	Hollanda Elçisi 1924'de, güven mektubunu sunmuş. aynı yıl Türkiye bir İşgüder yollamış, 1938'de Elçi atamıştır.

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) deki yeri	Notlar
İspanya	Ankara 27.IX.1924	21.VIII.925	C. VI 332 (195)	İspanya Elçisi Ağustos 1925'de güven mektubunu vermiş; Türkiye ise 1923'den başlayarak İşgüder bulundurmuş, 1929'da Elçi atamıştır. Andlaşma 16 Nisan 1959'da yeni Dostluk Andlaşmasiyle ortadan kaldırılmıştır.
Çekoslovakya	Ankara 11.X.1924	21.VII.925	C. VI 298 (176)	1925 yılında, karşılıklı olarak, Elçiler güven mektuplarını sunmuştur.
Estonya	Varşova 1.XII.1924	25.I.1927 1211 (546)	C. VIII	1920'de bağımsız olan bu Devlet 1944'de Sovyetler Birliğine bağlanınca, bu Andlaşma da varoluş nedenini yitirmiştir.
Finlandiya	Varşova 9.XII.1924	8.XI.1926	C. VII 328 (166)	Finlandiya Elçisi 1931'de güven mektubunu sunmuş; Helsinki'de Türkiye'yi 1925'den başlayarak Stokholm Elçisi temsil etmiş, 1949 da ise ayrı bir Elçi atanmıştır.
Letonya	Varşova 3.I.1925	11.XI.926 330 (167)	V.VII	1920'de bağımsız olan bu Devlet 1940'da Sovyetler Birliğine bağlanınca, bu Andlaşma da varoluş nedenini yitirmiştir.
Danimarka	Ankara 26.I.1925	21.VII.1925	C. VII 1163 (720)	Danimarka Elçisi 1926'da güven mektubunu sunmuş; Türkiye'yi Kopenhag'da Stokholm Elçisi temsil etmiş, ayrıca bir İşgüder bulundurulmuş, 1939'da ayrı bir Elçi atanmıştır.
Norveç	Moskova 2.V.1925	26.IX.925	C. VII 1033 (647)	Norveç Elçisi 1930'da güven mektubunu sunmuş; Türkiye'yi Oslo'da Stokholm Elçisi temsil etmiş, 1946'da ayrıca bir elçi atanmıştır.

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
İsviçre	Cenevre 19.IX.1925	23.IV.1927	C. VII 1854 (928)	Türkiye B.M.M. Hükûmetinin 1920'de Bern'e yolladığı geçici bir Elçi'den sonra yeni Türk Elçisi 1925'de ve İsviçre Elçisi de 1926'da güven mektuplarını sunmuştur.
Bulgaristan	Ankara 18.X.1925	17.VIII.926	C. VII 2481 (1376)	Bu Andlaşmaya ayrıca bir Protokol ile bir Oturma Sözleşmesi ekli bulunup metinleri kitabın IX sayılı bağıtı olarak verilmiştir. İlk Türk Elçisi 1924'de, Bulgar Elçisi de 1927'de güven mektubunu sunmuştur.
Sırp-Hırvat ve Sloven Devleti	Ankara 28.X.1925	16.II.1926	C. VII 322 (162)	Aynı zamanda bir Barış Andlaşması niteliğindeki bu Bağıttan sonra, 1926'da Elçiler karşılıklı olarak güven mektuplarını sunmuşlardır[1].

[1] Sırp - Hırvat ve Sloven Devleti –ki sonradan adı Yugoslavya olacaktır– 1923 Lozan Andlaşmasını imza etmeyince, (Bak. Lozan Andlaşması önyazısı, S. 82) İki Devlet arasında 29 Ekim 1914'de başlayan savaş durumuna ancak bu Andlaşma ile son verilmiştir (Andlaşmanın giriş kesimi). Ankara'da, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey ile Sırp, Hırvat ve Sloven Kralhığı Temsilcisi M. Trajan Jivkoviç tarafından imzalanan bu bağıt, öbür Dostluk Andlaşmalarındaki gibi, dostluk ilişkilerine ilişkin üç maddeden oluştuktan sonra, Jivkoviç'in Tevfik Kâmil Beye şöyle bir Mektubunu da içermektedir: "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imza edilen bugünkü Barış ve Dostluk Andlaşması yürürlüğe girmez, tam karşılıklı olmak koşulu ile, konsolosluk ve ticaret ilişkilerini, Tarafların uyruklarının oturma ve yerleşme koşullarını, yargısal yardımlaşmaya ilişkin konuları ve Hükûmetlerimizi ilgilendirebilecek tüm öbür sorunları düzenlemek üzere görüşmeler ve bağıtlar yapmağı Hükûmetimin kabul ettiğini, son kez bu konuda Hükûmetlerimiz arasındaki görüş alışverişini anımsatarak, size bildirmekle onur duymaktayım Bu fırsattan yararlanarak en derin saygılarımın kabulünü dilerim".

Nitekim, 1932 yılından sonra iki Devlet arasında afyon, karşılıklı parasal istemler, yargısal konular, ticaret, denizcilik, suçluların geri verilmesi, oturma gibi siyasal nitelikte olmayan bağıtların yanısıra, 1933'de Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaştırma ve 1934'da, Yunanistan ve Romanya ile birlikte, Balkan İttifakı yapılmıştır.

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) deki yeri	Notlar
Şili	Roma 30.I.1926	21 Ocak 1927	C. VII 2669 (1463)	Türkiye 1930'da Maslahatgüzar, yollamış, 1943'de Elçi Santiago'da, güven mektubunu sunmuştur. İlk Şili Elçisi ise 1940'da güven mektubunu sunmuştur.
Arjantin	Roma 29.VI.1926	18.XII.935	C. VIII 92 (47)	1938 yılında, karşılıklı olarak, Elçiler güven mektuplarını sunmuştur.
Meksika	Roma 25.V.1927	13.VII.1928	C. IX 126 (71)	İlk Meksika Elçisi 1933'de güven mektubunu sunmuş; Türkiye 1931'de, önce Vaşington Büyükelçisini Meksiko'ya akredite etmiş, 1947'de de ayrı Elçi atamıştır.
Brezilya	Roma 8.IX.1927	15.IX.1928	C. IX 302 (158)	İlk Türk, Elçisi 1929'da Rio de Janeiro'da ilk Brezilya Büyükelçisi de 1931'da Ankara'da güven mektuplarını sunmuştur.
Uruguay	Roma 4.I.1929	8.XII.1933	C. XI 18 (11)	Uruguay Roma'daki, Türkiye Buenos Aires'teki Elçilerini akredite etmiştir.
Suudi Arabistan (Hicaz - Necit)	Mekke 3.VIII.1929	10.XII.1933	C. XI 467 (218)	Türkiye 1926'dan başlayarak İşgüder ve 1942 de Elçi bulundurmuş; Suudi Arabistan'ın ilk Elçisi 1943 de güven mektubunu sunmuştur.
Lituanya	Moskova 17.IX.1930	12.XI.1931	C. XII 245 (122)	1920'de yeniden bağımsız olan bu eski Devlet 1940'da Sovyetler Birliğine bağlanınca bu Andlaşma da varoluş nedenini yitirmiştir.

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
Çin	Ankara 4.IV.1934	2.IX.1934	C. XV 1085(416)	İlk Çin Elçisi 1935'de, ilk Tük Elçisi'de 1939'da güven mektubunu sunmuş, 1949da Komünist yönetim başa geçince Türk Elçisi Milliyetçi Çankay Şek Hükûmetini izleyerek Taiwan'a gitmiş, ancak 1971'de Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletlerde yerini alınca Türkiye de Taiwan ile ilişkilerini kesip onu tanımıştır. Bunun üzerine karşılıklı Büyükelçilikler kurulmuştur.
Mısır	Ankara 7.VI.1937	26.IV.1938	C. XVIII 1407 (541)	Aynı gün bir Oturma, bir de Uyrukluk Sözleşmesi imzalanmıştır. Burada sözkonusu Dostluk Andlaşmasının metni kitabın XXXII. sırasında verilmiştir.

* * *

TÜRKİYE İLE (Devletinin adı) ARASINDA YAPILAN DOSTLUK ANDLAŞMASI

(Muhadenet Muahedenamesi, Traité d'amitié)

[Örnek Metin]

Bir yandan Türkiye,

Öte yandan .....,

Türkiye Cumhuriyeti ile .... arasında içten dostluk ilişkilerini kurmak ve güçlendirmek isteği ve devletler arasında ilişkiler kurulmasının ulusların genlik ve mutluluğuna yararlı olacağı inanciyle, bir Dostluk Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlar ve, bu amaçla, şu yetkili Temsilcilerini atamışlardır :

Türkiye Cumhurbaşkanı;

(Temsilcinin sıfatı ve adı)

(..... Devlet Başkanı) ;

(Temsilcinin sıfatı ve adı)

Bu yetkili Temsilciler, yönetimine uygun olduğu görülen, yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile..... ve onların yurttaşları arasında bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, iki Devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır.

Taraflar, her birinin diplomatik temsilcilerinin öteki Tarafın ülkesinde, karşılıklı olma koşulu ile, Devletler Genel Hukuku kurallariyle belirlendiği biçimde işlem görmesini kararlaştırmışlardır.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ülkeleri arasında ticaret ve konsolosluk ilişkilerini ve kendi ülkelerinde öteki Taraf uyruklarının yerleşme ve oturma koşullarını, karşılıklı olma koşulu ile, Devletler Genel Hukukunun kurallarına göre, yapacakları sözleşmelerle düzenlemek konusunda anlaşmışlardır.

Madde 4. Bu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa süre içinde verişilecektir. Andlaşma, onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere inançla, her iki Tarafın yetkili Temsilcileri işbu Andlaşmayı imzalamış ve ona mühürlerini basmışlardır.

(İmzalandığı yer)'de, (gün) de iki örnek olarak yapılmıştır.

(İmza) (İmza)

IX

1925 TÜRKİYE - BULGARİSTAN DOSTLUK ANDLAŞMASI VE OTURMA SÖZLEŞMESİ

Birinci Dünya Savaşında Türkiye'nin müttefiki olan ve savaştan yenik çıkarak 1919'da Neuilly Barış Andlaşmasını imzalayan Bulgaristan, Lozan Konferansında ancak belirli konularda görüşmelere katılabilmiş ve sonunda sadece Boğazlar Rejimi ile Trakya sınırında silâhtan arındırılacak bölgeye ilişkin Sözleşmeyi imzalamıştı. Türk - Bulgar sınırı ise daha önceki Andlaşmalarla zaten belirlenmiş bulunuyordu.

Lozan'dan sonra iki komşu ülke arasındaki dostluk ilişkilerini yeniden kurmak ve çeşitli sorunlardan en ivedi olanlarını düzenlemek işi ancak 1925 Ankara Bağıtlarıyle gerçekleştirilmiştir.

Türk - Bulgar Dostluk Andlaşması, Türkiye'nin pek çok Devletle yaptığı üzere, iki Devlet arasında "bozulmaz bir dostluk" ve Devletler Hukuku ilkelerine uygun biçimde, diplomasi ilişkileri kurulacağını, bir Ticaret, bir Oturma ve bir Hakem Andlaşması yapılacağını belirtmektedir [1]. Onun öteki Andlaşmalardan değişik yanı Ekleridir. Ankara Andlaşması, eskimiş de olsa, bugün yürürlüktedir.

Ankara'da, Dostluk Andlaşmasiyle birlikte bir de Oturma Sözleşmesi imzalanmıştır. İlk Ticaret Sözleşmesi 1928 yılında, Bitaraflık, Uzlaşma ve Adlî Tesviye ve Hakem Andlaşması da 1929 yılında yapılacak ve onları zamanla öteki işbirliği Andlaşmaları izleyecektir.

Ankara Andlaşması ve Ekleri ile Oturma Sözleşmesi 17 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiştir.

Türk - Bulgar Dostluk Andlaşmasının Eklerinde :

1. PROTOKOL ile, Türk Hükümeti Lozan Andlaşmasında Müslüman olmayan azınlıkların korunması için kabul ettiği hükümlerden (Lozan Barış Andlaşması Madde 37-45) Türkiye'deki Bulgar azınlığını da, buna karşılık, Bulgar Hükümeti Neuilly Barış Andlaşması ile Bulgaristan'daki azınlıklar için kabul ettiği hükümlerden Müslümanları da yararlandırmayı yükümlenmişlerdir. O sırada Türkiye'deki Bulgar azınlığı bir kaç bin kişi dolayında iken, Bulgaristan'da yüzbinlerce Müslüman (Türk) bulunduğuna göre, bu karşılıklı yüküm özellikle Türkler için önemli idi. Çünkü 1925 yılından sonra Bulgar azınlığı büsbütün azalırken, Bulgaristan'daki Türklerin sayısı, zaman zaman Türkiye'ye göçlere karşın, yarım milyonu aşacaktı.

Protokol ayrıca, daha önceki göç eylemleri sonucu iki ülkede ortaya çıkan uyrukluk ve ilgili kişilerin taşınmaz mallarına ilişkin konuları da düzenlemiştir.

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 30.5.1926 gün 874 sayılı bir yasa ile onaylanan Türk-Bulgar Dostluk Andlaşması ve Oturma Sözleşmesinin Türkçe ve Fransızca metinleri için bak : Düstur, Ter. III., C. 7, S. 2481 (1376).

Protokol, bundan başka, Balkan Savaşları sonucunda, 1913 yılında İstanbul'da imzalanan Türk - Bulgar Barış Andlaşmasının – iki ülkenin sınırına ilişkin olanları dışındaki – tüm hükümlerini ortadan kaldırmıştır.

2. TUTANAK'da Protokol'un (D) Parafında sözkonusu olan kimi taşınmaz malların hak sahiplerine geri verilmesi işinin kolaylaştırılacağı belirtilmiştir.

3. Bulgar Yetkili Temsilcisinin Mektubu ile de, Bulgaristan'da bir yasa uyarınca kamulaştırılan Türklerin taşınmaz malları için Sırp, Hırvat ve Sloven Devletiyle yapılan Anlaşmadaki hükümlerin özdeşinin uygulanacağı güvencesi verilmektedir.

Oturma Sözleşmesine gelince : Bu Bağıt Dostluk Andlaşmasına bağlı değildir. Ancak onunla birlikte imzalanmıştır.

Sözleşme 4 yıl için yapılmış olmakla birlikte, 11. Madde uyarınca Taraflardan biri onu ortadan kaldırmak istediğini bildirmediğinden, bugün de yürürlükte bulunmaktadır.

Bu Sözleşme, Lozan'da Türkiye'nin 7 yıl süre için imzalamak zorunda kaldığı Oturma ve Yargı yetkisine ilişkin Sözleşme'de Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı düşen hükümlerin benzeri yer almamış, eşitlik ilkesi Sözleşmeye temel olmuştu.

Sözleşmenin 2. Maddesinde "ihtiyari hicret" [serbest göç] ve göçmenlerin mallarını geçirme hakkının kesinlikle ortaya konulmuş bulunması Bulgaristan'daki yüzbinlerce Türk için bir güvence idi. Gerçi uygulamada, günümüze dek, zaman zaman zorluklar çıkacaktı. Özellikle 1950 yılında Bulgar Hükümetinin 250 bin Türkü göçetmeğe zorlaması, binlerce Türkün düzensizce Trakya sınırına gelmesine neden olmuş, Türk Hükümeti 156 bin dolayında göçmeni aldıktan sonra, 8 Kasım 1951'de sınırı kapatmıştı. Ancak bu durum pek çok ailenin ikiye bölünmesi sonucunu doğurunca 1968 yılında yapılan bir Anlaşma ile bölünmüş ailelerin birleştirilmesi için sınırlı göç olanakları yaratılmıştır [2].

Görüldüğü üzere, Türk - Bulgar Oturma Sözleşmesi Bulgaristan'daki Türklerin serbest göç hakları bakımından özel bir önem ve siyasal bir nitelik taşımaktadır.

* * *

[2] 22 Mart 1968 günü Ankara'da imzalanan bu Anlaşmanın metni için bak. Düstur, Ter. V, C. 8/2, S. 2134.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE BULGARİSTAN KRALLIĞI ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié)

Ankara, 18 Ekim 1925

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Kırallığı, aralarındaki içten dostluk bağlarını kurmak ve güçlendirmek özlemiyle ve iki Devlet arasında ilişkiler kurulmasının kendi uluslarının genlik ve mutluluğuna yararlı olacağı inancıyle, bir Dostluk Andlaşması yapmağa karar vermişler ve, bu amaçla, yetkili Temsilcileri olmak üzere,

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey'i,

Ve Bulgarlar Yüce Kralı :

Bulgaristan'ın Vaşington'da olağanüstü yetkili Temsilcisi ve Orta-elçisi Mösyö Simeon Radeff'i atamışlardır.

Adı geçenler, yöntemine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgar Krallığı arasında bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, iki Devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır.

Taraflar, her birinin diplomatik Temsilcilerinin öteki taraf ülkesinde, karşılıklı olma koşulu ile, Devletler Genel Hukuku kurallarına dayanan bir işlem görmesini kararlaştırmışlardır.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar bir Ticaret Sözleşmesi, bir Oturma Sözleşmesi ve bir Hakem Andlaşması yapma konusunda anlaşmışlardır.

Madde 4. Bu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Ankara'da en kısa bir süre içinde verişilecektir. İşbu Andlaşma, onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 5. İşbu Andlaşmaya bağlı Protokol, onun bütünleyici bir parçasını oluşturur.

Bu hükümlere inanışla, Tarafların yetkili Temsilcileri işbu Andlaşmayı imza etmişler ona mühürlerini basmışlardır.

1925 yılı, 18 Ekimde, iki örnek olarak, Ankara'da düzenlenmiştir.

TEVFİK KÂMİL S. RADEFF

* * *

Türkiye ile Bulgaristan Arasında Yapılan Dostluk Andlaşmasına Ekli Protokol

A

İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Andlaşmasında [Bulgaristan ile Müttefiklerin 1919 Barış Andlaşması] yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Andlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiyede oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmağı, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Neuilly ve Lozan Andlaşmalarından her hangi birini imzalayan Devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır.

Not : Anadili Bulgarca olan Hıristiyan dininden Türk uyrukları Bulgar azınlığından sayılacaktır.

B

Türkiye'nin 1912 yılı sınırları içinde doğmuş bulunan ve işbu Protokolün imzalandığı güne dek Bulgaristan'a göç edip Bulgaristan'da yürürlükteki yasalar uyarınca Bulgar uyrukluğunu edinmiş olan tüm Bulgarları Türk Hükümeti Bulgar uyruğu sayar.

Bulgaristan'ın 1912 yılı sınırları içinde doğmuş bulunan ve işbu Protokolün imzalandığı güne dek Türkiye'ye göç edip Türkiye'de yürürlükteki yasalar uyarınca Türk uyrukluğunu edinmiş olan tüm Müslümanları, Bulgar Hükümeti Türk uyruğu sayar.

Evli kadınlar kocalarının ve 18 yaşından aşağı olan çocuklar anababalarının durumuna bağlı olacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda sözkonusu olan Türk ve Bulgar uyrukları, (C) Paragrafında yazılı kategoriler kapsam dışı kalmak üzere, Bulgaristan ve Türkiye topraklarında, karşılıklı olarak, sahip bulundukları mallar üzerindeki mülkiyet haklarını korurlar.

İstanbul kenti dışarıda kalmak üzere, Türkiye'nin Avrupa kıtasında bulunan topraklarında doğup da Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarlar, yeniden sözkonusu topraklarda yerleşmek isterler ise, Türkiye Hükümeti her ayrı hukuksal durumda bunu uygun görüp görmemekte tüm serbestliğini saklı tutar. 1913 yılında Bulgaristan'a bağlanmış yerlerde (kazalarda) doğmuş olup da Türkiye'ye göç etmiş olan Müslümanlar söz konusu yerlerde yeniden yerleşmek isterlerse, Bulgar Hükümeti özdeş hakkı saklı tutar.

Not : İşbu Protokol hükümleri uyarınca İstanbul, bu ad ile anılan Şehremaneti'nin [Belediye] 1912 Yasasiyle sınırlandırılan kesimlerden oluşur.

C

İstanbul kenti dışarıda kalmak üzere, Türkiye Cumhuriyetinin Avrupa kıtasındaki topraklarının yerli halkından olup da 5-18 Ekim 1912 gününden işbu Protokolün imzası gününe dek Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarların ve Balkan Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan toprakların yerli halkından olup da 5-18 Ekim 1912 gününden işbu Protokol'ün imzası gününe dek Türkiye'ye göç etmiş olan Müslümanların sahibi bulundukları her türlü taşınmaz mallar, bulundukları ülkelerin Devletlerince, karşılıklı olarak, edinilmiş olacaktır.

D

Bulgaristan'da bulunup da Türk uyruklarının olan ya da Türkiye'de bulunup da Bulgar uyruklarının olan, yukardaki paragrafın uygulama alanı dışındaki her türlü taşınmaz mallar şu sırada yasal sahiplerinin tasarrufları altında değilse, yasal yoldan onların yerine geçenlere ya da vekillerine geri verilecektir. Sözkonusu mallar konusunda her ne nedenle olursa olsun, uygulama, kural - dışı önlemler ve hükümlerin tümü, işbu Protokol yürürlüğe konulur konulmaz, ortadan kaldırılacaktır. El konulmuş malların gelirleri tümüyle sahiplerine ödenecektir.

Göçmenler ya da yerli kişilerce işgal olunan mallar için sahiplerine hakça bir kira semeni biçilip ödenecektir.

İlgililer 5-18 Ekim 1912 den önce asıl ülkelerinden ayrıldıklarını, her biri bulunduğu ülkenin Mahkemesi önünde, kanıtlamak zorundadır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda yazılı tüm hükümler, her biri ilgili bulunduğu duruma göre, (B) Paragrafının ilk iki Fıkrasında öngörülen kişilerin malları için de uygulanır.

E

Bulgaristan'a bağlanan yeni topraklarda, daha önce edinilen haklar ve Osmanlı İmparatorluğunun yetkili makamlarınca verilen yargısal belgeler ile resmi senetler, tersi yasal yoldan kanıtlanmadıkça, geçerli sayılır ve zedelenemez.

F

Bağıtlı Taraflar İstanbul Andlaşması [1913 Türk - Bulgar Barış Andlaşması] ile Eklerinin hükümlerini, iki Devlet arasında sınırı belirleyen bölümü dışarıda tutulmak üzere, varlığı sona ermiş ve geçerliliği kalmamış saymak konusunda anlaşmışlardır.

G

Bulgaristan'da "Çalışmaya dayanan Mülk Yasası" [Loi sur la Propriété Foncière du Travail]'nın Türk uyruklarına uygulanma biçimi konusunda Bulgar yetkili Temsilcisince Türk yetkili Temsilcisine sunulan Mektup işbu Protokolün bütünleyici bir parçasını oluşturacak ve onunla birlikte yürürlüğe konulacaktır.

H

İşbu Protokolün uygulanmasında çıkabilecek zorluklar Hükümetler arasında siyasal görüşmelere konu olacaktır.

18 Ekim 1925 günü, Ankara'da iki örnek olarak düzenlenmiştir.

TEVFİK KÂMİL S. RADEFF

Tutanak

Aşağıda imzası bulunan Türk ve Bulgar yetkili Temsilcileri, iki Hükümet arasında görüşülen Bağıtları – ki bunlar bir Dostluk Andlaşması ve onun bütünleyici parçasını oluşturan ek Protokol ile bir Oturma Sözleşmesidir – imza etmek üzere, Ankara'da Dışişleri Bakanlığında 18 Ekim 1925 günü toplanmıştır. Bu Temsilciler ekli Protokol'ün (D) Paragrafının anlam ve kapsamını daha iyi belirlemek ve Hükümetlerinin karşılıklı iyi niyetleri konusunda hiç kuşkuya yer vermemekteki yararları düşünerek, sözkonusu Paragraf hükümlerinin öngördüğü malların, her iki Taraftan da hiç bir itiraz ileri sürülmeksizin, geri verileceğini, Hükümetleri adına açıklarlar.

İşbu Tutanak iki örnek olarak düzenlenmiştir.

TEVFİK KÂMİL S. RADEFF

Bulgar Yetkili Temsilcisinin Türk Yetkili Temsilcisine Mektubu :

Tevfik Kâmil Bey, Ankara, 18 Ekim 1925
Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı
Ankara.

Bay Yetkili Temsilci,

Görüşmelerimiz sırasında açıkladığınız dileği yerine getirmek üzere Bulgaristan'daki Türk uyruklarının "Çalışmaya dayanan Mülk Yasası" uyarınca kamulaştırılan malları için Hükümetimin bu yasanın uygulanmasına ilişkin olarak Sırp - Hırvat ve Sloven Krallığı ile yaptığı Anlaşmayı tümüyle uygulamağı yükümlendiğini Ekselanslarına doğrulamakla onur duymaktayım.

En derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim, Bay Yetkili Temsilci.

S. RADEFF

TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN ARASINDA YAPILAN OTURMA SÖZLEŞMESİ

(Convention d'Etablissement)

Ankara, 18 Ekim 1925

(Metin)

Bir yandan *Türkiye*,

Öte yandan, *Bulgaristan*,

Bulgaristan'da Türk ve Türkiye'de Bulgar uyruklarının oturma koşullarını belirlemek isteği ile, bu konuda bir Sözleşme yapmağa karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak :

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Ankara'da Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey'i,

Ve Bulgarlar Yüce Kralı :

Bulgaristan'ın Vaşington'da olağanüstü yetkili Temsilcisi ve Orta-elçisi Mösyö Simon Radeff'i atamışlardır.

Adı geçenler yöntemine uygun ve geçerli görülen yetki belgelerini veriştikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları öteki Taraf ülkesinde oturma ve yerleşme hakkına sahip olacaklar; böylece, o ülkede yürürlükteki yasalara uyarak, oraya serbestçe gidip gelebilecekler ve dolaşım olanaklarını kullanabileceklerdir.

Madde 2. Bağıtlı Taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiç bir engel çıkarılmamasını kabul ederler.

Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe arıtmak hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce arıtmamış olanlar, göç gününden başlamak üzere, iki yıllık bir süre içinde bu arıtmayı yapmak zorundadır.

Malların arıtılmasından elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki Hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır.

Madde 3. Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları öteki Taraf ülkesinde yasalar uyarınca ve Türkiye'de yerleşmiş bir yapılageliş [teamül] sonucu olarak liman işçiliği, mavnacılık vb. gibi yurttaşlara ayrılanlar kapsam dışı kalmak üzere, yurttaşlar ile eşit biçimde her türlü sanat ve ticareti yapmak ve her hangi bir sanat ve mesleğe girmek hakkına sahip olacaklardır.

Bağıtlı Tarafların her birinin uyrukları, öteki Taraf ülkesinde yerleşmek ve ayrıca orada her türlü ticaret, sanat, iş yapmak ya da mesleğe girmek için, her ne ad altında olursa olsun, yerli uyruklardan alınanlardan başka ya da daha yüksek bir vergi, resim ve yükleme bağlı tutulmayacaktır.

Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları öteki Taraf ülkesinde, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından ve bu malların edinilmesi, tasarrufu, yararlanması, başkasına geçirimi ya da miras yolu ile başkasına geçirilmesi nedeniyle yerli uyruklara yüklenebilenlerden başka ya da yüksek hiç bir yükleme, doğrudan doğruya ya da dolaylı hiç bir resim ya da vergiye bağlı tutulmayacaktır.

Madde 4. Bağıtlı Taraflardan biri, gerek bir yasa hükmü gereğince, gerek ahlâk ya da sağlık kolluğu ya da dilencilik konusundaki yasalar uyarınca ve gerek Devletin iç ya da dış güvenliğine ilişkin nedenlere dayanarak, ayrı ayrı uygulanacak önlemler ile, öteki Bağıtlı Tarafın uyruklarını sınırdışı ederse, bu sözkonusu Bağıtlı Taraf, onları almakla yükümlenir. Sınırdışı edilen kişilerin sınıra dek yol harcamaları çıkaran Tarafça karşılanacaktır.

Madde 5. Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları ötekinin ülkesinde, köylerdeki mülkler [biens ruaux] kapsam dışında kalmak üzere, her türlü taşınır ya da taşınmaz malları, ülkenin yasalarına uygun biçimde edinme, tasarruf etme ve başkasına geçirme hakkına, karşılıklı olma koşulu ile, sahip olacaktır. Onlar satım, değiş - tokuş, bağış, vasiyet ya da başkaca çeşitli biçimlerde sözkonusu mallar üzerinde tasarruf edebilecekleri gibi, yasal veraset, bağış ya da vasiyet yolu ile bu mallara sahip olabilecektir.

Sözkonusu uyruklar, yukarıda anılan durumların hiç birinde, her ne ad altında olursa olsun, yerli uyruklardan alınan başka ya da daha yüksek yüklemler, resimler ya da vergilere bağlı tutulmayacaktır.

Madde 6. Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları, ötekinin ülkesinde gerek kara ve deniz kuvvetlerinde, gerek ulusal ya da milis birlik-

lerin de hiç bir askerlik görevine, ya da onun yerine geçen bir yükleme bağlı tutulmayacaktır.

Bu uyruklar her türlü zorunlu istikrazdan bağışık alacaktır. Onlar savunma harcamalarını karşılamak için konulup yasa gereği yerli uyruklara yüklenmeyen başkaca tüm parasal yüklemlerden de bağışık tutulacaktır.

Madde 7. Merkezleri Bağıtlı Taraflardan birinin ülkesinde bulunan ve o tarafın yasaları uyarınca kurulmuş olan ticaret ve sanayi alanındaki anonim ya da başkaca ortaklıklar, öteki Tarafın ülkesinde, yöntemine uygun biçimde kurulmuş olarak tanınacaktır. Bu ortaklıkların yetenekleri ve dava açma hakları kuruldukları ülkenin yasaları ile belirlenecektir. Onlar, karşılıklı olma koşulu ile ve ülkenin yasalarına uymak üzere, öteki Taraf ülkesinde kurulmak, her türlü sanat ve ticarette bulunmak ve her türlü taşınır malları ve, işlerini görmek için gerekli, taşınmaz malları edinmek hakkına sahip olacaktır. Kuşkusuz bu bu durumda, taşınmaz malların edinilmesinin ortaklığın asıl amacı olmaması gerekir.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Bulgaristan, kamu yararına bir niteliğe sahip bulunması nedeniyle, tüm ülkelere uygulamak üzere, kimi özel sınırlamalara bağlı tutulan ya da tutulacak olan belirli sanat ve ticaretle ilgili Ortaklıkların kurulmasını yasaklamak hakkına sahip olacaktır. Bu durumda, Türkiye, yukarıda açıklanan karşılıklı olma koşulu gereği, özdeş sanat ve ticareti yapan Bulgar Ortaklıklarını ülkesinde kabul etmemek hakkına sahip olacaktır.

Bağıtlı Taraflardan her birinin ticaret ve sanayi alanındaki anonim ya da başkaca Ortaklıkları öteki Tarafın ülkesinde, ticaret ve sanayi alanında çalışmaları nedeniyle her ne ad altında olursa olsun, ulusal ortaklıklardan alınan ya da alınacak olanlardan başka ya da daha yüksek harçlara, resimlere, vergilere ve yüklemlere, hiç bir durumda, bağlı tutulmayacaktır.

Madde 8. Kamu yararı güdülmesiyle ilgili yasal bir neden bulunmadıkça ve önceden haklı bir zarar - giderim ödenmedikçe, Bağıtlı Taraflardan birinin uyruğunun öteki Taraf ülkesindeki malları kamulaştırılmayacak ya da onlar, geçici de olsa, mallardan yararlanmak haklarından yoksun bırakılmayacaktır. Önceden açıklanmadıkça hiç bir kamulaştırma işlemi yapılmayacaktır.

Madde 9. Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları, öteki Taraf ülkesinde, kişi ve mallarının yasal ve yargısal korunması konusunda yerli uyrukların yararlandığı korumanın özdeşindcn yararlanacaktır. Böylece onlar Mahkemelere serbestçe başvurabilecek ve yerli uyrukların bağlı olduğu koşullar çerçevesinde, dava açabilecek ve savabilecektir. Kefillik akçesi ve ücretsiz yargısal yardım konusundaki hükümler bunun dışında kalıp, Taraflar arasında yapılacak özel bir Sözleşme ile düzenleninceye dek, yerel yasalar uyarınca çözümlenecektir.

Madde 10. Bağıtlı Taraflar, uyruklarının kişi haklarına ilişkin konularda, başka deyişle evlilik, mal rejimi, boşanma, ayrılık, cihaz, babalık, evlâtlık, evlat edinme, yetenek, erginlik, görmenlik, kısıtlılık konularında; taşınır mallarla ilgili olarak da vasiyet ve vasiyetsiz miras alma ya da mirasın bölüşülmesi ve arıtılması ve genellikle aile hukuku işlerinde yalnız sözkonusu uyrukların bağlı olduğu ülkede kurulu ulusal Mahkemeler ya da öteki ulusal makamlar yetkili olacaktır.

İşbu hüküm Devletler Hukukuna ya da yapılacak özel Sözleşmelere göre Konsolosların nüfus kayıtlarına ilişkin konularda sahip oldukları özel görevleri zedelemediği gibi, Bağıtlı Taraflar Mahkemelerinin, dava sırasında davaya Taraf olanlarla ilgili bulunup ulusal Mahkemelerin ya da öteki ulusal makamların yetkisine girdiği yukarıda belirtilen işlere ilişkin kanıtları istemek ve almak konusundaki haklarını da zedelemez.

Madde 11. İşbu Sözleşme, onay belgelerinin verişiminden bir ay sonra, yürürlüğe girecek ve süresi 4 yıl olacaktır. Eğer Sözleşme bu sürenin sona ermesinden en az 6 ay önce ortadan kaldırılmazsa, ortadan kaldırılıncaya dek, yürürlükte kalacak ve işbu ortadan kaldırma işlemi ancak 6 aylık bir sürenin sonundan sonra geçerli ve etkili olacaktır.

Madde 12. İşbu Sözleşme, onaylanacak ve onay belgeleri en kısa süre içinde Ankara'da verişilecektir.

Bu hükümlere inançla, Taraftarların yetkili Temsilcileri işbu Sözleşmeyi imza etmişler ve mühürlerini basmışlardır.

18 Ekim 1925 günü, Ankara'da iki örnek olarak düzenlenmiştir.

TEVFİK KÂMİL S. RADEFF

X

1925 TÜRKİYE - SOVYETLER BİRLİĞİ DOSTLUK VE TARAFSIZLIK [SALDIRMAZLIK] ANDLAŞMASI İLE UZATMA PROTOKOLLERİ VE 1931 DENİZ KUVVETLERİNE İLİŞKİN PROTOKOL

Bu Andlaşma, 1921 Moskova Andlaşması ile temeli atılan Türk - Sovyet dostluk ve işbirliğinin 20 yıl daha, az çok uyum içinde, sürmesini sağlamış bir belgedir.

Böyle bir Andlaşmanın yapılması o sırada her iki Devletin de işine gelmiştir. Şöyle ki : Türkiye 1923 Lozan Andlaşması ile Batılı Devletlerle sorunlarının çoğunu çözümlemişse de, en güçlü Batı Devleti olan İngiltere ile Musul anlaşmazlığı uzayıp gitmiş ve götürüldüğü Milletler Cemiyetinde İngiltere'nin istediği yönde ele alınmıştı. Bundan başka, Türkiye, İtalya'da yönetimin başına geçen Mussolini'nin Anadolu üzerinde kimi emellerinden kuşkulanıyordu.

Öte yandan, Kapitalist Batılı Devletler Komünist Sovyet Rusya'yı bir çember içine almağa çalışıyor, onunla siyasal ilişkiler kurmak istemiyordu. Üstelik, 1 Aralık 1925'de Lokarno Güvenlik Sistemi ile Batılılar Almanya ile bir araya gelince, Sovyet Hükümeti büsbütün telâşa düşmüştü.

Yalnızlık içinde bulunmalarına karşın, bu durumda her iki Devlet de, İngiltere'nin etkisi altındaki Milletler Cemiyetine henüz katılmak istemiyordu.

İşte bu birbirinin benzeri koşullar içinde olan iki komşu Devlet, aralarında bir siyasal dayanışma sağlamak üzere, Milletler Cemiyeti Konseyinin Musul sorunu üzerindeki kararının ertesi günü, Paris'te bir Andlaşma imzalamıştır.

Andlaşmanın[1] 1. Maddesi, Taraflardan birine bir saldırı olunca ötekinin tarafsız kalacağını belirtmekle ortaya bir "Tarafsızlık" yükümü koymuştur. 2. Madde ise, en geniş kapsamıyle, bir saldırmazlık yükümü getirmektedir. O nedenle, Andlaşmaya "Tarafsızlık ve Saldırmazlık" adını vermek belki daha doğru olurdu. Nitekim, bu Bağıt Türk Tarihine "Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktı" olarak geçmiştir. Ancak, o sırada "Dostluk" başlığının "Saldırmazlık" kavramını da kapsadığı düşünülmüş olabilir.

Andlaşmaya üç Protokol eklidir :

Birincisi, tarafsızlık ve saldırmazlık yükümlerinin dışında, Tarafların öteki Devletlerle her türlü ilişkilerinde serbestliğe sahip olacağını belirtmektedir ki, bu daha çok Türkiye'nin, büyük komşusu karşısında, bir ölçüde, hareket serbestliğini sürdürebilmek isteğini yansıtmaktadır.

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 11 Şubat 1926 günü 736 sayılı bir kanunla onaylanan Andlaşmanın yasal Türkçe (Osmanlıca) metni için bak : Düstur, Ter. III, C. 7, S. 460 (224). Fransızcası ve İngilizce çevrisi için bak.: 157 LONTS, 354, Reg. No.: 3610.

İkincisine göre, Taraflar birbirine karşı – 2. Maddede öngörülen siyasal andlaşmalar gibi – parasal ve ekonomik anlaşmalara da katılmayacaklardır. Bu yükümün daha çok, o sırada Batılı Devletlerin Sovyet Rusya'ya karşı giriştikleri kimi ekonomik önlemlere ileride Türkiye'nin de katılmaya zorlanmasına karşı konulduğu anlaşılıyor. Kaldı ki, Musul sorunu 1926'da çözümleninceye dek, Türkiye de İngiltere'nin parasal baskısı altındadır.

Üçüncü Protokol'de, Taraflar arasında düzgülü diplomatik yoldan çözümlenemeyen anlaşmazlıkların, çözüm yöntemlerini bulmak için, görüşmelere girişecekleri belirtilmiştir. Daha çok Türkiye'nin işine gelebilecek böyle bir ikili anlaşma gerçekleşmemiştir.

Andlaşma ve ekli Protokollerden başka, Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Türkiye Dışişleri Bakanı Tevik Rüştü (Aras) Beye, sunduğu bir gizli Mektubun da bulunduğu sonradan anlaşılmıştır [2]. Fransızca asından Türkçeye çevirip Metinlerin sonuna koyduğumuz bu Mektupta, Taraflardan birisinin üçüncü bir ya da bir kaç Dev letle savaş içine girmesi durumunda aralarındaki ilişkilere 1921 Moskova Andlaşmasının temel olacağı açıklanmaktadır ki, Mektubu veren yalnız Sovyet Tarafı olduğuna göre, o sırada Musul sorunu nedeniyle Türk - İngiliz gerginliğinin sürdüğü ve İngiltere'yi bu sorunda destekleyen İtalya'nın da Türkiye'yi tehdit ettiği düşünülürse, bunun Türk Hükûmetince Sovyetler Birliğinden, yetersiz de olsa elde edebildiği bir güvence olduğu anlaşılır. 1936 yılında Montreux'de Boğazlar Sözleşmesi yapıldığı sırada Türk - Sovyet ittifakı görüşmeleri başlayınca – ki sonuç vermeyecekti – Türk Hükûmeti sözkonusu Mektubun Sovyetlerin, pek açık olmasa da, Türkiye'ye verdiği bir güvence sayılabileceğini anımsatmış, ancak bu yeterli olmadığından, daha sağlamını aramıştır. İtalya'ya karşı genel bir ittifaka yanaşmayan Sovyet Hükûmeti ise, Çiçerin'in Mektubunun güvence niteliğinde pek değeri olamayacağını bildirmiştir. Kuşkusuz 1945'de Sovyetler Birliği 1925 Paktına son verince, ona bağlı bu Mektup da ortadan kalkmıştır.

Andlaşma, 3. Maddesi uyarınca TBMM tarafından 11 Şubat 1926'da onaylanmış ve onay belgelerinin, 29 Haziran 1926 günü İstanbul'da, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile Sovyet Büyükelçisi Sourits arasında verişimiyle yürürlüğe girmiştir. Süresi üç yıl olarak saptanan (Md. 3) bu Andlaşmanın, birinci kez 1929 yılında bir Uzatma Protokolü ile [3] yürürlüğü iki yıl uzatılmıştır. Moskova'da 28 Temmuz 1930'da onay belgeleri verilişince yürürlüğe giren bu Protokol ve ona ekli gizli tutulan Protokol, karşılıklı da olsa, Türkiye'nin Sovyetler Birliğine haber vermeden ve onun onaması

[2] Böyle bir Mektubun verildiği ilk kez Dışişleri Bakanlığının Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde yayımladığı kitaplardan birinde (Montreux ve Savaş öncesi Yılları, 1934-1939) ortaya çıkmıştı. Konu üzerinde "Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi : 1934-1937" başlıklı bir makalemde (Türk Tarih Kurumu Belleten, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümü sayısı, C. XLV/1, Ocak 1981) gereğince durmuş ve bu arada Dışişleri Bakanlığımızdan Mektubun bulunmasını istemiştim. Mektup 1981 Martında bulunup fotokopyası bana gönderilince ilk kez burada açıklanması olanağı doğdu. Mektubun niteliği ve önemi konusunda Eylül 1981'de yapılan IX. Türk Tarih Kongresine "1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktına ekli gizli kalmış bir belge : Çiçerin'in Mektubu" başlıklı bir bildiri sunmuş bulunuyorum. Bkz. T. Tarih K. IX. Kongre bildirileri.

[3] 1929 Uzatma Protokolu 20 Şubat 1930 günü, 1566 sayılı yasa ile onaylanmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 11, S. 132. Düstur'da yasal türkçe metni ile birlikte Fransızcası da verilmiştir. Ayrıca bak. 157 LONTS, 361, Reg. No.: 3610.

olmadan, komşusu Devletlerle siyasal bağıtlar yapmamasını öngören bir hüküm getirmiştir ki, bu 1925 Andlaşmasının 1. sayılı Protokolündeki hareket serbestliğini de kısıtlayıcı bir nitelik taşımakta, başka bir deyişle, Türkiye Hükümetinin, uluslararası ilişkilerini Sovyetler Birliğinin istemediği biçimde yürütemeyeceği, ona geniş ölçüde bağımlı kalacağı anlamına gelmektedir. Nitekim, Sovyetler Birliği 1935'de Fransa ile Yardımlaşma Andlaşması yaparken ve 1940'da Bulgaristan ile ittifak görüşmelerine girişince – ki sonuç vermeyecektir – Türkiye ile danışmada bulunmamış iken, Türkiye bu dönemde, dünyada barışın korunması konusunda Sovyetler Birliğine her zaman ayak uydurmuştur. Örneğin, 1928 yılında, Sovyet Hükümetinin desteği ile katıldığı Cenevre Silâhsızlanma Konferansında Sovyet görüşünü savunmuş, 1932'de Milletler Cemiyetine ona danıştıktan sonra ve Sovyetler yararına bir çekince koyarak katılmış, onunla birlikte 1933 Litvinof Protokolünü imzalamış, 1934 Balkan Paktını Sovyetlerle danışma içinde gerçekleştirmiş, ayrıca yazılı bir Demeçle ona güvence vermiş, 1936 Montreux Boğazlar Konferansı öncesi ve süresince Sovyet Hükûmetiyle danışmalar yapmıştır. 1937 Sadabat Paktı ve 1939 Üçlü İttifak hazırlanırken Türk hükümeti Moskova'ya danışmıştır.

Bu arada iki Devlet 11 Mart 1927 günü Ankara'da imzaladıkları bir "Ticaret ve Seyrisefain" sözleşmesyle işbirliklerini geliştirmeğe çalışmıştır.

Gerçi, Türkiye 1936'dan sonra Sovyetler Birliği'nin bu etkisini hafifletmeğe başlayacaktır; ancak, gene de onun dış politikasında Sovyetler Birliği ile uyum sağlama çabası İkinci Dünya Savaşı sonuna dek sürecektir. Bu tutum özellikle 1937 Nyon Konferansında Türk - Sovyet işbirliğinin sürdürülmesiyle, ayrıca 1939 Türk - İngiliz - Fransız Üçlü İttifakına ekli II sayılı "Sovyet Rusya çekincesi" ile Savaş boyunca da değerini korumuştur (Bak. Kitabın XXXI. ve XXXVI. sırasındaki Bağıtlar).

İki Devlet, 7 Mart 1931 günü Ankara'da, 1925 Andlaşmasına ekli olmak üzere imzaladıkları, metni aşağıda verilen yeni bir Protokol ile[4], Tarafların birbirine önceden bildirmeden, Karadeniz ve ona bitişik denizlerde (Marmara, Ege ve Akdeniz sözkonusudur) yeni savaş gemisine sahip olamayacağında anlaşmıştır. Bu yüküm de Türkiye'nin dış politikasında Sovyetler Birliğine bağımlılığını doğruladığı gibi, daha çok başka denizlerde de donanması bulunan Sovyetlerin yararına bir nitelik taşımaktadır. Protokol, Sovyetler Birliğinden sonra, T. B. M. M. nce 22 Temmuz 1931'de onaylanınca, o gün yürürlüğe girmiştir.

1925 Andlaşması ile 1929 Uzatma Protokolü ve 1931 "Bahrî" Protokol'ün yürürlük süreleri, önce 30 Ekim 1931 günü imzalanan bir Protokol ile 5 yıl ve 7 Kasım 1935 günü yapılan bir yeni Protokol ile 10 yıl daha uzatılmıştır[5]. Bu son Protokol'e göre, sözkonusu Bağıtlar, Protokol'ün Ankara'da imzalandığı 7 Kasım 1935 gününden 7 Kasım 1945 gününe dek yürürlükte kalmıştır.

---

[4] 22 Temmuz 1931 günü 1872 sayılı yasa ile onaylanan ve o gün yürürlüğe giren bu protokolün yasal Türkçe ve Fransızca metni için bak : Düstur, Ter. III, C. 12, S. 1010-1012. Ayrıca bak.: 157 LONTS, 354, Reg. No. 3610.

[5] Bak. 20 Haziran 1932 gün ve 2028 sayılı yasa (Düstur, Ter. III, C. 13, S. 732 (567) ile 20 Aralık 1935 gün ve 2869 sayılı yasa (Düstur, Ter. III. C. 17. S. 115 (80). Ayrıca bak.: 157, LONTS, 354. Uzatma Protokollerinin birincisi 21 Temmuz 1932'de, ikincisi 16 Mart 1936'da yürürlüğe girmiştir.

1925 Andlaşmasından sonra gelişen işbirliği çerçevesinde, Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye 8 milyon Dolarlık bir yatırım kredisi vermesiyle ilgili 1934 Protokolü ayrıca belirtilmeğe değer [6].

Şu da varki, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türk - Sovyet ilişkilerinde değişik bir hava esmeğe başlayacaktı. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifakı hazırlandığı sırada, ona koşut bir Türk - Sovyet İttifakı yapmak üzere, 1939 Eylül - Ekiminde Saracoğlu'nun Moskova'da giriştiği görüşmeler Sovyetlerin bir yandan Montrö Boğazlar rejimini değiştirmeği amaçlayan istemleri, öte yandan Üçlü İttifakı kısıtlayıcı ve Türkiye'nin istediği Türk - Sovyet ittifakının etkinliğini yokedici nitelikteki önerileri üzerine, kesilmiştir (Bak. Kitabın XXXVI. Blümü).

Bu arada, Sovyetler Birliği, Almanya ile 23 Ağustos 1939 günü bir Saldırmazlık Paktı imzalaması üzerine, Türkiye'ye karşı dostça tutumunu değiştirecekti. Bununla birlikte, Almanların 1941 başlarında Balkanlara sarkması sırasında Sovyet Hükümeti Türkiye ile yeniden bir yaklaşma arayacaktı. Böylece 25 Mart 1941 günü, 1925 Andlaşmasını doğrulayan ve güçlendiren bir Ortak Demeç yayımlanacaktı. Bu Demeç 1925 Andlaşmasına dayandırılan son belgedir (Bak. Kitabın XXXIX. sırasındaki bağıt).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs istemeğe hazırlanan Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945 günü Türkiye'ye verdiği bir Nota'da, ".... Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan köklü değişmeler nedeniyle, bu Andlaşma artık günün koşullarına uymamakta ve anlamlı değişikliklere gereksinim göstermektedir" yolundaki bir gerekçe ile, Andlaşmayı ve eklerini – 3. Maddesinin öngördüğü zamandan bir az önce – ortadan kaldırma kararım bildirmiş, böylece 20 yıl iki ülkenin, özellikle Türkiye'nin dış politikasında büyük rol oynayan bu bağıtlar, 7 Kasım 1945'de sona ermiştir.

Türkiye, Sovyetler Birliği ile yeni bir Andlaşma yapmak istemişti, Ancak Sovyet Hükümeti 1945 yazında Türkiye'den toprak ve 1946'da Boğazların ortaklaşa savunulması (üs) istemlerinde bulununca, Türkiye bu koşullarda yeni bir andlaşmaya yanaşmamıştır. Böylece konu artık bir kenara bırakılmış ve iki ülke arasında gergin bir dönem başlamıştır.

Gerçi, Sovyet Hükümeti, Stalin'in ölümünden sonra, Türk Hükümetine 30 Mayıs 1953 günü verdiği bir Nota ile[7], Türkiye'den hiç bir toprak istemi olmadığını resmen bildirmiştir. Ancak, Türkiye 1952 yılında NATO' ya katılmış bulunduğundan, Sovyetler Birliği ile yeni bir Saldırmazlık Paktı yapılması onun NATO içindeki yükümlülükleriyle bağdaşmayacağı için, böyle bir şeye yanaşmamıştır.

* * *

[6] Ankara'da 21 Ocak 1934 günü imzalanan bu Protokolün metni için bak. 14 Mayıs 1934 gün ve 2434 sayılı Kararname, Düstur, Ter. III, C. 15, S. 475 (287).

[7] Sovyet Hükümetinin 19 Mart 1945 ve 30 Mayıs 1953 günlü Notalarının metinleri Türk basınında yayılanmıştır. Ayrıca bak.: Ayın Tarihi, Temmz 1953, s. 72.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ ARASINDA DOSTLUK VE TARAFSIZLIK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié et de Neutralité)

Paris, 17 Aralık 1925

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Tarafları birbirine bağlayan sürekli ve düzgülü ilişkilerin ve içten dostluğun güçlendirilmesine yararlı koşulların açık biçimde belirlenip saptanmasının her iki Tarafın çıkarlarına uygun olacağına inanarak, bu amacın gerçekleştirilmesi için, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Halk Komiseri Mösyö Jorj Çiçerin'i atamışlar; onlar da aşağıdaki yazılı Maddeler üzerinde anlaşmışlardır.

Madde 1. Bağıtlı Taraflardan birine karşı üçüncü bir ya da birkaç Devletçe, bir askersel eylemde bulunulduğunda, öteki Bağıtlı Taraf birincisine karşı tarafsızlığını sürdürmeği yükümlenir.

Not : Askersel manevralar öteki Tarafa zarar vermediğinden, "askersel eylem" teriminin kapsamı içine sokulmamalıdır.

Madde 2. Bağıtlı Taraflardan her biri, ötekine karşı her türlü saldırıdan kaçınmağı yükümlenir. Bağıtlı Taraflardan her biri üçüncü bir ya da bir kaç Devletçe öteki Bağıtlı Tarafa karşı yöneltilen hiç bir ittifaka ya da siyasal nitelikte hiç bir anlaşmaya ve, bunun gibi, üçüncü bir ya da bir kaç Devletçe öteki Bağıtlı Tarafın kara ve denizden güvenliğine karşı yöneltilen hiç bir ittifaka ya da anlaşmaya katılmamağı yükümlenir. Bundan başka, Bağıtlı Taraflardan her biri, üçüncü bir ya da bir kaç Devletçe öteki Bağıtlı Tarafa karşı yöneltilen hiç bir düşmanca eyleme katılmamayı yükümlenir.

Madde 3. İşbu Andlaşma onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecek ve yürürlük süresi 3 yıl olacaktır.

İleride, Bağıtlı Taraflardan biri, sözügeçen sürenin bitiminden 6 ay önce Andlaşmaya son vermek istediğini bildirmezse, Andlaşma kendiliğinden bir yıl süre ile uzatılmış sayılacaktır.

17 Aralık 1925 günü, Paris'te düzenlenmiştir.

JORJ ÇIÇERIN	Dr. TEVFİK RÜŞTÜ
(Resmi mühür)	(Resmi mühür)

* * *

PROTOKOL I

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Bağıtlı Taraflardan her biri, koşulları işbu Andlaşmada belirlenen yükümlerin sınırı dışında, üçüncü Devletlerle her türlü ilişkilerinde tam bir hareket serbestliğine sahiptir.

17 Aralık günü Paris'te düzenlenmiştir.

JORJ ÇIÇERIN	Dr. TEVFİK RÜŞTÜ
(Resmi Mühür)	(Resmi Mühür)

* * *

PROTOKOL II

Öteki Bağıtlı Tarafa karşı yöneltilebilecek olan, Devletler arasında tüm parasal ve ekonomik anlaşmaları da, bugünkü Andlaşmanın 2. Maddesinde yazılı "siyasal nitelik" teriminin kapsamına sokmak konusunda Bağıtlı Taraflar anlaşmışlardır.

17 Aralık 1925 günü Paris'te düzenlenmiştir.

JORJ ÇIÇERIN	Dr. TEVFİK RÜŞTÜ
(Resmi Mühür)	(Resmi Mühür)

* * *

PROTOKOL III

Bağlı Taraflar, arasında çıkabilecek ve düzgülü diplomasi yollarından çözümlenemeyecek olan anlaşmazlıkların çözüm biçimini belirlemek ve saptamak için görüşmelere girişmeği de yükümlenirler.

17 Aralık 1925 günü, Paris'te düzenlenmiştir.

JORJ ÇICERIN (Resmi Mühür)

Dr. TEVFIK RÜŞTÜ (Resmi Mühür)

* * *

SOVYETLER BİRLİĞİ DIŞİŞLERİ KOMİSERİ JORJ ÇIÇERİN'İN TÜRKİYE DIŞİŞLERİ BAKANI TEVFİK RÜŞTÜ (ARAS) YE VERDİĞİ MEKTUP [Gizl tutulmuştur]

Sayın Bakan,

Paris, 17 Aralık 1925

Bugün iki Hükûmet arasında imzalanan Andlaşmayı bütünleyici nitelikte olmak üzere, 16 Mart 1921 günü Moskova'da yapılan Andlaşmadan beri iki taraf arasında süregelen içten dostluğun bozulmayacağını ve bunun bağıtlı Taraflardan birisinin üçüncü bir ya da birkaç Devletle savaş içine girmesi durumunda aralarındaki ilişkilere temel olacağını belirtmek isterim.

Sayın Bakan, en derin saygılarımın güvencesini kabul etmenizi dilerim.

GEORGE TCHITCHERINE

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ İLE SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ HÜKÜMETİ ARASINDA PARİS'TE 17 ARALIK 1925 GÜNÜ İMZALANIP GEÇERLİĞİ 17 ARALIK 1929 GÜNÜ SONA EREN DOSTLUK VE TARAFSIZLIK ANDLAŞMASININ YÜRÜRLÜK SÜRESİNİN UZATILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL

Ankara, 17 Aralık 1929

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti, Paris'te 17 Aralık 1925 günü imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşmasını, karşılıklı çıkarlarına ve aralarındaki düzgün sürekli ilişkileri ve içten dostluğu sürdürmek ve güçlendirmek isteğine uygun gördüklerinden, onun yürürlük süresini uzatmağa karar vermişler ve bu amaçla :

Bir yandan,

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Beyefendiyi;

Ve öte yandan,

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Halk Komiseri Yardımcısı Mösyö Karahan'ı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin Türkiye'deki Büyükelçisi Mösyö Souritz'i atamışlardır.

Adı geçenler aşağıdaki Protokol hükümlerini kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında, 17 Aralık 1925 günü Pariste yapılan Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşması, sona ermesi gününden başlayarak, iki yıl süre ile uzatılmıştır. Bununla birlikte, Bağıtlı Taraflardan biri Andlaşmaya son vermek isteğinde olduğunu iki yılın bitiminden 6 ay önce öteki Tarafa bildirmezse, Andlaşma bir yıllık yeni bir dönem için kendiliğinden uzatılmış sayılacaktır.

Madde 2. Taraflardan her biri, kendisi ile öteki Tarafın kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan başka Devletler arasında, yayımlanmış bağıtlar dışında hiç bir yüklem bulunmadığını açıklar.

Taraflardan her biri, öteki Tarafa bildirmeksizin, onun kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan Devletlerle siyasal bağıtlar yapmağı amaçlayan görüşmelere girişmemeği ve bu gibi anlaşmaları ancak sözkonusu Tarafın onaması ile yapmayı yükümlenir. Kuşkusuz, bu Devletlerle düzgülü ilişkilerin kurulması ya da sürdürülmesi amacını güden ve yayımlanacak olan Bağıtlar yukarıda sözkonusu yükümün dışında kalır.

Madde 3. Türk - Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşmasına eklenerek onun bir parçasını oluşturacak olan işbu Protokol, yukarıdaki 1. Madde hükümleri uyarınca uzatılan Andlaşmanın yürürlük süresince geçerlidir.

İşbu Protokol Bağıtlı Tarafların birbirine bildirecekleri onay işlemi sonunda yürürlüğe girecektir.

Ankara'da, iki örnek olarak, 17 Aralık 1929 günü düzenlenmiştir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ KARAHAN SOURİTZ

* * *

EK PROTOKOL [Gizli tutulmuştur]

Bugün imzalanan Protokol ile ilgili olarak; aşağıda imzası bulunanlar, iki Devletin karadan ve denizden doğrudan komşusu Devletlerin şunlar olduğunda anlaşmışlardır.

Türkiye Cumhuriyetinin komşuları :

İran, Irak, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, İngiltere İmparatorluğu ve Suriye adına davranan makam [Mandater Fransa anlamına];

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin komşuları :

İran, Afganistan, Çin, Moğulistan, Japonya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Polonya, Romanya ve İngiltere İmparatorluğu.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, işbu Protokol, iki örnek olarak imza edilmiştir.

Ankara, 17 Aralık 1929.

DR. TEVFİK RÜŞTÜ KARAHAN SOURİTZ

KARADENİZ VE ONA BİTİŞİK DENİZLERDE DENİZ KUVVETLERİNİN SINIRLANDIRILMASINA İLİŞKİN

PROTOKOL

Ankara, 17 Mart 1931

(Metin)

Bağıtlı iki Yüksek Taraf, 17 Aralık 1925 günlü Andlaşma ve 17 Aralık 1929 günlü Protokol'ün içerdiği temel ilkelerden hareketle, aralarındaki barış ve dostluk ilişkilerini güçlendirme amacını güderek, eldeki her türlü silâhların etkin biçimde azaltılmasının sürekli bir barışın tek sağlam güvencesi olduğuna kesinlikle inanarak ve dünya ölçüsünde silâhların azaltılmasını amaçlayan çabaları bundan böyle de sürdürmek konusundaki sarsılmaz özlemlerini belirterek, iki ülke arasında mutlu biçimde kurulmuş olan karşılıklı güvenin yeni bir kanıtını ortaya koymak üzere, 17 Aralık 1929 günlü Protokol'ün 2. Maddesini aşağıdaki karşılıklı bağıtla bütünlemeğe karar vermişlerdir :

Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, öteki Bağıtlı Tarafa 6 ay önce bildirmeden, Karadeniz'de ya da ona bitişik Denizlerdeki savaş donanmalarını güçlendirecek her hangi bir savaş gemisini tezgâha koymayacak ya da böyle bir gemiyi yabancı gemi tezgâhlarına ısmarlamayacak ya da sözkonusu denizlerde bulunan kendi savaş donanmasının şimdiki gücünü arttırmak sonucunu verebilecek herhangi bir başka önlem almayacaktır.

İşbu bütünleyici Protokol onaylanacak ve onaylanır onaylanmaz 17 Aralık 1929 günlü Protokol'ün ayrılmaz bir parçası olacaktır.

17 Mart 1931 günü, Ankara'da yapılmıştır.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ J. SOURITZ

* * *

XI

1926 TÜRKİYE - İRAN DOSTLUK VE GÜVENLİK [SALDIRMAZLIK] ANDLAŞMASI VE 1928 EK PROTOKOLÜ

İran, Ankara Hükümetini daha Türk Kurtuluş Savaşı sırasında, 22 Haziran 1922 günü tanımış ve o yıl içinde Ankara'ya Büyükelçi olarak Mofakhan Eshag'ı yollamıştı. Türkiye'nin ilk Büyükelçisi Muhittin Paşa da 7 Şubat 1923 günü Tahran'da güven mektubunu sunmuştu. Böylece iki Devlet arasında siyasal ilişkiler başlamıştı.

Şu da var ki, Birinci Dünya Savaşından sonra Türk - İran sınırında, özellikle kürt aşiretlerinin giriştikleri baskınlar iki Devlet arasında sık sık uyuşmazlıklara ve gerginliklere neden oluyordu. Bu duruma son vermek ve iki ülkenin ilişkilerini yeni koşullara göre düzenlemek üzere, 1926 yılında bir Dostluk ve Güvenlik Andlaşması yapılmıştır [1].

Andlaşmanın 1. Maddesinde, her Dostluk Andlaşmasında yer aldığı gibi, iki Taraf arasında "Barış ve sonsuz dostluk" olacağı belirtilmiştir.

2. Maddeye göre, Taraflardan biri bir saldırıya uğrarsa, öteki Tarafın tarafsız kalması öngörülmüştür ki, bu da, Andlaşmaya bir "Tarafsızlık" niteliği vermektedir.

3. Madde ortaya en geniş anlamıyla bir "Saldırmazlık" yükümü getirmektedir.

4. Madde ise, bir üçüncü Devletin Taraflardan birine karşı düşmanca bir eylemi görülürse, öteki Tarafın, tarafsızlığının bir gereği olarak, bu eyleme girişen Devlete yardımcı ve alet olmamak; tersine, kendi ülkesinde o Devletin sözkonusu eylemini kolaylaştırmak üzere girişebileceği eylemleri silâhla önlemek yükümünü koymaktadır ki, bu "Tarafsızlık" kavramını bir "dayamşma" kavramı ile pekleştirici niteliktedir.

5. Madde Taraflara, kendi ülkelerinde öteki Tarafa karşı girişilebilecek düşmanca eylemleri önlemek yükümünü getirmektedir. Bu da Andlaşmanın "dostluk" niteliğinin bir gereğidir.

6. Madde ile Taraflar, sınır bölgelerinde aşiretlerin suç niteliğindeki eylemlerine karşı gerekli önlemleri almağı – bir dayanışma olarak – öngörmüşlerdir.

7. ve 8. Maddelerle, iki ülke arasında işbirliği için çeşitli Andlaşmaların yapılması öngörülmüştür.

Dostluk ve Güvenlik Andlaşması, 11. Maddesi gereğince, imzalandığı 22 Haziran 1926 günü, 5 yıllık bir süre için, yürürlüğe girmiş, onay belgeleri sonradan Tahran'da verişilmiştir.

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 22 Mayıs 1926 günü 845 sayılı yasa ile onaylanan Andlaşmanın Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III. C. 7, S. 1849 (925). Ayrıca 106 LONS 247.

Bu Andlaşma ve, onun Eki olarak, 29 Kasım 1928 günü imzalanan Protokol'ün yerine geçmek üzere, 5 Kasım 1932 günü Ankara'da yeni bir Dostluk Andlaşması ve bir "Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik işbirliği" Andlaşması imzalanmıştır. Bu yeni Bağıtlar yürürlüğe girince, 1926 Andlaşması ve 1928 Protokolü kendiliğinden ortadan kalkmıştır (1932 Andlaşmalarının metinleri, Kitabın XXIII. sırasında verilmiştir).

1928 Protokol'unun içeriğine gelince :

Bunun 1. Maddesiyle, Taraflardan birinin bir saldırıya uğraması durumunda, öteki Taraf, bu savaşı önlemeğe çalışmağı, önleyemezse, iki Tarafın ortak çıkarlarına uygun bir biçimde durumu yeniden incelemeği yükümlenmektedir. Böylece "dayanışma" kavramı bir adım daha ileri götürülmüş olmaktadır.

2. Madde ekonomik işbirliğini geliştirme amacına yöneliktir.

Protokol'ün yürürlüğe girişi için ayrı bir hüküm konulmadığından, onun 1926 Andlaşmasının bir eki bulunması gözönünde tutulursa, imzalandığı günden başlayarak geçerli olması gerekir.

* * *

TÜRKİYE - İRAN DOSTLUK VE GÜVENLİK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié et de Sécurité)

Tahran, 22 Nisan 1926

(Metin)

Bir yandan Türkiye,

Öte yandan İran,

Çağdaş yüzyılın her iki ulus için ortaya koyduğu gereksinim ve zorunluklara uymak üzere, bugünkü dostluk ve kardeşliklerini güçlendirme gereğine inanarak, içten ilişkilerinin somut koşullarını saptamak için aralarında bir Dostluk ve Güvenlik Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlar ve bu amaçla, Tahran Kentini görüşme yeri olarak seçip yetkili Temsilcileri olmak üzere;

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı :

İran'da Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket Bey'i;

İran Yüce Şahı :

Başbakan Sayın Mehmet Ali Han Furugi ile Dışişleri Bakan Vekili Sayın Davut Meftah'ı atamışlardır.

Adıgeçen yetkili Temsilciler, yönetimine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti arasında ve bunun gibi, iki Devletin uyrukları arasında bozulmaz bir barış, içtenlik ve sonsuza dek dostluk olacaktır.

Madde 2. Bağıtlı Taraflardan birine karşı üçüncü bir ya da birkaç Devlet bir askersel eyleme girişirse, öteki Bağıtlı Taraf tarafsız kalmağı yükümlenir.

Madde 3. Bağıtlı Taraflardan her biri ötekine karşı hiç bir saldırıda bulunmamağı; üçüncü bir ya da bir kaç Devletle öteki Bağıtlı Tarafa ya da onun ülkesinin askersel ve deniz güvenliğine karşı yöneltilen siyasal, ekonomik, ya da parasal hiç bir ittifak ve andlaşmaya

katılmamağı yükümlenir. Bundan başka, Bağıtlı Taraflardan her biri öteki Bağıtlı Tarafa karşı yöneltilmiş herhangi bir düşmanca eyleme de katılmamağı yükümlenir.

Madde 4. Üçüncü bir ya da bir kaç Devlet Bağıtlı Devletlerden birine karşı düşmanca bir eyleme ve askersel eyleme giriştiğinde, öteki Tarafın topraklarından asker, silâh ve savaş gereçleri geçirmek ya da savaş gereci sayılan yiyecek, hayvan vb. sağlamak ve geri çekilen silâhlı kuvvetlerin taşınması ve geçişi için yararlanmak ya da halkını kışkırtarak ve özendirerek kendi amaçları için kullanmak, ya da askersel keşifler yapmak için söz konusu Devletin tarafsızlığını bozmağa kalkarsa, bu Devlet girişilen eylemlere karşı tarafsızlığını silâhla korumak zorundadır.

Madde 5. Bağıtlı Taraflar, kendi ülkeleri içinde öteki Taraf ülkesinin kamu güvenliği ve düzenini bozmak ya da hükümetini devirmak amacını güden kuruluş ve örgütlerin oluşturulmasını ya da yerleşmesini ve bunun gibi, öteki ülkeye karşı propaganda ya da başka bir yoldan mücadele amacını güden kişiler ve örgütlerin yerleşmesini kabul etmemeği yükümlenirler.

Madde 6. Bağıtlı Taraflar sınır bölgeleri halkının esenlik ve güvenliğini sağlamak amaciyle, sınıra yakın kesimlerde bulunan aşiretlerin iki ülkenin güvenliğini bozucu biçimde yaratageldikleri suç niteliğindeki eylem ve hazırlıklara son vermek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.

Bu önlemler iki Taraf Hükümetlerince ayrı ayrı ya da, gerekli olduğunu görürlerse, birlikte alınacaktır.

Madde 7. Bağıtlı Taraflar, işbu Andlaşmanın yapılması gününden başlayarak en geç 6 ay içinde, Ticaret, Konsolosluk, Gümrük, Posta ve Telgraf, Oturma ve Suçluların geri verilmesi Sözleşmeleri yapılmasına girişmek konusunda anlaşmışlardır. Bu Sözleşmeleri yapmak için Tarafların yetkili Temsilcileri Tahran'da toplanacaktır.

Madde 8. Bağıtlı Taraflar arasında ortaya çıkıp düzgülü diplomasi yolundan çözülemeyen uyuşmazlıkların çözümü için başvurulacak yöntemler saptanacaktır.

Madde 9. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Bağıtlı Taraflardan her biri işbu Andlaşmadaki karşılıklı yükümler dışında, öteki Devletlerle her türlü ilişkilerinde hareket serbestliğine bütünüyle sahip olacaktır.

Madde 10. Bu Andlaşma Türkçe, Farsça ve Fransızca dilleriyle yazılmıştır. Anlaşmazlık durumunda, Fransızca metin geçerli olacaktır.

Madde 11. İşbu Andlaşma imzası gününden başlayarak geçerli olup, en kısa zamanda Bağıtlı Tarafların Millet Meclislerinin onayına sunulacak ve onaylanan örnekler Tahran'da verişilecektir.

Andlaşmanın geçerlik süresi 5 yıl olacaktır. Eğer Andlaşma, bu 5 yıllık sürenin bitiminden 6 ay önce Bağıtlı Taraflardan biri ya da ötekince ortadan kaldırıldığı bildirilmezse, kendiliğinden bir yıl daha yürürlükte sayılacak ve ortadan kalkması ancak 6 aylık sürenin bitiminden sonra geçerli olacaktır.

İki Taraf yetkili Temsilcileri yukarıda yazılı on bir Maddenin hükümlerini kabul ederek, bu Andlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

Tahran'da, 22 Nisan 1926 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

MEMDUH ŞEVKET M. ALİ HAN FURUGİ
DAVUT MEFTAHİ

* * *

22 NİSAN 1926 GÜNLÜ TÜRKİYE - İRAN ANDLAŞMASINA EK PROTOKOL

Tahran, 15 Haziran 1928

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti ile İran İmparatorluğu, aralarındaki siyasal ve ekonomik bağları sıklaştırmak ve güçlendirmek isteğiyle, 22 Nisan 1926 günlü Türk - İran Dostluk Andlaşmasını bütünlemek gereğini düşünüp işbu Protokol'ün yapılmasını kararlaştırmışlar ve yetkili Temsilcisi olarak;

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı :

Türkiye Cumhuriyetinin Tahran Büyükelçisi Sayın Memduh Şevket Bey ile Moskova Büyükelçisi Sayın Mehmet Tevfik Bey'i;

İran Yüce Şahı :

Dışişleri Bakan Vekili Sayın Fethullah Han Pakrevan'ı, atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler yetki belgelerini veriştikten ve onları yöntemine uygun bulduktan sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Taraflardan biri, üçüncü bir ya da bir kaç Devletin düşmanca bir eylemiyle karşılaşırsa, öteki Taraf duruma çare bulmak için elinden gelen çabayı gösterecektir. Eğer, bu çabaya karşın savaş bir oldubitti olursa, Bağıtlı Taraflar, yüksek çıkarlarına uygun düşecek durumu aralarında, özenle ve anlayış içinde yeniden incelemeği yükümlenirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar ekonomi alanında aralarında sıkı işbirliği koşullarını en kısa zamanda düzenlemek konusunda anlaşmışlardır. Kuşkusuz, bu işbirliğinin gerçekleşmesinde araçların seçimi ve kullanılması ile, iki Tarafın ülkeleri üzerinden serbestçe transit geçiş sorunu ve iki Taraf arasında her türlü ulaşım araçlarının kurulması, Bağıtlı Yüksek Taraflarca atanacak yetenekli uzman Temsilcilerce özenle incelenecektir.

Bu hükümlere olan inançla, iki Bağıtlı Tarafın yetkili Temsilcileri, 22 Nisan 1926 günü Tahran'da imzalanan Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturan ve Türkçe, Farsça ve Fransızca dillerinden ikişer örnek hazırlanmış olan bu Protokol'ü imza etmişlerdir.

Anlaşmazlık olursa Fransızca metin geçerli olacaktır.

Tahran'da, 15 Haziran 1928 günü düzenlenmiştir.

MEMDUH ŞEVKET TEVFİK F. PAKREVAN

İmza Protokolü

22 Nisan 1926 günü Türkiye ile İran arasında imza edilen Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasına bağlı Protokol'ün imzası için 5 Haziran 1928 günü öğleden sonra saat 9'da Dışişleri Bakanlığında toplanıldı.

Türkiye'nin yetkili Temsilcileri :

Türkiye Cumhuriyetinin Tahran Büyükelçisi Sayın Memduh Şevket Bey ve Moskova Büyükelçisi Sayın Mehmet Tevfik Bey;

İran'ın yetkili Temsilcileri :

Dışişleri Bakan Vekili Sayın Fethullah Han Pakrevan hazır idiler.

Yetkili Temsilciler yukarıda sözkonusu Protokol'ün tüm noktaları üzerinde anlaşmış olduklarını saptamışlardır.

Yetkili Temsilciler, Metinleri yeniden okuduktan ve onların asıllarına ve yetki belgelerinin yöntemine uygun olduğunu saptadıktan sonra, bu Protokol'ü imzalamış ve onu mühürlemişlerdir.

MEMDUH ŞEVKET MEHMET TEVFİK FETHULLAH HAN PAKREVAN

* * *

XII

1926 TÜRKİYE - FRANSA (SURİYE VE LÜBNAN İÇİN) DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK SÖZLEŞMESİ

Fransa'nın Savaştan sonra Suriye'de kurduğu "Mandat" yönetiminin kapsamı ve niteliğe (Charte) 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti Konseyince saptanmıştı. Mandater Fransa ülkede önceleri çeşitli bölgelere ayırarak yönetmişti. Türklerin çoğunlukta olduğu İskenderun Sancağına da, zaten 1921 Ankara Anlaşmasıyla yükümlü olduğu üzere, kimi özel haklar tanımıştı.

Ancak, 1921 Ankara Anlaşmasıyla kurulan Türk-Fransız dostluk ilişkileri, 1923 Lozan Konferansında Fransızların özellikle Osmanlı Borçları ve ayrıcalıklar konusundadaki katı tutumları nedeniyle, az çok sarsılmıştı. Lozan'dan sonra da Türkiye'deki Fransız Kurumları konusunda pürüzler sürüp gitmişti. Daha önemli zorluk ise, 1921 Anlaşmasiyle tanımlanıp Lozan Andlaşmasının 2. Maddesiyle doğrulanan Türkiye-Suriye sınırının kesinlikle saptanıp işaretlenmesinden çıkmıştı. Şöyle ki :

Sınırın kesinlikle belirlenmesi için 1921 Anlaşmasının 8. Maddesine göre, Tarafların Temsilcilerinden oluşan bir Komisyonun Anlaşmanın imzalanmasını izleyen bir ay içinde kurulup işe koyulması gerekirken, Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ilk yıllarındaki dostluk ve anlayış havasını yitirmesi üzerine, bu iş gecikmiş, Komisyonun ancak 30 Mayıs 1925 günü Halep'te yapılan bir Protokol ile kurulması kararlaştırılabilmiş ve bu Komisyon Eylülde işe başlamıştı. Ne var ki, Komisyonda bir türlü anlaşmaya varılamayınca, Fransa'nın Suriye - Lübnan Yüksek Komiseri Jouvenel başkanlığında bir delegasyon 1926 Şubatında görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelmişti. Bu görüşmeler sonunda hazırlanan Sözleşme paketini Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ile Yüksek Komiser Jouvenel 18 Şubat 1926'da parafe etmişlerdi. Oysa, o sırada Avrupa sorunları nedeniyle İngiltere ile dayanışmasını sürdürmek isteyen Fransa, İngiltere'nin Türkiye ile Musul sorunundaki uyuşmazlığında onunla uyum içinde görünmek üzere, Sözleşmenin imzasını bir kaç ay geciktirmişti. Bu arada metinde kimi değişiklikler yapılmıştı. Musul sorunu üzerinde Türkiye ile İngiltere bir uzlaşmaya varır varmaz da – Musul Andlaşmasından 6 gün önce – bu Sözleşmeyi 18 Şubat 1926'da, Ankara'da Dr. Tevfik Rüştü ile Fransa Büyükelçisi Albert Sarraut imzalamışlardı.

* * *

Sözleşme 1921 Türk - Fransız Anlaşmasınca ana çizgilerle belirlediği Türkiye-Suriye sınırını açıklığa kavuşturduğu gibi, 1921 Anlaşmasının kimi hükümlerinin uygulama biçimlerini ayrıntılarıyle saptamış, ayrıca yeni hükümler getirmiştir.

15 Maddelik Sözleşmeye 5 Protokol ile bir Mektup eklidir. Ayrıca bir imza Tutanağı ve İki İmza Protokolü imzalanmıştır [1].

[1] 7 Haziran 1926 gün ve 910 Sayılı Yasa ile onaylanan Sözleşme ve Eklerinin metinleri için bak. Düstur, Ter. III, C. 7, S. 2695 (1495). Fransızcası için bak. 54 LONTS, 195, Reg. No. 1285.

Sözleşmenin 1. Maddesinde, Türkiye ile Suriye ve Lübnan arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri sürdürüleceği, Tarafların ortak sınırı bozmayacakları (Saldırmazlık) ve sınır güvenliği için önlemler alacakları, ayrıca Taraflardan biri üçüncü bir Devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafsız kalacağı belirtilmiştir.

2. Madde, 1921 Ankara Anlaşması (Md. 8) ve şimdi bu Sözleşmeye ekli (1) sayılı Protokol ile belirlenmiş sınırın işaretlenmesi için, Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen 6 ay içinde bir Karma Komisyon kurulmasını öngörmüştür.

Ancak bu Maddenin uygulanması, ortaya çıkan çeşitli uzlaşmazlıklar nedeniyle, gecikmiştir. Sonunda, 22 ve 29 Haziran 1929 günlerinde sınır ve sınır sorunlarına ilişkin olarak Ankara'da iki Protokol yapılmış, bunları da, sınırın baştan başa işaretlenmesi (abornement) üzerine, 3 Mayıs 1930 günü Halep'te imzalanan Son Protokol izlemiştir [2].

3. Madde ile Suriye ve Lübnan'ın Osmanlı İmparatorluğundan ayrılması sonucu ortaya çıkan uyrukluk sorunları düzenlenmektedir.

4. Madde, Oturma hakları konusunda, en çok gözetilen ülke kuralını getirmektedir.

5. Maddede Suriye ve Lübnan ile ilgili konularda yetkili olacak siyasal ve Konsolosluk temsilcilikleri için bir yöntem kurulmaktadır.

6. Maddede Suçluların geri verilmesi konusunda ekli (2) sayılı Protokol'ün yapıldığı belirtilmektedir.

7. Madde (3) sayılı Protokol ile düzenlenen, Tarafların topraklarında öteki Tarafa karşı yıkıcı eylemlerin önlenmesi gereği belirtilmektedir.

8. Madde gümrük işleri – ki bu konuda daha önce bir Sözleşme [3] yapılmıştı – ele alınarak kimi yöntemler öngörülmektedir.

9. Madde sınır bölgesi halkına verilecek Geçiş Belgesi işini;

10. Madde ise onların gümrük resmi ve vergi bağışıklıklarını düzenlemektedir.

11. Madde, sınırdan geçen demiryolunda taşıma işlerine ilişkin (4) sayılı ve askersel taşımacılıkla ilgili (5) sayılı Protokol hükümlerinin hemen uygulanmasını öngörmektedir [4].

12. Madde ile sağlık işleri ve çekirge basmasına karşı önlemler ele alınmaktadır.

13. Madde, 1921 Ankara Anlaşmasını anımsatarak Kuveik Irmağı ve Fırat'tan su alınması konusunda Suriye'ye kolaylıklar tanımaktadır.

---

[2] Türkiye - Suriye sınır çizgisine ilişkin birinci Protokol için 30 Eylül 1929 günlü ve 1307 sayılı Resmi Gazeteye, sınırın gözetimi, sınır rejimine, sürülere, göçebelere ilişkin ikinci Protokol için 1 Ekim 1929 gün ve 1308 Sayılı Resmi Gazeteye bakılması (Bu ikinci Protokolün 3. Maddesinin değiştirilmesi için 1935'de yapılan bir Protokol de Resmi Gazetenin 5 Mayıs 1935 tarih ve 2994 sayısında yayımlanmıştır. Son Protokol'e Resmi Gazetede rastlanmamıştır.

[3] 26 Temmuz 1925 günlü bu Sözleşme metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 7, S. 1532.

[4] Sınır üzerinde demiryolu işletilmesine ilişkin olarak 27 Ekim 1932 günü Ankara'da imzalanan Sözleşme için bak. Düstur, Ter. III, S. 203 (321).

14. Madde Taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların kurulacak bir Uzlaştırma Komisyonunca çözümünü, gerekince hakeme ve La Haye Adalet Divanına başvurulmasını öngörmektedir. Ek İmza Protokolü bunun kapsamını genişletmektedir. Bu konuda, 3 Şubat 1930'da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasına ek Protokolde de bir hüküm vardır (Bak. Kitabın XX. sırasındaki Bağıt).

15. ve 16. Maddeler, Sözleşmenin onay, yürürlük ve süre işleriyle ilgilidir. Sözleşme, sınırın belirlenmesine ve sınır çizgisine ilişkin olanların dışındaki hükümleri bakımından, onun yürürlüğe girmesinden başlayarak, 5 yıllık süre için yapılmıştır. Ancak, Taraflardan birisince, yöntemine göre, ona son verilmemişse, ileride son verilinceye dek, birer yıl için, kendiliğinden uzamış sayılacaktır.

Süresiz olan sınırla ilgili hükümler Hatay sorunu çözüme bağlanırken değişikliğe uğrayacaktır (Kitabın XXXIV. sırasındaki Bağıtlar).

Ekli Protokollere gelince :

1 Sayılı Protokol, ayrıntılarıyle Türk - Suriye sınırını belirlemekte ve bunu yaparken, 1921 Anlaşmasına göre Payas ve Kilis kesimlerinde Türkiye yararına biraz değişiklik getirmektedir.

2 sayılı Protokol suçluların geri verilmesi işini düzenlemektedir.

3 sayılı Protokol sınırda eşkiyalığa, suçluların teslimine ilişkin hükümler koymakta, bu konularda yetkili memurları saymakta; ayrıca sınır kapılarının kurulma biçimini, sürülerin sınırın ötesinde otlatılması, aşiretlerin geçici vb. işlerini düzenlemektedir.

4 sayılı Protokol Pozantı - Nuseybin demiryolunda sivil taşıma işlerini,

5 sayılı Protokol de askersel taşıma işlerini ayrıntılarıyla düzenlemektedir.

Fransa Büyükelçisinin Türkiye Dışişleri Bakanına verdiği "Mektup" ta ise, sınır toprak üzerinde işaretleyecek Karma Komisyonun oluşum biçimi ve uyuşmazlıkların çözümünde öngörülen hakem yöntemi üzerinde varılan anlaşma belirtilmektedir.

İmza Tutanağında, 18 Şubat 1926 günü parafe edilen ilk metinde, (1) sayılı Protokol'ün son Fıkraları ile (3) sayılı Protokol'ün 3. ve 4. Maddelerinde yapılan değişikliklerden sonra, Sözleşmenin imza edildiği; öte yandan 18 Şubat İmza Protokolünden başka, ek bir İmza Protokolü yapılmasına da gerek görüldüğü belirtilmektedir.

İmza Protokolünde, Sözleşme ve Eklerinin 1921 Ankara Anlaşmasını bütünlemiş olduğu, Sınır ile ilgili (1) sayılı Protokolle sınırın işaretlenecek duruma getirildiği ve İskenderun (Hatay) bölgesi için 1921 Ankara Anlaşmasının öngördüğü özel yönetim biçiminin Fransa tarafından gözönünde tutulacağı yazılıdır. (Bu konuda Kitabın XXXIV. sırasında, 1939 Hatay'ın Anavatana bağlanmasına ilişkin Bağıta bakılması).

Ek İmza Protokolünde, Tarafların 1923 Lozan Andlaşmasından ve daha sonraki bağıtlardan (ki Türkiye ile Suriye - Lübnan arasında 1926'ya dek yalnızca 1925 Gümrük Anlaşması yapılmıştı) doğan hak ve yükümlerinin bu Sözleşmeyi zedelemediği; bundan başka, Sözleşmenin 14. Maddesinde öngörülen hakem yönteminin Sözleşme ve Eklerinin yorumlanmasında ya da uygulanmasında çıkabilecek uyuşmazlıklara da uygulanması gerekeceği yazılıdır.

Bu Sözleşmeden bir süre sonra, Türk uyruklarının Suriye'de ve Suriye uyruklarının Türkiye'deki taşınmaz malları konusunda 27 Ekim 1937 günü Ankara'da bir Emlâk Anlaşması yapılmıştır. Ancak Anlaşmanın uygulama işi uzayıp gidecek ve günümüze dek olumlu bir sonuç alınamayacaktır.

Sözleşme, onay belgelerinin Ankara'da verişildiği 12 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiş ve 16. Maddesinin öngördüğü üzere, 5 yıllık ilk süresinden sonra, kendiliğinden yıldan yıla uzamıştı.

Ancak, Türk Hükûmeti, Hatay sorunu son aşamasına yaklaşırken, 3 Aralık 1938 günü Fransa'ya verdiği bir Notada [5], yürürlüğü süregelen bu Sözleşmenin kimi hükümlerinin varoluş nedenini yitirdiğini ya da değişik yorumlara konu olduğunu belirterek, ona son vermiş ve günün koşullarına uygun, daha açık anlatımlı bir sözleşme için görüşmelere hazır olduğunu bildirmişti. Bu bildiri üzerine Sözleşmenin yıldan yıla kendiliğinden uzaması yolu ile en çok 12 Ağustos 1939'a değin yürürlükte kalması gerekiyordu. Yeni bir sözleşme için görüşmelere girişilmesi ise gecikmiş, bu arada 23 Haziran 1939 günü Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına ilişkin Andlaşma yapılmış, böylece Türkiye - Suriye sınırı da değişmişti. 1939 Andlaşmasının 10. Maddesi, bu yeni durumu da gözönünde tutacak bir yeni sözleşmenin yapılmasına değin "... 1926 Sözleşmesi ve Eklerin yürürlüğünü 15 Mart 1940 gününe dek uzatmıştı. Böyle bir yeni Sözleşme 30 Mart 1940 günü Ankara'da Fransa ile imzalanacaktır (Bakınız Kitabın XXXVIII sırasındaki bağıt).

* * *

[5] Dışişleri Arşivi, Andlaşmalar, 1925 Türk - Fransız Sözleşmesi. Ankara'da Dışişleri Bakanlığınca Fransa Büyükelçiliğine verilen bu Notada, Türkiye'nin Fransa ile bağıtlarını gözden geçirirken bu Sözleşmeyi de ele aldığı belirtilip şöyle denilmektedir :

"... Convention continue à être valable par le jeu de la tacite reconduction, prévue par son Article 16. Or, il a apparu aux Sections compétentes de ce Ministère que la Convention susmentionnée contenant des dispositions tombées en désuétude et qu'à certaines autres de ses clauses, des interprétations differentes étaient données par les Gouvernements Turc et Français. Dans ces conditions le Ministère a estimé qu'il y avait lieu de réadapter cette Convention aux exigences actuelles et de donner à ses termes un sens précis ralliant, comme au moment de sa conclucion, les signataires sur leur signification. Pour ces motifs, le Gouvernement Turc a décidé de dénoncer, à partir de ce jour, et conformément à ses dispositions, la Convention. Le Ministère est prêt, dès qu'un échange de vues y relatif aura lieu à ce sujet entre Son Excellence M. Y. Delbas et le titulaire de ce Département lors de la visite de M. le Ministre Français des Affaires Etrangères, envisagée au début de mois de Mars, à entamer des nouvelles négociations en vue de la conclusion d'une nouvelle Convention de bon voisinage Turco - Française s'inspirant des exigences actuelles ainsi que celles des actes restant en vigueur entre la France et la Turquie".

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE, ULUSLARARASI BAĞITLAR GEREĞİNCE SURİYE VE LÜBNAN ÜZERİNDE SAHİP OLDUĞU YETKİYE DAYANARAK DAVRANAN, FRANSIZ CUMHURİYETİ ARASINDA DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ SÖZLEŞMESİ

(Convention d'Amitié et de Bon Voisinage entre la Turquie et la France)

Ankara, 30 Mayıs 1926

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti,

Ve uluslararası Bağıtlar gereğince Suriye ve Lübnan üzerinde sahip olduğu yetkiye dayanarak davranan,

Fransız Cumhuriyeti Hükümeti,

Aralarındaki dostluk bağlarının arttırılması ve 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşması ilkeleri çerçevesinde, bir yandan Türkiye ve, öte yandan, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan ve Fransız Cumhuriyetinin "manda"sı altında bulunan ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkileri kurulması için duydukları karşılıklı özlemle, bu konuda bir Sözleşme yapılmasını kararlaştırmışlardır.

Ve Yetkili Temsilcileri olarak,

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'i,

Ve Suriye ve Lübnan'da Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiseri, Senatör ve eski Bakan, Mösyö de Jouvenel'i atamışlardır.

Adı geçenler, yöntemine uygun ve geçerli görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan ve Fransız Cumhuriyetinin mandası altında bulunan ülkeler her zaman dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri sürdüreceklerdir. İşbu Sözleşme ile saptanan ortak sınırlarını bozmaya kalkışmayacakları ve buna izin vermiyecekleri gibi, bu konuda ekli 3 sayılı Protokolde, öngörülen önlemleri de alacaklardır.

Tarafsızlık kurallarını karşılıklı olarak uygulamağa kararlı olduklarından, Taraflardan birine karşı yöneltilecek her hangi bir saldırıyı özendirmeyecekler ve buna yardımcı olmayacaklardır.

Madde 2. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen 6 ay içinde, özel olarak ve harcamaları ortaklaşa ödenmek üzere, kurulacak bir "Türk - Fransız Komisyonu", 20 Ekim 1921 günü Ankara'da imza edilen Anlaşmanın 8. Maddesinde belirlenmiş sınıra uygun biçimde ve işbu Sözleşmenin 1 sayılı Ekini oluşturan sınırın çizilmesine ilişkin Protokoldaki ayrıntılar ve uygulamayı gözönünde tutarak, sınırın işaretlenmesine girişecektir. Sözkonusu Protokol ile eki harita arasında aykırılık varsa, Protokol geçerli olacaktır.

Madde 3. Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıp Fransız Cumhuriyetinin mandası altında bulunan ülkelerin halkından olup, 18 yaşını aşmış ve işbu Sözleşmenin imzası sırasında Türkiye'de oturan ve bulunan kişiler, bu Sözleşmenin yürürlüğe konulması gününden başlayarak 6 ay içinde, o ülkelerin uyrukluğunu seçmek hakkına sahiptir. Sözkonusu süre içinde seçme haklarını kullanmış olanlar, onu izleyen 12 ay içinde, konullarını Türkiye dışına götürmek zorundadırlar. Kendileri, Türkiye'deki taşınmaz mallarını orada tutmakta serbest olacaklar ve her türlü taşınır mallarını birlikte götürebileceklerdir. Bu nedenle, kendilerinden ne çıkarma, ne sokma için hiç bir harç ya da resim alınmayacaktır.

Evli kadınlar kocalarının durumuna bağlıdırlar. 18 yaşından aşağı olan çocuklar bu Madde hükümlerinin uygulanmasında her bakımdan ana - babalarının durumuna bağlı olacaklardır.

Madde 4. Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıp Fransız Cumhuriyeti mandası altında bulunan ülkelerdeki Türk uyrukları ve işbu ülkelerde kurulan hükümetlerin Türkiye'de yerleşmiş uyrukları, oturma hakları ve koşulları konusunda en çok gözetilen ulus işleminden yararlanacaklardır.

Madde 5. Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan ülkelerde kurulup Fransız Cumhuriyeti mandası altında bulunan Hükümetlerin Türkiye'deki uyruklarının Türkiye Hükümeti ya da Türk yerel makamları önünde korunması, yönteme uygun biçimde görevleri onanmış olan Fransız siyasal Temsilcileri ve Konsoloslarınca sağlanacaktır. Buna karşılık, Suriye ve Lübnan'da Türk uyruklarının Fransa Hükümeti önünde korunması, yöntemine uygun biçimde görevleri onanmış olan

Türk siyasal Temsilcileri ya da Paris'teki Türkiye Büyükelçiliği aracılığı ile yöntemine uygun olarak Fransız Hükümetinden onama belgesi [exequatur] almış, Suriye ve Lübnan'da bulunan Başkonsolos, Konsolos yardımcısı ya da Konsolosluk memurlarınca sağlanacaktır.

Madde 6. Bağıtlı Yüksek Taraflar, suçluların geri verilmesi konusunda işbu Sözleşmeye bağlı 2 sayılı Protokol'de öngörülen yöntem üzerinde anlaşmıştır. Protokol hükümleri sınır bölgelerindeki kaçakçılık ve eşkiyalığın, olanaklı bulunduğu ölçüde ve ivedilikle, cezalandırılması konusunda Bağıtlı Yüksek Tarafların karşılıklı yükümlerini zedelemez.

Madde 7. Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri işbu Sözleşmeye bağlı 3 sayılı Protokol'de yazılı koşullar çerçevesinde, ülke üzerinde ötekine karşı yönetilmiş eylemleri önlemek ve onları engellemek için gerekli önlemlerin alınmasını yükümlenir.

Madde 8. Ülkeler arasında ticaret ilişkilerinin kolaylaştırılması ve 26 Temmuz 1925 günlü Gümrük Sözleşmesinin en iyi koşullar içinde uygulanması amacı ile, Bağıtlı Tarafların Gümrük yönetimlerinden her biri, iki ülkeyi ilgilendirebilecek çeşitli işleri incelemek için birer Temsilci atayacaklardır.

Bu işler özellikle :

— Her türlü kaçakçılığın önünü alma çarelerini;

— Sınırda gerek gümrük, gerek denetleme işlemlerini yapabilmek üzere, birlikte istasyonlar kurulmasını, gümrük işlerinin düzenlenmesi ve sadeleştirilmesini;

— Tarafların gümrük yönetimleri için, her iki metin eşdeğerde olmak üzere, Türkçe ve Fransızca yazılı gümrük belgelerinin kabulünü;

— Bir yandan Meydan-ı Ekbez - Çobanbey, öte yandan Çobanbey-Nuseybin demiryolu kesimleri üzerinde transit ulaşımının kolaylaştırılması için uygulanacak önlemleri kapsayacaktır.

Bağıtlı yüksek Tarafların Temsilcileri yasaların değiştirilmesini gerektirmeyecek işlerin tümünü doğrudan doğruya çözmeğe yetkili olacaktır.

Temsilcilerin yasaların değiştirilmesini gerektiren kararları, karşılıklı olarak, bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, öte yandan Suriye ve Lübnan'da Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiserinin onamına sunulacaktır.

Temsilcilerin ilk toplantısı yukarıda yazılı Gümrük Sözleşmesinin onaylanmasından en geç bir ay sonra Halep'te yapılacaktır.

Madde 9. Sınırın her iki yanında 5 km.'den az bir uzaklıkta oturan kişiler, bağlı bulundukları Nahiye Müdürlerince verilmiş yıllık bir "Sınır Belgesi"ni göstermek üzere, ticaret ya da çiftçilik gereksinimleri için, sınırı serbestçe geçmek ve derinliği 5 km.yi aşmayacak bir alanda dolaşım hakkına sahip olacaktır.

Madde 10. Ankara'da 20 Ekim 1921 günü imza edilen Anlaşmanın 13. Maddesinde öngörülen, gümrük ve vergi bağışıklıklarından sınır halkının hangi koşullar içinde yararlanabilecekleri konusu Bağıtlı Taraflar arasında bir anlaşma ile belirlenecektir. Taraflardan her biri bu amaçla sözkonusu alanda uzman ikişer temsilci atayacaktır. Bu temsilciler işbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesi gününden başlayarak bir ay içinde Halep'te toplanacaktır.

Madde 11. Pozantı - Nuseybin demiryolu üzerinde yapılacak taşıma işleri konusunda Bağıtlı Yüksek Taraflar sivil taşıma işleri için 4 sayılı ve askersel taşımacılık için 5 sayılı ekli Protokoller hükümlerinin hemen uygulanmasını kararlaştırmışlardır.

Madde 12. Türkiye ile Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıp Fransız Cumhuriyetinin manda yönetimine bırakılmış ülkeler arasındaki sağlık işleri, Tarafların katılmış oldukları yürürlükteki uluslararası Sağlık Sözleşmeleri ve özellikle 17 Aralık 1912 günlü Paris Sözleşmesi hükümlerine göre yürütülecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, her türlü hayvan ve bitki hastalıklarının geçmesi ve yayılmasını önlemek için gerekli önlemleri almağı yükümlenirler. Bu amaçla birbirine yararlı tüm bilgileri bildireceklerdir.

Çekirge basmasına karşı savaşmak için birlikte özel önlemler alınacaktır.

Yukarıda anılan genel önlemlerden başka, sınıra yakın yerlerin makamları kendi bölgelerinde çıkacak hayvan, bitki vb. hastalığı olaylarını birbirine bildirecektir. Bu makamlar, göçebe aşiretlerin sağlık durumlarından, karşılıklı olarak, birbirine sürekli biçimde haber verecektir.

Madde 13. 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşmasının 12. Maddesini uygulamak üzere, Fransa Yüksek Komiserliğince, Suriye için 200 bin Franga varabilecek bir harcama ile Kuveik suyunun niceliğini

artırarak ya da Fırat'tan su alarak ya da her ikisini birden kullanarak, bugün Kuveik sularından yararlanan bölgelerin ve Halep kenti ile çevresinin gereksinimini karşılamağa elverişli bir program yapabilmek için hemen incelemelere girişilecektir.

Türkiye Hükümeti, bu incelemelere elinden gelen yardımı yapacağı gibi, programın gerçekleşmesinde gerekli yapımlar için "kamu yararı" kararları almağı yükümlenir.

Madde 14. Bağıtlı Yüksek Taraflar, aralarında çıkabilecek ve diplomasi yolu ile çözülemeyecek olan uyuşmazlıkları, aşağıdaki biçimde uzlaşma yolu ile, çözmeği yükümlenirler.

Taraflardan her biri uzlaşmazlığın niteliğine göre, bir ya da iki temsilci atayacaktır. Karşılıklı temsilcilerin sayısı her zaman eşit, olacaktır. Komisyona, tarafsız sayılan ülkeler uyruklarından seçilecek bir ya da üç üye katılacaktır.

Taraflar uyuşmazlığın çözümünü, birlikte seçecekleri bir Hakeme sunmak, ya da katıldıkları ya da katılacakları uluslararası Sözleşmelerde belirli yöntem çerçevesinde, La Haye Divanına başvurmak yetkisini saklı tutarlar.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Devletler Hukuku ilkelerine göre, belirli egemenlik konularında serbestliklerini saklı tutarlar.

Madde 15. İşbu Sözleşme onaylanacak ve onay belgeleri Ankara'da verişilecektir.

Madde 16. İşbu Sözleşme, sınır konusu dışında, onay gününden başlayarak 5 yıl süre ile yürürlükte kalacaktır.

Daha sonra Sözleşme, Bağıtlı Taraflardan biri, süresinden 6 ay önce ona son vermek isteğini bildirmemişse, yıldan yıla, birer yıl süre için, kendiliğinden uzamış sayılacaktır.

Bu hükümlere inançla, işbu Sözleşmeyi yöntemine uygun yetki belgelerine sahip Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı ve İzmir Milletvekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi ile Fransa Hükümetinin Ankara Büyükelçisi Sayın Albert Sarraut imza etmişlerdir.

Ankara'da, 30 Mayıs 1926 günü düzenlenmiştir.

ALBERT SARRAUT Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

* * *

(1) SAYILI PROTOKOL
TÜRKİYE - SURİYE SINIRININ BELİRLENMESİ

Birinci Bölüm

Akdeniz'den Çobanbey İstasyonuna

Sınır, denizden ve Payasçayı ağzının 1 km. güneyindeki bir noktadan başlayacaktır. Ondan sonra, sınır şöyle olacaktır :

1. Sözkonusu noktadan başlayıp demiryolu üzerinde, istasyonun 400 metre güneyindeki bir noktadan geçen çizgiyi izleyerek;

2. Bu son noktadan başlayıp, kuzeyden güneye yönelik, Kürtül patikası üzerinde ve Payas ile Kürtül arasındaki bir noktaya varmak ve çayın güneyindeki mezarlık ve köy evlerinin tümünü Türk toprağında bırakmak üzere, geçen bir çizgiyi izleyerek;

3. Yukarıda yazılı güney-kuzey patikasının anılan noktasından başlayarak Payas ile Kürtül arasındaki (T) köprüsüne dek.

4. Sözkonusu yıkılmış köprüden başlayarak Kozdere yatağının kavşağına dek, Payas çayı yatağı ile;

5. Kozdere yatağının Payas çayı ile birleştiği yerden başlayarak, Kozdere köyünden gelen her iki talveğin birleştiği noktaya dek, Kozdere yatağı ile;

6. Sözkonusu birleşme noktasından başlayarak, Kozdere'nin 500 metre doğusundaki bir noktaya dek en güneydeki talveg ile;

7. Anılan noktadan başlayarak güney-kuzey doğrultusunda ve Kozdere Köyünün 500 metre kuzey-doğusunda 965 kotu ile işaretlenen noktaya ulaşan bir çizgi ile;

8. O noktadan başlayarak 965 işaretli Fındıktepe sırtı ile Fındıktepe doruğuna dek bir çizgi ile;

9. Fındıktepe'den başlayarak belirli derecede batıdan doğuya ve Türk toprağında bırakılan Ofgediği sayfiye Köyüne giden doruk çizgisi ile;

10. Belirli derecede kuzeyden doğuya yönelmiş ve Mikbere Tepesine – 2267 metredir – ulaşan çizgi ile;

11. Mikbere Tepesini Kızılkaya'ya birleştiren doruk çizgisi ile;

12. Kızılkaya'nın doruğundan başlayarak bu doruğun 3 Km. güneyindeki bir noktaya dek kuzeyden güneye doğru talveği izleyen çizgi ile (Söğüt'ten Küçükyayla'ya giden patika ile birleşme noktası);

13. Bu noktadan başlayarak Söğüt'ün 1000 metre güney-batısındaki doruğa dek güney-doğuya doğru yönelen bir çizgi ile;

14. Anılan doruktan başlayarak doğu-kuzey-doğu doğrultusundaki tepe çizgisini Hassa'dan Hacılar'a giden yol ile birleşinceye dek izledikten sonra, Kalacık tepesine düz biçimde ulaşan bir çizgi ile;

15. Kalacık Tepesinden başlayarak Hacılar Körpınar izine varan düz çizgi ile;

16. Sözkonusu iz noktasından başlayarak belirli derecede batıdan doğuya doğru Hassa - Kabristan - Danacı Höyüğü izi ile Hacılar-Maydanı Ekbez Demiryolunun birleştiği noktada, bu demiryolunun platformu ile birleşen bir düz çizgi ile;

17. Platformun ortası sınır olmak üzere, yukarıda anılan birleşme noktasından başlayarak Hacılar - Meydanı Ekbez demiryolunun eski platformu üzerinden Hassa - Islahiye yoluna vardığı noktaya dek;

18. O noktadan Boztepe tepeciğinin doruğuna birleşip batıdan doğuya doğru bir düz çizgi ile;

19. Boztepe tepeciğinin doruğundan Körderesi üzerindeki demiryolu köprüsüne giden düz bir çizgi ile;

20. O köprüden başlayıp Körderesi'nin yatağını izleyerek Koçanlı talveği ile birleştiği noktaya dek;

21 Koçanlı talveğinin Körderesi ile birleşme noktasından başlayan doruk çizgisinin en yüksek noktasına dek;

22. Bu çizginin en yüksek noktasından, yükseklikler çizgisinin (950) yaklaşık 500 metre doğusundan geçen ve Alikar Bey obası Pendirek yolunu Suriye'ye bırakan bir çizgi ile;

23. Alikar'ın 1 km. kuzeyindeki bir noktadan başlayarak, sınırlar, Büyük Darmık 1250 kotlu nokta üzerine yönelerek doğuya doğru Yalıköy (S) ile Pertekli (T) arasındaki sırtın üzerinden 805 kotlu noktaya dek uzayacaktır.

24. 805 kotlu noktadan başlayarak Yalıköy, Saitli izi ile Koçanlı'ya doğru giden izin çatallandığı yere varan bir düz çizgi ile;

25. O yerden 661 kot noktasına giden bir düz çizgi ile;

26. 661 kot noktasından 682 kot noktasına giden bir düz çizgi ile;

27. 682 kot noktasından başlayarak, 682 kot gelip doğuya doğru giden iki talveğin birleştiği yere dek, bir doruk çizgisiyle;

28. Bu birleşme yerinden inişi izleyerek Sabunsuyu çayına dek;

29. Oradan, Sabunsuyu yatağını izleyerek, bu çayın Hayoğlu'nun 1500 metre güney doğusundaki talveg ile birleştiği noktaya dek;

30. O noktadan başlayıp talveği izleyerek Merdanlı'dan Siltah'a giden ize dek;

31. Daha sonra, Siltah'a giden iz ile Cerentepe eteğinde Akabe'ye giden izin birleşme noktasına dek;

32. Bu noktadan Akabe'ye giden izi izleyerek Afrin Suyuna dek;

33. Bu son noktadan Afrin Suyu yatağını izleyerek İkidam Deresiyle birleşme noktasına dek;

34. Oradan İkadam deresini izleyerek ve Karnebi'den İkidam'a giden izin birleştiği noktaya dek;

35. Oradan güney doğuya doğru eğilme gösteren ve 702 kotlu Sivritepe'ye ulaşan doruk çizgisi ile;

36. O tepeden başlayarak, Eğrikane Deresi ile 702-731 düz çizgisinin birleşme noktasına dek;

37. Bu noktadan başlayıp Eğrikane Deresinin kaynağına dek çıkarak;

38. Oradan Mihrap dağını Karataş'tan ayıran derenin kaynağına dek;

39. O noktadan Çağla tepenin doruğuna ulaşan doruk çizgisine dek;

40. Çağla Tepenin doruğunu Üçevler'in 200 metre güneyindeki noktaya bağlayan düz çizgi ile;

41. Oradan, kuzeyden güneye giderek, Sakarkaya'nın doruğuna ulaşan bir düz çizgi ile;

42. O noktadan başlayıp batı-doğu doğrultusunu izleyerek Karakuyu'nun 500 metre güney-doğusundaki dörtyol ağzına dek düz çizgi ile;

43. Yazıbağı'nın yaklaşık 1 km. doğusundaki dörtyol ağzına dek, Karakuyu'dan Tibil (T)'e giden yol ile;

44. O noktadan, kuzey-güney yolunu izleyerek, onun yaklaşık 1 km. güneyindeki dörtyol ağzına dek;

45. Oradan, Tibil'in 800 metre güneyindeki noktadan, Azaz - Kilis yoluna ulaşan en dik inişli yamaç çizgisini izleyerek;

46. Daha sonra, Azaz - Kilis (T) yoluyla Armucan'ın 600 metre güney doğusundaki küçük köprüye dek, kuzeye doğru;

47. Bu noktadan Kilis yolunu (T) kuzeye doğru izleyerek ve anılan küçük köprünün 400 metre kuzeyindeki bir noktaya dek çıkarak;

48. Oradan sonra doğu-batı doğrultusuna belirli biçimde yönelen bir çizgi ile ve Şamrin ve Breçe'ye doğru akan dereye ulaştığı yere dek;

49. Bu noktadan anılan küçük derenin yatağını izleyerek, Çemrin ile Telüşşam'dan gelen patikalar ile birleştiği yere dek;

50. O noktadan sonra, Telüşşam'dan gelerek kuzey-doğuya doğru belirli biçimde yönelen Kâfirçoş'u Kilis'e bağlayan patika ile;

51. Oradan Kâfirçoş'a doğru yönelerek Kâfir Harim'in, 700 metre güney - batısındaki tepenin üzerine giden patika ile;

52. Güney-doğu doğrultusunda bu tepeden Kâfir Harim Köyünün 1 km. güneyindeki derede bir noktaya giden bir düz çizgi ile;

53. O noktadan sonra, belirli derecede düz olup kuzey - doğuya yönelen bir çizgiyi izleyerek ve Sayu'nun yaklaşık 700 metre batısındaki dörtyol ağzına dek;

54. Oradan, Süep deresini izleyip doğuya doğru inerek, Süep deresinin güneye doğru yaptığı dirseğe dek;

55. Bu dirsekten sonra, Sayu (T) ve Hamili (T) yoluna dek batı-doğu doğrultusunu izleyen bir çizgi ile;

56. Bu noktadan Hamili'nin yaklaşık 1 Km. güney-doğusuna dek Sayu - Hamili (T) yolunu izleyerek;

57. Oradan, kuzeye doğru ve Kara Mezraa Habsa patikasını Kara Mezraa'dan yaklaşık 800 metre uzaklıkta bulunan bir noktaya dek izleyerek;

58. O noktadan sonra, Bigeydin Köyünden 1200 metre uzaklıkta ve bu Köyün kuzey-doğusuna giden iz üzerinde bulunan bir noktaya doğru bir düz çizgi ile;

59. Oradan, Küçük Bikir'den Tatamos'a bağlanan iz üzerinde ve bu izi kesen derenin 150 metre güneyindeki bir noktaya giden bir düz çizgiyi izleyerek;

60. Oradan, Cıldıraba'nın 300 metre güneyinde ve bu Köyden Tatanos'a giden izin üzerindeki bir noktaya ulaşan bir düz çizgiyi izleyerek;

61. Oradan sonra, Salhan'ın 800 metre güney batısındaki birleşme noktasına giden bir düz çizgiyi izleyerek;

62. O birleşme noktasından, 487 kot noktasındaki kayalıklı tepeye dek giden bir çizgiyi izleyerek;

63. Adıgeçen tepeden, doğuda 1100 metrede bulunan yolların birleştiği yere dek bir düz çizgiyi izleyerek;

64. O birleşme noktasından başlayarak, doğuya doğru ve Çobanbey İstasyonu yakınındaki tepe ile İstasyona giden izi izleyerek (İstasyonun kendisi Türk toprağında, Köy ise Suriye toprağında kalmak üzere).

İkinci Bölüm

Çobanbey İstasyonundan Nuseybin'e

Sınır, Nuseybin'e dek platformu Türk toprağında kalacak olan Bağdat Demiryolunu izleyecektir.

Demiryolu platformu parçalarından olması nedeniyle Çobanbey-Nuseybin kesiminin İstasyon ve garları ile demiryolunun işletilmesine yararlı olan bugünkü tüm döşenim ve donatımına Türkiye sahip olacaktır.

Bu demiryolunun işletilmesi için gerekli balastiyeler, demiryolları mensubu sayılmak üzere, iki ülkenin Bayındırlık Bakanlıklarınca en kısa bir süre içinde atanacaktır.

Cerablus limanı ile, limanı gara bağlayan demiryolunu Türkiye ve Suriye ortaklaşa kullanacaklardır.

Başlıca demiryolu ile Cerablus'u ırmak limanına bağlayan yan demiryolu arasındaki topraklar, resimler bakımından, serbest bölge sayılacaktır.

Cerablus limanında uluslararası bir Irmak Merkezi kurulacaktır.

Üçüncü Bölüm

Nuseybin'den Ceziretü İbni Ömer'e

Sınır, Nuseybin ile Ceziretü İbni Ömer arasında eski yolu izleyecek ve orada Dicle'ye ulaşacaktır.

Sınır taşlarını dikmekle görevli Komisyon, işbu yolu saptayacaktır.

Sınır ve Ceziretü İbni Ömer kesimleri ile yol Türkiye'ye kalacaktır. Ancak bu yolun kullanılmasında her iki ülke özdeş haklara sahip olacaktır.

Sınır taşlarını dikmekle görevli Komisyon, kurulmasından en geç 15 gün sonra, Çobanbey'den denize doğru çalışmalarına başlamış olacaktır. Bu son kesimin işaretlenmesi bitince, Komisyon Çobanbey'den Nuseybin'e doğru çalışmalarını sürdürecektir.

* * *

(2) SAYILI PROTOKOL

SUÇLULARIN GERİ VERİLMESİ

Madde 1. Her iki ülkede de 6 aydan fazla hapis cezasını gerektirip kamu hukuku kapsamına giren ağır ve hafif suçlar nedeniyle Tarafların adalet makamlarınca kovuşturma konusu olan ya da cezaya çarptırılmış bulunan kişiler, kendi yurttaşları kapsam dışı kalmak üzere, yapılacak istem üzerine, Bağıtlı Yüksek Taraflarca, karşılıklı olarak, birbirine teslim edilecektir.

Yakalama, tutuklama, hapiste tutma ve yollama harcamaları istemde bulunan Tarafça ödenecektir.

Siyasal nitelikteki suçlar için suçlular geri verilmiyecektir. Devlet Başkanı ve ailesi üyelerinin canına kıyma ise siyasal nitelikte suç sayılmayacaktır.

Taraflardan birinin yasasına göre ceza kovuşturması gerekiyorsa, suçlu geri verilmiyecektir.

Suçlu olarak geri verilmiş olan hiç bir kişi, geri verilme isteminden önce yapılmış bir yasaya aykırılık nedeniyle ve suçlu olarak geri verilme isteminin konusunun dışında bir yasaya aykırılık yüzünden kovuşturulamaz ve cezaya çarptırılamaz.

Madde 2. Suçlunun geri verilmesi istemleri, ağır ve hafif suçların niteliğini belirten ve gösteren tüm yargısal belgeler, yöntemine uygun biçimde diplomasi yolu ile gönderilerek yapılacaktır. Bununla birlikte, Türkiye Hükümetince yapılacak suçluların geri verilmesi istemlerinin, Türkiye'nin Berut'taki Başkonsolosluğu aracılığı ile Fransız Cumhuriyeti Hükümetinin Yüksek Komiserliğine sunulması geçerli sayılacaktır.

Ağır ve hafif suçların niteliğinin belirlenmesine ilişkin konular, işbu istemlerin sunulduğu Hükümetin saptayacağı her hangi bir yönetim ya da yargı makamınca incelenebilecek; ancak sözkonusu Hükümet bu incelemeyi ileri sürerek, vermesi gerekli yanıtını, istemin yapıldığı günden başlayarak 15 aydan fazla geciktirmeyecektir. Her bir geri çevirme durumunda, bunun gerekçesi bildirilecektir.

Suçlu olarak geri verilmesi istenilen her hangi bir kişi, eğer sığınmış bulunduğu ülkede yargısal kovuşturma konusu olmuş, ya da bir cezaya çarptırılmış bulunuyorsa, geri verilmesi işi, yargısal işlemlerin ya da ceza süresinin sonuna dek ertelenebilir.

Madde 3. Suçlunun geri verilmesi istemi ileri sürülmeden önce, onun kolluk gözetimi altına konulması istenirse, bu istem diplomasi yolu ile ya da Türkiyenin Berut'taki Başkonsolosluğu aracılığı ile bildirilecektir.

Eğer üç ay içinde o kişinin suçlu olarak geri verilmesi istemi yapılmamış olursa, kolluk gözetimi süresi bu üç ayı aşamaz.

* * *

(3) SAYILI PROTOKOL

SINIRDA ÖNLEMLER

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar, komşu sınır bölgelerinde yol kesme ve yağmacılık yapmak amaciyle hazırlıkta bulunan bir ya da bir çok silâhlı kişilerin işbu eylemlerini ve sınırı geçmelerini, ellerindeki her türlü olanak ile önlemeği, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Madde 2. 7. Maddede belirtilen yetkili makamlar, komşu sınır bölgelerinde yol kesme ve yağma yapmağa girişmek üzere bir ya da bir çok silâhlı kişilerin hazırlıklar yaptıklarını öğrendikleri zaman, karşılıklı olarak, durumdan birbirlerine hemen haber vereceklerdir.

Madde 3. 7. Maddede belirtilen yetkili memurlar, bulundukları topraklar üzerinde yapılmış olan her türlü eşkiyalık ve yağmacılık eylemlerinden hemen ve karşılıklı olarak, birbirlerine haber verecektir. Durum kendisine bildirilen Taraf makamları, buna yeltenenlerin sınırı geçmelerini, ellerindeki her türlü olanakla, önlemeğe çalışacaktır.

Madde 4. Komşu sınır bölgelerinde ağır ya da hafif bir suç işledikten sonra, öteki sınır bölgesine sığınmağı başarabilen bir kişiyi ya da kişileri, sığındıkları bölgenin makamları, ele geçirdikleri eşya ve silâhlariyle birlikte, onları uyruğu bulundukları Karşı Taraf makamlarına teslim etmek üzere, tutuklamak zorundadır.

Madde 5. Bağıtlı Yüksek Taraflar, gerekirse, işbu iyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesine ekli Suçluların Geri Verilmesi Protokolündeki koşullar çerçevesinde, tutuklu kişileri, karşılıklı olarak, geri vereceklerdir.

Madde 6. İşbu Sözleşmenin uygulanacağı sınır bölgeleri, Türkiye'yi Suriye'den ayıran tüm sınır çizgisi ve bu sınırın iki tarafında 50 km. derinliğindeki yerlerdir.

Madde 7. İşbu Sözleşmenin uygulanmasiyle görevli olan yetkili memurlar şunlardır :

Genel işbirliğini düzenlemek ve alınması gerekli önlemlerin sorumluluğunu üstlenmek üzere,

TÜRKİYE tarafından : Askersel sınır Komiseri

FRANSA tarafından : Halep Bölgesi Komutanı olan General;

Her birinin bölgeleri için :

TÜRKİYE Tarafından, Valilerin onamı ile :

1 — Dörtyol Kaymakamı
2 — Hassa Kaymakamı
3 — Gülküman Sınır Karakolu Komutanı
4 — Kilis Kaymakamı
5 — Akçakuyu Nahiye Müdürü
6 — Kersentaş Jandarma Karakolu Komutanı
7 — Birecik Kaymakamı
8 — Suruç Kaymakamı
9 — Resülayn Kaymakamı
10 — Nuseybin Kaymakamı
11 — Mardin Valisi

FRANSA Tarafından :

1 — İskenderun Garnizon Komutanı
2 — Kırıkhan Haberalma Subayı
3 — Hacılar Jandarma Karakolu Komutanı
4 — Raco Gezici Jandarma Komutanı
5 — Katma Karakol Komutanı
6 — İzaz Haberalma Subayı
7 — Sacur Jandarma Karakolu Komutanı
8 — Cerablus Karakolu Komutanı
9 — Arappınar Jandarma Karakolu Komutanı
10 — Telebyaz Karakolu Komutanı
11 — Resülayn Karakolu Komutanı
12 — Hasce Haberalma Subayı

Madde 8. Bağıtlı Yüksek Taraflar Türkiye - Suriye sınırının kesinlikle belirlenmiş olmasını gözönünde tutarak, sınır kapısı olmak üzere, Karakollar kuracaklardır. İşbu kapılardan başka sınır bölgesinin her hangi bir noktasından giriş ve çıkışı yasaklamağı, karşılıklı olarak,

yükümlenirler. Gerekli görüldükçe ve olanak bulundukça, bir biri ardı sıra, kurulacak olan bu karakolların yerleri her Hükümetçe kendi toprağı üzerinde, bir Türk karakoluna bir Suriye karakolu ve buna karşılık, bir Suriye karakoluna bir Türk karakolu rastlayacak biçimde, seçilip saptanacaktır.

Madde 9. (1) Suriye'de öteden beri sürü sürüme hakkı olan bir Türk aşireti Suriye topraklarına geçmek isterse, aşiret Beyi 15 gün önce durumu sınırın Türk makamlarına bildirecek ve onlara şu bilgileri verecektir :

a) Aşiretin erkeklerinin sayısı;

b) Sınır çizgisinin hangi noktasından geçeceği;

(2) Türk sınır bölgesinin yetkili makamları geçişe izin verirse Suriye sınır bölgesi makamlarına yukarıdaki bilgileri iletecektir.

(3) Buna karşılık, Türkiye topraklarında ötedenberi sürü sürme hakları olan ve Türk topraklarına geçmek isteyen aşiretler de özdeş işlemleri özdeş koşullar içinde yapacaklardır.

Madde 10. 8. ve 9. Maddelerde yazılı kısıtlayıcı önlemler 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşmasının 13. Maddesinde sözkonusu olan edinilmiş hakları zedelemeyecektir.

* * *

(4) SAYILI PROTOKOL

POZANTI - NUSEYBİN YOLUYLA SİVİL TAŞIMA İŞLERİ

Madde 1. Meydanı Ekbez ile Çobanbey arasında demiryolu çevresinden hiç ayrılmaksızın ve Suriye topraklarına girmeksizin trenle transit olarak gidip gelen Türk yolcuları ile Çobanbey ve Nuseybin arasında demiryolu çevresinden hiç ayrılmaksızın ve Türkiye topraklarına girmeksizin trenle transit olarak gidip gelen Suriyeli - Lübnanlı yolcuların pasaportları için vize işlemi kaldırılmıştır.

Madde 2. Pozantı - Nuseybin Demiryolunun Türk ve Suriyeli, memurları ve hizmetlileri, Kumpanya Müdürlüğünce kendilerine verilecek olup biçimi aşağıda adıgeçen Komisyon aracılığı ile saptanacak ve Türk memurları ve hizmetlileri için Fransız Cumhuriyetinin Adana'daki Konsolosunca ve Suriyeli memurlar ve hizmetliler için de Türkiye Cumhuriyetinin Halep'teki Konsolosunca ücretsiz vize edilecek olan kimlik belgesini üzerlerinde bulunduracaklardır.

Madde 3. İşbu Sözleşmenin imzası gününden başlayarak, 2 aylık süre içinde, Tarafların Temsilcilerinden oluşan bir Komisyon Halep'te toplanacaktır. Komisyon, sözkonusu kimlik belgelerinin biçimini saptayacak, trenlerin gerek Türk, gerek Suriye topraklarındaki tüm yolboyu üzerinde, memurlar ve hizmetlilerin gidiş-gelişlerini ve durak yerlerinde bekleme ve oturma koşullarını belirleyecektir.

Madde 4. Kumpanya Müdürünün bir yetkili Temsilcisi Komisyonun çalışmalar konusunda akla gelebilecek her türlü önerileri sunmak üzere Komisyonca kabul edilecektir.

* * *

(5) SAYILI PROTOKOL

POZANTI - NUSEYBİN DEMİRYOLUNDA ASKERSEL TAŞIMA İŞLERİ

Ankara Anlaşmasının "Türkiye, Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında, Çobanbey'den Nuseybin'e dek Türk toprakları üzerinde trenle askersel taşıma yapmak hakkına sahip olacaktır", yolundaki 10. Maddesine ve 20 Ekim 1921 günü Yusuf Kemal Bey ile Mösyö Franklin Bouillon'un [Anlaşma ile birlikte] imza ettiği "iki ülkenin yetkili Temsilcileri Türk - Fransız Anlaşmasının 10. Maddesinin 2. Fıkrasında yazılı yetkiyi kullanmak gereksinimini duyunca Taraflardan her birinin ötekine yeterli bir süre öncesinden haber vermesi gerekeceğini kabul eder" yolundaki Mektuba uygun olarak, askersel taşıma işleri aşağıdaki Protokol hükümlerine göre yapılacaktır.

Askersel trenlerle yapılacak taşıma işleri

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ya da Suriye ve Lübnan Yüksek Komiserliği gerek asker, gerek gereçler (savaş gereçleri, silâhlar, uçaklar, vb. ve Silahlı Kuvvetler için her türlü yiyecek) ve gerek karışık taşıma (asker ve gereçler) için bütün bir tren kaldırılmasını gerektirecek önemli taşımalar konusunda, taşımadan 5 gün önce ilgili Hükümetin yetkili makamlarına, kaldırılacak tren ve her trendeki yolcu ve yük vagonu sayısını belirtmek üzere, telgrafla haber verecektir.

Bu trenler en kısa yoldan gidecek ve Kilikya [Adana Bölgesi] ve Kuzey Suriye Tren Kumpanyasınca saptanacak yol tarifesi ancak taşıma hizmetinin kesinlikle zorunlu kıldığı durakları içerecektir.

Müslimiye'den geçecek olan Türklere ilintili taşımalar Halep'e uğramaksızın, transit olarak yolunu sürdürecektir.

Dolu iki vagondan fazla olup askersel trenlerle yapılmayan askersel taşıma işleri

Madde 2. Bu tür taşıma işleri, gerek Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, gerek Suriye ve Lübnan Yüksek Komiserliğince, taşımadan 48 saat önce telgrafla haber verilmesini gerektirecektir.

Vagonlar tarifeli ya da tarife dışı trenlere bağlanacaktır.

Türk birliklerinin Suriye topraklarından geçişlerinde en kısa yol izlenecektir. Böylece sözkonusu taşıma Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e ve, buna karşılık, Çobanbey'den Meydanı Ekbez'e dek Müslimiye yolundan yapılacak ve hiç bir subay ya da asker Halep'e gitmek isteğinde bulunmayacaktır.

Birlikler Müslimiye'de ancak tren karşılaşmaları için gerekli zaman süresince kalabilecekler ve vagonları içinde bekleyip istasyon üzerinden dışarı çıkamayacaklardır.

Bunun gibi, Fransız ya da Suriye birlikleri de trenin durduğu istasyonlarda ancak tarifenin tren karşılamaları için öngördüğü süre içinde kalabilecekler ve Türk topraklarında istasyonun dışına çıkarak Türk topraklarına girmeyeceklerdir. Bununla birlikte, sınırı demiryolunun oluşturduğu yerlerde Suriye topraklarına çıkabileceklerdir.

Bildirim süresi, bunun yapılacağı makama bildirimin geldiği andan başlar.

Bildirimi yapmağa yetkili makamlar Adana'da Türk ve Halep'te Fransız Demiryolu Askersel Komiserleridir.

Komiserler, telgrafla yapılacak bu bildirimin Adana ve Halep kentlerine gelmesinden sonra, 6 saat içinde, bildirimi aldıklarını duyurmak zorundadır. Her durumda, bildirim süresi ilgili Komiserin bulunduğu istasyonda, bildirimin alınmasından 6 saat sonra başlayacak ve bildirim süresinin sona ermesinden sonra taşımaya girişilecektir.

Bildirim Türk ya da Fransız Askersel Komiserleri aracılığı ile yapılacaktır.

En çok iki yük ya da yolcu vagonu ile
yapılacak askersel taşıma işleri

Madde 3. Bu tür taşıma, tarifeli ve tarife dışı trenler ile yapılacak ve bildirimi gerekli kılmayacaktır. Bununla birlikte, ötekilerinde olduğu gibi, bu taşıma işlerinde de en kısa yol izlenecektir.

Özellikle, Meydanı Ekbez ile Çobanbey arasında yapılacak taşımalar sırasında Türk askerleri Müslimiye'de beklemek zorunda kaldıkları zaman, askerler ve subaylardan hiç biri Halep'e gidemeyecektir.

Birlikler, Müslimiye'de istasyondan ayrılmayacak ve gerektiğinde, dostça bir davranış olarak, Fransız memurlarınca askerler için bir yatakhane ve subaylar için özel biçimde döşenmiş (karyola, şilte, yastık, masa, lûmba vb.) bir oda hazırlanacaktır.

Bunun gibi, Fransız ve Suriye askerleri de Türk toprakları üzerinde istasyondan ayrılarak Türk topraklarına giremeyecektir. Demiryolu, sınırı oluşturduğu zaman ise Suriye topraklarına girebilecektir.

Her durumda, işbu Protokol hükümlerinin uygulanması için askersel Komutanlara kesin emirler verilecektir.

Ankara, 30 Mayıs 1926

* * *

DIŞİŞLERİ BAKANI DR. TEVFİK RÜŞTÜ'NÜN FRANSA BÜYÜKELÇİSİ MÖSYÖ ALBERT SARRAUT'YA MEKTUBU

Sayın Büyükelçi, Ankara, 30 Mayıs 1926

Türkiye - Suriye ilişkilerinin düzenlenmesi için Ankara'da yapılan Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesini bütünleyici nitelikte olmak üzere, Ekselanslarına işbu Sözleşmenin 2. ve 14. Maddeleri konusunda aşağıdaki açıklamada bulunmakla onur duymaktayım.

Ortak sınırı işaretleyecek olan Komisyonun kurulmasına ilişkin 2. Maddeyi gözönünde tutarak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu Komisyonun şu biçimde kurulmasını kabul etmektedir :

Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri Komiser atayacak ve her Komiserin yanında, yalnız görüş bildirmek durumunda olmak üzere, iki yardımcı bulunacaktır.

Bundan başka, Komisyona üçüncü bir Devlet uyruğundan bir Başkan seçilecektir. Bu başkanın seçiminde Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında anlaşmaya varılamazsa, ilk başvuran Tarafın istemi üzerine, Danimarka Hükümetinden, kendi uyruğundan bir kişiyi ataması rica edilecektir. Taraflar bu atamayı kabul ettiklerini şimdiden açıklarlar.

Öte yandan, Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümüyle ilgili Hakem yöntemine ilişkin 14. Maddeye gelince, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu Maddenin şöylece uygulanmasını kabul eder :

Uyuşmazlık, kurulma biçimi sözkonusu Maddede açıklanan Komisyon'a bir Hakemlik Anlaşması yapılmak üzere sunulacaktır.

Hakemlik Anlaşmasiyle saptanan süre içinde Komisyonda bir anlaşmaya varılamazsa, ayrıca Komisyona tarafsız ülkelerden seçilecek bir ya da üç üyenin atanması konusunda da anlaşma olmamışsa, ilk başvuran Tarafın istemi üzerine, İsviçre Cumhurbaşkanından, kendi uyruğundan bir kişiyi Üst Hakem ataması rica edilecektir. Taraflar böyle bir atamayı kabul ettiklerini şimdiden açıklarlar.

Sayın Büyükelçi, en derin saygılarımın güvencesini kabul etmenizi dilerim.

Dr. Tevfik Rüştü

* * *

İMZA TUTANAĞI

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Dr. Tevfik Rüştü,

Ve Fransız Hükümetinin Türkiye'deki Büyükelçisi Sayın Albert Sarraut,

18 Şubat 1926 günü parafe edilip üzerinde kimi değişiklikler yapılması istenilen Metnin yerine geçmek üzere, Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesini imzalama konusunda anlaşmışlardır.

Öte yandan, 18 Şubat 1926 günlü imza Protokolünü imzalamak üzere, ek bir imza Protokolü yapılması konusunda anlaşmışlardır. İşbu Tutanak ile birlikte, 18 Şubat 1926 günü parafe ve 30 Mayıs 1926 günü imza olunan Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesini oluşturan belgelerin sayısı, böylece 9'a çıkmıştır.

Bugün imza edilen iki belge gereğince 1 sayılı Protokolün son Fıkraları ile 3 sayılı Protokolün 3. ve 4. Maddelerinde yapılan değiş-

şiklikler dışında, işbu Sözleşmenin eki olup 18 Şubat 1926 günü parafe edilen Protokoller olduğu gibi alıkonulmuştur.

Ankara'da, 30 Mayıs 1926 günü düzenlenmiştir.

A. SARRAUT Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

* * *

İMZA PROTOKOLÜ

İşbu Sözleşme, ekleriyle birlikte, 7 parçadan oluşan bir bütündür, ve 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşmasını bütünlemiş olup onun hükümlerini hiç bir biçimde değiştirmez.

Bu Sözleşme, karşılıklı yükümlerin uygulanmaya konulması bakımından, 1921 Bağıtlarının öngördüğü hükümlere dayanarak, onların içerikleri ve özellikle 1 sayılı Protokol ile gereksinimleri karşılayacak biçimde belirlenmiş bulunan Türkiye - Suriye sınırının işaretlenmesi konusunda olumlu bir gelişme olacaktır.

Suriye'de alınacak yönetimsel önlemler ya da Anayasa ne olursa olsun, Ankara Anlaşmasının 7. Maddesinin İskenderun Bölgesi için kabul ettiği özel yönetim biçimi her zaman gözönünde tutulacaktır.

* * *

EK İMZA PROTOKOLÜ

Öte yandan, Bağıtlı Yüksek Tarafların 24 Temmuz 1923 günlü Lozan Anlaşmasından ve 18 Şubat 1926 gününden önce yapmış oldukları uluslararası Bağıtlardan doğan hak ve yükümlerini işbu Sözleşme hiç bir biçimde zedelemeyecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların anlaşma yolu ile çözümlenmesi için Sözleşmenin 14. Maddesinde öngörülen Hakem yolunun Sözleşme ve eklerinin yorumlanmasında ve uygulanmasında çıkabilecek uyuşmazlıklara uygulanması da kararlaştırılmıştır.

Ankara'da 30 Mayıs 1926 günü düzenlenmiştir.

ALBERT SARRAUT Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

XIII

1926 TÜRKİYE İLE İNGİLTERE VE IRAK ARASINDA SINIR VE İYİ KOMŞULUK [MUSUL] ANDLAŞMASI VE 1936 UZATMA PROTOKOLÜ

Bu Andlaşma Türkiye'nin Misakı Milli sınırları içinde öngörülen Musul ve yöresinden vazgeçmesi sonucu, bugünkü Türk - Irak sınırını kesinlikle belirlemiş ve ayrıca iki komşu ülke arasındaki işbirliğinin ilk temelini atmıştır. Böylelikle, Irak'ta Manda yönetimini sürdüren İngiltere'nin Türkiye ile 1923 Lozan Andlaşmasından beri çözümlenemeyen Musul sorunu nedeniyle, gergin olan ilişkileri de yumuşamış, bu değişme İngiltere'nin siyasal etkisi altındaki öbür Batılı Devletlerin Türkiye'ye karşı davranışını da olumlu yönde etkilemiştir.

Olayların gelişmesi şöyle olmuştur :

Musul, Vilâyetinin önemli bir bölümü 30 Ekim 1918 Mondros Silâh Bırakışımı Sözleşmesi yapıldığı zaman Türkiye'nin elinde bulunuyordu. Ancak, İngiltere, Sözleşmenin "Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkınca, herhangi bir stratejik yeri işgal hakkına sahip olacaklardır" yolundaki 7. Maddesine dayanarak, bu bölgeyi 15 Kasımda işgal etmişti. Lozan Konferansında Türkiye Musul'un geri verilmesinde direnmiş, ama İngiltere buna yanaşmayınca, Andlaşmanın 3. Maddesiyle, sorunun 9 ay içinde iki Devlet arasında uzlaşma yolu ile çözümü, bir anlaşmaya varılmazsa, sorunun Milletler Cemiyeti Konseyine sunulması kararlaştırılmıştı.

Türk - İngiliz ikili görüşmeleri TBMM Başkanı Fethi (Okyar) Bey ile İngiltere'nin Irak'daki Yüksek Komiseri Sir Percey Cox başkanlıklarındaki kurullar arasında 19 Mayıs - 5 Haziran 1924'de İstanbul'da yapılmıştı. Bundan bir sonuç alınamayınca, İngiltere sorunu 6 Ağustosta Milletler Cemiyeti Konseyine götürmüştü [1].

Musul sorunu Konseyde 1924 Eylül ayında ele alınmış ve 16 Aralık 1925'de Konsey son kararını verinceye dek gündemde kalmıştır. Türkiye o sırada Milletler Cemiyetine üye bulunmamakla birlikte, ilgili Taraflardan biri olarak, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) başkanlığındaki bir heyetle temsil edilmişti.

İngiltere, Musul bölgesinde bulunan petrol kaynaklarını ve Irak'ın statejik önemini gözönünde tutarak, o sırada işgali altındaki Musul Vilâyeti topraklardan vaz-

[1] Musul sorunu üzerinde İstanbul'da, Milletler Cemiyeti Konseyinde ve La Haye Adalet Divanında yapılan görüşmelerin tutanakları ile alınan kararların metinleri için bak. Journal Officiel de la Société de Nations C., XIV (1925) ve XV (1926); "Frontière entre la Turquie et l'Irak", Cenevre; Cour Permanente de Justice Internationale, Série C., No. 10 : "Documents relatifs à l'Avis concultatif No. 12, sur l'Article 3/2 du Traite de Lausanne"; ayrıca Divan kararları dizisinde 12 sayılı karar metni, La Haye 1925. Özet bilgi ve kaynaklar için de Dictionnaire Diplomatique'te (Paris) Prof. Louis Le Fur'un yazdığı "Mossoul" maddesine bakılabilir.

geçmiyor ve bu statu quo'yu Türkiye'ye kabul ettirmeğe kararlı görünüyordu. Konsey'de, kendisinden başka, büyük Devletlerden Fransa ile İtalya'nın da desteğini, hatta onların Türkiye'ye baskı yapmalarını sağlamış, öbür Konsey üyelerini (Belçika, Brezilya, İspanya, Japonya, İsveç, Çekoslovakya ve Uruguay) etkisi altında tutmağa çalışmıştı.

Gerçi, Musul vilâyetinin 600 bin kişilik nüfusunda Türk topluluğu Kürtler ve Araplardan daha az sayıda idi ise de, Türk Hükümeti Kürt aşiretlerinin Irak'ı değil, Türkiye'yi seçeceğini bilerek, plebisit yapılmasını istiyordu.

Konsey iki Tarafın tezini de dinledikten sonra, durumu hem İngiliz ve Türk Hükümetleriyle, hem de Musul'da halk temsilcileriyle görüşmek ve yerinde incelemekle görevli bir Soruşturma Komisyonu kurulmasını 30 Eylül 1924'de kararlaştırmıştı. Eski Macar Başbakanlarından Kont Teleki (ki Komisyona başkanlık edecekti), İsveçli Wirsen ve Belçikalı Albay Paulis'ten oluşan Komisyona, Irak'taki incelemeler sırasında, İngiliz ve Türk delegeler ile uzmanlar yardımcı olacaktı.

Komisyon, çalışmalarını sürdürürken, İngilizler bir yandan Irak'ta Türk delegesine zorluklar çıkarıyor, öte yandan sınır bölgesinde kuzeye doğru yeni topraklar işgal ediyordu. Bu durumda bölgede kanlı olaylar ortaya çıkmıştı.

İş uzayıp, sınırda statu quo bile tehlikeye girince, Konsey, Brüksel'de yaptığı bir toplantıda, 29 Ekim 1924 günü aldığı bir kararla, "geçici olarak" bir sınır tanımı ortaya koymuştu. Statu quo'ya uygun olan bu sınırı (Brüksel sınırı) geçici niteliği nedeniyle Türkiye'de kabul etmişti. Konsey ayrıca sorunu izlemek ve kendisine önerilerde bulunmak üzere, İsveç, İspanya ve Urugay temsilcilerinden oluşan bir özel Komite (Comité du Conseil) kurmuştu.

Soruşturma Komisyonu raporunu 16 Temmuz 1925 günü Konseye sunmuştu. Raporda, plebisitin ancak tarafların oybirliği ile olabileceğini de belirtmişti ki, İngiltere plebisiti zaten kabul etmiyordu.

Konseyin, bu rapordaki bilgiler ışığında son kararını vermesi beklenirken, ortaya hukuksal bir önsorun çıkmıştı: Konseyin Lozan Andlaşmasının 3. Maddesinin 2. Fıkrasına dayanarak alacağı kararın niteliği bir hakem kararı gibi zorlayıcı mı, yoksa öğütleme (recommendation), ya da arabuluculuk (médiation) mu olacaktı? Bundan başka, karar oybirliği ile mi, yoksa çoğunlukla mı olacaktı? İlgili iki Devlet oylamaya katılacak mıydı?

Özel Komitenin önerisi üzerine, Konsey, 19 Eylül 1925'de bu konularda La Haye Adalet Divanından danışma görüşü istemeği kararlaştırmıştı.

Türkiye Konseyin bir hakem gibi zorunlu nitelikte karar almasından çekindiğinden, Dr. Tevfik Rüştü 8 Ekimde Divan Başyazmanına yolladığı bir telgrafta, sorunun siyasal bir nitelik taşıdığını, Lozan'ın 3/2. Maddesinin hakemlik niteliğinde bir kararı gerektirmediğini, bu durumda Türk Hükümetinin Divan'a temsilci göndermiyeceğini bildirmişti.

Divan, 21 Kasım 1925 günü vardığı kararda, gerekçeleri anlatıldıktan sonra, Konseye şu görüşü bildirilmişti.

"1. Milletler Cemiyeti Konseyinin, Lozan Andlaşmasının 3. Maddesinin 2. Fıkrası uyarınca alacağı karar Taraflar için uyulması zorunlu olacak ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırın kesinlikle saptandığını gösterecektir.

"2. Kararın oybirliği ile alınması gerekecek; Tarafların temsilcileri oylamağa katılacak, ancak onların oyları oybirliğinin hesabında sayılmayacaktır".

Konseyin 8 Aralık günlü toplantısında, İngiltere Divan kararını olumlu karşıladığını, Türkiye ise Divanın Lozan'ın 3/2. Maddesini böyle yorumlamasını kabul edemeyeceğini, bunun Lozan Andlaşması onaylanırken TBMM'nin yaptığı yorumu da aykırı düştüğünü, ancak ilgili Tarafların oyları ile birlikte, oybirliği ile karar alınabileceğini bildirmişti.

Konsey, Türkiye'nin görüşünü kabul etmemiş ve Özel Komitenin raporunda ileri sürülen gerekçeler ve önerileri benimseyerek, Türkiye'nin Lozan'ın 16. Maddesiyle, sınırlarının ötesindeki topraklardan zaten vazgeçtiği yolunda bir yorumla, 16 Aralık 1925'de son kararını vermişti. Karar üzerine Dr. Tevfik Rüştü, böyle bir kararın Hükümetinden aldığı yetkilere de son vermiş olduğunu açıklamıştı.

Konsey kararının 1. Maddesinde "Türkiye ile Irak arasındaki sınır aşağıda gösterildiği üzere saptanacaktır" denilmekte ve Konseyin Brüksel'de kabul ettiği, statu quo'ya uygun kararın metni verilmektedir. (Musul vilayetinin tümünü Irak'ta bırakan bu sınırın tanımı 1926 Türk - İngiliz Andlaşmasına da geçmiştir).

2-4. üncü Maddelerde ise, İngiliz Hükümetinin manda yönetimini 25 yıl daha sürdürmek üzere Irak ile yeni bir Andlaşma yapıp bunu Konsey'e sunması; Türkiye ile bu sınırın işaretlenmesine girişilmesi; İngiliz Hükümetince Kürtler yararına yönetimsel düzenlemeler getirilmesi ve Soruşturma Komisyonunun önerilerinden esinlenerek, halkı yatıştırıcı ve onun tümünü koruyucu ve ticarete işlerlik kazandırıcı önlemler alması istenilmektedir.

Bu kararın oybirliği ile alındığı Konsey toplantısına Türkiye katılmamıştı. Orada vereceği karşıt oy zaten hesaba katılmayacaktı. Dr. Tevfik Rüştü Konsey Başkanına yolladığı bir yazıda, Konseyin uzlaştırıcı rol oynaması gereken, bir Devletin egemenlik hakların sözkonusu olduğu bir sorunda, o Devletin rızası alınmadan verilen bir kararın onun haklarını ortadan kaldırmayacağını bildirmişti.

Bununla birlikte, Türkiye yapılan oldubittiyi değiştirmek için İngiltere'ye savaş açmak gibi o günün koşulları içinde düşünülemeyecek bir yola girmek istememiş, 1926 yılında İngiltere ile yeniden görüşmelere girişmiş ve bu sınır uyuşmazlığını, kimi ödünler karşılığında, statu quo'yu kabul ederek sona erdirmişti.

Ankara'da imzalanan 5 Haziran 1926 Andlaşması iki gün sonra Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmış [2] ve, 17. Maddesi uyarınca, onay belgelerinin Ankara'da verişildiği 18 Haziran 1926 günü yürürlüğe girmiştir.

Bu Andlaşmaya uygun olarak, Irak ile dostça ilişkiler yavaş yavaş gelişmiş; iki taraf 1928 yılında karşılıklı olarak Elçilikler kurmuş, ilk Irak Elçisi Salih Nıshat 16 Ocak 1928'de Ankara'da; ilk Türk Elçisi Lütfi (Tokay) da Bağdad'ta 21 Aralık 1929'da güven mektuplarını sunmuştur.

1930 yılında İngiltere, Habbaniye ve Şuiba üslerini ve kimi ayrıcalıklarını korumak koşulu altında, Irak ile, bu ülkenin bağımsızlığını tanıyan bir Andlaşma bağıt-

[2] 7 Haziran 1926 gün ve 911 sayılı yasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanan Andlaşmanın yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 7, s. 2733 (1512). Ayrıca bak.: 64 LONTS, 379. Reg. No. 1510.

layınca – ki Irak'ın 1932'de Milletler Cemiyetine girmesiyle manda yönetimi de son bulmuştur – Türk - Irak ilişkileri daha serbest bir gelişme göstermeğe başlamıştır. 1932 yılında Oturma Sözleşmesi, Suçluların geri verilmesi Andlaşması, bir de Ticaret Andlaşması imzalanmış; 1938'de ise bir Veteriner Sözleşmesi yapılmıştır[3].

* * *

Andlaşmanın Birinci Kesimi Sınır ile ilgilidir.

1. Madde Türk - Irak sınırının Milletler Cemiyetinin "Brüksel Sınır Çizgisi" adıyla benimsediği çizginin Andlaşmaya ekli bir metinde belirtildiğini, ancak bunda küçük bir değişiklik yapıldığım, 2. Madde ise onun haritasının eklendiğini açıklamıştır.

3. Madde sınırı toprak üzerinde işaretleyecek Komisyonun kuruluş biçimini, kararlarını, çalışmalarını vb. düzenlemektedir. Komisyon 1927-29 yıllarında sınırı işaretlemiş ve bir son protokol düzenlemiştir.

Bu sınır çizgisinin çağdaş yöntemlerle yeniden işaretlenmesi için iki Devlet arasında 1981'de bir Protokol imzalanmış ve bu Irak'tan sonra Türkiye tarafından da onaylanmıştı (22 Ekim 1981 günlü 2545 sayılı yasa). Kurulacak bir ortak Komisyonun 331 km.lik sınırı, 1982 yılından başlamak üzere, üç yıl içinde işaretlenmesi bekleniyordu.

5. Madde ise bu sınırın kesinliğini ve bozulmazlığını belirtmektedir. Sınırın belirlenmesi sonucu, uyrukluk değişmeleri işi ise, 4. Madde ile düzenlenmektedir.

İkinci Kesim İyi Komşuluk ilişkileriyle ilgili olup (Madde 8-13) sınırda eşkiyalara karşı alınacak önlemler, sınırın denetlenmesinde görevli memurlar ve Karma Sınır Komisyonun kuruluş ve işlemleri açıklanmaktadır.

Genel hükümleri içeren Üçüncü Kesime gelince :

14. Madde 25 yıl süre ile, Türkiye'nin Irak'ın belirli petrol gelirlerinden %10 pay alacağını belirtmektedir. Andlaşmaya ekli olarak, İngiltere ve Irak yetkili Temsilcilerinin Türkiye Dışişleri Bakanına sundukları Mektupta, Türkiye'nin bu payını, isterse 500 bin İngiliz Lirası nakit olarak alabileceği yazılıdır ki, Türkiye bunu yeğ tutacaktır.

Bu petrol geliri payı, Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmesinin bir karşılığı olarak öngörülmüştür.

15. Madde, Tarafların, Suçluların geri verilmesi için ivedilikle bir Andlaşma yapmasını öngörmektedir ki, bunun ancak 1932 yılında gerçekleştiğine yukarıda değinmiştik.

16. Madde, Musul sorunu ortada olduğu sürece o bölgede Türkiye yararına çalışmış kişilere güvence vermek ve onları genel bir aftan yararlandırmak amacını gütmektedir.

Andlaşmanın yürürlük süresi konusuna gelince : Sınır ve uyrukluk durumuyla ilgili Birinci Kesim ve ona bağlı sınır tanımına ilişkin metin ile genel hükümleri içeren Üçüncü Kesimi için bir süre öngörülmemiştir; çünkü kesindir. Başka deyişle, sınır değiştirilmemek üzere çizilmiştir; öbür hükümler de uygulanınca varlık nedenlerini yitirmiş olacaktır. Buna karşılık, İyi Komşuluk ilişkilerine konusundaki İkinci Kesim

[3] Bu dört Bağıtın metinleri için bak. Düstur, Ter. III, C. 13, s. 524; C. 14, s. 238 ve C. 22, s. 489.

hükümlerinin 10 yıl yürürlükte kalması öngörülmüş; ancak Taraflardan herhangi biri, isterse bu Kesime 2 yıl sonra son verebilme olanağına sahip kılınmıştır. 2 yıl sonunda, böyle bir yola gidilmediğinden, sözkonusu Kesim, 18 Temmuz 1936 gününe dek yürürlükte kalmıştır.

Taraflar 8 Aralık 1936 günü Bağdat'ta yapılan bir Mektup verişimi ile, 1926 Andlaşmasının 2. Kesimi hükümlerinin yürürlüğünü – yeni bir Andlaşma yapılmasına değin – süresiz olarak uzatmışlardır; ama 2 yıl sonra ona son vermek olanağını da saklı tutmuşlardır.

Sözkonusu Mektupların[4] özelliğinden biri, onların – İngiltere'nin Manda yönetimi 1932 yılında sona erdiğinden – yalnız Türkiye ve Irak arasında imza edilmiş olmasıdır. Öteki özelliği ise, Andlaşmanın 13. Maddesinde anılan Sınır Komisyonunun daha sık ve düzenli toplanmasını öngörmesidir.

İki Devlet, 1937 Sâd - Âbad Paktı içinde siyasal bir dayanışma içine girecektir (Kitabın XXXV. sırasındaki Bağıta bakılması).

İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye ile Irak arasında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği ilişkileri en geniş bir kapsam içinde düzenlenmek üzere, iki Devlet Ankara'da 29 Mart 1946 günü yeni bir Andlaşma yapmıştır. (Bu Andlaşma Kitabımızın II. Cildinde yer alacaktır). 1. Maddesinde "1926 Andlaşması ile belirlenmiş ve çizilmiş sınıra saygı" gösterileceğini vurgulayan bu yeni Andlaşma ile yukarıda sözkonusu 2. ve 3. Kesim hükümleri ve onun yürürlüğünü uzatan Mektuplar da kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

* * *

[4] 28 Nisan 1937 gün ve 3162 sayılı bir yasa ile onaylanan bu Mektupların yasal metinleri için bak. Düstur, Ter. III, C. 18, s. 566 (240).

TÜRKİYE İLE İNGİLTERE VE IRAK ARASINDA TÜRK - IRAK SINIRI VE İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ ANDLAŞMASI

(Traité entre la Turquie, le Royaume Uni et l'Irak, relatif à l'établissement de la Frontière entre la Turquie et l'Irak)

Ankara, 5 Haziran 1926

(Metin)

Bir yandan,

Türkiye Sayın Cumhurbaşkanı,

Ve öte yandan,

Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı, Denizaşırı Britanya Ülkeleri Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru ile Yüce Irak Kralı;

Lozan'da imza edilen 24 Temmuz 1923 günlü Andlaşmanın Türkiye ile Irak arasındaki sınırın belirlenmesine ilişkin hükümlerini gözönünde tutarak, Irak'ı bağımsız bir Devlet ve onunla İngiltere arasında yapılmış 10 Ekim 1922 ve 13 Ocak 1926 günlü Andlaşmalara dayanan özel ilişkileri tanıyarak, sınır bölgesinde aralarındaki uyum ve anlayışı bozabilecek her türlü olayı önlemek isteğiyle;

Bu konuda bir Andlaşma yapmağa karar vermişler ve aşağıda yazılı yetkili Temsilcilerini atamışlardır.

Türkiye Cumhuriyetinin Sayın Başkanı :

İzmir Milletvekili ve Türkiye Cumhuriyetinin Dışişleri Bakanı, Sayın Dr. Tevfik Rüştü;

Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı, Denizaşırı Britanya Ülkeleri Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

Yüce Britanya Kralının Türkiye Cumhuriyetindeki Büyükelçisi ve olağanüstü Temsilcisi Sayın Sir Ronald Charles Lindzey, K.C.M.G., C.B.C.V.D.;

Irak'ın Yüce Kralı :

Irak Ulusal Savunma Bakan Vekili Albay Sayın Nuri Said., S.M.J.D.S.O.

Adıgeçenler, geçerli ve yöntemine uygun yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

BİRİNCİ KESİM

Türkiye ile Irak arasındaki Sınır

Madde 1. Türkiye ile Irak arasında sınır, Milletler Cemiyetinin 29 Ekim 1924 günlü oturumunda kararlaştırılmış çizgiye uygun olarak, aşağıdaki biçimde kesinlikle belirtilmiştir.

(Brüksel Sınır Çizgisinin Tanımı)

– Eklidir –

Bununla birlikte, sözkonusu bu sınır Aşuta ve Alamun güneyinde, bu iki yeri birbirine bağlayan yolun Irak topraklarından geçen kesimini Türk toprakları içinde bırakmak üzere, değiştirilmiştir.

Madde 2. Son Fıkrası saklı kalmak üzere, 1. Madde ile belirlenen sınır çizgisi işbu Andlaşmaya bağlı 1/250.000 ölçeğindeki harita üzerinde gösterilmiştir.

Metin ile harita arasında aykırılık görülürse metin geçerli olacaktır.

Madde 3. Birinci Maddede tanımlanan sınır çizgisini toprak üzerinde işaretlemek üzere bir Sınır Komisyonu kurulacaktır. Bu komisyon Türkiye Hükümetince atanacak iki ve Britanya ve Irak Hükümetlerince ortaklaşa atanacak iki yetkili temsilci ile, kendisi kabul ederse, İsviçre Cumhurbaşkanınca İsviçre uyruklu bir başkandan oluşacaktır. Komisyon en kısa sürede ve en geç bu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak 6 ay içinde toplanacaktır. Komisyonun kararları çoğunlukla alınacak ve buna tüm Bağıtlı Yüksek Tarafların uyması gerekecektir.

Sınır Çizimi Komisyonu, her durumda, işbu Andlaşmadaki tanımları en yakın biçimde izlemeğe çalışacaktır. Komisyonun giderleri Türkiye ve Irak arasında eşit olarak bölüşülecektir. İlgili Devletler, Komisyonun görevini yapabilmesi için, gerekli yerleşme, işçi, gereçler (kayıklar, işaret taşları) ile ilgili tüm konularda, gerek doğrudan doğruya, gerek yerel makamlar eliyle, ona yardım etmeği yükümlenirler.

Sözkonusu Devletler, bundan başka, Komisyonca konulacak nirengi noktalarına, sınır işaretlerine, kazık ve öbür işaretlere uymayı yükümlenirler.

Sınır işaretleri birinden öteki görünebilecek biçimde konulacak ve üzerlerine sayısı yazılacaktır. Bunların yerleri ile sayıları bir harita üzerinde gösterilecektir.

Sınırın belirlendiğini gösteren kesin tutanak ve ona ekli haritalar ve belgeler üçer örnek olarak düzenlenecek ve bunlardan ikisi sınırdaş devletlerin hükümetlerine, üçüncüsü ise, aslına uygunluğu onaylanmış örnekleri Lozan Andlaşmasını imza eden Devletlere sunulmak üzere, Fransız Cumhuriyeti Hükümetine verilecektir.

Madde 4. Birinci Madde uyarınca Irak'a bırakılan topraklardaki halkın uyrukluğu sorunu Lozan Andlaşmasının 30-36. Maddelerine göre çözüme kavuşturulacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar Lozan Andlaşmasının 31., 32. ve 34. Maddelerinde öngörülen seçme hakkının bugünkü Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak iki ay süre için geçerli olabileceğini kararlaştırmışlardır.

Bununla birlikte, Türkiye sözkonusu halktan seçme haklarını Türkiye uyrukluğu için kullananların işbu haklarını tanıma konusunda serbestliğini saklı tutar.

Madde 5. Bağıtlı Taraflardan her biri 1. Maddede belirlenen sınır çizgisinin kesinliğini ve bozulmazlığını kabul ederek, bunu değiştirmeği amaçlayan her hangi bir girişime geçmekten sakınmayı yükümlenir.

İKİNCİ KESİM

İyi Komşuluk İlişkileri

Madde 6. Bağıtlı Yüksek Taraflar, bir ya da bir kaç silâhlı kişinin sınır bölgelerde yağmacılık ya da eşkıyalık yapmak amacıyle girişecekleri hazırlıklara ellerindeki tüm olanaklarla karşı koymağı ve bunların sınırdan geçmelerini önlemeği karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Madde 7. 11. Maddede yazılı yetkili memurlar sınır bölgesinde yağmacılık ya da eşkıyalık yapmak üzere bir ya da bir kaç silâhlı kişinin hazırlıklarda bulunduğunu öğrendiklerinde, bunu karşılıklı olarak ve ivedilikle birbirlerine bildireceklerdir.

Madde 8. 11. Maddede yazılı yetkili memurlar, bulundukları yerlerde yapılmış olabilecek tüm yağmacılık ve eşkıyalık eylemlerinden, karşılıklı olarak, birbirlerine haber vereceklerdir.

Haber verilecek Taraf memurları, ellerindeki tüm olanakları ile bunları yapanların, sınırdan geçmelerini önlemeğe çalışacaktır.

Madde 9. Silâhlı bir ya da bir kaç kişi sınır bölgesinde bir ağır ya da hafif suç işledikten sonra öteki sınır bölgesine sığınmağı başarırsa oranın makamları bu kişileri silâhlarıyle ve yağma ettikleri eşya ile birlikte, uyruğu bulunduğu Tarafın makamlarına teslim etmek üzere, yasa uyarınca tutuklamak zorundadır.

Madde 10. Andlaşmanın işbu Kesiminin uygulandığı sınır bölgesi Türkiye'yi Irak'tan ayıran tüm sınır ile bu sınırın iki yanında 75 Km. derinliğindeki topraklardır.

Madde 11. Andlaşmanın işbu kesimini uygulamakla görevli, yetkili memurlar şunlardır :

Genel işbirliğini düzenlemek ve alınacak önlemlerin sorumluluğunu üstlenmek üzere;

Türkiye tarafından : Sınır Askersel Komutanı.

Irak tarafından : Musul ve Erbil Mutasarrıfları.

Yerel bilgilerin ve ivedi bildirilerin verişimi için;

Türkiye tarafından : Valilerin onamı ile atanacak memurlar.

Irak tarafından : Zako, Amadiye, Tibar, Rovandoz Kaymakamları.

Türkiye ve Irak hükümetleri gerek 13. Maddede sözü edilen Sürekli Sınır Komisyonu aracılığı ile, gerek diplomasi kanalından birbirine haber vererek, yönetimsel nedenlerle, yetkili memurların çizelgesini değiştirebilirler.

Madde 12. Türkiye ile Irak memurları, öteki Taraf uyruğundan olup kendi toprakları üzerinde bulunan aşiret beyleri, şeyh ya da öteki üyeleri ile resmi ya da siyasal niteliğe sahip her türlü iletişimden kaçınacaklardır. Bağıtlı Taraflar, sınır bölgesinde öteki Devlete karşı yöneltilmiş hiç bir propaganda örgütüne ve kuruluşuna izin vermeyeceklerdir.

Madde 13. Andlaşmanın işbu Kesiminin hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak ve genellikle sınır üzerinde iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek üzere, zaman zaman Türkiye ve Irak Hükümetlerince karşılıklı olarak atanacak eşit sayıda memurlardan oluşan bir Sınır Komisyonu kurulacaktır.

Bu Komisyon en az 6 ayda bir kez ve, durum gerektirirse, daha çok toplanır.

Sıra ile Türkiye ve Irak'ta toplanacak olan bu Komisyon, Andlaşmanın bu Kesiminin hükümlerinin yerine getirilmesine ilişkin işleri ve

ilgili sınır bölgeleri memurlarınca üzerinde anlaşma sağlanamayan öbür her türlü sınır sorunlarını dostça çözmekle görevli olacaktır. Komisyon işbu Andlaşmanın yürürlüğe girdiği günden sonra iki ay içinde ilk kez Zako'da toplanacaktır.

ÜÇÜNCÜ KESİM

Genel Hükümler

Madde 14. Her iki ülke arasında ortak çıkarlar alanını genişletmek amacıyle, Irak Hükümeti işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak 25 yıl süre ile, aşağıda gösterilen gelirlerin % 10 unu Türkiye Hükümetine ödeyecektir.

a) 14 Mart 1925 günlü ayrıcalık Sözleşmesinin 10. Maddesi uyarınca "Turkish Petroleum" Kumpanyasından,

b) Yukarıda anılan Ayrıcalık Sözleşmesinin 6. Maddesi uyarınca petrol ihraç edebilecek olan Ortaklıklardan ya da kişilerden,

c) Sözkonusu Ayrıcalık Sözleşmesinin 33. Maddesi uyarınca kurulabilecek yan Ortaklıklardan.

Madde 15. Türkiye ile Irak, Dost Devletler arasında yerleşmiş yöntem uyarınca, bir suçluların geri verilmesi Andlaşması yapmak üzere ivedilikle görüşmelere girişmeği kararlaştırmışlardır.

Madde 16. Irak Hükümeti kendi ülkesinde oturan kimi kişileri, işbu Andlaşmanın imzasına dek, Türkiye lehindeki düşünce ve siyasal eylemleri nedeniyle, tedirgin etmemeği ve onlara en geniş anlamında bir genel af tanımağı yükümlenir.

Bu konuda verilmiş mahkeme kararlarının hepsi geçersiz kılınacak ve sürdürülmekte olan tüm kovuşturmalar durdurulacaktır.

Madde 17. İşbu Andlaşma, onay belgelerinin verişimiyle yürürlüğe girecektir.

İşbu Andlaşmanın İkinci Kesimi, Andlaşmanın yürürlüğe girdiği günden başlayarak 10 yıl süre ile yürürlükte kalacaktır.

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girdiği günden başlayarak, 2 yılın sonunda Bağıt'lı Taraflardan her biri sözkonusu Kesimi kendisi açısından ortadan kaldırmak hakkına sahip bulunacaktır.

Ortadan kaldırma, onun bildirildiği günden başlayarak bir yıl sonra geçerli olacaktır.

Madde 18. İşbu Andlaşma Bağıtlı Yüksek Taraflarca onaylanacak ve onay belgeleri ivedilikle Ankara'da verişilecektir. Andlaşmanın aslına uygun örnekleri Lozan Andlaşmasını imza eden Devletlere sunulacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişler ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 5 Haziran 1926 günü, üç örnek olarak, düzenlenmiştir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ R. C. LINDZEY

* * *

EK

Türkiye ile Irak arasındaki sınır,

Türkiye ile Irak arasındaki sınır çizgisi, Milletler Cemiyetinin 29 Ekim 1924 günkü oturumunda kararlaştırılmış çizgiye uygun olarak, aşağıdaki biçimde kesinlikle belirlenmiştir.

Dicle Irmağı ile Habur çayının birleşme noktasından başlayıp Habur çayının orta çizgisi ya da talveğini izleyerek, bu çayın Hazil çayı ile birleştiği yere dek;

Siyomez'den geçen çay kavşağının kaynağına doğru 3 km. uzaklıktaki bir noktasına dek Hazil çayının orta çizgisi ya da talveği;

Bu noktadan başlayarak Siyomez'den geçen çay kolu havzasının kuzeyindeki tepeye dek doğuya doğru giden bir düz çizgi;

Bu havzanın kuzeyindeki tepeden Bilakiş dağına dek;

Bu noktadan başlayarak Bayco çayının Robozak'daki kolunun kaynağına dek;

Bu çay ile Robozak'ın doğu-güneydoğusundaki 6834 yüksekliğinden inen çayın Rodozak'ın güneyindeki kavşak yerine dek;

6834 yüksekliğindeki tepeden, onun kuzey-kuzeydoğusundaki boğaza dek bir düz çizgi;

Doğu doğrultusunu izleyerek bu boğazdan inen küçük çay talveğinin Habor çayı ile birleşme noktasına dek;

Habor çayı ağzına doğru yaklaşık 1,5 km. boyunca bu çayın Aroş ve Ceramos bölgesinden inen bir çay ile birleşmesine dek;

Bu çayı izleyerek, Kâşure'den gelen çayın kuzeyde bırakarak birincisi Ceramos'tan ve ikincisi Aroş'tan inen iki önemli kolun birleşme noktasına dek;

Bu birleşme noktasından yukarıda anılan iki kolun arasındaki suların bölündüğü çizgi üzerinde 6571 yüksekliğine doğuya doğru varan bir vâdi talveği;

Yukarıda anılan yüksekliğin doğusundaki 9063 yüksekliğine dek suların bölündüğü çizgi ve sonra Lizen çayı havzasının güney tepesi ile Ceramus'tan gelen kol havzası ve doruğunun birleşme noktasına dek;

Oradan inen Zap çayı kolu havzasının kuzey tepeleri boyunca, bu doruk çizgisi;

Özkaya'nın yaklaşık 2 km. batı-kuzeybatısındaki doruğuna dek;

Özkaya'nın yanında ve kuzey doğusunda bulunan bu doruğun Zap kolunun kaynağına dek bir düz çizgi;

Zap çayına dek bu kolun yatağı;

Zap çayı ağzına doğru Bayçoka'nın 1 km. güneyindeki bir noktaya dek;

Bebehi'nin güneyinden ve Çal'ın kuzeyinden geçen çay havzasının doruğuna dek doğru doğrultusunda;

Berican'dan geçen Zap kolunun güney doruk çizgisi boyunca uzanan ve Şilok'un batı-güneybatısında Avmarek'in kaynağına yakın bulunan noktaya dek bir düz çizgi;

Anılan kaynağa dek bir düz çizgi;

Bu kaynaktan Avmarek'in batı kolu, Kesrik ve Nervek arasındaki boğaza inen küçük çayın kavşağına dek;

Bu küçük çay, kendi kaynağına dek;

Kavşağı Nervek kuzeyindeki Avmarek'in doğu kolundan ayrılan suya dek en kısa uzaklık;

Bu su kendi ağzına dek;

Anılan kavşaktan Avmarek ile Rudbarşin sularının ayrıldığı doruk çizgisine olan en kısa uzaklık;

Bu doruk çizgisi, Şeyh Muammer yanında ve kuzeyinde bu çaya akan Rutbarşin kolunun kaynağına en yakın olan noktaya dek;

Bu kaynağa dek bir düz çizgi;

Yukarıda anılan Rutbarşin kolunun Deh'in biraz güneyinden geçerek aktığı yere dek yatağı(*)

Bu çay kendi kaynağına dek;

Bu kaynaktan Rutbarşin ve Herki'nin doğu yanındaki Şemsi-Dinan kolu sularını ayıran doruk çizgisine dek en kısa uzaklık;

Bu noktadan işbu kolu besleyen en yakın çaya en kısa uzaklık;

Bu çay ve anılan kol, Şemsidinan suyuna dek;

Bu kavşaktan Şemsidinan suyu havzasının güney tepesine en yakın uzaklık;

Bu tepe (Boyah)'ın doğu ve kurbundan geçen Hacıbey çayı ve kolunun arasındaki doruk çizgisiyle birleşme noktasına dek;

En kısa bir düz çizgi olmak üzere Hacıbey çayına dek uzanan bu doruk çizgisi;

Hacıbey çayı kaynağına doğru İran sınırına dek;

* * *

İNGİLTERE BÜYÜKELÇİSİ SİR RONALD CHARLES LİNDZEY VE IRAK YETKİLİ TEMSİLCİSİ NURİ SAİD PAŞA'NIN TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANI Dr. TEVFİK RÜŞTÜ'YE MEKTUP - NOTASI

Saym Dışişleri Bakanı, Ankara, 5 Haziran 1926

Bugün aramızda imza edilen Andlaşmanın 14. Maddesine değinerek şunu açıklarız ki, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasını izleyen 12 ay içinde Türkiye Hükümeti o Maddede sözkonusu olan yıllık paylarını sermayeye çevirmek isterse, Irak Hükümetine bunu bildirecek ve Irak Hükümeti bu bildirim üzerine, 30 gün içinde, o Madde hükmünün bütünüyle yerine getirilmesi için Türkiye Hükümetine 500 bin İngiliz Lirası ödeyecektir.

Öte yandan şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti sözkonusu yıllık payının, bir üçüncü Tarafın ödemeye hazır olabileceği

---

Bu tümce, 28 Nisan 1927'de Ankarada Dışişleri Bakanı Dr. Tefik Rüştü ile İngiltere Büyükelçisi Clerk'ın, Andlaşmanın kaleme alınışında yapılan küçük bir yanlışlığın düzeltilmesi için veriştikleri Mektuptaki doğru anlatımına göre yazılmıştır Bak. 64, LONS, 392.

değerden daha yüksek olmamak üzere, tercihan Irak Hükümetine satınalma olanağını vermeden, elinden çıkarmamağı yükümlenir.

Verişilen işbu Notaların bugün imza olunan Andlaşmanın bütünleyici bir parçasını oluşturması kararlaştırılmıştır.

Bu vesiyle ile, en derin saygılarımızı yeniden sunarız.

LINDZEY NURİ SAİD

Türkiye Dışişleri Bakanının Sir Charles Lindzey ve Nuri Said Paşa'ya yanıtları

(Yukardaki Mektubun özdeşi)

* * *

TÜRKİYE İLE İNGİLTERE VE IRAK ARASINDA 5 HAZİRAN 1926 GÜNÜ YAPILAN SINIR VE İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ ANDLAŞMASININ İKİNCİ KESİMİ HÜKÜMLERİNİN UZATILMASINA İLİŞKİN NOTA VERİŞİMİ

(Bağdat, 8 Aralık 1936)

(Metin)

Irak Dışişleri Bakanının Bağdat'taki Türkiye Elçisine Mektup - Notası

Ekselans, Bağdat, .. Aralık 1936

Ankara'da 5 Haziran 1926 günü üç Taraf arasında imza edilmiş olan Türk - Irak - İngiltere Andlaşmasının İkinci Kesiminin hükümleri 18 Temmuz 1936 günü sona ermesi nedeniyle, iki ülke arasında komşuluk ilişkilerini düzenlemek amaciyle yeni ve geniş kapsamlı bir Andlaşmanın yapılmasına değin, sözkonusu Kesim hükümlerinin yürürlüğünün yalnız kendi aralarında sürdürülmesi isteği ile, Irak Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin dilediği üzere ve Hükümetimin bu konudaki kararı uyarınca, anılan Andlaşmanın İkinci Kesimi hükümlerinin, Irak Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında, 18 Temmuz 1936 gününden başlayarak Nota verişimi yöntemi ile ve aşağıda yazılı koşullar ve değişikliklerle, yürürlüğünün uzatılmasını önermekle onur duymaktayım.

A. 13. Maddenin 1. Fıkrasının sonunda yazılı :

"Bu Komisyon en az 6 ayada bir kez ve, durum gerektirirse, daha çok toplanır" tümcesi yerine şu tümce geçecektir :

"Bu Komisyonun toplanma zamanı ve yerleri iki Hükümetçe saptanır".

B. 13 Maddenin, Komisyonun ilk toplantısına ilişkin son Fıkrası kalacaktır.

C. Nota verişimi yöntemi ile bütünlenmiş olacak bu Andlaşmaya Irak Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinden her biri, Notaların verişimi gününden başlayarak 2 yıl sonra son vermek

hakkına sahip bulunacaktır. Şu da var ki, bu sona erdirme, ancak onun bildirdiği günden bir yıl sonra geçerli olacaktır.

Bu önerilerin, Sayın Elçiliğin 538/918 sayılı ve 8 Aralık 1936 günlü yazısında belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince onanmış olması nedeniyle, benim Notamla Ekselanslarının buna yanıtı bugünden başlayarak, bu konuda Irak Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında resmi anlaşma sayılacaktır.

En derin saygılarımın kabulünü dilerim, Sayın Elçi.

İmza : (Irak Dışişleri Bakanı)

Türkiye Elçisinin Irak Dışişleri Bakanına yanıt Notası;

Ekselans,

Ekselanslarının, aşağıdaki önerileri içeren bugünkü bir Notasını almakla onur duymaktayım.

(Irak Dışişlerinin yukarıda yazılı Notasının metni baştan başa tekrarlanıyor).

Bu öneriler konusunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin onamını Ekselanslarına doğrulamakla onur duyarım. Notanızla ona karşılık işbu yanıtımın, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Krallığı arasında, bugünden başlayarak, bu konuda, resmi anlaşma sayıldığını da doğrularım.

En derin saygılarımın kabulünü dilerim.

İmza : (Türkiye Elçisi)

* * *

XIV

1927 TÜRKİYE İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN NOTA VERİŞİMİ VE 1931 OTURMA ANDLAŞMASI

Bu Bağıtlar, I. Dünya Savaşından sonra Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkileri, – öbür Batılı Devletlere göre – uzunca bir gecikmeden sonra, düzenlemiştir.

Yukarıda, Lozan Barış Andlaşmasıyle ilgili önyazıda değindiğimiz üzere, Amerika Birleşik Devletlerinin, Mondros Silâh bırakışmasından sonra, Osmanlı Devletine yolladığı Yüksek Komiser Amiral Bristol 12 Ağustos 1919 da görevine başlamıştı. Ayrıca, Lozan Konferansına katılan Amerika Delegasyonu ile, Konferans sonunda 6 Ağustos 1923 günü bir ikili Andlaşma [Treaty] imzalanmıştır. Bu Andlaşma ile[1], 20 Nisan 1917 de Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri, arasında kesilmiş olan siyasal ilişkiler (Savaş durumu olmadığından bir barış yapılması sözkonusu değildi) yeniden kurulmak ve Lozan Barış Andlaşması ilkelerine uygun biçimde, siyasal, oturma, ticaret ve öteki alanlarda ilişkiler düzenlenmek istenilmişti.

Türkiye adına İsmet Paşa (İnönü), Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka), Amerika Birleşik Devletleri adına, Bern Ortaelçisi Joseph Grew'nun imzaladığı, 32 Maddeden oluşan bu Andlaşmada, siyasal ilişkilerin kurulması, Konsolosların görevleri gibi konularda Devletler Hukuku ilkelerine uyulması öngörülmüş, bu arada Türkiye'de Kapitülasyonların kalkmış olduğu Amerikan Hükümetince de kabul edilmişti. Tarafların uyrukları için oturma, ticaret, ortaklıklar vb. konularda, karşılıklı olma ilkesi ve en çok gözetilen ulus kuralı ortaya konulmuştu. Andlaşmada ayrıca onun yürürlüğe girmesiyle, daha önce Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki tüm Andlaşmaların ortadan kalkması da öngörülmüştü (Madde 30).

Amerikan Hükümetinin çabalarına karşın, Andlaşma Kongre'de, bir yandan Ermeni sorununun yarattığı duygular, öte yandan Türkiye'de azınlıkların korunması ve yabancı okulların durumu vb. konusunda oluşan yanlış izlenimlerin etkisiyle, bir türlü onaylanmayınca, onun Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması da sözkonusu olmadı. Böylece, Yüksek Komiserlik gibi geçici bir san ile iki ülkenin ilişkilerini hiç değilse dostça sürdürmeğe çalışan Amiral Bristol 1927 yılına dek Türkiye'de kalmıştı. Bu arada, iki Devletin uyruklarının hak ve çıkarlarına ilişkin istemlerini karşılamak için 24 Aralık 1923 günü, Nota verişimi ile, bir Bağıt yapılmış, bunu 20 Temmuz 1926 günü Ticaret ilişkilerini geçici olarak düzenleyen bir başka Nota verişimi izlemişti.

---

[1] Bunun Arap harfleriyle basılmış Türkçe metni için bak : Türkiye ile Amerika Düveli Müttehidesi beyninde münakit Muahedename ve İadei Mücrimin Muahedenamesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hariciye Nezareti, İstanbul 1339 (1923), Ahmet İhsan Matbaası.

Ancak, normal siyasal ilişkilerin kurulması ve yeni bir Andlaşma yapılmasına değin, tüm alanlardaki işlerin yürütülmesi işinin daha çok bekletilemeyeceğini gören Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye ile 17 Şubat 1927 günü Ankara'da, metni aşağıda (A) verilen, Nota verişiminde bulunmuştur [2]. Parlamentoların onayını gerektirmeyen bu Düzenleme (Arrangement) imzası günü yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeye geçici niteliği nedeniyle "Modus Vivendi" de denilmiştir.

* * *

Düzenlemeye göre, Yüksek Komiser Amiral Bristol'un Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras)'ye sunduğu Mektup-Notalar ve Dışişleri Bakanının bunlara yamtları, her şeyden önce, siyasal ve konsolosluk ilişkilerini, Devletler Hukuku ilkelerine göre, yeniden kuruyordu (Mektup-Not I, Mad. 1).

Ticaret, Konsolosların görevleri ve oturma hakları konularının da, gene Devletler Hukuku ilkelerine ve karşılıklı olma koşuluna dayanacak, özel anlaşmalarla düzenlenmesi öngörülmüştü (Madde 2-a). Eğer, 1923'de Lozan'da yapılan Andlaşma 1 Haziran 1928 gününe dek onaylanırsa, yeni Andlaşmalara gerek kalmayacaktı (Mad. 1-2-c).

Gene Lozan'da imzalanıp Kongre'den geçmeyen Suçluların geri verilmesi Andlaşmanın Hükümetlerce bir an önce onaylanması öngörülmüş, ayrıca bir de Uyrukluğa Almma Sözleşmesi imzalanması için görüşmelere girişilmesi kararlaştırılmıştı (Mad. 1-2-c). Şu var ki, 1923'de Lozan'da imzalanan Suçluların Geri Verilmesi Andlaşması ancak 1934 yılında yürürlüğe girecek ve 1931 Oturma Andlaşmasından sonra, ayrıca Uyrukluk Anlaşması yapılmasına ise gerek görülmeyecektir [3].

Ticaret ilişkileri için de bir Anlaşmaya değin, geçici olarak Devletler Hukuku ilkeleri ve karşılıklı olma koşulu öngörülmüştü. Bu ilişkilerin 1927 yılındaki durumunun (Statu quo) yeni bir anlaşmaya değin uzatılması ayrıca kararlaştırılmıştı (Mektup-Nota II). Ancak, bu arada 1923 Andlaşması Kongrece onaylanmadığından ve o sırada bir Ticaret Andlaşması hazırlanıp imza edilemeyeceği de anlaşılınca, iki Hükümet 28 Şubat 1928 günü (ve gerekirse ek 3 ay sonra) sona erecek olan Düzenleme hükümlerini "... Tarafların ticaretinin aksamasını önlemek üzere" bir üç ay daha uzatmayı kararlaştırmıştır [4]. Daha sonra da, 1926 yılı Ticaret Modus Vivendi'sinin hükümlerinin yeni Ticaret Andlaşması imzalanıncaya dek uygulandığı anlaşılmaktadır.

---

[2] 30 Ağustos 1927 gün ve 5527 sayılı Kararname ile onaylanan bu Notaların Türkçe ve Fransızca metinleri, Dışişleri Bakanlığınca 1927 yılında ayrıca yayımlanmıştır. İngilizce metni için bak. Foreign Relations, Washington, C. III, s. 794.

[3] 7 Nisan 1934 gün ve 2404 sayılı yasa ile Türkiye B.M.M. nce onaylanan ve 18 Ağustos 1934 günü yürürlüğe giren 6 Ağustos 1923 günlü (Lozan) Suçluların geri verilmesi andlaşması metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 13, s. 521 (422). Bu Andlaşma, 1980 yılında 2312 sayılı yasa ile onaylanan 7 Haziran 1979 günlü "Suçluların geri verilmesi ve ceza işlerinde karşılıklı yardım Anlaşması" ile ortadan kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 12 Kasım 1980, No: 17166).

[4] Bak. 30 Ocak 1928 gün ve 6091 sayılı Kararname. Düstur, Ter. III., C. 9, s. 193.

Lozan'da yapılan Andlaşma 1 Haziran 1928 gününe dek gene onaylanmadığından, iki ülke aralarında 1929 yılında bir Ticaret ve Denizcilik Andlaşması yapılmıştır[5].

Şu da var ki, 1923 Andlaşması Kongrece onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş olmakla birlikte, onun içerdiği temel hükümler, Amiral Bristol'ün I Sayılı Mektubunun 3. Maddesi uyarınca, sözkonusu Düzenlemenin hükümleriyle birlikte, 1931'de yapılan Oturma Andlaşması 19 Şubat 1933 günü yürürlüğe konuluncaya dek geçerli sayılmıştır.

Daha sonra da, gene Ankara'da 25 Ekim 1934 günü imzalanan bir Anlaşma ile, iki Devletin uyruklarının hak ve çıkarlarına ilişkin olarak 1923 yılında İstanbul'da yapılan Nota verişimi yerine ayrı bir Anlaşma imzalanmış, bu Anlaşma da 1936 yılında verişilen Notalarla bütünlenmiştir.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 1929 Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi ve 1931 Oturma Andlaşması yapılıp yürürlüğe girince 1927 Notaları da varoluş nedenini yitirmiş, kendiliğinden ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Şurasını da belirtmek gerekir ki, 1927 Nota verişimi Türk - Amerikan ilişkilerinde bir aşama olmuş, Amerika Birleşik Devletleri yeni Türkiye'nin varlığı ve uluslararası yerini bununla, geç de olsa, tanımıştır. Bu Nota verişimi üzerine, 1923'de Lozan'da İsmet İnönü ile Türk - Amerikan Andlaşmasını imzalayan Joseph Grew, Amerikanın ilk Büyükelçisi olarak, 12 Ekim 1927'de Ankara'da; buna karşılık, ilk Türkiye Büyükelçisi Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) da 7 Aralık 1927 günü Vaşington'da güven mektuplarını sunmuşlardır.

28 Ekim 1931 günü Ankara'da imzalanan Oturma Andlaşmasına[6] gelince : Metni aşağıda (B) verilen iki Maddelik bu Andlaşma ile iki Devlet birbirine, yerleşme, oturma, iş yapma, yargı yetkisi ve vergi alma bakımlarından en çok gözetilen ulus işlemi uygulamayı yükümlenmiştir. Bu Andlaşma yapıldığı sırada, 1923'de Lozan'da Türkiye'nin öbür Bağıtlı Devletlere Oturma ve Yargı yetkisi konusunda Lozan Andlaşmasına bağlı bir Sözleşme uyarınca tanıdığı olağanüstü haklar, bu Sözleşmenin 7 yıl sonunda ortadan kalkması nedeniyle, yok olmuş bulunuyordu. Böylece, Türkiye'nin sözkonusu alanlarda, öbür Batı Devletleriyle, karşılıklı olma ve eşit işlem ilkelerine göre yürütmeğe başladığı ilişkilere Amerika Birleşik Devletleri de 1931 Andlaşmasıyle uymuş oluyordu. Türk-Amerikan Andlaşmasında göç konusunda ortaya konulan çekince ile Amerika Birleşik Devletleri kendi ülkesine göçü düzenlemekteki serbestliğini korumaktadır.

Oturma Andlaşması, onay belgelerinin 15 Şubat 1933'de Vaşington'da verişildiği gün yürürlüğe girmiştir. Andlaşma Taraflarca ortadan kaldırılmadığına göre, bugün de yürürlüktedir.

* * *

[5] 12 Nisan 1930 gün ve 1584 sayılı Yasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanan ve 22 Nisan 1930 günü yürürlüğe giren bu Andlaşma metni için Bak. Düstur, Ter. III. C. 11, s. 245 (133).

[6] Türkiye B.M.M. nce 4 Haziran 1932 günü 2002 sayılı Yasa ile onaylanan Oturma Andlaşmasının Türkçe ve İngilizce metni için bak. Düstur, Ter. III., C. 13, s. 521 (422). Ayrıca, 138 LONTS, 345, No, 3197

A. TÜRKİYE İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN NOTA VERİŞİMİ

(Echange de Notes concernant la régulation des Relations entre la Turquie et les Etats - Unis)

Ankara, 17 Şubat 1927

(Metin)

Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol'ün Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü'ye Mektupları

[I]

Ekselans, Ankara, 17 Şubat 1927

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi konusunda, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Hükümetleri arasında Ankara'daki görüşmeler sonunda varılan anlaşmayla ilgili olarak, şu açıklamayı yapmakla onur duymaktayım :

1. Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti, aralarında diplomasi ve konsolosluk ilişkilerini, Devletler Hukukuna uygun biçimde, yeniden kurmak ve ivedilikle Büyükelçiler atamak konularında anlaşmışlardır. Taraflar, her birinin diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin, ötekinin ülkesinde, karşılıklı olma koşulu ile, Devletler Hukuku genel ilkeleriyle belirlenmiş olan işlemden yararlanmasını kabul ederler.

2. (a) Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti, ticaret ve konsolosluk ilişkilerini ve birbirlerinin ülkesinde öteki Taraf uyruklarının yerleşme ve oturma koşullarını Devletler Genel Hukuku genel ilkeleri temeline ve tam karşılıklı olma koşuluna dayanarak özel Andlaşmalar ya da Sözleşmelerle düzenlemek konusunda anlaşmışlardır.

(b) Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında Lozan'da 6 Ağustos 1923 günü imza edilmiş bulunan Andlaşma, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye tarafından 1 Haziran 1928 gününe dek onaylanırsa, Ekleriyle birlikte sözkonusu Andlaşma hükümleri, Ticaret ve

Konsolosluk ilişkileri ile yerleşme ve oturma koşullarının düzenlenmesi bakımından yukarıdaki (a) Fıkrası hükümlerinin gereğini yerine getirmiş sayılacaktır.

Eğer Türk - Amerikan Andlaşması 1 Haziran 1928 gününe dek onaylanırsa, onun 31. Maddesi, onay sırasında, şöyle değiştirilecektir : "sözkonusu Andlaşmanın geçici nitelikte olan Maddeleri, Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü Türkiye ile Müttefikler arasında imzalanmış Andlaşma ve Sözleşmelerin ona koşut hükümleriyle birlikte, aynı gün sona erecektir".

(c) Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye, Lozan'da 6 Ağustos 1923 günü imzalanmış olan Suçluların Geri Verilmesi Andlaşmasının, iki Hükümetin karşılıklı onamı ile, onaylanmak üzere Tarafların yetkili makamlarına sunulmasında anlaşmışlardır. Bundan başka, yukarıda (a) Fıkrasında öngörülen Konsolosluk Sözleşmesi ile Yerleşme ve Oturma Sözleşmesinin ya da (b) Fıkrasında sözügeçen Türk - Amerikan Andlaşmasının yürürlüğe girmesi gününden başlayarak, 6 aylık bir süre içinde, bir Uyrukluğa Alınma [Naturalisation] Sözleşmesi yapılması için görüşmelere girişilecektir.

İstemler [Réclamation] konusu, Türkiye ve Amerika Hükümetleri arasında 24 Aralık 1923 günü İstanbul'da verişilmiş olan Notaların hükümler uyarınca, ele alınıp işlem görecektir. Şu da var ki, (b) Fıkrasında sözügeçen Türk - Amerikan Andlaşması onaylanmazsa o Notalar hükümlerinin, (a) Fıkrasında öngörülen Ticaret Sözleşmesi ile Yerleşme ve Oturma Sözleşmesi onay belgelerinin verişiminden ancak 6 ay sonra yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.

3. Yukarıda (a) Fıkrasında öngörülen Ticaret Sözleşmesi ya da (b) Fıkrasında anılan Türk - Amerikan Andlaşması yürürlüğe girinceye dek, işbu Mektubun 1 ve 2 sayılı paragraflarında yazılı ilkelerile Lozan'da 6 Ağustos 1923 günü imza edilmiş olan Türk - Amerikan Andlaşmasının başlıca hükümleri ve Ekleri, karşılıklı olarak, Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri uyruklarına ve Amerika Birleşik Devletlerinde Türk uyruklarına uygulanacak işlemin temelini oluşturacaktır.

4. Bu düzenleme [Arrangement] imzası günü yürürlüğe girecektir.

Bu düzenleme ile kararlaştırılan hükümler konusundaki onamınızı bana doğrulamanızdan mutluluk duyacağım.

Ekselans, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

MARK L. BRİSTOL

* * *

[II]

Ekselans, Ankara, 17 Şubat 1927

Türkiye'nin Ticaretine Amerika Birleşik Devletlerince ve Amerika Birleşik Devletleri ticaretine Türkiyece uygulanacak işleme ilişkin olarak, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında Ankara'daki görüşmeler sonunda varılan anlaşma üzerinde, aşağıdaki açıklamayı yapmakla onur duymaktayım :

Bugün verişilen Notaların 2 sayılı Paragrafının (a) Fıkrasında belirtilen Ticaret Sözleşmesi ya da Lozan'da 6 Ağustos 1923 günü imza edilmiş olan Türk - Amerikan Andlaşmasının yürürlüğe konulmasına değin, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye arasında ticaret ilişkileri konusunda 20 Temmuz 1926 günlü Notaların verişiminden doğan statu quo 20 Şubat 1927 gününden başlayarak bir yıl daha sürdürülecektir. Bu süre sona erince – arada işbu Notanın hükümleri karşılıklı bir anlaşma ile değiştirilmemiş ya da Bağıtlı Taraflardan birince o hükümlerin yeniden gözden geçirilmesi istenilmemiş ise – statu quo 3 aylık bir ek süre için kendiliğinden uzayacaktır.

Bu anlaşmanın böylece saptanan hükümlerini bana doğrulamanızdan mutluluk duyacağım.

Ekselans, en derin saygılarımın yeniden güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

MARK L. BRISTOL

* * *

[III]

Ekselans, Ankara, 17 Şubat 1927

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgili olarak Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda varılan anlaşma konusundaki açıklamaya ilişkin 17 Şubat 1927 günlü Notanızı almış bulunmakla onun içeriğini size doğrularım.

Özdeş bir açıklama konusunda o günkü bir Notayı imza ve verişmek üzere Hükümetimin yetkisine şimdiden sahip bulunduğum için, yöntemine uygun yetki belgelerimi size hemen sunmak fırsatını bekliyorum.

Ekselans, en derin saygılarımın yeniden güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

M. L. BRISTOL

* * *

[IV]

(Yukarıdaki Notanın tıpkısı gene 17 Şubatta Dr. Tevfik Rüştü imzasiyle Yüksek Komiser M. L. Bristol'e gönderilmiştir).

* * *

[V]

Ekselans, İstanbul, 19 Nisan 1927

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında ilişkilerin düzenlenmesine ve iki ülkenin ticaretine, bütünüyle karşılıklı olma temeline dayanan bir işlem tanınması konusunda Nota verişimiyle anlaşmalar yapılmak üzere, görüşmelere girişilmesi için yetki belgelerini sunmağa hazır olduğunuzu bana bildirdiğiniz 17 Şubat 1927 günlü Mektubunuzla ilgili olarak, size yetki belgelerinizi aldığımı ve onları yöntemine uygun bulduğumu bildirmekle onur duymaktayım.

Ekselans, en derin saygılarımın yeniden güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

MARK L. BRISTOL

[VI]

(Yukardaki Mektup - Notanın tıpkısı İstanbul'da 28 Nisan 1927 günü Dr. Tevfik Rüştü imzasiyle Yüksek Komiser M. L. Bristol'e sunulmuştur).

* * *

B. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA OTURMA ANDLAŞMASI

(Treaty of Establishment between the Republic of Turkey and United States of America)

Ankara, 28 Ekim 1931

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birinin uyrukları ve ortaklıklarının [corporations] öteki Taraf ülkesinde oturabilme ve iş yapabilme koşullarının çağdaş Devletler Hukukuna uygun olarak belirlemek isteği ve yargı işleri ile vergilere ilişkin sorunları da ona göre düzenlemek amacı ile bir Andlaşma yapmağı kararlaştırmışlar ve yetkili Temsilcileri olarak aşağıdaki kişileri atamışlardır :

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınca :

Milli Savunma Bakanı Zekâi Bey;

Amerika Birleşik Devletleri Başkanınca :

Türkiye Cumhuriyetinde Büyükelçi Joseph C. Grew.

Adı geçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun yetki belgelerini birbirine sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Her iki ülke uyrukları ve ortaklıklarına öteki ülkede uygulanacak yerleşme ve oturma [establishment and sejourn] koşulları ile vergi ve yargı yetkisi [judicial competence] konularında, Türkiye Amerika Birleşik Devletlerine ve Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye her durumda en çok gözetilen üçüncü bir Devlete tanınan ya da tanınacak olan işlemin özdeşini tanıyacaktır.

İşbu Andlaşmada yazılı hükümlerden hiç biri, iki ülkeden her birinin yabancıların göçüne ilişkin yürürlükteki yasa ile yönetmeliklerini, ya da her hangi birinin bu gibi yasaları çıkarmak hakkını zedeleyecek biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 2. İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri, olanaklı en kısa sürede Vaşington'da verişilecektir.

Bu Andlaşma, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecek ve 3 yıl süre için geçerli olacaktır.

O süreden sonra Andlaşma, Bağıtlı Yüksek Taraflardan birisince ona son verildiği öteki Tarafa bildirildiği günden başlayarak, 12 ay sonuna dek yürürlükte kalacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, yetkili Taraflar işbu Andlaşmayı imza etmişler ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 28 Ekim 1931 günü Türkçe ve İngilizce iki örnek olarak düzenlenmiştir.

ZEKÂİ JOSEPH C. GREW

* * *

XV

1928 TÜRKİYE - AFGANİSTAN DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI

Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında yapılan bu Andlaşma, 1921 yılında imzalanan ilk temel Anlaşmasından sonra, iki ülke ilişkilerinin gelişmesi bakımından bir aşama olmuş ve işbirliğinin somut biçimde gerçekleşmesine yol açmıştır [1].

Andlaşmanın 1. Maddesi içten dostluktan sözetmekte, 2. ve 3. Maddeleri ise tarafsızlık ilkesini – 1926 Türkiye - İran Andlaşmasında olduğu gibi – dayanışma kavramı ile pekiştirerek ortaya koymaktadır.

4. ve 5. Maddeler, yapılacak işbirliği için özel anlaşmalar hazırlanmasını ve Türkiye'den çeşitli alanlarda Afganistan'a uzmanlar gönderilmesini öngörmektedir.

6. Madde Ticaret ve Oturma koşullarında Tarafların birbirine gösterecekleri, kolaylığı düzenlemektedir.

Andlaşma, dostluk ile ilgili 1. Maddesi dışında, 10 yıllık bir süre ve – bu süre sonunda ortadan kaldırılması bildirilmezse – bir yıllık ek süre için yapılmıştır. Onay belgelerinin verişildiği 27 Ocak 1929 yılında yürürlüğe giren Andlaşma, ilk 10 yıldan sonra, 31 Aralık 1937 günlü bir Protokol ile [2], sürenin sonundan (27 Ocak 1938) başlayarak 10 yıl daha uzatılmıştır. Gerçi 9. Maddenin anlatımı bir az karışık ise de ("Kendiliğinden bir yıl daha" nın anlamı "birer yıllık süreler için yürürlükte sayılacak" olabilir), ona 27 Ocak 1948'den sonra son verilmediğine bakılırsa, Andlaşma, değerini zamanla yitirmiş de olsa, günümüzde yürürlükte gibi görünmektedir.

Şu da var ki, daha bu Andlaşma ortadan kalkmadan Afganistan, Türkiye, İran ve Irak ile birlikte 7 Temmuz 1937 günü Sâd - Âbad Paktını imzalamış, böylece dostluk çok taraflı bir Saldırmazlık bağıtı içinde yeni bir aşamaya varmıştır. Öte yandan, iki ülke arasında işbirliği hızla gelişmiş ve zamanla çeşitli işbirliği anlaşmaları yapılmıştır.

* * *

[1] 29 Kasım 1928 günü 1362 sayılı yasa ile onaylanan Andlaşmanın yasal Türkçe metni için bak. Düstur, Ter. III., C. 10, s. 39-42.

[2] 22 Haziran 1938 gün ve 3479 sayılı yasa ile onaylanan bu Uzatma Protokolünün metni için bak. Düstur, Ter. III., C. 19, s. 1410.

TÜRKİYE - AFGANİSTAN DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié et de Collaboration)

Ankara, 25 Mayıs 1928

(Metin)

Türkiye ve Afganistan Yüce Devletleri, gerek maddesel, gerek tinsel bağları ve ilişkilerinin, gerek kardeşlik durumları ve duyguları ile başkaca gereksinimlerinin birbirine uygunluğu nedeniyle, çağdaş yüzyılın iki ulus için günden güne artarak gerektirdiği ödevleri gözönünde tutarak, aralarında uğurlu saydıkları 1 Mart 1337 (11 Hut 1229) günlü Andlaşma ile kararlaştırılmış bulunan kardeşlik ve dostluk bağlarının ve içten bağlılıklarının daha sağlam ve güçlü ilkelere dayandırılmasını dilemişlerdir. Bu amaçla bir Dostluk, Siyasal ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması yapılması gerektiğine inanarak, Türkiye'nin, Sayın Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü; Yüce Afgan Kralı, Afganistan Dışişleri Bakanı Sayın Gulâm Sıdık Han'ı yetkili Temsilci atamışlardır.

Adıgeçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır. İki Devletin ilişkilerini bu Maddeler düzenleyecektir :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile Afgan Krallığı arasında ve, bunun gibi, iki ulus arasında bozulmaz bir barış ile içten ve sonsuza dek dostluk olacaktır.

Madde 2. Bağıtlı Taraflardan birine karşı, Üçüncü bir ya da bir kaç Devletin düşmanca bir eylemi ortaya çıkarsa, öteki Bağıtlı Taraf, o saldırının önlenmesi için elinden gelen tüm çaba ve çalışmayı göstermeği ve, buna karşın savaş bir oldubitti olursa, iki Hükümet, yüksek çıkarlarına uygun olan karara varmak üzere, durumu aralarında, anlayış ve özenle yeniden incelemeği yükümlenir.

Madde 3. Bağıtlı Taraflardan her biri, Üçüncü bir ya da bir kaç Devletçe, öteki Bağıtlı Tarafa karşı yöneltilmiş hiç bir ittifaka ya da siyasal, askersel, ekonomik ve parasal bir anlaşmaya ve, bunun gibi, üçüncü bir ya da bir kaç Devletçe öteki Bağıtlı Tarafın askersel gü-

venliğine karşı yöneltilmiş düşmanca bir eyleme katılmamağı yükümlenir.

Madde 4. Bağıtlı Devletler ülke ve uluslarının gelişmesi ve yükselmesi için, her birinin elinde bulunup öteki Tarafa yararlı olan ve ona gereksinim duyulan her türlü olanakları ve gereçleri, ayrıca düzenlenecek özel Sözleşmeler ile, sağlamağı ve onun gereksinimlerini karşılamağa çalışmağı yükümlenir ve öteki Tarafa o konuda yardımda bulunur.

Madde 5. Türkiye Cumhuriyeti Afganistan'ın Milli Eğitiminin ve Ordusunun gelişmesi ve yükselmesi için isteyeceği yargısal, bilimsel ve askersel alanda uzmanları seçip Afgan Devletinin hizmetine vermeği yükümlenir.

Madde 6. Bağıtlı Taraflar uyrukları, birbirinin ülkesinde Ticaret ve Oturma bakımlarından en çok gözetilen ulus işleminden yararlanacaklardır. Bununla birlikte, Bağıtlı Taraflar ayrıca Oturma ve Ticaret Sözleşmeleri yapabilecekleri gibi, Konsolosluk ve Posta - Telgraf ve Suçluların Geri verilmesi Sözleşmeleri de yapacaklardır.

Madde 7. Bağıtlı Taraflardan her biri, işbu Andlaşmada belirlenen karşılıklı yükümler dışında, öbür Devletlerle her türlü ilişkilerde serbestliklerini bütünüyle saklı tutarlar.

Madde 8. İşbu Andlaşma, Türkçe ve Farsça yazılmış olup her iki metin eşdeğerde geçerlidir.

Madde 9. İşbu Andlaşma onaylanmış metinlerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir. Andlaşma Bağıtlı Taraflarca en kısa bir süre içinde onaylanacak ve onaylanmış metinleri Ankara'da verişilecektir.

Andlaşmanın 1. Maddesi süresiz ve öteki Maddeleri 10 yıl süre ile geçerlidir. Eğer sözkonusu 10 yıllık sürenin bitiminden 6 ay önce, Bağıtlı Taraflardan birisi ya da ötekisince ortadan kaldırılacağı bildirilmezse, Andlaşma kendiliğinden bir yıl daha yürürlükte sayılacak ve ortadan kaldırılacağının bildirilmesi, ancak 6 aylık sürenin sona ermesinden sonra etkisini gösterecektir.

İki Taraf yetkili Temsilcileri yukarıda yazılı 9. Maddenin hükümlerini kabul ederek bu Andlaşmayı imza etmişler ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 25 Mayıs 1928 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

GÜLÂM SIDIK Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

* * *

PROTOKOL

Bugünkü Türkiye - Afganistan Dostluk ve İşbirliği Andlaşmasını imza eden Tarafların yetkili Temsilcileri aşağıdaki konularda anlaşmışlardır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında ekonomik alanda işbirliği yapılması kabul olunmuştur. Gerek bu konunun incelenip düzenlenmesi, gerek iki ülke arasında ulaştırma ve taşıma işlerinin incelenerek alınması gerekli ve olanaklı bulunan önlemlerin saptanması için Tarafların uzman Temsilcileri en kısa bir sürede görüşmelere girişeceklerdir.

İşbu Protokol, Andlaşmanın bütünleyici bir parçasını oluşturmak üzere, adıgeçen yetkili Temsilcilerce imza edilmiştir.

25 Mayıs 1928.

GULÂM SIDIK Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

İMZA PROTOKOLÜ

Bugün imza ettiğimiz Dostluk ve İşbirliği Andlaşması bir Başlangıç ile dokuz Maddeden ve, bu imza Protokolü ile birlikte, ekli iki Protokolden oluşmaktadır.

Bundan başka, Tarafların yetkili Temsilcileri "teşriki mesai" ve "tevhidi mesai" terimlerinin özdeş anlamda [işbirliği] bulunduğunu ve bunların Fransızca karşılığının (collaboration) olduğunu belirtmek konusunda anlaşmışlardır.

GULÂM SIDIK Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

* * *

XVI

1928 TÜRKİYE - İTALYA TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE YARGISAL ÇÖZÜM ANDLAŞMASI VE 1932 MEİS ADASI İLE ANADOLU KIYISI ARASINDAKİ DENİZ SINIRINA İLİŞKİN ANLAŞMA

1928 Andlaşması Mussolini İtalyasının Türkiye üzerindeki emellerinden kuşkulanan Ankara Hükûmetini, bir süre de olsa, rahatlatmıştır.

İtalya 1926 yılından beri Balkanlarda ve Doğu Akdenizde etki alanını genişletmek isterken Türkiye ile bir Dostluk Andlaşması yapmakta yarar görmüştü. Başbakan Mussolini'nin Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile 1927 yılında Milano'da görüşmesinden sonra, böyle bir Andlaşmanın bağıtlanması için hazırlıklara girişilmişti.

Andlaşma, 1928 Mayısında Tevfik Rüştü (Aras)'ın Roma'yı ziyareti sonunda, Benito Mussolini ile Türkiye Büyükelçisi Suat (Davas) tarafından imzalanmıştır[1].

Andlaşmanın 1. ve 2. Maddeleri "tarafsızlık" ilkesini tanımlamaktadır.

3. Madde, iki ülke arasında çıkacak uyuşmazlıkların uzlaştırma yöntemi ve, o da yetmezse, yargısal çözüm yolu ile çözümlenmesini öngörmekte ve bunun sınırlarını çizmektedir.

4. Madde Andlaşmanın yorumlanmasında ve uygulanmasında ortaya çıkacak uyuşmazlıkların La Haye Adalet Divanına götürülebileceğini belirtmektedir.

5. Madde Andlaşmanın onaylanması ve süresiyle ilgilidir. Uygulama şöyle olmuştur : Andlaşma onay belgelerinin verişildiği 29 Nisan 1929 günü 5 yıl için yürürlüğe girmiştir. Bu ilk 5 yıl sona ermeden, gene Roma'da, 25 Mayıs 1932 günü, Türkiye adına Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), İtalya adına Başbakan Mussolini'nin imzaladığı bir Uzatma Protokolü ile[2], Andlaşmanın sona ermesi gününden (29 Nisan 1934)) başlayarak, 3 yıl daha uzatılmış; ondan sonrası için de, 6 ay öncesinden sona erdirileceği bildirilmezse yeniden 5 yıl yürürlükte kalması öngörülmüştür. Böyle bir bildirim yapılmadığına göre, Andlaşma Kuramsal olarak 29 Nisan 1942 yılına dek yürürlükte kalmış ve o gün kendiliğinden ortadan kalkmış demektir. Şuda var ki, 1939'da 2. Dünya Savaşının çıkması ve Türkiyenin Üçlü ittifak (XXXVII. Bölüm) içinde yeralması üzerine, Andlaşmanın tarafsızlık ile ilgili 1. ve 2. Maddeleri varlık nedenini yitirmiştir.

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 29 Kasım 1928 gün ve 1364 sayılı yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın yasal Türkçe ve ayrıca Fransızca metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 10, s. 47 (32).

[2] Türkiye Büyük Millet Meclisince 29 Mayıs 1929 günü 2240 sayılı bir yasa ile onaylanan bu Protokol'ün yasal Türkçe metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 14, S. 371 (1150).

Andlaşmaya ekli Protokol, uzlaştırma yöntemi ve gerekince yargısal çözüm yolu konusunda, o sırada yapılan bir çok Andlaşmalarda görülen hükümleri içermektedir.

Bu Andlaşmaya karşın, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı ortalarına dek dış politikasında "İtalya tehlikesi" sürekli bir öge olarak kalmıştır. Bu tehlike Türkiye'nin 1934 Balkan ve 1937 Sâd - Âbad Paktlarının bağıtlanmasında, ayrıca 1935 Habeşistan savaşı ve 1936'da İspanya içsavaşı sırasında İtalya'ya karşı toplu önlemlere katılmasında başlıca neden olmuştur.

Gerçekten, Mussolini 1934 Martında Asya ve Afrika'da genişleme emellerini açıklamış, Habeşistan'ı fetih hazırlıklarını hızlandırmış bu arada 12 Adada yığınak yaptırmıştı. Ertesi yıl İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı üzerine Türkiye'nin ona karşı MC çerçevesinde yaptırımlara katılması iki ülkenin ilişkilerinde bir gerginlik yaratmıştı. 1936 yılında İspanya iç savaşı sürerken Türkiye'nin Akdenizde İtalya'nın korsan eylemlerine karşı, 1937 Nyon ve Cenevre Andlaşmaları çerçevesinde sorumluluk üstlenmesiyle bu gerginlik tazelenecekti, (XXX ve XXXII. Bölümlere bakılması). 1937'de durum düzelince, 2-3 Şubat 1937'de Aras ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano Milano'da buluştuğunda, iki Devletin ilişkilerinin iyileştirilmesinde 1929 Andlaşmasından esinlenildiği belirtilmiştir.

2. Dünya Savaşından sonra Türkiye ile İtalya Cumhuriyeti 24 Mart 1950'de yeni bir Dostluk, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşması bağıtlamıştır. (Cilt II'de bunun metnine bakılması). Ayrıca iki Devlet 1952 yılında NATO içinde müttefik duruma gelecektir.

* * *

İki Hükümet, 1928 Andlaşması Çerçevesinde 30 Mayıs 1929 günü yaptıkları bir Hakemlik Anlaşması[3] ile, Meis (Castelloriza) Adası ile Anadolu kıyıları arasında bir ayırım çizgisi çizilerek aradaki adacıkların ve Bodrum karşısındaki Kara Adanın hangi tarafın olacağını belirlemesi işini La Haye Adalet Divanına sunmayı kararlaştırmışlardır. Ancak, bundan bir sonuç alınmadan, Ankara'da 4 Ocak 1932 günü ayrı bir Anlaşma ile[4] sınırı belirleyip uyuşmazlığa son vermişlerdir.

Ankara Anlaşmasında Meis Adası ile Anadolu kıyısı arasındaki adacıkların kiminin Türk, kiminin İtalyan egemenliğinde kalacağı tek tek belirtildiği gibi (Mad. 1 ve 3), o bölgede karasularını ayıran bir çizgi de ayrıntılarıyla tanımlanmaktadır. (Md. 4-5). Ayrıca Bodrum Körfezindeki Kara Ada'nın Türkiye'nin olması kararlaştırılmıştır. (Md. 2). Kuşkusuz, Onikiada'nın 1947 yılında Yunanistan'a geçmesiyle, Yunanistan, "ardıl Devlet" olarak, bu hükümlerle bağlı bulunmaktadır.

* * *

[3] Bu Hakemlik Anlaşmasının metni için bak.: Düstur, Ter. III, C. 11, s. 12.

[4] Bu Anlaşmanın Türkçe ve Fransızca metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 14, S. 219 (102); 138 LONTS 243, Reg. 3191.

TÜRKİYE İLE İTALYA KRALLIĞI ARASINDA TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE YARGISAL ÇÖZÜM ANDLAŞMASI

(Traité de Neutralité, de Conciliation et de Règlement Judiciaire entre la République Turque et la Royaume d'Italie)

Roma, 30 Mayıs 1928

(Metin)

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı ile İtalya Yüce Kıralı, iki ülke arasındaki dostluk bağlarının güçlendirilmesi dileği ve genel barışın sürdürülmesine katkıda bulunmak amacıyle, bir Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşması yapmağa karar vermişler ve, bunun için, yetkili Temsilcileri olarak :

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı;

İtalya'nın Yüce Kralı nezdinde Büyükelçisi Suad Beyi;

Ve İtalya Yüce Kralı;

Hükümet Başkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mösyö Benito Mussolini'yi atamıştır.

Adıgeçenler yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini gördükten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar içlerinden birine karşı yöneltilmiş hiç bir siyasal ya da ekonomik anlaşmaya ve hiç bir tertibe [combinaison] katılmamağı yükümlenirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, barışçı tutumuna karşın, bir ya da birkaç başka Devletçe saldırıya uğrarsa, öteki Taraf, anlaşmazlığın tüm süresi boyunca, tarafsız kalacaktır.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar, aralarında çıkıp da diplomasi yolu ile çözülen her türlü uyuşmazlığı bir uzlaştırma yöntemine bağlı tutmağı yükümlenirler. Uzlaştırma yöntemi başarısız kalırsa, bir yargısal çözüm yoluna gideceklerdir. İlişik Protokol uzlaştırma yöntemini ve yargısal çözümü düzenlenmektedir.

Bu Madde Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükteki Andlaşmalar gereğince, Taraflardan birinin yetkisine bağlı sorunlarda uygu-

lanmaz. Bunun gibi, Devletler Hukuku uyarınca egemenlik hakkına ilişkin sorunlarda da uygulanmaz.

Bağıtlı Taraflardan her biri, bir sorun eğer egemenlik hakkına ilişkin ise bunu yazılı bir açıklama ile, tek yanlı olarak belirleyecektir.

İlişik Protokolün Maddelerine göre çözümü uzlaştırma yöntemine ya da hakeme bırakılacak bir sorunun, daha önce, niteliği bakımından işbu Madde hükümlerine uygunluğunun kabul edilmesi gerekir.

Hakem kararı Devletler Hukuku ilkelerine göre verilecektir.

Madde 4. İşbu Andlaşmanın gerek yorumlanmasında, gerek uygulanmasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklar doğrudan doğruya ve yalnızca bir istem üzerine, La Haye Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 5. İşbu Andlaşma en kısa bir süre içinde onaylanacak ve, Roma'da onay belgelerinin verişimi üzerine, yürürlüğe girecektir.

İşbu Andlaşmanın süresi, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak, 5 yıl olacaktır. Eğer bu sürenin bitiminden 6 ay önce, ona son verildiği bildirilmezse, bir 5 yıllık süre için daha yürürlükte kalacaktır.

İşbu Andlaşma 30 Mayıs 1928 günü, her ikisi de geçerli olmak üzere, iki örnek olarak Roma'da düzenlenmiş olup, her biri imzacı Devletlerden birine verilecektir.

Bu hükümlere inançla adıgeçen yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imzalamışlar ve mühürlemişlerdir.

MUSSOLINI SUAD

* * *

PROTOKOL

Madde 1. Bağıtlı Taraflar 5 üyeden oluşan bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kuracaklardır. Taraflardan her biri üyeliklerden birine diledikleri kişiyi atayacak ve geri kalan üç üyeyi anlaşarak seçeceklerdir. Sözkonusu üç üyenin Tarafların uyruğu olmaması ya da konullarının Tarafların ülkelerinde bulunmaması gerekir. Taraflar, anlaşarak bu üç üyeden birini başkan seçeceklerdir.

Bir sorun ele alınmadıkça, Taraflardan her biri, kendisinin atamış olduğu üyeyi görevinden alabilecek ve yerine başkasını atayabilecektir. Bunun gibi, birlikte seçilen üç üyeden her hangi birisinin göreviyle

ilgili onamını geri alabilecektir. Bu durumda, görevi sona eren üyelerin yerine gecikmeksizin başkalarının atanması gerekecektir.

Üyelerin değiştirilmesi, atanmaları için uygulanan yönteme göre olacaktır.

Bir sorun ele alındığında, Tarafların birlikte atamış olduğu üyeler, Bağıtlı Taraflarca eşit ölçüde ödenecek bir ödenek alacaklardır. Buna karşılık, Taraflar kendi atadıkları üyenin ödeneğini kendileri saptayıp ödeyecektir. Komisyonun genel harcamaları ise iki Taraf arasında bölüşülecektir.

Komisyon, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşmasına – ki bu Protokol her bakımdan onun ayrılmaz bir parçasıdır – ilişkin onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak 6 ay içinde kurulacak ve başkanınca saptanacak yerde toplanacaktır.

Onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak 6 ay içinde ve, üye değiştirilmesi durumunda, görevin sona ermesinden başlayarak 3 ay içinde, anlaşarak atanacak üyeler henüz seçilmemişse, bu atamalar Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesinin 45. Maddesi uyarınca yapılacaktır.

Madde 2. Tersine bir Sözleşme yoksa, uzlaştırma işlemi Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesine göre yapılacaktır.

Madde 3. Komisyona Bağıtlı Taraflardan yalnız birisince de başvurulabilir. Başvuran Taraf, dilekçesini Komisyon Başkanına ve ayrıca öteki Tarafa sunar. Bununla birlikte, Komisyon, Başkan ve üyelerden ikisinin onamı ile, kendi başına da aracılığını [ses offices] önerebilir.

Bağıtlı Taraflar, Komisyonun işlerini, olanaklı en geniş ölçüde ve her bakımdan kolaylaştırmağı; özellikle tanıkların ve uzmanların çağrılması ve yerinde yapılan soruşturmalar konularında bu Komisyonu kendilerinin en yüksek yargı makamları düzeyinde yetkili kılmak için yasaları çerçevesinde tüm çabayı göstermeği yükümlenirler.

Madde 4. Uzlaştırma Komisyonu kendisine sunulan tüm belirli sorunları incelemek ve gerçek durumu aydınlatmayı amaçlayan özel [ad hoc] bir raporda, incelemesi sonuçlarını belirtmekle, böylece uyuşmazlığın çözümlenmesini kolaylaştırmakla görevlidir.

Komisyon, raporunda uyuşmazlık noktalarını belirtecek ve Taraflar arasında bir uzlaşmayı sağlamağa yararlı öğütlemelerde bulunacaktır.

Rapor, Taraflar daha kısa ya da uzun bir süreye karar vermiş olmadıkça, uyuşmazlığın Komisyona sunulduğu günden başlayarak 6 ay içinde hazırlanıp verilecektir. Rapor üç örnek olarak düzenlenecek, bunların ikisi Bağıtlı Taraflara verilecek, üçüncüsü de komisyonun Arşivinde saklanacaktır.

Komisyon, kendi öğütleme kararları konusunda Tarafların karar almaları için bir süre saptanacağı gibi, uzlaştırma işleminin bir sonuç vermediği anlaşılınca, Tarafların yargısal çözüm yoluna başvurmaları için de bir süre saptayacaktır. Bu sürelerden birincisinin toplamı 6 ayı, ikincisi 3 ayı aşmayacaktır.

Komisyonun raporu ne olgular durumu [état des faits], ne de hukuksal sorunlar konularında uygulanması zorunlu son bir karar niteliğini taşımayacaktır.

Madde 5. Taraflar Uzlaştırma Komisyonunun öğütleme kararlarını kabul etmezse, onlardan her birisi Komisyonca saptanan süre içinde uyuşmazlığın Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulmasını isteyebilecektir.

Divan uyuşmazlığın hukuksal nitelikte olmadığı görüşünde ise, Taraflar onun hakgözeterlik [Ex aeque et bone] ilkesine göre çözümünü kabul ederler.

Madde 6. Bağıtlı Taraflar her hangi bir uyuşmazlığı Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü Sözleşmenin 55. ve ondan sonraki Maddelerine ya da aralarında yapılmış her hangi bir Anlaşmaya göre, kurulmuş bir Hakem Mahkemesine sunmak üzere anlaşabilirler.

Madde 7. Bağıtlı Taraflar, Uluslararası Sürekli Adalet Divanının Yasası ve Tüzüğüne uygun biçimde, uyuşmazlığın konusunu, Mahkemeye verilecek özel yetkiyi ve Taraflar arasında kararlaştırılacak başkaca tüm koşulları bir Hakemlik Anlaşması ile düzenleyecektir.

Bu Hakemlik Anlaşması Bağıtlı Taraflar Hükümetleri arasında verişilecek Notalarla kararlaştırılacak ve tüm noktalarıyle Adalet Divanının yorumuna açık olacaktır.

Eğer bu Hakemlik Anlaşması, yargısal çözüm yoluna başvurulması konusundaki bir istemin Taraflardan birine bildirilmesi gününden başlayarak 3 ay içinde henüz düzenlenmemiş ise, Taraflardan her hangi birisi yalnızca bir dilekçe ile sorunu Adalet Divanına sunabilir.

Madde 8. Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca verilen karar Bağıtlı Taraflarca iyi niyetle uygulanacaktır. Uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemi sürerken, Bağıtlı Taraflar Uzlaştırma Komisyonunun önerilerinin kabulüne ya da Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Kararının uygulanmasına olumsuz etki yapabilecek her hangi bir önlem almaktan, olanaklı olduğu ölçüde, kaçınmağı yükümlenirler.

Madde 9. Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşması sona erdiği sırada, bir uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemi başlamış bulunuyorsa, bu işlem, işbu Protokol ya da Bağıtlı Tarafların onun yerine koymağı kararlaştırdıkları her hangi bir sözleşme hükümleri çerçevesinde sürdürülecektir.

Roma'da, 30 Mayıs 1928 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

MUSSOLINI SUAD

* * *

ANADOLU KIYISI İLE MEİS (Castellorize) ADASI ARASINDA KARASULARININ SINIRLANDIRILMASI VE BODRUM KARŞISINDAKİ KARA ADANIN EGEMENLİĞİ KONUSUNDA SÖZLEŞME

(Convention relative à la délimitation des eaux territoriales entre la côte d'Anatolie et l'Ile de Castellorize)

Ankara, 4 Kasım 1932

(Metin)

Dışişleri Bakanı ve İzmir Milletvekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi tarafından temsil edilen Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti bir yandan, ve Türkiye'de Büyükelçi ve Olağanüstü Temsilci Baron Pompeo Aloisi tarafından temsil edilen İtalya Kırallık Hükûmeti öte yandan, aralarında mutluluk verici içten dostluk ilişkilerini sürdürmek ve onu güçlendirmek özlemiyle, Anadolu kıyıları ile Kastellorizo [Meis] Adası arasındaki adacıklar ve Kara Ada üzerindeki egemenlik konusunda Türkiye ile İtalya arasında çıkan uyuşmazlığı doğrudan doğruya çözerek ortadan kaldırmağı ve Lozan Andlaşmasının ilgili hükümlerinin yorumu sonucu kime ilintili bulunduğu noktasında aralarında bir uyuşmazlık doğuran sözkonusu adacıkların çevresindeki kara sularının sınırlandırılmasına karar vermişlerdir.

Aşağıda imzası bulunan Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini sunduktan sonra, şu noktalarda anlaşmışlardır.

MADDE 1

İtalya Hükûmeti aşağıda yazılı adacıklar üzerinde Türkiyenin egemenliğini tanır :

Volo (Çatal Ada), Ochendra (Uvendire), Fournachia (Furnakya), Kato Volo (Katovolo), Prasouid (Praşudi), (Katavolo Adasının Güney Doğusunda) ve Tchatallota, Pighi, Nissi - Tis Pighi, Recif Agrecelia, Prousseclisse (Kaya), Pano Makri, Kato Makri (Kayalıklarla birlikte) Marathi, Roccie Voutzaky (Rocci Vutchaki) Dacia (Dasya), Nissi – Tis – Dacia, Prassoudi (Dasyanın Kuzeyinde) Alimentarya (Alimentaria), Caravola (Karavola) Adacıkları.

MADDE 2

Bodrum Körfezindeki Kara Ada da Türkiye'nin olacaktır.

MADDE 3

Buna karşılık, Türkiye Hükûmeti, merkezi Kastellorizo Kenti kilisesinin kubbesi ve yarı kutru ve bu merkez ile San Stephano burnu (Pointe du Vent) arasındaki uzaklık olan bir daire ile çevrilecek bölge içinde bulunan Psoradia, Polyphados, St. Georges (Güneyde St. Georges, Kuzeyde Agrielaia diye adlandırılan ve 236 sayılı İngiliz haritasında gösterilen iki ada), Psomi (Strongyle, 236 sayılı İngiliz haritası), Cutsumbora (Kutsumboras), (Kayalıklar), Mavro Poinaki (Mavro Poinchi), Mavro Poinis (Mavro Poini) adacıkları üzerinde İtalya egemenliğini tanır.

Yukarıda sözü geçen daire içindeki bu adacıklardan başka St. Georges (Rho), Dragonera, Ross ve Hypsili (Stronghyli) adacıkları da İtalya'nın olacaktır.

MADDE 4

Şurası kararlaştırılmıştır ki, işbu sözleşmede tanımlanan suların ayrıldığı çizginin iki yanındaki tüm adalar, adacıklar ve kayalıklar, adları orada yazılı olsun ya da olmasın, bu adalar, adacık ve kayalıkların bulunduğu bölgenin kendi egemenliği altında olduğu Devlete ilintilidir.

MADDE 5

Bağıtlı Yüksek Taraflar kara sularının sınırlandırılmasını aşağıda gösterildiği üzere yapmakta anlaşmışlardır.

Doğuda :

San Stephano (Pointe du Vent) burnu ile Gata burnuna yarı uzaklıktaki bir noktadan;

Oradan düz çizgi olarak, Psomi ve Prousseciiss (Prusekli)'ya yarı uzaklıktaki bir noktaya;

Bu noktadan, düz çizgi olarak, Mavro - Poinis ve Prousseciiss'ye yarı uzaklıktaki bulunan bir noktaya;

Bu noktadan, düz çizgi olarak, Niphtis burnu ile Prousseciiss kayasına yarı uzaklıktaki bir noktaya;

Bu son noktadan, düz çizgi olarak, Hyspili (Stronghyli) adasının kuzey doğu kıyısı ile Nissi - Tis - Dacia adasının güney-batı kıyısına yarı uzaklıkta bulunan bir noktaya;

Bu noktadan, düz çizgi olarak, Tugh burnunun üç mil güneyindeki bir noktaya.

Güneyde :

Bu noktadan soura çizgi, Hypsili adasının güney burnunun üç mil güneyindeki bir noktaya dek uzayarak, üzerinde tartışma bulunmayan deniz sınırı ile birleşir.

Kuzeyde :

Çizgi, San Stephano (Pointe de vent) burnu ile Gata burnuna yarı uzaklıkta bulunan noktadan, düz çizgi olarak, San Stephano (Pointe du vent) burnu ile Vathy burnuna yarı uzaklıkta bulunan bir noktaya gider;

Bu noktadan, düz çizgi olarak, Limenari burnu ile Voutzaki kayalarına (Rocci Vutchaki) yarı uzaklıkta bulunan bir noktaya,

Bu son noktadan Dragonera adası ile Voutzaki kayalarına (Rocci Vutchaki) yarı uzaklıkta bulunan bir noktaya;

Bu son noktadan, çizgi, St. Georges (Rho) adasının kuzey doğu noktası ile ba adanın kuzeyinde Anadolu kıyısının en yakın noktasına yarı uzaklıkta bulunan bir noktaya dek kuzeye geçer;

Bu noktadan, Prassoudi ile St. Georges (Rdo) adasının güney-batı noktası arasındaki uzaklığın ortasında bulunan bir noktaya;

Bu son noktadan, çizgi, üzerinde tartışma bulunmayan sınır ile birleşmek üzere, düz olarak, Volo adasının üç mil güneyindeki bir noktaya ulaşır.

Bu Madde ile açıklanmış olup iki tarafındaki adalar ve adacıkların kime ilintili bulunduğunu belirlemek üzere, Bağıtlı Yüksek Taraflarca saptanan ayırım çizgisi doğuda Tugh burnu güneyindeki 3 mil uzaklıktaki bir noktada ve batıda Volo adasının güneyinden 3 mil uzaklıktaki öbür nóktada, Türkiye ile İtalya arasında hiç tartışma konusu bulunmayan genel deniz sınırı ile birleşir.

MADDE 6

Yukarıda yazılı yerlerin adları (624) sayılı İtalyan, (5551) sayılı Fransız, (236) sayılı İngiliz haritalarından alınmıştır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmenin metni ile ona bağlı haritalar arasında fark ortaya çıkarsa, metnin geçerli olacağında anlaşmışlardır.

MADDE 7

İşbu Sözleşme onaylanacak ve onay belgeleri, olanaklı olur olmaz, Roma'da verişilecektir.

Sözleşme onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, Bağıtlı Yüksek Tarafların Temsilcileri işbu Sözleşmeyi imza etmişler ve ona mühürlerini basmışlardır.

Ankara'da, 4 Kasım 1932 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

DR. TEVFİK RÜŞTÜ ALOISI

* * *

XVII

1928-1933 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI UZLAŞTIRMA, YARGI YOLU VE HAKEMLİK ANDLAŞMALARI

(ÖRNEK OLARAK : 1931 TÜRKİYE - BELÇİKA UZLAŞTIRMA, HAKEMLİK VE YARGI YOLU SÖZLEŞMESİ).

Devletler arasında çıkacak uyuşmazlıklar diplomasi yolundan çözülemeyince, bunları uluslararası Uzlaştırma Komisyonlarına götürmek; bu Komisyonların önerileri de Taraflarca benimsenmezse, yargısal çözüm yolu olan La Haye Adalet Divanına ya da bir Hakem Mahkemesine başvurmak gibi bir yöntem Birinci Dünya Savaşından sonra bir çok Andlaşmalara konu olmuş, ya da Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşmalarının içinde yer almıştı.

Türkiye böyle bir yöntemi ilk kez Lozan Andlaşması ile (Özellikle Azınlıkların Korunması alanında La Haye Adalet Divanının yetkisinin tanınması, Ekonomik Hükümler Bölümünde Karma Hakem Mahkemesinin öngörülmesi gibi) kabul etmişti. 1926 Türk - İran Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasının 8. Maddesinde ve 1926 Türkiye-Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesinin 14. Maddesi ile İmza Protokolünde de bu konuda kimi yükümler öngörülmüştü. Ayrıntılı hükümler ise ancak burada söz konusu Uzlaştırma, Yargı yolu ve Hakem Andlaşmalarıyle ortaya konulmuştur.

Aşağıda çizelgesi verilen 17 Andlaşma Türkiye'nin barışçı dış politikasının da bir göstergesi sayılabilir. Ancak, Büyük Devletlerden İngiltere ile böyle bir Andlaşma yapılmamış, hatta 1926 Musul Andlaşmasına bile – Fransa ile 1926 Sözleşmesindekine benzer – bu konuda özel hükümler konulmamıştır. İki Dünya Savaşı arasında uluslararası politikada pasif kalmış olan Amerika Birleşik Devletleriyle de böyle bir Andlaşma imzalanması sözkonusu olmamıştır. Sovyetler Birliği ile ise, 1925 Saldırmazlık Andlaşmasına ekli 3 sayılı Protokolde böyle bir Andlaşma öngörülmüş, ancak bu gerçekleşmemiştir.

Hükümleri kimi biçimsel değişiklikler göstermekle birlikte, genellikle amaç ve içerikleri birbirine benzeyen sözkonusu Andlaşmalara bir örnek olmak üzere ki, aşağıda 1931 Türkiye - Belçika Uzlaştırma, Hakemlik ve Yargı yolu Andlaşmasının metnini veriyoruz[1]. Ayrıca, Kitabımızın XVI., XIX., XXI., XXVI. ve XXVII. sırasında yer alan Türkiye'nin İtalya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile yaptığı Andlaşmalarda da, benzeri hükümler görülebilecektir. Türkiye, Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümlenmesine ilişkin Genel Bağıt'a da katıldığından, bunun metni kitabın XXIX. sırasında verilmiştir. Bu katılmadan sonra sözkonusu ikili bağıtlar – eğer karşı Taraf da katılmışsa – ancak Genel Bağıttakilerden farklı hükümleri ölçüsünde geçerli kalmıştır.

---

[1] 21 Temmuz 1931 günü 1864 sayılı yasa ile B. M. M. nce onaylanmış olan bu Andlaşmanın yasal Türkçesi ile Fransızcası için bak. Düstur, Ter. III, C. 12, s. 949.

Şunu da belirtelim ki, sözkonusu Andlaşmaların hükümleri, Anayasaların ya da özel Andlaşmaların gerekleriyle, temel ulusal çıkarlarla, ya da Devletler Hukuku ilkelerine göre egemenlik alanına giren konularla sınırlı tutulduğu gibi, bu Andlaşmalar yeterince uygulama da görmüş değildir. Devletler ve bu arada Türkiye uyuşmazlıkların genellikle diplomasi yolundan çözümünü yeğ tutmuştur.

Çizelgede gösterilen, Türk - Fransız Andlaşması dışındaki Bağıtlar, yürürlükle ilgili hükümleri gereğince, onlara son verildiği bildirilmediği için, kendiliğinden yürürlükte kalmıştır. Ancak, bunlar o zamandan beri pek uygulama görmemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki gelişmeler sonucu önemlerini ve etkinliklerini yitirmiş bulunmaktadır.

* * *

TÜRKİYE İLE BELÇİKA ARASINDA UZLAŞTIRMA, HAKEMLİK VE YARGI YOLU SÖZLEŞMESİ

(Convention de Conciliation, d'Arbitrage et de Règlement Judicaire entre la Turquie et la Bélgique)

Ankara, 8 Nisan 1931

(Metin)

Türkiye Cumhurbaşkanı

ve

Belçikalılar Yüce Kralı,

Uluslarını birbirine bağlayan mutlu dostluk ilişkilerinden esinlenerek;

Ülkeleri arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü içtenlikle sağlamak istediklerinden;

Andlaşmalarla saptanan ya da devletler hukukundan doğan haklara saygının uluslararası mahkemeler için zorunlu olduğunu bilerek;

Her Devlete ilintili hakların ancak onun izniyle değiştirilebileceğini kabul ederek;

Ortak niyetlerini bir Sözleşme ile gerçekleştirmeğe karar vermişler ve yetkili temsilcileri olarak :

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi :

Belçikalılar Yüce Kralı :

Belçikalılar Yüce Kralının Türkiye'de Yetkili Temsilcisi ve Olağanüstü Orta Elçisi Sayın Louis Leclercq'i atamışlardır.

Bu Temsilciler, yöntemine uygun görülen yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI YOLDAN ÇÖZÜMÜ

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında çıkan ve diplomasi yolundan çözülemeyen her türlü uyuşmazlıklar, işbu Sözleşmede sap-

tanan koşullar içinde, yargısal çözüm ya da hakemlik yöntemine bağlı tutulacaktır. Bu yöntemlere başvurulmadan önce, duruma göre, zorunlu ya da isteğe bağlı olarak, uzlaştırma yoluna gidilecektir.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükte bulunan başkaca Sözleşmelerle çözümü için özel bir yöntem öngörülmüş olan uyuşmazlıklar işbu Sözleşmeler hükümlerine göre çözülecektir.

Madde 3. 1) Bir uyuşmazlığın konusu Bağıtlı Yüksek Taraflardan birinin iç yasalarına göre yargısal ya da yönetimsel makamların yetkileri içine giriyorsa, ilgili Taraf, yetkili makamca yeterli bir zaman içinde kesin bir karar verilmeden önce, uyuşmazlığın işbu Sözleşmede öngörülen çeşitli yöntemlere bağlı tutulmasına karşı çıkabilecektir.

2) Bu durumda, işbu Sözleşme ile öngörülen yöntemlere başvurmak isteyen Bağıtlı Taraf, yukarıda sözü edilen karar gününden başlamak üzere, bir yıllık süre içinde, öteki Tarafa bu niyetini bildiricektir.

II. BÖLÜM

YARGISAL ÇÖZÜM

Madde 4. Bağıtlı Tarafların, karşılıklı olarak, bir hakkın red ya da inkârı savında bulundukları tüm uyuşmazlıklar, aşağıdaki hükümlere göre bir hakem mahkemesine başvuru için aralarında anlaşmış olmadıkça, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulacaktır.

Yukarıda sözü edilen uyuşmazlıkların kapsamı içine özellikle şu konularda olanlar girer :

1) Bir Andlaşmanın yorumu;

2) Herhangi bir devletler hukuku sorunu;

3) Kanıtlanması durumunda, uluslararası bir yükümün bozulduğunu gösterecek herhangi bir olgunun gerçeğe uygunluğu;

4) Böyle bir bozmadan doğacak zarar giderimin kapsamı ve niteliği;

Madde 5. Eğer Taraflar, yukarıdaki Maddede sözkonusu uyuşmazlıkları bir hakem mahkemesine götürmek için anlaşırsa, bir hakemlik anlaşması yapacak ve bu anlaşmada uyuşmazlığın konusunu, hakemlerin seçilmesi işini ve izlenecek yargılama yöntemini saptayacaktır.

Hakemlik Anlaşmasında yeterince bilgi ve açlık yoksa, Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907

günlü La Haye Sözleşmesi hükümleri, gerekli olduğu ölçüde, uygulanacaktır.

Madde 6. Yukarıdaki Maddede sözü edilen hakemlik anlaşması konusunda ya da hakemlerin seçiminde iki Taraf arasında anlaşma olmazsa, Taraflardan biri ya da öteki üç aylık bir ön bildiriden sonra, uyuşmazlığı bir dilekçe ile doğrudan Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunabilecektir.

Madde 7. 1) Taraflar 4. Maddede sözü edilen uyuşmazlıklar konusunda Uluslararası Adalet Divanı ya da Hakem yolu için herhangi bir işleme girişmeden önce, işbu Sözleşmede öngörülen uzlaştırma yöntemine, ortak bir kararla başvurabilecektir.

2) Uzlaştırma yöntemine başvurulması ve bunun sonuç vermemesi durumlarında Taraflardan hiç biri, Uzlaştırma Komisyonunun çalışmalarının sona ermesinden önce, uyuşmazlığı Uluslararası Sürekli Adalet Divanına götüremeyecek ya da 5. Maddede öngörülen hakem mahkemesinin kurulmasını, Uzlaştırma Komisyonunun çalışmalarının bitiminden sonra bir ay geçmeden, istemeyecektir.

III. BÖLÜM

UZLAŞTIRMA

Madde 8. Dördüncü Maddede öngörülenler dışında, Taraflar arasındaki tüm uyuşmazlıklar hakem yolu ile bir çözüme konu olmadan önce, zorunlu olarak, uzlaştırma yöntemine bağlı tutulacaktır.

Madde 9. Yukarıdaki Maddede sözü geçen uyuşmazlıklar Taraflarca kurulan sürekli ya da özel bir uzlaştırma komisyonuna sunulacaktır.

Madde 10. Bağıtlı Yüksek Taraflardan birinin ötekinden istemde bulunması üzerine altı ay içinde, bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kurulacaktır.

Madde 11. Taraflar tersine bir anlaşma yapmadıkça, Uzlaştırma Komisyonu şöyle kurulacaktır.:

1) Komisyon beş üyeden oluşacaktır. Bağıtlı Yüksek Taraflar uyrukları arasından seçebilecekleri birer üye atayacaklardır. Öbür üç Komiser Üçüncü Devletler uyruklarından ortak bir kararla seçilecektir. Bunlar çeşitli uyruklardan olacak, sürekli konulları Tarafların

ülkelerinde bulunmayacak ve kendileri Bağıtlı Tarafların hizmetinde olmayacaktır. Bağıtlı Yüksek Taraflar, onların arasından birini Başkan seçeceklerdir.

2) Komiserler üç yıl için atanacaktır. Bunlar yeniden seçilebilirler. Ortak kararla seçilen Komiserler, Tarafların anlaşmasıyla, görevleri sırasında başkalarıyla değiştirilebilirler. Öte yandan, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri kendisince atanan Komiseri her zaman değiştirebilir. Değiştirilmiş de olsalar, Komiserler ellerindeki işlerin sonuçlandırılmasına değin görevde kalacaklardır.

3) Ölüm, çekilme ya da herhangi bir başka engel sonucunda açılacak yerler, atamalar için saptanan yöntem uyarınca, en kısa süre içinde doldurulacaktır.

Madde 12. Bir uyuşmazlığın ortaya çıktığı sırada Taraflarca atanmış bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu yoksa, uyuşmazlığın incelemek için bir Bağıtlı Tarafın ötekine yapacağı istem gününden başlamak üzere, üç aylık süre içinde, özel bir Komisyon kurulacaktır. Taraflar tersine karar vermedikçe, atamalar yukarıdaki Madde uyarınca yapılacaktır.

Madde 13. Birlikte atanacak Komiserler 10. ve 12. Maddelerde öngörülen süreler içinde seçilmezse, gerekli atamaların yapılması işi, Taraflarca ortak bir kararla seçilecek üçüncü bir Devlete bırakılacaktır. Bu üçüncü Devletin seçilmesinde anlaşma olmazsa, gerekli atamaların yapılması İsviçre Konfederasyonu Başkanından rica edilecektir.

Madde 14. 1) Uzlaştırma Komisyonuna başvuru iki Tarafça, ortak kararla hareket edilerek, Başkana sunulacak bir dilekçe ile yapılacaktır, bu yapılmazsa, Taraflardan biri ya da öteki bir dilekçe ile başvuruda bulunabilecektir.

2) Dilekçe uyuşmazlığın konusunu özetle anlattıktan sonra Komisyonun bir uzlaşmaya vardıracak tüm önlemlere başvurması istemini içerecektir.

3) Dilekçe Taraflardan yalnız birisinden gelmişse, dilekçe sahibince bu başvuru gecikilmeksizin öteki Tarafa da bildirilecektir.

Madde 15. 1) Bir uyuşmazlığın Taraflardan birisince Sürekli Uzlaştırma Komisyonuna sunulduğu günden başlayarak 15 gün içinde, Taraflardan her biri kendisince atanan Komiseri, uyuşmazlığın incelenmesi için, bu işte uzman bir kimse ile değiştirilebilecektir.

2) Bu hakkından yararlanan Taraf durumu gecikmeksizin öteki Tarafa bildirecektir; Öteki Taraf da, bu durumda, bildirinin kendisine varışından başlayarak 15 gün içinde, onun gibi davranabilecektir.

Madde 16. Taraflar arasında tersine bir anlaşma olmadıkça, Uzlaştırma Komisyonu, Başkanın gösterdiği yerde toplanacaktır.

Madde 17. Uzlaştırma Komisyonunun çalışmaları ancak Tarafların izni ile, Komisyonca alınmış bir karar üzerine açık olabilir.

Madde 18. 1) Taraflar tersine anlaşmadıkça, Uzlaştırma Komisyonu çalışma yöntemini kendisi düzenleyecektir; bu yöntem, her durumda, bir duruşma biçimide olacaktır. Soruşturma konusunda Komisyon oybirliği ile başka türlü bir karar vermedikçe, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 La Haye Sözleşmesinin 3. Bölümü hükümlerine uyulacaktır.

2) Taraflar, Uzlaştırma Komisyonunda kendileriyle Komisyon arasında aracılık görevini yapacak ajanlarca temsil edilecektir. Bundan başka, Taraflar kendilerince bu amaçla atanan danışman ve uzmanların yardımından yararlanabilecekler ve tanıklık yapmalarında yararlı görecekleri her türlü kişilerin Komisyonca dinlenmesini isteyebileceklerdir.

3) Komisyon da, her iki Tarafın ajanları, danışmanları ve uzmanlarından sözlü açıklama istemek ve her hangi bir kişiyi, hükümetinin izniyle, çağırtıp dinlemek yetkisine sahip olacaktır.

Madde 19. Taraflar arasında tersine bir anlaşma olmadıkça, Uzlaştırma Komisyonu kararları çoğunlukla alınacak ve Komisyon ancak tüm üyeleri hazır bulunursa uyuşmazlığın esası üzerinde karar verebilecektir.

Madde 20. Taraflar Uzlaştırma Komisyonunun çalışmalarını kolaylaştırmağı, özellikle, olanaklı en geniş ölçüde, Komisyona tüm belgeleri ve yararlı bilgileri vermeği, Komisyonun kendi ülkeleri üzerinde ve kendi yasalarına uygun olarak tanıklar ya da uzmanlar çağırıp dinlemesini ve olay yerine gitmesini sağlamak için ellerindeki tüm araçları kullanmağı yükümlenirler.

Madde 21. 1) Çalışmaları süresince, Komiserlerin her biri, ölçüsü Taraflarca birlikte kararlaştırılacak bir zarar giderim alacaktır. Taraflar bu harcamaları eşit biçimde üstlenecektir.

2) Komisyonun çalışmalarının gerektirdiği ortak harcamalar da aynı biçimde bölüşülecektir.

Madde 22. 1) Uzlaştırma Komisyonunun görevi, üzerinde uyuşmazlık olan sorunları açıklığa kavuşturmak, bu amaçla yararlı tüm bilgileri soruşturma yolu ile ya da başka bir biçimde toplamak ve Tarafları uzlaştırmaga çalışmaktır. Komisyon, sorunu inceledikten sonra, uygun gördüğü uzlaşmanın esaslarını Taraflara açıklayabilir ve bu konudaki düşüncelerini bildirmeleri için bir süre tanıyabilir.

2) Çalışmalarının sonunda Komisyon, duruma göre, ya Tarafların uzlaştığını saptayan ve, gerek varsa, koşullarını içeren ya da uzlaşı olanağı bulunmadığını gösteren bir tutanak düzenler. Tutanak Komisyon kararlarının oybirliği ile mi, yoksa oy çokluğu ile mi alındığını belirtmekyecektir.

3) Komisyonun çalışmaları, Taraflar başka türlü bir karar vermedikçe, uzlaşmazlığın Komisyona sunulduğu günden başlayarak 6 ay içinde sona ermiş olacaktır.

Madde 23. Komisyonun tutanağı, gecikilmeksizin Tarafların bilgisine sunulacaktır. Onun yayımlanmasına ancak Taraflar karar verebilir.

IV. BÖLÜM

HAKEM YOLU İLE ÇÖZÜM

Madde 24. Yukarıdaki Maddelerde sözkonusu olan Uzlaştırma Komisyonunun çalışmalarının sona ermesini izleyecek ay içinde Taraflar anlaşamamış iseler sorun, Taraflar başkaca bir anlaşma yapamazsa, aşağıda gösterilen biçimde bir hakem mahkemesi sunulacaktır.

Madde 25. Hakem Mahkemesi 5 üyeden oluşacaktır. Taraflar kendi uyrukları arasından seçilecek birer üye atayacaktır. Öbür iki hakem ile Başkan Üçüncü Devletler uyrukları arasında Tarafların ortak kararıyla seçilecektir. Bunlar çeşitli uyruklulardan oluşacak, sürekli konulları Tarafların ülkelerinde bulunamayacak ve kendilerini onların hizmetinde olmayacaktır.

Madde 26. Hakem Mahkemesi üyelerinin atanmaları Taraftardan birinin öbüründen bir Hakem Mahkemesi kurulması isteminde bulunması üzerine, 3 aylık bir süre içinde yapılmazsa, gerekli atamaların

yapması işi Tarafların birlikte seçecekleri bir Üçüncü Devlete bırakılacaktır.

Bu Üçüncü Devletin seçilmesinde anlaşma olmazsa, İsviçre Konfederasyonu Başkanından gerekli atamaları yapması rica edilecektir.

Madde 27. Ölüm, çekilme ya da herhangi bir başka engel sonucunda açılacak yerler, atamalar için saptanan yöntem uyarınca, en kısa süre içinde doldurulacaktır.

Madde 28. Taraflar uyuşmazlığın konusunu ve izlenecek yargılama yöntemini gösteren bir hakemlik anlaşması düzenleyecektir.

Madde 29. Hakemlik anlaşmasında, yukarıdaki Maddede gösterilen noktalar üzerinde yeterince bilgi ve açıklık bulunmazsa, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 La-Haye Sözleşmesi hükümleri, gerekli ölçüde, uygulanacaktır.

Madde 30. Mahkemenin kuruluşunu izleyen 3 aylık süre içinde bir hakemlik anlaşması düzenlenmemiş ise, Taraflardan birinin ya da ötekinin dilekçesi ile sorun işbu Mahkemeye sunulacaktır.

Madde 31. Hakemlik anlaşmasında belirtilmediği zaman, ya da hakemlik anlaşması olmadığı durumda, Mahkeme Devletlerarası hukuk kurallarını uygulayacaktır, Uyuşmazlıka uygulanabilecek bir türden kurallar bulunmadığında, Mahkeme hak gözetirlik ilkesine [ex eoquo et bono] göre hükmünü verecektir.

V. BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

Madde 32. Taraflar Mahkeme ya da hakem kararının uygulanmasına ya da Uzlaşma Komisyonunca önerilen uzlaşıya zarar verici nitelikte olan herhangi bir önlem almaktan ve genellikle uyuşmazlığı artıracak ya da genişletecek, ne türlü olursa olsun, herhangi bir davranıştan kaçınmağı yükümlenirler.

Madde 33. Mahkeme ya da hakem kararı uyuşmazlık içindeki Taraflardan birinin yargı makamları ya da başkaca herhangi bir makamınca verilen bir kararın ya da alınan bir önlemin devletler hukukuna bütünüyle ya da bir bölümüyle aykırı bulunduğunu belirtmiş ise ve bu Tarafın anayasa hukuku sözkonusu karar ya da önlemin sonuçlarını ortadan kaldırmağa elvermez ya da ancak yetersiz ölçüde elverirse, Bağıtlı Yüksek Taraflar işbu Mahkeme ya da hakem kararı ile

zarar gören Tarafa hakça bir zarar giderimi ödemesi gerekeceğini kararlaştırmışlardır.

Madde 34. İşbu Sözleşme hükümleri Taraflardan birinin görüşüne göre, devletler hukuku ilkeleri uyarınca, kendine has egemenlik hakkını ilgilendiren ya da aralarında yürürlükte olan Andlaşmalar gereğince, onun münhasır yetkisi içine giren uyuşmazlıklara uygulanmaz. Bununla birlikte, öteki Taraf karşıt görüşte ise, işbu Sözleşmenin gereği olarak, uyuşmazlığın Uluslararası Sürekli Adalet Divanı yetkisine girip girmediğini daha önce Divanda bir karara bağlatabilir.

Bu hükümler işbu Sözleşme gününden önce, geçmişteki olgularla ilgili uyuşmazlıklara da uygulanamaz.

Madde 35. İşbu Sözleşmenin yorumuna ve bu arada uyuşmazlıkların niteliğine ilişkin anlaşmazlıklar Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 36. 1) İşbu Sözleşme onaylanacak ve onay belgeleri Brüksel'de verişilecektir.

2) Sözleşme, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak, 5 yıl için bağıtlanmamıştır.

3) Bu sürenin bitiminden en az 6 ay önce ona son verilemezse, yeniden 5 yıllık süre için yürürlükte kalacak ve uzatma biçimi böylece sürecektir.

4) Taraflardan birisince bozulmasına karşın, Sözleşmenin süresi içinde başlamış olan işlemler, normal olarak bitirilinceye değin, sürdürülecektir.

Bu hükümlere inançla, adları yukarıda yazılı yetkili temsilciler işbu Sözleşmeyi imza etmişlerdir.

Ankara'da, 8 Nisan 1931'de iki örnek olarak yapılmıştır.

DR. T. RÜŞTÜ L. LECLEREQ

SON PROTOKOL

TEK MADDE

İşbu Sözleşme, uyuşmazlıkta bir üçüncü Devletin ilgisi bulunsa bile, ancak Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında uygulanabilecektir.

Ankara, 8 Nisan 1931

DR. T. RÜŞTÜ L. LECLEREQ

1928 — 1933 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI UZLAŞTIRMA, YARGISAL ÇÖZÜM VE HAKEMLİK ANDLAŞMALARI

(Traités de Conciliation, de Règlement Judiciaire et d'Arbitrage)

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
İsviçre	Ankara 9.1.1928	7.VIII.1930	Cilt X 1429 (648)	Bu Uzlaştırma, Yargısal, çözüm ve Hakemlik Andlaşması 1925 Dostluk Andlaşmasını izleyen siyasal bir bağıttır ki, daha sonra bir Protokol ile değişikliğeuğramıştır (Düstur, C. XV., 1322 (532).
İtalya	Roma 30.V.1928	29.IV.1929	Cilt X 47 (32)	1923 Lozan Andlaşmasından sonra İtalya ile ilk siyasal bağıt olan bu Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşmasının metni Kitabın XVI. sırasında verilmiştir. 24.III.1950 de yeni bir Andlaşma yapılmıştır. (Düstur, XXXI, 2228)
Macaristan	Budapeşte 5.I.1929	8.XII.1929	Cilt X 716 (410)	Bu Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması 1923 Dostluk Andlaşmasından sonraki siyasal bağıttır. 22.X.1933 de bir Protokol ile süresi uzatılmıştır (Düstur, C. XV, 97 (126).
Bulgaristan	Ankara 6.III.1929	3.XII.1929	Cilt X (653)	Bu Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal çözüm ve Hakemlik

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
				Andlaşması 1925 Dostluk Andlaşmasından sonraki siyasal bağıttır. 23 Eylül 1933 de bir Protokol ile süresi uzatılmıştır. (Düstur, C. XVI, 836 (518).
Almanya	Ankara 16.V.1929	31.VIII.1931	Cilt X 1834 (912)	Bu Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşması 1924 Dostluk Andlaşmasından sonraki siyasal bağıttır.
Fransa	Paris 3.II.1930	13.V.1923	Cilt XI 483 (224)	Bu Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması 1923 Lozan ve 1926 –Suriye ile Lübnan için– Dostluk ve İyi Komşuluk Bağıtlarını izlemiştir. (Metni kitabın XX. Bölümünde olan, bu Andlaşmaya Türkiye 1937'de son vermiştir).
İspanya	Ankara 28.IV.1930	18.I.1931	Cilt XI 1562 (541)	Bu Uzlaştırma Yargısal, çözüm ve Hakemlik Andlaşması 1924 Dostluk Andlaşmasından sonraki siyasal bağıttır.
Yunanistan	Ankara 30.X.1930	5.X.1931	Cilt XII 73 (39)	Bu Dostluk, Tarafsızlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşması, 1923 Lozan Andlaşmasından sonra – Nüfus Mübadelesine ilişkin Andlaşmalar dışında – ilk siyasal bağıttır. Metni Kitabın XXI. sırasında verilmiştir.

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
Çekoslovakya	Ankara 17.III.1931	16.X.1931	Cilt XII 1091 (383)	Bu Yargısal Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşması 1924 Dostluk Andlaşmasından sonra yapılan siyasal bağıttır.
Belçika	Ankara 8.IV.1931	12.X.1934	Cilt XII 949 (332)	Bu Uzlaştırma, Hakemlik ve Yargısal Çözüm Andlaşması, 1923 Lozan Andlaşmasından sonra Belçika ile ilk siyasal bağıttır. Metni kitabın XVII. Bölümündedir.
İran	Ankara 23.I.1932	5.XI.1932	Cilt XIII 687 (537)	Bu Uzlaştırma, Yargısal, Çözüm ve Hakemlik Andlaşması, 1926 Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasının (Metni Kitabın XI sırasında) 7. Maddesinde öngörülmüştür.
İsveç	Cenevre 19.II.1932	18.IV.1932	Cilt XIII 701 (544)	Bu Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşması 1924 Dostluk Andlaşmasını izleyen siyasal bağıttır.
Danimarka	Cenevre 8.III.1932	18.XII.1933	Cilt XIII 1149 (894)	Bu Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşması 1925 Dostluk Andlaşmasını izleyen siyasal bağıttır.
Hollanda	Cenevre 16.IV.1932	4.XI.1933	Cilt XIV 1046 (302)	Bu Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşması, 1924 Dostluk Andlaşmasını izleyen siyasal bağıttır.

Ülke adı	Yapıldığı Yer ve Gün	Yürürlüğe Girişi	Düstur (III) daki yeri	Notlar
Norveç	Ankara 16.I.1933	6.XII.1934	Cilt XV 423 (254)	Bu Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşması 1925 Dostluk Andlaşmasını izleyen siyasal bağıttır.
Romanya	Ankara 17.X.1933	11.V.1934	Cilt XV 189 (120)	Bu Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşması 1923 Lozan Andlaşmasından sonra Romanya ile ilk siyasal bağıt olup, metninin bir bölümü Kitabın XXVI. sırasında verilmiştir.
Sırp - Hırvat ve Sloven Devleti	Belgrad 27.XI.1933	7.VI.1935	Cilt XV 199 (1927)	Bu Dostluk, Saldırmazlık ve Yargısal Çözüm, Hakemlik, ve Uzlaştırma Andlaşması, 1925 Dostluk Andlaşmasını izleyen siyasal bağıt olup metninin bir bölümü Kitabın XXVII sırasında verilmiştir.

* * *

XVIII

1928 SAVAŞIN ULUSAL SİYASETİN ARACI OLARAK KULLANILMASINDAN VAZGEÇİLMESİNE İLİŞKİN ANDLAŞMA (BRIAND - KELLOGG PAKTI) İLE BUNUN DOĞU AVRUPA'DA HEMEN YÜRÜRLÜĞE KONULMASIYLE İLGİLİ 1929 MOSKOVA (LİTVİNOF) PROTOKOLÜNE VE ÖZDEŞ KONUDA 1933 RIO DE JANEIRO ANDLAŞMASINA TÜRKİYE'NİN KATILMASI

Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyetinin savaşın önlenmesi ve uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü yolundaki çabalarına koşul olarak ve bir ölçüde, onun eksikliğini gidermek üzere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'nın girişimiyle, Paris'te böyle bir Andlaşma imzalanmıştır. Andlaşmaya, onun yapılmasında başkaca rolü oynayan Amerika Dışişleri Bakanı Frank Kellogg ile Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın adlarını anımsatmak üzere, "Briand - Kellogg Paktı" da denilmektedir.

Bu çok taraflı bağıt, 1925 yılında İngiltere'nin girişimi ile, Almanya ve komşuları arasında gerçekleştirilen Locarno Andlaşmalarının Batı Avrupa'ya sağladığı barış düzenini tüm dünyaya yayıcı bir amaç güttüğü gibi, Savaşa başvurulmasının yasaklanması konusunda bir hüküm içermeyen Milletler Cemiyeti Yasasını ya da bu Cemiyetin aldığı kimi kararları güçlendirici bir nitelik de taşıyordu. Öte yandan, Milletler Cemiyetinin üyesi olmayan Amerika Birleşik Devletlerinin bu Paktı imzalaması, Sovyetler Birliği ve Türkiye gibi henüz MC'ne katılmamış bulunan pek çok Devletin de bu Pakta katılması dünya barışı için önem taşıyordu.

Bu barışçı ve iyi niyetli girişim 1931 Eylülünde Japonya'nın Çin'e saldırmasıyle ilk darbeyi yiyecek, bunu öteki saldırılar izleyecek ve, Milletler Cemiyeti de bunlar karşısında fazla bir şey yapamıyacağından, sürekli barış ümitleri suya düşecekti. Briand - Kellogg Paktı, böylece 2. Dünya Savaşı ile birlikte tarihe karışacaktır.

Andlaşma 28 Ağustos 1928 günü Paris'te 9 Devlet tarafından (Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, Polonya, Çekoslovakya ve Japonya) imzalamış ve o Devletlerce onay işlemleri bütünlenince 1929 yazında yürürlüğe girmiştir.

Andlaşmanın Giriş Kesiminde, onun amacı açıkça belirtildikten sonra, 1. Maddesiyle, önce uyuşmazlıkların çözümü için savaşa başvurma yolu kınanmakta, sonra da savaşın ulusal siyaset – başka deyişle ulusal çıkarlar – için bir araç olarak kullanılmaması yükümü ortaya konulmaktadır. Ancak, bu yalnızca tinsel bir yükümdür. Ortada bir yaptırma gücü (sanction) yoktur.

İkinci Madde ise, savaşa başvurulmayacağına göre, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye Hükümeti, Andlaşmanın yürürlüğe konulması ve ona başka Devletlerin katılması koşullarına ilişkin 3. ve son Maddesi uyarınca, katılma kararını 31 Ekim 1928 günü Vaşington Büyükelçisinin Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanına

sunduğu yazılı bir Açıklama ile bildirmiştir. Bu Açıklamada, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Andlaşmayı onaylaması koşulu saklı tutulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise 19 Ocak 1929 günü 1384 Sayılı bir Yasa ile[1] Andlaşmayı onaylamıştır.

Şu da var ki, Andlaşmayı imzalayan 9 Devletinin tümünün onay işlemlerinin bütünlenmesi zaman almış ve bu yüzden, 3. Madde uyarınca, onun yürürlüğe girmesi ancak 24 Temmuz 1929'da olanaklı olmuştu. Bu arada Türkiye'nin Andlaşmaya katılması ancak, 8 Temmuz 1929 günü gerçekleşmiştir.

Briand - Kellogg Andlaşmasına katıldığını bildiren ilk Devlet Sovyetler Birliği olmuştu. Batılı Büyük Devletlerin kendisine düşmanca tutumundan ve olasılı bir siyasal tertibinden kuşkulanan Sovyetler Birliği, bu Andlaşmanın yapılmasıyle bir ölçüde esenliğe kavuşmuştu.

Andlaşmaya, bir kaçı MC üyesi olmayan, elliyi aşkın devlet taraf olmuştur ki, bunlar o zaman hemen hemen dünyadaki tüm devletleri oluşturuyordu.

* * *

Sovyetler Birliği, Andlaşmanın imzacısı 9 Devletçe onay işlemleri sürerken, zaman kazanmak için, Doğu Avrupa'daki komşuları ile, onu – yürürlüğe girer girmez – kendi aralarında da yürürlüğe koyarak ve Türkiye gibi kimi Devletleri de buna katarak, bölgesinde barışçı bir dayanışma havası yaratmak istemiş, bu amaçla 9 Şubat 1929 günü Moskova'da Estonya, Letonya, Polonya ve Romanya ile bir Protokol yapmıştır. Metni aşağıda verilen bu Protokol'e, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vekilinin adını anımsatmak üzere, "Litvinof Protokolü" de denilmektedir.

Sovyetler Birliği Moskova Protokolüne Türkiye'nin katılmasını önerince, Türk Hükümetinin bu Protokolü, hem büyük komşusu ile ilişkilerinde – 1925 Saldırmazlık Paktından sonra – yeni bir güvence kaynağı olarak gördüğü, hem de ona katılmağı Sovyetler Birliği ile uyum içinde sürdürdüğü dış politikasının bir gereği saydığı için, öneriyi sevinçle kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Protokol Türkiye Büyük Millet Meclisince 1 Nisan 1929 günü onaylanmıştır[2]. Protokol'ün yürürlüğe konulmasıyle ilgili işlemler bütünlenince de Türkiye 3 Temmuz 1929'da onun Bağıtlı Taraflarından biri olmuştur.

İran da Protokol'e 3 Nisan 1929'da katılmıştır.

* * *

Savaşı önleme çabalarını yansıtan bir üçüncü Bağıt da 10 Ekim 1933 günü başlıca Lâtin Amerika Devletlerinin (Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay)

---

[1] Andlaşmanın Fransızca metni ve Türkçe yasal çevirisi için bak. Düstur, Ter. III. C. 10, s. 321 (200). Ayrıca, 94 LONTS, 57, Reg. No. 2137

[2] 1 Nisan 1929 gün ve 1411 sayılı Yasa ile onaylanan bu Protokol'ün Fransızca metni ve Türkçe Yasal çevirisi için bak. Düstur, Ter. III, C. 10, s. 581 (308). Ayrıca, 89 LONTS, 369. Türkiye'nin katılma bildirisi metni Dışişleri Bakanlığı Arşivinden alınmıştır. Bu bildiri 27 Şubat 1929 günlü ve 7733 sayılı Bakanlar Kurulu kararı üzerine yapılmıştır.

Rio de Janeiro'da imzaladığı Savaşı önleme ve Uzlaştırma Andlaşması olmuştur. Bu Andlaşmanın yapılmasında Arjantin Dışişleri Bakanı Saavedra Lamas önemli bir rol oynadığından, ona "Saavedra Lamas Paktı" da denilmektedir.

Briand - Kellogg Paktı ile hangi Savaşın önlenmek istenildiği konusunda çeşitli yorumlar olmuştu. İşte ortaya çıkan bu duraksamaları ve boşlukları gidermek, ayrıca Milletler Cemiyeti üyesi bulunmayan ve özel Uzlaştırma Andlaşmaları olmayan Devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için bir de Uzlaştırma yöntemi ortaya koymak üzere Rio de Janeiro Andlaşması yapılmıştır.

Katılmalara açık olan ve süresiz bulunan bu Andlaşmaya Türkiye, onun 5. Maddesinde öngörülen çekince sınırlarına uygun olmakla birlikte, kendi durumunu yansıtıcı ayrıntıları içeren çekincelere katılmıştır.

Türkiye'nin Rio de Janeiro Andlaşmasına katıldığı 21 Haziran 1935 günü Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü'nün Lamas'a yolladığı bir Mektupla bildirmiş ve bu katılma Büyük Millet Meclisinin Andlaşmayı onayladığı 20 Kasım 1935 günü kesinlik kazanmıştır[3].

* * *

[3] 20 Kasım 1935 gün ve 3068 sayılı yasa ile onaylanan Rio de Janeiro Andlaşması ve katılma bildiriminin (Mektup) Türkçe metinlerini için bak. Düstur, Ter. III, C. 18, s. 125 (8). Ayrıca, 163 LONTS, 393, Reg. 3781.

A. SAVAŞIN ULUSAL SİYASETİN ARACI OLARAK KULLANILMASINDAN VAZGEÇİLMESİNE İLİŞKİN ANDLAŞMASI

(Traité concernant la Renonciation à la Guerre en tant qu'instrument de Politique Nationale)

(Paris, 27 Ağustos 1928)

(Metin)

Alman Devleti (Reich) Başkanı,
Amerika Birleşik Devletleri Başkanı,
Belçika Yüce Kralı,
Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda ile Denizaşırı İngiliz Ülkeleri Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru,
İtalya Yüce Kralı,
Japonya Yüce İmparatoru,
Polonya Cumhuriyeti Başkanı,
Çekoslovakya Cumhuriyeti Başkanı,

Kendilerine düşen insanlığın mutluluk ve genliğini geliştirmek görevinin bütünüyle bilinci içinde olarak;

Ulusları arasında bugünkü barışçı ve dostça ilişkilerin sonsuza dek sürmesi için savaşın ulusal siyasete araç yapılmasından açıkça vazgeçilmesi zamanının geldiğine inanarak;

Karşılıklı ilişkilerinde her türlü değişikliklerin ancak barışçı yollardan aranıp düzen ve barış içinde gerçekleştirilmesi zorunluğuna ve ulusal çıkarlarını artırma çaresini savaşa başvurmakta arayacak her hangi bir Devletin işbu Andlaşmadan yararlanmaktan yoksun bırakılması gereğine inanarak;

Verdikleri bu örnekle özendirilmiş olarak, dünyanın tüm uluslarının sözkonusu insancıl çabalara katılmalarını ve, yürürlüğe girer girmez, işbu Andlaşmaya katılıp uluslarını onun güzel hükümlerinden yararlanacak duruma getirilmelerini, böylece dünyanın uygar uluslarını, ulusal siyasetlerinin bir aracı olarak, savaştan vazgeçmek yolunda birleştirmek özlemiyle,

Bir Andlaşma yapmağa karar vermişler ve, bu amaçla, aşağıda yazılı yetkili Temsilcilerini atamışlardır :

Almanya Cumhurbaşkanınca :

Dr. Güstav Stresemann;

Amerika Birleşik Devletleri Başkanınca :

Dışişleri Bakanı (Secretary of State) Sayın Frank B. Kellogg

Belçika Yüce Kralınca :

Dışişleri Bakanı ve Devlet Bakanı Mösyö Paul Hymans;

Fransız Cumhuriyeti Başkanınca :

Dışişleri Bakanı Mösyö Aristide Briand;

Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda ile Denizaşırı İngiliz Ülkeleri Yüce Kralı ve Hindistan İmparatorunca :

— Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda ile ayrıca Milletler Cemiyetinin üyesi bulunmayan İngiliz İmparatorluğunun tüm ülkeleri için :

Lancastre Dükalığı Şansölyesi, Dışişleri Bakan Vekili, Devlet Bakanı Sayın Lord Cushendun;

— Kanada Dominyonu için :

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Sayın William Lyon Mackenzie King;

— Avustralya Commonwealth'i için :

Federal Yönetim Kurulu üyesi Sayın Alexandre John Mac Lachlan;

— Yeni Zelanda Dominyonu için :

Büyük Britanya'da Yeni Zelanda Yüksek Komiseri Sayın Christopher James Parr;

— Güney Afrika Birliği için :

Büyük Britanya'da Güney Afrika Birliği Yüksek Komiseri Sayın Jacobus Stephanos Smith;

— İrlanda Serbest Devleti için :

Yönetim Kurulu Başkanı Mister William Thomas Cosgrave;

— Hindistan için :

Lancastre Dükalığı Şansölyesi Dışişleri Bakan Vekili, Devlet Bakanı Sayın Lord Cushendun;

İtalya Yüce Kralınca :

Paris Büyükelçisi Kont Gaetano Manzoni;

Japonya Yüce İmparatorunca :

Özel Danışman, Kont Uchida;

Polonya Cumhuriyeti Başkanınca :
Dışişleri Bakanı Mösyö A. Zaleski;

Çekoslovakya Cumhuriyeti Başkanınca :
Dışişleri Bakanı, Dr. Eduard Benes;

Yöntemine uygun görülen yetki belgelerini birbirine sunduktan sonra, aşağıdaki maddeler üzerinde anlaşmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi ulusları adına, uluslararası uyuşmazlıkları çözmek için savaşa başvurmağı kınarlar ve karşılıklı ilişkilerinde savaşın ulusal siyaset aracı olmasından vazgeçtiklerini açıkça bildirirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar niteliği ve kökeni ne olursa olsun, aralarında çıkabilecek tüm uyuşmazlıkların ve anlaşmazlıkların çözümü çarelerini yalnızca barışçı yoldan aramak gerektiğini kabul ederler.

Madde 3. İşbu Andlaşma giriş kesiminde yazılı Yüksek Taraflarca, her birinin kendi Anayasası uyarınca, onaylanacak ve, onay belgelerinin tümünün Vaşington'da sunulması üzerine, aralarında geçerli olacaktır.

İşbu Andlaşma, yukarıdaki Paragrafta öngörüldüğü üzere, yürürlüğe konulduktan sonra, dünyadaki öteki Devletlerin katılmasına, gerekli süre boyunca açık tutulacaktır. Her Devletin katıldığını gösteren belge Vaşington'da sunulacak ve Andlaşma bu belge sunulur sunulmaz, katılan Devlet ile öbür Devletler arasında yürürlüğe girecektir.

Giriş bölümünde yazılı Devletler ile sonradan işbu Andlaşmaya katılacak olan her Devlete Andlaşma metni ile onay ya da katılma belgelerinin her birinin aslına uygunluğu onaylanmış örneğini vermek işi Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine düşecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, yetkili Temsilciler, her iki metin eşdeğerde geçerli olmak üzere, Fransızca ve İngilizce olarak düzenlenmiş bu Andlaşmayı imza etmişler ve ona mühürlerini basmışlardır.

Paris'te, 27 Ağustos 1928 günü düzenlenmiştir.

[İmzalar]

* * *

[TÜRKİYE'NİN KATILMA BELGESİ]

Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Fransa, İngiltere ve Dominyonları, İtalya, Japonya, Polonya ve Çekoslovakya Hükümetleri arasında 27 Ağustos 1928 günü Paris'te imza edilen Savaşın Ulusal Siyaset Aracı Olarak Kullanılmasından Vazgeçilmesine ilişkin çok taraflı Andlaşmaya Türkiye Cumhuriyetinin katıldığını bildirmek ve, Andlaşmanın 3. Maddesi uyarınca, metnin imzası anlamına gelmek üzere, Vaşington Büyükelçisi Muhtar Beyefendice, sahip olduğu yetkiye dayanılarak, 31 Ekim 1928 günü Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına sunulmuş olan Açıklama :

Aşağıda imzası bulunan Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisi, yöntemine uygun biçimde yetkili kılınmış olarak, Hükümeti adına, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylaması koşulu ile, Paris'te 27 Ağustos'ta Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Fransa, İngiltere ve Dominyonları, İtalya, Japonya, Polonya ve Çekoslovakya Hükümetleri arasında imza edilmiş olan Andlaşmaya katıldığını açıklar.

AHMET MUHTAR

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanının Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisine yanıtı,

Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması koşulu ile, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, Paris'te 27 Ağustos 1928 günü Almanya (ve öteki 8 Devlet) Hükümetlerince imza olunan Savaştan kaçınmasına ilişkin Andlaşmaya katıldığını Hükümetiniz adına bildirmek üzere, yazılı açıklama ile yetki belgelerini içeren 31 Ekim 1928 günkü Notanızı almış olmaktan onur duyuyorum.

Andlaşma dosyasına konulan bu Açıklama ve yetki belgeleriniz için teşekkür ederim.

FRANK B. KELLOGG

* * *

B. SAVAŞIN ULUSAL SİYASETİN ARACI OLARAK KULLANILMASINDAN VAZGEÇİLMESİNE İLİŞKİN PARİS ANDLAŞMASININ YÜRÜRLÜĞE KONULMASI İLE İLGİLİ MOSKOVA PROTOKOLÜNE TÜRKİYE'NİN KATILMA AÇIKLAMASI

(Déclaration d'Adhésion de la Turquie au Protocole de Moscou relatif à la mise en vigueur du Traité de Paris concernant la renonciation à la guerre en tant qu'instrument de politique nationale)

(Moskova, 9 Şubat 1929)

(Metin)

Açıklama

Aşağıda imzası bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı, Savaşın Ulusal Siyasetin Aracı Olarak Kullanılmasından Vazgeçilmesine ilişkin 27 Ağustos 1928 günlü Paris Andlaşmasının yürürlüğe konulmasiyle ilgili 9 Şubat 1929 günü imza edilmiş olan ilişik Moskova Protokolüne Türkiye Cumhuriyetinin katıldığını açıklar.

* * *

Protokol

Estonya Cumhuriyeti Hükümeti;
Letonya Cumhuriyeti Hükümeti;
Polonya Cumhuriyeti Başkanı;
Romanya Yüce Kralı;
ve
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi;

Ülkeleri arasındaki barışın sürdürülmesine yararlı olmak dileği ve, bu amaçla Paris'te 27 Ağustos 1928 günü imza edilen Savaşın Ulusal Siyasetin bir aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesine ilişkin Andlaşmayı, adıgeçen ülkeler ulusları arasında gecikmeksizin yürürlüğe koymak isteği ile, yetkili temsilcileri olarak;

Estonya Cumhuriyeti Hükümeti :
Estonya'nın Moskova Ortaelçisi Mösyö Julius Seljamaa'yı;

Letonya Cumhuriyeti Başkanı :
Letonya'nın Moskova Ortaelçisi Mösyö Charles Ozols'u;
Polonya Cumhuriyeti Başkanı :
Polonya'nın Moskova Ortaelçisi Mösyö Stanislas Pateck'i;
Romanya Yüce Kralı :
Varşova'daki Ortaelçisi Mösyö Charles Davila'yı;

ve

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği :
Merkez Yönetim Komitesi üyesi, Dışişleri Halk Komiseri Vekili Mösyö Maxime Litvinoff'u; atamışlardır.

Bu yetkili temsilciler yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır :

Madde 1. Paris'te 27 Ağustos 1928 günü imzalanan ve bir örneği işbu Protokole onun ayrılmaz bir parçası olarak eklenen Savaşın ulusal siyasetin bir aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesine ilişkin Andlaşma, onu imzalayan Devletler arasında, her birinin yasama organlarınca onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 2. 1928 Paris Andlaşmasının işbu Protokol ile, Protokol'ün imzacısı devletlerin karşılıklı ilişkileri bakımından yürürlüğe konulması, 1928 Paris Andlaşmasının 3. Maddesinde yazılı olduğu üzere yürürlüğe girmesine bağlı bulunmaksızın, geçerli olacaktır.

Madde 3. (1) işbu Protokol, Bağıtlı Tarafların yetkili yasama organlarınca, her birinin Anayasası gereklerine uygun biçimde onaylanacaktır.

(2) Onay belgeleri, her bir Bağıtlı Tarafça işbu Protokolün kendisi tarafından onaylanması gününden başlayarak bir hafta içinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümetine sunulacaktır.

(3) Bağıtlı Taraflardan ikisince onay belgelerinin sunulması gününden başlayarak, işbu Protokol o iki Taraf arasında yürürlüğe girecektir. Öteki Bağıtlı Taraflar ile, Protokolün kendi aralarında yürürlüğe girmiş olduğu Devletlerin ilişkilerinde işbu Protokol, onay belgeleri o Devletlerce sunuldukça, sırasiyle yürürlüğe girecektir.

(4) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti, her onay belgesinin sunulmasından işbu Protokolü imza edenlerin hepsine bilgi verecektir.

Madde 4. İşbu Protokolün 1. Maddesinin yürürlüğünü sağlamak üzere, her Bağıtlı Taraf, kendi yasama organınca 1928 Paris Andlaşması onayladıktan sonra, bunu diplomasi yolundan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümetine ve işbu Protokolün öbür tüm Bağıtlı Taraflarına bildirecektir.

Madde 5. İşbu Protokol tüm ülkeler Hükümetlerinin katılmasına açıktır. Kesin katılma bildirimi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümetine yapılacak, o da bunu işbu Protokolün imzacısı öteki tüm Taraflara bildirilecektir.

Sözkonusu katılma bildirimi alınır alınmaz, işbu Protokol onu katılan devlet ile Protokolün öbür tüm Bağıtlı Tarafların karşılıklı ilişkileri bakımından yürürlüğe girecektir.

Madde 6. 1928 Paris Andlaşmasının, işbu Protokol hükmü uyarınca iltihak eden Devlet ile öbür tüm Bağıtlı Taraflar arasındaki karşılıklı ilişkiler bakımından yürürlüğe girmesi, Protokol'ün 4. Maddesinde yazılı biçimde gerçekleşecektir.

Madde 7. İşbu Protokol bir örnek olarak düzenlenmiş olup onun aslına uygunluğu onaylanmış örnekleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümetince Protokolü imza eden ya da ona katılan Devletlerin her birine sunulacaktır.

Bu hükümlere inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Protokolü imza etmiş ve onu mühürlemişlerdir.

Moskova'da, 9 Şubat 1928 günü düzenlenmiştir.

JUL. SELJAMAA
K. OZOLS
ST. PATECK
DAVILA
MAXIM LITVINOFF

* * *

[TÜRKİYE'NİN KATILMA KARARINI BİLDİREN MEKTUP]

Ankara, 4 Mart 1929

Sayın Büyükelçi, (S. S. C. B. Büyükelçisine)

Savaşın Ulusal Siyasetin Aracı olarak Kullanılmasından Vazgeçilmesine ilişkin 27 Ağustos 1928 Paris Paktının Sovyet Sosyalist Cum-

huriyetleri Birliği, Letonya, Polonya, Romanya ve Estonya arasında yürürlüğe konulması ile ilgili olarak, bu Devletlerce 9 Şubat 1929'da Moskova'da bir Protokol imzalandığını, Protokolün metni ile birlikte, dün bana bildirdiğiniz 26/264 sayılı notanızı almakla onur duymaktayım.

Doğu Avrupa'da barışın iyice yerleşmesi amacını güden Sayın Litvinof'un böyle bir girişimden, dostça ve nazik bir yazı ile, daha başında kendisine bilgi verilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ileriye doğru bu yeni adımı çok iyi karşılamış, onu alkışlamış ve Protokol üzerinde görüşmelere girişenlere bu konudaki olumlu görüşünü duyurmaktan geri durmamıştı.

Bu girişim Türkiye'nin istek ve içtenlikle güttüğü barış politikasının tüm noktalarına uygun düştüğünden, genel barışın korunması çalışmalarına katkıda bulunmak özlemini duyan Cumhuriyet Hükümetinin Moskova Protokolüne büyük bir sevinçle katıldığını hemen size bildirmek isterim.

En derin saygılarımın güvencesini kabul etmenizi dilerim, Sayın Büyükelçi.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

[TÜRKİYE'NİN KATILMA BAĞITI]

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, yetkili kılınmış olarak, işbu katılma bağıtını [Acte d'Adhesion] imza etmiştir.

Ankara, 4 Mart 1929.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ

* * *

C. SAVAŞI ÖNLEME VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI

(Tratado Anti-belico de no Agresion y de Conciliacion)

Rio de Janeiro, 10 Ekim 1933

(Metin)

Barışın güçlendirilmesine yardımcı olmak ve evrensel düzenlik duygusunun gelişmesi için tüm uygar uluslar tarafından yapılan çalışmalara katılmalarını sağlamak üzere;

Saldırı savaşlarını ve silâh kullanarak zorla toprak elde edilmesini bu Andlaşmanın olumlu hükümleriyle olanaksız kılmak ve onların hukuk dışılığını zorlayıcı bir güce kavuşrurarak etkisiz bırakmak ve yerine, yüksek duygulara, adalete ve hakgözetirliğe uygun düşüncelere dayanan barışçı çözüm yolları getirmek amacıyle,

Dünyada barışın getirdiği maddesel ve tinsel gönenç ve mutluluğu sağlayan en etkin araçlardan birinin, yukarıda anılan ilkelerin çiğnenmesi sonucunda uygulanacak uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü için sürekli bir sistem kurulması olduğuna inançla,

İşbu Andlaşmayı düzenlemekle saldırıdan kaçınma ve anlaşma yolunu arama konusundaki dileklerini bir bağıt durumuna getirmeğe karar vermişler ve bunun için yetkili temsilcileri olmak üzere :

(Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay Hükümetlerinin yetkili Temsilcileri) atamışlardır.

Adıgeçenler, yöntemine uygun olduğu anlaşılan yetki belgelerini birbirlerine sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar, karşılıklı ilişkilerinde saldırı savaşını kınadıklarını ve, ne nitelikte olursa olsun, aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkları Devletler Hukukunun benimsediği barışçı yollardan başka biçimde çözümleyeceklerini açıkça bildirirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, toprakla ilgili sorunları kendi aralarında zor kullanarak çözmeyeceklerini ve toprakla ilgili olup barışçı yollardan yapılmayan hiç bir çözümü, ya da silahlı kuvvet kullanılarak girişilen işgali ya da arazi elde edilmesini yasal ve geçerli saymayacaklarını açıklarlar.

Madde 3. Uyuşmazlık içinde bulunan Taraflardan birinin önceki Maddelerde yazılı yükümleri yerine getirmemesi durumunda, Bağıtlı Devletler barışın korunması için tüm çabayı göstermeği yükümlenirler. Bu bakımdan, tarafsız sıfatıyle, Bağıtlı Devletler, imzacısı bulunacakları öbür ortak Andlaşmalar uyarınca izlemek zorunda kalacakları tutum kapsam dışı kalmak üzere, ortak ve dayanışma içinde bir tutum benimseyerek, Devletler Hukukunun olanak verdiği siyasal, hukuksal ya da ekonomik araçları uygulayacaklar ve, hiç bir konuda ne siyasal, ne de silâhlı bir müdahaleye kalkışmaksızın, kamuoylarının etkisini kullanacaklardır.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflar, akla uygun bir süre içinde diplomasi yolundan çözülemeyen tüm uyuşmazlıklarda, aşağıdaki Maddede sayılan çekincelerden başka çekince ileri sürmeksizin, özellikle belirtilen uyuşmazlıklar ile karşılıklı ilişkilerinde çıkabilecek öbür tüm uyuşmazlıkları, işbu Andlaşma ile kabul edilen uzlaştırma yöntemine bağlı tutmayı yükümlenirler.

Madde 5. Bağıtlı Yüksek Taraflar ile bu Andlaşmaya sonradan katılacak Devletler imza, onay ya da katılma sırasında, uzlaştırma yöntemine karşı, aşağıdaki birkaç çekinceden başka, çekince ileri sürmeyeceklerdir.

a) Niteliği ne olursa olsun, çözümü için barışçı yolu öngören andlaşma, sözleşme, pakt ya da anlaşma yapılmış olan uyuşmazlıklar.

Bu Andlaşma o bağıtlarla hiç bir durumda çatışmamakta olup barışı sağlamayı amaçlayan bir araç olarak onları bütünlemektedir. Daha önceki Andlaşmalarla çözümlenmiş olan sorunlar ya da noktalar da bu niteliktedir.

b) Bağıtlı Tarafların doğrudan doğruya anlaşma yolu ile çözümünü ya da aralarında anlaşarak hakeme ya da yargısal çözüm yoluna gitmeyi yeğledikleri uyuşmazlıklar.

c) Devletler Hukukunun, her Devletin Anayasasının benimsediği yöntem uyarınca, yalnızca onların yetkisine bıraktığı sorunlar.

Bağıtlı Taraflar ulusal ya da yerel yargı makamlarının bu sorunlar üzerinde, son yetkili katta karar vermesinden önce konunun uzlaştırma yöntemine sunulmasına karşı koyabilirler. Açıkça hakkını kendi gücü ile almaktan kaçınma ya da yargısal gecikme durumları bunun dışında olup böyle durumlarda uzlaştırma yöntemi en geç bir yıl içinde başlayacaktır.

d) Uyuşmazlık içindeki Tarafların Anayasalarının benimsendiği ilkelere ilişkin noktalarda duraksama olduğunda, Bağıtlı Tarafların kendi mahkeme ya da en yüksek yargı Makamı bu gibi yetkilere sahip bulunuyorsa, onların bu konularda kanıtlara dayanan görüşüne başvurulacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, her ne zaman olursa olsun, 15. Maddede öngörüldüğü biçimde, uzlaştırma yöntemi konusunda kendilerince ileri sürülen çekincelerin tümünü ya da bir bölümünü kaldırdıklarını gösteren belgeyi sunabileceklerdir.

Bağıtlı Taraflardan birinin ileri sürdüğü çekinceler sonucu öbür Bağıtlı Taraflar için, o Devlete karşı kabul edilen kural-dışılıklar kapsam dışı kalmak üzere, bir yükümlülük ortaya çıkmayacaktır.

(6-17. Maddeler Uzlaşma Komisyonunun kuruluşu ile işleri vb. konulara ilişkin olup buraya alınmamıştır).

* * *

[TÜRKİYE'NİN RIO DE JANEIRO PAKTINA KATILMA BELGESİ]

(Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü'nün Arjantin Dışişleri Bakanı Carlos Saavedra Lamas'a gönderdiği 21 Haziran 1935 gün ve 12712/713 sayılı Mektubu)

Sayın Bakan,

4 Ekim 1934 9ünlü ve 72849 Sayılı Telgraf mesajımı anımsatarak, Cumhuriyet Hükümetinin işbu Mektubumla, aşağıdaki çekinceler koşulu altında, Savaşı önlemeği amaçlayan Rio de Janeiro Andlaşmasına katıldığını Ekselansınıza bildirmekten onur duymaktayım :

1 — Katılma, özellikle Milletler Cemiyeti Yasası, Briand - Kellogg Paktı, 3 ve 4 Temmuz 1933 günlerinde yapılan Londra Andlaşmaları, İttifak Andlaşmaları vb. bağıtlardan ve Uluslararası La Haye Sürekli Adalet Divanı Yasasının 36. Maddesinin isteğe bağlı hükmüne katılma gibi konulardan doğmuş olarak daha önce üstlenilmiş yükümleri hiç bir biçimde zedelemeyeceği gibi, sözkonusu yükümlerin, ne nitelikte olursa olsun, değiştirilmesi ve bozulması sonucunu vermeyecektir. Ortadaki yükümler işbu katılmadan ötürü, hiç bir kapsam genişlemesine ya da sınırlamaya uğramaksızın bütünüyle korunacaktır.

2 — Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olması gözönünde tutularak, Milletler Cemiyeti Yasası dışında, Rio de Janeiro Andlaşmasında öngörülen uzlaştırma yöntemine ancak her bir konuda ilgili Devletlerin onamı alındıktan sonra başvurulabilir.

Bu çekince Rio de Janeiro Andlaşmasının 5. Maddesine tümüyle uygun düşmektedir.

Bundan başka, Cumhuriyet Hükümeti, ülkede yürürlükteki yasalar ile Rio de Janeiro Andlaşmasının 5. Maddesi (d) Fıkrası uyarınca iç hukuk yetkisi içine giren bir sorunun daha sonra yeniden karara bağlanmak ya da uzlaştırma yöntemine bağlı tutulmak üzere herhangi bir uluslararası kuruluşa sunulamayacağını özellikle belirtmek gereğini duymaktadır.

3 — İşbu katılma, toprak konularında her hangi bir uyuşmazlığın doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince tanınması ya da görüşünün değişmesi anlamına gelmeyecek; sınırların bugünkü durumunda hiç bir kural-dışılık olmaksızın, her hangi bir toprak anlaşmazlığı sözkonusu olmayacaktır. Katılma, bundan başka, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince Milletler Cemiyeti Yasasıyle üstlenilen yükümlerin genişletilmesi ya da yenilenmesi sonucunu doğurmayacağı gibi, işbu Hükümetin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Yasasının 36. Maddesinin isteğe bağlı hükmüne katılması sırasında belirlenmiş olan konularda bir uzlaşmaya, ya da yargı ve hakem kararına dayanan bir çözüm biçiminin kabulü anlamına da gelmeyecektir. Türkiye Hükümetinin bugünkü topraklarının bütünüyle ve, ulaşım yolları üzerindeki haklarıyle birlikte, egemenlik haklarının tartışılmasını gerektirebilecek, içerik ve biçim açısından, tüm konular bunun kapsamına girer.

İşbu katılma işlemi Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasından sonra, Türkiye için kesin biçimde geçerli olacaktır.

Bu fırsattan yararlanarak, önem ve yararı dünyaca değerlendirilen böyle bir barış aracının gerçekleştirilmesinde büyük çaba ve yardımından ötürü Ekselanslarınızı kutlamağı bir ödev bilirim.

En yüksek saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim, Sayın Bakan.

Dr. Tevfik Rüştü

* * *

XIX

1929 TÜRKİYE - BULGARİSTAN TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA, YARGISAL ÇÖZÜM VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma, 1925 Türk - Bulgar Dostluk Andlaşmasıyle (Kitabın IX. sırasında metni verilmiştir) kurulan bağları daha da güçlendiren bir bağıttır[1].

Birinci Dünya Savaşından sonra "revizyonist" bir politika güden, özellikle Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan toprak istemleri bulunan Bulgaristan, Türkiye ile barış içinde yaşamak istemiştir. Zaten komşularıyle iyi ilişkiler kurmak çabası içindeki Türkiye de Bulgaristan ile 1925 Dostluk Andlaşmasının daha ilerisinde yeni bir Andlaşma yapmakta yarar görmüştür.

Andlaşma, 1. Maddesiyle, Tarafların 1925 Dostluk Andlaşmasındaki "barış, içten ve sonsuz dostluk" kavramına aykırı düşecek hiç bir anlaşmaya girmemesi gereğini ortaya koymaktadır. İkinci Maddesi ise, içlerinden biri başka bir Devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafsız kalmasını öngörmektedir.

Daha sonraki Maddeler, İki Devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü ile ilgilidir ki, bunlar, Türkiye'nin 1928 yılında İtalya ile ve 1928 yılından sonra da çeşitli Devletlerle imzaladığı bağıtlardaki hükümlerin benzeridir. Özellikle, Andlaşmada öngörülen Uzlaştırma Komisyonunun kuruluşu ve işlevine ilişkin hükümler ötekilerle hemen hemen özdeş olduğundan, 12-25. Maddeler aşağıdaki Metine konulmamıştır (Bak. Kitabın XVI., XVII. sırasındaki Bağıtlar).

Türk - Bulgar dostluğu, 1930 yılından sonra hızla gelişen Türk-Yunan dostluk ve işbirliği ve 1934 Balkan Paktına karşın, bozulmamış ve ciddî bir sarsıntı geçirmemiştir. İkinci Dünya Savaşı çıkıp Almanlar Balkanlara ilerlerken de bu durum korunabilmiş, 17 Şubat 1941 günü iki Hükümetin yayımladığı Ortak Demeç 1925 ve 1929 Andlaşmasının ortaya koyduğu yükümlülükleri doğrulamıştır (Bak. Kitabın XXXIX. sırasındaki Bağıt).

1929 Andlaşması, 29. Maddesi uyarınca, onay belgelerinin Sofya'da verişildiği 3 Aralık 1929 günü, 5 yıllık bir dönem için, yürürlüğe girmiştir. Onun ortadan kaldırılmasına karar verilmedikçe süresinin kendiliğinden uzaması olanağı bulunmasına karşın (Mad. 29-3), 23 Eylül 1933 günü Sofya'da imzalanan bir Protokol[2] ile, ilk 5 yıllık sürenin sona ereceği 3 Aralık 1934 gününden başlamak üzere, geçerliliği yeni bir 5 yıl için uzatılmıştır.

Sözkonusu Protokol'ün yapılması şu siyasal nedenle olmuştur: Türkiye, Balkan Devletleri arasında bir yakınlaşma için çaba gösterirken, Yunan Başbakanı Çaldaris'in

---

[1] 25 Mayıs 1929 günü 1458 sayılı yasa ile onaylanan Andlaşmanın Fransızcası ve Türkçe yasal çeviri metinleri için bak. Düstur, Ter. III., C. 10, s. 653 (1439). Ayrıca, 114 LONTS, 399, Reg. No. 2668.

[2] Protokol 18 Mayıs 1935 gün ve 2723 sayılı bir yasa ile onaylanmıştır. Bak. Düstur, Ter. III., s. 16, s. 836 (518).

Ankara'yı ziyareti sırasında Yunanistan ile 14 Eylül 1933 günü İçten Anlaşma Paktını yapmıştı (Bak. Kitabın XXV. sırasındaki Bağıt). Bu Pakt, Yunanistan'dan toprak istemleri bulunan Bulgaristan'da, Türkiye'nin Yunanistan'ın müttefiki olabileceği kuşkusunu yaratmıştı. İşte bu kuşkuyu dağıtmak üzere, Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), Sofya'yı ziyaretleri sonunda, Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Nikolas Muşanov ile sözkonusu Protokolü imzalayarak, Türk - Bulgar Dostluğunu ve 1929 "Tarafsızlık" Andlaşmasının varlığını anımsatmak gereğini duymuşlardı. Nitekim, Protokol'ün başlangıcında, "iki ülkenin birbirleriyle bozulmaz bağlarını bir kez daha ortaya koymak isteği" belirletilmişti [3].

Protokol, tek hükmüyle, 1929 Andlaşmasının "sona ereceği 3 Aralık 1934 gününden başlayarak 5 yıllık yeni bir dönem için uzatılmış" olduğunu belirtmektedir. Bu sürenin sonunda (3 Aralık 1939) ona son verilmediğine göre, Andlaşmanın yürürlüğünün, 29. Maddesinin 3. Paragrafı uyarınca, beşer yıllık yeni dönemler için kendiliğinden uzaması gerekir. Ancak, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan değişiklikler ve özellikle Türkiye'nin NATO ve Bulgaristan'm Varşova Paktı içinde yer alması nedeniyle, Andlaşmanın "Tarafsızlık" yükümlülüğü geçerliliğini yitirmiştir, kanısındayız.

* * *

[3] İsmat Paşa'nın 1933 Eylülünde Sofya'da yaptığı görüşmelere ilişkin kimi belgeler için bak. Dışişleri Bakanlığı yayınlarından, Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin ilk on yılı ve Balkan Paktı, Ankara, 1974, s. 318-320.

TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN ARASINDA TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA, YARGISAL ÇÖZÜM VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI

(Traité de Neutralité, de Conciliation, de Règlement Judiciaire entre la Turquie et la Bulgarie)

(Ankara, 6 Mart 1929)

(Metin)

Bir yandan Türkiye,

Öte yandan Bulgaristan,

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığını birbirine bağlayan geleneksel bağları güçlendirmek ve iki ülke arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları, uzlaştırma, yargısal çözüm ve hakem yolu ile çözümlemek isteğini gösterdiklerinden, bu amaçla bir andlaşma yapmağa karar vermişler ve yetkili temsilcileri olarak;

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Bulgarlar Yüce Kralı :

Bulgaristan'ın Ankara Ortaelçisi Sayın Theodore C. Pavloff'u atamışlardır.

Adıgeçen kişiler yöntemine uygun belgelerini birbirine sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Bulgaristan ile Türkiye arasında 18 Ekim 1925 günü yapılmış Dostluk Andlaşmasının 1. Maddesine aykırı düşebilecek siyasal ve ekonomik hiç bir anlaşmaya [Entente] girmemeği yükümlenir.

Madde 2. Bağıtlı Taraflardan biri, barışçı tutumuna karşın, başka bir ya da birçok Devletin saldırısına uğrarsa, öteki Taraf, uyuşmazlığın tüm süresince, tarafsız kalacaktır.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında çıkıp da diplomasi yolundan çözümlenmeyen her türlü uyuşmazlıklar, işbu Andlaşmada saptanan koşullar çerçevesinde, uzlaştırma, yargısal çözüm ya da hakem yöntemine bağlı tutulacaktır.

Madde 4. Üçüncü Maddenin hükümleri Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükte bulunan Andlaşmalar uyarınca, iki Taraftan birinin yetkisi içine giren sorunlara uygulanmaz.

Anılan hükümler, egemenlik haklarına ilişkin sorunlarda da uygulanmaz. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, bir sorunun egemenlik haklarına ilişkin olup olmadığını yazılı bir açıklama ile belirtmek hakkına sahip bulunacaktır.

Bununla birlikte, öteki Taraf sözkonusu sorunun egemenlik alanına girmesine karşı çıkarsa, o sorunun egemenlik hakkıyle ilgili olup olmadığını belirlemek için Hakeme başvurabilecektir.

Madde 5. (1) Eğer bir uyuşmazlığın konusu, iki Taraftan birinin iç yasalarınca, yargı makamlarının yetkisine giriyorsa, o Taraf, iligili makamlarca akla uygun süreler içinde kesin bir karar verilmeden önce bu uyuşmazlık konusunda işbu Andlaşmada öngörülen çeşitli yöntemlere başvurulmasına karşı çıkabilir.

(2) Bu durumda, işbu Andlaşmada öngörülmüş yöntemlere başvurmak isteyen Taraf, bu isteğini sözkonusu karar gününden başlamak üzere, bir yıl içinde, öteki Tarafa bildirecektir.

Madde 6. Tarafların birbirinden bir hak istemiyle ilgili olup diplomasi ve uzlaştırma yolu ile çözülemeyen uyuşmazlıklar, eğer onlar bir hakemlik anlaşması yapıp aşağıda yazılı koşullar içinde, bir Hakemlik Mahkemesine başvurmak için anlaşmazlarsa, bir karar almak üzere Uluslararası Adalet Divanına sunulacaktır.

Yargı ya da hakem kararı Devletler Hukuku ilkeleri uyarınca verilecektir.

Madde 7. Taraflar önceki Maddede sözkonusu uyuşmazlıkların bir Hakemlik Mahkemesine sunulması konusunda anlaşmışlarsa, bir hakemlik anlaşması düzenlenerek, bunda uyuşmazlığın konusu, hakemlerin seçimi ve izlenecek yöntem saptanacaktır.

Hakemlik anlaşmasında yeterince bilgi ve açıklık bulunmazsa, Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesi hükümleri kendiliğinden uygulanacaktır.

Madde 8. Önceki Maddede sözü edilen Hakemlik Anlaşması konusunda Taraflar anlaşamazlar ya da hakemler atanamazsa, üç aylık bir süreden sonra, Taraflardan her hangi biri uyuşmazlığı doğrudan

doğruya bir dilekçe ile Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunmakta serbest olacaktır.

Madde 9. Yargı ya da hakem kararı, Taraflardan birinin bir yargı makamı ya da her hangi bir başka makamınca verilen bir karar ya da alınan bir önlemin Devletler Hukukuna, tümüyle ya da bir bölümü ile, aykırı olduğunu gösterirse ve sözkonusu Tarafın Anayasa Hukuku bu karar ya da önlemin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına olanak vermez ya da yalnızca bir bölümün ortadan kaldırılmasına olanak verirse, yargı ya da hakem kararı ile, zarar gören Tarafa haklı bir zarar-giderim verilmesi konusunda Taraflar anlaşmışlardır.

Madde 10. (1) Üçüncü Maddede sözkonusu der türlü uyuşmazlıklar için, 4. Madde hükümleri saklı kalmak üzere, Bağıtlı Yüksek Taraflar, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı önünde bir işleme girişmeden ya da hakeme başvurmadan önce, işbu Andlaşmada öngörülen uzlaştırma yöntemine başvurmayı yükümlenirler.

(2) Uzlaştırma girişimi sonuç vermezse, Uzlaştırma Komisyonunun uyuşmazlık, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına ya da 7l. Maddede öngördlen Hakemlik Mahkemesine sunulacaktır.

(Madde 11-25 Uzlaştırma Komisyonunun kuruluş ve işlerine ilişkin olup buraya alınmamıştır).

Madde 26. (1) Uzlaştırma Komisyonu çalışmalarının sona ermesini izleyen ay içinde Taraflar anlaşmazsa, onlardan herhangi biri, uyuşmazlığın, Devletler Hukuku ilkelerine göre karar verecek olan Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulmasını isteyebilir.

(2) Uyuşmazlık, Divanın görüşüne göre, hukuksal nitelikte değilse ve ona bir devletler hukuku kuralı uygulanamazsa, Divanın onu hakgözetirlik ilkesine göre çözebilmesinde Taraflar anlamıştır.

Madde 27. (1) Taraflar yargı ve hakem kararının ya da Uzlaştırma Komisyonunca önerilecek olan düzenlemenin [arrangement] uygulanmasını bozabilecek her türlü önlemden kaçınmağı ve genellikle uyuşmazlığı ağırlaştırabilecek, ya da genişletebilecek davranışlardan uzak durmağı yükümlenirler.

(2) Uyuşmazlık Uzlaştırma Komisyonuna sunulmuş bulunuyorsa, Komisyon uygun gördüğü geçici önlemleri Taraflara öğütleyebilir.

Madde 28. İşbu Maddenin yorum ve uygulanmasına ilişkin uyuşmazlıklar Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 29. (1) İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Sofya'da verişilecektir.

(2) Andlaşma onay belgelerinin verişimi gününde başlayarak, 5 yıllık süre için yapılmıştır.

(3) Eğer bu sürenin sona ermesi gününden en az 6 ay önce ona son verildiği bildirilmezse, ikinci bir 5 yıllık süre daha yürürlükte kalacak ve daha sonra da böylece süresi uzayacaktır.

(4) Taraflardan her hangi birince Andlaşmayı sona erdirebilme hakkı zedelenmeksizin, sürenin sona ermesi sırasında, daha önce başlanmış olan işlemler, çözüm çalışmaları sonuçlanıncaya dek, sürdürülecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler, işbu Andlaşmayı imzalamışlardır.

Ankara'da, 6 Mart 1929 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dr. Tevfik Rüştü Th. Pavloff

• • •

XX

1930 TÜRK - FRANSIZ DOSTLUK, UZLAŞTIRMA VE HAKEM ANDLAŞMASI

Gerçi, 1926 Türkiye - Fransa (Suriye ve Lübnan için) Dostluk ve iyi Komşuluk Sözleşmesi kimi sorunları çözmüş ve iki Devletin ilişkilerini az çok düzeltmiş ise de, yeni zorluklar ve sorunlar ortaya çıkmakta gecikmemişti.

Bir kez, XII. Bölümde anlatıldığı üzere, Türkiye - Suriye sınırının kesinlikle çizilmesi işi 1929-1930 yıllarına dek uzayıp gitmişti.

Öte yandan, en çok Fransızları ilgilendiren Osmanlı Devlet borçlarının 1923 Lozan Andlaşması uyarınca ödenmesi işinde çıkan pürüzler iki tarafın ilişkilerini etkilemişti. Gerçi 13 Haziran 1928'de Paris'te Türkiye ile "Düyunu Umumiye" temsilcileri arasında bir anlaşma yapılmış ise de, 1929 dünya ekonomik bunalımı nedeniyle, ödeme işlerinde yeni zorluklar çıkmıştı. Bu uyuşmazlık ancak 22 Nisan 1933'de Paris'te tüm borçların ödenip arıtılmasını düzenleyen Sözleşme ile çözülecektir..

Bir Fransız gemisinin (Lotus) bir Türk gemisi ile (Bozkurt) çarpışmasından doğan uyuşmazlık da 1927 yılında ilişkileri etkilemiş, sorun La Haye Adalet Divanının kararı ile çözülmüştü.

Tüm bu zorluk ve olguların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri Türkiye'de en geniş yatırımlara, işletme ayrıcalıklarına, çeşitli öğretim, din, sağlık ve yardım kurumlarına sahip Fransa'nın, 1921 Ankara ve 1923 Lozan bağıtlarındaki hükümlerin uygulanma biçimi üzerinde Türkiye ile sık sık uyuşmazlıkları oluyordu.

İşte, iki Devlet 1930 başlarında, ortadaki pürüzlerin bir bölümünün giderilmiş olmasını gözönünde tutup öbürlerinin de barışçı yollardan çözülebileceğine inanarak, geleneksel dostluğu yeniden kurmak ve uyuşmazlıkların çözümü işini düzenlemek özlemi ile, 3 Şubat 1930 günü Paris'te "Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasını" bağıtlamıştır[1].

* * *

Andlaşma, iki Devletin ilişkilerinin özelliği ve karmaşık niteliği nedeniyle hem dostluk ve tarafsızlık, hem de uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümüne ilişkin hükümleri içermektedir.

"... Tarihsel bir gelenek ve gelecek için bir güvence olan dostluk" tan Andlaşmanın giriş kesiminde sözedilmektedir.

1. Madde, Taraflardan birinin saldırıya uğraması durumunda ötekinin tarafsız kalması (tarafsızlık) yükümünü getirmektedir. Bu hüküm 1926 Sözleşmesinin 1. Maddesindeki Türkiye - Suriye ilişkileri açısından ortaya konulan "Saldırmazlık" ve "Tarafsızlık" yükümlerini hem doğrulayıcı, hem de genişletici niteliktedir.

---

[1] 15 Mayıs 1930 günlü ve 1623 Sayılı Yasa, bak. Düstur. Ter. III, C. 11, S. 224 (483); Systematic Survey, S. 750.

2. Madde Tarafların hangi tür uyuşmazlıklarda ve hangi koşullarda hakem ya da yargı yoluna (La Haye Adalet Divanına) gideceklerini göstermektedir. Ancak, bu yollara başvurunun biçimi, Türkiye'nin pek çok Devletle yaptığı uyuşmazlıkların çözümü Sözleşmelerindekinin (XVII. sıradaki örnek bağıt) tersine, ayrıntılariyle düzenlenmiş değildir.

Buna karşılık, 3-16. Maddeler, uzlaştırma yöntemi ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Ekli Protokol ile de, bu uzlaştırma yönteminin Fransa'nın mandası altındaki ülkelerle (Suriye ve Lübnan) ilgili uyuşmazlıklar için de geçerli olduğu, böyle bir durumda o ülkelerden Uzlaştırma Komisyonuna bir temsilci yardımcısı verileceği hükme bağlanmıştır.

1926 Türk - Fransız (Suriye ve Lübnan için) Sözleşmesinin 14. Maddesindeki, uyuşmazlıkların Uzlaştırma Komisyonu, Hakem ve Adalet Divanı yöntemleriyle çözümüne ilişkin hüküm 1930 Andlaşmasıyla kaldırılmış değildir ve onun hükümleriyle çatışmamaktadır. Ancak, uygulamada kuşkusuz yeni bağıta bakılması gerekecektir.

Andlaşmaya, bir de, uyuşmazlığın çözümü süreci sırasında La Haye Adalet Divanınca alınması istenecek "koruyucu önlemler" için Divan Statüsünün 41. Maddesinin uygulanabileceği yolunda bir Mektup eklenmiştir.

1930 Türk - Fransız Andlaşması TBBM.nce üç buçuk ay içinde onaylanmasına karşılık, Fransa tarafından bu işlem üç yıldan fazla zaman sonra yapılmış, o yüzden, 19. Madde uyarınca, ancak onay belgelerinin Paris'te 13 Mayıs 1933 günü verişimi üzerine yürürlüğe girebilmiştir.

Andlaşma, 19. Maddesi uyarınca, 5 yıllık ilk süresinin dolması yaklaşırken, o sırada Hatay sorunu nedeniyle iki Hükûmet arasında oluşan gergin hava içinde, Türk Hükûmetinin 29 Aralık 1937 günlü bir Notasiyle tek yanlı olarak bozulmuştur.

Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suad Davaz tarafından Fransa Dışişleri Bakanına sunulan bu Mektup – Notada [2], Andlaşma hükümlerinin artık günün koşullarını karşılamadığı belirtilip Türk Hükûmetinince ona son verme kararı bildirilmekte ve Bakanın yakında Türkiye'ye yapacağı ziyarette – ki bu gerçekleşmemişti – Andlaşmanın 1. Maddesi hükmü (Tarafsızlık) için yeni bir formül bulunabileceği bildirilmişti.

[2] Dışişleri Arşivi, 1930 Türk - Fransız Andlaşması Dosyası. Türkiye Büyükelçisinin Mektup - Notasının metni şöyledir :

"Monsieur le Ministre, Paris, le 29 Décembre 1937

"La Turquie et la France étant également Parties dans les actes internationaux régissant la question de Conciliation et d'Arbitrage, le Traité Turco - Français du 3 Février 1930 dont la validité est actuellement assurée par le jeu de la tacite reconduction, est devenu, dans presque l'ensemble de ses dispositions, sans objet et le Gouvernement Turc estime que son maintien ne répond plus aux exigences actuelles.

"Je viens, en conséquence, informer Votre Excellence que mon Gouvernement dénonce le Traité susmentionné à dater de ce jour. Je tiens à ajouter que le Gouvernement Turc se déclare prêt à rechercher avec Votre Excellence lors de sa prochaine visite à Ankara la possibilité d'arriver en ce qui concerne la disposition faisant l'objet de l'Article 1-er du Traité à une formule nouvelle, substantielle et conforme aux necessités des relations de nos deux pays".

Böylece Andlaşma 13 Mayıs 1933'den başlayarak, bozma bildirisi üzerine ilk beş yıllık sürenin tamamlandığı 13 Mayıs 1938'de sona ermiştir.

* * *

Yeni bir Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşmasının bağıtlanılması işi, Hatay Meclisi seçimlerinin Türkiye'nin istediği güvence içinde yapılmasına Fransa'nın yaklaşması üzerine, hızla sonuçlandırılmış ve, Antakya'da Hatay'ın toprak bütünlüğünü ortaklaşa korumak üzere Türk Kuvvetlerinin oraya girmesini sağlayan 3 Temmuz 1938 Askersel Anlaşmasının imzasının ertesi günü (4 Temmuz 1938) Ankarada Dışişleri Bakanı Dr. Aras ile Fransa Büyükelçisi M. Ponsot tarafından bu yeni "Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması" imzalanmıştır.

Ancak, Türk Hükümeti, onaylanmak üzere TBMM'ne sunduğu bu Andlaşmayı, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı gereğine karar verince, 1938 sonlarında geri çekmişti. Çünkü Andlaşmaya ekli "Ortak Demeç"in 1. Maddesinde ".... Sancak sorununun Türkiye için bir toprak sorunu olmadığı" yolundaki hükmüyle çelişkiye düşmek istemiyordu. Böylece, Andlaşma yürürlüğe girmeyecekti.

Hatay Türkiye'ye katılınca sınırda ve işbirliği koşullarında değişiklikler gerekmiştir ki, bu, Türkiye ile Fransa'yı 1940'da Türkiye - Suriye ilişkileri için, yeni bir Dostluk ve Komşuluk sözleşmesi (XXXVIII. sıradaki bağıt) bağıtlamağa götürecek, öte yandan 1939 Üçlü İttifakı yapılınca 1938 Andlaşmasındaki "tarafsızlık" yükümlerinin gereği kalmayacaktır.

1938 Andlaşması böylece yürürlüğe girmemiş de olsa, onun metnini bilmekte, Türk - Fransız ve Türkiye - Suriye ilişkilerindeki gelişmeleri inceleyebilmek bakımından, yarar vardır. O nedenle, Andlaşma metnini dip notu olarak verirken [3] onun özelliklerini özetliyoruz :

---

[3] Yeni Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasının metni Ayın Tarihi, Temmuz 1938, No. 56'da yayımlanmıştır. Giriş kesiminde, "İki ülkenin ortak çıkarları için içten dostluk bağlarını sağlamlaştırmak isteği" belirtildikten sonra, şu hükümler konulmaktadır :

1. Bağıtlı Yüksek Taraflar içlerinden birine karşı yönetilmiş siyasal ya da ekonomik hiç bir anlaşmaya ve hiç bir kombinezona girmemeği yükümlenirler.

2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, barışçı tutuma karşın, bir ya da bir çok Devlet tarafından saldırıya uğrarsa öteki Taraf, uyuşmazlık süresince, saldırana ya da saldıranlara, ne nitelikte olursa olsun, hiç bir yardım ve destekte bulunmıyacaktır.

3. Genel barışın ve Doğu Akdenizde güvenliğin korunmasına özdeş ölçüde bağlı bulunan Bağıtlı Yüksek Taraflar, 29 Mayıs 1937 günlü Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan Andlaşmadan kendilerine düşen güvence yükümünün uygulanmasını gerektirebilecek nitelikteki her durum karşısında yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlamak ve bu konuda karşılıklı olarak birbirlerine gerekli kolaylıkları göstermek için danışmalarda bulunacaklardır.

4. Genel Hakemlik Bağıtı, işbu Andlaşmanın imzası anında, iki Yüksek Taraf arasında yürürlükte olduğu ölçüde ve bu Andlaşma yürürlükte olduğu sürece aralarındaki uyuşmazlıkların çözümü yöntemlerini gösterecektir.

1. ve 2. Maddeler tarafsızlık yükümünü, 1930 Andlaşmasına oranla, daha kapsamlı duruma getirmekte, 3. Madde Hatay'ın toprak bütünlüğünün birlikte güvence altına alınmış olması anımsatılarak, bunun uygulanmasında işbirliği yapacakları, 4. ve 5. Maddeler Uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin 1928 Genel Bağıtına her iki Devlet taraf olduklarına (Türkiye'nin 1934'de katıldığı bu Bağıt kitabın XXIX. sırasında yer al-

---

5. İşbu Andlaşma Bağıtlı iki Taraf arasında bazı uyuşmazlıklar konusunda özel bir çözüm saptayan hükümlerle çatışmaz.

6. İşbu Andlaşma Milletler Cemiyetine düşen görevleri azaltacak, ya da Milletler Cemiyeti yasası nedeniyle Bağıtlı Yüksek Taraflara düşen yükümlülükleri zedeleyecek biçimde yorumlanmayacaktır.

7. İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa sürede verişilecektir. Bu verişim üzerine yürürlüğe girecek olan Andlaşmanın süresi on sene olacak ve sürenin bitiminden altı ay önce bozulmazsa, 5 şer yıllık yeni süreler için, kendiliğinden yenilenmiş sayılacaktır.

Yukarıdaki hükümlere inançla, adları yazılı Yetkili Temsilciler bu Andlaşmayı imza edip onu mühürlemişlerdir.

Ankara'daki, iki örnek olarak, 4 Temmuz 1938'de düzenlenmiştir.

Ortak Demeç

Türkiye ve Fransa Hükûmetleri,

Türkiye ile Fransa arasındaki 3 Şubat 1930 günlü Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasının yerine geçmek üzere, bugün imza olunan Dostluk Andlaşmasını gözönünde tutarak,

İşbu Ortak Demeçle aşağıdaki konular üzerinde anlaşmaya varmışlardır :

1. 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyince kabul edilen İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasanın yürürlüğe konulması ve uygulanmasını, Sancakta Türk elemanının üstünlüğü tanınmakla birlikte, Sancak sorununun Türkiye için bir toprak sorunu olmadığını gösteren 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması anlayışı içinde sürdürmek;

2. Manda rejimi altında, 30 Mayıs 1926 tarihli Ankara Sözleşmesiyle Türkiye ile Suriye ve Lübnan arasında kurulmuş olan dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek;

Bu Sözleşmenin ve onu tamamlayan anlaşmaların sürelerinin kabulü dolayısile bu ilişkilerde ortaya çıkabilecek her türlü kesikliği önlemek için, bunların yürürlüğünü bir yıllık bir süre için uzatmak;

Şu da var ki, bu bağıtın otlak ve mera haklarına ilişkin hükümleri bugünden başlamak üzere kaldırılmıştır.

3. Türkiye ile Fransa arasında 3 Şubat 1930 günlü Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasına Ekli Protokolde öngörülen Türkiye ile Fransa Cumhuriyeti otoritesi altına konulmuş ülkeler arasındaki uzlaştırma ve Hakemlik yöntemlerini aynı süre için yürürlükte bırakmak;

mıştır) göre, bunun aralarındaki uyuşmazlıklara uygulanacağı, ancak özel yöntemlerin geçerli sayılacağı; 6. Maddede Milletler Cemiyeti çerçevesinde doğan yükümlerin saklı kalacağı belirtilmekte; 7. Maddede Andlaşmanın 10 yıl için yapıldığı yazılmaktadır.

Anlaşmaya ekli "Ortak Demeç" de ise, Hatay sorununun Türkiye için bir toprak sorunu olmadığını gösteren 1921 Anlaşması anlayışına bağlı kalınacağı (Md. 1); 1926 Sözleşmesi çerçevesinde dostluk ve iyi komşuluğun korunacağı ve onun yürürlüğünün bir yıl için uzatılacağı (Md. 2); 1930 Anlaşmasına ekli Protokolde sözkonusu olan Manda

---

4. Türkiye Dışişleri Bakanı ile Fransa Büyükelçisi arasında 29 Mayıs 1927 günü verişilen Mektupların birinci fıkrası yerine geçecek ekli yeni Protokol ile, optanlar sorununun çözümü için son düzenlemeleri saptamak (İşbu Demecin imzası gününden başlayarak, ekli Protokolün yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır);

5. Türk uyruklarını Suriye ve Lübnan'da, Suriye ve Lünban uyruklarını Türkiye'de oturma hak ve koşulları, özellikle yargı yetkisi konusunda en çok gözetilen ulus işleminden yararlandırmak;

6. İki Hükûmet, Suriye Hükûmeti onu yapabilecek duruma gelince, işbu Demecin 2. Fıkrasında yazılı koşullar içinde yürürlükte bırakılmış olan bugünkü iyi Komşuluk Sözleşmesini, Manda yönetiminin girişimiyle yeni koşullara uydurarak, Türkiye, Suriye ve Fransa arasında üç taraflı bir Dostluk Andlaşmasına çevirip tamamlamağı kararlaştırmıştır.

7. 30 Mayıs 1926 günlü Dostluk ve iyi Komşuluk Sözleşmesi Türkiye Hükûmeti ile, Suriye ve Lübnan üzerinde uluslararası bağıtların Kendisine tanınmış olan yetkisine göre hareket eden Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti arasında yapılmış olduğundan, hükümlerinin Lübnan'ı ilgilendirenlerinin zamanı geldiğine özel bir anlaşmaya konu olması kararlaştırılmıştır.

Öte yandan, olanaklı olunca Türkiye, Suriye ve Lübnan arasındaki ticaret ilişkilerinın gelişmesini sağlamak üzere, görüşmelere girişilmesi de kararlaştırılmıştır.

8. Türk ve Fransız Hükûmetleri Türklerin Fransa'da ve Fransızların Türkiye'deki durumunu düzenlemek üzere bir Oturma Sözleşmesini yakın bir zamanda görüşmek için anlaşmışlardır.

İki örnek olarak, Ankara'da 4 Temmuz 1938'de yapılmıştır.

Optanlara İlişkin Protokol

Lozan Muahedesinin 31. Maddesinin uygulanmasıyla Türkiye için seçme haklarını kullanmış olan kimseler ile 30 Mayıs 1936 günlü Ankara Sözleşmesinin 3. Maddesi hükümlerine göre Suriye ve Lübnan için seçme haklarını kullanan kimselerden, bir taraftan Türkiye, öte taraftan Suriye ve Lübnan'a konullarını henüz geçirmemiş olanlar, aşağıda yazılı koşullar içinde, seçme haklarının kullanılmasının sağladığı yararları kesinlikle yitirecekler ve kendiliğinden bir yandan Suriye ya da Lübnan, öte yandan Türkiye uyrukluğunu kazanacaklardır :

1. Eğer gelecek Ağustosun 5'inden önce yetkili katlar önünde daha önce yapmış oldukları seçme bildirimlerini doğrulamazlarsa,

rejimi altındaki Suriye ve Lübnan için uyuşmazlıkların çözümü yöntemlerinin de bir yıl için yürürlükte kalacağı (Md. 2); Optanlar konusunda bu Andlaşmaya bir Protokol eklendiği (Md. 4); oturma koşulları bakımından en çok gözetilen ulus işlemi uygulanacağı (Md. 5); ileride (Suriye daha bağımsız olunca, anlamına) Türkiye, Fransa ve Suriye arasında üçlü bir Dostluk Andlaşması yapılabileceği (Md. 6); Lübnan'a ilişkin konular için özel bir anlaşma bağıtlanabileceği (Md. 7); Türkiye ile Fransa arasında ayrıca bir Oturma Sözleşmesi yapılacağı (Md. 8) yazılmıştır.

Ayrıca optanlara ilişkin bir Protokol imzalanmıştır.

* * *

2. Ya da öngörülen süre içinde seçme bildirimlerini gereği gibi doğrulamalarına karşın, konullarını 15 Ocak 1939'dan önce seçme haklarını kullandıkları ülkeye geçirmezlerse;

Konul geçirmek koşulu ile, seçme hakkının sağladığı yararları koruyabilmek için gerekli açıklamalar Türk optanları için Suriye ve Lünban'daki Türkiye Konsolosluklarında, Suriye ve Lübnan optanları için Türkiye'deki Fransız Konsolusloklarında yapılacak ve 15 Ağustosta kapanacak olan listeler karşı tarafa Eylülden önce bildirilecektir.

Seçme hakları kullandıkları ülkelere konullarını geçirecek olan optanlara, mal ve mülkünü en geç gelecek Eylülün birinci gününden başlayarak serbestce tasarruf edebilmeleri için yönetimsel ve yasal yeterince önlem alınacaktır. Bu kişiler Türkiye ya da Suriye Lübnan topraklarında sahip oldukları taşınmaz malları korumakta özgür olacaklardır. Bunlar her türlü taşınır mallarını birlikte götürebilecekler ve bundan dolayı kendilerine giriş veya çıkışları için hiç bir vergi ve resim yüklenmeyecektir.

Yukarıdaki hükümler uygulanırken tüm konularda evli kadınlar kocalarının ve 18 yaşından küçük çocuklar ana babalarının bağlı oldukları koşullara göre işlem göreceklerdir.

İki örnek olarak, Ankara'da, 4 Temmuz 1938'de yapılmıştır.

Dr. ARAS PONSOT

* * *

TÜRKİYE İLE FRANSA ARASINDA DOSTLUK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié, de Conciliation et d'Arbitrage)

Paris, 3 Şubat 1930

(Metin)

Türkiye Cumhurbaşkanı ve

Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Genel barışın korunmasını özdeş biçimde dileyerek,

Aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümünü öngörüp, karşılıklı bir güven anlayışıyla, bu konuda Türkiye ile Fransanın işbirliği yapmaları gereğine inandıklarından;

İki ülke için hem tarihsel bir gelenek, hem de gelecek bakımından bir güvence kaynağı olarak yüzyıllar boyu süregelen dostluk bağlarını, onların ortak çıkarları çerçevesinde, güçlendirmeği istedikleri için, aralarında bir Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlar ve yetkili Temsilcileri olarak :

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Türkiye Cumhuriyetinin Fransa'daki Olağanüstü yetkili Temsilcisi ve Büyükelçisi Sayın Ali Fethi Beyefendiyi,

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Fransız Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mösyö Aristide Briand'ı, atamışlar; onlar da yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini birbirine sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye ve Fransa, bu Devletlerden biri ya da öteki, barışçı tutumuna rağmen, üçüncü bir ya da birkaç Devletçe girişilmiş bir saldırıyla karşılaşırsa, tarafsız kalmağı karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Madde 2. Türk Hükümeti ve Fransız Hükümeti, karşılıklı olarak, itiraz ettikleri bir hak ya da aşağıda yazılı konular üzerindeki uyuşmazlıkları, düzgülü diplomasi yöntemleriyle dostça ya da başkaca bir anlaşma yolu ile çözemezlerse, onları Uluslararası Sürekli Adalet Divanının kararına sunmağı kabul ederler :

1 — Bir Andlaşmanın yorumu;

2 — Her hangi bir Devletler Hukuku sorunu;

3 — Kanıtlanırsa, uluslararası bir yükümün bozulmuş olduğunu gösterebilecek her hangi bir olgunun gerçekliği;

4 — Böyle bir bozulma durumunda, yapılması gerekecek onarımın [réparation] niteliği ya da niceliği.

Taraflar, bir Hakemlik anlaşmasının hükümleri üzerinde anlaşamazlarsa, bir aylık bir süreden sonra, onlardan birisi ya da ötekisi, bir dilekçe ile, Adalet Divanına başvurma yetkisine sahip olacaktır.

Yukardaki hükümler, Taraflardan birinin kanısınca, Devletler Hukuku kurallarına göre, kendisine sıkı olarak bağlı egemenlik hakkına ilişkin olan ya da aralarında yürürlükteki Andlaşmalar gereğince onun özel yetkisi içine giren konulardaki uyuşmazlıklara uygulanmaz. Şu da var ki, öteki Taraf karşıt bir kanıda ise, işbu Andlaşma uyarınca uyuşmazlığın Adalet Divanı yetkisi içine girip girmediğini, daha önceden Divanda bir karara bağlatabilir.

Bu hükümler işbu Andlaşma gününden önceki ve geçmişe ilişkin durumlardan doğan uyuşmazlıklara uygulanmaz.

Madde 3. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı önünde her hangi bir işleme girişilmeden, uyuşmazlık, bir uzlaşmaya varabilmek amaciyle, Tarafların ortak karariyle, Andlaşma uyarınca kurulacak olan bir Uluslararası Sürekli Uzlaştırma Komisyonuna sunulabilecektir.

Madde 4. Üçüncü Maddede öngörülen Sürekli Uzlaştırma Komisyonu aşağıda gösterilen biçimde atanacak beş üyeden oluşacaktır :

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Fransız Cumhuriyeti Hükümeti, kendi uyruklarından seçilecek birer Komiser atayacaklar ve öbür 3 Komiseri, başka Devletler uyrukları arasından, birlikte seçeceklerdir. Bu 3 Komiser değişik uyruklu olacaktır. Türk ve Fransız Hükümetleri bu Komiserler arasından Komisyon Başkanını seçeceklerdir. Başkanın seçilmesinde iki Hükümet arasında anlaşma olmazsa, Başkan öbür Devletler uyruklarından olan 3 Komiserce çoğunlukla seçilecektir.

Komiserler 3 yıl süre için atanmakla birlikte, görevleri yenilenebilecektir. Yerlerine başkaları seçilinceye ve, her durumda, görevleri sürelerinin sona ermesi sırasında ellerinde bulunan işlerin bütünlenmesine dek, görevde kalacaklardır.

Ölüm, çekilme ya da herhangi bir özür sonucu boş kalan bir yer, atamalar için saptanan yöntem uyarınca, en kısa süre içinde doldurulacaktır.

Madde 5. Sürekli Uzlaştırma Komisyonu işbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen 3 ay içinde kurulacaktır. Birlikte saçilecek Komiserler bu süre içinde atanmazsa ya da, boş yerlerin doldurulmaması, durumunda yeni Komiser üyeliğin sona ermesi gününden başlayarak 3 ay içinde atanmazsa, Taraflarca başkaca bir anlaşma yapılmadıkça, gerekli atamalar İsviçre Konfederasyonu Başkanından rica olunacaktır.

Madde 6. Sürekli Uzlaştırma Komisyonu Taraflarca, aralarında anlaşmış olarak, birlikte ya da, eğer bir anlaşmaya varılmamışsa, onlardan biri ya da ötekisince, Başkana bir dilekçe verilerek başvurulur.

Dilekçe, uyuşmazlık konusunu kısaca anlattıktan sonra, Komisyondan bir uzlaşmaya vardıracak her türlü önlemlere girişilmesi istemini içerecektir.

Dilekçe, Taraflardan yalnız biri tarafından verilmiş ise, dilekçe sahibince bu, gecikmeksizin, karşı tarafa bildirilecektir.

Madde 7. Bir uyuşmazlığın Türk Hükümeti ya da Fransız Hükümetince Sürekli Uzlaştırma Komisyonuna götürüldüğü günden başlayarak 15 gün içinde, Taraflardan her biri bu uyuşmazlığı incelemek için, Komiserini bu konuda uzman bir kişi ile değiştirebilecektir.

Bu hakkından yararlanan Taraf, durumu hemen öteki Tarafa bildirecektir. Öteki Taraf da, bu durumda, bildirimin yapıldığı günden başlayarak 15 gün içinde, özdeş biçimde davranmak yetkisine sahip olacaktır.

Madde 8. Sürekli Uzlaştırma Komisyonunun görevi, uyuşmazlık konusu sorunları aydınlığa kavuşturmak, bu amaçla yararlı tüm bilgileri soruşturma yolu ile, ya da başka yoldan toplamak ve Tarafları uzlaştırmağa çaba göstermektir. Komisyon sorunu inceledikten sonra, uygun gördüğü çözüm biçiminin özelliklerini Taraflara anlatabilir ve bu konuda düşüncelerini açıklamaları için kendilerine bir süre tanıyabilir.

Çalışmaları sonunda, Komisyon, duruma göre, ya Tarafların uzlaştığını gösteren ve, gerekiyorsa, uzlaşma koşullarını içeren, ya da uzlaşma olanağı bulunmadığını belirten bir tutanak düzenler.

Komisyonun çalışmaları, Taraflar başka türlü bir karar vermedikçe uyuşmazlık konusu olan sorunun sunulduğu günden başlayarak, 6 ay içinde sona ermiş olacaktır.

Madde 9. Tersine özel bir hüküm olmadıkça, Sürekli Uzlaştırma Komisyonu çalışma yöntemini kendisi düzenleyecek ve bu yöntem, her durumda, Tarafları karşılaştırıcı biçimde olacaktır.

Soruşturma konusunda Komisyon oybirliği ile başka türlü bir karar vermedikçe, Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümlenmesine ilişkin 18 Ekim 1907 La Haye Sözleşmesinin III. Kesiminin (Uluslararası Soruşturma Komisyonları) hükümlerine uyacaktır.

Madde 10. Taraflar arasında tersine bir anlaşma olmadıkça, Sürekli Uzlaştırma Komisyonu, Başkanının belirleyeceği yerde toplanacaktır.

Madde 11. Sürekli Uzlaştırma Komisyonunun çalışmaları ancak Tarafların onamı ile, Komisyonca alınmış bir karar üzerine açık olabilir.

Madde 12. Taraflar Sürekli Uzlaştırma Komisyonu önünde, kendileriyle Komisyon arasında aracı görevini yapan Ajanlarca temsil edileceklerdir. Bundan başka, Taraflar kendilerince bu amaçla atanan danışman ve uzmanların yardımlarından yararlanabilecekleri gibi, tanıklık etmelerini yararlı gördükleri tüm kişilerin Komisyonca dinlenmesini da isteyebileceklerdir.

Komisyon da, her iki Tarafın Ajanları, danışmanları ve uzmanlarından sözlü olarak açıklayıcı bilgi istemek ve yararlı gördüğünde, her hangi bir kişiyi, Hükümetinin onamı ile çağırtıp dinlemek yetkisine sahip olacaktır.

Madde 13. İşbu Andlaşmada aksine hüküm bulunmadıkça Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kararları oy çoğunluğu ile alınır.

Madde 14. Türk ve Fransız Hükümetleri Sürekli Uzlaştırma, Komisyonunun çalışmalarını kolaylaştırmağı, özellikle olanaklı en geniş ölçüde ona tüm belgeleri ve yararlı bilgileri vermeği ve ülkeleri içinde ve yasaları uyarınca Komisyonun tanıklar ve uzmanlar saptayıp onları dinlemesini ve olay yerlerine gitmek için eldeki tüm araçları kullanmasını sağlamağı yükümlenirler.

Madde 15. Sürekli Uzlaştırma Komisyonu çalışmaları boyunca, Komiserlerin her biri, tutarı Türk ve Fransız Hükümetleri arasında birlikte kararlaştırılıp eşit biçimde karşılanacak bir ödenek alacaktır. Bu para, Komisyon çalışmaları başlamadan önce tarafsız bir bankaya yatırılacaktır.

Madde 16. Uzlaştırma işlemi süresince Taraflar Uzlaştırma Komisyonu önerilerinin [propositions] kabulüne olumsuz etki yapacak nitelikte herhangi bir önlem alınmasından, olanak ölçüsünde, kaçınacaktır.

Madde 17. Düzgülü diplomasi yolundan dostça çözülemeyip Türk Hükümeti ile Fransız Hükümetini uyuşmazlığa düşüren ve işbu Andlaşmanın 2. Maddesinde öngörüldüğü üzere, yargısal yoldan çözümü çaresi aranmayan ve Taraflar arasında yürürlükteki bir Andlaşma ile de üzerinde bir çözüm yöntemi öngörülmemiş bulunan tüm sorunlar Sürekli Uzlaştırma Komisyonuna sunulacak ve Komisyon Taraflara kabul edilebilir çözüm biçimi önermekle ve, her durumda, bir rapor düzenleyip vermekle görevli bulunacaktır.

İşbu Andlaşmanın 6-15. Maddelerinde öngörülen yöntem uygulanacaktır.

Madde 18. İşbu Andlaşma, uyuşmazlıkla öbür Devletlerin bir ilgisi bulunsa bile, Türkiye ile Fransa arasında geçerli kalacaktır.

Madde 19. İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir. Sona ermesi gününden 6 ay önce ortadan kaldırılmazsa, yıldan yıla kendiliğinden uzamış sayılacaktır.

Bu hükümlere inançla, yukarıda adları anılan yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişlerdir.

3 Şubat 1930 günü, Paris'te iki örnek olarak düzenlenmiştir.

A. BRIAND A. FETHİ

* * *

TÜRK - FRANSIZ DOSTLUK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASINA EKLİ PROTOKOL

Türkiye'nin Fransız Cumhuriyeti yönetimi altına konulmuş ülkeler ile ilişkilerini etkileyen uyuşmazlıkların da, Türkiye ile Fransa arasında bugün imza edilen Türk - Fransız Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasında öngörülen yöntemlere bağlı olacağına aşağıda imzası bulunan yetkili Temsilciler karar vermişlerdir.

Yukarıda anılan Andlaşmanın 3. Maddesi ile onu izleyen Maddelerinde öngörülen Uzlaştırma Komisyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve Fransız Cumhuriyeti yönetimi altına konulmuş ülkeler arasındaki ilişkilere ilişkin bir konuyu incelemek için, toplandığı zaman, Fransız Hükümeti Fransız Komiserine, sözkonusu ülkeler uyruğundan bir yardımcı vermek yetkisine sahip olacak ve bu durumda Türkiye Cumhuriyeti

Hükümeti de Türk Komiserine bir yardımcı atayabilecektir. Bu iki yardımcı karar üzerinde oy sahibi olacaktır.

İşbu Protokolün süresi Andlaşma süresine özdeş olacaktır.

3 Şubat 1930 günü Paris'te düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti
Paris Büyükelçisi
A. Fethi

Fransız Cumhuriyeti
Dışişleri Bakanı
A. Briand

* * *

MEKTUPLAR

Sayın Mösyö Aristide Briand
Dışişleri Bakanı

Paris, 3 Şubat 1930

Sayın Bakan,

Bugün imza edilen Fransız - Türk Dostluk Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasında, Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca alınması emredilecek geçici koruma önlemlerine ilişkin hükümler bulunmaması, bu Divanca, Statüsünün sözkonusu önlemlerle ilgili 41. Maddesinin uygulanmasını hiç bir biçimde önleyemeyeceğini açıklama konusunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Fransız Cumhuriyeti Hükümeti ile görüş birliği içinde olduğunu size bildirmekle onur duymaktayım.

En derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim, Sayın Bakan,

A. Fethi

(Fransa Dışişleri Bakanı da yukarıdaki Mektubun özdeşini Türkiye Büyükelçisine sunmuştur).

* * *

XXI

1930 TÜRK - YUNAN DOSTLUK, TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma, savaşımlı bir geçmişi olan Türk - Yunan ilişkilerini ilk kez dostça duruma getirmeyi amaçlayan bir bağıt olmuştur.

Lozan Andlaşmasının önyazısında değindiğimiz üzere, Türkiye ile Yunanistan arasında siyasal ilişkiler, Nüfus Mübadelesinin ortaya koyduğu sorunlar – ki buna bir ara İstanbul'daki Ortodoks Patriğinin seçiminden doğan uyuşmazlık da eklenmişti – yüzünden uzun süre düzelmemişti. Hatta, Mübadeleye ilişkin pürüzlerin çözümlenmesi için yapılan 1926 Andlaşması da yeterli olmamıştı. 1929 yılında bu ilişkiler iyice gerginleşince, iki Taraf deniz kuvvetlerini güçlendirmeğe başlamıştı.

Aneak, 1930 yılında bir yumuşama başlayacaktır. Bunda, bir yandan Atatürk ve Yunanistan Başkanı Elefteros Venizelos'un, iki komşu Devletin düşmanca değil, dostça yaşamalarının daha yararlı olacağını sezmesinin ve bunu iyi niyetle ve yüreklilikle ortaya koymalarının, öte yandan o sırada Doğu Akdeniz'de bir dostluk ve, güvenlik düzenini kurmak girişiminde bulunan İtalya'nın Ankara ile Atina'yı yaklaştırıcı çabalarının rolü olmuştur. İşte bu hava içinde, 10 Haziran 1930 günü Ankara'da, Nüfus Mübadelesinden doğan tüm sorunları kesinlikle çözümlemek için bir Sözleşme yapılmıştır ki, bununla Türk - Yunan dostluk yolunun kapısı açılmış oluyordu.

Bu Sözleşme yapılır yapılmaz Başbakan İsmet Paşa'nın çağrısı üzerine Yunanistan Başbakanı Venizelos 27-31 Ekim 1930'da Türkiye'yi ziyaret etmişti. Dostluk gösterileri içinde geçen bu ziyaretin sonunda, Ankara'da bir Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması yapılmıştır[1]. Andlaşmaya bir de Deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin Protokol eklenmiştir. Ayrıca, bir de Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi imzalanmıştır. (Bu Sözleşme, Kıbrıs bunalımı sonucu Türk - Yunan ilişkileri bozulunca 1964 yılında Türkiye Hükümetince ortadan kaldırılmıştır)[2].

1928 Türk - İtalyan Andlaşmasına (Kitabın XVI. sırasındaki bağıt*) benzeyen Türk - Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasının 1. ve 2. Maddeleri en geniş anlamda Tarafsızlık yükümünü getirmektedir. 3. ve ondan sonraki Maddeler ise, iki Devlet arasında çıkacak uyuşmazlıkların – eğer diplomasi yolu ile bir anlaşmaya varılamazsa – uzlaştırma yöntemi ile, o da sonuç vermezse, yargısal çözüm ya da hakeme başvurarak çözümü öngörülmektedir. (Uzlaştırma Komisyonunun kuruluş ve işlevine ilişkin 7. - 20. Maddeler 1928 Türk - İtalyan Andlaşmasının bu

---

[1] Türkiye B.M.M. nce 22 Şubat 1931 günü 1752 sayılı Yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın Fransızca metni ve Türkçe yasal çevirisi için bak. Düstur, Ter. III, C. 12, s. 73 (39). Ayrıca, 125 LONTS, 9, Reg. No. 2841.

[2] Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesinin metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 12, s. 114 (62). Sözleşmeye son veren 17 Mart 1964 gün ve 6/2806 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bak. Resmi Gazete, 17 Mart 1964, No. 11658.

konuyla ilgili ek Protokolüne çok benzediği için, aşağıdaki Andlaşma metnine konulmamıştır).

Ankara Andlaşmasına ekli Protokol, Deniz silahları yarışını durdurmak amacıyle, Tarafların 6 ay önceden birbirlerine haber vermeden yeni savaş gemisi yapmamak ya da almamak yükümünü ortaya koymuştur.

Andlaşma ve Ek Protokol onay belgelerinin 5 Ekim 1931 günü Başbakan İsmet Paşa'nın Yunanistan'ı ziyareti sırasında Atina'da verişilmesiyle yürürlüğe girmiştir.

Andlaşmanın yürürlük süresi, 28. Maddesiyle, 5 yıl olarak saptanmıştı. Ancak, Taraflarca ona son verilmedikçe, kendiliğinden beşer yıllık süreler için yürürlüğünün uzaması öngörülmüştür.

Bunuula birlikte, iki Hükümet gerek bu Andlaşmanın, gerek 1933'de yapılan İçtenlikle Anlaşma Paktının yürürlük sürelerini 27 Nisan 1938 günü Atina'da imzaladıkları yeni bir Andlaşma (Bak. Kitabın XXXVI. sırasındaki Bağıt) ile ayrıca, uzatmıştır. Böylece, 1930 Andlaşması, 1938 Bağıtının 5. Maddesi uyarınca, bu bağıtın yürürlüğe girdiği 15 Temmuz 1938 gününden başlayarak, 10 yıl için uzatılmış ve, ortadan kaldırılmadıkça, onar yıl için kendiliğinden uzaması öngörülmüştür. Bu durumda, Andlaşma, hukuksal bakımdan, bugün de yürürlükte görünmektedir.

Şu da var ki, Türk - Yunan ilişkileri 1933 İçtenlikle Anlaşma Paktı ve 1934 Balkan Paktı ile bir dayanışma ve ittifak aşamasına ulaşacağından, İkinci Dünya Savaşından sonra ise NATO içinde daha ileri bir içerik kazanacağından, 1930 Andlaşması "tarafsızlık "yükümleri bakımından anlamını yitirmiştir. Öte yandan, her iki Devlet, ayrıca Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümüne ilişkin 1928 Genel Bağıtına katılmıştır. (Bu Bağıtın metni Kitabın XXIX. sırasında verilmiştir).

* * *

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE YUNANİSTAN CUMHURİYETİ ARASINDA DOSTLUK, TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié, de Neutralité, de Conciliation et d'Arbitrage)

Ankara, 30 Ekim 1930

(Metin)

Her durumda uyum ve anlaşma [concorde] politikası izlemek, genel barışa katkıda bulunmak ve Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları Devletler Genel Hukukunun üstün ilkelerine göre çözümlemek isteği ile, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı ve Yunanistan Cumhuriyeti Başkanı, bu ortak dileklerini bir Anlaşma ile gerçekleştirmeğe karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak :

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı :

Başbakan, Malatya Milletvekili, Sayın İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Yunanistan Cumhuriyeti Başkanı :

Başbakan Sayın Eleftherios K. Vénizélos ile Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sayın Andre Michalakopoulos'u atamışlardır.

Adı geçenler, yöntemine uygun olduğu görülen yetkili belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar içlerinden birine karşı yöneltilmiş hiç bir siyasal ya da ekonomik anlaşmaya ya da tertibe [combinaison] katılmamağı karşılıklı olarak yükümlenirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, barışçı tutumuna karşın, bir ya da bir kaç Devlet tarafından bir saldırıya uğrarsa, öteki Taraf, uyuşmazlığın tüm süresi boyunca, tarafsızlık gütmeği yükümlenirler.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar aralarında uyuşmazlık doğuran ve düzgülü diplomasi yolundan çözümlenmeyen tüm sorunları, aşağıda 8-19. Maddelerde öngörülen uzlaştırma yöntemine bağlı tutmayı yüküm-

lenir. Uzlaştırma yöntemi başarılı olmazsa, Taraflar Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümlenmesine ilişkin 18 Ekim 1907 günlü Sözleşmenin 55. ve sonraki Maddeleri uyarınca ya da kendi aralarında yapılmış bulunan her hangi bir anlaşma gereğince, bir Hakemlik Mahkemesine başvurmak konusunda anlaşamamış bulunuyorlarsa, işbu Andlaşmanın 21-23. Maddeleri uyarınca, bir yargısal çözüm çaresi aranacaktır.

Madde 4. Yukardaki Maddenin hükümleri ne Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükteki Andlaşmalar uyarınca, onlardan birinin yetkisi içine giren sorunlara, ne de egemenlik hakkına ilişkin sorunlara uygulanamaz. Bir sorunun egemenlik hakkına ilişkin olup olmadığını yazılı bir açıklama ile belirlemek her Bağıtlı Tarafın hakkıdır. İtiraz durumunda öteki Taraf işbu önsorunu çözmek için Mahkeme ya da Uluslararası Adalet Divanına başvurabilir.

Yukarıdaki Maddenin hükümleri, işbu Andlaşmadan önceki ve geçmişe ilişkin olgulardan doğan uyuşmazlıklara da uygulanmaz.

Madde 5. Çözümü için Taraflar arasında yürürlükteki başka bağıtlarla özel bir yöntem öngörülmüş olan uyuşmazlıklar o Bağıtların hükümlerine göre çözülecektir.

Madde 6. Eğer bir uyuşmazlığın konusu Taraflardan birinin iç yasalarına göre yargı ya da yönetim Makamlarının yetkisi içine giriyorsa, o Taraf, yetkili makamca akla uygun süreler içinde kesin bir hüküm verilmezden önce, uyuşmazlığın işbu Andlaşmada öngörülen çeşitli yöntemlere bağlı tutulmasına karşı çıkabilecektir.

Madde 7. Bağıtlı Taraflardan birinin öteki Tarafa yapacağı istem üzerine, işbu Andlaşmanın onay belgelerinin verişimini izleyen 6 ay içinde, bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kurulacaktır.

(Not : Bu Maddenin gerisi ve 20. Maddenin sonuna dek öteki Maddeler hükümleri Uzlaştırma Komisyonunun kuruluş ve işlevine ilişkin olduğundan ve bu hükümler 1928 Türk - İtalyan Andlaşmasınınkilerine benzediğinden buraya ayrıca alınmamıştır).

Madde 21. Komisyonun [Uzlaştırma Komisyonunun] öğütleme kararları Taraflarca kabul edilmezse, onlardan her hangi biri, Komisyonun raporunda saptanan süre içinde, uyuşmazlığı Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunmak yetkisine sahip olacaktır.

Divanın görüşüne göre, uyuşmazlık hukuksal nitelikte değilse Divanın onu, bir Devletler Hukuku kuralı uygulanamıyorsa, hakgözetirlik ilkesine göre çözüme bağlanmasında Taraflar anlaşmışlardır.

Madde 22. Bağıtlı Taraflar her bir sorunda, uyuşmazlığın konusunu açıkça gösteren ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanına verilebilecek özel yetkileri ve kendi aralarında kararlaştırılmış başkaca tüm koşulları belirleyen özel bir Hakemlik Anlaşması düzenleyeceklerdir.

Hakemlik Anlaşması, Tarafların Hükümetleri arasında Nota verişimi yolu ile yapılacak olup onun her noktası Adalet Divanınca yorumlanacaktır. Eğer Taraflardan birinin, yargısal çözüm istemini aldığı günden başlayarak 3 ay içinde Hakemlik Anlaşmasının metni kararlaştırılmazsa, Taraflardan her biri yalnızca bir dilekçe ile Adalet Divanına başvurabilecektir.

Madde 23. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Bağıtlı Taraflardan birinin yargı makamı ya da her hangi bir makamınca verilen bir kararın bütünü ya da bir bölümünün Devletler Hukukuna aykırı olduğunu saptar ve o Bağıtlı Tarafın Anayasal Hukuku sözkonusu kararın sonuçlarını ortadan kaldırmaya olanak vermez ya da ancak bir bölümünü kaldırmaya olanak verirse, zarar gören Tarafa Divan Kararı ile hakça bir zarar-giderim verilmesi gerekeceğinde Bağıtlı Taraflar anlaşmıştır.

Madde 24. Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca verilen karar Taraflarca iyi niyetle uygulanacaktır.

Kararın yorumlanmasında çıkabilecek zorluklar her bir Bağıtlı Tarafın bu konuda yalnızca bir dilekçe ile kendisine başvurabileceği Adalet Divanınca giderilecektir.

Madde 25. Uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemleri yürütüldüğü sürece, Taraflar Uzlaştırma Komisyonu öğütlerinin kabulünü ya da Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Kararının uygulanmasını olumsuz yönde etkileyecek nitelikte herhangi bir önlem almaktan kaçınacaktır.

Madde 26. İşbu Andlaşma sona erdiği sırada, ortada bir uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemi varsa, bu işlem Andlaşmanın hükümlerine ya da Taraflarca onun yerine konulmuş olabilecek herhangi bir başka Sözleşme hükümleri uyarınca sürdürülecektir.

Madde 27. İşbu Andlaşmanın, gerek yorumlanmasında, gerek uygulanmasında çıkabilecek uyuşmazlıklar, uyuşmazlıkların nitelendirilmesine ilişkin olanlar da kapsam içine girmek üzere, doğrudan

doğruya Uluslararası Sürekli Adalet Divanına yalnızca bir dilekçe ile sunulacaktır.

Madde 28. İşbu Andlaşma en kısa bir süre içinde onaylanacak ve, onay belgeleri verişilir verişilmez yürürlüğe girecektir. Andlaşma, yürürlüğe girişi gününden başlayarak, 5 yıllık bir süre için yapılmıştır. Bu sürenin sona ermesinden 6 ay önce, ona son verileceği bildirilmezse, ikinci bir 5 yıllık süre için uzatılmış sayılacak ve bu böylece sürüp gidecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, adları anılan yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişlerdir.

Ankara'da, 30 Ekim 1930 günü yapılmıştır.

İSMET E. K. VÉNIZÉLOS
Dr. TEVFİK RÜŞTÜ A. MICHALAKOPOULOS

* * *

PROTOKOL

Bugün imza edilen Dostluk ve Hakemlik Andlaşmasının yapılmasını gerektiren ilkelerden esinlenen ve deniz silâhları için harcamaların boş yere artırılmasının önüne geçmek ve, her birinin özel koşullarını gözönünde bulundurarak birbirlerinin kuvvetlerini koşut biçimde sınırlandırmak yolunda birlikte ilerlemek isteyen Bağıtlı Yüksek Taraflar, deniz silâhları yarışının her iki Tarafça, içtenlikle ve dostça bir görüş ve bilgi alışverişi yapılarak, önünü alabilmek olanağını her iki Hükümete vermek üzere, 6 ay öncesinden, öteki Tarafa haber vermeden hiç bir Savaş gemisinin ya da silahlarının ısmarlanmasına, edinilmesine ya da yapımına girişmemeği yükümlenirler.

Ankara, 30 Ekim 1930.

İSMET E. K. VÉNIZÉLOS
Dr. TEVFİK RÜŞTÜ A. MICHALAKOPOULOS

* * *

XXII

1932 DE TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİ PAKTINA VE 1935'DE ULUSLARARASI SÜREKLİ ADALET DİVANINA KATILMASI

Birinci Dünya Savaşının yenen Devletleri, bu Savaşın acı deneylerini gözönünde tutarak, bundan böyle yeni savaşları önlemek, uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmek, hukuk kurallarına saygılı olmak ve uluslararası işbirliğini geliştirmek, böylece barış ve güvenliği korumak amacı ile, evrensel bir örgüt olarak, Milletler Cemiyetini kurmuşlardı. Bu nicelik ve nitelikte uluslararası bir örgüt tarihte ilk kez ortaya konuluyordu.

Milletler Cemiyeti Yasası, yenik Devletlerle yapılacak Barış Andlaşmalarına koşut olarak, Müttefiklerin girişimi ile, Paris'te hazırlanmış ve Müttefiklerin 25 Ocak 1919 günlü bir toplantısında kabul edilmişti. Yasa hazır olunca, Başkan Wilson'un isteği ile, onun metni yenik Devletlerle imzalanan Barış Andlaşmalarının içine de konulmuştu. Bu Andlaşmalar, 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles'da, 10 Eylül 1919 da Avusturya ile Saint - Germain'de, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Neuilly'de, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon'da ve 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti ile Sèvres'de imzalanmıştır. Bunlardan Sèvres Andlaşması Türkiye tarafından onaylanmadığından yürürlüğe girmeyecek, onun yerine 24 Temmuz 1923'de Lausanne'da imzalanan Barış Andlaşmasına ise Yasa metni konulmayacaktı.

Milletler Cemiyeti, Savaş sonrasındaki "Statu quo"yu korumak amacını güttüğü için (Mad. 10), yenik Devletlere zorla kabul ettirilmiş Barış Andlaşmalarıyle kurulan ve geniş ölçüde haksızlıklara dayanan bir düzenden soyutlanmayacak bir nitelikte idi. Zaten uygulamada etkin de olamayacaktı. Bu nedenledir ki, Devletler arasında ayrıca Tarafsızlık ve Saldırmazlık Andlaşmaları hızla artmıştı. Öte yandan, Devletler arasında çıkacak uyuşmazlıkları barışçı yollardan (Hakem, Adalet Divanı ve Cemiyetin Konseyi) çözümü zorunluğu (Mad. 12., 13. ve 15.), buna karşın saldırıya girişen olursa ona zorlama önlemleri alınması (Mad. 16) da yeterli bir uygulama görmemiştir. Bununla birlikte, Cemiyet gene de insanlık tarihinde büyük bir aşama olmuştu. Geçirdiği deneyler 1945 yılında kurulacak Birleşmiş Milletler Yasasının hazırlanmasında yararlı olacaktı.

Yasası 10 Ocak 1920 günü yürürlüğe giren ve o yıl içinde Cenevre'de çalışmalarına başlayan Milletler Cemiyetine Başlıca Müttefik Devletlerin (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) egemen olacağı anlaşılmıştı. Amerika Birleşik Devletleri ise, Barış Andlaşmaları Amerikan Kongresince onaylanmayınca, daha işin başında örgütün dışında kalmıştı. Amerikan Hükümeti artık örgütle yalnızca ekonomik ve teknik alanlarda ve onun Silâhsızlanma Komisyonu çerçevesindeki çalışmalarında işbirliği ile yetinecektir. Japonya uzaktı, bölgesel sorunlarla uğraşıyordu. İtalya da aradığını bulamamış bir Devlet olarak Cemiyetle bağlarını gevşetecekti. Bu durumda, Cemiyette en çok İngiltere ve Fransa etkili olacaktı.

Yasanın Ekinde adları yazılı olduğu üzere, Örgütün Genel Kurulunda (Assemblée) Kurucu üye olarak yer alan – 5 Dominyon İngiliz İmparatorluğu içinde görünmek üzere – 40 Devletten 27'si Savaşta Müttefik ve onların Ortakları Devletlerdi; 13'ü tarafsız kalmış olanlardı. Bunların dışındaki Devletlerin Cemiyete katılabilmesi, kimi koşulları yerine getirmiş olduklarına Genel Kurulun 2/3 çoğunlukla karar vermesine bağlı tutulmuştu. Sonradan katılan bu Devletler, alfabe sırasına göre, şunlardır: Afganistan, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Kosta Rica, Dominik Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Habeşistan, Irak, İrlanda, Letonya, Lituanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Mısır, Türkiye ve Sovyetler Birliği.

Milletler Cemiyetinin en etkin orgam olan Konseyde – Amerika Birleşik Devletleri örgüte katılmayınca – İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan 4 sürekli üye vardı. Onların yanında 4 geçici üye bulunuyordu. Sürekli olmayan üyelerin sayısı 1922 yılında 6'ya çıkarılmıştı. 1926'da Almanya örgüte, Konseyde beşinci sürekli üyeliği alarak girince, geçici üyelerin sayısı 9'a çıkarılmış, böylece Konsey 14 üyeli olmuştu. Almanya ve Japonya 1933'de ayrılınca Konseyde sürekli üyeler 3'e düşmüş; Sovyetler Birliği 1934'de katılınca 4'e çıkmış; İtalya 1937'de ayrılınca gene 3'e düşmüştü. Buna karşılık, 1936'da sürekli olmayanların sayısı 11'e çıkarılmıştı. 1939 yılında Sovyetler Birliği Finlandiya'ya saldırıya geçince, örgütten atılmış ve böylece Büyük Devletlerden Konseyde İngiltere ve Fransa kalmıştı. (Bu değişiklikler için ekli çizelgeye bakılması).

Milletler Cemiyeti çeşitli siyasal oyunlara sahne olmuş ve kimi haksız girişimlere araç edilmiş de bulunsa, iki Dünya Savaşı arasında, özellikle ilk 10 yıl içinde, barışın korunması ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, uluslararası dayanışma ve işbirliği bilincinin gelişmesi bakımlarından gene de oldukça önemli bir rol oynamıştı. Bu ilk evrensel siyasal kuruluş, 1931'de Japonya'nın Çin'e, 1935'de İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, arkasından Hitler Almanyasının Versailles Andlaşmasına son vermesi ve bu oldubittiler karşısında, İngiltere ve Fransa'mn bir şey yapmaması sonucu çok yıpranmış ve İkinci Dünya Savaşı ile de edimsel olarak tarihe karışmıştır.

1945'de Birleşmiş Milletlerin kurulmasından sonra, 8-10 Nisan 1946'da Milletler Cemiyeti Genel Kurulu son toplantısını yapmış ve gerek Cemiyetin, gerek Uluslararası Sürekli Adalet Divanının 19 Nisan 1946'da dağılmış olmasını kararlaştırmıştır[1].

* * *

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmasına gelince: 1923 Lozan Andlaşmasına Milletler Cemiyeti Yasasının konulmadığına yukarıda değinmiştik. Bununla birlikte, Lozan bağıtlarında Milletler Cemiyetine bir çok konularda rol ve yetkiler tanınmıştır. Bunlar, Türk - Irak sınırının belirlenmesine ilişik 3. Maddenin ikinci Paragrafında; Azınlıkların Korunması kesiminde 42. ve 44. Maddelerde; Karma Hakem Mahkemesi konusunda 92. Maddede; Trakya sınırında demiryolu taşımacılığı ile ilgili 107. Maddede; Sağlık İşleriyle ilgili 116. ve 118. Maddelerde; Boğazlar Sözleşmesinin 13., 15. ve 18.

[1] Milletler Cemiyeti ve Kuruluşun Türkiye ile ilişkileri için bak. Dr. Mehmet Gönlübol, Milletlerarası siyasi Teşkilâtlanma, Ankara, 1964, s. 65-150. Ayrıca, Seha Meray, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara, 1975, s. 170-187.

Maddeleri ve Trakya sınırının askerlikten arındırılmasına ilişkin Sözleşmenin 4. Maddelerinde öngörülmüştür.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmakta gecikmesinin kimi nedenleri olmuştur : Bunların başında İngiltere ile arasındaki Musul sorununda, Milletler Cemiyeti Konseyinin, İngiltere'nin etkisi ile, Türkiye için olumsuz bir tutum içine girmesi gelir. İkinci ve en etkin neden, o zamanki Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)'nün 15 Temmuz 1931 günü T. B. M. Meclisinde açıkladığı üzere, Milletler Cemiyeti Yasasının 16. Maddesi uyarınca Konsey'ce alınabilecek zorlama önlemelerine – Türkiye Konseyde üye bulunmadan – katılma zorunda kalmaktan çekinmesiydi. Özellikle, o sırada Milletler Cemiyetine girmek istemeyen Sovyetler Birliğine karşı bu gibi önlemlerin uygulanması olasılığı, onunla uyum içinde bir politika gütmekte olan Türkiye için sakıncalı bir durum yaratabilirdi. Zaten Türk ve Sovyet Hükümetleri Milletler Cemiyeti konusunda danışma içinde bulunuyordu.

Ne var ki, Lozan Andlaşmasının yapılmasından bir süre sonra, Türkiye, Fransa ile 1926 yılında Türk - Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesini ve gene o yıl İngiltere ile Musul Andlaşmasını, 1928'de İtalya ve 1929'da Bulgaristan ile Tarafsızlık Andlaşmalarını ve 1930 yılında da Yunanistan ile, önce Nüfus Mübadelesinden doğan pürüzleri bütünüyle kaldıran Sözleşmeyi, arkasından da Dostluk Andlaşmasını yapmıştı. Artık Batı ile daha iyi ilişkiler kurmak ve fazlasıyla Sovyetler Birliğine dayanan dış politikasını dengelemek istiyordu.

Türkiye, daha Cemiyete girmeden, Cemiyetin girişimi ile hazırlanan 1928 Silâhsızlanma Konferansına, Sovyetler Birliğinin desteği ile, katılmış, bu barışçı çalışmalarda rol oynamıştır 1932 yılında, Milletler Cemiyetine bir üye olarak katılırken, Sovyetler Birliğinin onamını almıştır. Zaten bu, 1929 Türk - Sovyet Protokolünün (Bak. Kitabın X. sırasındaki Bağıtlar) bir gereği idi. Türk Hükümeti bununla da yetinmemiş, Milletler Cemiyeti Yasasının, gerektiğinde bir Devlete karşı zorlama önlemleri alınmasına ilişkin, 16. Maddesinin Sovyetler Birliğine karşı uygulanması olasılığı ile ilgili olarak, Türkiye'nin tutumu konusunda Sovyet Hükümetine bir güvence vermiştir. Ankara'da, Sovyet Büyükelçiliğine sunulmuş bir Notaya konu olan bu güvence [2], Sovyetler Birliğinin Türkiye'nin haklı görmeyeceği bir saldırı suçlanmasıyle karşılaşması durumunda, Türk Hükümetinin 16. Madde uyarınca alınacak her hangi bir önleme katılmağa zorlanamayacağı biçimindedir.

Türkiye'nin Cemiyete girişi bir çağrı üzerine olmuştur. Türk Hükümeti böylesini daha uygun bulmuştu. Çağrı İspanya Temsilcisinin girişimi ve Yunan Temsilcisinin desteği ile, üyelerin çoğunluğunun 6 Temmuz 1932'de Genel Kurula sunduğu bir önergenin oy birliği ile kabulünden sonra, Genel Sekreterce yapılmıştır. Bunun üzerine, Büyük Millet Meclisi 9 Temmuz 1932 günü bir "Heyeti Umumiye" kararı ile [3] Dışişleri Bakanının Cemiyet Genel Sekreterine şu yanıtı yollamasını oybirliği ile kabul etmiştir.

---

[2] Siyasal Bilgiler Fakültesinin çeşitli öğretim üyelerince yazılan "Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)", Ankara, 1969, s. 91.

[3] Düstur, Ter. III., C. 13, s. 1231 (1951).

"Sayın Genel Sekreter,

"Genel Kurul adına yaptığınız çağrıya karşılık, Türkiye Cumhuriyetinin Milletler Cemiyetine üye olmağa hazır bulunduğunu ve Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Devletlerle yapılanlar da kapsam içine girmek üzere, şimdiye değin yaptığı Andlaşmalarda üstlendiği yükümlerin Cemiyet üyeliği görevleriyle hiç bir biçimde çelişir nitelikte olmadığını bildirmekle onur duyuyorum. Bu konuda şunu da belirtmek isterim ki, zaten Türkiye'nin Cemiyete katılmasından önce imzaladığı tüm Andlaşmaların Milletler Cemiyeti üyelerinin imzacısı bulunduğu Paris Yasasının özü çerçevesinde yapılmıştır.

"Bu açıklamayı yaparken, Türkiye'nin 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imzalanan Bağıtlardan doğan askersel nitelikteki yükümler nedeniyle özel bir durumda bulunduğunu da eklemeği görev sayarım.

"Bu koşullar içinde, Almanya Hükümetinin, Almanya'nın Milletler Cemiyetine kabulü ile ilgili olarak, Genel Sekretere gönderdiği 8 Şubat 1926 günlü Mektupta değinildiği üzere, Belçika, Fransa, İngiliz İmparatorluğu, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya Temsilcilerince imzalanan 1 Aralık 1925 günlü Notayı anımsatmak isterim. Bu Notanın son Paragrafı şöyledir :

"Cemiyet üyelerine bu Madde (16. Madde) uyarınca düşen yükümlerden şu anlaşılmalıdır ki, Cemiyet üyesi Devletlerden biri Yasaya uymayı sağlamak ve her hangi bir saldırı eylemine karşı durmak için, askersel durumu ile bağdaşacak ve onun coğrafi durumunu gözönünde tutacak bir ölçüde kalarak, dürüst ve etkin bir biçimde, işbirliği yapmakla yükümlüdür".

"Derin saygılarımın kabulünü dilerim, Sayın Genel Sekreter.

"Dışişleri Bakanı : Dr. Tevfik Rüştü Aras".

Bunun üzerine Genel Sekreter konuyu Genel Kurula sunmuş ve Genel Kurul da 18 Temmuz 1932 günü 43 üyenin oybirliği ile Türkiye'yi üyeliğine kabul etmiştir.

Yukarıdaki metinde görüldüğü üzere, Türkiye, Milletler Cemiyeti Yasasına katılırken, daha önceki bir örneği göstererek, Cemiyetin kararlaştıracağı zorlama önlemlerine (yaptırım) askersel ve coğrafi durumuyle (ki o sırada Boğazlar askerlikten arındırılmış durumda idi) bağdaşacak bir ölçüde katılabileceği yolunda bir çekince ileri sürmüş bulunmaktadır.

Yasanın metni Düstur'a konulmamıştır. Bu nedenle ortada Yasanın, biri Dışişleri Bakanlığınca, öbürleri çeşitli kurum ve aydınlarımızca yapılmış bir kaç Türkçe çevirisi vardır. Biz, o zamanki Türkçe ile yapılmış bu çevirileri de gözönünde bulundurarak, Yasanın, sonraki değişiklikleri de içeren Fransızca metninden bugünkü Türkçeye yaptığımız çeviriyi sunuyoruz [4],[5].

---

[4] Milletler Cemiyeti Yasasının metinleri Fransızca ve İngilizcedir. Bunlar için bak. Société des Nations, Journal Officiel, Şubat 1920, No. 1-3; ayrıca bak. The Treaties of Peace 1919-23, New York, 1924. Bu metinler Fransızca ve İngilizce yazılmış bir çok Devletler Hukuku kitabına da konulmuştur.

[5] "Société des Nations" Türkçeye ilkin "Cemiyeti Akvam" olarak çevrilmiş, sonra "Milletler Cemiyeti" denilmiştir. Belki en doğrusu "Uluslar Topluluğu" ya da "Uluslar Kurumu" olurdu. Ama alışılmış "Milletler Cemiyeti" deyimini biz de olduğu gibi kullanıyoruz.

Türkiye Milletler Cemiyetine katıldıktan sonra, onun içinde barış ve ortak güvenlik için canlı bir çalışma içine girmiştir. Örneğin, Milletler Cemiyetince, İtalya - Habeşistan Savaşı sırasında, Yasanın 16. Maddesi uyarınca alınan ekonomik ve parasal yaptırımlara Türk Hükümeti de, duraksama göstermeden, katılmıştır [6]. Türkiye 1935-37 döneminde Güvenlik Konseyi üyesi seçilmiş, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras 1937 yılında Konseye başkanlık etmiştir.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine götürülen sorunlarının ilk ikisi (Etabli anlaşmazlığı ve Musul sorunu) onun Cemiyete üye olmasından önce, üçüncüsü (Hatay sorunu) ise üyeliğinden sonra ortaya çıkmıştır. Şöyle ki :

Lozan Andlaşmasına ek bir Sözleşme uyarınca, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesinin dışında tutulan İstanbul'daki Rum ve Batı Trakya'daki Müslüman "établi" (yerleşmiş)'lerin kapsamı konusunda iki Devlet arasında çıkan uyuşmazlık Karma Mübadele Komisyonunca da çözülemeyince, siyasal bir gerginlik doğmuştu. Bunun üzerine sorun, Lozan Andlaşması uyarınca, Milletler Cemiyeti Konseyinin kararıyle, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına götürülmüştü. Divan danışma niteliğindeki görüşüyle Yunanistan'ı haklı bulmuş, ama ortaya çıkan yeni olaylar nedeniyle uyuşmazlık genişlemişti. Sonunda iki Devletin 1 Aralık 1926 günü yaptıkları Etabli Andlaşmasıyle, uyuşmazlık çözülmüştür. (Bak. Kitabın VII. sırasındaki Lozan Barış Andlaşması önyazısı).

Musul sorunu Milletler Cemiyetince, o günkü siyasal konjonktür ve koşullar içinde İngiltere yararına uygun biçimde ele alınmış ve 1926 Musul Andlaşması ile çözümlenmiştir. (Bak. Kitabın XIII. sırasındaki Bağıt).

Hatay sorunu ise, gene zamanın siyasal konjonktür ve koşulları içinde, Milletler Cemiyetinde Türkiye'nin davasına uygun bir biçimde ele alınmış ve yapılan Andlaşmalarla çözülmüştür. (Bak. Kitabın XXXIV. Sırasındaki Bağıtlar).

* * *

Milletler Meclisi konusunu anlatırken, La Haye Adalet Divanına özellikle değinmekte yarar vardır. Çünkü, 1920 yılında, La Haye'de bir Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (Cour Permanente de Justice Internationale) kurulması Milletler Cemiyetinin girişimi ile olmuş ve Divanın Yasası (Statut) Milletler Cemiyeti Yasası ile uyum içinde ortaya konulmuştur.

Gerçekten, Milletler Cemiyeti Yasasının 14. Maddesiyle "Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kurulması için bir tasarı hazırlamak ve bunu Cemiyet Üyelerine sunmakla" görevlendirilen Konsey, daha ikinci toplantı döneminde, bu işi ele almış ve Divanın Yasasını hazırlamak üzere bir Hukukçular Komitesi kurmuştu. Hazırlanan

[6] Bu önlemlerle ilgili olarak T.B.M.M. nin 16 Kasım 1935 günü 2844 sayılı bir Yasa ile Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu 15 Ekim 1935 günü 2/3503 sayılı bir Karar çıkarmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 17, s. 5 (6). Zorlama önlemlerinin kaldırılması öğütlenince de, bunlar 8 Temmuz 1936 günü 2/4954 sayılı bir Bakanlar Kurulu Kararı ile kaldırılmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 18, s. 744.

Yasa 13 Aralık 1920 günü Cemiyetin Genel Kurulunca kabul edilince bu metin üye Devletlerin ertesi günü imzaladıkları bir Protokola eklenmişti. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra da, Divan 1922 yılında çalışmalarına başlamıştı.

1929 yılında Yasasında önemli değişiklikler yapılan Adalet Divanı, 1. Maddesi uyarınca, 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmeleriyle ortaya konulan Hakem Divanından ve özel Hakem Mahkemelerinden ayrı olarak çalışmalar yapmak durumunda idi. Divanın 15 üyesi Milletler Cemiyetince seçilmekle birlikte, Divanın Yasasını kabul etmiş her Devlet ona başvurabilecekti. Ayrıca, Cemiyete üye olmayan Devletlerin uyruğu hukukçuların da Divan'a üye seçilmesi olanağı öngörülmüştü.

Divanın yetkisi ilgili tarafların kendisine sunacakları her sorunu ve yürürlükteki Andlaşmalarda özellikle öngörülen durumları kapsıyordu. Devletler, Divanın belirli hukuksal uyuşmazlıklarda yargı yetkisinin zorunlu (obligatoire) olmasını önceden genel bir açıklama ile yükümlenebilecekti. Ayrıca, Milletler Cemiyetinin yetkili organlarınca belirli bir sorun üzerinde Divan'dan danışma niteliğinde görüş (avis consultatif) istenebilecekti.

Türkiye, Lozan Andlaşması ve kimi ikili uzlaştırma ve hakemlik Andlaşmalarıyle, Divan'ın belirli konularda rol oynamasını kabul etmişti. Ama bu konular yargı yetkisiyle ilgili değildi. Türk Hükümeti Divan Yasasına, ancak Milletler Cemiyetine girdikten sonra, 1935 yılında katılmıştı [7]. Bu katılma, Milletler Cemiyetince hazırlanan 16 Aralık 1920 günlü Protokole ekli ilk Yasa ile 14 Eylül 1929 günlü Protokole ekli değişiklikleri ve Amerika Birleşik Devletlerinin Yasaya katılmasına ilişkin gene 14 Eylül 1929 günkü Protokolü kapsamı içine almıştır.

Türkiye bu katılma ile, Yasanın 36. Maddesinde öngörülen Divanın zorunlu (obligatoire) yargı yetkisiyle ilgili Protokolü de, şu koşullarla, kabul etmiştir :

1 — Karşılıklı olma;

2 — 5 yıllık bir süre için;

3 — Uyuşmazlığın ve onu doğuran olgunun bu katılma gününden sonra ortaya çıkmış olması;

4 — Uyuşmazlığın Divan Yasasının 36. Maddesinde yazılı şu durumlara ilişkin bulunması : a) Bir Andlaşmanın yorumu; b) Uluslararası Hukuka ilişkin bir konu; c) Gerçek olduğu anlaşılınca uluslararası bir hükmün bozulduğunu gösterecek her hangi bir olgu; d) Uluslararası bir yükümün yerine getirilmesinden doğacak onarımın niteliği ve niceliği.

Türk Hükümeti, Türkiye'nin yaptığı Andlaşmalar ve Sözleşmelerde onların uygulanmasıyla doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde ilgili olarak çıkacak uyuşmazlıklarda başkaca çözüm yolu öngörülmüşse, bu uyuşmazlıkların yukarıda sözü edilen 4 tür uyuşmazlığın dışında kalması gerektiğini, ayrı bir koşul olmak üzere, katılma Protokolüne koydurmuştur.

---

[7] Türkiye'nin La Haye Adalet Divanına katılmasına ilişkin bağıtlar Büyük Millet Meclisince 10 Haziran 1935 günü 2774 sayılı bir Yasa ile onaylanmıştır. Bu Belgeler ve Divan Yasasının, değişiklikleriyle birlikte, Türkçe metinleri için bak. Düstur, Ter. III, C. 16, s. 1346 (624). Fransızcası ve İngilizcesi için bak. 6 LONTS, 379 ve 164 LONTS, 352;

Adalet Divam İki Dünya Savaşı arasında bir çok sorunların çözümünde, rol oynamıştı. Yukarıda değindiğimiz üzere, Yunanistan ile Etabli konusunda Divana gidildiği gibi, 1924-1925 yıllarında Musul sorunu Milletler Cemiyeti Konseyinde ele alınınca, Konsey, bir ara La Haye Adalet Divanından damşma niteliğinde görüşünü sormuş ve Divan da bunu bildirmişti. (Bakınız Kitabın XIII. sırasında Musul Andlaşmasıyle ilgili Önyazı). Bundan başka, 1926 yılında açık denizde bir çarpışma sonucu Bozkurt adlı Türk gemisini batıran Lotus adlı Fransız gemisinin Kaptanının Türk makamlarınca tutuklanması olayından doğan davada yargı yetkisi konusu da Adalet Divanına götürülmüştür [8]. 1929 yılında Onikiada ile ilgili deniz sınırları konusunda İtalya ile bu uyuşmazlık da Divan'a getirilmişse de, sorun bu arada bir Andlaşma ile çözülmüştür. (XVI. Bölüme bakılması).

Adalet Divamn Statüsü metni, 1945'de kurulan Birleşmiş Milletler Yasası ile birlikte, küçük ve biçimsel kimi değişikliklerle, yeniden yürürlüğe konulmuştur. Bu yeni Statünün metni II. Ciltte bulunacağından, ilk Statünün I. Cilde konulmasında yarar görmedik.

* * *

[8] Bak. Meray, Prof. Devletler Hukukuna giriş, C. I, s. 585-590.

MİLLETLER CEMİYETİ YASASI

(Pacte de la Société des Nations)

(Covenant of League of Nations)

Paris, 25 Ocak 1919

(Metin)

Bağıtlı Yüksek Taraflar, uluslararasında işbirliğini geliştirmek ve bu uluslara barış ve güvenlik sağlamak üzere,

Savaşa girişmemek için kimi yükümler üstlenmek;

Adalet ve onur üzerine kurulan uluslararası ilişkileri açıklıkla sürdürmek;

Bundan böyle, Hükümetlerin gerçek tutumlarının temeli olarak tanınan Devletler Hukuku kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmak;

Örgütleşmiş ulusların birbirleriyle olan ilişkilerinde adaleti üstün kılmak ve andlaşmalardan doğan tüm yükümlere özenle uymak;

Gerektiğini gözönünde tutarak, Milletler Cemiyetini kuran işbu Yasayı kabul etmişlerdir.

Madde 1. (1) İşbu Yasayı imzalamış olup adları Yasaya ilişik Ekte yazılı olan Devletler ile, gene Ekte adları yazılı bulunduğu üzere, Yasanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak 2 ay içinde Sekreterliğe sunulacak ve Sekreterlikçe Cemiyet üyelerine bildirilecek olan bir açıklama ile, hiç bir çekince ileri sürmeksizin, Yasaya katılmış bulunan Devletler, Cemiyetin kurucu [originaires] üyeleridir.

(2) kendisini serbestçe yönetmekte olan ve Ekte adı geçmeyen her hangi bir Devlet, Dominyon ya da sömürge, uluslararası yükümlerini içtenlikle yerine getirmek bakımından iyiniyetinin somut güvencesini vermesi ve kara, deniz ve hava kuvvetleri ve silâhları konusunda Cemiyetçe konulan düzenlemeyi [règlement] kabul etmesi koşulu altında, Genel Kurulun üçte iki çoğunluğu kararı ile üye olabilir.

(3) Cemiyetin her hangi bir üyesi, iki yıl öncesinden haber vererek ondan ayrılabilir. Yeter ki, o anda, bu Yasadan doğanlar da kapsam içine girmek üzere, tüm uluslararası yükümlerini yerine getirmiş olsun.

Madde 2. Cemiyetin işbu Yasada belirlenen çalışmaları, bir Sürekli Sekreterliğin [Secrétariat Permanent] yardımı ile, bir Genel Kurul [Assemblée] ve bir Konsey tarafından yürütülür.

Madde 3. (1) Genel Kurul Cemiyet üyelerinin temsilcilerinden oluşur.

(2) Genel Kurul belirli zamanlarda ve durumun gerektirdiği herhangi bir zamanda Cemiyetin Merkezinde ya da kararlaştırılacak başka bir yerde toplanır.

(3) Genel Kurul Cemiyetin çalışma alanına giren ya da dünya barışını etkileyen her soruna bakar.

(4) Cemiyetin her bir üyesi Genel Kurulda üçten fazla temsilci bulunduramaz ve yalnız bir oya sahiptir.

Madde 4. (1) Konsey başlıca Müttefik ve onların Ortağı Devletlerin [Principales Puissances Alliées et Associées] temsilcileri ile Cemiyetin öteki üyelerinden dördünün temsilcilerinden oluşur. Cemiyetin bu dört üyesi Genel Kurulca serbestçe ve onun saptayacağı zamanlarda seçilir. Genel Kurulca yapılacak ilk seçime değin, Belçika, Brezilya, İspanya ve Yunanistan temsilcileri Konseyin üyeleridir.

(2) Konsey, Genel Kurulda çoğunluğun onamı ile, bundan böyle Konseyde sürekli olarak temsil edilmek üzere, başka Cemiyet üyeleri seçebilir. Konsey, gene Genel Kurulun onamı ile, Konseyde temsil edilmek üzere, Genel Kurulca seçilecek Cemiyet üyelerinin sayılarını artırabilir.

(2 ek) Genel Kurul, Konseyin sürekli olmayan üyelerinin seçilmesine ilişkin ve özellikle onların görevlerinin süresine ve yeniden seçilmesi koşullarıyle ilgili kuralları üçte iki çoğunlukla saptar. [Bu ek paragraf 1921 de kabul edilmiş ve 1926 da yürürlüğe girmiştir].

(3) Konsey durumun gerektirdiği zamanlarda ve hiç değilse yılda bir kez, Cemiyet Merkezinde ya da saptanacak başka bir yerde toplanır.

(4) Konsey, Cemiyetin çalışmaları alanına giren ya da dünya barışını etkileyen her soruna bakar.

(5) Konseyde temsil edilmeyen herhangi bir Cemiyet üyesi, kendisini özellikle ilgilendiren bir sorun Konseyde görüşüldüğü zaman, orada hazır bulunmak üzere bir temsilci göndermeğe çağrılır.

(6) Konseyde temsil edilen her Cemiyet üyesinin yalnızca bir oyu ve bir temsilcisi vardır.

Madde 5. (1) İşbu Yasa ya da işbu Andlaşma [Barış Andlaşmaları sözkonusu] hükümlerinin belirgin olarak tersini öngördüğü

durumlar dışında, Genel Kurulun ya da Konseyin kararları toplantıda temsil edilen üyelerin oybirliği ile verilir.

(2) Belirli konular üzerinde soruşturma yapmakla [enquêter] görevlendirilmiş Komisyonların atanması da kapsam içine girmek üzere, Genel Kurul ya da Konsey toplantılarında ortaya çıkan yöntem işlerine ilişkin tüm sorunlar Genel Kurul ya da Konseyce çözülür ve karar toplantıda temsil edilen Cemiyet üyelerinin çoğunluğu ile alınır.

(3) Genel Kurulun ve Konseyin ilk toplantıları Amerika Birleşik Devletleri Başkanının çağrısı üzerine yapılacaktır.

Madde 6. (1) Sürekli Sekreterlik Cemiyetin Merkezinde kurulmuş olup bir Genel Sekreter ile yeterince Sekreter ve personelden oluşur.

(2) İlk Genel Sekreter Yasanın Ekinde gösterilmiştir. Ondan sonra, Genel Sekreter, Genel Kurulda oy çoğunluğunun onamı koşulu ile, Konseyce atanacaktır.

(3) Sekreterler ve Sekreterlik personeli, Konseyin onamı koşulu ile, Genel Sekreterce atanır.

(4) Cemiyetin Genel Sekreterleri hukukça Genel Kurul ve Konseyin de Genel Sekreteridir.

(5 değiş) Cemiyetin giderleri, Genel Kurulun kararlaştıracağı orana göre, Cemiyet üyelerince karşılanacaktır. [1924-den önceki biçimine göre, oranı uluslararası posta Birliği saptıyordu]

Madde 7. (1) Cemiyetin Merkezi Cenevre'de kurulmuştur.

(2) Konsey bu Merkezin başka bir yerde kurulmasına her zaman karar verebilir.

(3) Sekreterlik de kapsam içine girmek üzere, Cemiyetin tüm kadroları ve onlara bağlı hizmetler erkek ve kadınlara eşit olarak açıktır.

(4) Cemiyet üyelerinin temsilcileri ve ajanları, görevleri sırasında diplomasi ayrıcalık ve bağışıklıklarından yararlanırlar.

(5) Cemiyet hizmetleri ve onun toplantıları için kullanılan yapılar ve arsalara dokunulamaz.

Madde 8. (1) Cemiyetin üyeleri, barışın korunması bakımından, ulusal silâhlanmanın ulusal güvenlik ve bir toplu hareket için uluslararası yükümlerin yerine getirilmesiyle bağdaşan en aşağı düzeye indirilmesi gerektiğini kabul eder.

(2) Konsey, her Devletin coğrafya durumunu ve özel koşullarını gözönünde tutarak, bu indirime ilişkin plânları, çeşitli Hükümetlerin inceleme ve kararlarına sunmak üzere, hazırlar.

(3) Bu plânlar, hiç değilse her 10 yılda bir, yeniden gözden geçirilecek ve, gerekiyorsa, değişiklik konusu olacaktır.

(4) Çeşitli Hükümetlerin kabulünden sonra, böylece saptanan silâhlanma sınırları, Konseyin izni alınmadıkça, aşılmayacaktır.

(5) Savaş gereçleri ve cephanesinin özel girişimciler eliyle yapımının haklı itirazları doğurduğunu gören Cemiyet üyeleri, Konseyi, kendi güvenliklerine yeterli savaş gereç ve cephanesi yapamayan Cemiyet üyelerinin gereksinimlerini gözönünde tutarak, bu yapımın kötü sonuçlarına karşı gerekli önlemleri almakla görevlendirir.

(6) Cemiyet üyeleri silâhlanmalarının düzeyi ile kara, deniz ve hava kuvvetleri programları ve savaş için kullanılmaya elverişli sanayilerine ilişkin tüm bilgileri en açık biçimde ve bütünüyle birbirine vermeği yükümlenir.

Madde 9. Yasanın 1. ve 8. Maddeleri hükümleri ve, genel olarak kara, deniz ve hava kuvvetleri sorunları konusunda Konseye görüşünü bildirmek üzere, bir Sürekli Komisyon kurulacaktır.

Madde 10. Cemiyet üyeleri, Cemiyetin tüm üyelerinin toprak bütünlüklerine ve bugünkü siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeği ve onları herhangi bir dış saldırıya karşı korumağı [maintenir] yükümlenir. Saldırı, saldırı tehdidi ya da tehlikesi durumlarında, konsey bu yükümün yerine getirilmesini sağlayacak çareleri düşünür.

Madde 11. (1) Cemiyet üyelerinden birini doğrudan doğruya etkilesin ya da etkilemesin, her savaş ya da savaş tehdidinin Cemiyetin tümünü ilgilendireceği ve Cemiyetin uluslararası barışı etkin biçimde korumaya yarayacak gerekli önlemleri almakla yükümlü olduğu kesinlikle açıklanır. Böyle bir durumda, Cemiyet üyelerinden herhangi birinin istemi üzerine, Genel Sekreter Konseyi gecikmeksizin toplantıya çağırır.

(2) Bundan başka, Cemiyetin her üyesinin, uluslararası ilişkileri etkileyecek nitelikte olan ve dünya barışını ya da onun bağlı bulunduğu uluslar arasındaki iyi ilişkileri [bonne entente] bozabilecek herhangi bir durum üzerine Genel Kurulun ya da Konseyin ilgisini dostça çekmek hakkına da sahip olduğu açıklanır.

Madde 12. (Değiş.) (1) Cemiyetin tüm üyeleri, aralarındaki ilişkilerin kesilmesini doğurabilecek bir uyuşmazlık çıkınca, bunu ya hakem yöntemine *ya yargısal bir çözüm biçimine* bağlamak ya da Konseyin incelemesine sunmak konusunda anlaşmışlardır. Hiç bir durumda, hakem kararından, *yargısal karardan* ya da Konseyin raporundan sonra 3 ay geçmeden savaşa başvurmamağı da kararlaştırmışlardır.

(2) Bu Madde ile öngörülen tüm durumlarda, *karar* akla uygun bir süre içinde verilmeli ve Konseyin raporu uyuşmazlık ona sunulduğu günden başlayarak 6 ay içinde hazırlanmalıdır. [Bu Madde 1921 de değişip 1924 yılında yürürlüğe girdiği biçimi ile verilmiştir].

Madde 13. (Değiş.) (1) Cemiyet üyeleri, aralarında kendi görüşlerine göre bir hakem *ya da yargısal* çözüm yoluna gitmeği gerektiren bir uyuşmazlık çıkar ve bu uyuşmazlık diplomasi yolundan tatmin edici biçimde çözülemezse, sorunun tümünü bir hakemliğe *ya da yargısal çözüme* bağlamak konusunda anlaşmışlardır.

(2) Genellikle hakem *ya da yargısal çözüm* yolundan çözüme kavuşturmağa olanaklı uyuşmazlıkların kapsamı içinc, bir andlaşmanın yorumlanması, Devletler Hukukuna ilişkin herhangi bir sorun, kanıtlandığında uluslararası bir yükümün bozulmasına neden olacak herhangi bir olayın gerçeğe uygunluğu ya da böyle bir bozulmanın gerektireceği zarar-gideriminin [réparation] niteliği ve niceliğine ilişkin uyuşmazlıkların girdiği açıklanır.

(3) *Uyuşmazlık Uluslararası Sürekli Adalet Divanına ya da Tarafların gösterecekleri ya da aralarında daha önce yapılmış Sözleşmelerle öngörülen herhangi bir yargısal makama ya da mahkemeye sunulacaktır.*

(4) Cemiyet üyeleri verilen hükümleri iyiniyetle uygulamağı ve bunlara uyan Cemiyet üyelerine karşı savaşa başvurmamağı yükümlenir. Hükmün uygulanmaması durumunda, Konsey bunun uygulanmasını sağlayacak önlemleri önerir.

Madde 14. Konsey Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kurulması için bir tasarı hazırlamak ve bunu Cemiyet üyelerine sunmakla görevlidir. Divan, Tarafların kendisine sunacakları uluslararası nitelikte her türlü uyuşmazlıklara bakacaktır. Divan, bundan başka, Konsey ya da Genel Kurulca kendisine sunulacak her hangi bir uyuşmazlık ya da sorun üzerine, danışma niteliğinde görüşünü bildirecektir.

Madde 15. (1) Cemiyet üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesini doğurabilecek nitelikte bir uyuşmazlık çıktığı ve bu uyuşmazlık 13. Maddede öngörülen hakem *ya da yargısal çözüm* yöntemine sunulmadığı zaman, uyuşmazlığın Konseye sunulmasında anlaşmışlardır. Bu amaçla, onlardan birinin, soruşturma ve eksiksiz bir inceleme yapılmak üzere, her türlü önlemleri alacak olan Genel Sekretere, bu uyuşmazlıktan haber vermesi yeterlidir. [Bu paragrafa "ya da yargısal çözüm" 1924'de girmiştir].

(2) Taraflar, davalarının [cause] yazılı açıklamasını, tüm gerçekleri, kanıtlarıyle birlikte, en kısa zamanda Genel Sekretere bildirmelidir. Konsey bunların hemen yayımlanmasını emredebilir.

(3) Konsey uyuşmazlığın çözümünü sağlamağa çalışır. Eğer bunda başarılı olursa, uygun gördüğü ölçüde, gerçekleri, bu gerçeklerle ilgili bilgileri ve önerdiği çözümün ana çizgilerini gösteren bir açıklama yayımlar.

(4) Eğer uyuşmazlık çözülememişse, Konsey uyuşmazlığın özelliklerini ve sorun için en hakgözetici ve uygun görüp öğütlediği çözüm yollarını bildirmek üzere, oybirliği ya da çoğunlukla kabul ettiği bir raporu düzenleyip yayımlar.

(5) Cemiyetin Konseyde temsil edilen her üyesi de uyuşmazlığa ilişkin gerçeklerin bir açıklamasını ve kendisinin vardığı sonuçları yayımlayabilir.

(6) Konsey raporu oybirliği ile kabul edilmişse, bu oybirliğinin hesabında uyuşmazlığa taraf Devletlerin temsilcilerinin oyları sayılmamak üzere, Cemiyet üyeleri, raporun içerdiği sonuçlara [conclusions] uyan Taraflardan hiç birine karşı savaşa girişmemeği yükümlenir.

(7) Konsey raporunu, uyuşmazlıkta taraf olan temsilciler dışındaki üyelerin tümüne kabul ettirmeği başaramamışsa, Cemiyet üyeleri, hakkın ve adaletin korunması için, gerekli gördükleri biçimde davranmak hakkını saklı tutarlar.

(8) Eğer Taraflardan biri, uyuşmazlığın Devletler Hukuku uyarınca kendisinin özel yetkisine bırakılan bir soruna ilişkin olduğunu ileri sürer ve Konsey de bunu kabul ederse, Konsey durumu bir raporda hiçbir çözüm yolu öğütlemeksizin, belirtecektir.

(9) İşbu Maddede öngörülen durumlarda Konsey uyuşmazlığı Genel Kurula götürebilir. Genel Kurul da Taraflardan birinin istemi üzerine uyuşmazlığı ele alır. Bu istem uyuşmazlığın Konseye sunulmasından başlayarak 14 gün içinde yapılmış olmalıdır.

(10) Genel Kurula sunulmuş olan her sorunda işbu Maddenin ve 12. Maddenin Konseyin işlevine [action] ve yetkilerine ilişkin hükümleri Genel Kurulun işlev ve yetkilerine de uygulanır. Genel Kurulca, her sorunda, Tarafların Temsilcileri dışarda kalmak üzere, Konseyde temsil edilmiş olan Cemiyet üyelerinin onamı ve Cemiyetin öbür üyelerinin çoğunluğu ile kabul edilmiş olan rapor, Konseyde, Tarafların temsilcileri dışındaki üyelerin oybirliği ile kabul edilmiş olan bir rapor ile eşdeğerdedir.

Madde 16. (1) Eğer Cemiyet üyelerinden biri 12., 13. ya da 15. Maddeler uyarınca üstlendiği yükümlere aykırı olarak savaşa başvururşa, Cemiyetin öbür tüm üyelerine karşı "ipso facto" bir savaş eyleminde bulunmuş sayılır. Bu üyeler onunla ticaretsel ve parasal tüm ilişkilerini hemen kesmeği, kendi yurttaşlarının Yasayı bozan Devletin yurttaşları ile tüm ilişkilerini yasaklamağı ve o Devlet yurttaşları ile, Cemiyet üyesinden olsun olmasın, başka herhangi bir Devletin yurttaşları arasındaki ticaretsel, parasal ve kişisel tüm bağları kestirmeği yükümlenir.

(2) Bu durumda, Konsey çeşitli ilgili Devletlere, Cemiyet yükümlülüklerine uyulmasını sağlayacak Silâhlı Kuvvetlere Cemiyet üyelerinin her birinin katacağı kara, deniz ve hava birlikleri konusunda, öğütlemede bulunmakla görevlidir.

(3) Cemiyet üyeleri, bundan başka, işbu Madde uyarınca alınacak ekonomik ve parasal önlemlerin uygulanmasında, bunlardan doğabilecek zarar ve sakıncaları en aşağı düzeye indirmek için birbirine karşılıklı yardımda bulunmağı kabul ederler. Bunun gibi, üye Devletler Yasayı bozan Devletçe içlerinden birine yöneltilen herhangi bir özel önleme karşı koymak için birbirine karşılıklı yardımda bulunurlar. Üye Devletler Cemiyet yükümlülüklerine uyulmasını sağlamak üzere, ortak harekete katılan her Cemiyet üyesinin Silâhlı Kuvvetlerinin kendi ülkelerinden geçmesini kolaylaştıracak gerekli önlemleri alırlar.

(4) Yasadan doğan yükümlerden birinin bozulmasından suçlu olan her üye Cemiyetten çıkarılabilir. Buna, Konseyde temsil edilen öbür tüm üyelerin oyu ile karar verilir.

Madde 17. (1) Yalnız biri Cemiyet üyesi olan ya da hiç biri Cemiyet üyesi bulunmayan iki Devlet arasında uyuşmazlık durumunda, Cemiyete yabancı Devlet ya da Devletler, uyuşmazlığı çözüme kavuşturmak üzere, Konseyin uygun göreceği koşullar çerçevesinde, Cemiyet

üyelerinin üstlendiği yükümlere uymağa çağrılırlar. Bu çağrı kabul edilirse, Konseyin gerekli göreceği değişiklikler saklı kalmak üzere, 12-16. Maddeler hükümleri uygulanır.

(2) Bu çağrı yapılır yapılmaz Konsey uyuşmazlığın koşulları üzerinde bir soruşturma açar ve böyle bir özel durumda uygulanmasını en iyi ve en etkin gördüğü önlemi önerir.

(3) Çağıran Devlet, uyuşmazlığın çözümü konusunda Cemiyet üyelerine düşen yükümleri kabul etmeyerek üye Devletlerden birine karşı savaşa girişirse, o Devlete 16. Madde hükümleri uygulanır.

(4) Çağrılan iki Taraf da uyuşmazlığın çözümü konusunda Cemiyet üyelerine düşen yükümleri kabul etmezse, Konsey, savaş durumunu önleyecek ve uyuşmazlığa bir çözüm getirecek nitelikteki tüm önlemleri alabilir ve önerileri yapabilir.

Madde 18. Cemiyet üyesinden birinin bundan böyle yapacağı herhangi bir Andlaşma ya da uluslararası yüküm Sekreterlikçe hemen kütüğe yazılacak ve bu en kısa sürede yayımlanacaktır. Bu Andlaşmalar ya da uluslararası yükümlerin hiç biri kütüğe yazılmadan önce bağlayıcı güce sahip olmayacaktır.

Madde 19. Genel Kurul zaman zaman Cemiyet üyelerini, uygulanamaz bir duruma gelmiş olan Andlaşmaların ve sürdürülmesi dünya barışını tehlikeye sokabilecek olan uluslararası durumların yeniden incelenmesine çağırabilir.

Madde 20. (1) Cemiyet üyeleri, her biri kendini ilgilendirdiği ölçüde, işbu Yasanın, aralarında yapılmış olup Yasa hükümleriyle bağdaştırılması olanaklı bulunmayan yükümlülük ya da anlaşmaları [ententes, understandings] ortadan kaldırdığını kabul ve gelecekte buna benzer yükümlülük ve anlaşmalar yapmamağı yükümlenirler.

(2) Üye Devletlerden biri, Cemiyete girmeden önce, Yasa hükümleriyle bağdaşmayan yükümler üstlenmişse, bu yükümlerden kurtulmak için gerekli önlemleri hemen almak zorundadır.

Madde 21. İşbu Yasanın hiç bir hükmü, barışın sürdürülmesini sağlayan hakemlik andlaşmaları ve Monroe Doktrini gibi bölgesel anlaşmalara aykırı düşmez.

Madde 22. (1) Aşağıdaki ilkeler, Savaştan sonra, eskiden kendilerini yöneten Devletlerin egemenliklerine bağlı olmaktan çıkmış ve çağdaş dünyanın özellikle zor koşulları içinde henüz kendi kendilerini

yönetemeyen halkların bulunduğu sömürgelere ve ülkelere uygulanır. Bu halkların genlik ve gelişmelerinin sağlanması kutsal bir uygarlık ödevidir ve bu ödevin yerine getirilmesi için işbu Yasaya güvenceler konulmuştur.

(2) Bu ilkenin işlerliğini gerçekleştirmek için en iyi yöntem, sözkonusu halkların korumanlığını, kaynakları, deneyleri ya da coğrafya durumları bakımından bu sorumluluğu üstlenmeğe en elverişli bulunan ve onu kabul eden ilerlemiş uluslara vermektir. Bunlar, bu korumanlığı, mandater olarak ve Cemiyet adına yapacaklardır.

(3) Mandanın niteliğinin, halkın gelişme düzeyine, ülkenin coğrafya durumuna onun ekonomik koşullarına ve benzeri öbür tüm koşullara göre değişiklikler göstermesi gerekir.

(4) Eskiden Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bulunmuş olan kimi topluluklar, öyle bir gelişme düzeyine ulaşmışlardır ki, bunların, kendi kendilerini yönetmeğe yetenekli olacakları zamana değin, bir manda yöneticisinin öğütleri ve yardımıyla yönetilmesi koşulu altında, varlıkları, geçici olarak, bağımsız uluslar gibi tanınabilir. Manda yöneticisinin seçilmesinde, her şeyden önce, bu toplulukların dilekleri gözönünde tutmalıdır.

(5) Öbür halkların gelişme düzeyleri, özellikle Orta Afrika halklarınınki Manda Yöneticisinin, buralarda köle ticareti, silâh ve alkol alım satımı gibi kötü davranışları yasaklayan, yalnızca kamu düzeninin ve sağtörenin sürdürülmesinin gerektirdiği sınırlamalarla, vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına alan ve tahkimat yapmağı, ve kara ve deniz üsleri kurulmasını, yerli halkı, ülkenin iç güvenliği ve savunulmasına yararlı olandan fazla, askersel eğitime bağlı tutmayı yasaklayan ve bundan başka Cemiyetin öteki üyelerine alışveriş ve ticaret konularında eşitlik sağlayan koşullar çerçevesinde, ülkenin yönetimini üstlenmesini gerektirmektedir.

(6) Sonuncu olarak, bir de Afrika'nın Güney-Batısı ve kimi Güney Pasifik Adaları gibi ülkeler vardır ki, halklarının seyrekliği, yüzölçümlerinin darlığı, uygarlık merkezlerinden uzaklığı, Manda Yöneticisinin ülkesine bitişikliği ya da başkaca koşullar nedeniyle, yerli halk yararına yukarıda sözügeçen güvenceler saklı kalmak üzere, ancak Manda Yöneticisinin ülkesinin bir bölümü imiş gibi, onun yasaları ile en iyi biçimde yönetilebilirler.

(7) Tüm durumlarda, Manda Yöneticisi, yönetimini üstlendiği ülke konusunda Konsey'e yıllık bir rapor yollayacaktır.

(8) Manda Yöneticisinin kullanacağı yetki, denetim ya da yönetimin düzeyi Milletler Cemiyeti üyeleri arasında önceden bir sözleşmeye bağlanmamış ise, bu konular Konseyce belirgin biçimde düzenlenecektir.

(9) Sürekli bir Komisyon Manda Yöneticilerinin yıllık raporlarını almak, incelemek ve Mandaların uygulanmasına ilişkin tüm sorunlar konusunda Konseye görüşünü bildirmekle görevlendirilecektir.

Madde 23. Milletler Cemiyeti üyeleri, bugünkü ya da sonradan yapılacak uluslararası sözleşmelerin hükümleri saklı tutulmak ve bunlara uygun olmak üzere :

a) Kendi ülkelerinde ya da ticaret ve sanayi ilişkilerinde bulundukları öbür tüm ülkelerde erkek, kadın ve çocuğa hakgözetir ve insanca çalışma koşulları sağlamağa ve bu koşulları sürdürmeğe ve, bu amaçla, gerekli uluslararası örgütler kurmağa ve onları sürdürmeğe çaba göstereceklerdir.

b) Kendi yönetimlerine bağlı ülkelerde yerli halka hakgözetir bir işlem sağlamayı yükümlenirler.

c) Kadın ve çocuk ticaretine, afyon ve öteki uyuşturucu maddelerin alım satımına ilişkin anlaşmaların genel denetimi ile Milletler Cemiyetini görevlendirirler.

d) Kamu yararı için silah ve mühimmat ticaretinin denetimi gerekli olan ülkelerde bu ticaretin genel denetimi ile Milletler Cemiyetini görevlendirirler.

e) 1914-1918 Savaşı sırasında yıkılan bölgelerin özel gereksinimleri gözönünde tutulmak koşulu ile, ulaştırma ve transit serbestliğini ve Cemiyetin tüm üyelerine hakgözetir bir ticaret işlemi uygulanmasını sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapacaklardır.

f) Hastalıkları önlemek ve onlarla savaşmak için uluslararası nitelikte önlemler almağa çaba göstereceklerdir.

Madde 24. (1) Toplu Andlaşmalarla [Traités collectifs] daha önce kurulmuş olan tüm uluslararası Bürolar, Tarafların izni alınması koşulu ile, Cemiyetin yetkisi [autorité] altına konulacaktır. Uluslararası nitelikte sorunların çözümü için daha sonra tutulacak olan öbür tüm Uluslararası Bürolar ve Komisyonlar da Cemiyetin yetkisi altına konulacaktır.

(2) Genel Sözleşmelerle düzenlenmiş olmakla birlikte, uluslararası Komisyonların ya da Büroların denetimine bağlı tutulmamış olan uluslararası nitelikte tüm sorunlar için bu Andlaşmalara taraf

olan Devletler isterlerse ve Konsey de izin verirse, Cemiyet Sekreterliği tüm yararlı bilgileri toplayacak ve dağıtacak, gerekli ya da beklenen her türlü yardımda bulunacaktır.

(3) Konsey, Cemiyetin yetkisi altına konulmuş olan herhangi bir Büronun ya da Komisyonun giderlerinin Sekreterlik giderleri arasına sokulmasına karar verebilir.

Madde 25. Cemiyet üyeleri yöntemine göre izin almış olup sağlığın iyileştirilmesi, hastalığa karşı önleyici korunma ve yeryüzünde acıların azaltılması amacını güden Kızılhaç Ulusal Gönüllü örgütlerinin kurulmasını ve aralarında işbirliğinde bulunmalarını özendirmeği ve kolaylaştırmağı yükümlenirler.

Madde 26. (1) İşbu Yasada yapılacak değişiklikler, temsilcileri Konseyi oluşturan Cemiyet üyelerince ve temsilcileri Genel Kurulu oluşturan üyelerin çoğunluğunca onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir.

(2) Cemiyetin her üyesi Yasada yapılan değişiklikleri kabul etmemekte serbesttir; bu durumda Cemiyet üyesi olmaktan çıkar.

EK

I. Milletler Cemiyetinin Kurucu Üyeleri :
(Barış Andlaşması imzacıları)

Amerika Birleşik Devletleri
Belçika
Bolivya
Brezilya
Britanya İmparatorluğu [ve]
Kanada
Avusturalya
Güney Afrika
Yeni Zelanda
Hindistan
Çin
Küba
Ekvator
Fransa
Yunanistan
Guatemala
Haiti
Hicaz
Honduras
İtalya
Japonya
Liberya
Nikaragua
Panama
Peru
Polonya
Portekiz
Romanya
Sırp - Hırvat - Sloven Devleti
Siam
Çekoslovakya
Uruguay

Yasaya Katılmağa Çağrılan Devletler

Arjantin
Şili
Kolombiya
Danimarka
İspanya
Norveç
Paraguay
Hollanda
İran
Salvador
İsveç
İsviçre
Venezuela

II. Milletler Cemiyetinin İlk Genel Sekreteri :

Sir James Eric DRUMMOND

* * *

MİLLETLER CEMİYETİ ÜYELERİ*

(Kurucu üyeler için başlarına + işareti konulmuştur)

Üye :	Girişi :	Ayrılışı, yokoluşu
Afganistan	Eylül 1934	
+ Güney Afrika Birliği		
Arnavutluk	Aralık 1920	Nisan 1939 (İtalya ilhal etti)
+ Arjantin		
+ Avustralya		
Avusturya	Aralık 1920	Mart 1938 (Almanya ilhal etti)
+ Belçika		
+ Bolivya		
+ Brezilya		Haziran 1926
+ İngiltere		
Bulgaristan	Aralık 1920	
+ Kanada		
+ Şili		Haziran 1938
+ Çin		
+ Kolombiya		
Kosta Rika	Aralık 1920	Ocak 1925
+ Küba		
+ Çekoslovakya		
+ Danimarka		
Dominik Cumhuriyeti	Eylül 1924	
Ekvator	Eylül 1934	
Mısır	Mayıs 1937	
Estonya	Eylül 1921	
Habeşistan	Eylül 1923	
Finlandiya	Aralık 1920	
+ Fransa		
Almanya	Eylül 1926	Ekim 1933
+ Yunanistan		
+ Guatemala		Mayıs 1936

* MC Genel Kurulu ilk toplantısını 15 Kasım 1920'de, son toplantısını da 10 Nisan 1946'da Cenevre'de yapmıştır.

+ Haiti		Nisan 1942
+ Honduras		Temmuz 1936
Macaristan	Eylül 1922	Nisan 1939
+ Hindistan		
Irak	Ekim 1932	
İrlanda	Eylül 1923	
+ İtalya		Aralık 1937
+ Japonya		Mart 1933
Letonya	Eylül 1921	
+ Liberya		
Lituanya	Eylül 1921	
Lüksemburg	Aralık 1920	
Meksiko	Eylül 1931	
+ Hollanda		
+ Yeni Zelanda		
+ Nikaragua		Haziran 1936
+ Norveç		
+ Panama		
+ Paraguay		Şubat 1935
+ İran		
+ Peru		Nisan 1939
+ Polonya		
+ Portekiz		
+ Romanya		Temmuz 1940
+ Salvador		Ağustos 1937
+ Siam		
+ İspanya		Mayıs 1939
+ İsveç		
+ İsviçre		
Türkiye	18 Temmuz 1932	
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği	Eylül 1934	Konsey kararı ile 14 Aralık 1939'da üyelikten çıkarıldı
+ Uruguay		
+ Venezuela		Temmuz 1938
+ Yugoslavya		

MİLLETLER CEMİYETİ KONSEY ÜYELERİNDE DEĞİŞİKLİKLER
(1919-1939)

Yılı	Sürekli Üye	Geçici Üye	Toplam	Açıklama
1919 Kuruluş*	4	4	8	4 Sürekli Üye : İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya**. Yasaya göre ilk 4 Geçici Üye : Belçika, Brezilya, İspanya, Yunanistan
1922	4	6	10	Geçici Üyelerin sayısı ilk kez 6'ya çıkarılmıştır.
1926	5	9	14	Almanya Eylülde MC.'ne katılınca Sürekli Üye olmuş; Geçicilerin sayısı da 9'a çıkarılmıştır.
1933	3	10	13	Japonya Martta, Almanya Ekimde ayrılınca, Sürekli Üyeler 3'e inmiş; Geçiciler ise 10'a çıkarılmıştır.
1934	4	10***	14	Sovyetler Birliği Eylülde katılınca, Sürekli Üye sayısı 4'e çıkmıştır.
1936	4	11	15	Geçici Üye sayısı 11'e çıkarılmıştır.
1937	3	11	14	İtalya Aralık ayında ayrılınca Sürekli Üye 3 olmuştur.
1939****	2	11	13	Sovyet Rusya örgütten çıkarılınca Sürekli Üye sayısı 2'ye inmiştir.

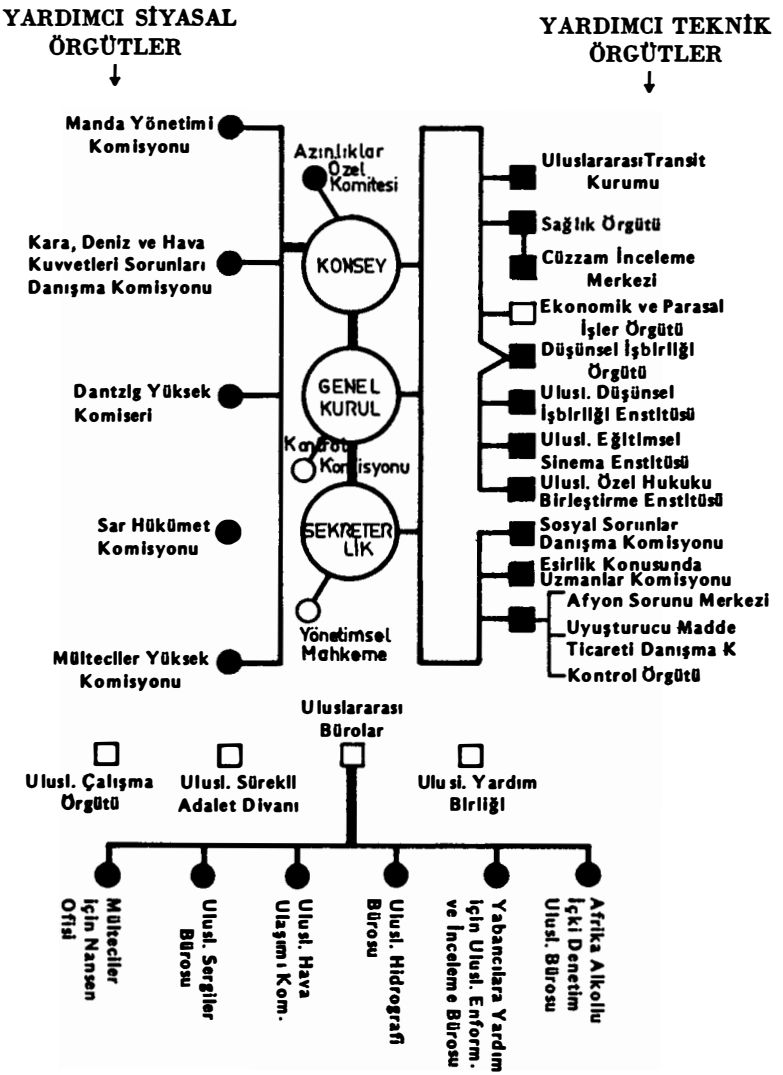
* Konsey ilk toplantısını 15 Ocak 1920'de Paris'te yapmıştır.

** Yasanın 4. Maddesindeki "Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler" kapsamı içine Amerika B. D. de giriyordu. Ancak, ABD, Yasayı onaylamayıp Örgütün dışında kalınca Sürekli Üyeler 4 olmuştur.

*** Türkiye 19 Aralık 1934-16 Eylül 1937 döneminde Konsede Üye olmuştur.

**** Konsey son toplantısını 23 Mayıs 1939'da yapmıştır.

MİLLETLER CEMİYETİ ÖRGÜTÜ *



* Bu şema P. Gerbet - V. Y. Ghebali - M. R. Mouton'un "Les Palais de la Paix" adlı (Paris, 1973) Kitabından alınmıştır.

XXIII

1932 TÜRKİYE - İRAN DOSTLUK ANDLAŞMASI VE GÜVENLİK, TARAFSIZLIK, [SALDIRMAZLIK] VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI

Türkiye ile İran arasında 1926 yılında bir Dostluk ve Güvenlik Andlaşması yapılmış ve 1928 yılında da buna Ek bir Protokol imzalanmıştı. (Bak. Kitabın XI. Sırasındaki Bağıtlar). Ancak, Kürt aşiretlerinin sınır üzerindeki hareketleri durmadığından iki Komşu Devlet 9 Nisan 1929'da sınırda güvenliğin sağlanması amacıyla bir Sözleşme ve bir Ortak Demeç bağıtlamıştı.

İki ülke arasında ilişkiler bu Bağıtlardan sonra gelişmeye başlamış ve 1932 yılında yeni Andlaşmalar yapılmıştır.

Önce, 23 Ocak 1932 günü Tahran'da Türkiye - İran sınır çizgisinin belirlenmesine ilişkin bir Anlaşma imzalanmış; bununla Osmanlı Devletinden yeni Türkiye'ye olduğu gibi geçen sınırın ayrıntılarıyle tanımı yapılmıştır. Daha sonra, bu sınırda bir düzeltme yapılması için Tahran'da 27 Mayıs 1937'de bir Anlaşma imzalanmıştır. Sınırda güvenliğin korunmasına ilişkin olarak da 14 Mart 1937'de yeni bir Sözleşme yapılmış ve ondan sonra sınır olaylarının önlenmesi vb. için Karma Sınır Komisyonları zaman zaman toplanıp Protokoller imzalamıştır. Sınır işaretlerinin bakımı işi 10 Ocak 1972 günü yapılan bir Protokol ve sınır bölgelerinin haritası için havadan fotoğraflarının alınması konusu da 25 Aralık 1973 günkü bir Protokol ile düzenlenmiştir [1].

Bunlardan başka, 23 Ocak 1932 günü, Tahran'da bir Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşması yapılmıştır. (Bak. Kitabın XVII. Sırasındaki Bağıtlar).

Aşağıda metinlerini verdiğimiz Dostluk Andlaşması ile Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması ise 5 Kasım 1932 günü Ankara'da imzalanmıştır [2]. 1926 Dostluk ve Güvenlik (Saldırmazlık) Andlaşmalarının yerini almak üzere yapılan bu yeni Bağıtların 1926 Andlaşması ve Ek Protokolünü iki ayrı Andlaşma durumuna getirmiştir.

---

[1] Türkiye - İran sınırı ile ilgili bu 5 bağıtın metinleri için, sırasıyla bak. Düstur, Ter. III.'de C. 13, s. 673; C. 19, s. 315; C. 18, s. 402; Ter. V. C. 11/2, s. 1999; C. 13/1 s. 864. Sınırın çağdaş yöntemlere göre yeniden işaretlenmesi konusunda iki Hükümet arasında 1982'de görüş birliğine varılmıştı. Uygulamaya 1982 ya da 1983 yılında geçilmesi bekleniyordu.

[2] Dostluk Andlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisince 28 Aralık 1933 günü 2375 sayılı bir Yasa ile onaylanmıştır. Yasal Türkçe metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 134 (88); Fransızcası da 15. Cildin Ekinde S. 38.

Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması da 10 Haziran 1935 günü 2776 sayılı bir Yasa ile onaylanmıştır. Bak. Düstur, Ter. III, C. 16, S. 1400 (661).

Birincisinde, 1926 Andlaşmasındaki barış ve sonsuz dostluk belirtildikten sonra (Mad. 1), bir yenilik olarak, Tarafların birbirinin ülkesindeki diplomasi ve konsolosluk Temsilcilerinin en çok gözetilen Devlet kuralından yararlanmaları (Mad. 2) öngörülmüştür. Ayrıca 1926 Andlaşmasında da olduğu üzere, Konsolosluk, ticaret, gümrük, gemilerin gidiş-gelişi; oturma koşulları konularında yeni bağıtlar yapmak niyetleri açıklanmıştır.

Nitekim, 1937 yılında Tahran'da biri Oturma, öteki Suçluların geri verilmesi ve Ceza alanında yargısal Yardımlaşma için Andlaşma, ayrıca bir yargısal Yardımlaşma Sözleşmesi; bir Gümrük Anlaşması, bir Ticaret ve Denizcilik Andlaşması, bir Hava Ulaşımı Sözleşmesi; bir Baytarlık Sözleşmesi ve bir de Transit Anlaşması yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra da yeni yeni (kültür, turizm, transit vb. alanlarında) Andlaşmalar imzalanacaktır[3].

Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Andlaşmasına gelince : Bu Bağıt, 1926 Andlaşmasında olduğu gibi, tarafsızlık yükümü yanında, saldırmazlık yükümünü de getirmekte (Mad. 1 ve 2). ayrıca Üçüncü bir Devlet ya da Devletlerin Taraf Devletlerden herhangi birine saldırısı durumunda, öteki Devletin, tarafsız kalmakla birlikte, ne gibi tutum ve önlem alacağım, 1926 Bağıtlarına göre biçimsel kimi değişikliklerle (Mad. 3-5), ortaya koymaktadır.

Dostluk Andlaşması onay belgelerinin Tahran'da verişiminden 15 gün sonra, 2 Aralık 1934 günü, Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması ise Tahran'da verişildiği 14 Temmuz 1935 günü yürürlüğe girmiştir.

İkinci Andlaşmanın Giriş Kesiminin anlatımı gereği olarak, 1926 Andlaşması ve 1928 Ek Protokolü de böylece 14 Temmuz 1935 günü kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Dostluk Andlaşması süresizdir. Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması ise 5 yıl için yapılmış, ayrıca – Taraflarca ortadan kaldırıldığı bildirilmedikçe – birer yıllık yeni sürelerle kendiliğinden uzaması öngörülmüştür (Mad. 8). Bu Andlaşma Taraflardan herhangi birisince ortadan kaldırılmadığına göre, Dostluk Andlaşması gibi, bugün de yürürlüktedir.

Bu yeni bağıtlardan sonra, İran Şahı Rıza Pehlevi 1934 Haziranında Türkiye'nin ve onun Cumhurbaşkam Atatürk'ün konuğu olmuş, böylece dostluk ve işbirliği yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Daha sonra iki Devletin bu ilişkileri, 1937 Sad - Âbad Paktı çerçevesinde, daha da gelişecektir (Bak. XXXV. sırasındaki Bağıt).

Not: Sınır bölgesinin güvenliğine ve bu bölgede çıkan olay ve anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin, 14 Mart 1937'de Tahran'da imza edilen bir sözleşme Türkiye-Irak-İran-Afganistan arasında Sadabat Paktının hazırlandığı sıradaki dostluk havası içinde hazırlanmıştı. Sözleşme, 1932 Andlaşması gibi, ona şimdiye değin Taraftarlardan biri tarafından son verilmediğinden, bugün de yürürlüktedir (Madde 29). Sözleşmenin kısa bir özeti arka sayfadaki Dostluk Andlaşması metninin sonuna eklenmiştir.

* * *

[3] Tüm bu Andlaşmaların Türkçe metinleri Düstur dizilerinde bulunabilir.

TÜRKİYE İLE İRAN ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié entre la Turquie et l'Iran)

Ankara, 5 Kasım 1932

(Metin)

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti;

Öte yandan İran Devleti;

Aralarında uğur kaynağı olan öz dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek ve iki ülkenin genel ilişkilerine ilişkin 22 Nisan 1926 günlü Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasındaki Maddelerin hükümlerini yeni bir Dostluk Andlaşmasına yeniden koymak isteğinde olduklarından, bu amaçla, yetkili Temsilcileri olarak;

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı ve İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Sayın Alâ Hazreti Hümayun İran Şeyhinşahı :

Dışişleri Bakanı Sayın Mirza Mohammad Ali Han Forugi'yi,

atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti ve iki Taraf uyrukları arasında bozulmaz bir barış ile, içtenlikle ve sürekli bir dostluk varolacaktır.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, her birinin diplomasi ve konsolosluk Temsilcilerinin ötekinin ülkesinde, karşılıklı olma koşulu ile, Devletler Hukuku kuralları ve yapılagelişi çerçevesinde işlem görmeği sürdürmelerini ve bu işlemin, her durumda ve gene karşılıklı olma koşulu ile, en çok gözetilen ulusun diplomasi ve konsolosluk temsilcilerine tanınan işlemden daha az elverişli olmamasını kabul ederler.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ülkeleri arasında konsolosluk, ticaret, gümrük ve gemilerin gidiş-gelişine ilişkin ilişkilerini ve her birinin uyruğunun ötekinin ülkesinde yerleşme ve oturma [résidence et du sejour] koşullarını, Devletler Hukuku kuralları ve yapılagelişine

uygun olup bütünüyle karşılıklı olma ilkesine göre, sözleşmelerle düzenlemek konusunda anlaşmışlardır.

Madde 4. İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa bir zamanda Tahran'da verişilecektir. Andlaşma, onay belgelerinin verişimi üzerine yürürlüğe girecektir.

İki Taraf yetkili Temsilcileri, yukarıdaki Maddeler hükümlerine inançla, bu Andlaşmayı imzalamış ve mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 5 Kasım 1932 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ MİRZA MOHAMMAD ALİ HAN FORUGİ

* * *

NOT: 14 Mart 1937'de Tahran'da İran Dışişleri Bakanı E. Samiy ve T.C. Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray tarafından imzalanan Türkiye-İran Sınır Bölgesinin Güvenliğine ve Sınırda Çıkacak Anlaşmazlıkların Çözümüne ilişkin Sözleşmede sınırın iki tarafında 50'şer kilometrelik bir bölgede birbirlerine zarar veren olay ve uyuşmazlıkların, önce kaymakamlar, sonra Valiler marifetiyle onların da üstünde yetkilere sahip olarak kurulacak Sınır Yüksek Komisyonu tarafından çözümü; eşkiyalık, yağmacılık, hırsızlık, kaçakcılık, karşı tarafa göçe teşvik, sınır taşlarının ya da binalarının yıkılması, sürülerin karşıya geçirilmesi ya da kaçırılması, karşı tarafın karakollarına silah atılması, insanlara saldırı, güvenliği bozacak hazırlıklar, uçaklarla izinsiz karşı ülkede harekete girişmek vb. hareketlerde haberleşme ve işbirliği öngörülmüştür. Gerektiğinde, iki tarafın makamları ikişer km.lık sınır kesiminde birlikte araştırmalara girişebileceklerdir. Tarafların biri, çetelere ve ortalığı karıştırıcı unsurlara karşı kendi sınır bölgesinde girişilmiş olan askersel hareketler sırasında sınırın bir kesiminin kapatılmasını isterse, askersel makamlar arasında bir tutanak ile, o kesim kapatılacaktır. Ayrıca hareketi yapan taraf, isyancı çetelere karşı taraftan kendi kesiminde önlem almasını isterse bunun gereği yapılacaktır (Md.23). Bu çete ve karıştırıcı unsurlar sınırı geçmeği başarırsa, onları izleyen taraf, yerlerini saptayıp karşı tarafa bilgi verecektir. Karşı taraf bunun üzerine bu unsurları yakalayacak ve komşusuna bilgi verecektir (Md. 24). Bu hükümlerle sınır bölgesinde isyanı ya da karışıklığı destekleyecek unsurlardan kürtlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. 1990'lı yıllarda İran'ın Türkiye Kürtlerinin eylemlerine göz yummuş olması, hatta destek vermesi zaman zaman gerginlik yaratmıştır. Sözleşme bugün de yürürlüktedir.

X Sözleşme metni için bkz. Resmi Gazete 21 Haziran 1937, 3536.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE İRAN DEVLETİ ARASINDA GÜVENLİK, TARAFSIZLIK VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI

(Traité de Sécurité, de Neutralité et de Collaboration Economique entre la Turquie et l'İran)

Ankara, 5 Kasım 1932

(Metin)

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti,

Öte yandan İran Devleti,

Aralarında uğur kaynağı olan öz dostluk bağlarını güçlendirmek ve siyasal ve ekonomik ilişkilerinin somut koşullarını belirlemek gereğini gözönünde tutarak, 22 Nisan 1926 (1 Erdibehişt 1305) günlü, Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasını yenilemeği kararlaştırmışlar ve, bu amaçla, yetkili Temsilcileri olarak;

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı ve İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

İran Yüce Şehinşahı :

Dışişleri Bakanı Sayın Mirza Mohammad Ali Han Forugi'yi atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, usülüne uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Taraflardan birine karşı bir ya da bir kaç Üçüncü Devletçe bir askersel eyleme girişilirse, öteki Bağıtlı Taraf tarafsızlığını sürdürmeği yükümlenir.

Madde 2. Bağıtlı Taraflardan her biri, ötekine hiç bir durumda saldırıda bulunmamağı ve bir ya da bir kaç Üçüncü Devletçe yapılıp öteki Bağıtlı Tarafa karşı yönetilmiş siyasal, ekonomik ya da parasal hiç bir ittifak ya da anlaşmaya girmemeği yükümlenir.

Bundan başka, Bağıtlı Taraflardan her biri, bir ya da bir kaç üçüncü Devletçe öteki Tarafa karşı yöneltilmiş herhangi düşmanca bir harekete de katılmamağı yükümlenir.

Madde 3. Bir ya da bir kaç üçüncü Devlet Bağıtlı Taraflardan birine karşı düşmanca işlere ve askersel eylemlere girişmeğe başlayarak, öteki Tarafın topraklarından asker, silâh ve gereçler geçirmek, yiyecek, hayvan ya da savaşa yararlı başkaca şeyler sağlamak ya da geri çekilen askersel birliklerin taşınması yoluyla yararlanmak ya da halkını kışkırtarak ve özendirerek kendi amaçlarına göre kullanmak ya da bu topraklar üzerinde askersel keşifler yapmak üzere, öteki Tarafın tarafsızlığını bozmağa kalkışırsa, o Taraf bu davranışlara karşı tarafsızlığını silâhla korumak zorundadır.

Madde 4. Bağıtlı Taraflardan biri, bir ya da bir kaç üçüncü Devletin düşmanca davranışlarıyle karşılaşırsa, öteki Taraf durumu düzeltmek için tüm gücü ile çalışacaktır.

Eğer bu çabalara karşın savaş bir oldubitti olursa, iki Bağıtlı Taraf, yüksek çıkarlarına uygun bir çözüm yolu bulmak amacıyle, durumu aralarında özenle ve anlayış içinde yeniden incelemeği yükümlenir.

Madde 5. Bağıtlı Taraflar kendi ülkeleri içinde, öteki Taraf ülkesinin esenlik ve güvenliğini bozmak ya da Hükümetini değiştirmek amacını güden örgüt ve toplulukların oluşmasına ve yerleşmesine; bundan başka, öteki ülkeye karşı propaganda yoluyla ya da başkaca herhangi bir araç ile savaşım amacını güden kişilerin ya da toplulukların oturmasına olanak vermemeği üstlenirler.

Madde 6. Bağıtlı Yüksek Taraflar, aralarında ekonomik işbirliği koşullarını, olanaklı en kısa bir zamanda, düzenlemek konusunda anlaşmışlardır.

Ekonomik işbirliği araçlarının belirlenmesini ve birbirinin topraklarından serbestçe transit yapılmasını ve her iki ülke arasında her türlü ulaşım ve iletişim araçlarının kurulmasını, Bağıtlı Tarafların göstereceği yetkili Temsilciler inceleyecektir.

Madde 7. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Bağıtlı Taraflardan her biri, işbu Andlaşmada belirlenmiş karşılıklı yükümler dışında, başka Devletlerle her türlü ilişkilerinde serbest kalmayı tümüyle saklı tutar.

Madde 8. İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri, olanaklı en kısa zamanda, Tahran'da verişilecektir. Andlaşma, onay belgelerinin verişimiyle hemen yürürlüğe girecek ve 5 yıl yürürlükte kalacaktır.

Eğer Andlaşma bu 5 yıllık sürenin sonundan 6 ay önce Bağıtlı Taraflardan biri ya da ötekisince ortadan kaldırılmazsa, kendiliğinden bir yıl daha geçerli olacak ve ortadan kaldırma bildirisi ancak 6 aylık bir sürenin bitiminden sonra hüküm ve etkisini gösterecektir.

İki Taraf yetkili Temsilcileri, yukarıdaki Maddelerin hükümlerine olan inançla, bu Andlaşmayı imzalamış ve mühürlemişlerdir.

Ankara'da 5 Kasım 1932 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ MİRZA MOHAMMAD ALİ HAN FORUGİ

* * *

XXIV

1933 SALDIRININ TANIMINA İLİŞKİN LONDRA SÖZLEŞMELERİ

Bu sözleşmeler Sovyetler Birliğinin girişimi ile yapılmıştır. 1933 Şubatında Cenevre'de Silâhsızlanma Konferansı sürdüğü bir sırada Sovyet Delegesinin saldırının tanımı için bir Sözleşme yapılması yolundaki önerisi üzerine, Yunan Delegesi Politis 24 Mayısta Genel Komisyona bir tasarı metni sunmuştu. Ancak Silâhsızlenme Konferansı bir sonuç vermeden dağılınca, Sovyetler Birliği Londra'da Dünya Ekonomi Konferansı yapıldığı bir sırada konuyu yeniden ele almış ve birincisi 3 Temmuzda Türkiye, Romanya, Polonya, Estonya ve Letonya, İran ve Afganistan, ikincisi 4 Temmuzda gene Türkiye ve Romanya ile birlikte, Romanya'nın Küçük Antant içinde müttefiki olan Çekoslovakya ve Yugoslavya ile olmak üzere metinleri birbirinin tıpkısı olan bu Sözleşmeleri bağıtlamıştır. Finlandiya da birinci Sözleşmeye 31 Ocak 1934 günü katılmıştır. Henüz Sovyetler Birliği ile siyasal ilişkileri bulunmayan Bulgaristan bunun dışında kalmıştır. Yunanistan ise, 1934 Balkan Paktına Ekli Protokolde Sözleşmelere bir yollama yapılması ile, onları dolaylı biçimde tanımıştır.

O sırada barışçı ve statu quo'cu bir politika güden, ayrıca Milletler Cemiyetine girmeğe hazırlanan Sovyetler Birliği, bu Sözleşmelerle komşularına bir güven verirken, onları kendisine bağlı tutmak gibi bir amaç da güdüyordu.

Londra Sözleşmeleri, Milletler Cemiyeti Yasası ve Briand - Kellogg Paktının saldırı ve savaş konusundaki hükümlerinin eksikliklerinin doldurucu nitelikte idi. Politis tasarısına uygun olan bu Sözleşmelerin 2. Maddesinde hangi eylemlerin saldırı sayılacağı tek tek gösterilmiştir. Bunlar arasında (5. paragraf), bir Devletin kendi istilâ emelleri için bir başka Devlet topraklarında silâhlı çeteleri desteklemesinin de saldırı sayılacağı yazılmıştır. Ayrıca 3. Madde ve onu bütünleyici nitelikte olan Ek belge ile de, siyasal, askersel, ekonomik vb. nitelikte hiç bir gerekçenin (ülke içindeki karışıklıklar, devrim eylemleri, o ülkenin dış politikası gibi) saldırı için özür sayılamayacağı belirtilmiştir.

Bu yükümler, Sovyetler Birliğinin komşularınca sevinçle karşılanmıştı. Özellikle Romanya, Besarabya üzerindeki Sovyet iddialarının bu Sözleşmeden sonra gevşeyeceğini umut etmişti.

Londra'da Sözleşmelerin kaleme alınışında, Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un yanı sıra Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun da roy oynadığı anlaşılmaktadır[1].

Sözleşmelerde bir yürürlük süresi öngörülmemiştir. Ancak Sovyetler Birliği 2. Dünya Savaşının başlangıcında, Almanya ile birlikte Polonya'yı paylaşınca, arkasından Finlandiya'ya saldırınca, ertesi yıl da Romanya'dan Besarabya'yı zorla alınca ve Baltık Devletlerini kaldırınca Londra Sözleşmeleri kendiliğinden tarihe kavuşacaktı.

---

[1] Bak. Dr. Tevfik Rüştü Aras, Görüşlerim, İstanbul, 1968, S. 139-147.

Sözleşmelerin birincisi ilk bir kaç onay belgesinin Moskova'da sunulmasiyle 16 Ekim 1933'de, ikincisi ise 17 Şubat 1934'de yürürlüğe girmiştir. TBMM'nce 23 Aralık 1933 günü 2357 ve 2358 sayılı Yasalarla onaylanan bu Sözleşmeler [3] Türkiye bakımından, onların onay belgelerinin sunulduğu 23 Mart 1934 günü geçerlilik kazanmıştır.

Sözleşmelerin metinleri birbirinin özdeşi olduğundan, biz aşağıda yalnız birincisini veriyoruz.

* * *

[3] Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 95 (60) ve 90 (7). Fransızcaları ise 15. Cildin ekinde S. 1. Ayrıca 147 LONTS, 67. Reg. No. 3391 ve 148 LONTS, 211, Reg. 344.

SALDIRININ TANIMI KONUSUNDA TÜRKİYE, ESTONYA, LETONYA, POLONYA, ROMANYA, SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ, İRAN VE AFGANİSTAN ARASINDA SÖZLEŞME

(Convention sur la Définition de l'Agression)

Londra, 3 Temmuz 1933

(Metin)

Türkiye Cumhurbaşkanı,
Estonya Cumhurbaşkanı,
Letonya Cumhurbaşkanı,
Polonya Cumhurbaşkanı,
Romanya Yüce Kralı,
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi,
İran Yüce Şahı,
Afganistan Yüce Kralı,
Ülkeleri arasındaki barışı güçlendirmek özlemiyle;

İmzacısı oldukları Briand - Kellogg Yasasının her saldırıyı yasakladığını gözönünde tutarak;

Saldırıyı haklı gösterebilecek her bahanenin önünü almak için, olanaklı olduğu ölçüde, belirgin bir biçimde, saldırıyı tanımlamanın genel güvenlik bakımından zorunlu bulunduğu bilinciyle,

Tüm Devletlerin, özdeş biçimde, bağımsızlığa, güvenliğe, ülkelerini savunmağa ve kendi kurumlarına serbest gelişme olanağı vermeğe hakları bulunduğına inanarak;

Genel barışın yararına olmak bakımından, tüm uluslara, ülkeleri topraklarının dokunmazlığını sağlamak isteğiyle;

Ülkeleri arasında saldırıyı tanımlayan belirgin kuralların, dünyanın her yanında kabul edilmesine değin, onları yürürlüğe koymağı genel barış için yararlı sayarak;

İşbu Sözleşmenin yapılmasını kararlaştırmışlar ve bu konuda :

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Estonya Cumhurbaşkanı :
Londra Elçisi Dr. Oskar Kallas'ı;
Letonya Cumhurbaşkanı :
Dışişleri Bakanı Waldemaras Salnais'i;
Polonya Cumhurbaşkanı :
Milletler Cemiyeti katında Sürekli Delegesi, Ortaelçi Mr. Edouard Raczynski'yi,
Romanya Yüce Kralı :
Dışişleri Bakanı Mr. Nicolas Titulescu'yu,
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi :
Dışişleri Halk Komiseri Mr. Maxime Litvinof'u,
İran Yüce Şahı :
Londra Maslahatgüzarı Fatullah Han Noury Esfandiari'yi,
Afgan Yüce Kralı :
Milli Eğitim Bakanı Ali Mohammed Han'ı,
Yöntemine uygun biçimde yetkili kılmışlardır.
Adıgeçenler aşağıdaki Maddeler üzerinde anlaşmışlardır.

Madde 1. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe konulması gününden başlayarak, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, ötekilerinin her biriyle karşılıklı ilişkilerinde, Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansının Güvenlik İşleri Komitesinin, Sovyet Temsilci Heyetinin önerisi üzerine düzenlenmiş olan, 24 Mayıs 1933 günlü Raporu ile (Politis Raporu) Konferansta açıklanmış olduğu biçimde, "Saldırı"nın tanımlanmasını kabul etmeği yükümlenir.

Madde 2. Böylece, uluslararası bir uyuşmazlıkta, uyuşmazlık içindeki Taraflar arasında yürürlükte olan anlaşmaların hükümleri saklı kalmak üzere, aşağıda yazılı eylemlerden birini ilk olarak yapacak Devlet saldırıcı sayılır.

1 — Başka bir Devlete savaş ilânı;

2 — Silâhlı Kuvvetlerince, savaş ilân edilmeksizin de olsa, başka bir Devlet topraklarının istilâsı;

3 — Kara, deniz ya da hava Kuvvetlerince, savaş ilân edilmeksizin de olsa, başka bir Devlet ülkesine, gemilerine ya da uçaklarına saldırılması;

4 — Başka bir Devletin kıyı ve limanlarının denizden abluka edilmesi;

5 — Bir Devletin ülkesi üzerinde kurulmuş olup da başka bir Devletin topraklarını istilâ eden silâhlı çetelerin korunması ya da, istilâya uğrayan Devletçe yapılan isteme karşın, bu çeteleri her türlü yardım ve korumadan yoksun bırakmak üzere, ülkesinde kendi gücü ile alınması olanaklı tüm önlemlerin alınmasından kaçınılması.

Madde 3. Siyasal, askersel, ekonomik vb. nitelikte herhangi bir gerekçe, 2. Maddede belirlenmiş olan saldırı için özür ya da gerekçe [justification] sayılmayacaktır (Örnek olmak üzere Ek Belgeye bakılması).

Madde 4. İşbu Sözleşme Bağıtlı Yüksek Taraflarca, her birinin kendi yasası uyarınca onaylanacaktır.

Onay belgeleri Bağıtlı Yüksek Tarafların her birince Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümetine sunulacaktır.

Yüksek Bağıtlı Taraflardan ikisi onay belgelerini sunar sunmaz işbu Sözleşme bu iki Taraf arasında yürürlüğe girecek ve, öteki Bağıtlı Yüksek Taraflar için de, onay belgeleri sunuldukça yürürlüğe girmiş olacaktır.

Her onay belgesi sunulduğunda, bu olgu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümetince tüm imzacı Devletlere bildirilecektir.

Madde 5. İşbu Sözleşme 8 örnek olarak imza edilmiş ve Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri bu örneklerden birini almıştır.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, isimleri yazılı yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imzalamışlar ve altına mühürlerini basmışlardır.

Londra'da, 3 Temmuz 1933 günü düzenlenmiştir.

Dr. Tevfik Rüştü
O. Kallas
W. Salnais
Edouard Raczynski
N. Titulescu
M. Litvinoff
F. Noury Esfandiary
Ali Mohammed Han

* * *

Saldırının Tanımına İlişkin Sözleşmenin 3. Maddesine Ek

Saldırının tanınmasına ilişkin Sözleşmeyi imza eden Bağıtlı Yüksek Taraflar :

İşbu Sözleşmenin 3. Maddesinde öngörülen kuralın kesin kapsamını hiç bir biçimde kısıtlamamak koşulu altında, saldırıcıyı saptayacak nitelikte kimi açıklamalarda bulunmak isteğiyle, Sözleşmenin 2. Maddesinin öngördüğü eylemlerden her birinin aşağıdaki durumlardan herhangi birisiyle haklı gösterilemiyeceğini kabul etmişlerdir.

a) Bir Devletin iç durumunu, örneğin :

Siyasal, ekonomik ya da sosyal yapısı, yönetimine yöneltilen kusurlar; karışıklıklar, grevler, devrimler, karşı-devrimler ya da iç savaş.

b) Bir Devletin uluslararası tutumu, örneğin :

Yabancı bir Devletin ya da onun uyruklarının haklarının ya da maddesel ya da tinsel çıkarlarının zedelenmesi ya da zedelenmesi tehlikesiyle karşılaşması; siyasal ya da ekonomik ilişkilerin kesilmesi; ekonomik ya da parasal boykot önlemleri; yabancı Devletlerle ekonomik, parasal vb. yükümlere ilişkin uyuşmazlıklar; 2. Madde ile belirlenmiş olan saldırı durumlarından birine girmeyen sınır olayları.

Öte yandan, Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmenin, hiç bir zaman yukarda sayılan durumlardan doğabilecek Devletler Hukukunun zedelenmesini haklı göstermeğe dayanak olmayacağında anlaşmışlardır.

[İmzalar]

* * *

İmza Protokolü

İleride, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin yakın komşuları olan bir ya da bir kaç Devlet işbu Sözleşmeye katılmak isterse, bu katılmanın o Devletlere, daha önceki imzacı Devletlerle özdeş hakları vermesi ve özdeş yüklemleri doğurması konusunda Bağıtlı Yüksek Taraflar anlaşmışlardır.

Londra'da, 3 Temmuz 1933 günü düzenlenmiştir.

[İmzalar]

* * *

XXV

1933 TÜRKİYE - YUNANİSTAN İÇTEN ANLAŞMA PAKTI

Türkiye ile Yunanistan, 1930 Andlaşmasıyle (Bak. Kitabın XXI. sırasındaki Bağıt), aralarındaki dostluğun temelini attıktan sonra, bunu bir adım daha ileri götürmek ve Balkanlarda kurmayı amaçladıkları barış ve güvenlik sistemine önayak olmak üzere, yeni bir bağıt yapmak gereksinimini duymuşlardı. Bu yeni bağıt Yunanistan Başbakanı Çaldaris ile Dışişleri Bakanı Maksimos'un 1933 Eylülünde Ankara'yı ziyaretleri sırasında gerçekleştirilmiştir.

İmzalanan Andlaşmanın 1. Maddesiyle, iki Devlet ortak sınırlarının dokunulmazlığını karşılıklı olarak güvence altına alıyordu. (O zamanki Türkçe ile "tekeffül" ediyorlardı. Metnin Fransızca aslı şudur : La Turquie et la Grèce garantissent mutuellement l'inviolabilité de leurs frontières communes).

Bunun anlamı şu idi : Trakya'daki Türk - Yunan sınırı değişmez. Eğer başkası değiştirmeğe kalkarsa, buna iki Taraf da karşı çıkacaktır. Böyle bir saldırı, Ege'ye inmek emelinden vazgeçmemiş olan Bulgaristan'dan gelebilirdi. Bu bakımdan en olası durum da Bulgaristan'ın Yunan Batı Trakyası üzerinden saldırıya geçmesi idi. Onun Türkiye'ye saldırması olasılığı ise pek akla gelmiyordu. Demek oluyor ki, bu Pakt ile daha çok Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Türkiye'den bir güvence sağlamıştı. Böylece, Trakya'da Türk - Yunan ortak sınırında "statu quo"yu güvence altına alan 1933 İttifakı, 1934 Balkan Paktında temelini oluşturacak ve onun 1. Maddesinde "... tüm Balkan sınırlarının güvenliğinin karşılıklı olarak güvence altına alınması" yolundaki anlatımına örnek olacaktı (Kitabın XXVIII. sırasındaki bağıt).

Bu Andlaşma Bulgaristan'da olumsuz bir tepki yaratmıştı. Çünkü hem 1. Madde ile Türk - Yunan sınırının değişmezliği açıklanıyor, hem de bu iki Devlet ittifaka yakın bir işbirliği içine girmiş oluyordu. Bulgar Hükümetinin bu kuşkusunu gidererek, Bulgaristan'ın da böyle bir güvenlik sistemine girmesini sağlamak için Türkiye'nin çabaları bir sonuç vermeyecekti. Nitekim, Türk - Yunan Paktının imzasından bir hafta sonra Başbakan İsmet Paşa'nın, Dışişleri Bakam Dr. Tevfik Rüştü ile birlikte, Sofya'ya yaptıkları ziyaret sonunda yalnızca Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının süresi uzatılacaktı (Bak. Kitabın XIX. Sırasındaki Bağıt).

Türk - Yunan Paktının 2. Maddesi Taraflar arasında sürekli danışma; 3. Maddesi de diplomasi alanında dayanışma yükümü getiriyordu.

Andlaşma 10 yıl için yapılmış[1] ve 12 Mart 1934 günü yürürlüğe girmiştir. Ama, 10 yılın sonundan çok önce, iki Taraf arasında Atina'da 27 Nisan 1938 günü imzalanan bir Andlaşma ile (Bak. Kitabın XXXVI. Sırasındaki Bağıt), hem bu Pakt, hem de

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 6 Mart 1934 günü ve 2384 sayılı bir Yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın yasal Türkçe metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 195 (124). Fransızca metni için bak. 156 LONTS, 165, Reg. No. 3600.

1930 Andlaşması 10 yıl için uzatılmış ve, onlara son verilmedikçe, yürürlükte kalmaları öngörülmüştür. O zamandanberi son verilmediğine göre 1933 Paktı bugün de geçerli görünmektedir. Şu da var ki, arada geçen gelişmeler, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra iki ülkenin NATO içinde müttefik olması sonucu 1933 Paktı değerini yitirmiştir.

* * *

TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN ARASINDA İÇTEN ANLAŞMA YASASI

(Pacte d'Entente Cordiale entre la Turquie et la Grèce)

Ankara, 14 Eylül 1933

(Metin)

Dostluk, anlaşma ve içtenlikle işbirliği politikalarına sadakatla bağlı olan,

Etkileri onların ulusal ve uluslararası alanlardaki çalışmalarında görülen bu politikanın sürekli biçimde gelişmesini sağlamağa karar veren,

Öte yandan, Briand - Kellogg Paktı ve imzacısı oldukları öbür uluslararası Bağıtların özünden esinlenen ve barış amacına bağlılıklarının yeni ve parlak bir kanıtını ortaya koymak isteyen Türkiye ve Yunanistan, bir Pakt yapmağı kararlaştırmışlar ve bunun için yetkili Temsilcileri olarak :

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı :

Başbakan, Malatya Milletvekili Sayın İsmet Paşa'yı ve Dışişleri Bakanı İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Yunan Cumhuriyeti Başkanı :

Başbakan Sayın Panaghis Tchaldaris ve Dışişleri Bakanı Sayın Demètre Maximos'u atamışlardır.

Adıgeçenler, yöntemine uygun yetki belgelerini veriştikten sonra, şunları kararlaştırmıştır :

Madde 1. Türkiye ve Yunanistan, ortak sınırlarının dokunulmazlığını karşılıklı olarak güvence altına alırlar.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, uluslararası nitelikte olup kendilerini ilgilendiren tüm sorunlarda önceden danışmada bulunmağı, anlaşma ve işbirliği politikalarının genel doğrultusuna ve karşılıklı ve ortak çıkarlarına uygun bulurlar.

Madde 3. Türkiye ve Yunanistan, temsil durumu sınırlı olan tüm uluslararası toplantılarda, içlerinden birinin temsilcisinin her iki Tarafın ortak ve özel çıkarlarını savunmak görev ve yetkisine [mission] sahip olmasını gözönünde tutmağa hazır olup ortak temsil işinin ya her

birine sıra ile, ya da en çok ilgili ülkenin özel çıkarlarının sözkonusu olduğu belirli durumlarda, o Tarafa verilmesini sağlamak için birlikte çalışmağı yükümlenirler.

Madde 4. Bu Pakt 10 yıllık bir süre için yapılmıştır.

Sona ereceği günden bir yıl önce Bağıtlı Yüksek Taraflardan birisince onun ortadan kaldırılacağı bildirilmedikçe, yeni bir 10 yıllık dönem için yürürlükte kalır.

Madde 5. Bu Pakt onaylanacak ve onay belgeleri en kısa bir zamanda verişilecektir. Son onaylamanın bir nota ile öteki Bağıtlı Tarafa bildirilmesi üzerine yürürlüğe girecektir.

Ankara'da, 14 Eylül 1933 günü yapılmıştır.

İSMET — P. TCHALDARIS
Dr. TEVFİK RÜŞTÜ — D. MAXIMOS

* * *

XXVI

1933 TÜRKİYE - ROMANYA DOSTLUK, SALDIRMAZLIK, HAKEMLİK VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma[1], Balkan Devletleri arasındaki yakınlaşma ve dayanışma çabalarının yeni bir somut örneği olmuştur.

Romanya I. Dünya Savaşından Müttefiklerin desteği ile çok kazançlı çıkmış, geniş bir ülkeye sahip olmuştu. Bu nedenle, "Statu quo"cular arasında yer almış, Çekoslovakya ve Yugoslavya ile birlikte, özellikle Macaristan'ın toprak istemlerine karşı "Küçük Antant"ı yapmıştı. Balkanlarda da Bulgaristan'ın Güney Dobruca üzerindeki istemleriyle karşı karşıya bulunuyor ve ileride Sovyetler Birliğinin Besarabya konusunu açmasından kuşkulanıyordu.

Türkiye, Yunanistan ile anlaşıp Balkanlarda "statu quo"cu bir politika izleyince, Romanya ile de yaklaşması pek doğaldı. Bu yaklaşmayı o sırada her iki Devletin, Sovyetler Birliği ile uyum içinde olarak, 1928 Savaşın Yasaklanması ve 1933 Saldırının Tanımlanması konularındaki Andlaşmalara katılması da kolaylaşmıştı. Böylece, Lozan Andlaşmasından sonra – 1929 Oturma, Ticaret ve Deniz ulaşımı Sözleşmesi ve 1930 Mezarlıkların Korunmasına ilişkin Anlaşma dışında – ilk Türk - Romen siyasal bağıtı, Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankara'yı ziyareti sırasında imzalanmış oluyordu.

1933 Andlaşması, içtenlikle bir dostluk kuruyor (Mad. 1), birbirlerine karşı saldırıya geçmemek yükümünü getiriyor (Mad. 2) ve aralarında çıkacak uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünün yöntemlerini öngörüyordu (Mad. 3-21).

Andlaşma 1934 Balkan Paktına doğru yeni bir adım sayıldığı gibi, iki ülke arasında, gelişecek işbirliğine de bir temel olacaktı. Nitekim, 1935'de Köstence limanından transit için bir Protokol ve 1936 yılında Dobruca Türklerinin göçlerini düzenlenen bir Sözleşme imzalanacaktı.

Onay belgelerinin Ankara'da verişildiği 7 Haziran 1935 günü yürürlüğe giren bu Andlaşmanın, 22. Maddesiyle, ilk 10 yıllık süreden sonra, kendiliğinden 5 er yıl için uzaması öngörülmüştü. O zamandanberi Taraflardan birisince ortadan kaldırılmadığına göre, kuramsal olarak bugün de yürürlükte görünüyorsa da, İkinci Dünya Savaşından sonraki siyasal koşullar, özellikle NATO ve Varşova Paktları onun varoluş nedenini geniş ölçüde kaldırmıştır.

* * *

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 6 Mart 1934 günü 2383 sayılı bir Yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın yasal Türkçesi için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 189 (120). Fransızcası da 15. Cildin sonundaki Ek, s. 44; Ayrıca bak. 165 LONTS 273, Reg. No. 3814.

TÜRKİYE İLE ROMANYA ARASINDA DOSTLUK, SALDIRMAZLIK, HAKEMLİK VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié, de Non - Agression, d'Arbitrage et de Conciliation entre la Turquie et Roumanie)

Ankara, 17 Ekim 1933

(Metin)

Türkiye Cumhurbaşkanı ile Romanya Yüce Kralı; genel barışın sürdürülmesine özdeş biçimde bağlı olarak;

Türkiye ve Romanya, aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü çarelerini ortaya koyarken, bu genel barışın sürdürülmesi yolunda, karşılıklı güven düşünü ile, işbirliği etmeleri gereğine inandıklarından;

İki Devletin de Savaştan Vazgeçilmesine ilişkin 27 Ağustos 1928 günlü Paris Paktını ve Saldırıyı Tanımlayan 3 ve 4 Temmuz 1933 günlü Sözleşmeleri imza etmiş olduğunu gözönünde tutarak, Türkiye ile Romanya arasında bugün canlı bulunan ve gelecek için bir inanca olan dostluk bağlarını, iki ülkenin ortak çıkarları doğrultusunda güçlendirmek isteği ile;

Aralarında bir dostluk, saldırmazlık, hakemlik ve uzlaştırma Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlar ve, bu amaçla;

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Türkiye Dışişleri Bakanı ve İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi'yi;

Romanya Yüce Kralı :

Romanya Dışişleri Bakanı Sayın Nicolas Titulescu'yu yetkili Temsilci atamışlardır.

Adıgeçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, âşağıdaki hükümleri kararlaştırmıştır.

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Krallığı ve onların ulusları arasında bozulmaz bir barış ile içtenlikle ve sonsuz bir dostluk vardır ve olacaktır.

Madde 2. Ulusal siyasetlerinin bir aracı olarak, birbirlerine karşı ne savaşa ne de, 3 ve 4 Temmuz 1933 günlü Sözleşmelerle tanımlandığı üzere, saldırıya başvurmamak; bunun gibi başkasınca yapılan bir saldırıya katılmamak konusunda daha önce üstlenmiş oldukları yükümlere bağlı bulunan Bağıtlı iki Yüksek Taraf, ayrıca başka Devletlerce girişilecek her saldırıyı ya da her hangi bir saldırıya katılma eylemini ve iki ülkeden birine karşı girişilecek her saldırıcı anlaşmayı da kınamağı yükümlenir.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar, aralarında uyuşmazlık konusu bir hakla ilgili olarak, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki durumlar ya da olgulardan doğup düzgülü diplomasi yöntemleriyle ve akla uygun bir süre içinde çözülemeyecek olan her uyuşmazlığı, aşağıda öngörülen biçimde, uzlaşma, ile, ya da yargısal yoldan ya da hakeme başvurarak çözmeği yükümlenirler.

Bağıtlı iki Yüksek Taraf, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsünün 36. Maddesinin isteğe bağlı hükmüne [clause facultative] katılmaları sırasında ileri sürdükleri çekinceleri işbu Andlaşmanın uygulanmasında da saklı tutarlar ve, bundan başka, yukarıda yazılı yükümün, şu konularda uygulanmayacağını da kabul ederler.

1 — Kişilerin Bağıtlı Yüksek Taraflardan birine karşı ileri sürebilecekleri savlarla ilgili olup Bağıtlı Taraflardan birine bağlı yetkili ulusal mahkemelerce kesin olarak hükme bağlanacak uyuşmazlıklar;

2 — Devletler Hukukunun, iç hukuk ya da egemenlik hakları gibi sadece Devletlerin yetkisine bıraktığı konulara ilişkin uyuşmazlıklar;

3 — Tarafların ülke statülerine ilişkin uyuşmazlıklar.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükteki öbür Sözleşmelerde çözüm biçimleri konusunda özel yöntem öngörülmüş olan uyuşmazlıklar o Sözleşmelerin hükümleri uyarınca çözülecektir.

Madde 5. İki Taraf uyuşmazlığı bir Hakem Mahkemesine sunmak konusunda anlaşmışlar ise, bir Hakemlik Anlaşması düzenleyeceklerdir. Taraflar, eğer Uluslararası uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümü için yalnızca 18 Ekim 1907 La Haye Sözleşmesine uymak konusunda anlaşmış değillerse, sözkonusu Hakemlik Anlaşmasında, Hakemlerin seçiminden ve uyuşmazlık konusundan başka, Hakemlerce izlenecek yöntem ve uygulanacak temel kuralları da belirleyeceklerdir.

Madde 6. Uyuşmazlığı bir Hakem Mahkemesine sunmakta anlaşmış olan Taraflar yukarıdaki Maddede öngörülen Hakemlik Anlaşması konusunda ya da Hakemlerin seçiminde uyuşamazlarsa, Taraftan biri ya da öteki 3 aylık bir önbildiriden sonra, bir dilekçe ile uyuşmazlığı doğrudan doğruya Uluslararası Sürekli Adalet Divanına götürme hakkına sahip olacaktır.

Madde 7. Uluslararası Sürekli Adalet Divanının kararı ya da Hakem Mahkemesinin Hükmü Taraflarca iyiniyetle uygulanacaktır.

Yukarıda öngörülen koşullar içinde verilen Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kararlarının ya da Hakem Mahkemeleri hükümlerinin yorum ya da uygulanmasından doğacak zorluklar Tarafların biri ya da ötekisince bir dilekçe ile başvurulunca, Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca çözüme bağlanacaktır.

Madde 8. Yukarıda yazılı koşullar içinde Hakeme ya da Uluslararası Sürekli Adalet Divanı yöntemine başvurmadan önce, Taraflar aralarında anlaşarak, uyuşmazlığı bu Paktın öngörmekte olduğu, uzlaştırma yöntemiyle çözebilir.

Uzlaşma girişimi sonuç vermezse ve 21. Maddede öngörülen sürenin bitiminden sonra, uyuşmazlık, yukarıdaki Maddelerde yazılı koşullar içinde, duruma göre, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına ya da Hakem Mahkemesine verilebilir.

Madde 9. Bağıtlı Taraflardan birisince ötekine bu konuda yapılacak istem üzerine, 3 ay içinde bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kurulması gerekecektir.

[Sürekli Uzlaştırma Komisyonunun Kuruluş ve işlevlerine ilişkin olan 10-21. Maddeler, 1928 Türk - İtalyan Andlaşmasındakilere benzediğinden buraya ayrıca alınmamıştır].

Madde 22. Bu Pakt onaylanacak ve onay belgeleri en kısa süre içinde verişilecektir.

Pakt, onay belgeleri verişilir verişilmez yürürlüğe girecektir. Pakt, yürürlüğe girdiği günden başlayarak 10 yıl için yapılmıştır.

Bu sürenin sona ermesinden 6 ay önce, ona son verileceği bildirilmezse, Pakt 5 yıllık bir süre için yenilenmiş olacak ve daha sonra da böylece uzayabilecektir.

Paktın süresinin sona ermesi sırasında, henüz bir uzlaştırma, hakem ya da yargı işlemi bitmemiş ise, Taraflar başka türlü karar vermedikçe, bu işlem, işbu Paktın hükümlerine göre, olağan seyrini sürdürecektir.

Dr. Tevfik Rüştü N. Titulescu

* * *

XXVII

1933 TÜRK - YUGOSLAVYA DOSTLUK, SALDIRMAZLIK, HAKEMLİK VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma [1] Türkiye'nin "Statu quo"cu üç Balkan Devletiyle 1934 yılında imzalayacağı, Balkan Paktı yolu üzerinde, yaptığı bağıtların sonuncusudur.

Türkiye, bir çok Devletlerle olduğu gibi, Yugoslavya ile de 1925 yılında bir Dostluk Andlaşması yapmış (Bak. Kitabın VIII. Sırasındaki Bağıt), böylece iki Devletin ilişkileri giderek gelişmişti. Daha sonra, Balkan Devletleri arasında yaklaşma ve dayanışma süreci içinde, Yunanistan ve Romanya'yı izleyerek, Yugoslavya ile de, dostluğun ötesinde, bir saldırmazlık (Mad. 1) yükümünü ve ayrıca uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü yöntemlerini içeren yeni bir bağıta gerek görülmüştü. Böyle bir Andlaşmanın hazırlıkları sürerken Yugoslavya Kralı Aleksandr 1933 Ekiminde Türkiye'yi ziyaret etmişti. Ertesi ay da Andlaşma, Dr. Tevfik Rüştü (Aras)ın Belgrad'ı ziyareti sırasında imzalanmıştır.

Andlaşma, onay belgelerinin Ankara'da verişildiği 7 Haziran 1935 günü yürürlüğe girmiş ve yürürlük süreleri sonunda Taraflardan her hangi birince ortadan kaldırılmadığından, kuramsal olarak, bugüne değin geçerli kalmıştır. Şu da var ki, İkinci Dünya Savaşından sonra Balkanlarda ortaya çıkan yeni siyasal durum, onun değerini az çok azaltmış bulunmaktadır.

* * *

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 6 Mart 1934 günü 2386 sayılı bir yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın yasal Türkçe metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 199 (127). Fransızcası ise Düstur 15. Cildin sonundaki Ek. S. 56. Ayrıca 161 LONTS, 229, Reg. No. 3715.

TÜRKİYE - YUGOSLAVYA DOSTLUK, SALDIRMAZLIK, YARGISAL ÇÖZÜM, HAKEMLİK VE UZLAŞTIRMA ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié, de Non - Agression, d'Arbitrage et de Conciliation entre la Turquie et la Yugouslavie)

Belgrad, 27 Kasım 1933

(Metin)

Türkiye'nin Sayın Cumhurbaşkanı ile Yugoslavya'nın Yüce Kralı : Genel barışın sürdürülmesine özdeş biçimde bağlı olarak;

Türkiye ile Yogoslavya'nın, iki ülke arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü çarelerini ortaya koyarken, genel barışın sürdürülmesi yolunda karşılıklı bir güven düşünü ile işbirliği etmeleri gereğine inandıklarından;

İki Devletin de Savaştan Vazgeçilmesine ilişkin 27 Ağustos 1928 günlü Paris Paktını imza etmiş olduğunu gözönünde tutarak;

Türkiye ile Yugoslavya arasında bugün varolan ve gelecek için bir inanca sayılan dostluk bağlarını, iki ülkenin ortak çıkarları için, güçlendirmek isteği ile;

Aralarında bir Dostluk, Saldırmazlık, Yargısal çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlar ve bu amaçla;

Türkiye'nin Sayın Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü,

Yugoslavya'nın Yüce Kralı Dışişleri Bakanı Sayın Bogolioub Jevtich'i yetkili Temsilci atamışlardır.

Adıgeçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmıştır.

Kesim I

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında çıkıp da düzgülü diplomasi yollarıyle ve akla uygun bir süre içinde çözülmemiş olan her hangi bir sorun ve uyuşmazlığın çözümünü barışçı yol ve işbu Andlaşmada öngörülen yön-

temler dışında hiç bir biçimde aramamağı, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, birbirlerine karşı, ulusal siyasetlerinin bir aracı olarak savaşa başvurmamağı ve başka Devletlerce iki ülkeden birine karşı girişilecek her hangi bir saldırıyı ve böyle bir saldırıya katılmağı ya da ikisinden birine karşı yöneltilmiş her hangi bir saldırıcı anlaşmayı kınamağı yükümlenirler.

Madde 2. Türkiye ile Yugoslavya Hükümetleri arasında düzgülü diplomasi yollarıyle dostça bir çözüm biçimine ve başkaca bir anlaşmaya bağlanamayan, aralarında bir hak üzerinde uyuşmazlıktan doğan sorunları, bir karara bağlatmak üzere, aşağıda açıklandığı gibi, ya Uluslararası Sürekli Adalet Divanına ya da bir Hakem Mahkemesine sunmağı yükümlenirler. Bunlar özellikle şu konuları kapsamaktadır :

1 — Bir Andlaşmanın yorumlanması;

2 — Uluslararası hukuka ilişkin her hangi bir sorun;

3 — Kanıtlanırsa uluslararası bir yükümün bozulmuş olduğunu gösterebilecek her hangi bir olgunun gerçekliği;

4 — Böyle bir bozulma durumunda, yapılması gerekecek onarımın [réparation] niceliği ve niteliği;

Çözüm biçimleri Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükteki öbür Sözleşmelerle bir özel yönteme bağlanmış olan uyuşmazlıklar, gene o Sözleşmeler hükümleri uyarınca çözülecektir.

Madde 3. Bu yüküm aşağıdaki uyuşmazlıkları kapsamı içine almaz :

1 — Bu Andlaşmalardan önce ortaya çıkmış olgulardan doğan uyuşmazlıklar;

2 — Bağıtlı Taraflardan birinin görüşüne göre, Devletler Hukuku ilkeleri uyarınca, yalnızca kendi egemenliği çerçevesindeki sorunlardan doğmuş olan ya da, aralarında yürürlükteki Andlaşmalar hükümlerine göre, her birinin kendi yetkisi içinde kalan uyuşmazlıklar. Bununla birlikte, öteki Taraf bu konuda, karşıt görüşe sahip ise, uyuşmazlığın Taraflardan birinin yetkisi içinde olup olmadığı noktası daha önce Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca bir karara bağlatılabilecektir.

3 — Tarafların toprak durumuna [statut territorial] ilişkin uyuşmazlıklar;

Madde 4. Eğer Taraflardan birinin iç yasaları uyarınca, o Taraf Mahkemelerinin yetkisi çerçevesinde kalan bir uyuşmazlık sözkonusu

ise, işbu Andlaşmada öngörülen yöntemin uygulanabilmesi için, önce ulusal Mahkemenin, akla uygun süreler içinde, kararını vermesi ve bu kararın kesin yargı [Kaziyei Muhkeme] gücünü kazanmış olması gerekir. Bunun gibi, yönetimsel makamların yetkisi içinde bulunan bir uyuşmazlık sözkonusu ise, bu uyuşmazlık yetkili makamca, akla uygun bir süre içinde, bu konuda bir karar verilmedikçe, bu Andlaşmada öngörülen çeşitli yöntemler uygulanmayacaktır.

Böyle bir durum ortaya çıkınca, işbu Andlaşmada öngörülen yöntemlere başvurmak isteyen Taraf, yukarıda sözü edilen karardan sonra bir yıllık bir süre içinde, bu isteğini öteki Tarafa bildirecektir.

Madde 5. a) 2. Maddede sözügeçen Hakem Mahkemesi 5 üyeden oluşacaktır. Taraflardan her birisi bunlardan bir üyeyi atayacak ve bunu kendi uyrukları içinden seçebilecektir. Öteki iki Hakem ile Baş Hakem, başka başka Devlet uyrukları içinden olmak üzere, iki Tarafın onamı ile seçilecektir. Başka uluslardan olacak bu hakemlerin sürekli konullarının, Bağıtlı Tarafların ülkeleri içinde bulunmaması ve onların hizmetinde olmaması gerekir.

b) 1 — Hakem Mahkemeleri kurulması konusunda Taraflardan birisinin ötekine yapacağı istem üzerine, üç aylık bir süre içinde, Hakem Mahkemesinin üyeleri atanmış bulunmazsa, gerekli atamaların yapılması işi, iki Tarafın anlaşmasıyle, bir üçüncü Devlete bırakılacaktır.

2 — Bu konuda anlaşma olmazsa, Taraflardan her biri istediği bir başka Devleti gösterecek ve gerekli atamalar Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Başkanınca yapılacaktır. Divan Başkanı, bir özür ileri sürer ya da kendisi Taraflardan birisinin uyruğundan bulunursa, atamalar İkinci Başkanca yapılacaktır. Onun da özürü varsa ya da kendisi Taraflardan birisinin uyruğundan ise, atamalar Divanın Taraflardan her hangi birisinin uyruğundan olmayan en yaşlı üyesince yapılacaktır.

c) Ölüm, çekilme ya da herhangi başka bir engel nedeniyle boşalacak üyeliklere atamalar da yukarıda yazılı yöntem çerçevesinde ve en kısa bir süre içinde yapılacaktır.

d) Bağıtlı iki Taraf, uyuşmazlığı Hakem Mahkemesine sunma konusunda anlaşmış iseler, uyuşmazlığın konusunu ve izlenecek yöntemi saptayan bir Hakemlik Anlaşmasını da düzenleyecektir.

Hakemlik Anlaşmasında, yukarıdaki fıkrada yazılı noktalar üzerindeki açıklamalar ve belirgin bilgiler yetersiz ise, bu konuda Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesi hükümleri, gerekli ölçüde, uygulanacaktır.

Hakemlik anlaşmasında bir açıklık olmadığı zaman, Mahkeme Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinde sayılan temel kuralları uygulayacaktır.

Madde 6. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ya da Hakem Mahkemesi önünde herhangi bir yöntem ve işleme girişilmeden önce, uyuşmazlık, bir uzlaşmayı sağlamak amacıyle ve Bağıtlı Tarafların anlaşmasıyle, işbu Andlaşma gereğince kurulan Sürekli Uzlaştırma Komisyonunu sunabilecektir.

Madde 7. Yargısal hüküm ya da Hakem kararı, uyuşmazlık içindeki Taraflardan birisine bağlı bir yargı makamının ya da herhangi bir makamın verdiği bir karar ya da aldığı önlemin, bir bölümü ya da bütünüyle, Devletler Hukukuna aykırı bulunduğunu açıkladığında, sözkonusu Tarafın Anayasası o karar ya da önlemin sonuçlarını ancak yetersiz ölçüde karşılamak olanağını veriyorsa, Taraflar zarar gören Tarafa, yargısal hüküm ya da hakem kararı ile hakgözetir bir zarargiderim ödenmesi konusunda anlaşmışlardır.

Kesim II

Madde 8. Bağıtlı Yüksek Tarafların, aralarında bir uyuşmazlığa neden olup düzgülü diplomasi yolu ile ve dostça çözülememiş bulunan ve işbu Andlaşmanın 2. Maddesinde gösterildiği biçimde bir karar ile çözümü olanaksız ve Bağıtlı Taraflar arasında yürürlükteki bir Andlaşma ya da Sözleşme ile bir çözüm biçimine bağlanması öngörülmemiş olan tüm sorunlar Sürekli Uzlaştırma Komisyonuna sunulacaktır. Bu Komisyonun görevi Taraflara, kabul edilebilir nitelikte bir çözüm biçimi önermek ve, her durumda, bir rapor sunmak olacaktır.

Komisyona sunulacak dilekçe konusunda Taraflar arasında anlaşma olmazsa, onlardan herhangi biri, karşı Tarafa bir ay önce durumu bildirmek koşulu ile, sorunu doğrudan doğruya sözkonusu Komisyona sunmak hakkına sahip olacaktır.

[Sürekli Uzlaştırma Komisyonunun kuruluş ve işlevlerine ilişkin olan 9-20. Maddeler, 1928 Türk - İtalyan Andlaşmasındakilere benzediğinden buraya ayrıca alınmamıştır].

Genel Hükümler

Madde 21. Uyuşmazlığın hakem ya da yargı yolundan çözümü için yargılamanın başladığı tüm durumlarda, özellikle Taraflar ara-

sındaki uyuşmazlık girişilen ya da girişilmek üzere bulunan eylemlerden doğmuş ise, Statüsünün 41. Maddesi gereğince Sürekli Adalet Divanı ya da, duruma göre, Hakem Mahkemesi, gerekli geçici önlemleri, olanaklı en kısa zamanda, bildirecektir. Sürekli Uzlaştırma Komisyonu da, gerekirse ve Taraflar arasında anlaşma olursa, böylece davranacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, Uzlaştırma Komisyonunca verilen kararın ya da önerilecek olan çözüm biçiminin uygulanmasını bozacak nitelikte her hangi bir önlem almaktan ve uyuşmazlığı artıracak ya da genişletecek nitelikte bir davranışta bulunmaktan kaçınmağı yükümlenir.

Madde 22. Uyuşmazlıkta başka Devletlerin ilgisi bulunduğu durumlarda da işbu Andlaşma Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında geçerli olacaktır.

Madde 23. İşbu Andlaşmanın yorumlanması konusunda Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında çıkacak herhangi bir uyuşmazlık Andlaşmanın 2. Maddesinde gösterilen yönteme göre, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 24. İşbu Andlaşma onaylanacaktır. Onay belgeleri en kısa zamanda Ankara'da verişilecektir.

Madde 25. İşbu Andlaşma, onay belgelerinin verişimi üzerine yürürlüğe girecek ve yürürlüğe girdiği günden başlayarak 5 yıllık bir süre için geçerli olacaktır. Bu sürenin sona ermesinden 6 ay önce ona son verileceği bildirilmezse, Andlaşma kendiliğinden 5 yıllık yeni bir süre için yenilenmiş sayılacak ve bu yenilenme biçimi böylece sürecektir.

İşbu Andlaşmanın sona ermesi sırasında, onun uyarınca girişilmiş bir dava, Sürekli Uzlaştırma Komisyonu, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ya da Hakem Mahkemesi önünde görülmekte ise, buna ilişkin işlemin sonuna dek, sürdürülecektir.

Yukarıdaki hükümlere inançla, yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişlerdir.

Belgrat'da 27 Ekim 1933 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dr. Tevfik Rüştü Bogolioub Jevtitich

* * *

XXVIII

1934 BALKAN PAKTI VE 1938'DE BALKAN PAKTI DEVLETLERİYLE BULGARİSTAN ARASINDA ANLAŞMA

Balkan Paktı Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında toplu güvenlik ve yardımlaşma yükümleri ortaya koyan bir bağıttır[1].

Üç Maddelik Pakt metnine, onun kapsam ve anlamını açıklayan bir Protokol eklenmiş ise de, bu Türkiye'de gizli tutulmuştur. Oysa, Pakt ve Ek Protokolün geçerli Fransızca metinleri imzasından bir süre sonra Milletler Cemiyetince kütüğe geçirilmiş ve yayımlanmıştır[2]. Ancak yazarlarımız uzun yıllar bunun farkına varmamıştır. Biz, Pakt ile birlikte, Fransızcadan Türkçeye çevirdiğimiz Protokol metnini de aşağıda veriyoruz.

Bundan başka, Pakta bağlı olarak, Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin isteği üzerine, koyduğu bir çekince (Deklarasyon) ile, bu çekincenin Pakta aykırı olmadığını açıklayan Yunan, Romen ve Yugoslav Dışişleri Bakanlarının Demeci ve, biri "askersel Sözleşme" ler yapılacağını, öteki Balkanlararası sınırlardan ne anlaşıldığını gösteren iki İmza Protokolü vardır ki, bunlar İmzacı tüm Devletlerce gizli tutulmuş, yayımlanmamıştı.

Ayrıca, Paktın imzasından sonra, Yunanistan'ın İtalya'dan duyduğu kaygı nedeniyle, Pakt ve ekleri Parlamentoda onaylanırken, Onay Belgesine koydurduğu bir çekince metni de öbür İmzacı Devletlere bildirilmiş, böylece o da Pakt ile birlikte yürürlüğe girmiştir.

1. İmza Protokolünde ve Ekli Protokolün 4. Maddesinde öngörülen Askersel Sözleşmeler 5 Haziran 1934 günü Cenevre'de Türkiye ile Yugoslavya ve Türkiye ile Romanya arasında imzalanmış, ancak bunlar da gizli tutulmuştu.

2 Kasım 1934 günü Ankara'da dört Dışişleri Bakanının toplantısında Paktın Sürekli Konseyi ile Ekonomik Danışma Konseyi Statüleri de imzalanmıştı.

Biz tüm bu bağıtların Fransızcadan yaptığımız çevirilerini sıra numarası altına koyarak veriyoruz[3].

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 6 Mart 1934 günü 2381 Sayılı bir Yasa ile onaylanan Paktın yasal Türkçesi için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 185 (118). Paktın Fransızca metni 15. Cildin sonundaki Ektedir, S. 40.

[2] 153, LONTS, 156, Reg. 3514 (Kütüğe geçirilişi 1 Ekim 1934).

[3] Pakta ekli olup – Ek Protokol dışında – gizli tutulan beş belge ile Cenevre Sözleşmelerinin metinleri, parça parça da olsa, Türkiye'de ilk kez Dışişleri Bakanlığının Cumhuriyetin 50. Yıldönümü vesilesiyle çıkarılan beş cilt kitaptan "Cumhuriyetin ilk on yılı ve Balkan Paktı" başlıklı olanının "Balkan Paktı" bölümünde (S. 308-368) yayımlanmıştı. Biz burada onların Dışişleri Arşivinden aldığımız tam metinlerini veriyoruz.

Türkiye'de, Ek Protokolün ve öbür ekli belgeler üzerinde Hükûmetçe 1934 Ekiminde TBMM'e bilgi verilmiş, Meclis de bir yasa kabul ederek, "Balkan Paktı ve Eklerinin içerdiği hükümleri uygulamak için Büyük Millet Meclisinin bilgi edindiği yükümlerin onaylandığını" açıklamıştır [4].

* * *

Türkiye, daha 1926 yılında, tüm Balkan Devletleri arasında sınırların (Statu quo) karşılıklı olarak güvence altına alınması amacıyla, 1925 Locarno Andlaşmalarına benzer toplu bir güvenlik sisteminin kurulması yolunda bir girişimde bulunmuştu. Ancak bundan bir sonuç alınamamıştı. Daha sonra, 1930 yılına doğru Balkan Devletleri arasındaki pürüzlerin kimileri ortadan kalkmış, bir anlaşma havası oluşmağa başlamıştı. Bu hava içinde, merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Barış Bürosunun 6-10 Ekim 1929'da Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresinde, Yunanistan'ın eski Başbakanlarından Papanastasiou bir "Balkan Birliği" kurulması düşüncesini ortaya atmıştı. İlgi ile karşılanan bu düşünce üzerine, 5 Ekim 1930'da Atina'da Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk'un resmi olmayan Temsilcileri arasında ilk Balkan Konferansı toplanmıştı. Balkan Ülkeleri arasında siyasal, Ekonomik, teknik, kültürel işbirliği konularının ele alındığı bu konferansların ikincisi 1931 Ekiminde İstanbul'da, üçüncüsü 1932 Ekiminde Bükreş'te sonuncusu da 1933 Kasımında Selânik'te yapılmıştı. Toplantılar resmi temsilcilerden oluşmadığı için somut sonuçlar vermemişti. Zaten Bulgaristan, ileride Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'dan toprak istemlerine yol açabilecek azınlık konuları üzerinde ısrar edince ve İtalya'nın etkisindeki Arnavutluk da Bulgaristan'ı izleyince, Balkan Konferanslarının sürdürülmesinin yararı olmayacağı anlaşılmıştı.

Bu arada, 30 Ekim 1930 günü, Türkiye ve Yunanistan, aralarında bir Dostluk, Tarafsızlık ve Uzlaştırma Andlaşması imzalayınca (Kitabın XXI. Sırasındaki bağıt, Balkanlılararası siyasal dayanışmanın gerçekleştirilmesinde baş rolü oynamağa da hazır duruma girmişti. Atatürk ve Venizelos'un önderlik ettiği Türk - Yunan dostluğu hızla gelişmişti. 14 Eylül 1933 günü, Ankara'da Türkiye ile Yunanistan İçten Anlaşma Paktını (Bak. Kitabın XXV. Sırasındaki Bağıt) yaparak ortak sınırlarını karşılıklı olarak güvence altına almıştı. İki Devlet artık bu temeli Balkanlarda genişletmek istiyordu. Nitekim, Türkiye, 1933 Ekim ayında Romanya ve Kasım ayında da Yugoslavya ile birer Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşması (Bak. Kitabın XXVI. ve XXVII. sırasındaki Bağıtlar) yapmakla, bu iki Devleti bir Balkan Paktı çizgisine yaklaştırmış oluyordu. Gerçi bu iki Devlet "Revizyonist" Macaristan ve Bulgaristan'ın toprak isteklerine karşı, Çekoslavakya ile birlikte, daha 1921-1922 yıllarında oluşturdukları ve 16 Şubat 1933 Andlaşmasiyle pekiştirdikleri "Küçük Antant" ile bir dayanışma sağlamıştı. Ancak, Romanya'nın Güney Dobruca üzerindeki Bulgar emellerinden, Yugoslavya'nın da Makedonya üzerindeki Bulgar emellerinden ve Bulgaristan'ın bunu İtalya'nın yardımı ile gerçekleştirmek istemesinden kaygıları artmıştı Bu durumda, Balkanların öbür "statu quo" cu Devletleri Türkiye ve Yunanistan ile bir Pakt doğrultusunda anlaşmaları doğaldı.

---

[4] Türkiye B. M. M.nce 25 Ekim 1934 günü kabul edilen 2584 sayılı yasa için bak. Düstur, Ter. III, S. 1550 (667).

Paktın hazırlanması sırasında, gerek imzacı Devletler arasında, gerek onlarla Bulgaristan ve başlıca Büyük Devletler, özellikle Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında geniş ve çetin görüşme, danışma ve tartışmalar olmuştur [5].

Gerçekten, Türkiye'nin 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Andlaşmasına ek 1929 Protokolü uyarınca (Bak. Kitabın X. Sırasındaki Bağıt) böyle bir Pakt imzalayabilmesi için gerekli Sovyet onamını sağlama işi ciddi bir sorun olmuştu. Sonunda, Balkan Paktının kimi hükümleri, Sovyet Hükûmetinin istediği biçimde değiştirilerek, Paktın kapsamına 6 Balkan Devletinin yalnız kendi aralarındaki sınırların girdiği daha çok açıklığa kavuşturulduğu gibi, Türkiye, Sovyetler Birliği için, Pakta gizli bir çekince koymak zorunda da kalmıştı.

Balkan Paktı, Bulgaristan ve Arnavutluk ona katılmak istemeyince, 9 Şubat 1934 günü Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışişleri Bakanlarınca imzalanmıştır. Bununla birlikte, Pakt onların da katılmasına açık tutulmuştur (Md. 3).

* * *

Paktın 1. Maddesiyle, 4 Devlet kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak, güvence altına alıyordu (.. garantissent mutuellement la sécurité de toutes leurs frontières Balkaniques). Bu bir savunma ittifakı, bölgesel bir yardımlaşma Paktı demekti. Saldırı olunca yardımlaşmayı öngörüyordu. Ek Protokolün 2. Maddesi buna şöyle bir açıklık getirmişti: "Paktın amacı Balkan sınırlarını, bir Balkan Devletince girişilecek bir saldırıya karşı güvence altına almaktır". Protokolün 8. Maddesinde, Balkanlarda ülkesel düzenin (sınırların) kesin olduğu yazılıydı. O sırada "statu quo" ya karşı çıkan Devlet Bulgaristan olduğuna göre, Paktın onun bir saldırısına karşı düzenlendiği açıklık kazanıyordu.

İmzacılardan biri "Saldırının Tanımına" ilişkin 1933 Londra Sözleşmesinin 2. Maddesinin öngördüğü eylemlerden birine girişerek bir saldırıya geçerse, bu imzacıların ona karşı yükümlerinin sona ereceği özellikle belirtilmiştir (Protokol Md. 7). Paktın yalnız savunma amacı güttüğünü gösteren bu hüküm özellikle Bulgaristan ve Arnavutluk'a güven vermek içindi.

Protokolün 3. Maddesi, Balkanlı olmayan bir Devlet (o sırada özellikle İtalya akla gelmekle birlikte, Balkanlar dışı herhangi bir Devlet olabilirdi) bağıtlı 4 Devletten birine saldırır ve bu saldırıya bir Balkan Devleti (Bulgaristan) katılırsa, Paktın hükümleri bu Balkan Devletine karşı yerine getirilebilecektir, diyordu. Başka deyişle, örneğin İtalya Yugoslavya'ya, ya da Yunanistan'a, SSCB Romanya'ya saldırır, ya da Almanya Yugoslavya'ya saldırır da Bulgaristan da onların yanında savaşa katılırsa, Paktın öbür üyeleri bu Büyük Devletlere karşı değil, yalnız Bulgaristan'a karşı eyleme geçecektir. Aceba onların Bulgaristan'a karşı bu eylemi, kendilerini İtalya, Sovyetler Birliği, Almanya vb. ile savaşa sürüklemeyecek miydi? Kuşkusuz sürükleyebilirdi. Ancak böyle bir durum bir Avrupa savaşına da neden olabilirdi. Paktı yapanların bu riskleri göze alarak, asıl amaçları Bulgaristan'ı – ki tek başına bir saldırıya girişmesi düşünülemeyeceğine göre – bir Büyük Devlete alet olmaktan alıkoymak, caydırmaktı ki, Paktın varoluş nedenini yitirdiği 1941 yılına dek bu amaç gerçekleşmiştir, denilebilir.

[5] Bak. Soysal, İsmail, "1934 Balkan Paktı", Türk Tarih Kurumu, Hikmet Bayur anısına hazırlanan kitap, Ankara, 1983'de yayımlanması bekleniyor.

Türkiye, SSCB Hükûmetinin istemi üzerine, Dışişleri Bakanı Aras'ın Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'a sunduğu gizli bir "Déclaration" da, Paktla ilgili olarak SSCB'e karşı yöneltilebilecek herhangi bir eyleme katılmak yükümlülüğünü kabul etmeyeceğini bildirmiş ve Paktı bütünleyici nitelikteki bu bağıt öbür imzacı Devletlerce de onaylanmıştır [6]. SSCB'nin Türkiye'den böyle bir güvence istemesine 1929 Türk-Sovyet Protokolü hak veriyordu.

Gerçi çekince, SSCB'ne yöneltilecek bir eylem (saldırı) durumuna göre geçerli idi. Pakt ile çelişen bir yanı da yoktu. Ancak, saldırının kimden geldiğinin saptanması her zaman tartışma konusu olabilirdi. SSCB'nin Besarabya, Bulgaristan'ın da Dobruca için Romanya'ya birlikte saldırması olasılığı akla geliyordu. O nedenle, Türkiye'nin Sovyetler Birliği için koyduğu çekince Sovyet Hükûmetine, Türkiye'nin Balkan Paktından doğan yükümlülüğünü kendi istediği doğrultuda sınırlamak, onun kimi durumlarda kendisine sormadan hareketini önlemek ve genellikle Balkanlarda söz sahibi olmak olanağını verici nitelikte idi.

Öte yandan, Yunanistan da, Bulgaristan yüzünden, İtalya ile bir savaşa sürüklenmek istemediğinden, o sırada muhalefet lideri olan Venizelos'un etkisiyle, Pakt Senatodan geçerken, şöyle bir çekince konulmuştu : "Balkan Paktının amacı yalnızca Balkan Devletlerinin gelecek saldırıyı karşılamaktır. Yunanistan, Paktın bir gereği olarak, hiç bir durumda Büyük Devletlerden birine karşı savaş etmez". Bu çekincenin anlamı şu idi : İtalya, ya da o sırada pek akla gelmemekle birlikte, Almanya Yugoslavya'ya saldırır da, Bulgaristan da onun yanında savaşa girerse, Balkan Paktı nedeniyle Yunanistan bir Büyük Devletle savaşa sürüklenmek istemiyor, yalnız Bulgaristan'a karşı yükümlülük altında kalmak istiyordu.

Görülüyor ki, Türkiye'nin yaptığı Demeç (çekince) ve özellikle Yunan çekincesi Paktın etkinliğini ve ilerideki gelişmesini az çok sınırlamıştı.

Pakt bir savunma ittifakı olmakla birlikte, ayrıca ortak bir askersel örgüt kurulamamıştı. Gerçi, Protokolün 4. Maddesi uyarınca, bir saldırı olunca, ne gibi toplu askersel önlemler alınması gerekeceği yolunda 1934 yılı ortalarında danışmalar yapılmıştı. Ancak, Türkiye ile Yunanistan arasında askersel sözleşme görüşmeleri bir sonuç vermemişti. Buna karşılık, Türkiye ile Romanya ve Türkiye ile Yugoslavya arasında özdeş biçimde iki gizli Sözleşme imzalanmıştı [7]. Bunlar daha sonraki askersel uygulama düzenlemelerine temel olacaktı.

---

[6] Bu çekincenin (Déclaration) Fransızca aslı şöyle idi :

"Au moment de procéder à la signature du Pacte d'Entente Balkanique, le Ministre des Affaires Etrangères de Turquie, S. E. Tevfik Rüştü Bey, a fait la Déclaration suivante :

"Au nom du Gouvernement de la République Turque, J'ai l'honneur de déclarer qu'en aucun cas la Turquie n'admettra de se tenir pour engagée à prendre part dans des actes quelconques, dirigés contre l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques".

"La Présente Déclaration fait partie intégrante du Pacte d'Entente Balkanique".

Athènes le 9 Février 1934

Dr. Tevfik Rüştü

[7] Dışişleri Bakanlığı, "Cumhuriyetin ilk on yılı ve Balkan Paktı" 1973, Ankara S. 308-366; ayrıca Soysal, Ibid.

Bu Sözleşmeler, Balkan Paktının kapsamını Türkiye, Romanya ve Yugoslavya açısından biraz genişletmişti. Çünkü, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile 1925 Saldırmazlık Paktı ve Balkan Paktına koyduğu çekince nedeniyle, SSCB sözkonusu olmasa bile, İtalya'nm Bulgaristan ya da Arnavutluk ile birlikte Balkanlarda girişebileceği bir savaşta, bu Devletlerin İtalya'ya karşı da askersel eyleme geçmelerini öngörüyordu.

Paktın 2. Maddesine gelince : bunda olası tehlikeler karşısında alınacak önlemler için Bağıtlı Taraflar arasında siyasal danışmalar öngörülmekte, özellikle Bulgaristan düşünülerek, siyasal ilişkilerde uyum ve dayanışma istenilmektedir.

3. Madde ile, zaten çeşitli etkenler sonucu zorlukla bir formüle bağlanan bu Pakt, onaylanıncaya dek geçecek zamanda yeni zorluklar çıkabileceği düşünülerek, imzalanır imzalanmaz yürürlüğe konulmuştu. Protokolün 8. Maddesinde, Paktın ilk süresi 2 yıl olarak saptanmışsa da, bu sürenin sonunda 5 yıllık devreler için kendiliğinden uzaması da öngörülmüştü. Bu arada Pakt Konseyi, 2-3 Şubat 1940'da Belgrad'da yaptığı toplantıda, onun yürürlüğünü 7 yıl için uzatmayı kararlaştırmıştı. Paktın, hiç bir imzacısınca ona son verilmediğinden, yürürlüğü 1941 baharında tarihe maloluncaya dek sürmüştü.

Pakt öbür Balkan Devletlerine (Bulgaristan ve Arnavutluk) açık tutulmuştu (Md. 3). Ancak böyle bir katılma isteği olmamıştı.

* * *

Paktın imzasından sonra, 4 Devletin Dışişleri Bakanları ilk kez Cenevre'de toplanmıştı. Ekim sonunda Ankara'da yapılan ikinci toplantıda Paktın mekanizması kurulmuştu. Buna göre, 4 Bakandan oluşan Bakanlar Konseyi yapacağı süreli toplantılarında ortak sorunlar üzerinde danışmalarda bulunacak ve kararlar alacaktı. Ayrıca bir ekomik Konsey kurulmuş, bir özel Komisyon da yasalarda uyum sağlanması işiyle görevlendirilmişti.

Dört Devlet Avrupa'daki siyasal gelişmeler karşısında genellikle ortak bir tutum izlemişlerdir. Örneğin, İtalya 1935 Ekiminde Habeşistan'a saldırınca, Milletler Cemiyeti kararları uyarınca, birlikte yaptırım önlemlerine katılmışlar; 1936'da Montreux Konferansında, Boğazlar rejimi değiştirilirken Türkiye'nin görüşünü desteklemişler; bu arada Montreux Sözleşmesinin 19. Maddesinin 2. Fıkrasıyla, bir karşılıklı Yardım Andlaşması içinde – ki o sırada yalnız Balkan Paktı sözkonusu idi – Türkiye'nin müttefiki olup saldırıya uğrayan bir Devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi olanağını koydurmuşlardır. Gene 1936 yılında, İspanya içsavaşı çıkınca, Pakt Devletleri, İngiltere ve Fransa ile işbirliği içinde, ortak bir tutum içine girmişler, ertesi yıl da Akdenizde İtalyan korsan denizaltılarının saldırıları üzerine, Nyon ve Cenevre Anlaşmalarına birlikte katılmışlardır.

Ancak, zamanla Büyük Devletlerin Paktı sarsan girişimleri artmış, bu arada Yugoslavya 24 Ocak 1937 de Bulgaristan ile bir Dostluk Andlaşması imzalayınca Yunanistan'da kuşkular belirmişti. Türkiye, bu gidişi önlemek için çaba göstermiş, 1937 baharında Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Aras Balkan ülkelerinde görüşmeler yapmış, sarsıntının geçişini sağlamıştı.

1938 yılında Balkan Paktı Devletleriyle Bulgaristan arasında güven ve anlayış havası yaratıcı nitelikte bir bağıt yapılmıştır[8]. Metnini aşağıda ayrıca koyduğumuz

[8] Bu anlaşma 4 Ocak 1939 gün ve 3553 sayılı yasa ile onaylanmıştır. Yasal Türkçe metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 20, S. 162; Fransızca için bak. 196 LONTS. 371, Reg. 4596.

bu Bağıt 31 Temmuz 1938 günü Selânik'te Paktın 4 üyesi adına Balkan Paktı Devletleri Sürekli Konseyinin o sıradaki Başkanı Yunanistan Başbakan (ve Dışişleri Bakanı) Metaksas ile Bulgaristan Başbakanı (ve Dışişleri Bakanı) Köseivanof arasında imzalanmıştır. Bunda, kuvvete başvurmamak konusunda uluslararası yükümler anımsatıldıktan sonra, Neuilly Barış Andlaşmasının Bulgaristan'ın silâhlanmasını kısıtlayan kimi hükümleri ile, Lozan Barış Andlaşmasına ekli Trakya sınırına ilişkin Sözleşmenin, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile sınırlarının iki yanında 30 Km. lik bölgelerin silâhtan arındırılmasıyla ilgili hükümlerinin uygulanmasından vazgeçilmesi öngörülmüştür. İmzası günü yürürlüğe giren bu Anlaşmanın gerekleri yerine getirilince sorun kalmayacağından yürürlük süresi düşünülmemişti.

7 Nisan 1939'da İtalya, zaten her bakımdan etki ve denetimi altında tuttuğu Arnavutluk'u işgal etmişti. Bu olgu, başta Yunanistan ve Yugoslavya olmak üzere, Pakt Devletlerinin kaygılarını artırmıştı. Ancak, Pakt bakımından yapılabilecek bir şey yoktu. 13 Nisanda İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermeleri bu iki Devleti geçici de olsa, bir az rahatlatmıştı.

1 Eylül 1939'da 2. Dünya Savaşı başlayınca, Bulgaristan'ın Almanya ya da İtalya'ya alet olmasını önlemek Balkan Paktı Devletleri için yaşamsal bir konu olmuştu. Özellikle Türkiye Bulgaristan'ın tarafsızlığını sağlamak ve Paktı güçlendirmek üzere yoğun bir diplomatik çalışma göstermişti. Buna karşın, Paktın Bakanlar Konseyinin 1940 Şubatında Belgrad'da yaptığı toplantı – ki son toplantı olacaktı – dört Devletin o günkü koşulların gerektirdiği kararlılığını ortaya koymaktan uzak kalmıştı.

1940 baharında Fransa cephesi çökünce, 10 Haziranda İtalya, Almanya'nın yanında Savaşa girmiş, böylece Balkanlar için tehlike yaklaşmıştı.

28 Haziran 1940 da Sovyetler Birliği Romanya'ya bir ültimatom verip Besarabya ve, onunla birlikte, Bukovinya'yı zorla almıştı. Bulgaristan bundan yararlanıp Romanya'ya saldırmadığından Balkan Paktı bakımından bir sorun yoktu.

Çok geçmeden, Romanya, Almanya ve İtalya'nın baskısiyle, 30 Ağustos 1940 Viyana Andlaşmasını imza ederek Transilvanya'nın bir bölümünü Macaristan'a bırakmış, 7 Eylülde de Craiova Andlaşmasıyla Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a terk etmişti. Zorla da olsa, Romanya'nın bunları kabul etmesi nedeniyle, ne Küçük Antant, ne de Balkan Paktı için bir yükümlülük ortaya çıkmamıştı. Bu parçalanma üzerine Romanya Kralı Karol çekilmiş, Almanya yanlısı yeni Hükûmet Ekimde Alman ordusunun ülkeyi işgal etmesini kabul etmiş, 23 Kasımda da Romanya Alman - Japon-İtalyan İttifakına katılmıştı. Böylece Balkan Paktının üç üyesi kalmıştı.

28 Ekim 1940'da İtalyan'ın Yunanistan'a saldırması üzerine ortaya çıkan durum Balkan Paktı yükümleri açısından açıktı : Pakt, Balkanlar dışında gelebilecek saldırıyı öngörmüş değildi. Zaten, Yunanistan Başbakanı Metaksas daha 1940 Şubatında, Yunanistan'ın Türkiye ile yalnız Balkan Paktı çerçevesinde karşılıklı yükümlülüğü bulunduğunu, bunun İtalya'ya karşı bir yükümlülük olmadığını açıklamıştı. Bununla birlikte, Türk Hükûmeti, Bulgaristan'ın da fırsattan yararlanıp eyleme geçmesini önlemek üzere, Bulgar Hükûmetini uyarmış, Balkan Paktı ve 1933 Türk - Yunan Paktı uyarınca, Türkiye'nin gerektiğinde Yunanistan için yükümlülüklerini yerine getireceğini bildirmişti. Bulgaristan saldırıdan kaçınmış, böylelikle Yunanlılar Trakya'daki kuvvetlerini İtalyan cephesinde kullanmak olanağını da bulmuştu. Yunan

ordusu İtalyanları yenilgiye uğratmakta ve 1940 yılı sonlarına doğru Arnavutluk sınırını aşmakta gecikmemişti.

17 Şubat 1941'de Türkiye ile Bulgaristan Ankara'da yayımladıkları bir Demeç ile, birbirine saldırmamağı yükümlenmişti. Kuşkusuz Türkiye için Balkan Paktı hükümleri gene saklı kalıyordu.

Bulgaristan 1 Martta Alman - Japon - İtalya İttifakına katılınca, ertesi gün Al-Alman kuvvetleri Sosya'ya girmişti. 25 Martta da Yugoslavya Almanya ile Viyana'da bir Andlaşma yaparak "Mihver"e katılmak zorunda kalmıştı. Şu da var ki, iki gün sonra Belgrad'da bir darbe sonucu Hükûmet devrilmişti. İktidara gelen Simoviç Hükûmeti "Mihver" ile ittifaka karşı çıkınca, 6 Nisanda Alman ordusu Yugoslavya'ya saldırıya geçmiş, Yugoslavya'dan sonra Yunanistan'ı da işgale başlamıştı. 18 Nisanda Yugoslav ordusu, 23 Nisanda da Yunan Ordusu teslim olmuştu. Haziran ayında Almanya, Bulgar kuvvetlerinin hem Yunan Batı Trakyasını ve Makedonyasını, hem de Yugoslavya'da Doğu Makedonya'yı işgal etmesine izin vermişti.

Hitler'in 4 Martta İnönü'ye yolladığı mesajda bildirdiği üzere, Almanya Türkiye'ye saldırmamış ve onunla 18 Haziran 1941'de bir Saldırmazlık Paktı yapmıştı.

Almanya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırısı da Balkan Paktı açısından Türkiye'nin eyleme geçmesini gerektirmiş değildi.

Balkan Paktının son bulduğu gün olarak 18 Nisan 1941'i almak, kanımızca, akla uygun düşer. Çünkü artık ortada iki Devlet kalmıştır, çok taraflı olan Pakt varoluş nedenini yitirmiştir. Kaldı ki, 5 gün sonra da Yunanistan ortadan çekilecektir.

Pakt, tarihe karıştığı güne dek hiç bir Bağıtlı Devletçe bozulmuş, ya da zedelenmiş değildir. Bir kez tarihe karışınca da, onun yeniden canlandırılması konusunda bir girişim olmamış, üzerinde durulmamıştır. Zaten, 2. Dünya Savaşından sonra Balkan Devletleri çeşitli yollar izlemiş, Romanya ve Bulgaristan Sovyet Bloku içine girmiş. Yugoslavya ve Arnavutluk Komunist sistemini benimsemekle birlikte, kısa süre sonra Moskova ile bağlantıyı kesmiş, Türkiye ile Yunanistan ise Batı ittifakında yer almıştır. Böylece 1934 Balkan ittifakının canlandırılması sözkonusu olmamıştır. Başka amaçlarla yapılan 1954 Üçlü Bled İttifakının ömrü de kısa sürmüştür.

1934 Balkan Paktı, Atatürk'ün istediği anlamda, Balkanlarda içeriden olduğu gibi, özellikle İtalya düşünülerek, dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı bir savunma ittifakı olamamıştı. Böyle olsaydı, hem daha sağlam ve caydırıcı bir güç, hem de Avrupa kuvvetler dengesinde bir ağırlık elde edilebilecekti. Bununla birlikte, Pakt 7 yıllık ömrü boyunca, Bulgaristan'ın herhangi bir saldırısını, hatta bir Büyük Devlete alet olmasını önlemiştir. Ayrıca "Balkanlar Balkanlılarındır" görüşünden hareketle, Balkanlılararası işbirliğinin, uzak da olsa, bir federasyon doğrultusunda gelişmesi gereğine olan inancı az çok yaymış ve ortaya, tarih perspektivi içinde, değerli bir deney koymuştur.

Öte yandan, daha Balkan Konferansları sırasında başlayan ekonomik, teknik, kültürel işbirliği çalışmaları kimi olumlu sonuçlar vermiştir. 1935 Posta ve Telekomünikasyon, 1938 Turizm Anlaşması bunlar arasındadır.

* * *

A. BALKAN ANLAŞMA YASASI

(Pacte d'Entente Balkanique)

Atina, 9 Şubat 1934

(Metin)

Balkanlarda barışın güçlendirilmesine katkıda bulunmak isteğinde olan;

Briand - Kellogg Yasasının ve Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun onunla ilgili kararlarının temelindeki anlaşma ve uzlaşma düşününe sahip bulunan;

Daha önceki bağıtsal yükümlere saygılı olmağa ve Balkanlarda bugün kurulu toprak düzeninin sürdürülmesini [maintien de l'ordre territorial] güvence altına almağa [assurer] kesinlikle kararlı olan,

Türkiye Cumhurbaşkanı, Yugoslavya Yüce Kralı, Yunanistan Cumhurbaşkanı ve Romanya Yüce Kralı bir,

Balkan Anlaşma Yasası

yapmağı kararlaştırmış ve, bu amaçla, yetkili Temsilcileri olarak;

Türkiye Cumhurbaşkanı:
Dışişleri Bakanı Sayın Tevfik Rüştü'yü;

Yugoslavya Yüce Kralı:
Dışişleri Bakanı Sayın Bogolioub Jevtich'i;

Yunanistan Cumhurbaşkanı:
Dışişleri Bakanı Sayın Demètre Maximos'u;

Romanya Yüce Kralı:
Dışişleri Bakanı Sayın Nicolas Titulescu'yu atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmıştır.

Madde 1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya, kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak, güvence altına alırlar.

Madde 2. Yüksek Taraflar, bu Andlaşmada gösterilmiş olan çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemler konu-

sunda aralarında görüşmeler yapmağı [se concerter] yükümlenirler. Onlar, bu Paktı imzalamamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı, birbirine önceden haber vermeksizin, hiç bir siyasal eylemde bulunmamağı ve, öteki Bağıtlı Tarafların izni olmaksızın, herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiç bir yüküm üstlenmemeği yükümlenirler.

Madde 3. Bu Anlaşma tüm Bağıtlı Devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve olanaklı en kısa zamanda onaylanacaktır. Anlaşma, katılma isteği Bağıtlı Taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere, her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma imzacı öbür Devletlerin onamlarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, adları geçen yetkili Temsilciler işbu Paktı imzalamışlardır.

Atina'da, 9 Şubat 1934 günü dört örnek olarak düzenlenmiş ve her Bağıtlı Yüksek Tarafa bunlardan biri sunulmuştur.

Dr. Tevfik Rüştü
D. Maximos
N. Titulescu
B. Jevtich

* * *

[1]

EK PROTOKOL
(Protocole Annexe)

Balkan Anlaşma Paktı imzalandığı sırada, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye Dışişleri Bakanları, ülkelerinin üstlendiği yükümlerin anlatımını, aşağıda gösterildiği biçimde, açıklığa kavuşturmak ve bu açıklamaların Paktın ayrılmaz bir parçası olduğunu kesinlikle belirtmek gereğini duymuşlardır.

1. 3 ve 4 Temmuz 1933 Londra Sözleşmelerinin* 2. Maddesinde öngörülen saldırı eylemlerinden birine girişecek herhangi bir ülke saldırıcı sayılacaktır.

* "Saldırı"nın tanımına ilişkin olan bu Sözleşmeler için Kitabın XXIV. Bölümüne bakılması.

2. Balkan Anlaşma Paktı hiç bir Devlete karşı yönetilmiş değildir. Amacı Balkan sınırlarını bir Balkan Devletince girişilecek herhangi bir saldırıya karşı güvence altına almaktır.

3. Bununla birlikte, eğer Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri Balkanlı olmayan herhangi bir Devletin saldırısına uğrarsa ve bir Balkan Devleti bu saldırıya o anda ya da sonradan katılırsa, Balkan Anlaşma Paktının hükümleri bu Balkan Devletine karşı tümüyle uygulanacaktır.

4. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Balkan Anlaşma Paktı ile güdülen amaçlara uygun Sözleşmeler yapmağı yükümlenirler. Bu Sözleşmelerle ilgili görüşmeler 6 ay içinde başlayacaktır.

5. Balkan Anlaşma Paktı, daha önce üstlenilmiş olan yükümlere aykırı düşmediğinden, önceki tüm bağıtlar ile andlaşmalara bağlı tüm Sözleşmeler –ki bu bağıtlar ve andlaşmalar zaten yayımlanmış bulunmaktadır– geçerliliklerini bütünüyle sürdürecektir.

6. Paktın Giriş kesiminde, "daha önceki bağıtsal yükümlere sayılı olmağa kesinlikle kararlı" tümcesi, Bağıtlı Yüksek Taraflar için, onlardan biri ya da bir kaçının imzacısı bulunduğu Balkan Devletleri arasındaki andlaşmalara saygı anlamına gelmektedir.

7. Balkan Anlaşma Paktı bir savunma aracıdır. O nedenle, Bağıtlı Yüksek Taraflar için Paktın ortaya koyduğu yükümler, onların Londra Sözleşmelerinin 2. Maddesinde öngörüldüğü biçimde, bir başka Devlete saldırıya geçen Bağıtlı Yüksek Taraf ile ilişkileri bakımından sona erer.

8. Bağıtlı Yüksek Taraflar için Balkanlarda bugünkü ülkesel düzen kesin niteliktedir. Paktın ortaya koyduğu yükümlere gelince, bunların Bağıtlı Yüksek Tarafların Paktın imzasını izleyen iki yıl içinde ya da sonra saptayacakları bir süresi olacaktır. Bu iki yıl içinde Paktın bozulması olanağı yoktur. Paktın süresi en az beş yıl ya da daha fazlası için saptanacaktır. Eğer imza gününü izleyen yılın sonunda hiç bir süre saptanmamışsa, Balkan Anlaşma Paktının, imza gününü izleyen iki yılın sonundan başlamak üzere, kendiliğinden beş yıllık bir süresi olacaktır. Bu beş yılın ya da Bağıtlı Yüksek Taraflarca kabul edilen sürenin sonunda, Pakt, Bağıtlı Yüksek Taraflardan birisince Paktın sona erişi için öngörülen günden bir yıl önce bozulmadıkça, daha önceki yürürlük süresine eşit bir dönem için zımnî olarak kendiliğinden yenilenmiş olacaktır. Her durumda, ister Paktın yürürlüğe

girdiği birinci dönem (7 ya da 7 yıldan çok) olsun, ister kendiliğinden başlayan sonraki dönem olsun, Paktın sona erişi gününden bir yıl önce, hiç bir bozma ya da bozma bildirisi geçerli değildir.

9. Balkan Anlaşma Paktı, her ülkenin kendi yasası uyarınca onaylanınca Bağıtlı Yüksek Taraflar birbirlerine bilgi vereceklerdir.

Ankara, 9 Şubat 1934

İmza : D. MAXİMOS
" N. TİTULESCU
" DR. T. RÜŞTÜ
" B. JEVTİC

* * *

[2]

[Balkan Paktına bir çekince olarak konulmak üzere, Türkiye'nin Sovyetler Birliğine verdiği güvence]

TÜRKİYE DIŞİŞLERİ BAKANININ SSCB DIŞİŞLERİ KOMİSERİNE SUNDUĞU DEMEÇ

(Déclaration de Son Excellence, le Ministre des Affaires Etrangères de Turquie)

"Türkiye'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğine karşı yöneltilmiş herhangi bir eyleme, hiç bir zaman, katılmak durumuna girmeği kabul etmeyeceğini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına açıklamaktan onur duyarım.

Atina, 9 Şubat 1934
TEVFİK RÜŞTÜ ARAS

"Bu demeç Balkan Anlaşma Paktının ayrılmaz bir parçasıdır".

* * *

[3]

ÜÇ DIŞİŞLERİ BAKANININ DEMECİ

(Déclaration des Trois Ministres des Affaires Etrangères)

Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan Dışişleri Bakanları, Sayın Tevfik Rüştü Beyin yaptığı Demeci not ederek, bu Demecin Balkan

Anlaşma Paktına ve her üç Devletçe izlenen barış politikasına aykırı olmadığını açıklarlar.

Atina, 9 Şubat 1934
(İmzalar)

* * *

[4]

I SAYILI İMZA PROTOKOLÜ

(Gizli)
(Protocole de Signature I)

Ek Protokolün 4. Maddesinde sözkonusu Balkan Anlaşma Paktı ile güdülen amaçlara uygun Sözleşmeleri bağıtlamak yükümü, Bağıtlı Taraflar için her şeyden önce askersel sözleşmeleri kapsamı içine alır.

Atina, 9 Şubat 1934
(İmzalar)

* * *

[5]

II SAYILI İMZA PROTOKOLÜ

(Gizli)
(Protocole de Signature II)

Balkanlarda bugün kurulu ülkesel düzen [Ordre Territorial] deyimi ile Balkan sınırları, başka deyişle, bugün Romanya ile Bulgaristan, Romanya ile Yugoslavya; Arnavutluk ile Yugoslavya, Arnavutluk ile Yunanistan; Yugoslavya ile Bulgaristan; Yunanistan ile Yugoslavya, Yunanistan ile Bulgaristan, Yunanistan ile Türkiye ve Bulgaristan ile Türkiye sınırları anlaşılır.

Atina, 9 Şubat 1934
(İmzalar)

* * *

[6]

YUNANİSTAN'IN ÇEKİNCESİ

(Gizli)
(Onay Belgesinde)

Balkan Paktının amacı yalnızca Balkan Devletlerinden gelecek bir saldırıyı karşılamaktır. Yunanistan, Paktın bir gereği olarak, hiç bir durumda, Büyük Devletlerden birine karşı savaş etmez.

* * *

[7]

BALKAN PAKTI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN YUGOSLAVYA VE ROMANYA İLE İMZALADIĞI

(Askersel nitelikte) SÖZLEŞMELER

(Gizli)

(Convention entre la Turquie et la Yougoslavie (Roumanie)

Cenevre, 5 Haziran 1934

(Metin)

9 Şubat 1934'de Atina'da imzalanan Balkan Anlaşma Paktı, ve bu Pakta ekli olup onun ayrılmaz parçalarını oluşturan belgelerin – ki bunlar bugün bütünüyle yürürlükte olan Ek Protokol, Türkiye Dışişleri Bakanının Demeci [Sovyet Çekincesi] ile Üç Dışişleri Bakanının Demeci ve İmza Protokolleridir – uygulanmasıyla ilgili olarak ve yukarıda sayılan bağıtlarla üstlenilmiş yükümlülükler çerçevesinde, Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Tevfik Rüştü Bey ve Yugoslavya (Romanya) Dışişleri Bakanı Sayın M. Jevtich (M. Titulescu) aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. İmzacı iki Devletten biri, hangi koşullar altında olursa olsun, bir başka Balkan Devletinin yalnız başına ya da Balkanlı olan ya da olmayan bir Devletle birlikte saldırısına uğrarsa, öteki Bağıtlı Yüksek Taraf kendisini de saldırıya uğramış sayacak ve kendisiyle ortak sınırı bulunan saldırıcı Balkan Devletine ya da Devletlerine karşı derhal silâhlı eyleme geçecektir.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, 1. Maddede öngörülen yükümlülüklerinin yerine getirilmesi sırasında Balkanlı olmayan bir Devletin bir savaş eylemiyle karşılaşırsa, öteki Bağıtlı Yüksek Taraf da bu saldırıcıya karşı savaşa girecektir.

Madde 3. İmza edilir edilmez yürürlüğe girecek olan bu Sözleşme, Yüksek Bağıtlı Tarafların her birinin kendi Anayasaları uyarınca ve en geç 6 ay içinde onaylanacaktır. Taraflar onay işleminin yapıldığını birbirlerine bildirecektir.

Cenevre'de, 5 Haziran 1934 günü iki örnek olarak yapılmıştır.

(İmzalar)

* * *

[8]

BALKAN ANLAŞMA PAKTI ÖRGÜTÜNÜN STATÜSÜ

(Statut de l'Organisation de l'Entente Balkanique)

Ankara, 2 Kasım 1934

(Metin)

Barışı korumak ve düzenlemek özlemiyle, ayırım gözetmeden tüm Devletlerle ve özellikle Balkan Anlaşma Paktı imzacıları arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek için kesin karara varmış olarak,

Balkan Anlaşması Paktının dört Devleti arasındaki dostluk ve ittifak bağlarını örgütsel ve istikrarlı bir temele oturtmağa karar vermiş bulunarak,

Ortak politikalarına yön verici bir örgüt kurmakla bu istikrarı gerçekleştirmek zorunluluğuna inanarak,

Balkan Anlaşma Paktının imzasından beri birlikte yapılan çalışmaları yinelemek ve gelecekte uygulamak üzere, şunları kararlaştırmışlardır :

BALKAN ANLAŞMASI STATÜSÜ

(Statut de l'Entente Balkanique)

Madde 1. Dört Devlet grubunun ortak politikasına yön verici bir örgüt olmak üzere, bu Devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir Balkan Anlaşması Devletleri Sürekli Konseyi [Conseil Permanent des Etats de l'Entente Balkanique] kurulmuştur. Sürekli Konseyin kararları oybirliği ile alınacaktır.

Madde 2. Sürekli Konsey, diplomasi yolundan sürdürülecek olağan işler dışında, zorunlu olarak yılda en az iki kez toplanacaktır. Bu toplantılar sıra ile dört ülkede yapılacaktır.

Eğer gerekli görülürse, Başkanın girişimi ile, Sürekli Konseyin olağanüstü toplantıları Cenevre ya da başka bir yerde olabilir.

Madde 3. Sürekli Konsey Başkanı, Balkan Anlaşma Paktının Atina'da imzalandığı 9 Şubat 1934'den başlamak üzere, bir yıllık süre için Yunanistan Dışişleri Bakanıdır. 9 Şubat 1935'de Başkanlık, kendiliğinden, Romanya Dışişleri Bakanına, 9 Şubat 1936'da Türkiye Dış-

işleri Bakanına ve 9 Şubat 1937'de Yugoslavya Dışişleri Bakanına geçecektir. Daha sonra gene [Fransızca] alfabe sırasına göre [Yunanistan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya] her yılın 9 Şubatından başlayarak birer yıl için görev böylece sürdürülecektir.

Toplantıların gününün, yerinin ve gündeminin saptanması ve alınacak kararların hazırlanması işleminin girişimi Başkandan gelir.

Madde 4. Balkan Anlaşması Devletleri arasındaki ilişkiler için olsun, onların üçüncü Devletlerle olan ilişkileri konusunda olsun, görüşülen tüm sorunlar ve alınan tüm kararlarda Paktın dört Devleti arasında kesin eşitlik ilkesine özenle bağlı kalınacaktır.

Madde 5. Dört Devletin ekonomik çıkarlarının zamanla eşgüdümünü sağlamak için Balkan Anlaşma Paktı Devletlerinin bir Ekonomik Danışma Konseyi kurulmuştur. Konsey, ekonomik, ticaretsel ve parasal konularda uzmanlardan oluşacak ve Sürekli Konseyin bir yardımcı danışma örgütü olarak iş görecektir.

Madde 6. Sürekli Konsey, bir özel sorun ya da belirli sorun kümeleri için, bunları inceleyip kendisine çözüm yolları hazırlamak üzere, başkaca sürekli ya da geçici komisyonlar ya da komiteler kurmak yetkisine sahiptir. Bütün bu örgütler danışma ve yardımcılık niteliği taşıyacaktır.

Madde 7. Sürekli Konseyin bir Sekreterliği kurulmuştur. Çalışma yeri her yıl için Sürekli Konseyin başkanlık sırası kimde ise onun ülkesinin başkentidir.

Ankara'da, 2 Kasım 1934'de yapılmıştır.

(Dört Dışişleri Bakanının İmzaları)

BALKAN ANLAŞMASI EKONOMİK DANIŞMA KONSEYİNİN STATÜSÜ

(Conseil Economique Cousultatif de l'Entente Balkanique)

Madde 1. Balkan Ekonomik Konseyi, Türk, Yunan, Romen ve Yugoslav olmak üzere dört ulusal şubeden [Sectiones Nationales] oluşur.

Madde 2. Her şubenin aşağıdaki konular için temsilci sıfatına sahip beş üyesi bulunur :

a) Genel olarak ticaret politikası,

b) Tarımsal sorunlar,

c) Sanayi sorunları,

d) Parasal sorunlar, kredi ve Merkez Emisyon Bankaları işleri,

e) Ulaştırma sorunları,

Madde 3. Her Şubeye, Delegelere dört Devletin ekonomik çalışmaları üzerindeki incelemelerinde yardımcı olmak üzere, ekonomi yaşamı alanında bilgi sahibi uzmanlar atanabilir.

Şubeler özel sorunlar ya da sorun kümeleri üzerinde çalışacak komitelere de bölünebilir.

Madde 4. Her Şube, kendi ulusal toplantılarında, incelemelerini ve somut önerilerini hazırlar.

Dört Şube, özel işlerinde eşgüdümü sağlamak, karar almak ve daha sonra Sürekli Konseye sunulacak ortak önerilerini hazırlamak üzere, sıra ile her ülkenin başkentinde, yılda en az iki kez olağan olarak toplanır.

Madde 5. Ekonomik Konseyin incelemeleri ve iç tüzüğü konularında Sürekli Konsey ileride bir karar alacaktır. Şimdilik, 10 Mayıs 1935'de Balkan Antandının Bükreş toplantısı vesilesiyle, aşağıdaki sorunlar üzerinde Konseyin ayrıntılı genel bir rapor sunması için, Sürekli Konsey, gelecek beş ay içinde Ekonomik Konseyin bir kez Atina, bir kez Ankara'da toplanmasını kararlaştırmıştır.

a) Balkan Antandı Devletleri arasında ekonomik ve ticaretsel ilişkileri artırmak,

b) Balkanlararası ulaşım yollarını, özellikle Tuna'dan Karadenize akarsu yolunu kullanarak bu Devletlerin alış verişini canlandırmak.

* * *

BALKAN ANTANDI İLE BULGARİSTAN ARASINDA ANLAŞMA

(Accord entre l' Entente Balkanique et la Bulgarie)

Selânik, 31 Temmuz 1938

(Metin)

Bulgaristan'ın Balkanlarda barışın güçlendirilmesi siyasetine bağlı olduğunu ve Balkan Devletleri ile iyi komşuluk ve içtenlikle ilişkilerini sürdürmek istediğinde bulunduğunu,

Ve Balkan Anlaşma Paktı Devletlerinin de, Bulgaristan'a karşı özdeş barış ve işbirliği özlemi içinde olduğunu gözönünde tutan aşağıdaki imza sahipleri :

Bir yandan, Balkan Anlaşma Paktının tüm Devletleri adına davranan, Balkan Anlaşması Sürekli Konseyinin bugünkü başkanı sanı ile, Yunanistan Başbakan ve Dışişleri Bakanı Sayın Metaksas,

Öte yandan, Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Sayın Köseivanof;

Temsil ettikleri Devletlerin, bunlardan her birinin saldırmazlık konusunda bağlı oldukları Anlaşmalar uyarınca, birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde kuvvete başvurmaktan kaçınmak yükümlülüğünü üstlendiklerini, bu Devletler adına, açıklarlar ve Neuilly Andlaşmasının IV. Kesiminin (Kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin hükümler) içerdiği hükümler ile, 24 Temmuz 1923'de Lozan'da imza edilmiş olan Trakya sınırına ilişkin Sözleşmenin içerdiği hükümlerin, her biri kendileriyle ilgili olarak, uygulanmasından vazgeçilmesini kararlaştırmışlardır.

Selânik'te, 31 Temmuz 1938 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

J. METAKSAS G. KÖSEIVANOF

* * *

XXIX

1934'DE TÜRKİYE'NİN UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI YOLDAN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GENEL BAĞIT'A KATILMASI

Bu genel Bağıt (Acte Général) Milletler Cemiyetinin, Yasanın 12. ve 13. Maddeleri doğrultusunda, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin yöntemleri bulmak üzere giriştiği çabaların bir ürünüdür. Bağıt, Cemiyetin Genel Kurulunun 26 Eylül 1928 günü kabul ettiği bir öğütleme kararıyla ortaya konulmuştur. Ona, Cemiyet üyeleri ya da Cemiyet dışındaki Devletlerin katılması günleri değişik olmuştur. Bağıt, 44. Maddesi uyarınca, 16 Ağustos 1929'da yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Milletler Cemiyetine katıldıktan sonra, Genel Bağıt'a da katılmıştır. Genel Bağıta katılma ile ilgili Yasa 3 Mayıs 1934 günü Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş [1] ve durum 26 Haziranda Cemiyet Genel Sekreterliğine bildirilmiştir. Bağıt, 44. Maddesi uyarınca, bu bildiriden 90 gün sonra, 26 Eylül 1934 günü Türkiye için geçerli olmuştur.

Türkiye, genel Bağıta katılırken –Yasa metninde de yazılı olduğu üzere– şu uyuşmazlıklarla ilgili çekinceleri koymuş; başka deyişle, onları Genel Bağıtın uygulama alanı dışında tutmuştur :

a) Türkiye'nin katılmasından önce ortaya çıkan bir olgu ya da durumdan doğan uyuşmazlıklar;

b) Devletler Hukukunun bir Devletin yalnız kendi yetkisine bıraktığı uyuşmazlıklar;

c) Türkiye ile üçüncü bir Devlet arasındaki ilişkilere ilişkin uyuşmazlıklar.

Genel Bağıtın koyduğu hükümlere uygun düşen bu çekinceler, Bağıtın içeriğine ilişkin değildir. O nedenle, Türkiye için Genel Bağıtın uzlaştırmaya, Yargısal çözüm yoluna ve Hakem yoluna ilişkin Kesimleri ile Genel Hükümler tümüyle geçerli olmuştur.

Yunanistan Ege Kıta Sahanlığı üzerinde Türkiye ile olan uyuşmazlığı 10 Ağustos 1976 günü, tek yanlı olarak, La Haye Adalet Divanına götürürken bu Bağıta dayanmıştı. Ancak, Divan 19 Aralık 1978 günü aldığı "yetkisizlik" kararında, Yunanistan'ın gerekçelerini reddetmiş, bu arada, onun "ülke statüsüne ilişkin uyuşmazlıkların hakeme götürelemeyeceği" yolunda koyduğu çekinceyi anımsatmıştı. Türkiye, kendisi için Divanın bu olumlu kararına karşın, ileride başka Devletlerin de bu Bağıta dayanarak Divana başvurma olasılıklarını önlemek üzere, 18 Aralık 1978'de ona son verdiğini BM. Genel Sekreterliğine bildirmişti. Türk Hükümetinin bu bildirisi Genel Sekreterlikçe 9 Ocak 1979 günü ilgili Devletlere duyurulunca Genel Bağıt Türkiye bakımından son bulmuştur.

* * *

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 3 Mayıs 1934 gün ve 2421 sayılı bir Yasa ile kabul edilen bu Bağıtın Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 15, S. 395 (296). Fransızca ve İngilizcesi için bak. 93 LONTS, 343 ve 152 LONTS, 297 Reg. No. 2123, Systematic Survey's. 435.

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI YOLDAN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GENEL BAĞIT

(Acte Général sur le Règlement Pacifique des Différends Internationaux)

(General Act on Pacific Settlement of International Disputes)

Cenevre, 20 Eylül 1928

(Metin)

Kesim I

Uzlaştırma [Conciliation]

Madde 1. İşbu Genel Bağıta katılmış olan iki ya da daha çok Taraflar arasında çıkıp diplomasi yolu ile çözülememiş bulunan her türlü uyuşmazlıklar, 39. Maddede öngörülen olası çekinceler kapsam dışı kalmak üzere, işbu Kesimde gösterilen koşullar içinde uzlaştırma yöntemine bağlı tutulacaktır.

Madde 2. Yukarıdaki Maddede sözkonusu uyuşmazlıklar, uyuşmazlık içindeki Taraflarca kurulacak sürekli ya da özel bir Uzlaştırma Komisyonuna sunulacaktır.

Madde 3. Bağıtlı taraflardan birinin öteki Taraflardan birine bu konuda yaptığı bir istem üzerine, 6 ay içinde Sürekli bir Uzlaştırma Komisyonu kurulmuş olacaktır.

Madde 4. İlgili Tarafların tersine yaptığı anlaşmalar kapsam dışı kalmak üzere, Uzlaştırma Komisyonu şöyle kurulacaktır :

1 — Komisyonun 5 üyesi olacaktır. Taraflardan her biri birer üye atayacak ve bu üye kendi yurttaşları arasından seçilebilecektir. Öbür 3 komiser Üçüncü Devletlerin yurttaşları arasından, uyuşularak, seçilecektir. Bu komiserlerin değişik uyruklu olmaları, asıl konullarının ilgili Tarafların ülkeleri üzerinde bulunmaması ve kendilerinin de onların hizmetinde olmamaları gerekir.

2 — Komiserler 3 yıl için atanacaktır. Bunlar yeniden seçilebilirler. Tarafların birlikte seçtikleri Komiserler, gene Tarafların anlaşmasıyla, görevleri sırasında değiştirilebilirler. Öte yandan, herhangi

bir Taraf, kendisince atanan Komiseri her zaman değiştirebilecektir. Değiştirilmelerine karşın, Komiserler, ellerindeki işlerin bütünlenmesine değin, görevde kalacaklardır.

3 — Ölüm, çekilme ya da başka bir engel nedeniyle açılacak yerlere, atamalarla ilgili yönteme göre, en kısa süre içinde yeni atamalar yapılacaktır.

Madde 5. Bir uyuşmazlık çıkınca, uyuşmazlık içinde bulunan Taraflarca kurulmuş Sürekli bir Uzlaştırma Komisyonu yoksa, uyuşmazlığın Taraflardan birinin ötekine yapacağı istemden başlayarak 3 ay içinde incelenmesi için özel bir Komisyon kurulacaktır. Taraflar başka türlü kararlaştırmadıkça, atamalar, bundan önceki Madde hükümlerine göre yapılacaktır.

Madde 6. 1 — Birlikte seçilecek Komiserlerin atanması 3. ve 5. Maddelerde öngörülen süreler içinde yapılmazsa, gerekli atamaları yapma işi Taraflarca uyuşularak seçilecek bir üçüncü Devlete ya da, Taraflar isterlerse, Milletler Cemiyeti Konseyinin görevde bulunan Başkanına bırakılacaktır.

2 — Bu yollardan hiç birinde uyuşulamazsa, her Taraf ayrı birer Devlet seçecek ve atamalar böylece seçilen Devletlerin anlaşmasıyle yapılacaktır.

3 — Bu iki Devlet de 3 ay içinde anlaşamaz ise, onlardan her biri, atanacak üye sayısına eşit sayıda aday gösterecektir. Böylece ortaya çıkan adaylardan hangilerinin seçileceği ad çekme yolu ile saptanacaktır.

Madde 7. 1 — Uzlaştırma Komisyonuna, birlikte hareket eden her iki Tarafın, bu olmazsa, bir ya da öteki Tarafın Komisyon Başkanına vereceği dilekçe ile başvurulacaktır.

2 — Dilekçe, uyuşmazlık konusunu kısaca anlattıktan sonra, Komisyondan bir uzlaşmayı sağlamağa yararlı her türlü önlemlere girişmesi istemini içerecektir.

3 — Eğer dilekçe Taraflardan yalnız birisince verilmişse bu, o Tarafça, gecikilmeksizin, öteki Tarafa da bildirilecektir.

Madde 8. 1 — Taraflardan birinin bir uyuşmazlığı Sürekli Uzlaştırma Komisyonuna sunmuş olduğu günden başlayarak 15 günlük bir süre içinde Taraflardan her biri, bu uyuşmazlığın incelenmesi için kendi Komiserini, bu konuda özel bilgi sahibi bir kişi ile değiştirebilecektir.

2 — Bu hakkı kullanan Taraf, durumu gecikmeksizin öteki Tarafa bildirecektir. Bu durumda öteki Taraf da bildirinin kendisine ulaştığı günden başlayarak 15 gün içinde, özdeş biçimde davranmak hakkına sahip olacaktır.

Madde 9. 1 — Uzlaştırma Komisyonu, Tarafların tersine anlaşmaları durumu kapsam dışında kalmak üzere, Milletler Cemiyeti merkezinde, ya da Başkanının belirleyeceği bir başka yerde toplanacaktır.

2 — Komisyon kendi çalışmalarına yardımcı olmasını Milletler Cemiyeti Genel Sekreterinden, tüm durumlarda, isteyebilecektir.

Madde 10. Uzlaştırma Komisyonunun çalışmaları ancak, Tarafların izni ile, Komisyon tarafından alınmış bir karar üzerine herkese açık olabilir.

Madde 11. 1 — Tarafların tersine anlaşmaları durumu kapsam dışı kalmak üzere, Uzlaştırma Komisyonu her durumda Tarafların yüz yüze gelmesi biçimindeki yöntemi kendi düzenler. Komisyon soruşturma konusunda eğer oybirliğiyle başka türlü karar vermemişse, Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesinin 3. Kesim hükümlerine uyulacaktır.

2 — Taraflar Uzlaştırma Komisyonu önünde, Komisyon ile kendi aralarında aracı görevi yapan Ajanlarla temsil edilecektir; bundan başka, Taraflar bu amaçla kendilerince atanmış danışmanların ve uzmanların yardımından yararlanabilecekler ve tanıklık yapmalarını yararlı gördükleri herkesin dinlemesini isteyebileceklerdir.

3 — Komisyon da, her iki Tarafın Ajanları, danışmanları ve uzmanlarından ve, ilgili Hükümetlerin izni ile, dinlenmesini yararlı gördüğü her kişiden sözlü açıklama istemek hakkına sahip olacaktır.

Madde 12. Tarafların tersine anlaşmaları durumu kapsam dışı kalmak üzere, Uzlaştırma Komisyonunun kararları oy çoğunluğu ile alınacak ve Komisyon, ancak tüm üyeleri hazır bulununca, uyuşmazlığın özü konusunda karar verebilecektir.

Madde 13. Taraflar Uzlaştırma Komisyonunun işlerini kolaylaştırmağı ve özellikle ona yararlı olan her türlü belgeleri ve bilgileri, olanaklı en geniş ölçüde, vermeği ve onun, kendi ülkeleri üzerinde ve kendi yasalarına göre tanık ve uzman göstermesini ve dinlenmesini ve yerinde keşif yapmasını sağlamak üzere, ellerindeki olanakları, kullanmağı yükümlenir.

Madde 14. 1 — Çalışmaları süresince, Komiserlerden her biri, Tarafların tutarını birlikte saptayacakları ve eşit birer bölümünü üstlenecekleri bir ödenek [indemnité] alacaktır.

2 — Komisyonun çalışmalarının gerektirdiği genel harcamalar da özdeş biçimde bölüşülecektir.

Madde 15. 1 — Uzlaştırma Komisyonunun görevi, uyuşmazlık konusu sorunları aydınlığa kavuşturmak, bu amaçla, gerekli tüm bilgileri soruşturma yolu ile ya da başka yoldan toplamak ve Tarafları uzlaştırmaya çaba göstermek olacaktır.

2 — Çalışmalarının sonunda Komisyon, duruma göre, Tarafların uyuştuklarını ve, gerekiyorsa, uyuşma koşullarını ya da Tarafların uzlaştırılamadıklarını gösteren bir tutanak düzenleyecektir. Komisyon kararlarının oybirliği ile mi, yoksa oy çoğunluğu ile mi alındığı tutanakta yazılmayacaktır.

3 — Taraflar başka türlü karar vermemişlerse, Komisyonun çalışmaları, uyuşmazlığın Komisyona sunulduğu günden başlayarak 6 aylık bir süre içinde sona erdirilmiş olacaktır.

Madde 16. Komisyonun tutanağı gecikilmeksizin Taraflara sunulacaktır. Tutanağın açıklanıp açıklanmaması konusunda karar vermek Taraflara bırakılmıştır.

Kesim II

Yargısal Çözüm [Règlement Judiciaire]

Madde 17. 39. Maddede öngörülen çekinceler kapsam dışı kalmak üzere, Tarafların birbiri için karşılıklı olarak tanımadıkları bir hakla ilgili tüm uyuşmazlıkları, bu konuda bir karar vermek üzere, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulacaktır, meğer ki, Taraflar, aşağıdaki hükümlere göre, bir hakem mahkemesine başvurmak için anlaşsınlar. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda sözkonusu uyuşmazlıklar arasına özellikle Adalet Divanı Statüsünün 36. Maddesinde yazılı uyuşmazlıklar da girer.

Madde 18. Taraflar bundan önceki Maddede sözügeçen uyuşmazlıkları bir Hakem Mahkemesine sunmak için anlaşmışlarsa, düzenleyecekleri bir Hakemlik Anlaşmasında uyuşmazlığın konusunu, hakemlerin seçilmesini ve izlenecek yöntemi saptayacaklardır. Hakemlik Anlaşmasında yeterli bilgi ve belirginlik yoksa, uluslararası uyuşmaz-

lıkların barışçı yoldan çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günkü La Haye Sözleşmesi hükümleri yeterli ölçüde uygulanacaktır.

Hakemlerce uygulanacak temel kurallar Hakemlik Anlaşmasında öngörülmemiş ise, Mahkeme Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinde sayılan temel kuralları uygulayacaktır.

Madde 19. Taraflar arasında bundan önceki Maddede sözü geçen Hakemlik Anlaşması üzerinde anlaşmaya varılamaması ya da Hakem atanamaması durumunda, onlardan biri ya da öteki, üç ay öncesinden yapılacak bir önbildirimden sonra, uyuşmazlığı bir dilekçe ile doğrudan doğruya Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunmak hakkına sahip olacaktır.

Madde 20. 1 — 1. Maddenin kapsamı dışında kalmak üzere, 17. Maddede öngörülüp işbu Kesimin içerdiği yükümleri kabul eden Taraflar arasında doğacak uyuşmazlıklar, ancak onların anlaşmasıyle uzlaşma yöntemine bağlı tutulacaktır.

2 — 39. Maddedeki çekinceler nedeniyle yalnızca yargısal çözüm dışında kalan uyuşmazlıklara zorunlu uzlaştırma yöntemi uygulanabilecektir.

3 — Uzlaştırma yoluna başvurma ve bu yöntemin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda, Taraflardan hiç biri, Uzlaştırma Komisyonunun işlerinin sona ermesi gününden başlayarak bir aylık bir sürenin bitiminden önce uyuşmazlığı Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunamaz ya da 18. Maddede sözügeçen Hakem Mahkemesinin kurulmasını isteyemez.

Kesim III

Hakem Yolu ile Çözüm [Règlement Arbitral]

Madde 21. I. Kesimde sözügeçen Uzlaştırma Komisyonu çalışmalarının sona ermesini izleyen 6 ay içinde, Tarafların uyuşamadıkları, 17. Maddede yazılı olanların dışındaki, tüm uyuşmazlıkları, 39. Maddede öngörülen olası çekinceler kapsam dışı kalmak üzere ve Taraflarca tersine anlaşma olmadıkça, aşağıda gösterilen biçimde kurulan Hakem Mahkemesine sunulacaktır.

Madde 22. Hakem Mahkemesinin 5 üyesi olacaktır. Taraflardan her biri birer üye atayacak ve bu üye kendi yurttaşları arasından seçilebilecektir. Öbür iki hakem ile üst hakem üçüncü Devletler uyruk-

ları arasından, uyuşularak seçilecektir. Bunların değişik ulusların uyrukları olması, asıl konullarının ilgili Tarafların ülkeleri üzerinde bulunmaması ve kendilerinin de o Devletlerin hizmetinde olmamaları gerekir.

Madde 23. 1 — Hakem Mahkemesi üyelerinin atanması, bir Tarafın öteki Tarafa Hakem Mahkemesi konusunda yaptığı istem gününden başlamak üzere 3 aylık bir süre içinde gerçekleşmezse, gerekli atamalara girişme görevi Taraflarca anlaşma yolu ile seçilecek bir üçüncü Devlete bırakılacaktır.

2 — Bu konuda anlaşma olmazsa, her bir Taraf ayrı bir Devlet gösterecek ve atamalar böylece seçilen Devletlerce anlaşmaya varılarak yapılacaktır.

3 — Eğer böylece seçilen Devletler 3 aylık bir süre içinde anlaşamazlarsa, gerekli atamalar Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Başkanınca yapılacaktır. Eğer onun bir özürü varsa, ya da kendisi Taraflardan birinin uyruğu ise, atamalar Başkanca yapılacaktır. Eğer ikinci Başkanın bir özürü varsa, ya da kendisi Taraflardan birinin uyruğu ise, atamalar Divanın, Taraflardan hiç birinin yurttaşı olmayan en yaşlı üyesince yapılacaktır.

Madde 24. Ölüm, çekilme ya da başkaca bir engel nedeniyle açılacak yerlere, atamalarla ilgili yönteme göre, en kısa süre içinde yeni atamalar yapılacaktır.

Madde 25. Taraflar uyuşmazlığın konusunu ve izlenecek yöntemi belirleyen bir Hakemlik Anlaşması düzenleyeceklerdir.

Madde 26. Hakemlik Anlaşmasında, bundan önceki Maddede gösterilen noktalarla ilgili olarak yeterli bilgi ve belirginlik yoksa, Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin, 7 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesi hükümleri yeterli ölçüde uygulanacaktır.

Madde 27. Mahkemenin kuruluşundan başlayarak 3 ay içinde bir Hakemlik Anlaşması yapılmazsa, Taraflardan biri ya da öteki Mahkemeye başvurabilecektir.

Madde 28. Hakemlik Anlaşmasında o konuda bir hüküm yoksa ya da böyle bir anlaşma yapılmamışsa, mahkeme Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinde sayılan temel kuralları uygulayacaktır. Uyuşmazlığa uygulanabilecek bu gibi kurallar yoksa Mahkeme hakgözetirlik [ex acquo et bono] ilkesine göre karar verecektir.

Kesim IV

Genel Hükümler

Madde 29. 1 — Uyuşmazlık içinde bulunan Taraflar arasında yürürlükte olan başkaca Sözleşmelerde çözümü için özel bir yöntem öngörülen uyuşmazlıklar o Sözleşmelerin hükümlerine göre çözülecektir.

2 — İşbu Genel Bağıt, Taraflar için bir uzlaştırma yöntemi öngören ya da hakem ve yargısal çözüm yolu ile uyuşmazlığın çözümünü sağlayıcı yükümler koyan anlaşmaları zedelemez. Bununla birlikte, eğer bu anlaşmalar yalnızca bir uzlaştırma yöntemi öngörüyorsa, bu yöntemin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda, işbu Genel Bağıtın yargı ya da hakem yolundan çözümüne ilişkin hükümleri, uyuşmazlık içindeki Tarafların bu hükümlere katıldıkları ölçüde uygulanacaktır.

Madde 30. Eğer bir uyuşmazlığın Taraflarından biri, öteki Tarafın aralarında yürürlükteki sözleşmelere dayanarak Uluslararası Sürekli Adalet Divanına ya da bir Hakem Mahkemesine sunduğu bir uyuşmazlığı Uzlaştırma Komisyonuna getirmişse, Komisyon, Divan ya da Mahkemenin yetki anlaşmazlığı konusunda karar vermesine değin, uyuşmazlığın incelenmesini erteleyecektir. Eğer Divan ya da Mahkemeye Taraflardan birisince, uzlaştırma evresinde başvurulmuş ise gene özdeş işlem görecektir.

Madde 31. 1 — Eğer Taraflardan birinin iç yasalarına göre, yargı ya da yönetim makamlarının yetkisi içine giren bir uyuşmazlık sözkonusu ise, bu Taraf yetkili makamca akla uygun süreler içinde kesin bir karar verilmezden önce uyuşmazlığın işbu Genel Bağıtta öngörülen çeşitli yöntemlere bağlı tutulmasına karşı çıkabilecektir.

2 — Bu durumda, işbu Sözleşmede [Genel Bağıt] öngörülen yöntemlere başvurmak isteyen Taraf, yukarıda sözügeçen karardan başlayarak bir yıl içinde, öteki Tarafa niyetini bildirecektir.

Madde 32. Yargısal hüküm ya da Hakem kararı uyuşmazlık durumundaki Taraflardan birinin yargı makamınca ya da herhangi bir başka makamınca verilen bir hükmün ya da emredilen bir önlemin Devletler Hukukuna bütünü ya da bir bölümü ile aykırı bulunduğunu açıklarsa ve sözkonusu Tarafın anayasa hukuku bu kararın ya da önlemin sonuçlarını ortadan kaldırmağı olanaklı kılmaz ya da bütününü kapsamadan olanaklı kılarsa, Taraflar zarar gören Tarafın, zararının

yargısal hüküm ya da Hakem kararı ile, hakgözetirliğe uygun biçimde karşılanması gerektiğinde anlaşmışlardır.

Madde 33. 1 — Uyuşmazlık bir hakem ya da yargısal yönteme başvurma konusu olduğu tüm durumlarda, özellikle Tarafların üzerinde birleşemediği sorun, ortaya çıkan ya da çıkmak üzere bulunan eylemlerden ileri geliyorsa, Statüsünün 41. Maddesi uyarınca hüküm vermek üzere Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ya da Hakem Mahkemesi hangi geçici önlemlerin alınması gerektiğini, olanaklı en kısa bir süre içinde, gösterecektir. Uyuşmazlık içindeki Taraflar buna uymak zorunda olacaktır.

2 — Eğer uyuşmazlık bir Uzlaştırma Komisyonuna sunulmuş bulunuyorsa, Komisyon yararlı olacağına hükmettiği geçici önlemleri Taraflara önerebilecektir.

3 — Taraflar, yargısal hükmün ya da hakem kararının uygulanmasına ya da Uzlaştırma Komisyonunca önerilmiş düzenlemelere zararlı bir etki yapabilecek her türlü önlemlerden kaçınmağı ve genellikle, her ne nitelikte olursa olsun, uyuşmazlığı artırıcı ya da genişletici hiç bir davranışta bulunmamağı yükümlenirler.

Madde 34. İşbu Genel Bağıta katılmış olan ikiden çok Taraf arasında bir uyuşmazlık çıkarsa, yukarıdaki hükümlerde gösterilen yöntemlerin uygulanması için şu kurallara uyulacaktır :

a) Uzlaştırma yöntemi için her zaman özel bir Komisyon kurulacaktır. Komisyonun bileşimi, Tarafların hepsinin birbirinden farklı çıkarları olduğuna ya da aralarında ikisinin ya da daha çoğunun özdeş amacın elde edilmesi için birlikte çalıştıklarına göre değişecektir.

Birinci durumda, Taraflardan her biri bir Komiser atayacak ve, aralarında anlaşarak, uyuşmazlığa Taraf olmayan üçüncü Devletler uyruklarından Komiserler seçeceklerdir. Bunların sayısı Tarafların ayrı ayrı atadıkları Komiserler sayısından her zaman fazla olacaktır.

İkinci durumda, özdeş amacın elde edilmesi için birlikte çalışanlar kendi Komiserlerini birlikte atamak üzere anlaşacaklar ve üçüncü Komiserlerin seçilmesi için de öteki Taraf ya da Taraflarla işbirliği yapacaklardır.

Varsayımların birinde ya da ötekinde, Taraflar, başka türlü karar vermedikçe, bu Bağıtın 5. ve onu izleyen Maddelerini, işbu Maddenin hükümleri ile bağdaştığı ölçüde uygulayacaktır.

b) Yargısal yöntem için Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsü uygulanacaktır.

c) Hakem yöntemi için, Mahkemenin bileşim biçimi konusunda Taraflar arasında anlaşma olmadığı zaman, 17. Maddede yazılı uyuşmazlıklar sözkonusu ise, Taraflardan her biri dilekçe ile, uyuşmazlığı doğrudan doğruya Uluslararası Sürekli Adalet Divanına götürmek hakkına sahip olacaktır. 21. Maddede yazılı uyuşmazlıklar sözkonusu ise, yukarıdaki 22. ve onu izleyen Maddeler uygulanacak, ancak farklı çıkarları olan Taraflardan her biri bir Hakem atayacak ve Taraflarca ayrı ayrı atanan Hakemlerin sayısı, öteki Hakemlerin sayısından her zaman bir eksik olacaktır.

Madde 35. 1 — İşbu Bağıt, ona katılmış ya da katılmamış bir üçüncü Devletin uyuşmazlıkta bir çıkarı olsa bile, Bağıta katılmış olan Taraflar arasında uygulanabilir.

2 — Uzlaştırma yönteminde, Taraflar aralarında anlaşarak üçüncü bir Devleti çağırabileceklerdir.

Madde 36. 1 — Yargısal yöntem ya da Hakem yönteminde, bir üçüncü Devlet bir uyuşmazlıkta kendisi için hukuksal nitelikte bir çıkarın sözkonusu olduğu kanısında bulunuyorsa, davaya karışmak üzere, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ya da Hakem Mahkemesine bir dilekçe verebilir.

2 — Divan ya da Mahkeme karar verir.

Madde 37. 1 — Tarafların dışındaki Devletlerin de katılmış oldukları bir Sözleşmenin yorumu sözkonusu ise, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Tutanak Sekreteri [Greffe] ya da Hakem Mahkemesi bu Devletlere durumu gecikmeksizin haber verir.

2 — Bunlardan her biri davaya karışma hakkına sahip bulunacak ve eğer bu hakkı kullanmak isterse, hükmün içerdiği yorum kendisi için de zorunlu olacaktır.

Madde 38. İşbu Genel Bağıta katılmalar :

A) İster Bağıtın tümüne (Kesim I, II, III ve IV.);

B) İster yalnızca uzlaştırmaya ve yargısal çözüme ilişkin hükümlere (Kesim I ve II) ve bu yöntemlerle ilgili genel hükümlere (Kesim IV);

C) İsterse yalnızca uzlaştırmaya ilişkin hükümlere (Kesim I) ve bu yöntemle ilgili genel hükümlere (Kesim IV) olabilecektir.

Bağıtlı Taraflar, öteki Tarafların katılmasından, ancak onların özdeş yükümleri kabul etmiş oldukları ölçüde, yararlanabileceklerdir.

Madde 39. 1 — Yukarıdaki Maddede yazılı haktan ayrı olarak, herhangi bir Taraf işbu Genel Bağıta katılırken, katılmasını aşağıdaki Fıkrada sayılan sınırlı çekincelere bağlı tutabilir. Bu çekinceler katılma sırasında bildirilmelidir.

2 — Çekinceler işbu Bağıtta gösterilen yöntemlerin dışında tutulacak biçimde ileri sürülebilir :

a) Çekince ileri süren Tarafın katılmasından ya da onunla uyuşmazlığa düşecek olan öteki Tarafın katılmasından önceki olgulardan doğan uyuşmazlıklar;

b) Devletler Hukukunun Devletlerin kendi yetkisine [Compétence exclusive] bıraktığı sorunlara ilişkin uyuşmazlıklar;

c) Belirli sorunlara, ya da ülke statüsü [Statut Territorial] gibi belirgin biçimde tanımlanmış özel sorunlara ilişkin, ya da kesinlikle belirlenmiş katagorilere giren uyuşmazlıklar.

3 — Uyuşmazlık içinde olan Taraflardan biri bir çekince ileri sürerse, öteki Taraflar ona karşı özdeş çekinceden yararlanabilir.

4 — İşbu Bağıtın yargısal yoldan ya da hakem yolundan çözümle ilgili hükümlerine katılmış olan Taraflar için, ileri sürecekleri çekinceler, belirgin bir kayıt olmadıkça, uzlaştırma yöntemini kapsamadığı anlamına gelecektir.

Madde 40. Katılışı ancak bir bölümü için olan ya da çekincelerle yapılan herhangi bir Taraf, her zaman, yalnızca bir Açıklama ile, katılmasının kapsamını genişletebileceği gibi, çekincelerinin tümünden ya da bir bölümünden vazgeçebilir.

Madde 41. Davaların niteliğine ve olası çekincelerin genişliğine ilişkin uyuşmazlıklar da kapsam içine girmek üzere, işbu Genel Bağıtın yorumuna ya da uygulanmasına ilişkin uyuşmazlıklar Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 42. Fransızca ve İngilizce metinleri özdeş biçimde geçerli olan işbu Genel Bağıt 26 Eylül 1928 gününü taşıyacaktır.

Madde 43. 1 — İşbu Genel Bağıt, Milletler Cemiyeti üyelerinin her Devlet Başkanı ya da başka herhangi yetkili makamının ve Milletler Cemiyeti Konseyinin kendilerine katılma amacıyle bir örneğini

göndereceği Milletler Cemiyeti üyesi bulunmayan Devletlerin katılmasına açıktır.

2 — Katılma belgeleri ve 40. Maddede öngörülen Ek Açıklamalar Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine gönderilecek ve o da bunların geldiğini Cemiyetin tüm üyelerine ve yukarıdaki Fıkrada sözkonusu üye olmayan Devletlerle bildirecektir.

3 — Genel Sekreterlikçe, A, B, C harfleriyle gösterilmiş bulunan ve sırasıyle işbu Bağıtın 38. Maddesinde sözügeçen üç katılma biçimine karşılık olarak üç çizelge düzenlenecek ve bu çizelgeler Bağıtlı Tarafların katılmalarını ve Ek Açıklamalarını içerecektir. Her zaman günü gününe tutulacak olan bu çizelgeler Genel Sekreterce Genel Kurula verilen yıllık Raporda yayımlanacaktır.

Madde 44. 1 — İşbu Genel Bağıt en az iki Bağıtlı Tarafın katılma bildiriminin Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine gelişini izleyecek olan 90 gün sonunda yürürlüğe girecektir.

2 — İşbu Bağıtın yukarıdaki Fıkra uyarınca yürürlüğe girişinden sonra yapılacak her katılma, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine gelişini izleyecek olan 90 günün sonunda başlayarak etkisini gösterecektir. 40. Maddede öngörülen Ek Açıklamalar için de özdeş işlem olacaktır.

Madde 45. 1 — İşbu Genel Bağıtın süresi, yürürlüğe girişinden başlayarak, 5 yıl olacaktır.

2 — Sürenin bitiminde en az 6 ay önce ona son vereceğini bildirmeyen Bağıtlı Devletler için işbu Bağıt 5 er yıllık yeni dönemler için yürürlükte kalacaktır.

3 — Son verme Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine yazılı bir bildiri gönderilerek yapılacak, o da durumu Milletler Cemiyetinin tüm üyeleri ile 43. Maddede sözkonusu üye olmayan Devletlere haber verecektir.

4 — Son verme yalnız bölümsel ya da yeni çekinceler ileri sürmekle sınırlı olabilir.

5 — Bir uyuşmazlığa Taraf olanlardan birinin Genel Bağıta son vermesine karşın, onun süresinin sona erdiği sırada, daha önce girişilmiş olan tüm işlemler, bunlar olağan biçimde sona erinceye dek, sürdürülecektir.

Madde 46. İşbu Genel Bağıtın Milletler Cemiyeti Genel Kurul Başkanı ile Genel Sekreterinin imzasını taşıyan bir örneği Genel Sek-

reterlik Arşivine verilecek; Milletler Cemiyetinin tüm üyeleri ile Milletler Cemiyeti Konseyince gösterilmiş üye bulunmayan Devletlere, metnin aslına uygunluğunu onaylanmış örneği gönderilecektir.

Madde 47. İşbu Genel Bağıt yürürlüğe girdiği günde Milletler Cemiyeti Genel Sekreterince kütüğe yazılacaktır.

Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun
9. Olağan Dönemi Başkanı
HERLUF ZAHTE

Genel Sekreter
ERIC DRUMMOND

* * *

XXX

1935 HABEŞİSTAN SAVAŞI ÜZERİNE TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİ YAPTIRIMLARINA KATILMASI VE 1936 TÜRK - İNGİLİZ AKDENİZ İTTİFAKI

3 Ekim 1935 günü İtalya Habeşistan'a saldırınca, Milletler Cemiyeti Konseyi 5 Ekimde açıkladığı raporunda, İtalya'nın M.C. Yasasını, Kellogg Paktını, 1928 İtalyan-Habeş Andlaşmasını ve Sürekli Adalet Divanı Statüsünü çiğnediğini bildirerek, Mussolini Hükümetinin suçluluğunu göstermişti. Türkiye'nin de o sırada üyesi bulunduğu Konsey, hundan sonra, savaş durumunu ve M.C. Yasasına aykırı davranıldığını kanıtlamak üzere Altılar "Ad hoc" Komitesini kurmuştu. Komitenin, İtalyan'ın Yasanın 12. Maddesini hiçe sayarak savaş açtığını bildiren raporu Konseyce benimsenmişti. Böylece, İtalya'ya karşı 16. Madde uyarınca yaptırımlar uygulanmasına kapı açılmış oluyordu. Bunun üzerine, konu Konseyce Genel Kurula getirilmiş ve orada 10 Ekimde, 50 olumlu, 1 karşıt (İtalya) ve 3 çekimser (Arnavutluk, Avusturya ve Macaristan) oyla şu karar alınmıştı :

"Genel Kurul, 7 Ekim 1935 günü Konseyin yaptığı toplantıda, Konsey üyelerince açıklanan düşünceleri öğrenmiş olmakla, Paktın 16. Maddesi uyarınca M.C. üyelerine düşen yükümlülüğü ve onlardan her birinin almağı öngördüğü önlemler arasında bir eşgüdüm sağlamanın yararını gözönünde tutarak, bu önlemleri incelemek, onların eşgüdümünü kolaylaştırmak ve Konsey ile Genel Kurulun incelemesi gerekli olabilecek tüm durumlar üzerinde onların ilgisini çekmek amacıyla, savaşa Taraf bulunanlar (İtalya ve Habeşistan) dışındaki M.C. üyesi her devletin birer Delegesinden – ki kendileri birer yardımcı da bulundurabilir – oluşacak bir Komite kurulması isteğini açıklar".

Bu karar uyarınca kurulan 50 üyeli Eşgüdüm Komitesi (Comité de Coordination), yaptırım kararlarını hazırlamak ve onların uygulanmasını izlemekle görevli bir alt-Komite (18'ler Komitesi) seçmişti. Türkiye, Genel Kurul kararına katılan bir Devlet olarak Eşgüdüm Komitesinde bulunduğu gibi, ayrıca 18'ler Komitesine de seçilmişti ve İtalya'ya karşı alınan yaptırım kararlarında hiç bir duraksama göstermeyecekti.

Yaptırım kararlarına temel olan Yasanın 16. Maddesinin ilk paragrafı, üyelerin Yasayı çiğneyen devletle tüm ticaret ve parasal ilişkilerini kesmesini ve o devletin yurttaşları ile kendi yurttaşları arasında ilişkileri yasaklamasını gerektiriyordu. 3. paragrafta ise şöyle deniliyordu :

"Cemiyet üyeleri, işbu Madde uyarınca alınacak ekonomik ve parasal önlemlerin uygulanmasında bunlardan doğabilecek zarar ve sakıncaları en düşük düzeyde tutabilmek üzere, birbirlerine karşılıklı destek sağlamağı, Yasayı çiğneyen Devlet tarafından içlerinden birine yöneltilecek her türlü özel önlemlere (special measures) karşı koymak için birbirine yardım etmeği kabul ederler".

Bu son Paragrafın ilk bölümünde, yaptırımlar nedeniyle ekonomik bakımdan zarar görecek Devletlere – ki Türkiye de hunlar arasında idi – yardımcı olunması

öngörülüyordu. İkinci bölümü ise, yaptırımlar nedeniyle İtalya'nın saldırısına (özel önlemine) uğraması olası devletlerin (Akdeniz Devletleri) dayamşma içine girmelerine ve böyle bir olasılığa karşı aralarında ittifaklar yapmalarına temel olacaktı.

Onsekizler Komitesinin hazırladrğı metinlere göre, Eşgüdüm Komitesinin Kararları şunlar olmuştur :

11 Ekimde alınan I sayılı Kararla, üye Devletlerin İtalya'ya silâh ambargosu koyması, Habeşistan için ise bunu serbest bırakması isteniliyordu.

14 Ekimde II Sayılı kararla, parasal önlemler, 15 Ekimde III Sayılı kararla İtalyan mallarının dışalımmm yasaklanması ve IV Sayılı kararla İtalya'ya yapılacak kimi dışsatımlar üzerine ambargo konulması; 19 Ekimde V Sayılı Kararla yaptırımlara katılan Devletler arasında, ekonomik ve parasal bakımdan karşılıklı destek öngörülüyordu. Ayrıca 6 Kasımda, II-A, III-A ve IV-A ve IV-B Kararlarıyla kimi bütünleyici önlemler getirilmişti.

Bu kararlar, üye Devletlerce kendi anayasalarına göre onaylanmasına değin, Öneri (Proposition) adı altında açıklanmıştı.

Tüm kararları benimseyen Türkiye, T. B. M. M. ancak 1 Kasımda yeni çalışma dönemine gireceğinden, o arada uygulama için gerekli önlemleri almağa başlamıştı. Meclis toplanınca da, 13 Kasımda çıkarılan bir yasa ile sözkonusu yaptırım kararların uygulanması konusunda gerekli kararların alınması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir [1]. Bakanlar Kurulunun iki gün sonra kabul ettiği Kararda Eşgüdüm Komitesinin I, II, III, IV ve V Sayılı önerilerinin metinleri var ise de, bunların kimi Ekleri ile, II-A, III-A ve IV-B Önerilerinin metinleri yoktur. Oysa, Dışişleri Bakam Dr. Tevfik Rüştü Aras, Önerilerinin tümünün Türk Hükümetince kabul edilip 1 Kasımdan beri uygulanmakta olduğunu 23 Kasımda Eşgüdüm Komitesi Başkanına bir telgrafla bildirmiştir [2]. Anlaşılan, Bakanlar Kurulu Kararı hazırlandığı sırada ek Önerilerin metinlerinin de konulmasına zaman bulunamamış, bunlar bütünleyici hükümler getirdiğinden, temel beş Önerinin kapsamı içine girer, sayılmıştır.

Biz aşağıda tam metin olarak yalnız Bakanlar Kurulu Kararlarındaki beş Öneriyi vermekle birlikte, her birinin altına koyduğumuz "Not"larla ekli hükümleri de özetlemiş bulunuyoruz [3].

6 Mayıs 1936'da Habeşistan savaşının sona ermesi ve 9 Mayısta İtalya Kıralının Habeşistan İmparatoru ilân edilmesinden sonra, M.C. Genel Kurulu 4 Temmuzda aldığı bir Kararla, Habeşistan oldubittisi önünde hiç değilse, Milletler Cemiyetinin bundan böyle etkinliğini artırma gereğini belirtirken, Eşgüdüm Komitesinin yaptırımlara son verilmesi için gerekli önerileri yapacağını bildirmişti. Nitekim, gene o gün son

[1] 13 Kasım 1935 günlü ve 2844 sayılı Yasa ile 15 Kasım 1935 günlü ve 3/3503 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının metinleri için bak. Düstur, Ter. III, C. 17, S. 5-13.

[2] Dr. Aras'ın bu telgrafı ile Türkiye Hükümetince Eşgüdüm Komitesine gönderilen öbür yazıların Fransızca metinleri için bak. Société des Nations, Journal Officiel, Supp. Spécial No. 151.

[3] Beş öneriyi bütünleyen ek belgelerin Fransızca metinleri için bak. Ibid, No. 150, S. 2-12.

toplantısını yapan Komite, 15 Temmuz 1936'da yaptırımların son bulacağını açıklamıştı [4].

* * *

İtalya'ya karşı Türk - İngiliz İttifakına gelince :

İtalya Habeşistan'a saldırınca, Akdenizde ortaya çıkan gerginlik İngiltere'yi öbür Akdeniz Devletleri Fransa, Yunanistan ve Yugoslavya ile olduğu gibi, Türkiye ile de bir ittifak yapmağa itmişti. İspanya ise buna yanaşmayınca, ittifak yapmayan tek Akdeniz Devleti olmuştu.

M.C. Yasasının 16 Maddesinin 3. Paragrafının son bölümü İngiltere ve Fransa tarafından bu ittifakların yapılmasına hukuksl bir temel olarak yorumlanmış, böylece İngiltere'nin her dört Akdeniz ülkesiyle yaptığı ikili ittifaklar M.C. çerçevesinde alınmış yükümlülükler olarak ortaya konulmuştur.

Yapılan bağıtlar içerik bakımından birer ittifak andlaşması olmakla birlikte, M.C. Yasasının 16. Maddesinden doğan yükümlülüğe dayatıldığından, bunlar İngiltere'nin öteki Devletlere birer Nota ile yazılı önerisi ve ona gene Nota ile verilen kabul yanıtları biçiminde gerçekleştirilmiştir. Parlamentoların onayına gerek görülmemiştir. Anlaşmalar, İtalya'ya karşı yaptırım (Öneri) kararlarını alan M.C. Eşgüdüm Komitesi Başkanına bildirilmekle yetinilmiştir.

Tarihe Akdeniz Anlaşmaları diye geçen bu bağıtların içeriği ilk kez İngiltere ve Fransa arasında 18 Ekim 1935'e saptanmış, metin İngiltere Hükümetince öbür üç Devlete de bildirilmiştir. Türkiye bunu kabul ettiğini, Yunanistan ve Yugoslavya gibi, 21 Aralıkta Fransa'ya bildirdikten sonra, 22 Ocak 1936'da Eşgüdüm Komitesine de duyurmuştur. Ayrıca, İngiltere her dört Anlaşma gerçekleşince, durumu gene 22 Ocakta Komiteye bir Muhtıra ile bildirmiştir.

İtalya'nın yaptırım kararlarına katılan Akdeniz Devletlerine saldırması olasılığı düşünülerek ortaya konulan bu Anlaşmalarda, Akdenizde en güçlü donanma ve üslere sahip İngiltere'nin saldırıya uğrayacak Devletlerin yardımına gelmesi, İngiltere saldırıya uğrayınca da öteki Devletlerin ona yardımcı olması öngörülüyordu.

Aşağıda Türk - İngiliz İttifakı ile ilgili metinler verilmiştir [5]. M.C. Yasası çerçevesine sokulduğu için, bu İttifakın, M.C. Eşgüdüm Komitesine bildirildiği 22 Ocak 1936 gününde yürürlüğe girdiğini kabul etmek yerinde olur.

Habeşistan Savaşının sona ermesi üzerine, yaptırımlar M.C. nce 15 Temmuz 1936 günü kaldırılınca, Akdeniz Anlaşmalarına da, İngiltere'nin 27 Temmuz 1936 günü tek yanlı bir kararıyla, son verilmiştir [6].

* * *

[4] Türk Hükümetinin yaptırımların 15 Temmuzda son bulmasını kabul ettiği, Dışişleri Bakan Vekili Ş. Saracoğlu'nun 14 Temmuz günü M.C. Genel Sekreterine yolladığı bir telgrafla bildirilmesinden sonra, Bakanlar Kurulu da bu yolda bir Karar almıştır. Bak. Resmi Gazete, 18 Temmuz 1936 günü ve 2/4954 sayılı Karar.

[5] Akdeniz Andlaşmalarına ilişkin metinlerin asılları için bak. British White Paper, Dispute between Ethiopia and İtaly, Cmd. 5072 of 1936; ayrıca Société des Nations, Journal Officiel, Supp. Special, No. 150, Différend entre l'Ethiopic et l'İtalie, S. 332-337.

[6] Türk - İngiliz Akdeniz İttifakı konusunda bak. İ. Soysal, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, Türk Tarih Kurumu, Belleten, Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü Özel sayısı, Ankara, 1981.

İTALYA - HABEŞİSTAN SAVAŞI ÜZERİNE MİLLETLER CEMİYETİNİN KURDUĞU EŞGÜDÜM (COORDINATION) KOMİTESİNCE ALINIP TÜRKİYE'NİN KATILDIĞI YAPTIRIM (SANCTION) KARARLARI

I SAYILI ÖNERİ (PROPOSITION) SİLÂHLAR, CEPHANE VE SAVAŞ ARAÇLARI DIŞSATIMI

Cenevre, 11 Ekim 1935

(Metin)

Paktın 16. Maddesi uyarınca kendilerine düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesini Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetlere kolaylaştırmak üzere, aşağıda gösterilen önlemlerin şimdiden kabulü gerekmektedir :

1) Şu sırada Habeşistan'a silâh, cephane ve savaş gereçleri dışsatımını ve transitini yasaklayıcı ya da sınırlandırıcı önlemler uygulamakta olan Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetler, bu önlemleri kaldıracaklardır.

2) Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetler, İtalya'ya ya da onun egemenliği altındaki ülkelere, ilişik çizelgede yazılı silâh, cephane ve savaş gereçlerinin dışsatımı ve reeksportunu ya da transitini gecikmeksizin yasaklayacaklardır.

3) Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetler, İtalya'nın dışındaki bir ülkeye satılan türleri ilişik çizelgede yazılı silâh, cephane ve savaş gereçlerinin doğrudan ya da dolaylı biçimde İtalya'ya ya da onun egemenliği altındaki ülkelere reeksport edilmemesi için gerekli önlemleri alacaklardır.

4) 2. ve 3. Paragraflarda öngörülen önlemler, uygulanmasına geçilmiş olan sözleşmeleri de kapsar.

Her Hükümet, yukarıdaki hükümler uyarınca almış olacağı önlemleri, kısa zamanda, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği aracılığı ile Komiteye bildirmeğe çağrılır.

EK

SİLÂH CEPHANE VE SAVAŞ GEREÇLERİ SAYILAN NESNELERİN ÇİZELGESİ

I. KATEGORİ :

1) Tüfekler, karabinalar ve onların namluları;

2) Her çapta mitralyöz, makineli tüfek, makineli tabanca ve onların namluları;

3) Her çapta top, obüs ve havan topları ile kundakları, namluları ve frenleri;

4) 1. ve 2. fıkrada sayılan silâhlara özgü cephane ve 3. fıkrada yazılı silâhlara özel dolu ve boş mermiler ve bu toplar için hazırlanmış yollama barutu;

5) Dolu ya da boş kumbaralar, bombalar, torpitolar ve torpiller ile bunları atan ya da patlatan araçlar;

6) Savaş arabaları, zırhlı askersel araçlar ve zırhlı trenler.

II. KATEGORİ :

Uçak gemileri ve denizaltılar da kapsam içine girmek üzere, her türlü savaş gemileri;

III. KATEGORİ :

1) Havadan ağır ya da hafif olup montajı yapılmış ya da yapılmamış hava ulaşım araçları [Aéronefs] ile onların pervaneleri, füzolajları, atış turelleri, tekneleri, ampenajları ve iniş takımları;

2) Hava ulaşım araçlarına özel motörler.

IV. KATEGORİ :

630 gramdan daha ağır otomatik revolverler ve tabancalar ile işbu nesnelere özgü cephane;

V. KATEGORİ :

1) III. Kategoride belirlenenler dışında, havadan daha ağır ya da hafif, montajı yapılmış ya da yapılmamış hava ulaşım araçları;

2) Pervaneler, füzolajlar, karenajlar ve iniş takımları;

3) Hava teknelerinin motörleri.

VI. KATEGORİ :

1) Alev saçan ve püskürtücü aletler;

2) Hardal gazı, Lewiside, Mathylarsine de chlorée, Ethylarise de chlorée;

3) Barut ve patlayıcı maddeler.

II SAYILI ÖNERİ
PARASAL ÖNLEMLER
Cenevre, 14 Ekim 1935
(Metin)

Paktın 16. Maddesi uyarınca kendilerine düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesini Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetlere kolaylaştırmak üzere, şimdiden aşağıdaki hükümlerin kabulü gerekir.

Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetler aşağıdaki işlemleri olanaksız kılmak için gereken tüm önlemleri gecikmeksizin alacaklardır :

1) İtalya Hükümetine doğrudan ya da dolaylı ödünç para vermek ve bu Hükümetçe doğrudan ya da dolaylı, İtalya'da ya da başka yerde çıkarılan istikrazlara katılma;

2) İtalyan Hükümetine doğrudan ya da dolaylı her türlü banka kredisi ve başkaca kredi sağlanması ve bu Hükümete doğrudan ya da dolaylı ödünç para vermeyi gerektiren her türlü sözleşmelerin bundan böyle avans, açık kredi ya da başka bir biçimde yerine getirilmesi;

3) İtalya ülkesinde, kamu kuruluşları [Collectivités publiques] ile gerçek ya da tüzel kişiler hesabına doğrudan ya da dolaylı her türlü ödünç ve İtalya'da ya da başka yerlerde bu gibi ödünç vermelere katılma;

4) İtalya ülkesinde yerleşmiş kamu kuruluşları ile gerçek ya da tüzel kişiler hesabına doğrudan ya da dolaylı her türlü banka kredisi ve başkaca krediler ile onlar hesabına doğrudan ya da dolaylı ödünç vermeği öngören her türlü sözleşmelerin, avans, açık kredi ve başka bir biçimde, yerine getirilmesi;

5) İtalya ülkesinde yerleşmiş kamu kuruluşları ile gerçek ya da tüzel kişiler hesabına hisse senetleri çıkarılması ya da sermayeye katılma çağrıları ile İtalya'da ya da başka yerlerde bu gibi senetlere ya da sermaye katılma çağrılarına uyulması;

6) Yukarıda 1-5. fıkralarda öngörülen işlemler ister doğrudan, ister herhangi bir uyrukluğa sahip aracılarca yapılmak istensin, bu işlemleri olanaksız kılmak için, Hükümetler gereken her türlü önlemleri alacaklardır.

Hükümetler, önerilen önlemlerden yeni yasa çıkarılmasını gerekli kılmayanları gecikmeksizin uygulamağa koymak ve öngörülen tüm

önlemlerin de, 31 Ekim 1935 gününden başlamak üzere, uygulanmasını edimsel olarak sağlamak için gerekli tüm tertipleri almağa çağrılırlar. Zorunlu yasaları bu süre içinde sağlayamayacak durumda olan Hükümetlerin bunları hangi günde sağlayabilecekleri konusunda Komiteye, Genel Sekreterlik aracılığı ile, bilgi vermeleri rica edilir.

Her Hükümet yukarıdaki hükümler uyarınca alınacak kararları, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği aracılığı ile, Komiteye en kısa zaman içinde bildirmeğe çağrılır.

[Not : Eşgüdüm Komitesi, parasal önlemleri 39 Devletin almasına karşılık, küçük Devletlerin gecikmesi üzerine, 2 Kasım 1935 günü yeni bir Öneri kararı ile, onları 18 Kasıma dek bunun gereğini yerine getirmeğe çağırmıştır.

[Öte yandan Komite, Kliring Anlaşmaları konusunda 6 Kasım 1935 günü kabul ettiği II/A sayılı Öneride, II sayılı Önerinin 4. fıkrasında öngörülen önlemin etkinliğini sağlamak üzere : İtalya'ya satılan mallar karşılığında İtalyan Kliring hesabına Liret geçirilmesi yolu ile ödeme biçiminin 18 Kasımdan sonra yasaklanması; böylece en geç 18 Kasımda İtalya ile Kliring ve Ödeme anlaşması uygulanmasının askıya alınması; gerekiyorsa İtalya'dan dışalımı yapılmış ya da yapılacak malların henüz ödenmemiş karşılıklarının bir Ulusal Sandığa yatırılması ve tüm bu işlemlerden Eşgüdüm Komitesine bilgi verilmesi istenilmiştir].

III SAYILI ÖNERİ

İTALYAN MALLARININ DIŞALIMININ YASAKLANMASI

Cenevre, 19 Ekim 1935

(Metin)

Paktın 16. Maddesi uyarınca kendilerine düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesini Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetlere kolaylaştırmak üzere, aşağıda gösterilen önlemlerin alınması gerekmektedir :

1) Milletler Cemiyeti üyesi Hükümetler İtalya'dan ya da İtalya egemenliğindeki ülkelerden gelecek altın ve gümüş para ve külçelerden başka tüm malların dışalımını, bunların dışarıya çıkarıldıkları yer neresi olursa olsun, yasaklayacaklardır.

2) İtalya'da ya da İtalya egemenliği altındaki ülkelerde üretilip başka herhangi bir ülkede değişikliğe uğramış tarım ürünleri ve ticaret eşyası ile kısmen İtalya ya da İtalya egemenliğindeki ülkelerde, kısmen de başka ülkelerde imal edilmiş mallar da işbu yasağın kapsamı içinde girecektir. Şu da var ki, söz konusu mallardan İtalya ya da İtalya egemenliğinde bulunan ülkelerden kesinlikle çıkıp da son dışsatım ülkesinden ayrılıncaya dek uğramış bulundukları değişiklik nedeniyle eski değerlerine oranla, %25 ya da daha çok oranda değer kazanmış olanları bu yasağın kapsamı dışında kalacaktır.

3) Uygulanmakta olan sözleşmelerin konusunu oluşturan mallar yasaklamanın dışında tutulmayacaktır.

4) Yasaklamanın uygulanmağa başlandığı sırada yola çıkmış bulunan mallar ise yasak kapsamı dışında bırakılacaktır. Bu hükmün uygulanması konusunda ve kendileri için yönetimsel bir kolaylık olmak üzere, Hükümetler, İtalya'dan taşım için gerekli olağan süreyi gözönünde bulundurarak, malların yasağa bağlı olmağa başlayacağı uygun günü saptayabilirler.

5) İtalya'dan ya da İtalya egemenliği altındaki ülkelerden gelen yolcuların kişisel eşyaları da yasak kapsamının dışında tutulabilir.

Önerilen önlemler konusunda, birlikte ve olanaklı olduğunca, eşzamanda yapılacak bir eylem sağlanmasının önemi bulunduğundan, her Hükümetin bu önlemleri hangi gün uygulamağa hazır olabileceğini en kısa süre içinde ve en geç 28 Ekimde, Genel Sekreterlik aracılığı ile, Komiteye bildirmesi rica olunur.

Alınan yanıtlara göre bu önlemlerin yürürlüğe girişi gününü saptamak üzere Eşgüdüm Komitesi 31 Ekimde toplanacaktır.

[Not : Komitenin III. Önerisine ek olarak :

a) Ödenmesi zamanı gelen krediler konusunda 2 Kasım;

b) Bütünüyle ödenmiş sözleşmelere ilişkin 2 Kasım;

c) Uygulanmakta olan sözleşmelere ilişkin 6 Kasım Kararları ile

d) Kitap, gazete vb. dışalımının yasaklama dışında tutulması konusunda 18'ler Komitesinin 6 Kasımda III-A Sayılı bir Kararı vardır].

IV SAYILI ÖNERİ

İTALYA'YA YAPILACAK KİMİ DIŞSATIMLARA AMBARGO

Cenevre, 19 Ekim 1935

(Metin)

Paktın 16. Maddesi uyarınca kendilerine düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesini M.C. üyesi Hükümetlere kolaylaştırmak üzere, aşağıdaki önlemlerin kabulü gerekir :

1) M.C. üyesi Hükümetler Eşgüdüm Komitesini I. Sayılı Önerisinin 2. Paragrafının kapsamı içine aşağıdaki nesnelerin İtalya'ya ya da İtalya egemenliğindeki ülkelere dışsatımını ya da reeksportunu sokacaklardır. Böylece bu dışsatım ya da reeksportlar da yasaklanmış olacaktır :

a) At, katır, merkep, deve ve öbür taşım hayvanları;

b) Kauçuk;

c) Baksit, alüminyum, alumin (aliminion oksiti), demir cevheri, dökme demir;

Krom, manganez, nikel, titan, tungsten, vanadyom, bunların cevherleri ve demirli bileşimleri (Bunlar gibi, ferro-molibden, ferro-silisyum, ferro-siliko-manganez, ferro-siliko-manganez-aliminium);

Kalay, kalay cevheri.

Yukarıdaki (c) fıkrası, adıgeçen madenlerin tüm ham, arındırılmış biçimleri ile curuf ve bileşimlerini de kapsamı içine alır.

2) M.C. üyesi Hükümetler, (1). Paragrafta adıgeçen nesneler İtalya ve İtalya egemenliği altındaki yerler dışındaki ülkelere satıldığında, bunların doğruca ya da dolaylı biçimde İtalya'ya ve İtalya egemenliğindeki yerlere reeksport edilmemeleri için gerekli önlemleri alacaklardır.

3) 1. ve 2. Paragraflarda öngörülen önlemler yürürlükteki sözleşmelere de uygulanacaktır.

4) Yasağın uygulanmağa başlandığı sırada yola çıkmış olan mallar bu yasağın dışında kalacaktır. İşbu hükmün uygulanması konusunda ve kendileri için yönetimsel bir kolaylık olmak üzere, Hükümetler İtalya'ya ve İtalya egemenliği altındaki yerlere taşım için gerekli olağan süreyi gözönünde tutarak, malların yasak hükmü için girmeğe başlayacağı uygun bir günü saptayabilirler.

Önerilen önlemler konusunda, birlikte ve olanaklı ise eşzamanda bir eylem yapılmasının önemi bulunduğundan, her Hükümetin bu önlemleri hangi günde uygulamağa hazır olabileceğini en kısa bir süre içinde ve en geç 28 Ekim 1935 günü Genel Sekreterlik aracılığı ile Komiteye bildirilmesi rica olunur. Alınacak yanıtlara göre, bu önlemlerin hangi gün yürürlüğe gireceğini saptamak için Eşgüdüm Komitesi 31 Ekimden önce toplanacaktır.

Gerekirse, başkaca ürünlerin de yukarıda öngörülen önlemler çerçevesi içine sokulması konusunda Eşgüdüm Komitesinin ilgisi çekilmiştir. Komite, bu konuda yararlı önlemleri Hükümetlere sunmakla Onsekizler Komitesini görevlendirmiştir.

[Not : IV Sayılı Önergeye ekli olarak :

a) 2 Kasım günlü Komite Kararında, III ve IV Sayılı Önerilerin Hükümetlerin büyük çoğunluğunca benimsediği ve bunları 15 Kasıma dek uygulamaya koyabileceklerinin anlaşıldığı, o nedenle Komitenin uygulama başlangıcı olarak 18 Kasımı saptadığı açıklanmıştır.

b) Onsekizler Komitesinin 6 Kasımda kabul ettiği bir Öneride, İtalya'ya karşı uygulanacak dışsatım ambargosu kapsamına petrol ve petrolden çıkarılan nesneler ile döküm demir, demir, çelikler vb.nin de sokulması ileri sürülmüştür. Ancak Hükümetler arasında bir anlaşmaya varılamadığından bu çok önemli ve etkin Öneri sonuç vermemiştir.

c) 6 Kasım günü IV-B sayılı Öneride – ki Türkiye ve büyük çoğunlukça kabul edilmiştir – ticaretin saptırılmasının [Détournement de Trafic] önlenmesi konusunda Eşgüdüm Komitesinin verdiği görev üzerine 18'ler Komitesince, IV sayılı Önerinin 2. Paragrafında öngörülen dışsatım ambargosunun etkinliğini sağlamak üzere, Hükümetlerce dışarıya satılan malların hileli yollarla, İtalya'ya ve onun egemenliğindeki yerlere geçmesini önleyici denetlemeler yapılması istenilmiştir].

V SAYILI ÖNERİ

YARDIMLAŞMANIN DÜZENLENMESİ

Cenevre, 19 Ekim 1935

(Metin)

Eşgüdüm Komitesi, Paktın 16. Maddesi uyarınca alınacak ekonomik ve parasal önlemlerin uygulanmasında M.C. üyelerinin birbirine,

karşılıklı olarak, yardım etmeği kararlaştırmış olmalarına ilişkin sözkonusu Maddenin 3. Paragrafı gereğince kendilerine düşen yükümler konusunda tüm Hükümetlerin ilgisini özellikle çeker.

I. Bu yükümleri yürürlüğe koymak üzere, M.C. üyesi Hükümetler :

a) 16. Maddenin uygulanması için alınacak önlemlerden hiç birinin yaptırımlara katılan herhangi bir ülkeyi, öbür katılan ülkelerin İtalya ile yapmış oldukları ticaret anlaşmalarında en çok gözetilen ulus kuralının sağladığı çıkarlardan yoksun bırakmaması için, gecikmeksizin gerekli önlemleri alacaklardır.

b) Her biri kendi ülkesinin duyduğu gereksinim sınırları içinde, İtalya'dan yapılan dışalım yine ortak Devletlerin benzeri ürünlerini satınalmak için uygun önlemleri alacaklardır.

c) Mal satışlarını artırmak, böylece yaptırımların uygulanması sonucu İtalya'daki pazarın yitirilmesinin zararını karşılamak üzere, zarara uğramış her hangi bir katılan Devletle, ekonomik yaptırımlar uygulanmağa konulur konulmaz, görüşmelere girişmeği kabul ederler.

d) Sözkonusu ürünler bakımından onlar bir zarara uğramış değilse ve bu ürünler için (b) ve (c) fıkraları uyarınca, öncelik tanınmış bulunuyorsa, en çok gözetilen ulus kuralının uygulanmasını istemekten kıçanacaklardır.

II. Bu amaçla, Hükümetler – eğer gerekli ise 18'ler Komitesinin yardımı ile – ortadaki yükümlülüklerinin sınırları içinde ve Eşgüdüm Komitesi Hukuk Alt-Komitenin aşağıdaki (Ek) görüşünü gözönünde tutarak, şu önlemleri kabul etmek olanağını özellikle inceleyeceklerdir :

1) Yaptırımların uygulanması sonucu olarak İtalya'daki pazarı yitirmiş ülkeler yararına bu ülkelerden dışsatımı uygun önlemlerle artırmak;

2) Bu artışı kolaylaştırmak amacı ile, karşılıklı yardım yükümlülüklerini ve M.C. üyesi olup yaptırımlara katılmayan kimi devletler ticaretinin bu yaptırımların uygulanmasından sağlayabileceği çıkarları gözönünde tutarak, o ülkelerden yapılan dışalımı uygun görülecek tüm önlemlerle ve hakça bir oranda indirmek;

3) İtalyan pazarına mal satıcısı olup yaptırımların uygulanması sonucu zarar edecek kuruluşlar ile bu malların normal olarak dışalımını yapan kuruluşlar arasında ticaret alışverişini, ellerindeki tüm olanaklarla, kolaylaştırmak;

4) Yaptırımların uygulanması sonucu İtalya'daki pazarın yitirilmesinden doğan zararı karşılamak üzere, mal satışı için uluslararası bir düzenin [système] kurulmasına genel olarak katılmak.

Ayrıca bu Devletler, ticaret alanındaki önlemlerin yeterince uluslararası bir yardımlaşma sağlayamaması durumunda, bu önlemlere eklenmek üzere, parasal ve başkaca önlemler alınması olanağını, özdeş koşullar içinde, inceleyeceklerdir.

III. Eşgüdüm Komitesi, İşbu Önerinin, ikinci kesimin başında öngörülen yardımı, gerektiğinde, ilgili Hükümetlere sağlanmasını 18'ler Komitesinden rica eder.

[Not : V. Öneriye, Hukuk Alt-Komitesinin "en çok gözetilen ulus kuralı"na ilişkin bir Raporu ekli bulunmaktadır.]

* * *

1936 TÜRK - İNGİLİZ AKDENİZ İTTİFAKINA İLİŞKİN BELGELER

I

İNGİLTERE İLE FRANSA'NIN ÜZERİNDE GÖRÜŞ BİRLİĞİNE VARDIĞI AKDENİZ ANLAŞMALARINA İLİŞKİN BİLDİRİ

Paris, 18 Ekim 1935

(Metin)

Milletler Cemiyeti Yasasının 16. Maddesinin 3. Fıkrası uyarınca ekonomik ve parasal önlemlere [yaptırımlara] katılan üye Devletlerden biri, Yasaya aykırı davranan Devletin [İtalya sözkonusu] askersel nitelikteki bir eylemi ile karşılaşırsa, askersel durumları ya da cografî konumları nedeniyle, ortaya çıkacak durum ile en yakından ilgili Cemiyet üyelerinin [İngiltere, Fransa, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İspanya] Yasanın bu hükmünden doğan yükümlülükleri, saldırıya uğrayan Devlete, kara, hava ve deniz kuvvetleriyle, sınırsız bir yardımı gerektirmektedir.

* * *

II

İNGİLTERE DIŞİŞLERİ BAKANI A. EDEN'İN EŞGÜDÜM KOMİTESİ BAŞKANINA SUNDUĞU MUHTIRA

(Memorandum)

Cenevre, 22 Ocak 1935

(Metin)

1. 14 Ekim 1935'de, Eşgüdüm Komitesi, Yasanın 16. Maddesi uyarınca alınacak önlemlere ilişkin herhangi bir önerinin, onu bozan bir Devlet tarafından içlerinden birine yöneltilecek özel bir önleme karşı o Devletin koyabilmesi için, Cemiyet üyelerinin, başkaca yükümlerin yanı sıra, birbirlerine yardımda bulunma yükümlülüğünün sözkonusu Maddenin 3. Paragrafına dayandığı yolunda bir Demeç yayımlamıştı.

2. Eşgüdüm Komitesi, böyle davranmakla yalnızca Yasanın hükümlerini anımsatmış oluyordu. Şu da var ki, Yasayı bozan Devletin 16. Madde uyarınca ekonomik ve parasal önlemlere katılan bir Cemiyet üyesine karşı askersel bir eyleme girişmesi durumunda, sözkonusu ilkenin uygulanmasının, bu ilke genel nitelikte olsa bile, askersel durumları ya da coğrafya bakımından konumları nedeniyle, en çok ve doğrudan ilgili Cemiyet Üyeleri arasında özel bir işbirliği gerektirir. Öyleyse, yardımları özellikle istenen Devletlerin somut bir yardımda bulunmağa hazır olup olmadıklarını, hazır iseler, bu yardımın gerçek niteliğinin ne olabileceğini belirlemek sözkonusudur. Birleşik Krallık Majesteleri Hükümeti, İtalya tarafından Birleşik Krallığa askersel nitelikte özel önlemler alınması durumunda, Fransız, Yunan, Türk ve Yugoslav Hükümetinin, zorunluk duyulunca, ona yardım etmeğe hazır olup olmadıklarını ve bu yardımı yapmak olanağına sahip bulunup bulunmadıklarını öğrenmek ister.

3. Majesteleri Hükümeti, kendisi gibi, 16. Maddenin 3. Paragrafının, yukarıda belirtildiği üzere, yükümlülükler getirdiği biçimde yorumlayıp yorumlamadığını Fransız Hükümetinden sormağı kararlaştırmıştır.

4. Bu nokta 14 Ekimde Fransız Hükümetine sorulunca, Fransız Hükümeti görüşünü şu sözlü yanıtla açıklamıştır :

"İngiliz Hükümetinin, Milletler Cemiyeti Üyeleri arasında 16. Maddede öngörülen destek konusunda Fransız Hükümetinin onun yorumuna katılıp katılmadığı yolundaki sorusunu Başbakan ve Dışişleri Bakanı olumlu biçimde yanıtlamaktadır. Fransız Hükümeti, kuşkusuz 16. Maddeyi, Yasayı bozan bir Devlet tarafından saldırıya uğrayacak Milletler Cemiyetinin her üyesine, eğer bu saldırı, uygulanmağa konulması birlikte kararlaştırılan o Maddenin uygulama önlemleri sonucu ortaya çıkmışsa, tam bir dayanışma gösterilmesini gerektirdiği yolunda yorumlanmaktadır".

5. Genel bir ilkenin bu tanımı, Majesteleri Hükümetince tatmin edici görülmüştü. Ancak, onun bugünkü uyuşmazlığa edimsel olarak uygulanmasıyla ilgili kimi noktaların daha çok açıklığa kavuşturulması gerekiyordu. İki Hükümet arasında yeni görüşmeler yapıldı. 18 Ekimde Fransız Hükümet Majesteleri Hükümetine, yazılı olarak, şu açıklamayı sundu :

"Kuşkusuz Fransız Hükümeti, 16. Maddenin uygulanması için alınan önlemler yüzünden, Yasayı bozan Devletin saldırısına uğrayabilecek Milletler Cemiyeti Üyelerinden bir Devlet yararına öngörülen yükümlülüğü, kara, hava ve denizde, askersel yardım bakımından, sınırsız bir eylem için dayanışma olarak yorumlamaktadır.

"Mösyü Laval [Başbakan ve Dışişleri Bakanı], bunu bütünleyici bir gösterge olmak üzere, sözkonusu yükümlülüğü, doğal olarak, 16. Maddenin, onun sınırları içinde, uygulanmasından doğan önlemlerin bir sonucu olarak anladığına değinmek fırsatını daha önce bulmuştu.

"İngiltere Hükümetinin de bu görüşü paylaşmakta olduğu görülmektedir. Çünkü, İtalya'ya karşı, Fransa ile tam bir anlaşma içinde, Milletler Cemiyetince alınan ya da alınacak kararlara uygun düşmeyecek hiç bir önleme başvurmayacağı yolunda Fransız Hükümetine güvence vermiştir.

"Bu güvenceye dayanan – ki onun sağlamlığından zaten hiç bir zaman kuşkuya düşmemiştir – Fransız Hükümeti, İngiliz Büyükelçisinin son kez bildirdiği üzere, İtalya'nın İngiltere'ye karşı, onun Milletler Cemiyetince Fransa'nın da desteklediği uluslararası bir eylemde işbirliği yüzünden, olası bir saldırıya geçmesi durumunda, Fransa'nın İngiltere'ye desteğini şimdiden ve iki Hükümetin üzerinde anlaşmış bulundukları Yasanın 16. Maddesinden doğan yükümlülüğün tam anlamayla, sağlandığını, en açık ve seçik olarak, doğrulamakta şimdi daha da rahatlık duymaktadır".

Böylece iki Hükümet arasında anlaşma gerçekleştirilmiştir.

6. Bununla birlikte, yukarıda özetlenen görüşmelerin kapsamı ve ayrıntıları, ayrıca bu görüşmelerin doğal olarak gerektirdiği iki ülke kara ve hava kuvvetleri kurmayları arasındaki temaslar konusunda başka bir noktanın da aydınlığa kavuşmasında yarar vardır.

7. Fransız ve İngiliz Kurmayları arasında bu temasların yapılmış olması kimi çevrelerde, görüşmelerin yalnız Yasanın 16. Maddesinin uygulanması dolayısıyla Akdeniz'deki durumu değil, Fransa'nın doğu sınırını da ilgilendirdiği tahminlerine neden olmuştur. Majesteleri Hükümeti, bu fırsatla, böyle bir tahminin gerçeğe uymadığını açıklamak ister. Kurmaylar arasındaki temaslar yalnızca bugünkü uyuşmazlıkta yaptırımlar uygulanması sonucu Akdeniz'de ortaya çıkabilecek savaş durumunda girişilecek toplu eylemle ilgili olmuştur. Kurmaylar hiç bir zaman başka olasılık üzerinde durmamıştır.

8. Fransız Hükümetiyle yapılan bu görüşmeler sonucu, Majesteleri Hükümeti Aralık ayı başında, Yunan, Türk ve Yugoslav Hükümetleri katında da özdeş soruşturmalarda bulunmuştur. Bu üç Hükümet, aralarında danışmalar yaptıktan sonra, 16. Maddenin uygulanmasıyla alınacak önlemler sonucu, Yasa gereğince kendilerine düşen tüm yükümleri gereğince yerine getirmeğe hazır olduklarını hiç bir kuşkuya yer vermeyen bir anlatımla bildirmişlerdir.

9. Üç Hükümetin, onlara Majesteleri Hükümetince sorulan sorular ve bunlara yanıt olmak üzere verilen güvenceler konusunda Fransız Hükümetine bilgi sunduklarını, ayrıca Fransız Hükümetinin, Fransız ve İngiliz kurmayları arasında son zamanlarda temaslar yapıldığını İtalyan Hükümetine bildirdiğini sanıyoruz. Bundan başka, Ankara, Atina ve Belgrad'da, sorulan sorular üzerine, Majesteleri Hükümetine verilen güvencelerden bu üç Hükümetçe İtalyan Hükümetine bilgi verilmiş olduğunu biliyoruz.

10. Türk Hükümeti, daha sonra, bir karşılık olmak üzere, Majesteleri Hükümetinden özdeş nitelikte güvenceler istemiş olup o da bunları vermiştir. Bu yolda bir istem Yugoslav Hükümetince yapılınca, ona ve Yunan Hükümetine de, bu hükümetler katındaki Majesteleri temsilcilerince, özdeş güvenceler verilmiştir.

* * *

III

DIŞİŞLERİ BAKANI DR. TEVFİK RÜŞTÜ ARAS'IN M. C. EŞGÜDÜM KOMİTESİ BAŞKANINA MEKTUBU

Cenevre, 22 Ocak 1936

(Metin)

İngiliz Hükümetinin Komite üyelerine nota ile verdiği bilgileri, Türkiye bakımından, Hükümetim adına doğrulamakla onur duyarım. Türk Hükümeti, İngiliz Hükümetinin sorusuna karşılık, Balkan Müttefikleriyle anlaşma içinde, öngörülen durumda Yasa gereğince kabul ettiği yükümlülükleri yerine getireceği yanıtını vermiştir. Bu yanıt, nezaket gereği, Fransız Hükümetine de duyurulmuştur. Ayrıca İtalyan Hükümetine de bilgi verilmiştir. Türk Hükümeti, bunun üzerine, İngiliz Hükümetinden, kendi verdiği güvencelerin karşılıklı olduğunu bildirmesini istemiş, o da bunu resmen doğrulamıştır.

* * *

XXXI

1936 MONTREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ

Türk Boğazlarından geçiş rejimini ve Boğazlar bölgesinin güvenliği işini düzenleyen bu Sözleşme[1] 1923'de Lozan Andlaşmasıyla birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesinin yerine geçmiştir. Sözleşme eskisine oranla, Türkiye'nin güvenliğine ve onun egemenlik haklarına çok daha uygun olduğu gibi, savaş gemilerinin geçiş rejimi bakımından Karadenizde kıyısı bulunan Devletlerin (Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan) önceliğe sahip hakları ile öbür Devletlere tanınan sınırlı haklar arasında daha iyi bir denge de kurmuştur. Böyle olduğu içindir ki, Montreux Sözleşmesi, değişikliğe bile uğramadan, bugüne değin yürürlükte kalabilmiştir.

Türkiye'nin, o sırada Almanya ve İtalya'nın davranışlarının tersine, herhangi bir oldubitti ya da kuvvet kullanma yoluna sapmadan, görüşmelerle ve hukuksal biçimde bu sonucu elde etmesi şöyle olmuştur :

Yeni Türkiye, 1923'de Lozan'da, Boğazlar Bölgesinin silâhtan arındırılmasını ve Boğazlardan geçişin denetlenmesi işinin Uluslararası Boğazlar Komisyonuna bırakılmasını, o günkü koşullar içinde başka çare bulunmadığı ve Milletler Cemiyetinin dünyada barış ve güvenliği sağlıyabileceği umudu ile, kabul etmek zorunda kalmıştı. Oysa, Milletler Cemiyeti, kendisinden beklenen etkinliği gösteremeyecekti. Türkiye, Mussolini İtalyası'nın Doğu Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki emellerinden ötedenberi çekiniyordu. Bu arada, Boğazlar gibi yaşamsal önemdeki bir bölgenin savunma olanağından yoksun kalmasından büyük kaygı duyuyordu. Konuyu ilk kez 1933 Mayısında Londra Silâhsızlanma konferansında ortaya atan Türkiye, daha sonra katıldığı uluslararası toplantılarda da, Boğazlar Sözleşmesinin değişmesi gerektiğini ileri sürmekten geri kalmamıştı.

İtalya 1935 Habeşistan'a saldırmış, bu arada Oniki Adayı silâhlandırmağa başlamıştı. Arkasından, Almanya Ren Bölgesini yeniden askerselleştirmiş ve Lokarno Güvenlik Anlaşmalarına son vermişti. Böylece Avrupadaki siyasal konjoktür gergin bir duruma girince Türkiye, Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesine uygun zamanın geldiğine inanmıştı. Atatürk "Avrupa durumu böyle bir girişim için elverişlidir. Bu işi kesinlikle başaracağız" demişti[2].

Gerçekçen, o sırada Sovyetler Birliği, Türkiye ile dostluk ve dayanışma içinde idi; Balkan Paktı yapılmış olduğundan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya da Türkiye'ye destek olacaklardı; Bulgaristan, Türkiye'nin Boğazları sıkı biçimde denetimi altında tutmasını istememekle birlikte, Türk girişiminin kendisinin de Neuilly

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 31 Temmuz 1936 günü, 3056 sayılı Yasa ile onaylanan bu Sözleşmenin Fransızca aslı ve Türkçe yasal çevirisi için bak. Düstur, Ter. III, C. 17, S. 1455 (665); ayrıca bak. 173 LONTS, 213, Reg. No. 4015.

[2] Montreux Konferansının hazırlanması konusunda bak. İsmail Soysal, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937), Türk Tarih Kurumu, Belleten, Atatürk Özel Sayısı, XLV, 177, S. 95-155.

Andlaşmasının silâhtan arındırma ile ilgili hükümlerinin değiştirmesine yol açabileceğini umduğundan sesini çıkarmayacaktı; Fransa, her ne kadar Barış Andlaşmalarına dokunulmasına karşı idi ise de, 1935 Andlaşmasiyle Sovyetler Birliği ile dostluk ve ittifak bağları kurmuştu, Sovyetlerin istediği bir değişmeye karşı koymak istemezdi; İtalya'nın Akdenizdeki emellerini bilen İngiltere'nin de Türk girişimini önlemesi düşünülemezdi; Japonya ise, Asya'da genişleme çabası içinde idi, Avrupa konularına ilgisiz bulunuyordu. Bu durumda, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin imzacılarından, onun değiştirilmesi amacını güden bir konferansa katılmak istemeyecek tek Devlet İtalya kalıyordu. Zaten İtalya, Habeşistan savaşı nedeniyle, kendisine Milletler Cemiyeti kararları çerçevesinde uygulanan yaptırım önlemlerine Türkiye'nin de katılmasını düşmanca bir eylem olarak görmüştü.

* * *

Türk Hükûmeti, İngiltere'ye haber verdikten ve Sovyetler Birliği ile sıkı danışmalarda bulunduktan sonra, 11 Nisan 1936 günü Lozan Boğazlar Sözleşmesinin imzacısı İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile, Lozan'da görüşmelere katılmakla birlikte onu onaylamayan Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'ya özdeş birer Muhtıra vererek, yeni bir Boğazlar Rejimini ortaya koymak üzere bir Konferans toplanmasını istemişti. Türk Hükûmeti, siyasal koşulların değişmiş olması, hükümlerin de değişmesini gerektirir, anlamına gelen "Rebus sic stantibus" hukuk ilkesine dayandırdığı bu Muhtırasında özellikle şunları ileri sürüyordu :

"Türkiye, 1923'de Lozan'da, geçiş serbestliği ve silâhtan arındırılma ile ilgili hükümleri içeren Boğazlar Sözleşmesini imzaya razı olduğu zaman, Avrupa'nın genel durumu, siyasal ve askersel bakımlardan, bugünkünden büsbütün başka bir görünüm içindeydi.

"Kara, deniz ve hava kuvvetleri o zaman çok daha az korkulacak nitelikte idi. Genel eğilim de silâhların azaltılması yönünde idi. Türkiye, Boğazlar Sözleşmesinin sınırlayıcı hükümlerini, Milletler Cemiyeti yasasının 10. Maddesinin güvencesine ek olarak, imzacı Devletlerin ve özellikle dört Büyük Devletin [İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya], bir tehdit karşısında, Boğazların savunmasına birlikte ve Milletler Cemiyeti Konseyince bu konuda kararlaştırılacak tüm araçlar ile, katılma yükümünü içeren Sözleşmenin 18. Maddesinin güvencesini gözönünde tutarak kabul etmişti.

"O zamandan beri, Karadenizde durum her bakımdan güven verici bir barış havası içine girmiş, buna karşılık Akdeniz'de yavaş yavaş bir kararsızlık doğmuştur. Deniz Konferanslarında silâhlanmaya doğru bir gelişme başgöstermiştir. Gemi tezgâhları, yakında denizlere şimdiye dek erişilmemiş güçte savaş gemileri çıkaracaktır. Hava Kuvvetleri baş döndürücü bir ölçüde güçlenmekte, kıtalar ve adalardaki tahkimat durmadan artmaktadır.

"En yetkili Devletler bir uyuşmazlık tehlikesinin varlığım açıklarken, Türkiye, bu kuşku verici güvensizliğin hiçbir önlemine sahip olmaksızın, en zayıf noktasmdan en büyük tehlikelerle karşılaşmakta bulunmuştur.

"Boğazların güvenliğinin artık gerçek bir garanti ile sağlanmış bulunduğu söylenemez. Türkiye'den de, bu güvence ödevinin yerine getirilmemesi gibi tehlikeli bir olasılığa karşı ilgisiz kalması beklenemez.

"Bu düşüncelere şunu da eklemek gerekir ki, Lozan Boğazlar Sözleşmesi yalnız barış durumunu ve Türkiye'nin tarafsız ya da savaşan durumda bulunduğu bir savaşı

öngörmekte olup özel ve genel bir savaş tehdidi olasılığını sözkonusu etmediğinden, Türkiye'nin o durumda kendi meşru savunmasını sağlama çareleri aramasına olanak vermemektedir. Oysa, bugün iyice kanıtlanmıştır ki, savaş ansızın ve hiçbir formalite olmadan ortaya çıkacağından, dış tehlikenin en nazik aşaması asıl bu tehdittir. Böyle bir eksiklik, öngörülen garantilerin değerleri ne olursa olsun, onların etkinliğini başlı başına yokedebilir.

"Türk Hükûmeti son 10 yıl içinde ortaya çıkan pek çok durum ve koşullarda, tüm Devletlerce övülen bir uzlaşma, yükümlülüklerine saygı, barış idealine içtenlikle bağlılık göstermiştir. Türkiye, başkalarına her zaman sağladığı güvenliği kendisi için de istemek hakkına sahiptir.

"Lozan Andlaşmasını imza edenlerin istekleri dışında olarak doğan durum ve koşullar, gerçekten iyiniyetle ortaya konulmuş hükümleri işlemez bir duruma getirmiştir; böylece sözkonusu sorun Türkiye'nin varlığı ve tüm ülkesinin güvenliği sorunu olduğu içindir ki, Cumhuriyet Hükûmetinin, durum ve koşulların gerektirdiği önlemleri alarak, ulusu önünde kendisine düşen sorumluluğu üstlenmek zorunluğunu duyması olasılığı vardır.

"Yukarıda açıklanan düşünceleri gözönünde bulundurarak, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin dört Büyük Devletin ortak güvencesine ilişkin 18. Maddesi hükümlerinin kuşkulu ve işlemez bir duruma geldiğini ve ülkesine yöneltilmiş dış tehlikeye karşı bu hükümlerin Türkiye'yi artık gerçek biçimde koruyamayacağını haklı olarak düşünen Cumhuriyet Hükûmeti, ülkesinin saldırıdan korunmasını sağlayacak güvenlik koşulları içinde ve Akdeniz ile Karadeniz arasında ticaret ulaşımının her zaman gelişmesine yararlı en liberal bir düşünce ile, Boğazlar rejimini düzenlemeği amaçlayan anlaşmaların yakın bir zamanda yapılması için görüşmelere başlamağa hazır olduğunu, Boğazlar Sözleşmesi görüşmelerine katılmış olan Devletlere bildirmekle onur duyar".

* * *

Konferansta Türkiye Delegasyonu, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlığında, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Paris Büyükelçisi Suad Davaz, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Numan Menemencioğlu, Genel Kurmay İkinci Başkanı Korg. Asım Gündüz, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti katındaki Sürekli Delegesi ve Sivas Milletvekili Necmettin Sadak'tan oluşuyordu. Ayrıca on biri diplomat, yedisi yüksek rütbeli asker, ikisi uzman yüksek memur, dördü enformasyon işleriyle görevli olmak üzere, 24 yardımcı bulunuyordu.

Montreux Konferansı, İtalya dışında, ilgili 9 Devletin katılmasiyle, 22 Haziran dan 22 Temmuza dek bir ay sürmüş ve yeni Sözleşmenin imzalanmasıyla sona ermiştir[3].

Sözleşme, 26. Maddesi uyarınca Türkiye'ninkiyle birlikte, en az altı onay belgesinin Paris'te Fransız Hükûmetine sunulması işleminin yerine getirilmesi üzerine,

[3] Konferansın toplanması için Türkiye'nin ilgili 9 Devlete sunduğu Muhtıranın ve ona verilen yanıtların, ayrıca Montreux Konferansında ileri sürülen tasarıların metinleri, Konferansın açık oturumlarının tutanakları ile tüm görüşmelerin tutanak özetleri için şu yayınlara bak.: Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin dış politikasında 50 yıl, Montreux ve Savaş öncesi yılları (1935-1939), Ankara, 1973; Montreux Konferansı Alenî Celselerinin zabıtları, Akşam matbaası, İstanbul 1936; Feridun Cemal Erkin, Türk - Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi (ve bunun Fransızcası) Ankara, 1968 – ki bu yapıtın sonunda Boğazlar sorununa ilişkin Türkçe ve yabancı dilden kaynaklar

9 Kasım 1936 günü yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, Türkiye, Sözleşmeye Ekli Protokolün 2. Maddesi uyarınca, 15 Ağustos 1936 gününde Boğazlardan yeni geçiş rejimini uygulamağa başlamıştır.

Japonya'nın Sözleşmeyi kabul biçimi bir az değişik olmuştur. Çünkü, Japonya Sözleşmenin imzacıları içinde o sırada Milletler Cemiyeti üyesi bulunmayan tek Devletti. O nedenle, Sözleşme (özellikle 19. ve 25. Maddeler) uyarınca, Milletler Cemiyeti çerçevesinde Japonya'nın bir yükümlülük ile karşılaşmaması için, kendisini serbest tutacak bir çekinceyi Sözleşme metninin altına koydurmuştu. Bu çekince kalmakla birlikte, Japonya 19 Nisan 1937 günü Sözleşme için onayını bildirmiş, böylece ek Protokolü imzaladığı sıradaki "ad referendum" durumu sona ermiştir.

Sözleşme, 27. Maddesine göre, Lozan Barış Andlaşmasını imza eden herhangi bir Devletin – ki yalnızca İtalya sözkonusu idi – katılmasına açık tutulmuştu. İtalya da Sözleşmeye 2 Mayıs 1938 günü katılınca, Bağıtlı Devletlerin sayısı 10 olmuştur.

Şu da var ki, 2. Dünya Savaşından sonra Japonya ile, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Müttefiklerin, 8 Eylül 1951'de San Fransisko'da imzaladığı Barış Andlaşmasının 8. Maddesi uyarınca, Japonya Montreux Boğazlar Sözleşmesini imzalayan bir Devlet olmasından ve 24 Temmuz 1923'de Lozan'da Türkiye ile imzalanan Barış Andlaşmasının 16. Maddesinden (Türkiye'nin bıraktığı topraklar) doğabilecek tüm hak ve çıkarlardan vazgeçmiştir [4].

Sözleşme, 1. Maddesiyle, Boğazlarda denizden geçiş ve gidiş-geliş serbestliği ilkesini ortaya koyup bunun öbür hükümlerle düzenlendiğini belirttikten sonra, I. Kesimde Ticaret gemilerinin geçiş rejimi (geçişin biçimi, klavuz almanın isteğe bağlı olması,

* * *

---

da verilmiştir; Konferans tutanaklarını içeren Fransızca "Compte – Rendu des Séances plenières et Procès - Verbal des Déliberations du Comité Technique de la Conférence de Montreux, Actes de la Conférence de Montreux concernant le régime des Détroits (22 Juin - 20 Juillet 1936), Montreux 1936; bu Fransızca yayının Türkçe çevirisi için bak. Montreux Boğazlar Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Prof. Seha Meray - Osman Olcay, Ankara, 1976.

[4] San Fransisco Andlaşmasının Japonya'nın Montreux Sözleşmesi karşısındaki durumuna ilişkin bu hükmünün nasıl yorumlanması gerekir? Japonya, imzacı bulunmaktan doğan haklarını yitirmekle, Sözleşmeye taraf olmaktan çıkmış mıdır? Bu nokta açık olmamakla birlikte, şunları belirtmekte yarar vardır : Boğazlardan geçiş rejimi bakımından Japon gemileri, Karadenizde kıyısı bulunmayan Sözleşmenin imzacısı olsun olmasın, tüm öbür Devletler (İngiltere, Fransa, ABD, Almanya, Çekoslovakya, Mısır vb.) durumunda idi, gene de öyledir. Japonya'nın yitirdiği haklar bugün için şunlar olabilir : a) Boğazlardan geçebilecek yabancı savaş gemilerinden Bağıtlı Devletlere verilmesi gereken ön bildiri ve geçişlerle ilgili raporu almak (Md. 24); b) Sözleşmede değişiklik yapılması ya da ona son verilmesi için Bağıtlı Devletlerin girişimde bulunabilme ve yeni bir konferansa katılabilme hakkı (Md. 29); c) Belirli iki Japon okul gemisinin Boğazlardaki limanları ziyaretlerinde tonajlarının hesabındaki kuraldışılık (Ek. III), (ki bu gemiler artık yok olduğundan böyle bir hak kalmamıştır). Bu kısaltmalar dışında Japonya Montreux Söleşmesinin taraflarından biridir.

sağlık kontrolü, savaşta Türkiye savaşan durumda değilse, geçiş serbestliği, savaşan durumda ya da yakın bir savaş tehlikesi içinde ise, ancak düşman olmayanların geçebileceği) düzenlenmektedir.

II. Kesimde, savaş gemilerinin barışta ve savaşta geçiş rejimi, Karadenizde kıyısı bulunan Devletler ile bulunmayanlara göre değişiklik göstermek üzere, düzenlenmiştir. Kıyısı olanların gemilerinin, 15.000 tonluktan çok da olsa, barışta – önceden haber vermek üzere – geçmesi, denizaltıların da su üstünden olmak koşulu ile gidip gelmesi öngörülmekte; genel olarak Boğazlarda transit durumdaki yabancı gemilere ilişkin tonaj sınırlamaları ve başkaca koşullar belirtilmekte; Karadenizde kıyısı olmayan Devletlerin barışta bu Denizde en çok 30.000 ton savaş gemisi bulundurabileceği; bunun belirli koşullarda 45.000 tona çıkabileceği, ayrıca insancıl amaçlarla en çok 8.000 ton daha artırılabileceği ve, ne amaçla olursa olsun, bu gemilerin Karadenizde 21 günden fazla kalamayacağı açıklanmaktadır. Ayrıca, Boğazlar bölgesindeki limanlara nezaket ziyareti yapacak savaş gemilerine ilişkin hükümler konulmuştur [5].

Türkiye'nin katılmadığı bir savaşta, savaşanların savaş gemilerinin geçişi ise yasaklanmıştır. Bu yasağa iki kuraldışılık getirilmektedir.: Birincisi, Milletler Cemiyeti Yasası çerçevesinde bir Devlete karşı yaptırımlar uygulanması durumu; ikincisi de gene bu Yasa çerçevesinde yapılıp Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardım Andlaşması (o sırada Balkan Devletleriyle Türkiye'nin yaptığı 1934 Paktı sözkonusuydu) gereği olarak saldırıya uğrayan bir Devlete yardım durumlarıdır (Md. 19 ve 25). Kuşkusuz, Milletler Cemiyeti, Balkan Paktı ve 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı tarihe karıştıktan sonra bu maddelerin sözkonusu hükümleri varoluş nedenini yitirmiştir.

Eğer savaş zamanında Türkiye de savaşan ise ya da Türkiye kendisini yakın bir savaş tehdidi altında görüyorsa, yabancı savaş gemilerinin geçişini Türk Hükûmeti istediği gibi düzenleyecektir (Md. 20 ve 21). İlk kez Montreux Sözleşmesinin ortaya koyduğu "yakın bir tehlike" olasılığına ilişkin bu hüküm Türkiye için ek bir güvence olmuştur.

III. Kesim uçakların geçişine ilişkin tek Maddeden (Me. 23) oluşmaktadır. Buna göre, sivil uçakların gerek Akdeniz ile Karadeniz arasında, gerek Avrupa ile Asya arasında yasak bölgeler dışındaki yollarını ve geçiş koşullarını Türk Hükûmeti düzenleyecektir [6]. (Uçakların bu geçiş yolları ile yasak bölgeleri gösteren ve her yıl Dışişleri Bakanlığınca tüm Devletlere dağıtılan Boğazlardan geçişlerle ilgili Yıllık Raporun içindeki harita Kitabımızın sonuna konulmuştur).

---

[5] Bu konuda, 22 Haziran 1966 ve 6/6639 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Yönetmeliğin Fransızcası, Boğazlardan geçiş ile ilgili Yıllık Raporlar (Rapport Annuel) içinde bulunmaktadır. Başlığı "Türkiye Cumhuriyeti limanlarını, hava üslerini ve hava alanlarını ziyaret edecek ya da karasularında harekât yapacak olan yabancı deniz ve hava kuvvetlerinin uyması gereken hususlara ilişkin yönetmelik"tir.

[6] Türkiye üzerinden uçacak yabancı sivil ve askersel uçaklar konusunda bugün yürürlükte olan Yönetmeliğin Fransızca çevirisi, Dışişleri Bakanlığınca, 21 Şubat

IV. Kesim "Genel Hükümler" başlığı ile, Türkiye'nin 1923 Lozan Sözleşmesiyle kurulan Uluslararası Boğazlar Komisyonunun yetki ve görevlerini üstlenmesine ilişkindir.

V. Kesimdeki "Son Hükümler" ile Sözleşmenin onaylanması, yürürlüğe girişi, ona katılma ve ortadan kaldırma koşulları, süresi, değişiklik getirme biçim ve koşulları düzenlenmiştir.

Sözleşmeye bağlı I. Ekte geçiş sırasında Türk Hükûmetince alınacak resim ve ücretler; II. Ekte gemilerin tonajlarının hesaplanma biçimleri ile, çeşitli savaş gemilerinin tonları ve silâhlarına göre tanımları; III. Ekte belirli üç Japon Okul gemisinin Boğazlardaki limanları ziyaret olanağı : IV. Ekte ise Karadenizde kıyısı bulunan Devletlerin donanmalarının tonaj tutarına girecek gemilerinin çeşitleri (savaş hattı gemileri, uçak gemileri, hafif suüstü gemileri, denizaltılar) gösterilmektedir.

Boğazlar Bölgesinin yeniden askerselleştirilmesine ilişkin hüküm Sözleşmeye ekli Protokol'e konulmuştur. Protokol'ün 1. Fıkrası uyarınca Türkiye, Sözleşme imzalanır imzalanmaz Boğazları askerselleştirmiştir [7].

* * *

1957 günü bir Genelge-Nota ile, tüm Devletlere bildirmiştir. 11 Mart 1957 günü yürürlüğe giren bu Yönetmeliğin Fransızca özeti, Boğazlardan geçişle ilgili olarak Dışişleri Bakanlığının yayımladığı Yıllık Raporlarda da yer almaktadır. Yönetmeliğe göre, Uluslararası Sivil Havacılık Kuruluşuna (İCAO) üye bulunan ve Türkiye ile ikili Hava ulaşımı Anlaşması yapmış ya da yapmamış olan Devletlere ilintili sivil uçakların önceden düzenlenmiş servislerinde değişiklik için başvurulacak Türk makamı Ulaştırma Bakanlığında Sivil Havacılık Dairesidir; üye olmayan Devletlerin uçakları için ise bu makam Dışişleri Bakanlığıdır; servisi düzenlenmemiş uçaklara izin verecek makam İCAO Üyeleri için Ulaştırma Bakanlığının anılan Dairesi ve çalışma saatleri dışında Ankara Esenboğa Hava Alanı Müdürlüğü; üye olmayanlar için Dışişleri Bakanlığıdır; düzenlenmiş askersel uçuşlar için Hava Kuvvetleri Komutanlığı; düzenlenmemiş askersel uçak geçişleri ve konuşlarında, eğer ilgili devlet İCAO üyesi ise Hava Kuvvetleri Komutanlığı, değilse Dışişleri Bakanlığıdır.

[7] "Boğazlar" deyimi Sözleşmenin Giriş Kesiminde "Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı" olarak tanımlandığına göre, bu bölgenin yeniden askerselleştirilmesi karşısında, Boğazönü Adalarının durumunun ne olacağı konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında sonradan görüş ayrılığı çıkmıştır. Lozan Boğazlar Sözleşmesinin 4. Maddesi, Boğazlar gibi, bu Adaları da silâhtan arındırmıştı. Böylece Yunanistan'ın egemenliğindeki, Semenirek ve Simni Adaları ile Lozan Andlaşması ile yeniden Türkiye'ye geçen Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları bu statü içinde kalmıştır. Yunanistan, 1964 yılından sonra, Ege'deki Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları ile 12 Adada, Lozan Andlaşmasının 13. Maddesi ve 1947 Paris Andlaşmasının 14. Maddesini çiğneyerek, önce gizlice, sonra Türkiye'nin tehdidine karşı yaptığı gerekçesiyle, açıkça askersel önlemler (tahkimat, hava üsleri vb), almıştır. Öte yandan, Çanakkale Boğazı önündeki Semendire ve Limni Adalarının, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin yerine geçen Montreux Sözleşmesinden sonra, askerselleştirilmesine engel kalmadığını, hatta bu gerçeğin Sözleşmenin imzası üzerine Türkiye Dışişleri Bakanı Aras'ın T. B. M. M.'de 31 Temmuz 1936 günü yaptığı konuşmada da doğrulandığını

Türkiye Montreux Sözleşmesini özenle uygulamıştır. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği, Boğazlar için yalnızca Türkiye ile Karadenizde kıyısı olan Devletlerin söz sahibi olması amacıyla, Sözleşmeyi değiştirebilmek üzere, İkinci Dünya Savaşı sona erince, önemli kimi istemlerde bulunmuştur. Ağustos 1945 Podsdam Konferansının Boğazlara ilişkin kararından[8] sonra da, 8 Ağustos ve 24 Eylül 1946 günleri Türkiye'ye verdiği Notalarla, son Dünya Savaşı sırasında, Türk Hükûmetince, kimi Alman ve İtalyan savaş gemilerinin "ticaret gemisi" sayılıp, Boğazlardan geçirildiğini ileri sürerek, bu gibi olayların Sovyetlerin güvenliğini tehlikeye soktuğunu belirtmiş, güvenliği sağlamak üzere de, Boğazlar Rejiminin değiştirilmesini ve Boğazların güvenliğinin Türkiye ile kendisinin birlikte sağlanmasını (üs kurma) istemiştir. Türkiye, bu istemleri, İngiltere ve güçler dengesi bakımından Boğazların önemini anlayan Amerika Birleşik Devletlerinin desteğinden de yararlanarak, kabul etmemiştir[9]. Sovyetler Birliği, Türk Hükûmetinin sıkı tutumu ve özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin, Montreux Sözleşmesinin imzacısı olmamasına karşın, Türkiye'yi desteklemesi üzerine bu istemlerine ısrar etmediği gibi, Montreux Sözleşmesinin ilk 20 yıllık süresi sonunda (9 Kasım 1946) ona son vermiş de değildir. Bağıtlı bir başka Devlet de ona son vermediğinden, Sözleşme böylece 20 yıllık sürenin sonunda, 28. Madde uyarınca, ona son verilinceye değin, kendiliğinden yürürlükte kalmakta bulunmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Karadeniz tezgâhlarında yaptırdığı uçak-helikopter gemilerinden birincisi 54 bin tonluk Kiev'in 18 Temmuz 1976 günü Boğazları geçerek Akdenize çıkmasının Sözleşmeye uygun olup olmadığını konusunda dünya basınında kimi tartışmalar yapılmış, ancak bu olgu, geçişten önce ya da sonra, imzacı Devletlerce bir girişim ve görüşme konusu olmamıştır. Gerçekte, sözkonusu duraksamalar uçak ileri sürmüştür. Türkiye ise, Montreux Sözleşmesinde Boğazönü Adalarının da askerselleştirilebileceğine ilişkin bir hüküm bulunmadığını, tersine Sözleşmenin Giriş Kesiminde, geçiş rejiminin Türkiye'nin ve Karadeniz Devletlerinin güvenliğini koruyacak biçimde düzenlenmesi ilkesi ortaya konulmakla, o Adalarda güvenliği tehlikeye sokacak askersel önlemler alınmayacağını, Lozan Andlaşmasının 12. Maddesinde Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya gibi, Limni ve Semendirek Adaları için de 1914 Londra Konferansı kararlarına – ki hepsini askerlikten arındırıyordu – atıf yapılmasının da bunu gösterdiğini, Boğazönü Adalarının Lozan'ın 13. Maddesi dışında tutulması nedeninin, onların çok daha kapsamlı önlem alınmak üzere 1923 Boğazlar Sözleşmesi çerçevesine konulduğunu, Aras'ın T. B. M. M.'deki açıklamasının bir bağıt sayılamayacağını, o günkü siyasal konjonktür içinde bir siyasal jest olduğunu ileri sürmüştür.

[8] Podsdam'da ABD, İngiltere ve SSCB'nin verdiği bir kararda, Montreux Sözleşmesinde değişiklik yapılması konusunda her üç Devletin Türkiye ile ayrı ayrı görüşmeler yapacağı açıklanmıştı. Metin şudur: "Three Governments recognised the need for revision of the Convention on the Straits, concluded, as the next step, the matter should be the subject of direct conversations between each of the three Governments and the Turkish Government (Protocol of the Proceeding of the Potsdam Conferance, XVI. The Black Sea Straits)".

[9] Sovyet Hükûmetinin 8 Ağustos ve 24 Eylül 1946 günlü Notaları ile, bunlara Türk Hükûmetinin verdiği 22 Ağustos ve 18 Ekim 1946 günlü yanıtların metinleri; Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın bu konuda Sovyetler Hükûmetine verdikleri Notaların Fransızca metinleri için bak. Feridun Cemal Erkin, ibid, s. 493-527. Bunların Türkçeleri için bak. Aynı Tarihi ve çeşitli Devletler Hukuku kitapları.

gemilerinin Boğazlardan geçişi konusunda Sözleşmede bir açıklık bulunmamasından doğmuştur. Kaldı ki, 1936 yılından beri savaş gemileri sınıflarında ortaya kimi değişiklikler (bugün Sovyetler Birliği "Kiev'i bir kuvazör saymakta, Batılılar ise "Kiev Class Hybrid Vessel" diye tanımlanmaktadır) çıkmıştır. Türk Hükümeti bu nedenlerle geminin geçişini Sözleşmeye aykırı saymamıştır.

Kuşkusuz, Sözleşmenin üzerinden 45 yılı aşan bir zaman geçtiğinden, onun kimi hükümleri (Milletler Cemiyeti ile ilintili Maddeler, savaş gemilerinin tanımı, Japonya'nın üyelik durumu vb.) bugün varoluş nedenini yitirmiştir. Ayrıca, 2. Dünya Savaşından sonra Boğazlar konusuna yakın ilgi gösteren Amerika Birleşik Devletleri Sözleşmenin imzacıları içinde değildir.

Öte yandan, Boğazlardan geçişlerde kılavuz almanın isteğe bağlı kalması (Md. 2), 2. Dünya Savaşından beri büyük oranda artan trafik[10] sonucu durmadan kazalara, yangınlara neden olmaktadır. Bunun yanısıra Boğazlarda kirlenme artmış, balıkçılık olanakları azalmıştır. Kılavuz ve remorkör için saptanan harçlar da (Ek. I) günümüzün koşullarına uymamaktadır.

Montrö Sözleşmesinin 60 yıllık uygulanması dolarken yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi ticaret gemileri trafiğinin artması (gemilerin tonilatosu bakımında 31 kat artış) pek çok kazalara neden olmuş, özellikle tankerlerin geçişi (ki 1995 yılında 150 milyon tonilatoya varan trafiğin üçte biri tankerlerden oluşmaktadır) İstanbul'u yangınlarla karşı karşıya bırakmıştır. 1994 yılında bir yabancı tankerin yanması üzerine hükümet, Montrö'nün verdiği yetkiye dayanarak daha güvenli (safety passage) bir geçiş için ilk kez bir Tüzük (Regulation) çıkarmak zorunda kalmıştır. Bkz. Türk Boğazları Gönüllü İzleme Grubunun çıkardığı "Turkish Straits, New Problems, New Solutions", İstanbul, 1995, Isis Yayınevi.

[10] Boğazlardan geçişle ilgili olarak, Türkiye Dışişleri Bakanlığınca yayımlanan 1977 yılı Raporuna göre, o yıl içinde Boğazlardan – her iki yönden geçiş birlikte sayılarak – geçen ticaret gemilerinin sayısı 19.801, bunların tonajı 100 milyon 822 bindir. Bu gemilerin 8.004'ü Sovyetler Birliği'ne, 2.787'si Yunanistan'a, 1.034'ü Bulgaristan'a 1.041'i Romanya'ya, 871'i İtalya'ya, 925'i Kıbrıs'a, 972'si Lübnan'a, 600'ü Panama'ya, 498'i Yugoslavya'ya, gerisi de çeşitli Devletlere ilintilidir. Gene 1977 yılında geçen 272 savaş gemisinin 248'i Sovyetler Birliği'ne, 14'ü Amerika Birleşik Devletlerine, 4'ü İngiltere'ye, 3'ü İran'a, 2'si Suriye'ye, 1'i Bulgaristan'a ilintilidir. Oysa, örneğin 20 yıl önce (1957) ticaret gemilerinin sayısı 5.568, savaş gemilerinin sayısı da 100 idi ki, her ikisindeki artışın yalnız sayı bakımından bile 3,5 kat olduğu ortaya çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda trafik 150 milyonu aşmıştır. Bunun üçte biri petrol tankeridir. Kazalar artmıştır. 1937 yılına göre trafik 31 katına ulaşmıştır. Bkz. İ. Soysal, "Turkish Straits, New Probl. New Solution", İstanbul İsis.

BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME

(Convention concernant le Régime des Détroits)

Montreux, 20 Temmuz 1936

(Metin)

Bulgar Yüce Kralı,

Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Büyük Britanya, İrlanda ve Denizaşırı Britanya Ülkeleri Kralı ve Hindistan İmparatoru,

Elenler Yüce Kralı,

Japonya Yüce İmparatoru,

Romanya Yüce Kralı,

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı,

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi, ve Yugoslavya Yüce Kralı,

"Boğazlar" genel deyimi ile anılan Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazından geçişi [passage] ve gemilerin gidişgelişi [seyrisefain, navigation] konusunda, Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü imza edilmiş Barış Andlaşmasının 23. Maddesiyle ortaya konulan ilkeyi, Türkiye'nin güvenliği ile kıyı Devletlerin Karadenizdeki güvenliği çerçevesinde, koruyacak biçimde düzenlemek isteğiyle,

İşbu Sözleşmenin 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imza edilmiş olan Sözleşmenin yerine geçmesine karar vermişler ve, yetkili Temsilcileri olmak üzere, aşağıda adları yazılı kişileri atamışlardır:

Bulgar Yüce Kralı :

Doktor Nicolas P. Nicolaev, Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Genel Sekreteri;

Mösyö Pierre Neicov, Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Siyasal İşler Müdürü.

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Mösyö Paul Boncour, Senato üyesi, Milletler Cemiyetinde Fransa Baş Delegesi, eski Başbakan, eski Dışişleri Bakanı, Légion d'Honneur nişanının Chevalier rütbesi ve Savaş Haçı sahibi;

M. Henri Ponsot, Fransız Cumhuriyetinin Ankara Olağanüstü ve yetkili Büyükelçisi, *Légion* d'Honneur nişanının Grand Officier rütbesi sahibi;

Büyük Britanya, İrlanda ve Denizaşırı Britanya Ülkeleri Yüce Kralı ve Hindistan İmparatoru :

Büyük Britanya, Kuzey İrlanda ve herbiri ayrıca Milletler üyesi bulunmayan Britanya İmparatorluğunun tüm parçaları için :

Soylu Lord Stanley, P.C.M.C.M.P., Deniz Bakanlığında Parlamento Sekreteri;

Avusturalya Commonwealth'i için :

Soylu Stanley Melbourne Bruce, C.H.M.C. Avustralya Commonwealth'inin Londra'daki Olağanüstü Komiseri;

Yunanlılar Yüce Kralı :

Mösyö Nicolas Politis, Yunanistan'ın Paris Olağanüstü ve Yetkili Büyükelçisi, eski Dışişleri Bakanı;

Mösyö Raoul Bibica Rosetti, Yunanistan'ın Milletler Cemiyetinde Baş Delegesi;

Japonya Yüce İmparatoru :

Mösyö Naotake Sato, Jusammi, Soleil - Levant nişanının Birinci rütbesine sahip, Japonya'nın Paris Olağanüstü ve Yetkili Büyükelçisi;

Mösyö Massa-aki Hotta, Jushii, Soleil - Levant nişanının İkinci rütbesine sahip, Japonya'nın Bern Olağanüstü ve Yetkili Ortaelçisi;

Romanya Yüce Kralı :

Mösyö Nicolas Titulesco, Dışişleri Bakanlığında Devlet Bakanı;

Mösyö Constantin Contzesco, Ortaelçi, Avrupa ve Tuna Uluslararası Komisyonlarında Romanya Temsilcisi;

Mösyö Vespasien Pelle, Lahey Olağanüstü Yetkili Ortaelçisi;

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı :

Dr. Rüştü Aras, Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili;

Suad Davaz, Türkiye Cumhuriyeti Paris Olağanüstü ve Yetkili Büyükelçisi;

Numan Menemencioğlu, Türkiye Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri;

Asım Gündüz, Korgeneral, Genel Kurmay İkinci Başkanı;

Necmettin Sadak, Milletler Cemiyetinde Türkiye Baş Delegesi, Sivas Milletvekili, Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Tutanak Raportörü.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi :

Mösyö Maxime Litvinoff, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi üyesi, Dışişleri Halk Komiseri;

Yugoslavya Yüce Kralı :

Mösyö İvan Soubbotitch, Milletler Cemiyetinde Yugoslavya Krallığı Baş Delegesi;

Yöntemine uygun ve geçerli yetki belgelerini sunduktan sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar Boğazlarda denizden geçiş ve gidişgeliş serbestliği ilkesini kabul eder ve doğrularlar.

Bu serbestliğin kullanılması, bundan böyle işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenmiştir.

Kesim I

Ticaret Gemileri

Madde 2. Barış zamanında, ticaret gemileri, bayrak ve yükü ne olursa olsun, gündüz ve gece, aşağıda 3. Maddenin hükümleri saklı kalmak üzere, hiç bir işleme [formalité] bağlı olmadan Boğazlardan geçiş ve gelişgidiş tam serbestliğinden yararlanacaklardır. Bu gemiler Boğazların hiçbir limanında durmaksızın transit olarak geçerlerse, Türk Makamlarınca alınması işbu Sözleşmenin I. Ekinde öngörülen resim ya da harçlardan [charges] başka hiç bir resim ve harca bağlı tutulmayacaklardır.

Bu resim ve harçların alınmasını kolaylaştırmak için, Boğazlardan geçecek ticaret gemileri 3. Maddede yazılı Merkezin memurlarına adlarını, uyruklarını, tonajlarını, gidecekleri yeri ve nereden geldiklerini bildireceklerdir.

Klavuzluk ve römorkaj isteğe bağlı kalır.

Madde 3. Ege Denizinden ya da Karadenizden Boğazlara girecek her gemi, uluslararası sağlık hükümleri çerçevesinde Türk yasalarıyla [Règlements] konulmuş sağlık denetiminden geçmek için, Boğazların girişine yakın bir sağlık Merkezinde duracaktır. Deniz sağlık patentleri

olan ya da işbu Maddenin 2. Fıkrasındaki hükümlerin kapsamı içine girmediklerini kanıtlayıcı bir Sağlık Açıklaması [Déclaration] gösteren gemiler için denetleme, gündüz ve gece, en hızlı bir biçimde yapılacak ve bu gemiler Boğazlardan geçişleri arasında başkaca hiç bir durmaya zorlanmayacaktır.

İçinde veba, kolera, sarıhumma, lekelihumma ya da çiçek olayları olan ya da içinde 7 günde az bir zaman önce bu hastalıklar geçmiş bulunan gemiler ile, bulaşık bir limandan 24 saatin beş katından az bir zamandan beri ayrılmış olan gemiler, Türk makamlarının gösterecekleri sağlık kolluğu memurlarını bindirmek üzere, yukarıdaki Fıkrada belirlenen sağlık Merkezinde duracaklardır. Bu nedenle hiç bir resim ve yüklem konulmayacak ve sağlık kolluğu memurları Boğazların çıkışındaki bir sağlık Merkezine indirileceklerdir.

Madde 4. Savaş zamanında Türkiye savaşan değilse, ticaret gemileri, bayrak ve yük ne olursa olsun, 2. ve 3. Maddelerde öngörülen koşullar içinde, Boğazlardan geçiş ve gidişgeliş serbestliğinden yararlanacaktır.

Kılavuzluk ve römorkaj isteğe bağlıdır.

Madde 5. Savaş zamanında, Türkiye savaşan ise, Türkiye ile savaş durumundaki bir ülkeye ilintili olmayan ticaret gemileri, düşmana hiç bir biçimde yardım etmemek koşulu ile, Boğazlarda geçiş ve gidişgeliş serbestliğinden yararlanacaktır.

Bu gemiler Boğazlara gündüz girecek ve geçiş her kez Türk Makamlarınca gösterilecek yoldan olacaktır.

Madde 6. Türkiye, kendisinin pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidiyle karşılaştığı kanısında bulunduğu zamanda da 2. Madde hükümlerinin uygulanması sürdürülecektir. Ancak bu durumda gemilerin Boğazlara gündüz girmeleri ve geçişin, her kez Türk makamlarınca gösterilen yoldan yapılması gerekir.

Klavuzluk, bu durumda, zorunlu kılınabilecek, ancak ücret alınmayacaktır.

Madde 7. "Ticaret Gemileri" deyimi işbu Sözleşmenin II. Kesiminde yazılı olanların dışındaki tüm gemileri kapsamı içine alır.

Kesim II

Savaş Gemileri

Madde 8. İşbu Sözleşme uyarınca savaş gemileri ve onların nitelikleri [spécifications] ile tonajlarının hesabı için geçerli olacak tanım Sözleşmenin II. Ekinde gösterilen tanımdır.

Madde 9. Savaş donanmasının, sıvı olsun olmasın, yakıt taşıma için yapılmış olan yardımcı gemileri [Batiments auxiliaires] 13. Maddede öngörülen önbildirime bağlı tutulmayacak ve, Boğazları ayrı ayrı geçmek koşulu ile, 14. ve 18. Maddeler gereğince sınırlandırılmış tonajların hesabına girmeyecektir. Bununla birlikte, öbür geçiş koşulları konusunda savaş gemileri gibi işlem görecektir.

Yukarıdaki Fıkrada yazılı yardımcı gemiler, öngörülen kuraldışı işlemden ancak, yüzen hedeflere karşı en çok 105 milimetre çapındaki iki toptan ve hava hedeflerine karşı en çok 75 milimetre çapında iki silâhtan fazlasını bulundurmuyorsa, yaralanabilecektir.

Madde 10. Barış zamanında hafif suüstü gemileri [bâtiments légers de surface] küçük savaş gemileri [petits navires de combat] ve yardımcı gemiler Karadenizde kıyısı olan Devletlere ilintili bulunsunlar ya da bulunmasınlar, bayrakları ne olursa olsun, hiç bir resim ve yükleme bağlı tutulmadan Boğazlardan geçiş serbestliğinden yararlanacaklardır; yeter ki, Boğazlara gündüz ve aşağıda 13. Madde ile onu izleyen Maddelerde öngörülen koşullara uygun biçimde girsinler.

Yukarıdaki Fıkrada yazılı sınıflara giren gemilerin dışındaki savaş gemileri ancak 11. ve 12. Maddelerde öngörülen özel koşullar çerçevesinde geçiş hakkına sahip olacaklardır.

Madde 11. Karadenizde kıyısı olan Devletler 14. Maddenin 1. Fıkrasında yazılı tonajdan yüksek bir tonajda bulunan savaş hattı gemilerini [bâtiments de ligne], Boğazlardan, birer birer ve yanlarında en çok iki torpito [torpilleur] olmak koşulu ile, geçirmek iznine sahiptirler.

Madde 12. Karadenizde kıyısı bulunan Devletler, bu Deniz dışında yaptırdıkları ya da satın aldıkları denizaltı gemilerini, eğer tezgâha konulma ya da satınalma işinden Türkiye'ye zamanında haber verilmişse, üslerine katılmak üzere, Boğazlardan geçirmek hakkına sahip olacaklardır.

Sözkonusu Devletlerin denizaltı gemileri, Türkiye'ye gerekli açık ve seçik bilgilerin verilmesi koşulu ile, Karadeniz dışındaki tezgâhlarda onarılmak üzere de, Boğazlardan geçebilecektir.

Gerek birinci, gerek ikinci durumda denizaltı gemileri Boğazlardan birer birer, gündüz ve su üzerinden geçecektir.

Madde 13. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi için Türkiye Hükümetine diplomasi yolu ile bir önbildirim yapılması gerekir. Bu önbildirimin normal süresi 8 gün olacaktır; ancak Karadenizde kıyısı bulunmayan Devletler için bu sürenin 15 güne çıkarılması umut edilir. Bu önbildirimde gemilerin gidecekleri yer, adları, türleri ve sayısı ile gidişte geçiş ve, olacaksa, dönüşte geçiş günleri gösterilecektir. Günlerde her değişme 3 günlük bir önbildirime konu olacaktır.

Gidiş geçişinde Boğazlara giriş ilk önbildirimde gösterilen günden başlayarak 5 gün içinde olmalıdır. Bu sürenin sona ermesinden sonra, ilk önbildirimle özdeş koşullar içinde, yeni bir önbildirim yapılacaktır.

Geçiş sırasında, deniz kuvveti Komutanı, durmaya gerek olmaksızın, Çanakkale ya da Karadeniz Boğazları girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altındaki kuvvetin açık ve seçik bileşimini bildirecektir.

Madde 14. İşbu Sözleşmenin 11. Maddesinde ve III. Ekinde öngörülen durumlar kapsam dışı kalmak üzere, Boğazlarda transit olarak bulunabilecek tüm yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek tonaj toplamı 15.000 tonu geçmeyecektir.

Herhangi bir durumda yukarıdaki Fıkrada sözkonusu kuvvetler 9 gemiden çok olamaz.

Karadenizde kıyısı olan ya da olmayan Devletlere ilintili bulunup 17. Madde hükümleri uyarınca, Boğazlardaki bir limanı ziyaret eden gemiler bu tonajın içine girmeyecektir.

Geçiş sırasında hasara uğramış olan savaş gemileri de bu tonajın içine girmeyecektir. Bu gemiler onarım sırasında, Türkiye'nin çıkarmış olduğu özel güvenlik hükümlerine bağlı kalacaktır.

Madde 15. Boğazlarda transit olarak bulunan savaş gemileri, taşımakta bulunabilecekleri hava ulaşım araçlarını [aéronefs] hiç bir durumda kullanamazlar.

Madde 16. Boğazlarda transit olarak bulunan savaş gemileri, hasar ya da deniz arızası durumları kapsam dışında kalmak üzere, geçişleri için gerekli sürelerden fazla Boğazlarda kalamazlar.

Madde 17. Yukarıdaki Maddelerin hükümleri, herhangi bir tonaj ya da bileşime sahip bir deniz kuvvetinin, Türkiye Hükümetinin çağrısı üzerine, Boğazlardaki bir limana sınırlı bir süre için bir nezaket [courtoisie] ziyaretinde bulunmasına engel olmaz. Bu kuvvet Boğazlardan girişte izlediği yoldan ayrılmak zorundadır; şu da var ki, 10, 14. ve 18. Maddeler hükümleri uyarınca, Boğazlardan transit olarak geçmek için gerekli koşullara uygun bulunuyorsa bu zorunluğun dışında kalır.

Madde 18. 1 — Karadenizde kıyısı bulunmayan Devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri tonaj toplamı şöylece sınırlandırılmıştır :

a) Aşağıdaki (b) Fıkrasında öngörülen durum kapsam dışında kalmak üzere, sözkonusu Devletlerin toplam tonajı, 30.000'i aşmayacaktır.

b) Eğer herhangi bir zamanda Karadenizin en güçlü donanmasının tonajı, işbu Sözleşmenin imzası gününde bu Denizde en güçlü olan donanmanın tonajını en az 10.000 ton aşarsa, (a) Fıkrasında yazılı olan 30.000 tonajlık toplam o ölçüde ve en çok 45.000 tona varıncaya değin, artırılacaktır. Bu amaçla, her kıyı Devleti, işbu Sözleşmenin IV. Eki uyarınca, Türk Hükümetine her yılın 1 Ocak ve 1 Temmuz günlerinde Karadenizdeki donanmasının tonaj toplamını bildirecek ve Türk Hükümeti de bu bilgiyi öbür Bağıtlı Yüksek Taraflar ile Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine iletecektir.

c) Karadenizde kıyısı bulunmayan Devletlerden herhangi birinin bu Denizde bulundurabileceği tonaj yukarıdaki (a) ve (b) Fıkralarında yazılı tonajın üçte ikisini geçmeyecektir.

d) Bununla birlikte, Karadenizde kıyısı bulunmayan bir ya da bir kaç Devlet bu Denize insancıl bir amaçla deniz kuvvetleri göndermek isterse, toplamı hiç bir durumda [hypothèse] 8.000 tonu geçemeyecek olan bu kuvvetler, işbu Sözleşmenin 13. Maddesinde yazılı önbildirime gerek olmaksızın aşağıdaki koşullar içinde Türk Hükümetinden alacakları izin üzerine Karadenize girebilecektir. Eğer yukarıda (a) ve (b) Fıkralarında gösterilen tonaj toplamı dolmamışsa ve gönderilmesi istenilen kuvvetlerle birlikte bu aşılmayacak ise, Türk Hükümeti kendisine yapılan istemi aldıktan sonra en kısa bir süre içinde sözkonusu izni verecektir. Eğer anılan toplam tonaj daha önce kullanılmış bulunuyorsa ya da gönderilmesi istenilen kuvvetlerle birlikte bu toplam aşılmış olacaksa, Türk Hükümeti bi izin isteminden Karadenizde

kıyısı bulunan öteki Devletlere gecikmeksizin bilgi verecek ve, eğer bu Devletler kendilerine bilgi verilmesinden 24 saat sonra bir itirazda bulunmazlar ise, ilgili Devletlere, istemleri konusunda verdiği kararı en geç 48 saatlik bir kolaylık süresi içinde bildirecektir.

Karadenizde kıyısı olmayan Devletlerin deniz kuvvetlerinin, Karadenize bundan sonraki her girişi ancak yukarıdaki (a) ve (b) Fıkralarında yazılı toplam tonajın olanak verdiği ölçüde yapılacaktır.

2. Karadenizde bulunmalarının amacı ne olursa olsun, kıyısı bulunmayan Devletlerin savaş gemileri bu Denizde 21 günden çok kalamayacaktır.

Madde 19. Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, savaş gemileri 10-18. Maddelerde belirtilen koşullar içinde, Boğazlardan tam bir geçiş ve gidişgeliş serbestliğinden yararlanacaktır.

Bununla birlikte, savaşan herhangi bir Devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasak olacaktır. Şu da var ki, işbu Sözleşmenin 25. Maddesinin uygulanması kapsamına giren durumlar ve Milletler Cemiyeti Yasası çerçevesi içinde yapılmış olup, bu Yasanın 18. Maddesi uyarınca, Kütüğe yazılmış ve yayımlanmış bulunan ve Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardımlaşma [Assistance Mutuelle] Andlaşması uyarınca saldırıya uğrayan bir devlete yapılacak yardım durumu bu kuralın dışında kalır.

Yukarıdaki Fıkrada yazılı kuraldışı durumlarda 10-18. Maddelerde gösterilen sınırlamalar uygulanmayacaktır.

Yukarıdaki İkinci Fıkrada konulan geçiş yasağına karşın, Karadenizde kıyısı bulunan ya da bulunmayan savaşan Devletle ilintili olup da bağlı bulundukları limandan ayrılmış durumdaki savaş gemileri o limanlara geri dönmek iznine sahiptir.

Savaşan Devlet gemilerinin Boğazlarda herhangi bir yakalama [capturc] ya da görme hakkı [Droit de visite] kullanmaları ve herhangi bir düşmanca eylemde bulunmaları yasaktır.

Madde 20. Savaş zamanında Türkiye savaşan durumda ise, 10-18. Maddeler hükümleri uygulanmayacaktır; savaş gemilerinin geçmesi tümüyle Türk Hükümetinin kararına bağlı olacaktır.

Madde 21. Türkiye, kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidiyle karşılaştığı kanısında ise, işbu Sözleşmenin 20. Maddesi hükümlerini uygulamak hakkına sahip olacaktır.

Yukarıdaki Fıkranın Türkiye'ye verdiği olanağın [faculté] Türkiye tarafından kullanılmasından önce Boğazlardan geçmiş, böylece bağlı bulundukları limanlardan ayrılmış olan savaş gemileri o limanlara dönebilecektir. Bununla birlikte, şu da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye, işbu Maddenin uygulanmasına, tutumu yüzünden, neden olan Devletin gemilerini bu haktan yararlandırmayabilir.

Türk Hükümeti, yukarıdaki Birinci Fıkranın kendisine verdiği olanağı kullanırsa, bu konuda Bağıtlı Yüksek Taraflar ile Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine bir bildiri gönderecektir.

Milletler Cemiyeti Konseyi, üçte iki çoğunlukla, Türkiye'nin böylece aldığı önlemin haklı olmadığına karar verirse ve işbu Sözleşmenin imzacısı Bağıtlı Yüksek Tarafların çoğunluğu da bu görüşte ise, Türk Hükümeti sözkonusu önlemleri ve işbu Sözleşmenin 6. Maddesi uyarınca alınmış olabilecek önlemleri kaldırmağı yükümlenir.

Madde 22. İçinde veba, kolera, sarıhumma, lekelihumma ya da çiçek olayları olan ya da içinde 7 günden az bir zamandan önce hastalıklar görülmüş bulunan savaş gemileri ile bulaşık limandan 24 saatin beş katından az bir zamandanberi ayrılmış olan savaş gemileri, Boğazları karantina altına geçecek ve, Boğazların bulaştırılmasına olanak vermemek için, gerekli korunma önlemlerini gemi araçlarıyle almak zorunda olacaktır.

Kesim III

Hava Ulaşım Araçları

Madde 23. Sivil hava ulaşım araçlarının Akdeniz ile Karadeniz arasında geçişini sağlamak için, Türk Hükümeti Boğazların yasak bölgeleri dışında bu geçişe ayrılan hava yollarını gösterecektir; sivil hava ulaşım araçları, Türk Hükümetine düzenli olmayan [occasionnel, arızî] uçuşlar için 3 gün önce bir önbildirim ve düzenli servis uçuşları için geçiş günlerini belirleyen genel bir önbildirimde bulunarak, bu yolları kullanabileceklerdir.

Öte yandan, Boğazların yeniden askerselleştirilmesine karşın, Türkiye Hükümeti Türkiye'de yürürlükteki hava gidişgeliş düzenlemeleri [Règlementation] uyarınca, Avrupa ile Asya arasında Türk toprakları üstünden uçmalarına izin verilmiş olan sivil hava ulaşım araçlarının, tam bir güvenle geçmeleri için gerekli kolaylığı gösterecektir. Uçuş izni verilmiş olan durumlar için Boğazlar bölgesinde izlenecek yol zaman zaman gösterilecektir.

Kesim IV

Genel Hükümler

Madde 24. Boğazlar Rejimine ilişkin 24 Temmuz 1923 günlü Sözleşme uyarınca kurulmuş olan Uluslararası Komisyonun yetkileri Türk Hükümetine geçirilmiştir.

Türk Hükümeti 11., 12., 14., ve 18. Maddelerin uygulanmasıyla ilgili istatistikleri toplamağı ve vermeği yükümlenir.

Türk Hükümeti bu Sözleşmenin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine ilişkin olan her hükmünün uygulanmasını gözetecektir.

Türk Hükümeti, yabancı bir deniz kuvvetinin yakında Boğazlardan geçeceğinden haberi olur olmaz, bu kuvvetin bileşimini, tonajını, Boğazlara giriş için öngörülen günü ve, gerektiğinde, olası dönüş gününü Bağıtlı Yüksek Tarafların Ankara'daki Temsilcilerine bildirecektir.

Türk Hükümeti, Boğazlarda yabancı savaş gemilerinin gidişgelişini gösteren ve gerek ticarete, gerek işbu Sözleşmede öngörülen deniz ve hava gidişgelişine yararlı her türlü bilgileri içeren yıllık bir raporu Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği ile Bağıtlı Yüksek Taraflara sunacaktır.

Madde 25. İşbu Sözleşmenin hiç bir hükmü Türkiye için ya da Milletler Cemiyeti üyesi herhangi bir başka Bağıtlı Yüksek Taraf için Milletler Cemiyeti Yasasından doğan hakları ve yükümleri zedelemez.

Kesim V

Son Hükümler

Madde 26. İşbu Sözleşmede en kısa bir zamanda onaylanacaktır.

Onay belgeleri, Paris'te Fransız Cumhuriyeti Hükümeti Arşiv Dairesine konulacaktır.

Japon Hükümeti, onayın yapılmış olduğunu Paris'teki Diplomatik Temsilcisi aracılığı ile Fransız Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle yetinebilecek ve, bu durumda, onay belgesini en kısa zamanda gönderecektir.

Türkiye'ninki ile birlikte, 6 onay belgesi sunulur sunulmaz, bir sunma tutanağı düzenlenecektir. Bu bakımdan, yukarıki Fıkrada öngörülen bildiri, onay belgesi sunulması anlama gelecektir.

İşbu Sözleşme bu tutanağın yapıldığı gün yürürlüğe girecektir.

Fransız Hükümeti bundan önceki Fıkrada öngörülen tutanak ile daha sonra sunulacak onay belgelerinin sunma tutanaklarının aslına uygun birer örneğini Bağıtlı Yüksek Tarafların tümüne verecektir.

Madde 27. İşbu Sözleşme, yürürlüğe girişinden başlayarak, 24 Temmuz 1923 günlü Lozan Barış Andlaşmasının imzacısı herhangi bir Devletin katılmasına açıktır.

Bu katılma Fransız Hükümetine yapılan bildiri gününden başlayarak geçerli olacaktır.

Madde 28. İşbu Sözleşme, yürürlüğe girdiği günden başlamak üzere, 20 yıllık bir süre için geçerli olacaktır.

Bununla birlikte, işbu Sözleşmenin 1. Maddesinde doğrulanan geçiş ve gidişgeliş serbestliği ilkesinin süresi sonsuzdur.

Sözkonusu 20 yıllık sürenin sona ermesinden iki yıl önce hiç bir Bağıtlı Yüksek Taraf, Fransız Hükümetine bir sona erdirme önbildirisi vermemişse, Sözleşme sona erdirici bir önbildiri gönderilmesi gününden başlamak üzere, 2 yıl geçinceye dek yürürlükte kalacaktır. Bu önbildiri Fransız Hükümetince Bağıtlı Yüksek Taraflara bildirilecektir.

İşbu Sözleşme, bu Madde hükümleri uyarınca sona erdirilmişse, Bağıtlı Yüksek Taraflar, yeni bir Sözleşmenin hükümlerini saptamak üzere toplanacak bir Konferansta temsilci bulundurmak konusunda anlaşmışlardır.

Madde 29. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her beş yılın sonunda Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, Sözleşmenin bir ya da bir kaç hükmünün değiştirilmesini önerme girişiminde bulunabilir.

Yüksek Bağıtlı Taraflardan birisince yapılacak yeniden gözden geçirme [révision] istemi, kabul edilebilir olmak için, 14. ya da 18. Maddelerin değiştirilmesi sözkonusu ise, ayrıca başka bir Yüksek Bağıtlı Taraf ve, eğer öteki Maddelerden herhangi birinin değişmesi sözkonusu ise, ayrıca iki Yüksek Bağıtlı Tarafça desteklenmiş olmalıdır.

Böylece desteklenen yeniden gözden geçirme istemi 5 yıllık sürenin sona ermesinden 3 ay önce Bağıtlı Yüksek Tarafların her birine bildirecektir. Bu bildiri önerilen değişikliklerin niteliğini ve gerekçelerini içerecektir.

Bu öneriler üzerinde diplomasi yolu ile sonuca varmak olanağı bulunmazsa, Bağıtlı Yüksek Taraflar bu konuda toplanacak bir Konferansta temsilci bulunduracaklardır.

Bu Konferans ancak oybirliği ile kararlar alabilecektir; ancak 14. Madde ve 18. Maddeye ilişkin gözden geçirme işi bu hükmün dışında kalıp onlar için Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üç çoğunluğu yeterlidir. Bu çoğunluk, Türkiye içinde olmak üzere, Karadenizde kıyısı bulunan Devletlerin dörtte üçünü içerecek biçimde hesaplanacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, adları yukarıda yazılı yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imza etmişlerdir.

Montreux'de, 20 Temmuz 1936 günü, 11 örnek olarak düzenlenmiştir. Bunlardan yetkili Temsilcilerce mühürlenmiş birinci örnek Fransız Cumhuriyeti Arşivlerine konulacaktır. Öbür örnekler de imzacı Devletlere sunulacaktır.

N. P. Nicolaev
Pierre Neicov
J. Paul Boncour
H. Ponsot
Stanley
S. M. Bruce
N. Politis
Raoul Bibica Rossetti
N. Titulesco
Constantin Contéesco
V. V. Pella
Dr. R. Aras
Suad Davaz
N. Menemencioğlu
Asım Gündüz
N. Sadak
Maxime Litvinoff
Dr. I. V. Soubbotitch

Aşağıda imzası bulunan Japonya yetkili Temsilcileri, işbu Sözleşme hükümlerinin, Milletler Cemiyeti üyesi bulunmayan bir Devlet olarak, Japonya'nm durumunu, gerek Milletler Cemiyeti Yasası, gerek o Yasa çerçevesinde yapılmış karşılıklı yardımlaşma Andlaşmaları karşısında hiç bir biçimde değiştirmediğini ve Japonya'nın, özellikle 19. ve 25. Maddeler hükümleri çerçevesinde, bu Yasa ve bu Andlaşmalar konusunda değerlendirme serbestliğini tümüyle saklı tuttuğunu, Hükümetleri adına açıklarlar.

N. Sato
Massa - aki Hotta

* * *

EK I

1. İşbu Sözleşmenin 2. Maddesi uyarınca alınabilecek olan resimler ve harçlar aşağıdaki çizelgede gösterilenler olacaktır. Türk Hükümetinin bu resim ve harçlardan kabul edebileceği indirimler, bayrak farkı gözetilmeksizin, uygulanacaktır.

Yapılan Hizmetin Niteliği	Her net oylum tonilatosu [Net register tonnage] üzerinden alınacak resim ya da harç tutarı altın Frank (Şu sırada 100 kuruş yaklaşık 2,5 Franktır).
a) Sağlık kontrolü	0.075
b) Fenerler, ışıklı şamandıralar, geçit şamandıraları :	
800 Tona dek....	0.42
800 Tondan yukarısı	0.21
c) Kurtarma hizmeti :	
Bu, Kurtarma sandalları, halat bağlayıcı roket İstasyonları, Sis düdükleri, Radyo farlar ile (b) Fıkrasına girmeyen ışıklı Şamandıralar ya da o türden başka tesisleri de kapsamı içine alır.	0.10

2. İşbu Ekin 1. Paragrafına bağlı çizelgede gösterilen resimler ve harçlar Boğazlardan iki kez geçiş içindir (Başka deyişle, Ege Denizinde Karadenize bir geçiş ve Ege Denizine dönüş ya da Karadenizden Ege Denizine Boğazlardan bir geçiş ve sonra, Karadenize dönüş); bununla birlikte, eğer ticaret gemisi gidiş seferi için Boğazlara girdiği günden başlayarak 6 aydan çok bir zaman sonra, duruma göre, Ege Denizine ya da Karadenize dönmek üzere Boğazlardan yeniden geçerse, bu gemi, bayrak farkı gözetilmeksizin, bu resim ve harçları ikinci kez ödemekle yükümlü tutulur.

3. Eğer bir ticaret gemisi gidiş geçişinde, dönmeyeceğini bildirirse, işbu Ekin 1. Paragrafının (b) ve (c) Fıkralarında yazılı resim ve harçlar konusunda tarifenin yarısını ödeyecektir.

4. İşbu Ekin 1. Paragrafına bağlı çizelgede tanımlanan sözkonusu hizmetlerin gerektirdiği harcamaları karşılamak ve yedek akçesi ya da akla uygun bir döner sermaye bulundurmak için yeterli ölçüden yüksek olmayacak resim ve harçlar, ancak işbu Sözleşmenin 29. Maddesi hükümleri uygulanmak koşulu ile, arttırılacak ya da bütünlenecektir. Bunlar ödeme günlerindeki kambiyo fiatına göre altın Frank ya da Türk parası olarak ödenir.

5. Ticaret gemileri, klavuzluk ve römorkaj gibi isteğe bağlı hizmetler için, böyle bir hizmet, gemilerin acente ya da kaptanlarının istemi üzerine, Türk makamlarınca gerekli biçimde yapılmışsa, resim ve harç ödemekle yükümlü tutulabilirler. Türk Hükümeti işbu isteğe bağlı hizmetlerin yapılması için alınacak resim ve harçların tarifesini zaman zaman açıklar.

6. İşbu tarifeler, 5. Maddenin uygulanması yoluyle, sözkonusu hizmetlerin zorunlu kılındığı durumlarda artırılmayacaktır.

* * *

EK II

(İşbu Ekin metinleri 25 Mart 1936 günlü Londra Deniz Sözleşmesinden alınmıştır)

A — Taşırdığı su ağırlığı ölçütü [Déplacement-type, Maimahreç esası]

1. Bir suüstü gemisinin [Batiment de surface] taşırdığı su ağırlığı ölçütü, tüm mürettebat ve makine ve kazanlarını (gerekli yakıt ve yedek su sayılmaksızın), tüm silâhlarını ve hertürlü savaş mühimmatını [munitions], döşemlerini [instalations], donatımını [équipements], yiyeceklerini, mürettebatı için tatlı suyunu, çeşitli erzakını [approvisionnements], savaş zamanında taşıyacağı her türlü aletleri ile yedek parçalarını bulunduran yapımı bitirilmiş ve denize açılmağa hazır bir geminin taşırdığı suyu [déplacement] gösterir.

2. Bir denizaltı gemisinin taşırdığı su ağırlığı ölçütü, tüm mürettebatı ve motör aygıtı [appareil moteur] ile denize açılmaya hazır olup yakıtı, yağlama yağı, tatlı suyu ve her türlü "ballast" suyu sayılmaksızın, tüm silâhlarını ve her türlü savaş mühimmatını, döşemlerini donatımını, mürettebatın yiyeceklerini ve savaş zamanında taşıyacağı

her türlü aletleri ile yedek parçalarını bulunduran yapımı bitirilmiş geminin, dalma sarnıçlarının suyu olmaksızın, su üzerinde taşırdığı suyu gösterir.

3. "Ton" terimi, "metrik ton" denilmedikçe, 1.016 Kilogramlık (2.240 librelik) bir tonu belirler.

B — Sınıflar [classes]

1. Savaş hattı gemileri [Bâtiments de ligne, hattıharb] aşağıdaki iki altı sınıftan birine ilintili olan suüstü savaş gemileridir.

a) Uçak gemileri [Bâtiments porte-aéronefs, Tayyare ana gemileri], yardımcı gemiler [Bâtiments auxiliaires] ya da (b) alt sınıfa ilintili savaş hattı gemilerinin dışındaki, taşırdığı su ağırlığı 10.000 (10.160 metrik) tondan çok olan ya da 203 milimetre (8 pus) çapından büyük bir top taşıyan suüstü savaş gemileri;

b) Uçak gemileri dışında, taşırdığı su ağırlığı 8.000 (8.128 metrik) tondan çok olmayan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük bir top taşıyan suüstü savaş gemileri.

2. Uçak gemileri, taşırdığı su ağırlığı ne olursa olsun, özellikle uçak taşımak ve bunları denizde harekete geçirmek için yaptırılmış ya da donatılmış [aménagé] suüstü savaş gemileridir. Eğer bir savaş gemisi özellikle uçak taşımak ve bunları denizde harekete geçirmek için yapılmış ya da donatılmış değilse, bu gemiye inme ya da havalanma güvertesinin yaptırılması, onun uçak gemileri sınıfına girmesini gerektirmez.

Uçak gemileri sınıfı aşağıda gösterilen iki alt sınıfa ayrılır :

a) Uçakların havalanabilecekleri ya da konabilecekleri bir güverteye sahip gemiler;

b) Yukarıdaki (a) Fıkrasında belirlenen bir güverteye sahip olmayan gemiler.

3. Hafif suüstü gemileri [Bâtiments légers de surface], uçak gemileri, küçük savaş gemileri ya da yardımcı gemiler dışında olarak, taşırdığı su ağırlığı 100 (102 metrik) tondan çok olmakla birlikte 10.000 (10.160 metrik) tonu geçmeyen ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük top taşımayan suüstü savaş gemileridir.

Hafif suüstü gemileri sınıfı şu üç ikincil sınıfa ayrılır :

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük top taşıyan gemiler;

b) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük top taşımayan ve taşırdığı su ağırlığı 3.000 (3.048 metrik) tondan çok olan gemiler;

c) 155 milimetre (6,1 pus) çapından büyük top taşımayan ve taşırdığı su ağırlığı 3.000 (3.048 metrik) tonu aşmayan gemiler.

4. Denizaltı gemileri denizin yüzünün altında yüzmek üzere yapılmış tüm gemilerdir.

5. Küçük savaş gemileri, yardımcı gemiler dışında olup taşırdığı su ağırlığı 100 (102 metrik) tondan çok olmakla birlikte, 2.000 (2.032 metrik) tonu aşmayan ve aşağıda yazılı niteliklerin hiç birine sahip bulunmayan suüstü savaş gemileridir :

a) 155 milimetre (6,1 pus) çapından büyük bir topu bulunmak;

b) Torpil atmak için yapılmış ya da donatılmış olmak;

c) 20 mili aşan bir hızla gidebilmek üzere yapılmış olmak;

6. Yardımcı gemiler, askersel filoya bağlı olup taşırdığı su ağırlığı 100 (102 metrik) tondan çok bulunan, normal olarak filoya hizmet için ya da asker taşınmasında ya da savaşan gemilerin işlerinden başka herhangi bir hizmette kullanılan, savaşa katılmak üzere özellikle yapılmamış ve aşağıdaki özelliklere sahip bulunmayan suüstü gemileridir.

a) 155 milimetre (6,1 pus) den büyük bir çapta top taşımak;

b) 76 milimetre (3 pus) den büyük bir çapta sekiz toptan fazla top taşımak;

c) Torpil atmak için yapılmış ya da donatılmış bulunmak;

d) Zırhlı levhalarla korunmak üzere yapılmış olmak;

e) 28 mili aşan bir hızla gidebilmek için yapılmış olmak;

f) Uçakları denizde harekete getirmek üzere özellikle yapılmış ya da donatılmış olmak;

g) Uçak uçurmak için ikiden çok aygıta sahip bulunmak.

C — Yaşını doldurmuş gemiler:

Aşağıdaki sınıflara ve alt sınıflara giren gemiler yapılışlarmdan sonra, karşılarında gösterilen yıllar geçince, "yaşını doldurmuş" sayılacaktır.

a) Bir savaş hattı gemisi için	26 sene
b) Bir uçak gemisi için	20 sene

c) (a) ve (b) alt sınıflarından bir hafif suüstü gemisi için :

i) 1 Ocak 1920'den önce tazgâha konulmuş ise	16 sene
ii) 31 Aralık 1919'dan sonra tezgâha konulmuş ise	20 sene
d) (c) alt sınıfına giren bir hafif suüstü gemisi için	16 sene
e) Bir denizaltı gemisi için	13 sene

* * *

EK III

Japonya donanmasına ilintili aşağıda yazılı olan yaşını doldurmuş üç Okul Gemisinden iki geminin Boğazlardaki limanları birlikte ziyaretine izin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu iki geminin toplam tonajı bu durumda 15.000 tona eşit sayılacaktır.

	Tezgâha konulma günü	Hizmete girme günü	Taşırdığı su ölçütü (Ton)	Silâhları
Asama	20.X.1896	18.III.1899	9.240	IV × 200 mm.
				XII × 150 mm.
Yakumo	1.IX.1898	20.VI.1900	9.010	IV × 200 mm.
				XII × 150 mm.
Iwate	11.XI.1898	18.III.1901	9.180	IV × 200 mm.
				XII × 150 mm.

* * *

EK IV

1. İşbu Sözleşmenin 18. Maddesinde yazılı Karadenizde kıyısı bulunan Devletlere ilintili donanmaların tonaj toplamının hesabına girecek gemilerin sınıfları ve alt sınıfları şunlardır :

Savaş hattı gemileri :

(a) alt-sınıfı
(b) alt-sınıfı

Uçak gemileri :

(a) alt-sınıfı
(b) alt-sınıfı

Hafif suüstü gemileri :

(a) alt-sınıfı

(b) alt-sınıfı

(c) alt-sınıfı

Denizaltı gemileri :

İşbu Sözleşmeye ekli II Sayılı Ekteki tanımlara göre :

Tonaj toplamının hesabında gözönünde tutulması gereken taşırdığı su ağırlığı, III Sayılı Ekte tanımlanan taşırdığı su ağırlığı ölçütüdür. O Ekte tanımlandığı üzere, ancak "yaşını doldurmamış" gemiler hesaba katılacaktır.

2. 18. Maddenin (b) Fıkrasında öngörülen bildiri, ayrıca işbu Ekin 1. Fıkrasında yazılı sınıf ve alt-sınıf gemilerinin tonaj toplamını da göstermesi gerekir.

* * *

PROTOKOL

Bugünkü Sözleşmeyi imza ettikleri sırada, aşağıda imzaları bulunan yetkili Temsilciler, Hükümetlerini yükümlülük altına sokarak, aşağıdaki hükümleri kabul ettiklerini açıklarlar :

1. Türkiye, anılan Sözleşmenin giriş kesiminde tanımlanan Boğazlar Bölgesini hemen yeniden askerselleştirebilecektir [remilitariser].

2. 15 Ağustos 1936 gününden başlayarak, Türk Hükümeti, bu Sözleşmede belirlenen rejimi geçici olarak uygulayacaktır.

3. İşbu Protokol bugünden başlamak üzere geçerli olacaktır.

Montreux'de, 20 Temmuz 1936 günü düzenlenmiştir.

N. P. Nicolaev	N. Titulescu
Pierre Neicov	Const. Contescu
J. Paul Boncour	V. V. Pella
H. Ponsot	Dr. R. Aras
Stanley	Suad Davaz
S. M. Bruce	N. Menemencioğlu
N. Politis	Asım Gündüz
Raoul Bibica Rosetti	N. Sadak
N. Sato (ad referendum)	Maxime Litvinoff
Massa - akti Hotta (ad referendum)	Dr. I. V. Soubbotitch.

* * *

XXXII

1936 İSPANYA İÇSAVAŞINA KARIŞMAKTAN KAÇINMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE 1937 AKDENİZ'DE GÜVENLİĞİN SAĞLANMASI İÇİN NYON VE CENEVRE ANLAŞMALARI

İspanya'da 1936 Şubatında yapılan seçimler üzerine sol eğilimli bir Halk Cephesi Hükümeti kurulunca, Ordu'da General Franco liderliğinde bir isyan çıkmış, kilise ve sağcıların da desteklediği bu isyan ülkeyi 1939 yılına dek sürecek bir içsavaşa sürüklemiştir. İçsavaşın patlamasından kısa bir süre sonra İtalya, Portekiz ve arkasından Almanya Franco'ya gizlice yardıma başlamış, bunun üzerine Sovyetler Birliği de Madrit Hükümetine destek olmuştu. Fransa'da 1936 Nisanında yapılan seçimleri kazanıp iktidara gelen sosyalist Léon Blum liderliğindeki Halk Cephesi Hükümeti de yasal İspanya Hükümetine yardım etmek istemişse de, bir yandan Hitler Almanyasından duyulan korku, öte yandan içerde bir sağ-sol bölünmesi kaygısı onu İspanyol içsavaşına karışmaktan kaçınma (non - intervention) politikasını benimsemeğe zorlamıştı. İngiltere de zaten böyle bir politika yanlısı olup içsavaş yüzünden bir Avrupa savaşı çıkması olasılığını uzaklıştırılmak istiyordu. İki Batılı Devlet, ayrıca, Habeşistan savaşı deneyinden sonra, Milletler Cemiyetini bu tehlikeli sorunun dışında tutup onu yeniden yıpratmamağı yeğ tutmuştu.

İngiltere ile Fransa 15 Ağustos 1936'da Paris'te "Karışmaktan kaçınma Demeci"ni (Déclaration de non - intervention) yayımlamışlardı [1]. Ayrıca bir de "Karışmaktan Kaçınma Komitesi" kurmayı nota verişimi ile kararlaştırıp bunu önce sorun ile en çok ilgili öbür dört devletin (İtalya, Almanya, Portekiz ve Sovyetler Birliği) onayına sunmuşlardı. Öneri dört Devlet tarafından 21-24 Ağustosta kabul edilince, tüm Avrupa Devletlerine de sunulmuştu. Onların da onayı 26 Ağustosa dek sağlandıktan sonra, Türkiye ile birlikte, 27 Avrupa Devletinin Londra Büyükelçileri (Türkiye'ninki Fethi Okyar) 9 Eylülde "Karışmaktan Kaçınma Komitesi"nin ilk toplantısını yapmıştı [2].

Çok geçmeden, İtalya ve Almanya'nın, verdikleri söze karşın, Franco'ya geniş ölçüde yardıma (silâh, gönüllü vb.) giriştiği anlaşılınca Komitenin etkinliği azalmış, arkadan Sovyetler Birliği de Madrit Hükümetine yardımlara başlamış, böylece sorunlar daha da ağırlaşmıştı.

---

[1] Deklarasyon metni ve öbür belgeler için bak. British White Paper, Spain, No : 2 (1930) Cmd-5300.

[2] Türk Hükümeti Paris Demecine katılma bildirisini 28 Ağustos 1936 günü yapmış ve Bakanlar Kurulu Kararıyla, 1 Eylülden başlamak üzere, Demeçte öngörülen önlemleri yürürlüğe koymuştur. Bak. British White Paper, ibid; Bakanlar Kurulunun sözkonusu Kararının metni, Düstur'da bulunmadığına göre, yayımlanmasına gerek görülmediği anlaşılmaktadır.

Türkiye, Habeşistan savaşından beri Akdeniz'de İtalyan tehlikesine karşı İngiltere ile sıkı işbirliği içine girdiğinden ve Haziran - Temmuzda Montreux Boğazlar Konferansında İngiltere ile sıkı danışma ve dayanışmayı sürdürdüğünden, İspanya içsavaşı konusunda da İngiltere'ye ayak uydurmakta yarar görmüştü.

* * *

1937 yılında İtalyan olduğu sanılan denizaltılarca, İspanya limanlarına giden kimi ticaret gemilerinin batırılması Akdenizde güvenliği bozmuştu.

İngiltere ve Fransa, bu tehlikeli durum karşısında, denizaltı korsanlığına karşı önlemler alınması işini görüşmek üzere ilgili Devletleri Nyon'da (İsviçre) bir konferansa çağırmıştı. Çağrıyı, Akdeniz ülkelerinden Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Mısır ile, Karadeniz ülkelerinden, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya kabul ederken, İtalya, Almanya ve Arnavutluk reddetmişti.

Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'nın yanında, bu Konferansa katılma kararının gerekçesi şu olmuştu : Korsanlık olaylarından kimileri kendi karasularına yakın yerlerde ortaya çıkmıştı. Bunları, Türkiye'nin ötedenberi genişleme emellerinden çekindiği İtalya düzenlemişti. Zaten Türkiye, İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı üzerine, Milletler Cemiyeti çerçevesinde barış ve ortak güvenlik için İngiltere ve Fransa gibi "statu quo"cu Devletlerin yanında yer almış bulunuyordu. Akdenizde korsanlık olayları da barışı bozucu nitelikte eylemlerdi. Kaldı ki, Türkiye'nin dış politika konusunda her zaman danışma ve dayanışma içinde olduğu Sovyetler Birliği ile başlıca Balkan Devletleri de Nyon Konferansına katılıyordu.

Nyon ve Cenevre'de imzalanan Anlaşmalar[3] Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya bir az daha yaklaştıracak ve 1939 Üçlü İttifak'a giden yol üzerinde bir aşama olacaktı.

Türk Hükümeti, "Nyon Anlaşmasının amacı ve getirdiği yükümlerin sınırı içinde kalmak üzere" ilgili devletlerle uygulama anlaşmaları da yapmak için T. B. M. M.'nden ayrıca yetki almıştır[4].

Nyon Anlaşması Akdenizde ticaret gemilerine denizaltıların saldırılarına, Cenevre Anlaşması ise denizüstü gemilerinin ve uçakların saldırılarına karşı alınacak önlemleri düzenlemektedir.

Nyon ve Cenevre Anlaşmalarında sözü edilen deniz savaşlarına ilişkin Devletler Hukuku kurallarına gelince :

22 Nisan 1930'da Londra'da Amerika, B. D., Avusturalya, Kanada, Fransa, İngiltere, Hindistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika "Deniz Silâhlarının Sınırlanması ve Azaltılmasına ilişkin Andlaşma"yı imzalamışlardı. Bunun 4. Kesimi "Ticaret gemilerine karşı denizaltılarının uyması gerekli kuralları içeriyordu ve yürürlüğü süresiz olarak öngörülmüştü. Ancak, 1930 Andlaşmasına beklenen katıl-

[3] Nyon ve Cenevre Anlaşmaları T. B. M. M.'nce 18 Eylül 1937 günü 3266 sayılı bir yasa ile onaylanmıştır. Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 18, S. 1518 (611) Fransızca ve İngilizce metni için bak. 181, LONTS, 135. Reg. No. 4184.

[4] Bak. 18 Eylül 1937 gün ve 3267 sayılı yasa, Düstur, Ter. III, C. 18, S. 1522 (615),

malar gerçekleşmemişti. Andlaşmanın 31 Aralık 1936'da – 4. kesim hükümleri dışında – ortadan kalkması gerekiyordu. İşte bu durumda, Andlaşmanın imzacılarınca, sözkonusu hükümlerin, Devletler Hukukunun yerleşmiş kuralları olarak, daha yaygın biçimde kabulünü sağlamak amacıyle, Türkiye gibi 1930 Andlaşmasma katılmamış Devletlere sunulmak üzere bir tutanak düzenlenmişti. Türkiye bunu kabul edince bu bağıt B. M. M.'nce onaylanmıştı [5].

* * *

[5] Bak. Düstur, Ter. III, C. 18, S. 1291 (457) Fransızca ve İngilizcesi için bak. 137 LONTS, 353 ve 185.

İSPANYADA İÇSAVAŞ ÇIKINCA FRANSA VE İNGİLTERE TARAFINDAN YAYIMLANIP ÖBÜR AVRUPA DEVLETLERİNCE DE ONAYLANAN KARIŞMAKTAN KAÇINMA DEMECİ

(Déclaration de non-Intervention)

Paris, 15 Ağustos 1936*

(Metin)

Fransız ve İngiliz Hükümetleri İspanya'nın içişlerine doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir biçimde karışmaktan kesinlikle kaçınmağa karar vermişlerdir.

Bu Hükümetler, İspanya'da herhangi bir tarafa silâh cephane ve savaş gereçlerinin, her türlü uçak ve parçalarının, savaş gemilerinin, doğrudan ya da dolaylı biçimde, satımını, reeksportunu ve transitini yasaklamak niyetindedirler.

* * *

* Böyle bir Demeç için Fransa ve İngiltere Hükümetleri arasında yapılan görüşmelerin son aşamasında Fransa, Dışişleri Bakam M. Delbos'un Paristeki İngiliz Büyükelçisine gönderdiği Nota'da, öbür Avrupa ülkelerine de bildirildiği üzere, Fransa'nm şimdiden şu kararları aldığı duyuruluyordu :

"1. Le Gouvernement Français interdit en ce qui le concerne, l'éxportation directe ou indirecte, la réexportation et la transit, à destination de l'Espagne, des possesesions espogneles ou de la zone espagnole du Maroc, de toutes armes, munitions et matériels de guerre, ainsi que de tous aéronefs, montés ou démontés, et de tous navires de guerre.

"2. Cette interdiction s'applique aux contrats en cours d'exécution.

"3. Le Gouvernement français tiendra les autres Gouvernements participant à cette entente, informés de toutes mesures prises par lui pour donner effet à la présente déclaration.

"Le Gouvernement français, en ce qui le concerne, mettra cette déclaration en application dès que le Gouvernement de Sa Majesté Britannique, le Gouvernement Allemand, le Gouvernement İtalien, le Gouvernement de l'U. R. S. S. et le Gouvernement Portugais y auront également adhéré.

"Au fur et à mesure que lui parviendront les adhésions des autres Gouvernments saisis, le Gouvernement français aura soin de les communiquer au Gouvernement britannique ainsi qu'aux autres Gouvernements intéressés".

NYON ANLAŞMASI

(Arrangement de Nyon)

Nyon, 14 Eylül 1937

(Metin)

İspanya'da savaşım içindeki Taraflardan hiç birine ilintili olmayan ticaret gemilerine karşı denizaltılarca, Akdeniz'de, İspanya uyuşmazlığı nedeniyle, bir çok saldırı olduğu;

Bu saldırıların, ticaret gemilerinin batırılması konusundaki 22 Nisan 1930 günlü Londra Andlaşmasının 4. Kesiminde yazılı Devletler Hukuku kurallarını zedelediği; en ilkel insanlık ilkelerine aykırı düştüğü ve kuşkusuz korsanlık eylemi olarak nitelenmesi gerektiği;

İspanya'da savaşım içindeki Taraflardan biri ya da ötekinin, savaşanlık haklarını kullanmak ya da, deniz savaşları yasalarına uysa bile, açık denizde ticaret gidişgelişini denetlemek hakkını hiçbir durumda tanımaksızın ve işbu Bağıta katılan her hangi bir Devletin açık denizde her türlü karışmalara karşı kendi gidişgelişini korumak üzere girişmeği uygun göreceği her hangi bir harekette bulunmak ve sonradan kararlaştırılacak ortak önlemleri almak hakkını zedelemeksizin, herşeyden önce denizaltılarca yapılan korsanlık eylemlerine karşı ortaklaşa özel önlemleri kararlaştırmak gerektiği düşüncesiyle,

Kendi Hükümetlerince, yöntemine uygun biçimde, yetkili kılınmış, aşağıda imzası bulunan kişiler, Nyon'da 9-14 Eylül 1937 günlerinde yaptıkları bir Konferansta, hemen yürürlüğe girecek olan şu hükümleri kararlaştırmışlardır :

I. Konferans'a katılan Devletler, kendi deniz kuvvetlerine, İspanya'da savaşım içindeki Taraflardan birine ilintili olmayan ticaret gemilerini korumak üzere, aşağıdaki II. ve III. Paragraflar uyarınca, hareket etmeleri için yönerge vereceklerdir.

II. Deniz silâhlarının sınırlandırılması ve azaltılması için Londra'da 22 Nisan 1930 günü imza edilen Andlaşmada öngörülüp Londra'da 6 Kasım 1936'da imza olunan Protokol ile doğrulanan Devletler Hukuku kurallarına aykırı olarak, böyle bir gemiye saldıran her hangi bir deniz-

altı gemisine karşı saldırıya geçilecek ve, olanaklı ise, bu gemi batırılacaktır.

III. İspanya'da savaşım içindeki Taraflardan hiç birine ilintili olmayan bir geminin, yukarıdaki Paragrafta anılan kurallara aykırı olarak, saldırıya uğradığı bir yerin çevresinde rastlanan denizaltı gemisi için – rastlandığı durum saldırıyı yapanın onun olduğu izlenimi veriyorsa – gene yukarıdaki hükümler uygulanacaktır.

IV. Yukarıda yazılı kararları pratik biçimde yerine getirmek üzere, Konferansa katılan Devletler aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

1 — Batı Akdeniz'de ve Malta geçitinde – gözetleme işi ayrı hükümlere bağlı tutulacak Tyrrhénienne bölgesi kapsam dışı kalmak üzere – işbu harekât, açık denizde ve Konferansa katılan Devletlerin karasularında, İngiliz ve Fransız Donanmalarının, iki Hükümet arasında kararlaştırılacak kesimlere göre, görevi olacaktır.

2 — Doğu Akdeniz'de :

a) Bu uygulama karasularında, kendisine ilintili kesimlerde, ilgili Hükümetçe yapılır.

b) Açık denizde, Adriyatik Denizi kapsam dışı olmak üzere, işbu uygulama Çanakkale Boğazının girişine dek İngiliz ve Fransız donanmalarınca, gidişgelişin tehlikeli olduğu sanılan bölgelerde iki Hükümet arasında kararlaştırılacak kesimlere göre, üstlenilecektir.

Öteki katılan Devletlerden Akdeniz'de kıyısı bulunanlar, bu donanmalar için istenecek yardımları, kendi olanakları ölçüsünde, yapmağı yükümlenirler; özellikle bu donanmaların harekâtını kendi karasularında sürdürmelerine, ayrıca gösterecekleri limanlardan bu donanmaların yararlanmalarına izin vereceklerdir.

3 — Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda 1. ve 2. Fıkralarda anılan bölgenin sınırları ve bölüşülmesi, her zaman, durumdaki her türlü değişiklikler gözönünde tutulmak üzere, Konferansa katılan Devletlerce değiştirilebilir.

V. Konferansa katılan Devletler, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasını kolaylaştırmak üzere, kendi denizaltılarının Akdenizde kullanılmasını, aşağıdaki biçimde sınırlamak konusunda anlaşmışlardır :

a) Aşağıdaki b ve c Fıkralarında öngörülen durumlar kapsam dışı kalarak, hiç bir denizaltı Akdenizde denize açılmayacaktır.

b) Denizaltılar Konferansa katılan Devletlerden her birine bildirimde bulunduktan sonra, deniz üzerinde ve bir suüstü gemisi eşliğinde olmak koşulu ile, seyredebileceklerdir.

c) Konferansa katılan Devletlerden her biri aşağıdaki I sayılı Ekte gösterilen belirli bölgeleri, a ve b Fıkralarında öngörülen sınırlamalara bağlı tutulmaksızın, eğitim için kendi denizaltılarına ayırabilirler.

Bunun gibi, Konferansa katılan Devletler zorunlu durma ya da yukarıda b Fıkrasında öngörülen koşullar dışında, kendi karasularında hiç bir yabancı denizaltının bulunmasına izin vermemek konusunda anlaşmışlardır.

VI. Konferansa katılan Devletlerce, yukarıda yazılı programın uygulanmasını kolaylaştırmak için, kendi ticaret gemilerine Akdenizde aralarında kararlaştırılacak belirli ana yolları da öğütleyeceklerdir.

VII. İşbu Anlaşmanın hiç bir hükmü, Konferansa katılan Devletlerin kendi denizüstü gemilerini Akdenizin her hangi bir bölgesine göndermek hakkını kısıtlamaz.

VIII. Yukarıdaki hükümler Milletler Cemiyeti Sekreterliği kütüğüne yazılı uluslararası yükümleri hiç bir biçimde zedelemez.

IX. Konferansa katılan Devletlerden biri işbu Anlaşmadan çekilmek isteğinde bulunduğunu bildirirse, böyle bir bildiri 30 günlük bir sürenin sonunda geçerli olacaktır ve Konferansa katılan Devletlerden her hangi bir başkası da bu konudaki niyetini o sürenin bitiminden önce bildirmek koşulu ile, o gün Anlaşmadan çekilebilecektir.

Her iki metni özdeş düzeyde geçerli olmak üzere, Fransızca ve İngilizce tek bir örnek olarak Nyon'da 14 Eylül 1937 günü düzenlenmiştir. Bu tek örnek Milletler Cemiyeti Sekreterliği Arşivine sunulacaktır.

İngiltere ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	ANTHONY EDEN
Bulgaristan	G. KİOSSEİVANOFF N. MOMTCİLOFF
Mısır	WACYF BOUTROS - GHALİ H. AFİFİ
Fransa	İ. DELBOS

Yunanistan	N. MAVROUDİS N. POLİTİS S. POLYCHRONİADİS
Romanya	VİCTOR ANTONESCO
Türkiye	DR. R. ARAS
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği	MAXİME LİTVİNOFF
Yugoslavya	B. POURİTİCH

* * *

[Not : Anlaşmaya, teknik nitelikte iki belge ile bu belgelerle ilgili bir harita eklidir. Bunlar, B.M.M.'nin onayına sunulmasına gerek görülmediğinden, yasalaşan metinde de yoktur. Bizim de buraya alınmasında yarar görmediğimiz bu iki Ek'in yalnızca başlıklarını veriyoruz :

I. Denizaltıların eğitimi için ayrılan bölgeler,

II. Her katılan Devletin, izlemeleri için kendi ticaret gemilerine önerebileceği başlıca yollar.]

* * *

NYON ANLAŞMASINA EK ANLAŞMA

(Accord Additionnel à l'Arrangement de Nyon)

Cenevre, 17 Eylül 1937

(Metin)

Akdenizde denizaltılarca girişilen korsanlık eylemlerine karşı ortaklaşa özel önlemler alınması konusundaki kararlara ilişkin, 14 Eylül 1937 günü Nyon'da imzalanan Anlaşmada, imzacı Devletler, denizüstü gemileri ya da uçaklar tarafından yapılan bu gibi eylemlere karşı da ileride ortak önlemler alınması olanağını saklı tuttuklarından, şimdi o önlemlere başvurmanın yerinde olduğu düşüncesiyle, Hükümetlerince, yöntemine uygun biçimde, yetkili kılınmış bulunan aşağıdaki imza sahipleri 17 Eylül 1937 günü Cenevre'de toplanıp hemen yürürlüğe girecek olan şu hükümleri kararlaştırmışlardır:

I. İşbu Anlaşma Nyon Anlaşmasını bütünlemekte olup onun ayrılmaz bir parçası sayılacaktır.

II. İşbu Anlaşma, İspanya'da savaşım içindeki Taraflardan hiç birine ilintili olmayan bir ticaret gemisine karşı Akdenizde bir denizüstü gemisi ya da uçak tarafından, deniz savaşına ilişkin Devletler Hukuku ile belirlenmiş olup 22 Nisan 1930 günlü Londra Andlaşmasının 4. Kesiminde açıklanan ve 6 Kasım 1936 günü Londra'da imza edilen Protokol ile doğrulanan insanlık ilkelerini gözönünde tutmaksızın, bir denizüstü ya da uçak tarafından yapılan tüm saldırılar konusunda uygulanır.

III. Nyon Anlaşması uyarınca açık denizde ticaret gemileri gidişgelişlerinin korunmasına katılan ve I. Paragrafta yazılı koşullar içinde yapılan bir saldırıya tanık olan her denizüstü gemisi :

a) Eğer saldırı bir uçak tarafından yapılmışsa ona ateş açacak,

b) Eğer bir denizüstü gemisi tarafından yapılmışsa o saldırıya karşı kendi olanaklarıyle ve gerekiyorsa, çağrılması olanaklı bulunan destek kuvvetine başvurarak, karşı koyacaktır.

Katılan Devletlerden her biri, kendi karasularında kendi savaş gemilerinin davranışlarını, işbu Anlaşmanın özüne göre, düzenleyecektir.

Özdeş düzeyde geçerli olmak üzere, Fransızca ve İngilizce tek örnek olarak, Cenevre'de, 17 Eylül 1937 günü düzenlenmiştir.

Bu örnek Milletler Cemiyeti Sekreterliğinin Arşivine sunulacaktır.

(İmzacılar : Nyon Anlaşmasındaki 9 Devletin yetkili Temsilcileri).

* * *

XXXIII

1937 TÜRKİYE - MISIR DOSTLUK ANDLAŞMASI

1922 yılından beri İngiltere'nin koruyuculuğunda yarı bağımsız bir statüye sahip Mısır'ın tam bağımsızlık ve egemenliğine kavuşmak için giriştiği savaşım ancak 1936 da, kimi kısıtlamalar karşılığında, başarıya ulaşmıştı. Gerçekten, 26 Ağustos 1936'da Başbakan Nahas Paşa'nın Londra'da imzaladığı 20 yıllık İttifak Andlaşması ile, İngiltere Mısır'daki işgaline son vererek ona bağımsızlığını tanımış, buna karşılık kanal bölgesinde bir süre için en çok 10 bin kişilik bir kuvvet bulundurmağı Mısır'a kabul ettirmiş, bir saldırıya karşı yardımlaşma öngörülmüş, ayrıca Sudan'da 1924'de İngiltere'nin askıya aldığı 1899 İngiliz - Mısır kondominyonu yeniden kurulmuştu. Ertesi yılın Mayısında Mısır kapitülasyonlara son vermiş ve, İngiltere'nin desteği ile, Milletler Cemiyetine üye olmuştu.

Mısır, İtalya'nın 1935 sonbaharında Habeşistan'a saldırısı üzerine – ki ertesi yıl bu ülkeyi ilhak edecekti – Libya ve Habeşistan arasında İtalya'nm tehdidi altında kaldığı, ayrıca Sudan'daki İngiliz varlığından kuşku duyduğu bir sırada, böyle bir Andlaşma yapmakta yarar görmüştü. İngiltere de İmparatorluk yolları üzerinde İtalya'nın tehdidine karşı Mısır'ı kendine dost ve müttefik bir durumda tutmak olanağını elde etmişti.

İtalya'nın Doğu Akdenizdeki emellerinden kaygı duyan ve onun Habeşistan'a saldırısı üzerine İngiltere ile Milletler Cemiyeti çerçevesinde, geçici de olsa, bir ittifak yapan (XXX. sıradaki bağıtlar) Türkiye İngiliz - Mısır Andlaşmasını sevinçle karşılamıştı. İşte birbirine koşut çizgiler üzerinde bulunan Türkiye ile Mısır, İngiltere'nin de özendirmesiyle, Ankara'da 7 Nisan 1937'de bir Dostluk Andlaşması ve, onunla birlikte, bir Oturma Andlaşması ve bir Uyrukluk Sözleşmesi imzalamıştır [1].

Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Krallığı arasında diplomasi ilişkileri ise daha önce, 1925 yılında kurulmuştu. İlk Mısır Elçisi Heddeya Paşa Mohammed 8 Mayıs 1925 günü Ankara'da güven mektubunu sunmuş; Türkiye Elçiliği ise, bir süre bir işgüder tarafından yöneltildikten sonra, İlk Elçi Muhittin Paşa 16 Mart 1926 günü güven mektubunu Kahire'de sunmuştu.

Dostluk Andlaşmasmm 1. Maddesiyle, "iki ülke arasında bozulmaz bir barış; içtenlikle ve sürekli bir dostluk" olacağı belirtilmeklte, 2. ve 3. Maddesiyle de, diplomasi ve Konsolosluk Temsilcilerinin, karşılıklı olma koşulu ile, tüm ayrıcalık, bağışıklık vb. yararlanmaları öngörülmekte ve onlerın işlevlerine ilişkin koşullar düzenlenmektedir.

Dostluk Andlaşması, 4. Maddesi uyarınca, onay belgelerinin Kahire'de verişiminden 15 gün sonra, 26 Nisan 1938 günü, yürürlüğe girmiştir. Andlaşma, süresiz olduğundan ve o zamandan beri Tarafların herhangi birince ortadan kaldırılmadığından bugün de yürürlüktedir.

* * *

[1] Bu Andlaşma ve öbür iki bağıt 14 Haziran 1937 gün ve 3261 sayılı bir Yasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmıştır. Türkçe yasal metinleri için bak. Düstur, Ter. III. C. 18, S. 1407 (541); Fransızca metni için bak. 191 LONTS, 89 Reg. No. 4437 ve 4438.

TÜRKİYE İLE MISIR ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié entre la Turquie et l'Egypte)

Ankara, 7 Nisan 1937

(Metin)

Bir yandan Türkiye Cumhurbaşkanı,

Öte yandan, Mısır Yüce Kralı,

Türkiye ile Mısır, aralarındaki geleneksel ilişkileri ve doğal yakınlıkları gözönünde tutarak, aralarında bugünkü dostluk ve kardeşlik bağlarını artırmak dileği ile, bir Dostluk Andlaşması yapmağa karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olmak üzere :

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı;

Mısır Yüce Kralı :

Ankara Elçisi ve olağanüstü yetkili Temsilcisi Sayın Mohammed El - Mofti El - Gazaerli Bey'i atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye ile Mısır arasında bozulmaz bir barış ve içtenlikle sürekli dostluk olacaktır.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birinin diplomatik Temsilcileri ve başkaca Temsilciliklerinin Kordiplomatiğe giren tüm memurları karşı Taraf ülkesinde, karşılıklı olma koşulu ile, öbür Devletlerin diplomasi memurlarına sağlanan ayrıcalık, saygı ve bağışıklıklardan yararlanacaktır.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, ötekinin katına, gerek başkentte, gerek öbür yabancı ajanların oturmaları kabul edilen başlıca kentlerde oturmak üzere, meslekten Başkonsolos, Konsolos ve Konsolos Yardımcısı atamak hakkına sahip olacaktır.

Bundan başka, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, öteki Tarafın önceden iznini aldıktan sonra, meslek memurları dışında, yukarıda anılan kentlerde oturacak olan Fahrî Başkonsolos, Konsolos ve Yar-

dımcı Konsolos atamak hakkına sahip olacaktır. Bunlar, hiç bir durumda, oturdukları ülke uyrukları arasından seçilmeyecektir.

Yöntemi uyarınca "exequatur"e sahip bulunacak olan her iki tür ajanlar, tümüyle karşılıklı olmak koşulu ile, her iki Tarafta Devletler Hukukunca belirlenen haklar, ayrıcalıklar ve yetkilerden yararlanacaktır.

Madde 4. İşbu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa sürede Kahire'de verişilecektir.

İşbu Andlaşma, onay belgelerinin verişimini izleyen 15. gün yürürlüğe girecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, Tarafların yetkili Temsilcileri işbu Andlaşmayı imzalamışlar ve mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 7 Nisan 1937 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ ARAS

MOHAMMED EL - MOFTİ EL - GAZAERLİ

* * *

XXXIV

1937 SANCAK (HATAY) AYRI VARLIĞININ KURULUŞUNA VE 1939 HATAY'IN ANAVATANA BAĞLANMASINA İLİŞKİN ANDLAŞMALAR

Atatürk Türkiyesi, Hatay sorununu, 1936 Mountreux Boğazlar Sözleşmesinin hemen ardından, ele almış ve üç yıl süren çetin bir diplomasi savaşımı sonunda, onu da barışçı yoldan kesin bir çözüme bağlamıştır.

Sorunun geçmişi ve görüşmelerin süreci şöyle özetlenebilir:

30 Ekim 1918'de Mondros Silâh Bırakışımı yapıldığı zaman halkının çoğunluğu Türk olan İskenderun ve Antakya bölgesi – İmparatorluk döneminde Suriye Vilâyetine bağlı olup Sancak (İskenderun Sancağı) diye anılıyordu – Türk kuvvetlerinin elindeydi. 1920'de açıklanan "Ulusal And"a göre, bu bölgenin Türkiye'nin ulusal sınırları içinde kalması gerekiyordu.

Oysa, Fransa daha 16 Mayıs 1916'da İngiltere ile, Osmanlı topraklarının bölüşümü konusunda yaptığı Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Suriye - Lübnan'a sahip olmağa kararlı idi. Bu karar, Milletler Cemiyeti Yasasının 22. Maddesiyle öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulan Manda sistemi içinde gerçekleştirilecekti. Nitekim savaştan sonra, Müttefik Devletler Yüksek Konseyi San Remo toplantısında, 25 Nisan 1920 günü Suriye ve henüz onun bir parçası sayılan Lübnan'ı, "A" türü manda yönetimi olarak, Fransa'ya bırakmıştı. Daha sonra, Milletler Cemiyeti Konseyi 24 Temmuz 1922'de bu yönetim çerçevesinde Fransa'nın görev ve sorumluluklarını (Charte) saptayıp açıklamıştı. Bu arada Fransa, 1918 Mondros Silâh Bırakışımının 7. Maddesine dayanarak, Sancağı ve daha sonra Urfa, Antep, Adana ve Mersin bölgesini işgal etmiş bulunuyordu.

20 Ekim 1921 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Fransa ile yaptığı Ankara Ön Barış Anlaşması Sancağın geri alınması olanağını vermemişti. Fransa ile savaşı sona erdirmekteki büyük yarar bu geçici özveriyi gerektirmişti. Böylece, Türk-Suriye sınırı Ankara Anlaşması ile belirlenmişti. Bununla birlikte, Anlaşmanın 7. Maddesiyle, bu bölge için "özel bir yönetim rejimi" kurulması, bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürünün geliştirilmesi ve Türkçenin resmi bir nitelik taşıması öngörülmüştü (Kitabın V. sırasındaki Bağıt).

1923 Lozan Andlaşmasının, 3. Maddesiyle, Ankara Anlaşmasının hükümlerinin doğrulanmasından sonra, Türkiye ile, Suriye ve Lübnan adına davranan, Fransa arasında 30 Mayıs 1926 günü Ankara'da imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesiyle (Kitabın XII. sırasındaki bağıt) Türkiye - Suriye ilişkileri düzenlenirken, sınır çizgisi de gösterilmiş, ayrıca Suriye içinde kalan Sancak için İmza Protokolünde, 1921 Ankara Anlaşmasının öngördüğü özel yönetim biçiminin Fransa Hükûmetince gözönünde tutulacağı hükme bağlanmıştı. Türkiye - Suriye sınırının işaretlenmesi ise ancak dört yıl sonra sonuçlandırılarak, 3 Mayıs 1930'da son Protokol imzalanmıştı.

Bu arada, henüz Fransız mandası altındaki Suriye Devletinin 14 Mayıs 1930 Anayasasına Sancağın özel rejimine ilişkin hükümler[1] konulmuştu. Öte yandan da, Fransa'da Sosyalist "Halk Cephesi" Hükûmeti 9 Eylül 1936'da Suriye temsilcileriyle bir Dostluk ve İttifak Andlaşması parafe etmiş ve bunu, Mandater Devlet olarak, MC Konseyinde 26 Eylülde açıklanmıştı. Suriye Parlementosunda 20 Aralıkta oybirliği ile onaylanan bu Andlaşma ile Fransa, Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık tanımağı ve Suriye üzerindeki tüm haklarını Suriye Hükümetine geçirmeği yükümlenmişti. Bir ittifak içinde ortak dış politika güdülmesini de öngören bu Andlaşma, Suriye MC'e üye olunca yürürlüğe girecek, böylece Fransanın mandası da sona erecekti.

Andlaşmaya karşı sağcı Fransız Politikacılarının sert tepkisinin – ki hükûmet bu yüzden onu artık Parlamentonun onayına sunamayacaktı[2] – yanı sıra, Türkiye de harekete geçmişti. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) MC Konseyinin 26 Eylül toplantısında, Türkiye'nin de Suriye'nin bağımsızlığını istediğini, ancak Sancak halkının, Suriyeliler gibi, kendi işlerini kendisinin görmesine olanak verilmesi gerektiğini bildirince, Fransız Temsilcisi M. Vienot Fransa'nın MC.nce verilen manda görevinin kapsamı dışına çıkıp Suriye'yi parçalayan bir yola gidemeyeceğini, bununla birlikte, 1921 Andlaşması çerçevesinde görüşmeler yapılabileceğini açıklamıştı.

Atatürk Sancak sorununu kesin bir çözüme bağlamak zamanının geldiğine inanmıştı. Avrupa'da siyasal konjoktür buna elverişli idi. Hitler'in verdiği korku Fransa'yı bu gibi sorunlarda uzlaşılara zorlayıcı nitelikte idi. Türkiye 1936 Montreux Sözleşmesinden beri dostluğu aranan bir Devlet olmuştu. Onun, sorunları oldubittilerle değil, barışçı yoldan çözmek yanlısı olduğuna inanılıyordu. Türk - Sovyet dostluk ve işbirliğinin yanı sıra, Türk - İngiliz dostluğu da gelişiyordu. Nitekim Hatay sorununun Türkiye'nin istediği yönde çözümüne İngiltere yardımcı olacak ve Türkiye ile Fransa'nın uzlaşmasında başlıca rolü oynayacaktı. O sırada Türkiye'nin (Dr. Tevfik Rüştü) MC

[1] Bak Dictionnaire Diplomatique, C. II, S. 905-906, "Annexe XII, Règlement Organique du Sandjak", Paris.

[2] Fransa'nın Suriye ve arkasından Lübnan temsilcileriyle, bu ülkelere bağımsızlıklarını vermek üzere, 1936 yılında yaptığı Andlaşmalar Fransız Parlamentosunda sert eleştirmelere konu olmuş, özellikle bunların Kuzey Afrika'daki sömürgelere (Tunus, Cezayir, Fas) örnek olabileceğinden korkulmuştu. Böylece Andlaşma suya düşmüştü. Daha sonra, 2. Dünya Savaşı yaklaşırken, Fransa Yakın Doğuda askersel durumunu koruyabilmek için, bunların onaylanmasının sözkonusu olmadığını 1938 Aralığında açıklamıştı. 1940 baharında Fransa Almanya ile Silâh Bırakışımı yapıp Vichy Hükûmeti kurulunca, Özgür Fransız Kuvvetleri, İngiltere'nin yardımı ile, 1941 yazında Suriye ve Lübnan'a egemen olmuş ve 27 Eylül 1941'de Suriye'de ve iki ay sonra da Lübnan'da mandaya son verildiğini açıklamış, ancak bunu uygulamamıştı. Gerçi Suriye'de Temmuz 1943 seçimleri üzerine Şükrü Kuvvetli Cumhurbaşkanı olmuş ve ertesi yıl Müttefikler Suriye'nin bağımsızlığını tanımıştı. Bununla birlikte, Fransızlar tüm yetkileri Suriyelilere geçirmemiş, önce ekonomik çıkarlarını koruyucu bir Andlaşma yapmak istemişti. Sonunda, Fransızları izleyerek, Nisan 1946'da İngiliz kuvvetleri de ülkeyi terkedince Suriye gerçek anlamda bağımsızlığa kavuşmuştu. Milletler Cemiyeti konseyinin denetimi dışında geçen bu gelişmelerden sonra, Fransa'nın Manda yönetiminin yerine geçmek üzere, herhangi bir ikili Andlaşma da yapılmamıştı.

Konseyi üyelerinden biri olması da ona yarar sağlayacaktı. Bundan başka, sorunun İtalya'nın Konsey toplantılarını boykot ettiği bir zamanda – ki Aralık 1937'de MC'ni terk edecekti – ele alınması ayrıca önemliydi.

Böyle bir hava içinde, Türk Hükûmeti, Paris Büyükelçisi Suad Davaz aracılığı ile, Fransa Dışişleri Bakanı Delbos'a 9 Ekim 1936'da verdiği Mektup-Notada [3] Sancak ve sorununun çözümü önerisini resmen ortaya atmıştı. Notada, dostça bir anlatımla, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a tanımağa karar verdiği bağımsızlığın, halkının çoğunluğu Türk olan Sancağa da tanınması isteniliyor, bunun 1921 ve 1926 Andlaşmalarının doğal bir sonucu olduğu belirtiliyordu. Delbos 10 Kasım 1936'da verdiği yanıtta, MC.nce 24 Temmuz 1922'de kabul edilen Manda yasasında, Fransa'nın, mandater Devlet olarak, Suriye ile Lübnan'ı bağımsızlığa götürmekle görevlendirdiği, Suriye'nin bölünmesine izin verilmediği, ancak yerel özerklik ve azınlıkları geliştirme önlemleri öngörüldüğü belirtildikten sonra, bu yasaya aykırı olarak ve 1921 Ankara Anlaşmasının çerçevesini aşarak, Sancağa bağımsızlık verilemeyeceği, yalnızca onun özerkliğinin korunacağı, dostça bir dille bildirilmişti.

Bu ilk notaları Kasım ve Aralık aylarında yeni notalar izlemiş, Aralık ayında Sancak'ta kanlı olaylar çıkmıştı.

Konu Türkiye ile Fransa arasında diplomasi yolundan tartışılırken, Atatürk 1 Kasım 1936 TBMM'ni açış konuşmasında, Sancağın sahibinin Türkler olduğunu belirtip Türkiye ile Fransa arasında tek uyuşmazlık konusu olarak kalan Sancak sorununun da çözümü gerektiğini söylemişti.

* * *

Fransa, Türk Hükûmetinin bu kararlı tutumu üzerine sorunun MC Konseyine götürülmesini önerince, Türkiye bunu hemen kabul etmiş ve 10 Aralık 1936 günü Konseye bir muhtıra sunarak, a) Sancak konusunda Türk - Fransız uyuşmazlığı ve b) Özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği için alınacak önlemlerin Konseyin olağanüstü bir toplantısında konuşulmasını istemişti [4].

MC Konseyinde 14-15 Aralıkta ilk görüşmeler olmuş, Dr. Tevfik Rüştü ve Vienot görüşlerini açıklamış, Türk Delegasyonu ayrıca bir metin dağıtmıştı. 16 Aralıkta Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere, Konseydeki İsveç Temsilcisi Sandlar'i raportörlükle görevlendirmiş, üç kişilik bir gözlemci grubunu Sancağa yollamağı kararlaştırmış, bu arada Türkiye ve Fransa'nın aralarındaki görüşmeleri sürdürmesini öğütlemişti. Türkiye, Konseyin bu kararında çekimser oy kullanmıştı.

MC Gözlemcileri 31 Aralıkta Sancağa varıp işe koyulmuştu. Bu arada, Paris'te yapılan Türk - Fransız görüşmelerinde, Türkiye Sancağın, bağımsız bir Devlet olarak, Suriye ve Lübnan ile bir konfederasyon oluşturmasında, askerlikten arındırılmasında, İskenderun Limanında Türkiye'ye bir yer kiralanmasında, Türkiye ve Fransa'nın

[3] Türk Notası ile ona Delbos'un yanıtının Fransızca metinleri için, bak. Société des Nations, Journal Officiel, Sancak sorunu üzerinde "Livre Blanc" Mayıs-Haziran 1937; Türkçe çevirileri için de Ayın Tarihi, Aralık 1936, Sayı 36, S. 92-97'ye bakılması.

[4] MC. Journal Officiel, Ibid.

kurulacak düzeni güvence altına almasında ısrar etmiş, ancak Franca bu aşamada buna yanaşmamıştı.

20 Ocak 1937'de Konseyde sorun yeniden görüşülmüştü. O sırada Cenevre'de, İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden tarafları uzlaştırıcı yoğun bir çaba göstermiş, sonunda Fransa tutumunu değiştirmiş, böylece Türk görüşüne yakın bir anlaşma temeli bulunmuş, Sandler de bu uzlaşıyı yansıtan raporunu Konsey'e sunmuştu. 27 Ocak 1937 günü Sandler Raporu Konsey'de görüşülürken, Dr. T. Rüştü ve Delbos söz alıp olumlu konuşmalar yapmıştı ve o gün Rapor [5] Konsey'de oybirliği ile kabul edilmişti.

Raporda, bir Uzmanlar Komitesince hazırlanacak Sancak Statüsü ve Anayasası uyarınca, Sancağın bir "Ayrı Varlık" (Entite distincte) olarak, içişlerinde bağımsız kalacağı; dışişlerinin Suriye Devletince yönetileceği, ancak Suriye'nin MC Konseyinin iznini almadan Sancağın bağımsızlığına zarar verici kararlar alamayacağını; Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacağı, ortak işler için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacağı; resmi dil Türkçe olmak üzere, ikinci bir dil için MC Konseyinin karar vereceği; Sancak Statüsü ve Anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancağa Fransız uyruklu bir Delege atanacağı; Sancağın yeterli jandarma ve polisten başka askersel gücü bulunmayacağı; Türkiye ve Fransa'nın MC Konseyinin öğütleme kararlarına saygılı kalacakları ve aralarında yapacakları bir andlaşma ile Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alacakları; ayrıca Türkiye, Fransa ve Suriye arasında bağıtlanacak bir andlaşma ile, Türkiye - Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi gibi işler için yükümlülükler getirileceği; Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak Statüsüne hükümler konulacağı; Statü ve Anayasa'nın Konseyin kararı ile yürürlüğe gireceği ve Konsey'de Sancak ile ilgili kararların 2/3 çoğunlukla alınabileceği açıklanmıştır.

Sancağın, sınırsız ve koşulsuz olarak, bağımsızlığa kavuşturulmasını isteyen Türkiye ile, böyle bir şeyin MC'nin Suriye için kabul ettiği Manda yasasına aykırı düşeceğini, o nedenle Sancağa ancak 1921 Ankara Anlaşmasına uygun bir özerklik verilebileceğini ileri süren Fransa arasındaki bu uzlaşı, gerçekte Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasına değin bulunmuş geçici bir formül idi. Suriye bağımsız olurken Sancağın da, sınırları içindeki ve dış ilişkiler bakımından ona bağımlı durumunun son bulması ve tam bağımsızlığına kavuşması olanaklı kılınmıştı. Böyle geçici bir formül Manda yasasına aykırı düşmediği için MC Konseyince de onaylanmıştı. Oysa, Suriye'ye bağımsızlık verilmesi işi suya düşecek, buna karşılık Sancağın Türkiye'ye bağlanması 1939 yılında Türkiye ile Fransa arasında bir Andlaşma ile gerçekleştirilecekti.

Konsey 20 Şubat 1937 günü yaptığı oturumda, Sandler'in önerisi uyarınca, Sancak Statü ve Anayasa metinlerini hazırlamak üzere beş üyeli bir Uzmanlar Komitesi kurulmasını kararlaştırmıştı. 25 Şubatta kurulan ve önce gözlemcilerle birlikte çalışmak üzere hemen Sancağa giden bu Komitede Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Fransa'yı Caix temsil ediyordu. Öbürleri İngiliz,

[5] MC, Journal Officiel, Ibid; Türkçe çevirisi için Ayın Tarihi, Şubat 1937, Sayı 38, S. 95-97.

Belçika ve Hollandalı idi. Ayrıca Sandler'in temsilcisi olarak İsveçli Vestman Komite ile birlikte çalışacaktı.

Uzmanlar Komitesi Sancak'tan dönüşünde, Sandler'in ortaya koyduğu ilkelere göre Statü, Anayasa ve Sancağın sınırlarını gösteren belgeyi hazırlamış ve bunu 25 Mayıs 1937'de Konsey'de önce sözlü olarak açıklamıştı. Komitenin raporu Sandler tarafından 29 Mayıs 1937'de, bir karar tasarısiyle birlikte, Konsey'e sunulmuş, Konsey de onu oy birliği ile kabul edince [6] Sancak "Ayrı Varlığı" hukuksal bakımdan kurulmuştu.

Gene 29 Mayıs 1937 günü Türkiye ile Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre'de Sancağın toprak bütünlüğünü ve Türkiye - Suriye sınırlarını güvence altına alan Andlaşmaları imzalamışlardı [7]. Onay belgeleri 22 Temmuz 1937'de Paris'te verişilince Bağıtlar yürürlüğe girmişti.

3 Haziran 1937'de Suriye Parlamentosu bu bağıtları protesto etmişti. Ayrıca Suriye'de Fransızlara karşı yer yer gösteri ve başkaldırma olayları görülmüştü.

Biz aşağıda, bu Türk - Fransız Andlaşması metninden önce, Sancak Devletini, bir MC Konseyi kararı olarak kuran bağıtları (sınır belgesi, Statü ve Anayasa) Fransızcadan günümüzün Türkçesine çevirerek veriyoruz. Bunlar Türkiye'de ayrıca bir yasa ya da Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmış olmadığından, resmen yayımlanmış değildir. Basın da ancak özet metinler vermiştir. Oysa bu bağıtlar Türkiye için de haklar ve yükümlülükler ortaya koymuştur. Öyle anlaşılıyor ki, Hükûmet Türkiye'nin katıldığı bu MC Konseyi kararını, MC Yasası gereğince, bir bağıt saymış ve Sancağın Statüsünü ve sınırlarını güvence altına alan Türk - Fransız Andlaşmalarının o bağıtları da doğrulamış olduğunu düşünmüştür.

* * *

Şimdi, Konseyce kabnl edilen 29 Mayıs 1937 bağıtlarının niteliğine değinebiliriz :

Bunların (İskenderun Sancağının sınırlarına ilişkin belge, Sancak Statüsü ve Anayasa) ekli olduğu Uzmanlar Komitesi raporunda, Komitenin çalışmaları anlatıldıktan sonra, Statü ile Anayasanın hükümleri üzerinde kimi açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

Sınırları, İskenderun Sancağının o günkü yönetimsel çevresine göre, tanımlanmış, o nedenle sınırın ötesinde, Türklerin çoğunlukta olduğu Bayır, Bucak ve Hazne Kasabalarını dışarda bırakmıştır. Komitede Menemencioğlu buna itiraz etmiş, hiç değilse Bayır'm Sancağa katılmasında direnmiş, ancak kabul ettirememiştir. Aşağıda değinileceği üzere, Hatay Türkiye'ye bağlandığı zaman, ufak değişikliklerle, bu sınırlar böylece kalacaktı.

---

[6] Rapor ve ona ekli üç belgenin Fransızca metinleri için bak. MC. Journal Official, Mayıs-Haziran 1937, S. 573-589.

[7] Dustur, Ter. III, C. 18, S. 548 (1419). Fransa da bunları 5 Temmuz 1937'de onaylayınca, onay belgeleri 22 Temmuzda Paris'de verişilmiştir. Ancak, her nedense, MC Andlaşmalar Dizisinde (LONTS) yayımlanmamıştır.

Statü, yukarıda özetlenen Sandler raporundaki ilkeleri, ayrıntılı bir bağıt durumuna sokan bir belge olmuştu. Sancak'ta resmi dil konusuna Statünün 1. Maddesinin 3. Fıkrasında değinilmiştir. Bunun anlamı, o Fıkranın dip notunda açıkladığımız üzere, Türkçe yanında Arapça'nın da resmi dil sayılması idi.

Anayasada, yasama erkinin çeşitli topluluklara göre hazırlanacak iki dereceli bir seçim yolu ile, 40 üyeden oluşan Meclis tarafından kullanılacağı, Meclisin, yürütme erkinin başındaki Cumhurbaşkanını seçeceği; onun da yürütme Konseyi (Hükûmet) Başkanını atayacağı, bu Konseyin, Başbakan ile birlikte, 5 üyeden oluşacağı; yargı erkinin bağımsız olacağı; temel insan haklarının güvence altında bulunacağı, ayrıntılarıyle ortaya konulmuştur.

Sancak Devleti böylece kurulurken, yüzölçümü 4.805 km2 ve Fransız istatistiklerine göre, 219 bin olan nüfusunun % 39, 7'si Türk, % 28'i Alevi, % 11'i Ermeni, % 10'u Sünni Arap, % 9'u Rum-Ortodoks vb., % 3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmailî ve Arnavut kökenli idi [8].

Her ne kadar Statü'de açıkça belirtilmemişse de, Fransa'nın Suriye'deki mandasına son verip ona bütünüyle bağımsızlık tanıması anında, Sancağın, dış ilişkileri bakımından da Suriye ile bağlarından kurtulması ve Suriye gibi tam bağımsızlığa kavuşması Türkiye'nin istediği, Fransa'nın da kabul zorunda kaldığı bir ilke olmuştu. Nitekim, Sancağa "Ayrı Varlık" adı verilmişti. Bundan başka, onun dışişleri Suriye'ye bırakılırken (Suriye bağımsızlığına kavuşuncaya değin mandater Fransa'ya) ilerde Suriye Hükûmetinin, MC Konseyinin izni olmadan, Sancağın bağımsızlığını ve egemenliğini ilgilendiren konularda uluslararası bağıtlar yapamaması, Sancak temel çıkarlarını ilgilendiren konularda anlaşmalar bağıtlanırken Sancak Hükûmetine danışması gibi (Statünün 15-18, Maddeleri) çekinceler öngörülmüştü. Daha da önemlisi, Sancağın toprak bütünlüğünün bir Türk - Fransız Andlaşması ile güvence altına alınması Konseyce onaylanan 27 Ocak 1937 günlü Sandler raporunda (Md. 7) öngörülmüş ve bu Andlaşma 29 Mayıs 1937'de bağıtlanmıştı.

Statü ve Anayasanın 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girmesi ve bunların Fransa'nın Suriye üzerindeki mandası süresince uygulanması öngörülmüştü (Md. 55). Ancak aşağıda anlatılacağı üzere, ortaya çıkan zorluklar nedeniyle, bu bağıtlar Sancak'ta seçim hazırlıklarıyla birlikte uygulanmağa başlanacak, 2 Eylül 1938'de Meclis'in toplanıp Cumhurbaşkanını seçmesi üzerine tümüyle işlerlik kazanacaktı.

Bağıtların yürürlükten kalkması ise, Statü'nün 55. Maddesinin öngördüğü gibi Fransa'nın Suriye üzerindeki mandasının sona ermesiyle değil, – çünkü bu iş yıllarca uzayacaktı – Sancağı (Hatay'ı) Türkiye'ye bağlayan 23 Haziran 1939 Andlaşması ve Hatay Meclisinin, 29 Haziran 1939'da Türkiye ile birleşme kararından sonra, Hatay'ın Türkiye'ye "ilhakına ve Hatay İlinin kurulmasına" ilişkin yasanın [9] 7 Temmuz 1939'da TBMM.nce kabulü ile gerçekleşecekti. Böylece Hatay tarihe karışacaktı.

Türkiye ile Fransa, MC Konseyince "Sancak Ayrı Varlığı"nın kurulduğu 29 Mayıs 1937 günü, Cenevre'de biri "Sancağın toprak bütünlüğünü" öteki "Türkiye - Suriye sınırını" güvence altına alan iki bağıt imzalanmıştır.

[8] Tevfik Rüştü Aras'ın Dictiounaire Diplomatique'te çıkan makalesi, Cilt, IV S. 23-28, Paris.

[9] Düstur, Ter. III, C. 20, S. 1711.

14 Haziran 1937 günü TBMM.nce bir yasa ile onaylanan [10] bu bağıtlardan birinci Andlaşma (Traité), Sancağın toprak bütünlüğünün güvence altına alınması (Md. 1); bu ülke tehdit edildiğinde durumdan MC Konseyine hemen bilgi verilmesi ve ivedi durumlarda Tarafların işbirliğinde bulunması, auyrıca Genelkurmayların önceden hazırlıklar yapması (Md. 2, 3 ve 5); Tarafların, MC Konseyi denetleme görevini yaparken, onun öğütlerine saygılı olması ve ona göre aralarında işbirliği yapması (Md. 4) gibi hükümleri içeriyordu.

İkinci Anlaşma (Accord), Tarafların 3 Mayıs 1930 Son Sınır Protokolü ile saptanmış Türkiye - Suriye sınırını kesin olarak tanıdıklarını ve onun dokunulmazlığını güvence altına aldıklarını (Md. 1 ve 3); ülkeleri üzerinde birbirine karşı kışkırtmaları önleyeceklerini (Md. 2) açıklıyordu.

Bu iki bağıta ekli olan Ortak Demeçte ise, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermeye hazırlanması gözönünde tutularak, Türkiye Hükûmetince Fransa'nın anılan iki ülke ile düzenlenmiş ya da düzenlenecek ilişkilerinin desteklenmasi, onların bağımsızlığa kavuşmasını kolaylaştırması ve, Fransa ile birlikte Türkiye'nin de, Suriye ve Lübnan'ın bütünlüğünü güvence altına alması öngörülüyordu. Bu Ortak Demeç ile ilgili olarak bir de Protokol imzalanmıştır ki, onunla da, Suriye ve Lübnan Milletler Cemiyetinin kararıyla bağımsızlıklarına kavuştuğu zaman, Fransa'nın bu ülkeler adına yapmış olduğu bağıtların – ki bunlar arasında özellikle Türkiye ile imzalanmış olanlar önemliydi – onlara geçirilmiş olacağı, bu Bağıtlarla ilgili düzenlemeler konusunda gerektiğinde Türkiye ve Fransa'nın yararlı önlemleri alacağı ve Türkiye'nin Suriye ve Lübnan ile ilişkilerini geliştirmek üzere bağıtlar yapması için Türkiye ve Fransa'nın tüm çabayı göstereceği belirtiliyor; bu arada 1932 Türkiye - Fransa (Suriye) Demiryolu Sözleşmesi doğrulanıyor ve Uyrukluk seçme hakkı ile ilgili olarak bir Mektup verişimi yapılmış olduğu – metni eklidir – açıklanıyordu.

Cenevre'de imzalanan Bağıtlar arasında, bir Oturma Sözleşmesi yapılmasına, yurttaşların kimi sorunlarının çözümlenmesine ve bu gibi konularda yeni işbirliği olanaklarının araştırılmasına ilişkin bir de Protokol yer almıştı.

* * *

1937 Mayısında yapılan tüm bu bağıtların uygulanmasında ortaya çıkan zorluklar ve bunların giderilmesi şöyle özetlenebilir :

Sancakta 15 Nisan 1938 gününe dek yapılması gereken Meclis seçimlerini düzenlemek ve denetlemek üzere 1937 yazında MC Konseyince Antakya'ya gönderilen seçim Komisyonu, Türkiye'ye danışmaksızın, Fransız Manda memurlarıyla işbirliği içinde, bir seçim Yönetmeliği hazırlamış, bunu yıl sonuna doğru Cenevre'de Konseye göndermiş, örneğini de Türk Hükûmetine, yalnız bilgi edinilmek üzere, iletmişti. Türkiye, Türk topluluğu zararına hükümleri içeren bu yönetmeliğe, Sancak'ta 1937 bağıtlarıyla ortak sorumluluk üstlenmiş bir Devlet olarak, sert biçimde karşı çıkmış ve bir yandan Fransa'yı uyarırken, öte yandan 22 ve 24 Aralıkta MC Genel Sekreteri ile Konsey

[10] Düstur, Ter. III, C. 18, S. 549 (1419).

Başkanına itirazlarını duyurmuş ve Konsey'den, Türk hükümetiyle işbirliği yapılarak, yönetmeliğin düzeltilmesini istemişti [11].

Sancak Statüsünün zamanında yürürlüğe girmesini geciktiren bu olaylar sonucu Türk - Fransız ilişkilerinde yeniden ortaya çıkan gergin hava içinde, Türk Hükûmeti 1930 Dostluk Andlaşmasını, yenisi yapılmak üzere, bozma kararını 29 Aralık 1937 günü Paris'te Fransız Hükûmetine bildirmişti.

Konsey, 31 Ocak günü, İsveç Temsilcisinin başkanlığında Türkiye, Fransa, İngiltere ve Belçika Temsilcilerinden oluşacak bir komitede Yönetmelikte gerekli düzeltmelerin yapılmasına karar vermişti. Komite de Cenevre'de çalışmalara başlayıp 7 Mart 1938'de düzeltmeleri yapmıştı.

1938 Nisanında seçim işlemleri MC Komisyonunun gözetimi altında başlamıştı. Ancak Fransız makamları bu kez de Türk toplumu zararına kimi çabalar gösterince ve Komisyon da yansızlıktan ayrılınca halk arasında karışıklıklar çıkmıştı. Böylece Türk - Fransız ilişkilerinin gerginleştiği bir sırada, Atatürk'ün Mayıs ortasında, güneyde Orduyu denetleme gezisine çıkması Türkiye'nin kararlığını göstermiş ve Fransa'ya etkilemişti. Bu arada Türk Hükûmeti 17 Haziran 1938'de Sancak'taki durumu Fransız Hükûmeti ve MC katında protesto etmişti. Sonunda, Türk ve Fransız Hükûmetleri, MC seçim Komisyonunun çalışmalarını durdurmasını Konsey'den birlikte isteyince, Komisyon 29 Haziranda Sancak'tan ayrılmıştı. Bu gergin hava içinde Türkiye sınıra 30 bin kişilik kuvvet yığmış bulunuyordu.

Fransa, Avrupa'da giderek tehlikeli bir duruma gelen konjonktürü gözönünde tutarak, Türkiye ile dostluğu yeniden kurmak istediğinden, uyuşmazlığa son vermek üzere, Türkiye ile 20 Haziran da görüşmelere girişmiş ve 3 Temmuz 1938'de Antakya'da bir Askersel Anlaşma ve ertesi gün Ankara'da yeni bir Dostluk Andlaşması bağıtlamıştı.

Antakya'da, General Asım Gündüz ile Fransız Generali Huntziger'in imzaladığı bu askersel Anlaşma (Accord Général) [12] Türk ve Fransız Hükümetlerince Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan 1937 Türk - Fransız Andlaşmasmın 2. Maddesine dayanıyordu. Bu Maddede, Sancağın dış güvenliğini sağlayıcı önlemlerin alınması amacıyla "özel anlaşmalar" yapılması öngörülmüştü. O sırada Sancağın dış güvenliği için olası bir tehlike İtalya'dan gelebilirdi. Konu üzerinde ilk kez 17-18 Aralık 1937'de Ankara'da Mareşal Fevzi Çakmak ile General Huntziger arasında görüşmeler yapılmış ve bir tutanak imzalanmıştı. İşte Genel Anlaşma, bu tutanaktan hareketle, Sancağın güvenliğini sağlamak için ona karşı girişilebilecek bir saldırı durumuna göre alınacak önlemleri düzenliyor ve Sancağa girecek Türk kuvvetleri konusunda ek bir

[11] Dışişleri Bakanı Aras'm MC Genel Sekreterine 22 Aralık 1937 günlü teli ve Konsey Başkanına 24 Aralık 1937 günlü Mektubunun metinleri için MC Journal Officiel'e, Türkçe çevirileri için de Dışişleri Bakanlığı, Montreux ve Savaş öncesi Yılları, Ankara, 1973. S. 176-181'e bakılması.

[12] Metinleri gizli tutulan bu bağıtlardan ancak Sancak'ta bulundurulacak Türk ve Fransız kuvvetlerine ilişkin Ek Protokol konusunda basma bilgi verilmişti. Biz tümü üzerinde, Dışişleri Arşivlerinde "Hatay Bağıtları" dosyasından akratarak, bilgi veriyoruz. Açıklanan bilgi için bak. Ayın Tarihi, Temmuz 1938.

bağıt imzalanacağını ayrı bir maddede belirtiyordu. Anlaşma Sancak'ta manda yönetimi süresince yürürlükte kalacak, Manda kalkınca yeni bir anlaşma yapılacaktı.

Anlaşmaya göre, Sancak'ta Fransız ve Türk kuvvetleri eşit sayıda olacak, gerekğinde bunlar, Tarafların ortak kararlariyle, artırılabilecekti. Ayrıca, Denizden ve Türkiye, Sancak ya da Suriye üzerinden bir üçüncü Devletçe saldırı durumunda, buna karşı koyacak kuvvetlerin konumu ve hareketi de düzenleniyordu.

Bu Anlaşmaya ekli 32 Maddelik Ek Protokolde ise, Sancağa girecek Türk kuvvetlerinin başında bir Albay bulunacağı, bu kuvvetlerin en çok 2500 kişiden oluşacağı; giriş gününün ayrıca ve birlikte saptanacağı; kuvvetlerin Payas ve Hassa üzerinden geçeceği ve İskenderun, Baylan, Kırıkhan ile – bir küçük birliğin – Antakya'da yerleşeceği; Sancak'taki Fransız kuvvetlerinin de en çok 2500'e dek artırılabileceği; Sancak güvenliği için Türk kuvvetlerinin Fransızlarla işbirliği yapacağı; bu işbirliği biçiminin Fransa Yüksek Komiserinin Antakya'daki Delegesinin girişimine göre" (Sur son initiative) ve bir Türk irtibat subayı ile işbirliğinde bulunularak düzenleneceği belirtilmişti.

Bu Askersel Anlaşmanın ertesi günü, (4 Temmuz 1938) Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk kuvvetleri Sancağa girmişti. Bu olgu Hatay sorunu süreci içinde bir dönüm noktası olmuş, Sancak ve Türkiye'de büyük sevinç uyandırmış, Meclis seçimlerinin de dürüst biçimde ve güven içinde yapılacağı inancını yaratmıştı.

Gene o gün Ankara'da Aras ile Fransa Büyükelçisi Ponsot'nun imzaladığı yeni Dostluk Andlaşmasına gelince :

Kitabın XX. Bölümünde özellikleri açıklanan ve metni dip notu olarak verilen bu Dostluk Andlaşması, Türkiye'nin son verdiği 1930 Andlaşmasının yerine geçecekti. İki Devlet arasında Dostluğun sağlamlaştırılmasından başka, birine saldırı durumunda ötekinin tarafsız kalmasını, birine karşı yöneltilen siyasal ve ekonomik tertiplere ötekinin katılmamasını ve yardımcı olmamasını öngören, ayrıca uyuşmazlıkların çözümü için yeni hükümler ortaya koyan bu Andlaşma, 3. Maddesinde ve ona ekli Ortak Demeçte, Sancak ile ilgili olarak başlıca şu hükümleri içeriyordu :

"3. Genel barışın ve Doğu Akdenizde güvenliğin korunmasına özdeş ölçüde bağlı bulunan Bağıtlı Yüksek Taraflar, 29 Mayıs 1937 günlü Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan Andlaşmadan kendilerine düşen güvence yükümünün uygulanmasını gerektirebilecek nitelikteki her durum karşısında yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlamak ve bu konuda, karşılıklı olarak, birbirlerine gerekli kolaylıkları göstermek için danışmalarda bulunacaklardır".

Ortak Demeçte, "...Taraflar, 29 Ekim 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyince kabul edilen İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasasının yürürlüğe konulması ve uygulanmasını, Sancak'ta Türk elemanının üstünlüğü tanınmakla birlikte, Sancak sorunun Türkiye için bir toprak sorunu olmadığını gösteren 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması içinde sürdürecektir".

Görülüyor ki, Fransa bu son hükümle, Türk kuvvetlerinin Sancağa girmesine karşılık, Türkiye'nin orayı ilhak etmesini önlemek istemişti.

Andlaşma, gerek Hatay sorunu ile ilgili olayların, gerek 1939 Türk - İngiliz - Fransız İttifak görüşmelerinin hızla ilerlemesi sonucu Taraflarca onaylanmayacak ve yürürlüğe girmeyecekti.

İşte bu gelişmelerden sonra, Sancak'ta yeni seçim işlemleri 22 Temmuzda başlamıştı[13]. Anayasa uyarınca, 20 yaşını doldurmuş erkekler birinci derece seçmen olarak istedikleri topluluklara kendilerini yazdırmışlardı. 1 Ağustosta sona eren bu seçim işlemine göre :

35.847 Seçmenin Türk Topluluğuna
11.319 " Alevî "
5.504 " Ermeni "
1.845 " Arap "
2.098 " Rum-Ortodoks Topluluğuna yazıldığı saptanmıştı. Bunlardan her 100 Seçmen 1 ikinci derece seçmeni sayıldığından :

358 Türk
113 Alevî
55 Ermeni
18 Arap
20 Rum-Ortodoks, ikinci derecede seçmen seçilmiş oluyordu.

Bu seçmenler de 24 Ağustosta Antakya, Kırıkkale ve İskenderun bölgelerinden Meclis için :

22 Türk (ki aday sayısı da 22 olduğundan seçim yapılmadan seçilmiş sayıldı).
9 Alevî
5 Ermeni
2 Arap
2 Rum-Ortodoks milletvekili seçmişti.

Böylece, toplam 40 milletvekilinin çoğunluğu Türklerden oluşuyordu.
çoğunluğu Türklerden oluşuyordu.

2 Eylül 1938'de Meclis toplanmıştı. Bu arada Türkiye Hükûmeti Cevat Açıkalın'ı Sancağa sürekli görevle Olağanüstü Temsilci atamıştı.

Meclis açılınca, tüm milletvekilleri Türkçe yemin etmiş, Meclis Başkanlığına Abdülgani Türkmen, Devlet Başkanlığına Tayfur Söökmen seçilmiş, o da Başbakanlığa Abdurrahman Melek'i getirmiş, MC.nce hazırlanan Anayasa ayrıca kabul edilmiş, Devletin adı Sancak yerine Hatay olarak değiştirilmiş ve Hatay bayrağı çekilmişti. 5 Eylülde Melek Hükûmeti kurulmuş, Adalet Bakanlığına Cemil Yurtman, Maliye ve Gümrük Bakanlığına Cemal Bâki, Eğitim ve Sağlık Bakanlığına Faik Türkmen ve Bayındırlık ve Tarım Bakanlığına Kemal Alpar getirilmişti.

Bu ulusal sorunu bu aşamaya getiren Atatürk 10 Kasım 1938'de ölmüştü.

* * *

Hatay Devletinin yapay ve geçici niteliği ortada idi. Zaten Hatay Türkleri de ülkenin bir an önce Türkiye'ye bağlanması özlemi içinde bnlunuyordu. Fransa, Suriye'ye bağımsızlık tanınmasını askıya alarak 1936 Andlaşmasını onaylamadığına göre, Hatay'ın geleceğinin Suriye'ninkine bağlı tutulması için bir neden de kalmamıştı. Bu arada, Avrupa genel savaşa doğru hızla yaklaşıyordu. Almanya15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı

[13] MC Seçim Komisyonu Mayıs sonlarında bitirdiği ilk derece seçim (kayıt) sonucunda 43.735 kişiden % 49,98'inin Türk ve – Sancak dışında bulunan 904 Ermeni ile birlikte – öbür topluluklardan % 50,02 Seçmen olduğunu saptamıştı.

istilâ etmiş, arkadan Polanya ile Saldırmazlık Paktına son vermişti. Nisanda İtalya da Arnavutluğu işgal etmişti. 22 Mayısta Alman - İtalya Çelik Paktı imzalanmıştı. Bu gelişmeler İngiltere gibi Fransa'yı da büyük kaygı içine sokmuştu. İngiltere'nin Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesinin savunması bakımından yaşamsal önemi olan Türkiye ile, Üçlü İttifak yolu üzerinde, 12 Mayısta bir Ortak Demeç yayınlanmasından sonra, Fransa da bir an önce Türkiye ile anlaşmak gereksinimini duyuyordu. Böylece, Hatay sorununun, Türkiye'nin istediği gibi, buranın Türkiye'ye bağlanması yolu ile, kesinlikle çözümüne razı olmuştu. Bunun üzerine, 23 Haziran 1939 günü iki Devlet bir yandan Ankara'da bu konuda bir Anlaşma imzalamış, öte yandan Paris'te, İttifak konusunda Türk - İngiliz Demecinin benzeri Ortak Demeci (Kitabın XXXVII. Bölümü) yayımlamıştı.

Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigly tarafından imzalanan Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikte çözümüne ilişkin bu Anlaşma"[14] başlıca şu konuları düzenliyordu :

1. Hatay Türkiye'ye katılacağına göre (1. Maddenin son Fıkrası) yeni Türkiye-Suriye sınırının tanımı gerekiyordu. Yukarıda değindiğimiz üzere, Türkiye - Suriye sınırı 30 Mayıs 1926 Sözleşmesi, 22 Haziran 1929 sınıra ilişkin Protokol ve 3 Mayıs 1930 Son Protokolü ile saptanmıştı. 29 Mayıs 1937'de MC Konseyince kabul edilen "İskenderun Sancağının Sınırları"na ilişkin bağıt da "Sancak Ayrı Varlığı"nın sınırlarını belirlemişti. Bunun üzerine MC Sınır Komisyonu sınırın işaretlenmesi işine girişmiş ve 19 Mayıs 1939'da Antakya'da yapılan bir Protokol ile bu da belgelenmişti.

Şimdi, Ankara Anlaşması ile, Fransa, Hatay'ın Suriye ile bu sınırlarında Türkiye yararına kimi değişiklikler yapılmasına, başka deyişle, bu değişikliklerle Hatay'ın Türkiye'ye geçmesine" kendi hesabına[15] razı olmuştu (Md. 1).

Hatay'daki Fransız kuvvetlerinin Ülkeyi bir ay içinde (23 Temmuz 1939 gününden önce) boşaltması öngörülmüştü (Md. 1, Son Fırka).

Türkiye, Suriye ile bu yeni sınırın kesin olduğunu kabul ederken, Suriye'nin toprak bütünlüğüne ya da iç güvenliğine karşı girişilebilecek eylemlerin karşısında olduğunu da açıklamış, ayrıca Fransa ile birlikte, Türkiye ve Suriye ülkeleri üzerinde birbirlerine karşı yönelik yıkıcı eylemleri önlemek yükümlülüğünü üstlenmişti (Md. 7-9).

2. Ülke değişikliği nedeniyle, Hatay'da oturanlara uyrukluk seçme hakkı tanınmış, konullarını değiştirip ayrılmak istemeyenlerin Türk uyruklu sayılacağı belirtilmişti (Md. 2-5).

3. Hatay'ın Türkiye'ye geçmesiyle orada Fransız ve öbür yabancılara ilintili hak ve malların arıtılması Anlaşmaya bağlı Protokol ve ekleri ile düzenlenmişti. Ayrıca,

---

[14] Anlaşma ve Ekleri Türkiye Büyük Millet Meclisince 30 Haziran 1939 günü 3658 sayılı bir yasa ile onaylanmıştı. Türkçe yasal metni için bak. Düstur. Ter. III, C. 20, S. 1530.

[15] Burada "kendi hesabına" deyimi 1937 MC Konseyince tanımlanan sınırda bir değişikliğin, Konseyin onayına değin, Fransa tarafından kabulü anlamına gelmiş olabilir.

İskenderun'daki Fransız Askersel Mezarlığının korunması için bir hüküm konulmuştu (Anlaşmanın 6. Maddesi).

4. Türkiye'nin Suriye ile Komşuluk ilişkilerinin düzenlenmesine gelince : Türk Hükûmeti Hatay Devleti kurulduktan sonra, 3 Aralık 1938 günü Fransa'ya verdiği bir Nota ile, 1926 Türkiye - Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesine, günün koşullarına göre yenisi yapılmak üzere, son vermişti. Ancak yeni bir Sözleşmenin yapılmasına zaman kalmadan Ankara Anlaşması bağıtlanınca, 1926 Sözleşmesinin, yenisi yapılıncaya değin, yürürlükte tutulmasında yarar görülmüştü (Kitabın XII. Bölümüne bakılması). İşte bu nedenle Ankara Anlaşmasının 10 Maddesi, Sözleşmenin yürürlüğünü 15 Mart 1940'a dek uzatmıştı. Nitekim 30 Mart 1940 günü Fransa ile Türkiye Ankara'da yeni Sözleşmeyi imzalayacaktı. (Kitabın XXXVIII. sırasındaki bağıt)

Ayrıca bir hüküm konulmamış olmakla birlikte, Anlaşma, 1937'de Sancak Devletini yaratan, onun varlığı ve sınırlarını güvence altına alan bağıtları da ortadan kaldırmış oluyordu.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, 1939 Anlaşması daha yürürlüğe girmeden, Hatay Meclisi 29 Haziranda oybirliği ile Türkiye'ye bağlanma kararı vermiş, Türkiye de 7 Temmuz günü bir yasa ile Hatay İlini kurup bağlanma işlemini kesinleştirmişti. Bu arada Fransız kuvvetleri Hatay'ı terketmişti.

Anlaşmanın, Paris'te onay belgelerinin verişilerek, engeç 22 Temmuzda yürürlüğe girmesi 11. Maddede öngörülmüştü. Türkiye'den sonra Fransa'da da onay işlemi tamamlanınca, imzalı metinler 13 Temmuzda Paris'te verişilmiş, böylece Anlaşma o gün yürürlüğe girmişti. Bunun üzerine, Fransa Dışişleri Bakanı George Bonnet Anlaşmanın Fransızca metnini, bir mektupla Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine yollayınca, mektup ile birlikte Anlaşma metni MC'nin Resmi Gazetesinde yayımlanmıştı.[16]

Anlaşmaya bir yürürlük süresi konulmasına gerek görülmemiştir. Çünkü, bu bir sorunun çözümü ve onun ortaya koyduğu ikincil konuları arıtma bağıtıdır. O nedenle de adı Andlaşma (Traité) değil, bir düzenleme getiren Anlaşma (Arrangement) dır.

Ankara Anlaşmasının imzasından bir kaç gün sonra Suriye adına Meclis Başkanı Nasuhi Buharî Fransız Hükûmetine ve MC Konseyince birer telgraf göndererek, bu Anlaşmanın 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1926 Ankara Bağıtlarına, 1930 Son Sınır Protokolüne ve 1937 kararlarına aykırı olduğunu ve Fransa'nın mandaterlik yetkisini aştığını ileri sürüp durumu protesto etmişti. 10 Temmuzda da, İtalyan Hükûmeti Fransa'ya bir nota vermiş ve, 1920 San Remo Konferansı Devletlerden biri olarak, kendisinin haberi ve izni olmadan yapılan bu Anlaşmanın Mandanın amacına ve ilgili

[16] Société des Nations, Journal Officiel, 1939, S. 356-361 : "Arrangement portant règlement definitif des questions territoriales entre la Turquie et la Syrie". Bu Anlaşma Genel Sekretere bildirildiğine göre MC Yasasının 18. Maddesi uyarınca MC Kütüğüne geçirilmiş olması gerekirdi. Cemiyetin Andlaşmalar Dizisi (Receuil des Traités) içinde bu metin yer almadığı için Kütüğe geçip geçmediği konusunda duraksamaya düştük. Geçmedi ise bunun nedenini bilmiyoruz. Ancak Anlaşmanın yürürlüğü için Bağıtlı Taraflarca gerekli işlemlerin yapılmış ve Anlaşma hükümleri uygulanmış olması onun geçerliliği üzerinde herhangi bir kuşkuya yer bırakmaz.

halkların isteğine ters düştüğünü, o nedenle İtalyan'ın Anlaşmanın içeriği için çekincelerini saklı tuttuğunu bildirmişti [17].

Mandater Devlet Fransa'nın Suriye Mandasına ilişkin 1922 MC manda yasasına uygun bir tasarrufta bulunup bulunmadığı, ya da böyle bir tasarrufta bulunurken MC Konseyinin onayını alması gerekip gerekmediği yolunda sonradan çıkan hukuksal tartışmalar tarihin akışı içinde kuramsal olmaktan ileri gitmemiştir. Kaldı ki, Fransa Suriye'ye daha sonra bağımsızlık tanıma konusunda da bildiği gibi davranmıştır.

Bağımsız Suriye'de Hükûmetin kurulduğu 5 Temmuz 1944 günü Dışişleri Bakanlığı Şam'daki yabancı Devletlerin temsilcilerine yolladığı bir genelge-Notada Suriye Hükûmetinin, Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası Andlaşma ve Anlaşmalara saygılı olmak kararında bulunduğunu bildirmiştir [18].

Suriye, uluslararası hukuka uygun bu tutumuna koşut olarak, 1921 Anlaşmasiyle çizilen sınırın Suriye tarafında Türkiye'ye ilintili olan Süleyman Şah Türbesinin, baraj yapımı nedeniyle yerinin değiştirilmesi gerekince, 17 Aralık 1973 günü bir Türk - Suriye Mektup verişiminde, 1921 Türk - Fransız Anlaşmasının 9. Maddesine bir yollama yapılmasını kabul etmiştir. Bu yollama eski bağıtlara saygı anlamına gelir.

Buna karşın, Suriye 1946'da Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin çekilmesi üzerine bütünüyle egemenliğine kavuştuktan bir süre sonra, Devlet Başkanı Albay Çiçekli (1950-1954) "İskenderun'un Suriye'den zorla alınması" diye, daha çok iç politika nedenleriyle, halkın duygularını okşayıcı propagandaya girişmiş, Hatay'ı Suriye sınırları içinde gösteren haritalar bastırmağa başlamıştı. Bu siyasal "rhetoric"in de etkisiyle, Suriye Hükûmetleri o zamandan beri bugünkü Türk - Suriye sınırını tanıma anlamına gelebilecek tüm davranışlardan kaçınmış, Hatay kesimindeki sınırın modern yöntemlerle yeniden işaretlenmesine (redémarcation), hatta sınır taşlarının onarımına bile yanaşmamıştır. Bu yüzden sınırın öbür kesimlerinin de yeniden işaretlenmesi gerçekleşmemiştir.

Hatay'ın güneyine düşen Türkiye - Suriye karasuları ayırım çizgisi de henüz çizilmemiştir. Suriye'nin 8 Eylül 1981'de bir yasa ile karasularını 35 mile çıkarması – ki Türk Hükûmeti uluslararası hukuka aykırı bu kararı tanımayacağını bildirmiştir – işleri büsbütün zorlaştırmıştır [19].

* * *

[17] Suriye Meclis Başkanının telgraflarının İtalyanca metni ile İtalyan Hükûmetinin Notasının Fransızca metni için bak. Dictionnaire Diplomatique, Paris, C. V. S. 27-28.

[18] Bir Örneği de Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan bu Notada, bağımsız Suriye Hükûmetinin kurulduğu bildirildikten sonra, eski bağıtlar konusunda şöyle denilmektedir :

"Le Ministre des Affaires Etrangeres, en communiquant cette heureuse nouvelle, tient à assurer que le Gouvernement Syrien a decidé de respecter les Traités et les Ententes Internationaux que la France avait conclus en son nom et, par conséquent, respecter les droits des gens et des colléctivites qu'en découlent".

[19] Hatay konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Soysal, "Hatay sorunu ve Türkiye-Fransa Siyasal İlişkileri" (1936-1939) adlı makale, T.Tarih K., Belleten, Sayı 193, Ankara 1985.

[A] İSKENDERUN SANCAĞI "AYRI VARLIĞI"NI KURAN ULUSLARARASI BAĞITLAR

[Milletler Cemiyeti Konseyinin 29 Mayıs 1937 Kararı]

[I] — İSKENDERUN SANCAĞININ SINIRLARI

(Limites du Sandjak d'Alexandrettes)

(Metin)

Bu belge 1937'de Kadastro Dairesince yapılan İskenderun Sancağının 1/100.000 ölçekli haritasına göre hazırlanmıştır.

Not : Gösterilen tüm köyler İskenderun Sancağına bağlıdır.

1. Kuzey Sınır Çizgisi

Bu çizgi, Türk - Suriye sınır çizgisinin işaretlenmesine ilişkin 3 Mayıs 1930 günlü Son Protokol ile saptanmıştır.

2. Doğu - Güneydoğu ve Güney Sınır Çizgisi

— Karaçay Irmağı ile yukarıda anılan sınır çizgisinin (demiryolunun batısında) kavşak noktasında, kuzey sınır çizgisinden başlayarak, kuzey - güney - güneybatı doğrultusunda akan Karaçayı izler, Karataç gölünü keser ve Karasu'yu yaklaşık 1 km. boyunca izler.

— Yaklaşık 15 km. boyunca, genellikle kuzey - güney doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 4 km. boyunca genellikle kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, Şerşeb köyünün yaklaşık 1 km. güneydoğusundan geçerek, gider.

— Bunun üzerine Sucu Köyünün yaklaşık 2 km. doğusundan, Tof köyünün 1500 metre doğusundan ve Teliat Köyünün yaklaşık 1 km. doğusundan geçmek üzere, yaklaşık 12 km. boyunca genellikle güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2 km. boyunca doğu doğrultusunu izler.

— Hamam Arap Köyünün yaklaşık 1 km. doğusundan geçmek üzere, 2.500 metre boyunca güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2.500 metre boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2 km. boyunca batı-güneybatı doğrultusunu alıp Kastal Kabalı Köyünün güney batısında, onun yakınına varır.

— Yaklaşık 2.500 metre boyunca güney-güneydoğu doğrultusunu alıp Zoba Huyuk köyünün kuzey-kuzeydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktaki bir yerde Afrin ırmağını keser.

— Yaklaşık 4 km. boyunca Afrin ırmağını kuzeydoğuya doğru izler ve Kzeime köyünün kuzeydoğusunda yaklaşık 2 km. uzaklıkta Afrin ırmağını bırakır.

— Yaklaşık 1 km. boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 1.500 metre boyunca doğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2 km. boyunca güneydoğu doğrultusunu alır.

— Maarata Köyünün doğusunda yaklaşık 1 km. ve Bornias Köyünün doğusunda 1.500 metre uzaklıktan geçerek, yaklaşık 3 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 3 km. boyunca doğuya doğru ilerler.

— Sarsarin köyünün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktan geçerek, güneybatı doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 3 km. boyunca, güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 3 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunu izler.

— Antakya - Halep yoluna varır.

— Bu yolu, yaklaşık 2 km. boyunca batıya doğru izler.

— Yaklaşık 1 km. güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 1 km. batı doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 3 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izleyerek, Antakya - Halep yolunu Harran İbrahim Paşa araba yolu (piste) ile kesiştiği noktanın hemen güneyine varır.

— Yaklaşık 2 km. boyunca güney doğrultusunu izler.

— Harran köyünün güneybatısında yaklaşık 1 km. ve Yeni Şehir köyünün güneyinde yaklaşık 800 metre uzaklıktan geçerek, yaklaşık 7 km. boyunca batı-kuzeybatı doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2 km. boyunca güneybatı doğrultusunu izler.

— Antakya - Halep yolunu, Yeni Şehir köyünün batısında yaklaşık 3 km. uzaklıktaki bir noktadan geçmek üzere, yaklaşık 4 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izler.

— Çayır köyünün güneyinden ve hemen yanından geçmek ve Antakya - Halep yolunu bu köyün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıkta kesmek üzere, yaklaşık 3 km. boyunca güneybatı doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2.500 metre boyunca güney doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izleyip Besin Hamda Han köyü yoluna, bu köyün güneybatısında yaklaşık 1 km. uzaklıkta varır.

— Yaklaşık 4 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunu izleyip, Besin Hanı köyünün güneydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıkta Maruş-Arim yolunu kestikten sonra, Besin Hanı köyünün yaklaşık 2 km. güneyine varır.

— Kuzeybatı doğrultususu izleyerek Besin Hanı köyünün güneybatısında yaklaşık 1.500 metre uzaklıkta Maruş - Arim yoluna ulaşır.

— Maruş - Arim yolunu yaklaşık 7 km. boyunca kuzeybatıya doğru izler.

— Bu yolu Maruş köyünün güneydoğusunda yaklaşık 2 km. sonra bırakır ve güneybatı doğrultusunda Oront'a varır.

— Oront'u genellikle güney-güneybatı doğrultusunda izler.

— Oront'u, Şakura köyünün doğu-güneydoğusunda yaklaşık 2.500 metre uzaklıkta bırakır (Şakura Köyü Antakya'nın güneybatısında, yaklaşık 25 km. uzaklıktadır).

— Güneybatı doğrultusunu yaklaşık 3 km. boyunca izler.

— Beşirbe köyünün güneybatısının 2 km. uzağından geçmek üzere, kuzeybatı doğrultusunda yaklaşık 5 km. gider.

— Yaklaşık 6 km. boyunca güney doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 2.500 metre boyunca, kuzeybatı doğrultusunu izleyerek, Bedirhun köyünün güneyinde yaklaşık 1 km. uzaklıktaki noktaya varır.

— Oskiat köyünden yaklaşık 1.500 metre ve Mirej köyünün güneyinde yaklaşık 2 km. uzaklıktan geçmek üzere, 5 km. boyunca batı-güneybatı doğrultusunu izler.

— Yaklaşık 5 km. boyunca güneybatı doğrultusunda Kaladuz köyünün doğusunda yaklaşık 2 km. uzaklıktaki bir noktaya gelir.

— Nişrini köyünün doğusunda yaklaşık 2 km. ve Güveci köyünün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktan geçmek üzere, yaklaşık 12 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunda ilerleyerek Behisun köyünün güneydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıkta bir noktaya varır.

— Behisun köyünün hemen güneybatısından ve Tenziri Tahtani köyünün batısında yaklaşık 1 km. uzaklıktan geçmek üzere, yaklaşık 7 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunda ilerleyerek, Koz Pınar köyünün güneyinde yaklaşık 1 km. uzaklıktaki bir noktaya varır.

— Yayla köyünün güneyinde yaklaşık 2.500 metre ve El Ordu köyünün güneyinde yaklaşık 2.500 metre, İkiz Oluk köyünün güneyinde yaklaşık 1 km., Kara Duran köyünün güneyinde yaklaşık 1 km. uzaklıktaki noktalardan geçmek üzere, yaklaşık 2.500 metre boyunca genellikle batı-kuzeybatı doğrultusunu izler ve Kara Duran köyünün batı-güneybatısında yaklaşık 6 km. uzaklıktaki deniz kıyısına varır.

* * *

[II] SANCAK STATÜSÜ

(Statut du Sandjak)

(Metin)

I. GENEL HÜKÜMLER

Madde 1. Aşağıdaki 4. Maddede sınırları belirlenen İskenderun Sancağına yön veren ilkeler şunlardır :

1) Sancak, içişlerinde bütünüyle bağımsız olan bir ayrı varlıktır. [Entité distincte].

2) Sancak'ın dışişleri Suriye Devletince yönetilir.

3) Sancak ile Suriye için tek gümrük ve para düzeni vardır.

Bu ilkelerin uygulanma koşulları, bütünü ile, Sancak işlerinin yönetimine katılan makamları bağlayıcı işbu Statü ile belirlenmiştir.

Diller sorunu Konseyin 27 Ocak ve 29 Mayıs 1937 günü kararları uyarınca* düzenlenmiştir.

Madde 2. Sancağın Anayasası [Loi fondamentale] ve işbu Statü arasında uyumsuzluk durumunda Statü geçerli olacaktır.

---

* MC Konseyince 27 Ocak 1937 günü kabul edilen Sandler Raporunun 2. Maddesinde "Türkçenin resmî dil olduğu ve Konseyin 2/3 çoğunlukla olacağı bir kararla, bir ikinci dilin niteliği ve kullanılma koşullarının saptanacağı" belirtilmiştir. Konseyce 29 Mayıs 1937 günü onaylanan Uzmanlar Komitesi Raporunda – ki Sancak Statüsü ve Anayasası da bu rapora ekli idi – dil konusunda, Komitede Türk temsilcisi Menemencioğlu'nun tek resmî dil sayılması gereken Türkçenin yanında ikinci dilin Arapça olmasını, Arapçanın Sancak'ta Arap çoğunluğunun bulunduğu yerlerde kullanılabileceğini ileri sürdüğü, Komitenin öbür üyelerinin ise, Türkçe gibi Arapça'nın da resmî dil sayılmasını, devlet ilkokullarında, o yerde en çok konuşulan dil hangisi (Türkçe, Arapça) ise onunla öğretim yapılmasını ve öteki dilin isteğe bağlı olmasını, ya da her iki dille öğretim yapılmasını, mahkemelerde Türkçe ve Arapça kullanılmasını, öbür azınlıklardan kişilerin ise kendi dilleriyle mahkemelerde konuşulabilmelerini, Yasama Meclisince Türkçe ve Arapçanın kullanılabilmesini, tutanak ve yasaların iki dille hazırlanmasını, hükûmet makamları önünde her iki dilin geçerli sayılmasını istedikleri vurgulanmıştır. Raporun Konseyce onaylanmasıyla, Komitede çoğunluğun istediği üzere, Türkçe ile birlikte Arapça da resmî dil sayılmıştır. Bununla birlikte, Statü'nün 28. Maddesi, Sancak Hükümetine, azınlıkların kalabalık olduğu yerlerin ilkokullarında bir resmî dili (ki Türkçe olacaktı) zorunlu kılmasına olanak vermiştir.

Madde 3. Statü ve Anayasaya saygıyı sağlamak üzere Milletler Cemiyeti Konseyi bir denetleme yetkisine sahip kılınmıştır. Bu yetkinin konusu ve kullanma biçimi aşağıda 5, 24 ve 33. Maddelerle saptanmıştır.

II. Sancak Sınırlarının Çizimi

Madde 4. Sancak'ın sınırları, Komite Raporunun Ekinde gösterildiği üzere, bugünkü sınırlardır.

III. MC Konseyinin Genel Denetimi

Madde 5. Sancak'ın işbu Statüsüne ve Anayasasına bağlılığı denetlemek üzere Milletler Cemiyeti Konseyi Sancak'ta oturacak Fransız uyruklu bir Delege atayacaktır. Konseyin bu Delegesi, Statüye ya da Anayasaya aykırı yasama ya da yönetim ile ilgili herhangi bir kararı, en çok dört aylık bir süre için, askıya almak hakkına sahip olacaktır. Bu durumda, Delege konuyu gecikmeksizin MC Konseyine sunacak, Konsey de kesin kararı alacaktır.

IV. MC Konseyinin kararları ve öğütlemeleri

Madde 6. Konseyin kararları [decisions] ve öğütleme kararları [recommandations], Tarafların temsilcilerinin oyaları hesaba katılmaksızın, üçte iki çoğunlukla alınacaktır.

V. Fransa ile Türkiye'nin İşbirliği

Madde 7. Fransız Hükümeti ve Türk Hükümeti, Konseyce alınan kararlara uyulmasını sağlamak için, onun öğütleme kararlarını yerine getirecektir.

Konseyin kararı uyarınca iki Hükümetin birlikte herhangi bir harekete girişmesi gerektiğinde, onlar bu hareketin uygulanması biçimi üzerinde önceden danışmalarda bulunacaklardır.

VI. Yurttaşlık

Madde 8. Statü, Anayasa ve Sancak yasaları ile belirlenen haklara ve yükümlülüklere sahip Sancak yurttaşlığı Suriye uyrukluluğunu da kapsar.

Sancak yurttaşlığının yitirilmesi Suriye uyrukluluğunun da yitirilmiş olması sonucunu vermez.

Madde 9. 1 Ocak 1937'den önce Sancak ülkesi üzerinde yerleşmiş Suriye yurttaşları kendiliğinden Sancak yurttaşlığını kazanır.

İşbu Statü'nün yürürlüğe girmesi sırasında onlar içinde henüz kaydedilmemiş bulunanlar bir yıllık süre içinde durumlarını ücretsiz yargısal yoldan düzelttirmek hakkına sahip olacaklardır ve, kayıdın gecikmesi nedeniyle, hiç bir cezaya çarptırılmayacaklardır.

Madde 10. Yukarıdaki Maddede sözkonusu kişiler, Statü'nün yürürlüğe girişini izleyen 6 ay içinde, ve her durumda, ilk Yasama Meclisi seçimlerinden önce Sancak makamlarına yapacakları özel bir bildirim ile, Sancak yurttaşlığını reddedebilirler.

Madde 11. Evli kadın kocasının durumuna ve küçük çoçuklar ana babalarının durumuna bağlı olurlar.

Statü'nün yürürlüğe konulduğu zaman, ana babaları 9. ve 10. Maddede öngörülen durumdaki kişiler, erginliğe erişmelerini izleyen yıl içinde Sancak yurttaşlığını kazanmak ya da reddetmek kararlarını bildirme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 12. Sancak yurttaşlığını,

a) Sancak ülkesinde doğmuş herhangi bir kişi,

b) Sancak Statü'sünün yürürlüğe girdiği anda babası Sancak'ta doğmuş 21 yaşından küçük herhangi bir kişi kazanabilir.

Başvuru, Statü'nün yürürlüğe konulmasından başlayarak, 5 yıllık bir süre içinde yapılabilir. Bu, ücretsiz yargı yolundan olacaktır.

Eğer yukarıdaki Maddede anılan kişiler daha önceden Suriye yurttaşlığına sahip değil iseler, bu yurttaşlığı, işbu Madde ile onlara tanınan olanağı kullanarak, kendiliğinden kazanacaklardır.

Evli kadın kocasının, 18 yaşından küçük çoçuklar ana babalarının durumuna bağlı olur. Bu çocuklar erginliğe erişince, babalarının yurttaşlığını taşıdığı Devlet ya da Sancak yurttaşlığı için seçme hakkını saklı tutar.

VII. Bağlantı

Madde 13. Ortak çıkarlarına ilişkin işlerde Suriye Hükûmeti ile Sancak Hükûmeti arasında bağlantıyı sağlamak üzere, her Hükûmet ötekinin nezdinde bir Komiser tarafından temsil edilecektir. Bu Komiserle, onun Hükûmetinin çıkarlarını ilgilendiren önlemler üzerinde önceden danışmalar yapılacaktır.

Gene bu gibi işler için iki Yasama Meclisi, aralarında biçimini saptayacakları bir bağlantı sistemi kurabilecektir.

VIII. Dışişleri

Madde 14. Suriye Devletince bağıtlanan uluslararası anlaşmalar, 15, 16, 17 ve 18. Maddelerin hükümleri saklı kalmak üzere, sancak'ta da uygulanır.

Bu anlaşmalar, Sancağı etkilediği ölçüde, bağıtlanmaları için olduğu gibi uygulanmaları için de, 13. Maddede sözkonusu ortak çıkarları ilgilendirici nitelikte sayılacaktır.

Madde 15. Suriye Devletince bağıtlanıp onun, hangi biçimde olursa olsun, bağımsızlığı ve egemenliğini etkileyen hiç bir uluslararası bağıt, ne de aynı etkileri doğuran hiç bir uluslararası karar, Milletler Cemiyeti Konseyinin önceden ve resmi izni alınmaksızın, Sancağa uygulanamaz.

Madde 16. Sancak Hükûmeti, niteliği gereği Sancağın doğrudan doğruya kendi yetkisine girip onun temel çıkarlarına aykırı görülen bir sorun üzerindeki her uluslararası anlaşmanın, imzasından önce, aşağıda belirlenen koşullar içinde, özel bir incelemeden geçirilmesini istemek hakkına sahip olacaktır.

Madde 17. Bu inceleme işi iki Komisere verilecektir. Komiserler bu amaçla gerekli gördükleri uzmanları da alabilirler.

Eğer iki Komiser arasında anlaşma olmazsa, bunlar Milletler Cemiyeti Delegesini görüşmelere katılmağa çağırır. Anlaşmazlık gene sürerse, MC Delegesi Konseye başvurur. Konsey 6. Maddede öngörülen koşullar içinde karar verir.

Madde 18. Eğer Sancak Hükümeti, yalnız Sancağın çıkarlarını ilgilendiren bir uluslararası anlaşmanın bağıtlanmasını yararlı görürse bundan Suriye Hükümetine haber verir.

Eğer Suriye Hükûmeti böyle bir isteme olumlu karşılık vermekten kaçınırsa, ya da girişilen görüşmeler tatmin edici koşullarda geçmezse, Sancak Hükûmeti sorunun özel bir inceleme konusu olmasını istemek hakkına sahip olur ve bu durumda 17. Madde hükümleri uyarınca hareket edilir.

Suriye Hükûmeti nezdindeki Sancak Komiseri işbu Maddede sözkonusu görüşmelerdeki gelişmeyi, danışma çerçevesinde, izler.

Madde 19. Suriye Devletinin diplomasi ve konsolosluk temsilcileri, Sancağın ve onun yurttaşlarının çıkarlarını korumak görevindedir.

Madde 20. Sancak'ta oturan yabancı konsoloslara buyrultu [exaquatur] Suriye Hükûmetince, Sancak makamlarına danışıldıktan sonra, verilir.

Madde 21. Sancak yurttaşlarının pasaportları, Suriye Hükûmeti adına, ülke içinde Sancak makamlarınca, dış ülkelerde Suriye diplomasi ve konsolosluk temsilcilerine verilir.

IX. Sancak'ın askerlikten arındırılması

Madde 22. Sancak askerlikten arındırılmıştır.

Sancak ülkesinde şunlar yasaklanmıştır :

1) Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bulundurulması ve toplanması; hangi amaçla olursa olsun, isterse transit için olsun, bu gibi kuvvetlerin sokulması;

2) Zorunlu askerlik hizmetinin konulması;

3) Transit ve elde tutmak için de olsa, resmi makamlar ya da özel kişilerce, kara, deniz ve hava savaşına yararlı ya da o amaçla kullanılmak üzere silâh, cephane ve gereçlerin yapılması ve sokulması;

4) Kara, deniz ve hava savaşına yararlı ya da o amaçla kullanılmak üzere tahkimat yapımı ve bakımı.

Madde 23. Yukarıdaki Maddelerin hükümlerine karşılık, Sancak tarafından dirlik ve düzenliği sürdürmeği sağlamak üzere, yeterli polis ve jandarma kuvvetleri kurulacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyinin izni alınmaksızın, bunların toplam gücü 1.500 kişiyi geçmeyecektir.

Sancak Hükümeti bu kuvvetler için gerekli cephane ve gereçleri sokabilecek ve bulundurabilecektir.

Madde 24. 22. ve 23. Maddeler hükümlerine harhangi bir aykırılık MC. Delegesince Konseye haber verilecektir. Fransız, Türk ve Suriye hükümetleri bu gibi aykırılıkları Konseye bildirmek hakkına sahiptir. Konsey, böyle bir durumda, o sıradaki koşullar içinde, uygun ve etkin göreceği biçimde harekete geçecek ve gerekli yönergeyi verecektir.

X. Azınlıklar

Madde 25. Sancağın tüm halkı, doğuş, uyrukluk, dil, ırk ve din farkı gözetilmeksizin, yaşamlarının ve özgürlüklerinin bütün ve tam olarak korunmasından yararlanılacaktır.

Kendileri, kamu düzeni ve ahlâk kurallarına ters düşmedikçe, toplum ve özel yaşamlarında iman, din ve inançlarını özgürce kullanmak hakkına sahip olacaklardır.

Madde 26. Sancağın tüm yurttaşları yasalar önünde eşittir ve ırk, dil ve din farkı gözetilmeksizin, özdeş medeni ve siyasal haklardan yararlanır.

Irk, din ya da dil farkı medeni ve siyasal haklarda, özellikle kamu hizmetlerine kabul, hizmet ve san ya da çeşitli meslek ve sanatların yapılması konularında hiç bir Sancak yurttaşına zarar vermeyecektir.

Her Sancak yurttaşının herhangi bir dili, ister özel ya da ticaret ilişkilerinde, ister din, basın ya da yayın alanlarında, ister açık toplantılarda olsun, özgürce kullanmasına karşı hiç bir sınırlama konulmayacaktır.

Madde 27. Irk, dil ya da din azınlıklarına ilintili yurttaşlar, hukukça ve edimsel olarak Sancağın öbür yurttaşlarına uygulanan işlem ve güvencelerin tıpkısından yararlanacaklardır. Bunlar özellikle, harcamaları kendilerince yapılmak üzere, tüm yardımsal, dinsel ve toplumsal kuruluşları, tüm okul ve başkaca öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek bakımlarından, oralarda kendi dillerini özgürce kullanmak ve dinsel görevlerini yerine getirmek hakkı ile birlikte, eşit bir hakka sahip olacaklardır.

Madde 28. Irk, din ve dil azınlıklarına ilintili Sancak yurttaşlarının önemli sayıda oturdukları kent ve kasabalarda, Sancak yönetimi genel öğretim alanında, bu yurttaşların çocuklarının ilk okullarda kendi dilleriyle yetiştirilmesini sağlamağa yararlı kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm, Sancak yönetiminin sözkonusu okullarda bir resmi dilin öğretiminin zorunlu kılmasını engellemez.

Madde 29. Irk, din ve dil azınlıklarına ilintili yurttaşların önemli sayıda oturdukları kent ve kasabalarda, Sancak bütçesine, belediye bütçelerine vb.lerine konulmuş ödeneklerden hakça bir bölümü eğitim, din ve yardım amaçlarıyla kullanılmak üzere, bu azınlıklara ayrıcalıktır.

Madde 30. Sancak yönetimi, aile durumu ve kişi hakları konusunda, ırk, din ve dil azınlıklarına ilintili Sancak yurttaşlarıyla ilgili olarak, onların bağlı oldukları mezheplerin yazılı ya da töresel hukuklarına göre bu konuları çözümlemek yetkisini, medeni kanunun kabulünden sonra bile olsa, kısıtlayıcı hiç bir karar almayacaktır.

Madde 31. Sancak yönetimi azınlıkların tapınaklarını, başkaca dinsel kuruluşlarını ve mezarlıklarını koruyacaktır. Bugün Sancak'ta bulunan dinsel vakıflara ve dinsel ya da yardımsal kuruluşlara tüm kolaylıklar sağlanacak ve izinler verilecektir. Bu nitelikte bugünkü kurumlara sağlanması gerekli kolaylıklar yeni Kurumlar için de reddedilmeyecektir.

Madde 32. Yasama Meclisi seçimleri, Anayasa ile uygulama biçimi düzenlenecek olan bir nisbî temsil sistemine göre yapılacaktır.

Azınlıklar, iyi bir yönetimin gereksinimleriyle bağdaştığı en geniş ölçüde, kamu hizmetlerinde hakça temsil edileceklerdir.

Madde 33. Yukarıda X. Bölümün Maddeleri hükümleri, ırk, dil ve din azınlıklarına ilintili Sancak yurttaşlarını ilgilendirdiği ölçüde, Milletler Cemiyetinin güvencesi altına konulmuştur.

MC. Delegesi, Konseyce saptanacak koşullar içinde ve biçimde, tüm yararlı bilgileri Cemiyete verecektir. Kendisi, görevini yerine getirmek için gerekli bilgileri Sancak makamlarından istemek hakkına sahip olacaktır.

Azınlıklardan gelen dilekçeler Delegeye yollanacak, Delege de bunları, Konseyin dikkatini çekici nitelikte görürse, ona yollayacaktır. Bu gibi durumlarda, kendisinin ve Sancak Hükümetinin düşüncelerini dilekçelere ekleyecektir.

Konsey'de temsil edilen her üye, Konseyin dikkatini azınlıklara ilişkin Statü hükümlerinden birine aykırılık ya da aykırılık tehlikesi üzerine çekebilecektir.

Konsey, koşullar bakımından uygun ve etkin gördüğü biçimde harekete geçecek ve gereken yönergeleri verecektir.

XI. Gümrük Yönetimi

Madde 34. Suriye ve Sancak için tek gümrük yönetimi vardır.

Bu yönetim aşağıdaki biçimde işler :

a) Gümrük rejimi tek bir gümrük ülkesi oluşturan Sancak ve Suriye için özdeş olup bu gümrük ülkesi içinde mallar serbestçe dolaşır.

b) Tüketim resimleri ancak 35. Maddede sözügeçen Komisyonun izni ile ya da 37. Maddede öngörülen yöntemin uygulanması yolu ile konulabilir.

c) 35. Maddenin hükümleri saklı kalmak üzere, Suriye ve Sancak gümrük örgütleri birbirlerinden ayrı olacaktır.

Madde 35. Yönetim birliğini sağlamak üzere, dört Suriye ve iki Sancak temsilcisi ile 13. Maddede öngörülen iki Komiserden oluşan bir Karma Komisyon kurulmuştur.

Bu Komisyon :

a) Gümrük rejimini saptar ve onun uygulanması için gerekli kuralları koyar;

b) Bu amaçla yetkili iki gümrük örgütüne yararlı tüm yönergeleri verir;

c) Bu örgütler üzerinde disiplin yetkisini kullanır;

d) Onların yönetimlerini denetler ve, yararlı görürse, bu görevin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere, çalışma yerine ajanlar gönderir.

Karma Komisyonun kararları oyların çoğunluğu ile alınacaktır.

Madde 36. Suriye ile Sancak arasında bir anlaşma, vergilerin toplanmasına ve yönetime ilişkin ödeme ve harcamalar hesaba katılmak üzere, Suriye ve Sancağın gümrük gelirlerindeki paylarını saptayacaktır.

Hiç bir durumda Sancağa ayrılan pay gelirlerin onda birinden aşağı olamaz.

Uyuşmazlık çıkarsa, 37. Maddede öngörülen yöntem uygulanır.

Madde 37. Karma Komisyonda Sancağın iki temsilcisi, Sancağın hak ve çıkarlarının Konseyin kararı ile zarara uğradığı görüşünde ise, Komisyonun, Milletler Cemiyeti Delegesinin başkanlığında yapacağı yeni bir oturumda, yeniden bir görüşme istemeğe hakkı olacaktır.

Bu yeni oturumda bir anlaşmaya varılmadığı durumda, eğer Sancağın iki Temsilcisi isterse ve Delege de öyle bir yönteme başvurulması için sorunun yeterince önemli olduğu görüşünde ise, Delege konuyu MC Konseyine sunar; Konsey de kesin karar verir.

Başkaca her durumda, uyuşmazlık Komisyonca oybirliği ile seçilecek bir hakemin kararına bırakılır. Bu hakem MC Delegesi olabilir. Eğer Komisyon bu hakemin seçiminde anlaşamazsa, hakem MC Genel Sekreterince atanır.

XII. Para Sistemi

Madde 38. Suriye ve Sancak, para birimi Suriye Lirası olmak üzere, tek para sistemine sahiptir. Başka ülkeler bu sisteme katılabilir.

Madde 39. Sancak, Suriye'nin bir Merkez Bankası ile yapacağı Sözleşmeye katılacaktır. Bu katılma Sancağa, Suriye'ye sağlanan hakların benzerini verecek ve onun özel hak ve çıkarlarını koruyucu biçimde olacaktır.

Sözleşme, Sancak ve Suriye ülkelerinde özdeş yasal ödeme gücüne sahip olacak kağıt paraların piyasada dolaşımını düzenleyecektir. Eğer hükümetlerden biri istemde bulunursa, bu kağıt paraların bir bölümü Suriye'nin, öbür bölümü de Sancağın damgasını taşıyabilir.

Madde 40. Suriye ile Sancak arasında bir anlaşma, para basma tekeli ayrıcalığından doğan her türlü yarar ve kârlarda Suriye ve Sancağın paylarını saptayacaktır.

Hiç bir durumda Sancağa ayrılan pay bu yarar ve kârların onda birinden aşağı olamaz.

Uyuşmazlık durumunda, sorun 42. Maddede öngörülen yöntemle çözülür.

Madde 41. Suriye ve Sancak, Merkez Bankası ile birlikte aralarında en üst sınırı kararlaştırılacak bileşimi, ağırlığı ve ödeme gücü eşit, birbirlerinin tıpkısı küçük paralar bastırmak yetkisine sahip olacaklardır.

Madde 42. Suriye ile Sancak arasında bir anlaşma gerektiren para ile ilgili tüm sorunlar, 13. Maddede öngörüldüğü üzere, iki Komiserin incelemesine sunulacaktır. Bu sorunlar 37. Maddede gösterilen yöntemin tıpkısına bağlı tutulacaktır.

XIII. İskenderun Limanı

Madde 43. Türkiye, transit gereksinimleri için İskenderun limanını en geniş ölçüde kullanmak hakkına sahip olacaktır.

Bu amaçla, Suriye Hükümetince Türkiye'ye limanda kira ile, onun kullanımı için, gümrük örgütüne bağlı olarak, yeterli genişlikte bir yer verilecektir. Kira Sözleşmesi, yıllık bir Suriye altın lirası karşılığı, 50 yıllık bir süre için yapılacaktır.

Kiralanan yerde Sancak Hükümetinin ya da İskenderun Belediyesinin malı olan arsalar ve her türlü yapılar, ayrıca bir karşılık istenilmeksizin, Türkiye'ye teslim edilecektir.

Kiralanan yerde, özel kişilerin malı olan arsalar ve her türlü yapılar Sancak Hükümetince kamulaştırılacak ve kamulaştırmadan doğan zarar giderimleri Türk Hükümetince karşılanacaktır.

Madde 44. "Türk serbest bölgesi" diye adlandırılan bu yer Sancak ülkesinin bir parçası olup polis ve yargı bakımından onun yetki alanı içine girer. Ancak, bu bölge bir Türk bölgesi sayıldığından Türkiye Cumhuriyeti gümrük makamlarınca yönetilecektir.

Sancak makamlarının yetkisindeki polis ve adalet hizmetinin yerine getirilmesi için, yalnızca liman komutanı Türk Serbest bölgesine girmek hakkına sahip bulunacaktır.

Eğer liman komutanı yargı makamının karışması gerektiğini görürse, Sancak yargı makamınca soruşturma işlemine girişilecek ve buna Türk serbest bölgesi müdürlüğü gerekli desteği gösterecektir.

Madde 45. Türk Serbest bölgesinin tüm memurları ve ajanları Türkiye tarafından atanacaktır. Türkiye bunların listesini Sancak Hükümetine verecektir.

Bu bölgede, gemilerin yanaşması buyruğunun verilmesi, yükleme ve boşaltma işlerinin denetimi ve genellikle bir liman kaptanınca yapılan tüm hizmetler, İskenderun liman komutanı gözetiminde, Türk Hükümetince atanan bir memur tarafından görülür.

Türk Gümrük makamları Sancak gümrüğü makamlarına, serbest limana transit olarak giren ya da oradan çıkan mallara ve yolculara ilişkin manifestonun örneğini (triplicata) sunacaktır. Bu manifesto örneğinin sunuluşu malların ve yolcuların transitini hiç bir biçimde aksatmayacaktır.

Madde 46. Remorkaj, kılavuzluk gibi yapılan hizmetlerin düzgülü geliri karşılığındaki alışagelen resimler, ya da Türk bölgesi dışındaki fener, barınak gibi herkese açık yararlı tesisler için alınan makul ve genel geçiş resimleri dışında, Türkiye'den gelen ya da Türkiye'ye giden transit mallarından ve anılan bölgeye yanaşan gemilerden, Türk Hükümetince konulanlar kapsam dışında kalmak üzere, hiç bir vergi ya da resim alınmayacaktır. Liman komutanının işe karışması ile ilgili 45. maddenin hükümleri zedelenmeksizin, bu gemiler, Sancak makam-

larının önceden ne bilgisi ne de gözetimi olmaksızın, rıhtıma yanaşabilecek, mal ve yolcularını yükleyebilecek ya da boşaltabilecektir.

Madde 47. Türk serbest bölgesine gemilerin yanaşması, malların yüklenme, boşaltılma ve depolanması vb. için gerekli tüm yapı ve tesisler, harcamaları kendisince karşılanmak üzere, ister bizzat, ister müteahhitler eliyle olsun, Türk hükümetince yapılacaktır.

Bu yapı ve tesislerin kullanılmasıyle ilgili vergi ve resimler Türk Hükümetince konulacak ve onun yararına alınacaktır.

Serbest bölgede Türk Hükümetince yapılacak tesisler İskenderun Limanı yapımı için Sancak Hükümeti tarafından kabul edilecek genel plan ile uyum içinde olacaktır.

Madde 48. Türkiye'den gelen ya da oraya giden mallar ve yolcular Türk sınırından Türk serbest bölgesine ya da bu bölgeden Türk sınırına dek transit sayılacak ve Sancak makamlarınca hiç bir vergi ya da resme bağlanmayacaktır. Onlara uygulanacak taşıma tarifesinin dengeli olması gerekir. Bu tarife ayırımcı nitelikte olamaz.

Madde 49. Türk serbest bölgesinin İskenderun'u Türk bölgesine bağlayan demiryolu ile birleşmesini sağlamak için Türk Hükümetine tüm kolaylıklar gösterilecektir.

Madde 50. İşbu Statü'nün 43-49. Maddelerinin uygulanmasına ilişkin ayrıntılar Türkiye ile Sancak Hükümeti arasında, Sancağın dışişleri için öngörülen yönteme uygun olarak bağıtlanacak bir sözleşme ile düzenlenecektir. Bu sözleşme, sağlıkla ilgili hükümlerden başka, yükünün bir bölümü Sancağa giden ya da oradan gelen, ya da Türkiye'nin dışındaki ülkelere gidip gelirken Sancak'tan transit geçen gemilerden Türk serbest limanına yanaşanlarıyla ilgili hükümleri özellikle içerecektir.

Madde 51. Türk serbest bölgesi dışında kalan limanın öbür kesimlerinde, Türkiye'den gelen ya da oraya giden mallar, yolcular ve Türk bandıralı gemiler, Ulaşım ve Transit özgürlüğü Genel Konferansınca 1921'de kabul edilen transit özgürlüğü Statüsü ve Ulaşım ve Transit Genel Konferansınca 1923'de kabul olunmuş deniz limanlarının uluslararası rejimi Statüsü ile Demiryolları uluslararası rejimine ilişkin Statü hükümleri uyarınca, Sancağın malları, yolcuları ve oraya kayıtlı gemilerle tam eşit işleme bağlı tutulacaklardır.

Madde 52. Türk serbest bölgesinde kullanılacak işçilerin yerli halktan toplanması yeğlenecektir.

Madde 53. İşbu Bölümün yukarıdaki hükümlerinin uygulanmasında Taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıklar Transit Serbestliği Statüsünün 13. Maddesi hükümlerine göre çözülecektir.

XIV. Posta ve Telekomünikasyon

Madde 54. Posta ve telekomünikasyon hizmetleri konusunda Suriye ve Sancak, tek düzen sağlamak üzere bir anlaşma bağıtlayacaktır. Bu anlaşmanın bağıtlanmasında uyuşmazlık çıkarsa konu iki Hükümete sunulacaktır.

Sancak, içerde kullanılmak üzere posta değerleri çıkarmak hakkına sahip olacaktır. Uluslararası hizmet için Sancak, Posta ve Telekomünikasyon Birliklerine ayrı ayrı katılma hakkını kullanıncaya ve onlara kabul edilinceye değin, Suriye örgütüne bağlı kalacaktır.

XV. Yürürlüğe Giriş

Madde 55. Sancak Statü ve Anayasası 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girecektir.

Mandanın süresi boyunca bunların uygulanması, Mandanın yürütülmesiyle uzlaştığı en geniş ölçüde olacaktır.

* * *

[III] SANCAK ANAYASASI

(Loi fondamentale du Sandjak)

(Metin)

A. Genel Hükümler

Madde 1. İşbu Yasa "Sancak Anayasası" diye adlandırılır.

Madde 2. Bu, ancak Statü hükümleri saklı kalmak üzere, yorumlanabilir, uygulanabilir ve değiştirilebilir.

Madde 3. İşbu Anayasanın yürürlüğe girmesiyle, Sancak bugünkü yönetimin tüm aktif ve pasiflerini üstlenecektir. 27 Ocak 1937'den önce kabul edilmiş ayrıcalıklar, yasalar, yönetmelikler ve kamu hizmetlerine yapılmış atamalar, Sancak yetkili makamlarınca, yöntemine uygun olarak kazanılmış haklar saklı kalmak, üzere, tersine karar verilmedikçe, korunacaktır.

Madde 4. Yetkilerin düzenlenmesine ilişkin, 5-27. Maddeler hükümleri Sancak Meclisince bütünlenebilecek ve değişikliklere uğratılabilecektir. Anayasa hükümleri arasında yer alacak ek hükümlerin Meclisçe 3 ay ara ile ve Meclisi oluşturan üyelerin çoğunluğunun oyu ile iki kez onaylanması gerekir.

Değişiklikler özdeş koşullar içinde onaylanır. Anayasa'ya, onun hükümleriyle açıkça öngörülmedikçe, hiç bir değişiklik, 5 yıllık bir sürenin bitiminden önce getirilemez.

Sancak'ın adı da Meclisçe, Anayasaya konulacak ek hükümler için öngörülen yöntem uyarınca, değiştirilebilir.

B. YETKİLERİN DÜZENİ

Bölüm I. Yasama erki

Madde 5. Yasama erki, Sancak halkı adına Meclis tarafından kullanılır. Meclis 4 yıllık bir süre için seçilmiş 40 üyeden oluşan tek bir varlıktır.

Madde 6. Meclis seçimleri iki dereceli yapılır.

Madde 7. Birinci derecede seçimler Sancak'ta 20 yaşından büyük olup medeni haklarını yitirmiş bulunmayan ya da yasa ile belirlenmiş ve yetkili makamca yöntemine göre saptanmış kişisel bir yetersizlik nedeniyle seçim hakkından yoksun kılınmamış erkeklerdir.

Madde 8. Birinci derecede seçimde seçilebilmek için ayrıca yazma okuma bilmek; ikinci derecede seçilebilmek için ise özdeş koşullardan başka en az 25 yaşında bulunmak gerekir.

Madde 9. Birinci derece seçmenler, 15. Maddede öngörülen Komisyon delegeleri önünde şu topluluklardan birine ilintili olmak üzere, kütüklere yazılır :

Türk Topluluğu
Alevî „
Arap „
Ermeni „
Rum - Ortodoks Topluluğu
Kürt Topluluğu
Öbür Topluluklar

15. Maddede sözüedilen Komisyon, işbu Maddede öngörülen işlemin sona erdiğini açıklar ve bu kapanış ile birinci derecede seçim arasında geçecek süreyi saptar.

Madde 10. Aynı topluluk için yazılmış seçmenlerin sayısı milletvekilleri sayısını ve tüm Sancak için bu topluluğa ayrılacak ikinci derece seçmenlerin sayısını belirler.

Bu seçim işleminin sonucu ne olursa olsun, her topluluğa sağlanan en az milletvekili sayıları şöylece saptanmıştır.

Türk Topluluğu		8
Alevî	„	6
Arap	„	2
Ermeni	„	2
Rum-Ortodoks Topluluğu		1

Madde 11. Birinci dereceden her yüz seçmen için ikinci dereceden bir seçmen olacaktır.

Madde 12. Seçim bölgesi kaza olacaktır. Seçim şubesi ise bucak ya da mahalledir. Bir bucakta gerektiğinde iki seçim şubesi kurulabilir.

Madde 13. Meclis üyeleri ikinci dereceden seçmenlerce seçilir.

Madde 14. İkinci derecede seçimler gizli oylama ile olur. Adayların çizelgeleri topluluklarca hazırlanır. Her seçmene ancak ilintili olduğunu açıkladığı topluluğun aday çizelgesini içeren bir oy pusulası verilir.

Madde 15. İlk seçimler* için tüm işler üyeleri Milletler Cemiyeti Konseyince atanacak bir Komisyon tarafından düzenlenecek ve denetlenecektir. Bu Komisyon Fransa ve Türkiye dışındaki MC üyesi Devletlerin uyruklarından oluşacak, onlara Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum-Ortodoks topluluklarının yerel temsilcileri katılacaktır.

Madde 16. Yasa önerme girişimi Meclis üyelerinden ve Yürütme erkinden gelir. Bununla birlikte, harcamalara ya da vergiler konulmasına, değiştirilmesine ya da kaldırılmasına ilişkin yasa girişimleri yalnız Yürütme erkinden gelebilir.

Madde 17. Bir yasa uyarınca olmadıkça, hiç bir vergi konulamaz ya da alınamaz ve hiç bir istikraz yapılamaz.

Her yıl Yürütme erkince Meclise ertesi yıl için bir bütçe tasarısı ile bir parasal denge yasası [Loi de finance] tasarısı sunulur.

Meclisçe gerekli ödemeler kabul edilmedikçe yıl boyunca hiç bir harcama yapılamaz.

Her akça yılının sona erişinde, sonuç hesapları, bir yasa ile kurulmuş bağımsız bir organ tarafından doğruluğu incelendikten sonra, Meclise sunulur.

Madde 18. İşbu Anayasada tersine hüküm olmadıkça, yasalar salt çoğunlukla kabul edilir. Yetersayı Meclisi oluşturan üyelerin yarısıdır.

Bölüm II. Yürütme Erki

Madde 19. Yürütme erki, Sancak hakkı adına, Sancak Başkanı ve Yürütme Konseyince kullanılır.

Madde 20. Başkan 5 yıllık bir dönem için Meclis tarafından seçilir. Başkan işbu Anayasa ile kendisine belirli biçimde verilen yetki-

* MC Konseyinin 29 Mayıs 1937 günlü kararınca bu seçimlerin 15 Nisan 1938'den önce yapılması gerekirken, ortaya çıkan zorluklar nedeniyle, bu ancak Ağustos 1938'de gerçekleşmiştir.

leri kullanır. Başkan, görev süresince kendi yararına değiştirilemeyecek olan bir maaş ve zarar giderim alır.

Madde 21. Başkan resmî törenlerde Sancağı temsil eder. Yasa ile sınırları öngörülen af hakkını kullanır. Genel af ancak bir yasa ile tanınabilir.

Madde 22. Meclisçe kabul edilen tüm yasalar Başkan tarafından açıklanır. Hiç bir yasa, ilânından önce yürürlüğe giremez.

Başkan bir yasanın Meclisçe kabulünü izleyen ay içinde bu yasanın duyurusunu erteleyebilir ve yararlı göreceği düşünceleri bildirerek, onun yeniden incelenmesini Meclisten isteyebilir.

Yeni görüşmeler, tasarının geri gönderilmesinden ancak bir ay sonra yapılabilir. Başkan, bu ikinci sunuş üzerine yasayı oylandığı biçimiyle duyurur.

Madde 23. Sancak Başkanı, Yürütme Konseyinin görüşü üzerine, Meclisi dağıtabilir. Bu durumda, gecikmeksizin, yeni seçimler yapılması için harekete geçmesi gerekir.

Madde 24. Meclise karşı sorumlu olan bir Yürütme Konseyi kurulmuştur. Bu Konsey bir Başkan ile onun seçeceği en çok 4 üyeden oluşur.

Konsey Başkanı Sancak Başkanınca seçilir.

Bölüm III. Yargı Erki

Madde 25. Yargı erki, Sancak halkı adına, yasa ile kurulmuş mahkemelerce kullanılır. Üyeleri Başkan tarafından seçilecek bir Yüksek Mahkeme kurulacaktır. Bu üyeler Başkan tarafından ancak, yasa ile belirlenen durumlarda ve biçimde, Yüksek Mahkemenin öbür üyeleriyle danıştıktan sonra, görevden alınabilir.

Madde 26. Yüksek Mahkeme, Sancağın tüm mahkemelerinin kararlarının istinafı [appel] ve davanın mahkemede yeniden incelenmesi yetkisini ve yasanın ona verdiği başkaca yetkileri kullanır. Yürütme Konseyi Yüksek Mahkeme ve mahkemelerin kararlarını uygular. Yargı erki kararları hiç bir erk tarafından düzeltilemez ya da değiştirilemez.

Madde 27. Yüksek Mahkeme ve mahkemeler yasaların Anayasaya uygunluğunu incelemek yetkisine sahip değildir.

C. TEMEL HAKLAR

Madde 28. Hiç kimse, yasa ile öngörülen durum ve biçim dışında, tutuklanamaz, sorguya çekilemez, özgürlüğünden yoksun edilemez ya da cezalandırılamaz.

Madde 29. Konul dokunulmazlığı vardır. Yasa ile öngörülen durum ve biçim dışında, hiç bir arama ya da soruşturma yapılamaz.

Madde 30. İnanç özgürlüğü kesindir. Yurttaşlar istediği dini seçmek hakkına sahiptir. Sancağın resmi dini yoktur. Bir din ya da mezhebe öbürleri zararına hiç bir üstünlük tanınamaz.

Madde 31. Mezhepler Bakanı, görevlerinin yürütülmesinde, siyasal amaçlarla, elindeki dinsel güç ve yetkileri kullanamaz.

Madde 32. Her makam aldığı dilekçeye uygun bir süre içinde yanıt verir.

Madde 33. İlk öğretim zorunludur. Bu öğretim resmi ya da özel okullarda yapılabilir.

Resmi okullarda, din öğretimi isteğe bağlı olarak ve ana babaların ya da korumanların isteği üzerine, mezheplere göre ve kendi ilkeleri uyarınca yapılır.

Madde 34. Basın ve yayın özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı özgürlükleri, yasa ile öngörülen koşullar içinde, güvence altındadır.

Madde 35. Hiç kimse, kamu yararına ve yasanın öngördüğü durum ve biçimlerde yapılıp hakça ve önceden bir zarar giderim ödenmedikçe, malından yoksun edilemez.

Madde 36. Resmi makamlara ya da yerel yönetimlere ilintili memurlarca yetkinin kötüye kullanılması ve bunun yurttaşın kendisine ya da mallarına bir zarar vermesi durumu, yurttaşa yetkili yargı makamlarına başvurma hakkı verir.

Madde 37. Tehlikeli karışıklık ve isyan durumlarında Meclis, özel bir yasa ile, ülkenin her tarafında ya da bir bölümünde, kişi özgürlüklerini geçici olarak kaldırabilir ya da kısıtlayabilir.

İvedi durumlarında, Sancak Başkanı benzeri önlemleri kararlaştırabilir. Bu durumda, en kısa sürede Meclisi toplantıya çağırmak zorundadır.

* * *

[B] SANCAK'IN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜNÜ GÜVENCE ALTINA ALAN ANDLAŞMA

(Traité de Garantie de l'Intégrité Territoriale du Sandjak)

Cenevre, 29 Mayıs 1937

(Metin)

Bir yandan Türkiye Cumhurbaşkanı,

Öte yandan Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Milletler Cemiyeti Konseyince 27 Ocak 1937 günü Cenevre'de kabul edilen Karar [Résolution] ve gene o gün Konseyce alınan karar [Décision] uyarınca,

Sancak'ın Statüsü ve Anayasasına [Loi fondamentale] saygıyı sağlamağa her iki Hükümetin hangi biçimde katkıda bulunacaklarını saptamak isteğinde olduklarından,

Yetkili Temsilcileri olmak üzere;

Türkiye Cumhurbaşkanı :

İzmir Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Dr. Bay Tevfik Rüştü Aras'ı,

Gaziantep Milletvekili ve Dışişleri Bakanlığı Siyasal Müsteşarı Bay Numan Menemencioğlu'nu,

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Bay Rıza Soyak'ı;

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Mösyö Yvon Delbos'u,

Milletvekili ve Dışişleri Bakanlığı Siyasal Müsteşarı Mösyö Pierre Vienot'yu,

Türkiye Büyükelçisi Mösyö Henri Ponsot'yu atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Fransa ve Türkiye Sancak'ın toprak bütünlüğünü, güvence altına alırlar.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Statüsü ile belirlenmiş olan Sancak ülkesinin bütünlüğü tehdit edildiğinde, birlikte ya da ayrı ayrı, bunu gecikmeksizin Milletler Cemiyeti Konseyine haber vermeği yükümlenirler.

Bağıtlı Taraflar, Konseyin bir kararına değin, ivedi önlemler alınması gerekiyorsa, bu konuyu aralarında kararlaştıracaklardır.

Madde 3. Sancak ülkesine karşı bir saldırı tehdidi ya da her hangi bir saldırı eylemi, ivedi önlemler alınmasını zorunlu kılarsa Fransa ve Türkiye bu tehdidi gerekli tüm araçlarla önlemeği yükümlenirler.

Bağıtlı Yüksek Tarafların Genel Kurmayları, her iki Hükümete düşen yükümlülüklerin gerektiğinde yerine getirilmesini sağlamak için alınacak önlemleri belirlemek ve hazırlamak üzere, doğrudan doğruya temaslar sürdürecektir.

Madde 4. Milletler Cemiyeti Konseyince kabul edilmiş metinlerden oluşan Sancak rejimine saygı göstermek durumunda bulunan Bağıtlı Yüksek Taraflar, Konseyce bu rejimin uygulanmasını denetleme hakkı kullanılırken, alınan kararlara uyulmasını sağlamak için, kendilerine bildirilecek öğütlemeleri yerine getirmeğe hazır olduklarını açıklarlar.

Konseyin Kararı uyarınca Bağıtlı Yüksek Taraflarca uygulanması istenecek her hangi bir eylem [action] iki hükümet arasında önceden bir anlaşmaya konu olacaktır.

Madde 5. Konsey Kararı ile belirlenmiş olan Sancak Statüsüne karşı yakın bir tehdit niteliğinde olaylar ortaya çıkarsa, Bağıtlı Yüksek Taraflar gecikmeksizin bu durumu ivedilikle görüşüp Konseye bundan haber vermek gerekip gerekmediğini kararlaştıracaktır.

Madde 6. Milletler Cemiyeti Konseyince alınmış her kararın uygulanmasını sağlamak üzere yapılmış olan bu Andlaşma Milletler Cemiyetine verilmiş görevi kısıtlayacak biçimde yorumlanmayacak ya da Milletler Cemiyeti Paktının Bağıtlı Taraflar için ortaya koyduğu yükümlülükleri zedelemeyecektir.

Madde 7. İşbu Andlaşma olanaklı en kısa sürede onaylanacak ve onay belgeleri Paris'te verişilecektir.

Andlaşma onay belgelerinin verişimi günü yürürlüğe girecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, iki Tarafın yetkili Temsilcileri bu Andlaşmayı imzalamışlar ve onu mühürlemişlerdir.

Cenevre'de, iki örnek olarak, 29 Mayıs 1937 günü düzenlenmiştir.

Y. Delbos	Dr. T. R. Aras
P. Viénot	N. Menemencioğlu
H. Poncet	H. K. Soyak

* * *

TÜRKİYE - SURİYE SINIRININ GÜVENCE ALTINA ALINMASINA İLİŞKİN ANLAŞMA

(Accord de Garantie de la Frontière Turco - Syrienne)

Cenevre, 29 Mayıs 1937

(Metin)

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti,

Öte yandan, gerek kendi adına, gerek uluslararası bağıtlarla, [Mandat] Suriye üzerinde kendisine tanınmış olan yetkilere dayanarak davranan Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Milletler Cemiyetince 27 Ocak 1937 günü kabul edilen karar uyarınca,

Fransa ile Suriye arasındaki özel ilişkileri gözönünde tutarak,

Milletler Cemiyeti kararı ile Suriye'nin egemenlik ve bağımsızlığına bütünüyle kavuşacağını öngörerek,

Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstererek,

Ve Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin, Türkiye, Fransa ve Suriye'nin işbirliğinde bulunmaları yoluyla sağlanması isteğinde olarak,

Bir dostluk ve güvence Andlaşması yapmağa karar vermişler ve bu amaçla aşağıda yazılı yetkili Temsilcilerini atamışlardır :

Türkiye Cumhurbaşkanı :

İzmir Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Dr. Bay Tevfik Rüştü Aras'ı,

Gaziantep Milletvekili ve Dışişleri Bakanlığı Siyasal Müsteşarı Bay Numan Menemencioğlu'nu,

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Bay Rıza Soyak'ı;

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Mösyö Yvon Delbos'u,

Milletvekili ve Dışişleri Bakanlığı Siyasal Müsteşarı Mösyö Pierre Vienot'yu,

Türkiye'de Büyükelçi Mösyö Henri Ponsot'yu atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar, 3 Mayıs 1930 günü Halep'te imza edilen sınırın çizilmesine ilişkin Son Protokolü [Protocole Final d'abornement] ile belirlenen Türkiye - Suriye sınırının kesinliğini tanırlar ve işbu sınırın dokunulmazlığını güvence altına alırlar.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, gerek Türkiye toprakları, gerek Suriye toprakları üzerinde öteki Tarafın siyasal yönetimine [régime] ya da güvenliğine karşı yöneltilmiş eylemlerin hazırlanmasını ve gerçekleştirilmesini önlemek için ellerinden gelen tüm önlemleri alacaklarıdır.

Bu amaçla özel düzenlemeler [dispositions] gerekli görülürse, bu düzenlemeler Türkiye ile Suriye arasında özel Anlaşmalara konu olacaktır.

Madde 3. Milletler Cemiyetinin bir kararı sonucu olarak, Suriye'nin dış ilişkileri sorumluluğu yalnız Suriye Hükümetine bırakıldığında, Fransa ile Suriye arasındaki özel ilişkiler ortada kaldığı sürece, Fransa, Türkiye - Suriye sınırına ilişkin güvencesini sürdürecektir.

Madde 4. İşbu Anlaşma en kısa sürede onaylanacak ve onay belgeleri Paris'te verişilecektir.

Anlaşma onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Suriye Hükümetinin ileride işbu Anlaşmaya katılmasını önceden kabul ettiklerini açıklarlar.

Yukarıdaki hükümlere inançla, her iki Taraf Temsilcileri işbu Anlaşmayı imza etmişler ve onu mühürlemişlerdir.

Cenevre'de, 29 Mayıs 1937 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Y. DELBOS	Dr. T. R. ARAS
P. VIENOT	N. MENEMENCİOĞLU
H. PONSOT	H. K. SOYAK

* * *

ORTAK DEMEÇ

(Déclaration Commune)

Türkiye ve Fransa :

Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan Andlaşma ile Türkiye - Suriye sınırının güvence altına alınmasına ilişkin Anlaşmayı ve,

Sancak sorununun çözüm biçiminin, Lozan Andlaşmasıyle saptanmış olan ülke statüsü [Statut Territorial] konusunda hiç bir anlaşmazlık noktası bırakmamış bulunduğunu gözönünde tutarak,

Gerçek barışın güçlendirilmesine özdeş biçimde bağlı bulunarak, bu amaçla aralarındaki işbirliğini Milletler Cemiyeti çerçevesinde, doğrulamak isteğinde olarak, Doğu Akdenizde güvenliğe etkin bir katkıda bulunmak kararıyle,

Suriye ve Lübnan ülkelerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermeği karşılıklı olarak yükümlenirler.

Ve Suriye ile Lübnan'ın bütünüyle bağımsızlık ve egemenliklerine kavuşmalarını kolaylaştırma konusunda anlaşma içinde olduklarını vurgularlar.

Fransa, her iki Devletin [Suriye ve Lübnan] bütünüyle bağımsızlık ve egemenliklerine kavuşmalarını hazırlamak ve bu Devletler ile kendi arasındaki özel ilişkileri belirlemek amacıyle onlarla yapmış olduğu Anlaşmaları Milletler Cemiyeti Konseyinin onamına sunduğu zaman, Türkiye bu anlaşmaların Konseyce onanmasına yardımcı olacaktır.

Konseyin onaması gerçekleştikçe, Türkiye de o anlaşmaları tanıyacak ve Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyetine adaylığını destekleyecektir.

Türkiye ve Fransa bu yeni durumu öngörerek, Türkiye ile adıgeçen devletler arasındaki ilişkilerin sağlam temeller üzerinde kurulmasını kolaylaştırmayı özdeş biçimde istediklerinden, Türkiye'nin ekli Protokol hükümleri uyarınca girişmeğe hazır olduğu görüşmelerde Fransa, kendi yönünden her türlü yardımı görecektir.

Cenevre'de, 29 Mayıs 1937 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

* * *

[UYRUKLUK SEÇME HAKKINA İLİŞKİN MEKTUP]

Türkiye'de Fransa Büyükelçiliği

29 Mayıs 1937

Türkiye'nin Sayın Dışişleri Bakanına,

Türk yurttaşlarının Suriye'deki malları ile Suriye ve Lübnanlıların Türkiye'deki malları sorununu çözmek üzere 27 Ekim 1932 günü Ankara'da imzalanan Sözleşme ve Türk optanları ile Suriye ve Lübnanlı optanlar konusunda o gün verişilen Mektuplarla ilgili olarak, optan sorununun tümüyle çözümü için Hükümetinin aşağıdaki önerilerini Türk Hükümetinin onamına sunmakla onur duymaktayım.

1. Lozan Andlaşmasının 31. Maddesinin uygulanmasıyle Türkiye uyrukluğunu seçmiş kimseler ile, 30 Mayıs 1926 günü Ankara'da imzalanmış olan Sözleşmenin 3. Maddesi hükümleri uyarınca Suriye ve Lübnan uyrukluğunu seçmiş kimselerin, yukarıda anılan 27 Ekim 1932 günlü Sözleşmenin bütünüyle uygulandığının birlikte kabul olunduğu günden başlayarak, 6 aylık bir süre içinde, konullarını, karşılıklı olarak, bir yandan Türkiye'ye, öte yandan Suriye ve Lübnan'a geçirmemiş olanlar seçme haklarını kesinlikle yitirecekler ve hiç bir işleme gerek kalmaksızın, bir yandan Suriye ya da Lübnan uyrukluğunu, öte yandan Türk uyrukluğunu kazanacaklardır.

2. 30 Ağustos 1924 günü yabancı ülkelerde oturmakta bulunup Lozan Andlaşmasının 34. Maddesinde saptanan süreler içinde kendi öz ülkelerinde yürürlükteki uyrukluk için seçme haklarını kullanmayı ihmal etmiş Suriye ya da Lübnan kökenli kimseler, işbu düzenlemenin kabulü gününden başlayarak, bir yıllık bir süre içinde bu haklarını kullanabileceklerdir.

3. İşbu düzenlemenin yukarıdaki paragrafı uyarınca hazırlanmış olan konul değiştirme bildirimleri, ilgili kişilerce, Türkiye'de Valilere ve Manda Yönetimi altındaki Devletlerde Yüksek Komiserlik Delegelerine iletilmek üzere, konulun bulunduğu yerdeki makamlara sunulacaktır.

İşbu düzenlemenin 2. paragrafının birinci fıkrası uyarınca düzenlenen seçme hakkı bildirimleri ilgili kişilerce konularının bulunduğu yerdeki Fransa konsoloslarına gönderilecektir. Bu bildirimler, Fransız Hükümeti aracılığı ile, Türkiye Hükümetine iletilecektir.

Türkiye Hükümeti bu düzenlemeyi kabul ediyorsa, onun içeriğini yineleyen bir yazı ile bunu bana haber vermek lütfunda bulunursanız, Ekselanslarına gönül borcum olacaktır.

Bu Mektupların verişimi, Ekselanslarının yanıtları gününden başlayarak geçerli olmak üzere, Hükümetim ile Türkiye Hükümeti arasında bir anlaşma değerini taşıyacaktır.

Sayın Bakan, en derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim.

H. PONSOT

(Not : Yukarıdaki Mektuba, Türkiye adına gene 29 Mayıs 1937'de, yanıt veren N. Menemencioğlu'nun Mektubunun içeriği özdeş olduğundan, başka deyişle, onu doğruladığından, metni buraya ayrıca aktarılmamıştır.)

* * *

TÜRK - FRANSIZ ORTAK DEMECİNDE EK PROTOKOL

(Protocole annexe à la Déclaration Commune Franco - Turque)

Bağıtlı Yüksek Taraflar aşağıda yazılı konularda anlaşmışlardır :

1 — Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyeti kararı ile bütünüyle bağımsızlık ve egemenliklerine kavuştukları günde, Fransa Hükümetinin Suriye ya da Lübnan ya da her iki Devlet adına yapmış olduğu tüm andlaşma, sözleşme ve öteki bağıtlardan doğan hakları ve yükümlülükleri Suriye ve Lübnan Hükümetlerine, onlardan herbirini ilgilendirdiği ölçüde, kendiliğinden geçmiş olacaktır.

2 — Türkiye ve Fransa, Milletler Cemiyetinin bu kararını öngörerek, yukarıda sözkonusu anlaşmaları, gerek bu karar nedeniyle, gerek Fransa - Suriye ve Fransa - Lübnan anlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle Suriye ve Lübnan'ın kavuşacağı duruma uygun kılmak üzere, eğer gereksinim varsa, yararlı tüm önlemleri alacaklardır.

3 — Türkiye ve Fransa, gene bu düşünce ile, Türkiye - Suriye ve Türkiye - Lübnan arasındaki normal ilişkilerin gelişmesini sağlamak üzere gerekli görülecek anlaşmaların, özellikle oturma, ticaret ve deniz ulaşımı, ticaret alışverişi, demiryolu ulaşımı vb. anlaşmalarının yapılması için tüm çabayı gösterecektir.

4 — 27 Ekim 1932 günlü Demiryolu Sözleşmesi doğrulanır.

5 — Optanlar sorunu ekli Mektupların verişimiyle çözüme kavuşturulmuştur.

Cenevre'de 29 Mayıs 1937 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Y. DELBOS	Dr. T. R. ARAS
P. VİENOT	N. MENEMENCİOĞLU
H. PONSOT	H. K. SOYAK

* * *

TÜRKİYE - FRANSA ÇIKARLARININ SAĞLAMLAŞTIRILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL

(Protocole relatif à l'affermissement des intérets Franco - Turcs)

Cenevre'de yapılan Anlaşma ile, Türkiye ve Fransa'nın dostça işbirliğinin doğrulanmış bulunduğu şu sırada,

Bağıtlı Yüksek Taraflar, karşılıklı çıkarlarının sağlanması ve gelişmesi konusundaki ortak özlemlerini vurgulamak istemekte ve, bu amaçla, bir Oturma Sözleşmesini gerçekleştirmek, uyruklarını ilgilendirip de henüz ortada kalan işlerin arıtılmasını çabuklaştırmak ve böylece, yeni işbirliği olanaklarını araştırmak için anlaşmışlardır.

Cenevre'de, 29 Mayıs 1937 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Y. DELBOS	Dr. T. R. ARAS
P. VİENOT	N. MENEMENCİOĞLU
H. PONSOT	H. K. SOYAK

* * *

İMZA PROTOKOLÜ

(Protocole de Signature)

Aşağıdaki imzası olanlar bugün şu bağıtları imzalamışlardır :

1 — Sancak'ın toprak bütünlüğünü güvence altına alan Andlaşma.

2 — Türkiye - Suriye Sınırının güvence altına alınmasına ilişkin Anlaşma.

3 — Türkiye - Fransız Ortak Demeci.

4 — Bu Demece bağlı Protokol.

Bu bağıtların, onay belgelerinin verişimi günü, birlikte yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.

Cenevre'de, 29 Mayıs 1937 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Y. DELBOS	Dr. T. R. ARAS
P. VİENOT	N. MENEMENCİOĞLU
H. PONSOT	H. K. SOYAK

* * *

[C] TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDA TOPRAK SORUNUNUN KESİNLİKLE ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN ANLAŞMA

(Arrangement portant règlement définitif des questions territoriales entre la Turquie et la Syrie)

Ankara, 23 Haziran 1939

(Metin)

Türkiye Cumhurbaşkanı ve Fransız Cumhuriyeti Başkanı, 20 Ekim 1921 günlü Anlaşmanın 7. Maddesinde ve o Anlaşmanın 7. ve 8. Maddesini bütünleyen Mektupta yazılı hükümleri gözönünde tutarak, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır kesin biçimde saptanmakla iki ülkenin karşılıklı ilişkilerini her türlü kuşku ve duraksamadan uzak biçimde geliştirecek olan bir toprak anlaşmasının yararına inançla,

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Bay Şükrü Saracoğlu'nu,

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Fransa'nın Türkiye'deki Büyükelçisi, Légion d'Honneur Nişanının Commandeur sanına sahip Sayın René Massigli'yi,

Yetkili Temsilcileri olarak atamışlardır.

Adıgeçenler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Fransa, 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1930 günlü Protokollerle belirlenen sınırın aşağıda gösterildiği üzere düzeltilmesini, kendi bakımından, kabul eder.

a) Karasu'nun şimdiki sınırı kestiği yerden 230 sayılı taşa dek sınır, 19 Mayıs 1939'da Antakya'da imza edilen Protokolde belirlenmiş bulunan çizgiye uyacak biçimde, toprak üzerinde saptanacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, 17 ve 27 sayılı sınır taşları arasındaki Gömid köyü bütünüyle Türkiye'ye bırakılacak ve sınır çizgisi 224 sayılı taştan, Yenişehir-Antakya yolunu Türkiye topraklarında bırakarak, doğruca 230 sayılı sınır taşına varacaktır.

b) Ve 419 sayılı sınır taşından Askorane'nin yaklaşık 1200 metre güney-batısında bir noktaya dek kuzey-doğu doğrultusuna uzanacak; buradan Askorane ve Kocakayrak'ın doğusundan geçerek, Kocakayrak'ın yaklaşık 1 km. kuzey-batısındaki bir noktaya dek kuzeye doğru uzanacaktır.

Sınır, bu noktadan başlayarak, Şato Harabesinin yaklaşık 1 km. kuzeyinde bulunan bir noktaya dek batıya doğru uzanacak ve oradan güney-doğuya doğru giderek – Şato Harebesinin batısında – 1010 sayılı tepeye erişecektir; bundan sonra güney-batı doğrultusunda Başorta kuzeyinde, Karaduran Deresine ulaşan derenin yatağını ve sonra da Karaduran deresini izleyerek denize varacaktır.

Yukarıda sözü geçen üç bölgede 19 Mayıs 1939 günü çalışmalarını bitirmiş olan Komisyon, yeni sınır çizgisini toprak üzerinde saptamakla görevlendirilecektir.

Böylece belirlenen sınır çizgisinin ötesinde bulunan topraklar en geç 23 Temmuz 1939'a dek Fransız Kuvvetlerince boşaltılacak ve o gün Fransız makamlarının elindeki yetkilerin geçirilmesi de sona erdirilmiş olacaktır.

Madde 2. Birinci Maddenin son fıkrasında sözkonusu topraklarda oturan Hatay yurttaşları Türk uyrukluğunu kendiliğinden edinmiş olacaklardır.

Madde 3. İkinci Madde uyarınca Türk uyrukluğunu edinen 18 yaşını aşmış kimseler, işbu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği günden başlayarak, 6 aylık bir süre içinde Suriye ya da Lübnan uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır.

Yukarıda sözkonusu haktan yararlanmak isteyen kimseler konullarının bağlı bulunduğu yönetim makamına bu konuda bir bildirim sunacaklardır. Buna karşılık kendilerine bir alındı verilecektir. Seçme hakkını kullananların çizilgeleri, olanaklı en kısa aralıklarla, Fransa Konsolosluğuna sunulacaktır.

Madde 4. Üçüncü Madde hükümleri uyarınca seçme hakkını kullanmış bulunan kimseler, bunu izleyen 18 ay içinde konullarını Türkiye'nin dışına geçirmek zorunda olacaklardır. Bunlar, sahip oldukları taşınmaz malları arıtacaklar, her türlü taşınır malları ve hayvanlarını ise elden çıkarmak ya da birlikte götürmekte serbest olacaklardır.

Yukarıda sözkonusu arıtmadan elde edilen paralar, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun Şubesinde bloke bir hesaba yatı-

rılacak ve bu paraları dışarı çıkarma biçimi Türk ve Fransız Hükümetleri arasında özel bir anlaşma ile düzenlenecektir.

Bu Maddenin 1. fıkrasında sözkonusu kimselerin elindeki Türk parasının dışındaki paralar işbu Anlaşmaya ekli Tutanakta belirlenen biçimde dışarıya çıkarılabilecektir.

Madde 5. 2., 3. ve 4. Maddeler hükümlerinin uygulanmasından doğan tüm durumlarda evli kadınlar kocalarına ve 18 yaşından aşağı çecuklar ana-babalarına bağlı olacaklardır.

Madde 6. Fransız Hükümetinin, Fransız Devletine ilintili bir arsa üzerinde bulunan ve olduğu gibi korunacak olan İskenderun Askersel Mezarlığının bakımı ve korunması için bir bekçi atamaya hakkı olacaktır.

Madde 7. Türkiye, 30 Mayıs 1926 günlü Anlaşma, 22 Haziran 1929 günlü Protokol ve 3 Mayıs 1930 günlü Protokol ile belirlenen ve işbu Anlaşma ile düzeltilmiş olan sınırın, ülkesinin kesin sınırını oluşturduğunu açıklar.

Bunun bir sonucu olarak, Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saldırı, iç barışını bozacak ya da tehlikeye sokacak nitelikte ya da bu amaçlara yönelik her hangi bir davranışı kınar ve kendi ülkesi üzerinde bu nitelikteki her eylemi yasaklamağı ve gerektiğinde cezalandırmağı yükümlenir.

Madde 8. Daha önce yapılmış Andlaşmaların ve Anlaşmaların hiç bir hükmü 7. Maddedeki yükümlere aykırı biçimde yorumlanamaz.

Madde 9. Bağıtlı Yüksek Taraflardan Türkiye, kendi toprakları ve Fransa, Suriye toprakları üzerinde iki komşu ülkenin güvenlik ya da rejimlerine karşı eylemlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesini önlemek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.

Madde 10. Yeni bir Anlaşmanın yapılmasını olanaklı kılmak üzere, 30 Mayıs 1926 günlü Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile onu bütünleyici anlaşmaların yürürlüğü 15 Mart 1940 gününe dek uzatılmıştır.

Bu Bağıtların hükümleri, 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1930 günlü Protokoller ile işbu Anlaşmada öngörülen değişmelere göre belirlenen Türkiye - Suriye sınırının tümü için geçerli olacaktır.

Şu da var ki, otlak ve yaylak haklarına ilişkin hükümler ortadan kaldırılmış sayılacaktır.

Madde 11. İşbu Anlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en ivedi biçimde ve en geç 22 Temmuz 1939 günü Paris'te verişilecektir. Anlaşma onay belgelerinin verişimi günü yürürlüğe girecektir.

Yukarıdaki hükümlere inançla, aşağıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Anlaşmayı imza etmişler ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ

* * *

PROTOKOL

Bugünkü Anlaşmanın imzası sırasında aşağıda imzası bulunan yetkili Temsilciler şu hükümleri de kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Hükümeti, Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin biçimde çözümlenmesine ilişkin Anlaşmanın 2. Maddesi uyarınca Türk uyrukluğunu edinecek ve bu Anlaşmanın 3. Maddesinde sözkonusu seçme hakkını kullanmayacak Hatay yurttaşlarının askersel ve sivil emeklilik maaşlarına ilişkin tüm yükümlerden Suriye ve Lübnan Hükümetlerini aklar.

Yukarıdaki fıkrada sözkonusu durumda bulunmayan kişilerle ilgili askersel ve sivil emeklilik maaşları için Türkiye'ye hiç bir yükümlülük düşmeyecektir.

Madde 2. (1) Fransız uyruğu tüzel kişilerin Hatay'da bulunan malları, hakları ve çıkarları ile bu uyrukluğa sahip gerçek kişilerin taşınmaz malları, 35 milyon Fransız Frangı karşılığında, tümüyle Türk Hükümetine geçecektir.

Bu paradan :

a) 3 Milyon Fransız Frangı, işbu Protokolün (1) sayılı Ekinde sözügeçen mallara karşılık olarak, bugünkü bağıtlar yürürlüğe konulur konulmaz ödeyecektir.

b) 25 Milyon Fransız Frangı, işbu Protokolün yürürlüğe konulmasını izleyen 30 gün içinde Fransız Hükümeti emrinde bulunduracaktır.

c) Geri kalanı 23 Ağustos 1939 günü Kliring hesabına geçirilecektir.

2 — İşbu Maddede sözügeçen tüzel kişiler döviz olarak sahip bulundukları paraları, bugünkü Anlaşmanın 4. Maddesine bağlı Tuta-

nak [Procès - Verbal] hükümlerine uygun biçimde davranarak, kullanabileceklerdir. Eldeki Türk paraları, anılan 4. Maddenin 3. Fıkrasında sözkonusu bloke hesaba geçirilecektir.

3 — Fransız uyruklu gerçek kişiler, dövizlerinin ve taşınır mallarının olası arıtılmasından doğacak paraların transferi için Anlaşmanın 4. Maddesi ile ona bağlı Tutanak hükümlerinden yararlanacaklardır.

Madde 3. Bu Protokol'de sözkonusu geçirim işleri hiç bir vergiye bağlı tutulmayacak ve bu işlemlerden her hangi bir ücret alınmayacaktır.

Madde 4. Payas - İskenderun Demiryolu, işbu Protokol'ün yürürlüğe konulmasından başlayarak 30 günlük bir süre içinde, onun işletilmesini üstlenecek olan Türkiye Devlet Demiryolları yönetimine teslim edilecektir.

Geçirim ve teslim işleminin biçimi ilgili iki yönetim arasında saptanacaktır.

Madde 5. İşbu Protokol'de ve bugünkü Anlaşmada öngörülen çözüm biçimi saklı kalmak üzere, Bağıtlı iki Yüksek Taraf ileride işbu Anlaşmadan doğacak uyuşmazlıklara ilişkin tüm parasal istemlerden karşılıklı olarak vazgeçeceklerini açıklarlar.

Madde 6. İşbu Protokol onaylanacak ve onay belgeleri bugünkü Anlaşmanın onay belgeleriyle özdeş koşullarda verişilecektir.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ

* * *

EK I

İkinci Maddeye :

Bugünkü Anlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, Paris'te Genel Hazine Merkez Veznesine 3 milyon Fransız Frangının ödenmesi karşılığında, Fransa Hatay ülkesi üzerindeki askersel malları ve benzerlerinin sahipliğini bütünüyle Türkiye'ye bırakır. Şöyle ki :

a) İskenderun'daki Derigoin Kışlası adını taşıyan, bugün Türk askerlerinin bulunduğu bina;

b) Fransız Doğu Ordusunun telefon ağı;

Kışlanın bırakılması biçimi, Türk askerlerince işgali sırasındaki durumunda, arsasını, duvarlarını ve yapılarını kapsar.

Bırakılan telefon ağı, kent ve kentler arası hava ve toprakaltı bağları ile gerek Posta Merkezlerinde, gerek abonelerin konullarında bulunan araçlar ve telefon aletlerini kapsamı içine alır. Bugün bu topraklar üzerindeki Fransız Kuvvetleri birliklerine ilintili araçlar Fransız ordusunun malı olarak kalacaktır. Telefon ağının teslim biçimi Antakya'da Bağıtlı Yüksek Tarafların Temsilcilerince, birlikte saptanacaktır. Şu da var ki, Fransız Kuvvetleri kendilerinin gereksinim duyduğu telefon bağlarını 23 Temmuz 1939 gününden önce ellerinden çıkarmak zorunda olmayacaklardır.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ

* * *

EK II

Suriye ve Lübnan Bankasına ilintili İskenderun ve Antakya'daki iki yapının mülkiyeti Fransız Devletine geçirilmiş ve karşılığı 1 milyon Fransız Frangı, Protokol'ün 2. Maddesinde kararlaştırılmış olduğu üzere, Türkiye Hükümetince Fransız Hükümetine ödenecek toplam paranın hesabında öngörülmüş olan paralardan çıkarılmıştır.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ

* * *

TUTANAK

Bugün imza olunan Anlaşmanın 4. Maddesine ilişkin olarak Yüksek iki Taraf şunları kararlaştırmıştır :

Bugün Anlaşmanın 3. ve 5. Maddeleri uyarınca, seçme haklarını kullanmış bulunan gerçek kişiler ve Anlaşmanın 1. Maddesinin son fıkrasında sözkonusu topraklar üzerinde bulunup yukarıda anılan seçme hakkı ile ilgili olarak Hatay'da işlerini sona erdirmek isteyen Hataylı tüzel kişiler, işbu Anlaşma imzalanır imzalanmaz, Hatay'da bu konuda yayımlanacak duyuru gününden başlayarak 15 gün içinde, aşağıdaki hükümlerin öngördüğü ödemeleri yapmış olmak koşulu ile, sahip oldukları yabancı paralarını birlikte götürmek hakkına sahiptirler.

Şu da var ki, bu ödemelerin yapılması seçme hakkının kullanılması ya da çalışmaların durdurulması kararı için bir belirge sayılmaz.

1 — Sahip oldukları yabancı paralarını dışarıya çıkarmak isteyen yukarıda sözkonusu tüzel kişiler, bunları Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun Şubesine ya da onun adına ve hesabına hareket eden Ziraat Bankası Antakya Şubesine bırakmak zorundadırlar; bunlara ilintili döviz çıkarma izni Merkez Bankası ya da onun adına ve hesabına hareket eden Ziraat Bankasınca verilen ödeme alındısının sunulması ve işbu paranın yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin hükümlerin Hatay'da yürürlüğe konulmasından önce elde edilmiş olduğunun kanıtlanması üzerine, kambiyo memurluğunca verilir.

Gerekiyorsa, bu paralardan sözkonusu tüzel kişilerin, anılan Anlaşmanın, 2. ve 3. Maddeleri uyarınca, Türk uyrukluğunu edinmiş ve korumuş kişilere, ödeme gününde yabancı para ile borçlu oldukları paralar kesilecektir.

Bu tüzel kişilerin elinde bulunup sözkonusu yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin hükümlerin yürürlüğe konulmasından sonra, elde edilmiş olan yabancı paraları Türk parasına çevrilmelidir. Bu yabancı paralar ancak Anlaşmanın 4. Maddesinin 3. fıkrası hükümleri uyarınca transfer edilebilir.

2 — Dışsatım ticaretiyle uğraşan tüzel ve gerçek kişiler, bıraktıkları paraların, yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin hükümlerin Hatay'da yürürlüğe konulmasından sonra, dışarı satılmış malların semenini oluşturmadığını kanıtlamalıdırlar.

Yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin sözkonusu hükümlere göre ihraç edilmiş mallar karşılığını oluşturan dövizler yukarıda öngörülen transfer yöntemi kapsamına girmeyeceğinden, bu dışsatımcılarca yabancı döviz sokulması konusunda üstlenilen yükümler geçerli kalır.

3 — Yukarıda 2. Fıkrada anılan kategori içine girmeyen gerçek kişiler bıraktıkları dövizlerin kökenini kanıtlamak zorunda değildir. Alındıların sunulması üzerine döviz transferi izni kendilerine gecikilmeksizin verilir.

4 — Altın paralar dışarıya çıkarma bakımından dövizlerle ilgili hükümlere bağlı olacaktır.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ

* * *

MEKTUPLAR

(Türkiye Dışişleri Bakanının Fransa Büyükelçisine I. Mektubu)

Sayın Büyükelçi, Ankara, 23 Haziran 1939

Türkiye ile Suriye arasında toprak sorununun kesin biçimde çözümüne ilişkin bugünkü Anlaşma ile ilgili olarak Ekselanslarına şunları bildirmekle onur duymaktayım :

Bugün imzalanan Bağıtların belirgin hükümleri zedelenmeksizin, Türkiye Hükümeti, ilgililerce bu konuda istem olursa, Anlaşma gününde anılan Anlaşmanın 1. Maddesinde sözkonusu topraklarda oturmakta bulunup ellerindeki dövizle olan paralarını ve her türlü mallarının olası arıtılmasından doğan paraları bu topraklar dışına çıkarmak isteğinde bulunan yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişileri Anlaşmanın 4. Maddesi ve onunla ilgili Tutanak hükümlerinden yararlandırmak kararındadır.

Sayın Büyükelçi, en derin saygılarımın kabulünü dilerim.

Ş. SARACOĞLU

(Fransa Büyükelçisinin, yukarıdaki Mektubun alındığını ve onu bir bağıt saydığını bildiren yanıtı buraya ayrıca aktarılmamıştır).

* * *

(Türkiye Dışişleri Bakanının Fransa Büyükelçisine II. Mektubu)

Sayın Büyükelçi, Ankara, 23 Haziran 1939

Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin biçimde çözümüne ilişkin bugünkü Anlaşma ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiserinin Sancak Yönetimi adına, anılan Anlaşmanın 1. Maddesinde sözkonusu topraklarda yapılacak arkeoloji kazıları konusunda bağıtlanmış olduğu aşağıda anılan Sözleşmeleri geçerli saydığını bildirmekle onur duymaktayım.

I. Princeton Üniversitesi ve Fransa Cumhuriyeti Ulusal Müzeleri ile olan Sözleşme :

(Sözleşmenin günü : 8 Nisan 1937)

(Sözleşmenin süresi : 1 Ocak 1937'den başlayarak 6 yıl).

II. Sir Leonard Wooley başkanlığındaki İngiliz Müzeleri Kurulu ile olan Sözleşme :

(Sözleşme günü : 1 Ekim 1936)

(Sözleşme süresi : 5 yıl)

III. Dr. Calvin Mac Ewan yönetiminde Şikago Doğu Enstitüsü Kurulu ile Sözleşme :

(Sözleşme günü : 20 Eylül 1935)

(Sözleşme süresi : 6 yıl)

Sayın Büyükelçi, en derin saygılarımın kabulünü dilerim.

Ş. SARACOĞLU

(Fransa Büyükelçisinin, yukarıdaki Mektubun alındığını ve bunu bağıt saydığını bildiren yanıtı buraya ayrıca aktarılmamıştır).

* * *

XXXV

1937 SADÂBAT PAKTI

Sadâbat Paktı Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında imzalanmış, çok taraflı bölgesel bir Andlaşmadır. Bununla, Taraflar birbirine saldırıdan, kışkırtmalardan kaçınmağı ve, bölgede barışı korumak üzere, aralarında danışmalar yapılmasını yükümlenmiştir. Bu sadece bir saldırmazlık ve iyi komşuluk paktıdır, savunma için yardımlaşma paktı değildir.

Paktın kurulması şöyle olmuştur : 1930 yılında İngiltere Irak'ın bağımsızlığını, bazı sınırlamalarla (İngiliz üslerinin korunması, İngiltere'nin Irak'ın dış politikasında söz sahibi olması vb.) tanıyıp onunla bir İttifak Andlaşması imzalayınca, Irak Hükümeti İngiltere'ye olan bağımlılığını dengelemek için, önce Türkiye ile danışmalarda bulunduktan sonra, 1933 sonbaharında İran ve Türkiye'ye birer saldırmazlık andlaşması yapmağı önermişti.

O sırada Irak'ın Türkiye ile bir sorunu yoktu. Kral Faysal 1931 Haziranında Türkiye'yi ziyaret etmiş, Başbakan Nuri Said Paşa da Ankara'da zaman zaman siyasal danışmalarda bulunmuştu. Oysa, Irak'ın İran ile, başta Şattülarap sınır anlaşmazlığı olmak üzere, Sünnî-Şii ayrılığından doğan gerginlikler, kürtlerin isyana kışkırtılması gibi çeşitli sorunları vardı. Irak Hükümeti bir an önce İran ile, fazla ödün vermeden, bir uzlaşıya varmak istiyordu.

Irak'ın bu girişimleri üzerine, Türkiye ayrı ayrı saldırmazlık paktları yerine, Balkan Paktı örneğindeki gibi, bir bölgesel pakt yapılmasının yararlarını Irak ve İran'a bildirmişti. Bunun üzerine, Türkiye hem Sovyetler Birliği, hem de İngiltere ile danışmalara girişmişti. Zaten 1929 Türk - Sovyet Protokolü bu gibi durumlarda Sovyet Hükümetinin onayını gerektiriyordu. Irak'ın da İngiltere'nin izni olmadan böyle bir pakt yapması beklenemezdi. Sovyetler Birliği öneriyi kabul etmiş, hatta Afganistan'ın da pakta alınmasını önermişti. İngiltere ise Milletler Cemiyeti, 1928 Briand - Kellogg Paktı vb. varken buna pek gerek olmadığını bildirmiş, ama girişimin karşısına da geçmemişti. Sonunda her iki büyük devletin katılmasından vazgeçilmiş, yalnız üç bölge devletinin imzalayacağı bir pakt hazırlanıp metin 2 Ekim 1935'de Cenevre'de parafe edilmişti. Ancak, Sovyetlerin önerdiği Afganistan'ın ve Irak'ın istediği Suudi Arabistan'ın pakta alınıp alınmaması üzerindeki danışmalar ve Şattülarap sınırı konusunda Irak - İran görüşmeleri Paktın imzasını geciktirmişti. Sonunda Afganistan'ın girmesi kabul edilmiş, buna karşılık, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Suudi Arabistan üzerinde durulmamış, Şattülarap konusunda da Irak İran'a bazı kolaylıklar gösteren bir anlaşma yapmağa razı olmuştu. Böylece, 8 Temmuz 1937 günü Pakt dört devlet arasında Tahran'da Şah'ın yazlık Sadâbat sarayında imzalanmıştır.

Türkiye açısından Pakt Atatürk'ün barışçı dış politikasını ve ülkenin etrafında dostluk çemberi kurmak emelini yansıtıyordu. İçerikleri farklı da olsa, Balkan Paktı ile Sadâbat Paktı Türkiye'nin Batı ile Doğu arasında bir barış köprüsü olmak isteğinin de ilk somut göstergesiydi.

Pakt Batıda olumlu karşılanmıştı. Ayrıca, Ortadoğu'nun o sırada az çok bağımsız üç Arap devleti olan Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen'de de İslâm dünyasının uyanışı ve dayanışması olarak selâmlanmıştı.

Siyasal tarih kitaplarının bir çoğunda bu Paktın o sırada Doğuda emeller besleyen İtalya'ya karşı olduğu ileri sürülmüştür. Bunun gerçeği yansıtmadığı Türk arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Kaldı ki, İran ve Afganistan'ın İtalya'ya çok uzak olması ve Irak'ın da İngiltere'nin gözetimi altında bulunması böyle bir yorumu doğrulamayacak gerçeklerdi.

* * *

Andlaşmanın 1. Maddesi "İçişlerine karışmama"; 2. Maddesi birbirinin "sınırlarının dokunulmazlığına saygı"; 3. Maddesi "dayanışmalar yapılması"; 4. ve 5. Maddeleri "saldırmazlık" (ki saldırı ayrıca tanımlanıyordu); 6. Maddesi bir üçüncü Devlete karşı da saldırıya geçmemek; 7. Maddesi "birbirlerine karşı kışkırtma ve gizli örgütlere olanak bırakmamak"; 8. Maddesi-Andlaşmanın Giriş Kesiminde de belirtildiği üzere-"Savaştan vazgeçilmesine ilişkin 1928 Briand Kellogg Paktına (XVIII. sıradaki Bağıt) saygı ve uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü" yükümlerini getirmiştir. 9. Maddede Paktın Milletler Cemiyeti Yasası ile uyum içinde olduğu ortaya konulmuştur. 10. ve sonuncu Madde ile de Andlaşmanın onayı ve yürürlüğe giriş koşulları düzeulenmiştir.

Sadâbad Paktı Türkiye Büyük Millet Meclisince 14 Ocak 1938 günü 3324 Sayılı bir Yasa ile onaylanmıştır [1]. Öbür Bağıtlı Tarafların onay işlemleri de bittikten sonra, Pakt 25 Haziran 1938 günü yürürlüğe girmiştir.

Bağıtlı Taraflardan hiç biri Pakttan ayrılmak istediğini bildirmediğine göre, onun İkinci Dünya Savaşından sonra da, hukuksal bakımdan, yürürlükte kaldığı düşünülebilir. Ancak Pakt 1939'da Dünya Savaşı başlayınca değerini yitirmeğe başlamıştır. Şöyleki: Savaş boyunca İngiltere Irak'ı denetimi altında tutmuştu. İran ise Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin işgaline girmişti. Gerçi Savaştan sonra durum normale dönünce, İran 1948'de Paktın canlandırılmasını, hatta ona Pakistan'ın da alınmasını önermişti. Ama Savaş sonrasında, Sovyet tehdidlerine karşı Ortadoğu'da 1955'de Bağdat Paktı kurulunca Sadâbat Paktı büsbütün gölgelenmiş ve 1980'de Irak - İran savaşı çıkınca artık varoluş nedenini de yitirmiş, tarihe karışmıştır [2].

[1] Andlaşmanın Fransızca aslı ile Türkçe çevirisi, için bkz. Düstur, Ter. III, C. 19, S. 297; ayrıca bkz. 190 LONTS, 21 Reg. N. 4402.

[2] Bu Pakt üzerinde İsmail Soysal'ın "1937 Saadabat Paktı" başlıklı etüdüne bkz. Türk Tarih Kurumu, X. Tarih kongresi bildirilerinden, Ankara; Etüdünün İngilizcesi için bkz. "Studies on Turkish-Arab Relations" Dergisi C. 3 (1988), İstanbul

TÜRKİYE, AFGANİSTAN, IRAK VE İRAN ARASINDA SALDIRMAZLIK ANDLAŞMASI

(Traité de Non - Agression)

Sâd - Abâd (Tahran), 8 Temmuz 1937

(Metin)

Başlangıç

Türkiye Cumhurbaşkanı,

Afganistan Yüce Kralı,

Irak Yüce Kralı,

İran Yüce Şahinşahı,

Ellerinde olan tüm olanaklarla, aralarındaki dostluk ve içtenlikle anlaşma ilişkilerinin sürdürülmesine katkıda bulunmak isteğiyle;

Milletler Cemiyeti Yasası çerçevesinde ek güvenceler ortaya koyarak, Yakın Doğuda [Proche - Orient] barış ve güvenliği sağlamak ve böylece genel barışa katkıda bulunmak özlemiyle;

Paris'te 27 Ağustos 1928 günü imzalanan Savaştan vazgeçme Andlaşmasından ve kendilerinin yaptıkları, Milletler Cemiyeti Yasası ve Savaştan Vazgeçilmesi Andlaşmasıyle uyum içindeki, öbür Andlaşmalardan doğan yükümlülüklerinin bilinci içinde olarak;

Bu Andlaşmayı yapmağa karar vermişler ve bu amaçla;

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı Sayın Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı;

Afganistan Yüce Kralı :

Dışişleri Bakanı Sayın Faiz Mohammed Han'ı;

Irak Yüce Kralı :

Dışişleri Bakanı Sayın Dr. Naji El-Asıl'ı;

İran Yüce Şahinşahı :

Dışişleri Bakanı Sayın Enayetollah Samiy'i yetkili Temsilcisi olarak atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar birbirlerinin iç işlerine karışmaktan kesinlikle kaçınma siyaseti izlemeği yükümlenirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ortak sınırlarının dokunulmazlığına saygılı olmağı yükümlenirler.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası nitelikteki her türlü uyuşmazlıklarda, birbirleriyle danışmalarda bulunmak konusunda anlaşmışlardır.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, hiç bir durumda, gerek yalnız olarak, gerek bir ya da bir kaç Devletle birlikte, içlerinden herhangi birine karşı hiç bir saldırı eylemine başvurmamağı yükümlenir.

Şunlar saldırı eylemi [acte d'agression] sayılır :

1 — Savaş ilânı;

2 — Savaş ilân edilmeksizin de olsa, bir Devletin Silâhlı Kuvvetlerince öteki bir Devlet topraklarının istilâsı;

3 — Bir Devletin kara, deniz ve hava kuvvetlerince, savaş ilân edilmeksizin de olsa, öteki Devletlerin topraklarına, gemilerine ve uçaklarına saldırı [attaque];

4 — Saldırıya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yardım ya da kolaylık [aide ou assistance];

Şunlar saldırı eylemi sayılmaz :

1 — Meşru Savunma hakkını kullanma, başka deyişle, yukarıda tanımlanan biçimde bir saldırı eylemine karşı koyma;

2 — Milletler Cemiyeti Yasasının 16. Maddesinin uygulanmasından doğan bir hareket [action];

3 — Milletler Cemiyeti Genel Kurulu ya da Konseyince alınan bir karar uyarınca ya da Milletler Cemiyeti Yasasının 15. Maddesinin 7. Fıkrasının uygulanması yoluyla yapılan bir hareket; yeter ki, bu sonuncu durumda, sözkonusu hareket ilk saldırıya geçen bir Devlete karşı yapılmış olsun;

4 — Bağıtlı Yüksek Taraflar dışında bir Devlet tarafından saldırıya, istilâya uğrayan ya da, Paris'te 27 Ağustos 1928 günü imzalanmış bulunan Savaştan Vazgeçilmesi Andlaşmasına aykırı olarak, kendisine savaş açılan bir Devlete yardım.

Madde 5. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, bu Andlaşmanın 4. Maddesinin bozulduğu ya da bozulmak üzere olduğu kanısına varırsa, sorunu gecikmeksizin Milletler Cemiyeti Konseyine sunacaktır.

İşbu hüküm, sözkonusu Bağıtlı Yüksek Tarafın, o koşullarda, gerekli göreceği tüm önlemleri almak hakkını zedelemez.

Madde 6. Eğer Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, bir üçüncü Devlete karşı saldırıya geçerse, öteki Bağıtlı Yüksek Taraf, bir önbildiride bulunmaksızın, işbu Andlaşmaya, saldırıcıyla ilgili olarak, son verebilecektir.

Madde 7. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, kendi sınırları içinde öteki Bağıtlı Tarafların Kurumlarını [institutions] yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak ya da Hükümet rejimini bozmak amacıyle silâhlı çeteler, birlikler ya da örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeği yükümlenir.

Madde 8. Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi aralarında çıkabilecek, nitelik ve kaynağı ne olursa olsun, tüm uyuşmazlıkların [différends ou conflits], çözülmesi olanağının ancak barışçı yollardan aranması gerektiğini 27 Ağustos 1928 günlü Savaştan Vazgeçilmesi Andlaşmasıyle zaten kabul etmiş olduklarından, o hükmü doğrulayarak, bu konuda kendi aralarında ortaya konulmuş ya da konulacak yöntemlere başvuracaklarını açıklarlar.

Madde 9. İşbu Andlaşmanın hiç bir Maddesi, Milletler Cemiyeti Yasası uyarınca, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birisince üstlenilen yükümleri, her ne konuda olursa olsun, kısıtlar nitelikte sayılamaz.

Madde 10. Fransızca ve 4 örnek olarak yazılan ve birer örneği Bağıtlı Yüksek Taraflarca alınmış olduğu doğrulanan işbu Andlaşma 5 yıl süre için yapılmıştır.

Bu sürenin sonunda Bağıtlı Yüksek Taraflardan birisince ona son verildiği 6 ay önceden bildirilmedikçe, Andlaşma, bütünüyle, yeniden 5 yıl için uzatılmış sayılacak ve ondan sonra da Bağıtlı Taraflardan biri ya da bir kaçınca 6 ay öncesinden ona son verenceğe dek, beşer yıllık dönemler için, yürürlükte kalacaktır. Bağıtlı taraflardan birisiyle bozulan Andlaşma öbürleriyle yürürlükte kalır.

İşbu Andlaşma Bağıtlı Yüksek Tarafların her birisince kendi Anayasası uyarınca onaylanacaktır. Andlaşmayı Milletler Cemiyetinde

Kütüğa yazdıracak olan Genel Sekreterden, onun Cemiyetin öteki üyelerine bunu bildirmesi rica edilecektir.

Onay belgeleri Bağıtlı Yüksek Tarafların her birisince İran Hükümetine sunulacaktır.

Onay belgeleri iki Bağıtlı Tarafça sunulur sunulmaz işbu Andlaşma o iki Taraf arasında yürürlüğe girecektir. Üçüncü ve dördüncü Bağıtlı Taraflarca da onay belgeleri sunulduğu zaman Andlaşma bu üçüncü ve dördüncü için de geçerli olacaktır.

Onay belgelerinin her sunuluşunda İran Hükümetince durum, gecikmeksizin, işbu Andlaşmanın imzalayıcılarına bildirilecektir.

Tahran'da, Sad - Âbad Sarayında, 8 Temmuz 1937 günü imzalanmıştır.

Dr. Rüştü Aras
Faiz
Naji - al - Asil
Samiy

XXXVI

1938 TÜRK - YUNAN ANDLAŞMASI

Bu Andlaşma [1] Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 ve 1933 Andlaşmalarının (Kitabın XXI ve XXV. sırasındaki Bağıtlar) sürelerini uzatmak ve onları güçlendirmek üzere yapılmıştır.

Böyle yeni bir Andlaşma yapılmasının gerekçesini, Avrupa'da genel siyasal konjonktürün saldırılara daha elverişli duruma gelmesinde ve bunun Balkanlardaki yankılarında aramak gerekir. Özellikle Balkanlarda bir İtalyan saldırısı olasılığı ve Bulgaristan'ın Yunanistan için kuşku verici tutumu – ki Bulgaristan 1937 yılında yaptığı bir Andlaşma ile Yugoslavya ile bir yakınlaşma sağlamıştı – Balkan Paktının temel direği Türkiye ile Yunanistan'ı daha sıkı bir dayanışma içine girmeğe yöneltmişti.

Andlaşma, 1. Maddesiyle, 1932 Türk - İran Andlaşmasında olduğu gibi, Taraflardan birinin karşılaşacağı bir savaşta ötekinin tarafsızlık tutumunu daha güvenceli duruma getirmektedir.

2. Madde, tehdide ya da saldırıya uğrayan Taraf için, barışçı bir çözüm yolu bulunması amacıyla, öteki Tarafın çaba göstermesini öngörmektedir.

3. Madde yıkıcı girişimlere karşı dayanışma ve işbirliği yükümü getirmektedir.

4. Madde, iki Devletin daha önce yapmış oldukları Andlaşmaların hükümlerinin zedelenmemiş olduğunu belirtmektedir.

Son Maddesiyle, 1930 ve 1933 Andlaşmalarının sürelerini 10'ar yıl için uzatan bu Andlaşma, onay belgelerinin verişildiği 15 Temmuz 1938 günü yürürlüğe girmiştir. Andlaşma, ona Taraflarca son verilmediği için, bugün de yürürlükte görünmekte ise de, aradan geçen uzun yıllarda koşulların değişmiş olması, özellikle iki Devletin NATO içinde müttefik duruma gelmesi nedeniyle bugün ikinci planda kalmıştır. Bununla birlikte, Türk - Yunan dostluğu ve işbirliğini kuran ilk bağıtları bütünleyici niteliği ve özü bakımından gene de bağlayıcı bir değer taşımaktadır.

* * *

[1] 1 Haziran 1938 günü ve 3422 sayılı yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 19, s. 1168; Fransızca metni için bak. 193. LONTS, 175, Reg. 4493.

TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN ARASINDAKİ 1930 DOSTLUK, TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI VE 1933 İÇTENLİKLE ANLAŞMA PAKTINA EK ANDLAŞMA

(Traité additionnel au Traité Gréco - Turc d'Amitié, de Conciliation et d'Arbitrage du 30 Octobre 1930 et au Pacte Gréco - Turc d'Entente Cordiale du 14 Septembre 1933)

Atina, 27 Nisan 1938

(Metin)

Türkiye ile Yunanistan, onlara mutluluk getiren bağları daha çok güçlendirmek özleminde olduklarından ve kendilerini karşılıklı yükümler altında bulunduran ikili ve çok yanlı Andlaşma, Anlaşma ve düzenlemeleri, her hangi bir biçimde zedelemeksizin, bütünleyici bir Andlaşma yapmağı istediklerinden, bu amaçla aşağıda yazılı yetkili Temsilcileri atamışlardır.

Türkiye Sayın Cumhurbaşkanı :

Başbakan ve İzmir Milletvekili Sayın Celâl Bayar'ı,

Yunanlılar Yüce Kralı :

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Sayın Jean Metaxas'ı.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Bağıtlı iki Yüksek Taraftan biri, kendisinin neden olmadığı bir ya da bir kaç Devletin bir saldırısına uğrarsa, öteki Bağıtlı Yüksek Taraf, o Devlet ya da Devletlerin askerlerini, silâhlarını, savaş gereçlerini geçirmek ya da yiyecek, hayvan vb. sağlamak ve geri çekilen ordularını geçirmek ya da askersel keşiflerde bulunmak üzere, kendi topraklarından yararlanmasına, gerektiğinde silâhla karşı koyarak, tarafsızlığını korumağı yükümlenir.

Madde 2. Bağıtlı iki Yüksek Taraftan biri, üçüncü bir ya da birkaç Devletin düşmanca bir davranışiyle karşılanırsa, öteki Bağıtlı Taraf duruma çare bulmak üzere, tüm çabayı gösterecektir. Bu çabalara karşın, savaş bir oldubitti olursa, her iki Bağıtlı Taraf, kendi yüksek

çıkarlarına uygun bir çözüm biçimi bulmak amacı ile, durumu anlayışlı bir yaklaşım ve özenle yeniden incelemeyi yükümlenir.

Madde 3. Bağıtlı iki Yüksek Taraf, kendi toprakları üzerinde öteki ülkenin esenlik ve güvenliğini bozmak ya da Hükümetini değiştirmek amacını güden örgüt ve kümelerin oluşmasına ve yerleşmesine; bundan başka, öteki ülkeye karşı propaganda ya da başkaca her hangi bir araçla savaşım amacını güden kişiler ve kümelerin oturmasına hiç bir zaman olanak vermemeği yükümlenirler.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ikili ya da çok yanlı olmak üzere yapmış oldukları, bugün yürürlükte bulunan bağıtların, işbu Andlaşma hükümlerinden ayrı olarak etkilerini bütünüyle sürdürmesinde anlaşmıştır.

Madde 5. Onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecek olan işbu Andlaşma 10 yıllık bir süre için yapılmıştır. Bu sürenin sona ermesinden bir yıl önce, Andlaşmaya, Bağıtlı Yüksek Taraflardan hiç birisince son verilmezse, gene özdeş bir süre için yürürlükte kalacak ve bu böylece sürecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, 30 Ekim 1930 günlü Türk - Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması ile 14 Eylül 1933 günlü İçtenlikle Anlaşma Paktının, yürürlük sürelerine ilişkin hükümlerine bakılmaksızın, işbu Andlaşma gibi özdeş süre için geçerli olmasında anlaşmıştır.

Atina'da, 27 Nisan 1938 günü düzenlenmiştir.

CELÂL BAYAR JEAN METAXAS

* * *

XXXVII

1939 TÜRK - İNGİLİZ - FRANSIZ ÜÇLÜ İTTİFAKI

Bu İttifak Andlaşması Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşında tarafsız kalamayacağını anlayıp kendi inanç ve yararına uygun bulduğu bir blok içinde yardımlaşma yükümlerini ortaya koymuştur.

1939 yılı başında, Türkiye açısından bakıldığında, Avrupa'da genel görünüm şöyleydi : Hitler Almanyası Versailles Barış Andlaşmasını yırtmış, Milletler Cemiyetinden çekilmiş, Avrupa'da Almanların yaşadığı yerleri birer birer alıp Almanya'ya bağlamış, öte yandan, genişlemek çabasında olan İtalya ile bir ittifak yapmış – ki buna Japonya da katılacaktı – böylece o sırada hazırlıksız bunulan İngiltere ve Fransa karşısında üstünlüğünü göstermişti. Türk Hükümeti, barış yanlısı olmakla birlikte, Almanya ile geniş ticaretini korumak istiyor, Almanya'nın, ulusal sınırları içinde kalmak üzere, genişlemesine anlayış gösteriyordu. Ancak Mart 1939'da Almanya Çekoslovakya'yı da işgal edince ve, "yaşam alanı" öğretisine dayanarak, daha da genişlemeyi bir politika durumuna getirince, kuşkuları artmıştı. Üstelik, Doğu Akdenizde ve Balkanlarda ötedenberi genişleme emelleri güden İtalya, Almanya'ya özenerek, 1939 Nisanında Arnavutluk'u istilâ etmekle Balkanlarda bir köprübaşı kurmuş oluyordu.

Türkiye Sovyetler Birliği ile 1925 Saldırmazlık Paktının yapmış ve, 1929 Uzatma Protokolü ile de, onunla sıkı danışmalar içine girmiş durumda idi. Almanya'dan kuşkulanan ve o sırada toplu güvenlik politikası güden Sovyetler Birliği de Batılı iki Büyük Devleti kolluyordu. Zaten Fransa ile 1935'den beri bir İttifak Andlaşması vardı. İşte böyle bir durumda, Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkileriyle bağdaşacak biçimde olmak üzere, Batılılarla bir İttifak eğilimi göstermişti.

1938 Eylülünde Fransa ile başlayan görüşmelerde Türkiye, yapılacak andlaşmaya, Fransa ile birlikte İngiltere'nin de katılmasını ve bu arada Hatay uyuşmazlığının sona erdirilmesini istiyordu. İngiltere, o sırada Mihver Devletlerini kışkırtmak istemediğinden, duraksama göstermiş, böylece iş bir süre gecikmişti. Ancak, 1939 martında Almanya'nın Çekoslavakya'yı ve Nisanda İtalya'nın Arnavutluğu istilâsından sonra, İngiltere'nin tutumunda değişme olmuştu. Nitekim, İngiltere ve Fransa 13 Nisanda Yunanistan ile Romanya'ya tek yanlı Demeçlerle güvence vermişlerdi. Bu güvencelere Türkiye'nin de katılması yolundaki önerilere Türk Hükümeti, anlayış göstermekle birlikte, bu konunun da, yapılması düşünülen Üçlü Andlaşma ile bir çözüme bağlanmasını istemiş, o sırada Mihver Devletlerini kışkırtmaktan çekinmişti [1]. Öte yandan, Türk Hükümeti Sovyet Hüküme-

[1] Bak. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Politikasında 50 yıl; 1935-1939, S. 187, Ankara, 1939. Bu Kitapta Üçlü İttifakın hazırlanmasına ilişkin bir çok belgelere yer verilmiştir. Ayrıca bak. F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar meselesi, Ankara, 1968; Prof. Fahir Armaoğlu, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, S. B. F. Dergisi, XIII, 2. Ankara, 1958. Başkaca şu yapıtlara da bakılabilir : Soyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri, Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1965, Ankara, 1969 Bölüm, II; O dönemde Ankara'da İngiltere Büyükelçiliği yapmış olan Sir Hugh Knatchbull-

tine, Batılılarla yaptığı görüşmelerden bilgi veriyor, öngörülen Andlaşma konusunda Sovyetler Birliğinin onamını sağlamağa çalışıyordu. O sırada Sovyetler Birliği de iki Batılı Büyük Devletle görüşmeler içinde olduğundan, Türkiye tüm bu görüşmelerde bir uyumun gerçekleşmesini bekliyordu. Nisan sonlarında Türkiye'ye gelen Almanya'nın yeni Büyükelçisi Von Papen Türkiye'nin Batılılara kaymasını önlemeğe çalışırken, gene o günlerde Türk Hükümetiyle görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelen Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Yardımcısı Potemkin ise Türkiye'yi Almanya'dan uzak tutup Sovyetlere yaklaştırmakla görevlendirilmişti.

İşte bu koşullar içinde 15 Nisan 1939'da başlayan Türk-İngiliz görüşmeleri 12 Mayısta Ankara'da, Ortak Demeç (Déclaration Commune) adıyla anılan bir ön anlaşma niteliğindeki Bağıtın imzalanmasıyle sona ermişti. Fransa ile henüz Hatay sorununun kesinlikle çözümü konusundaki görüşmeler bitirilememiş olduğundan Türk - Fransız Ortak Demecinin yayımlanması gecikmiş ve ancak 23 Haziran 1939'da Hatay Andlaşmasının Ankara'da yapıldığı gün, Paris'te Dışişleri Bakanı M. Bonnet ile Türkiye Büyükelçisi Suat Davaz tarafından imzalanmıştır.

Özdeş nitelikte olan bu Ortak Demeçlerin metni şudur [2] :

1 — Türkiye ve Büyük Britanya (Fransız) Hükümetleri, aralarında sıkı danışmalara girişmişlerdir. Yaptıkları ve yapmakta oldukları görüşmeler her zamanki görüş birliğini ortaya koymuştur.

2 — İki Devletin, kendi ulusal güvenlikleri yararına olarak, karşılıklı yükümleri gerektirecek uzun süreli kesin bir anlaşma yapmaları kararlaştırılmıştır.

3 — Bu kesin anlaşmanın yapılmasına değin, Türkiye Hükûmeti ve Büyük Britanya (Fransız) Hükümeti, Akdeniz Bölgesinde savaşa yol açacak bir saldırı ortaya çıktığında, edimsel işbirliği yapmağa ve birbirlerine ellerinden gelen tüm yardım ve kolaylığı (aide et assistance) göstermeğe hazır bulunduklarını açıklarlar.

4 — Bu Demeç ve öngörülen anlaşma hiç bir ülkeye karşı yönetilmiş bulunmayıp ancak gerekli olduğu ortaya çıktığında Türkiye'ye ve Büyük Britanya (Fransa)'ya karşılıklı bir yardım ve kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır.

5 — Kesin anlaşmanın yapılmasından önce, karşılıklı yükümlerin işlemesini gerektirecek koşulların daha belirgin bir biçimde tanımlanması da kapsam içine girmek üzere, kimi sorunların daha derin bir inceleme gerektirdiği her iki Hükümetçe kabul edilmiştir. Bu inceleme şu sırada sürdürülmektedir.

Hugessen, Diplomat in Peace and War, London 1949; Fransa Büyükelçisi René Massig'linin La Turquie devant la Guerre, Paris, 1964; Almanya Büyükelçisi Von Papen'in Memoirs, London, 1952; Hasan Tahsin, "Le Pacte Tripartite Anglo - Franco - Ture", Paris, 1940. Bu İttifak üzerinde Türkiye'de ilk kez arşivlere dayanılarak yapılmış bir inceleme olarak bak. İsmail Soysal, "1939 Türk - İngiliz - Fransız İttifakı", T. Tarih Kurumu Belleteni, Prof. E. Z. Karal anısına özel sayı, Ankara, 1983.

[2] Ortak Demeçler Türkiye Büyük Millet Meclisince bir Genel Kurul Kararıyle Kabul edilmiştir. Bak. Düstur, Ter. III, C. 20, S. 631. Fransızca metni için bak. F. C. Erkin, Les Relations Turco-Soviétiques et la Question des Détroits, Ankara, 1968. S. 483-484.

6 — İki Hükümet Balkanlarda güvenliğin kurulmasını sağlamak gereğini de kabul ederler ve bu amaca en hızlı biçimde varmak üzere danışma içinde bulunmaktadırlar.

7 — Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda açıklanan hükümler iki Hükümetten herhangi birinin, barışın güçlendirilmesi yararına, başka ülkelerle anlaşmalar yapmasını engellemez.

Görülüyor ki, Ortak Demeçte, yapılacak kesin Andlaşmaya değin, yalnız Akdeniz Bölgesinde bir saldırı – ki İtalya'nın olası bir saldırısı sözkonusu idi – karşısında karkarşılıklı yardım öngörülmüş (Mad. 2), Balkanların güvenliği konusunda ise şimdilik danışma içinde bulundukları belirtilmişti (Mad. 6).

* * *

Ortak Demeç, kuşkusuz Almanya ve özellikle İtalya'da olumsuz karşılanmıştı. Sovyet Hükümeti ise onu ancak ölçülü biçimde iyi görmüştü.

Sovyet Hükümetinin Ağustos ortalarında Batılılarla ittifak görüşmelerini kesip Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalaması, bir Türk - Sovyet ittifakı yapılabilmesi işini kuşkusuz zorlaştırmıştı. Ancak, Türk Hükümeti, imzaya hazır duruma gelen Üçlü İttifak ile bağlantılı olmasa bile, ona ters düşmeyen bir Türk - Sovyet ittifakı yapılması umudunu yitirmemiş ve, Sovyet Büyükelçisi ile Ankara'da yapılan görüşmelerin ışığında, bir Andlaşma tasarısı hazırlamıştı. Zaten 15 Eylülde, Sovyet Hükümeti de Dışişleri Bakanı Saracoğu'nu görüşmeler için Moskova'ya davet etmiş bulunuyordu.

26 Eylülde başlayan Saracoğlu - Molotov görüşmelerine, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un beklenmedik bir anda Moskova'ya gelmesi üzerine ara verilmişti. 27-28 Eylülde yapılan Molotov - Ribbentrop görüşmeleri bir dostluk Andlaşması imzalanması ile sonuçlanırken, bunun Türk - Sovyet ilişkilerini çıkmaza sokacağı belli olmuştu.

Nitekim, 1 Ekimde Stalin'in de hazır bulunduğu toplantıda Saracoğlu beklenmedik önerilerle karşılanmıştı. Stalin :

a) Üçlü Andlaşma tasarısının 3. Maddesinde, Yunanistan ve Romanya'ya, İngiliz ve Fransız güvenceleri uyarınca, yapılması öngörülen yardıma Türkiye'nin katılmayıp İngiltere ve Fransa ile sadece danışmalara girişmesini önermiş ve,

b) Sovyet çekincesine ilişkin 2 sayılı Protokole, onu daha kesin duruma getirmek üzere, bir fıkra eklenerek, İngiltere ve Fransa'nın SSCB ile bir savaşa girişmesi durumunda, Üçlü İttifakın böyle bir savaş süresince geçersiz sayılması Türkiye Hükümeti (dolayısıyla İngiltere ve Fransa) tarafından kabulü koşulu ile, SSCB'nin Türkiye ile Boğazlar, Karadeniz ve Avrupa Türkiyesi'ne yöneltilecek bir saldırıya karşı yardımlaşma paktı yapabileceğini, Balkanlar için bir danışma yükümlülüğü konulmasını ve İngiltere ile Fransa için de, Türkiye nin istediği üzere, Üçlü İttifak tasarısmdaki 2 sayılı Protokole koşut bir çekince (Paktın Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile savaşa sürükleyemeyeceği) eklenmesini kabul edebileceklerini bildirmiş, ancak böyle bir çekinceye bu karşılık kendilerinin de, Sovyet - Alman Saldırmazlık Paktının bir gereği olarak, bu Pakta bir Alman çekincesi konulması gerektiğini sözlerine eklemişti.

Saracoğlu bu önerileri soğuk karşılamış, ancak, Ankara'ya duyuracağını söylemiş, bu arada Türk - Sovyet Yardımlaşma Paktına bir Alman çekincesi konulduğunda (Almanya Türkiye'ye saldırınca SSCB'nin Türkiye'ye yardım etmeyeceği) Paktın

anlamı kalmayacağını belirtmişti. Bunun üzerine Stalin ilk iki öneride ısrar etmiş, Alman çekincesinden vazgeçer görünmüştü.

Stalin daha sonra Boğazlar Statüsüne değinmiş ve Montreux Sözleşmesine aykırı nitelikte 11 Maddelik bir Protokol tasarısı sunmuştu. Bununla, Sovyetler Birliği, Üçüncü Devletlere ilintili savaş ve yardımcı gemilerin Karadenize girişlerinin kısıtlanmasını, buna karşılık Sovyet gemilerinin ve uçaklarının geçişlerinde önbildiri sürelerinin kısaltılmasını istiyor, daha da önemlisi, gerek üçüncü Devletlere ilintili savaş gemilerinin geçişi konusunda, gerek Boğazlar Statüsünde değişiklik gerektiğinde, Türkiye'nin SSCB ile birlikte karar vermesi koşulunu getiriyordu.

Saracoğlu, sert bir tepkiyle karşıladığı bu önerileri Ankara'ya sormağa bile gerek görmeden reddetmiş ve çok yanlı Montreux Sözleşmesinin yalnız iki imzacısının isteği ile değiştirilemiyeceğini bildirmişti. Onun tutumu Hükümetçe de doğru görülecekti.

Türk - Sovyet görüşmelerini izleyen Ribbentrop, Moskova'daki Alman Büyükelçiliği aracılığı ile yaptığı girişimlerle, Türkiye'yi Üçlü İttifaktan caydırmak üzere, Sovyetleri özendiriyor ve Türkiye'nin savaşta tarafsızlığını sağlamağa çalışıyordu. Bu arada Türk Hükümeti, İngiliz ve Fransız Hükümetlerine Sovyetlerin Üçlü Paktta yaptırmak istediği değişiklikleri benimsetmek için yoğun bir çaba göstermiş ve bunu sağlamıştı.

13 Ekimde görüşmeler yeniden başlayınca, Molotov hem Alman çekincesinde, hem de Boğazlara ilişkin önerilerinde ısrar etmişti. Bu Sovyet tutumu 16 Ekimde yapılan son toplantıda da değişmeyince, görüşmeler kesilmiş ve Saracoğlu 17 Ekimde Moskova'dan ayrılmıştı.

Bu durumda, Başbakan Dr. Refik Saydam Üçlü İttifak Andlaşmasını, hiç bir değişiklik yapılmaksızın, Ankara'da 19 Ekimde (Saracoğlu'nun dönüşünden bir gün önce) İngiliz ve Fransız Büyükelçileriyle imzalamıştı [3] ve [4].

Şimdi Andlaşma ve eklerinin hükümlerini gözden geçirebiliriz.

* * *

Andlaşmanın 1. Maddesi Türkiye'ye karşı bir Avrupa Devletinin (Almanya sözkonusu) saldırısı durumunda İngiltere ve Fransa'nın onun yardımına gelmesini gerektirmektedir. Bu yardımın, Balkanlarda askersel eylemin Bulgar ya da Yunan sınırına erişmesi anında başlayacağı da gizli tutulan 3 sayılı Protokolde yazılıdır.

---

[3] 8 Kasım 1939 günü 3738 sayılı bir yasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanan Üçlü İttikafın Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 21, S. 21; Fransızca metni için bak. F. C. Erkin, Ibid, S. 484, ayrıca 200, LONTS, 167. Reg. 4689.,

İttifak Andlaşmasmm eklerinden "Özel Anlaşma" Düstur'da yayımlanmadığından, onun MC Andlaşmalar Dizisindeki (LONTS) Fransızca metnini Türkçeye çevirerek buraya aktardık. 3 sayılı gizli Protokol ile gene gizli tutulan ek "Askersel Sözleşme" nin Metinlerini ise İngiltere Dışişleri Arşivlerinden sağladık ve Türkçeye çevirip kitabımıza koyduk. Böylece yapılan tüm bağıtlar ilk kez Türkiye'de yayımlanmış oluyor.

[4] Moskova'daki Türk - Sovyet görüşmeleri üzerinde belgelere dayanan ayrıntılı bilgiler için bak. Dışişleri Bakanlığı, İbid, s. 216-247; F. C. Erkin, ibid, Bölüm V.

2. Maddede, Akdeniz bölgesinde bir Avrupa Devletinin (İtalya sözkonusu) saldırısı üzerine, İngiltere ve Fransa'nın ya da Türkiye'nin savaşa sürüklenmesiyle, karşılıklı yardım öngörülmektedir. Bu saldırı İtalya'nın üç Devletten birine karşı doğrudan eyleme geçmesiyle olabileceği gibi, bir başka Akdeniz ülkesine saldırısı sonunda da ortaya çıkabilirdi. En çok Yunanistan sözkonusu olmakla birlikte, İngiltere'nin müttefiki Mısır, Fransa mandasındaki ülkeler ya da Yugoslavya için de İtalya ile savaşa girişilebilirdi. Başka deyişle, İtalya'nın Akdenizde bir saldırısı üzerine üç Devletten biri saldırılan ülkenin korunması için eyleme geçerse, 2. Madde uyarınca savaş başlamış demektir, yardımlaşma yapılacaktır.

"....Savaşa sürükleyen bir saldırı" anlatımı, gerçekte İngiltere ve Fransa istediği için kullanılmışsa da, Maddede denge kurmak üzere, İkinci bir paragraf da Türkiye için konulmuştur.

Bu Madde, bir bakıma, Akdenizde İtalya'ya karşı "statu quo"yu güvence altına alan bir hükümdür.

10 Haziran 1940'da İtalya, Almanya'nın Müttefiki olarak, İngiltere ve Fransa'ya savaş açınca, savaş Akdenize geçmişti. Bunun üzerine, 13 Haziranda İngiltere ve Fransa Üçlü İttifakın 2. Maddesinin 1. Fıkrası gereğince, Türkiye'nin savaşa katılmasını istemişlerdi. Ne var ki, bu arada, Mayısta başlayan Alman saldırısı karşısında, Fransız Ordusu çökmüş, Almanya Fransa'yı işgal etmiş, Mareşal Petain 17 Haziranda bir silâh bırakışımı istemişti. Böylece, Türkiye'nin Müttefikleri ikiden bire inmişti. Öte yandan, Türkiye'ye verilmesi beklenen silâhlar henüz teslim edilememişti. Bu konuda Özel Anlaşmanın 6. maddesine ve gizli Askersel Sözleşmenin 8. Maddesine Tarafları bağlayıcı açık seçik hükümler konulmuştu. Zaten Türkiye'nin o sırada savaşa katılması İngiltere'ye de bir yarar sağlamayacaktı. Üstelik teblikeler yaratabilirdi. Nitekim, İngiltere önerisinde ısrar etmedi. Sovyetler Birliği de Türkiye'nin savaşa girmesini istemiyordu; çünkü Türkiye Mihver Devletlerince işgale uğrarsa, bu onu güneyden tehdit edebilirdi. Böyle bir durumda, Türkiye "Sovyet Çekincesi"ni ileri sürüp savaş dışı (non-bélligérant, gayrı muharip) kaldığını açıkladı.

İtalya'nın 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırısının da, 2. Madde uyarınca Türkiye'yi harekete geçirmesi gerektiği akla gelebilirse de, Türk Hükümeti "savaş dışı" kalma kararını sürdürdüğünden bir eyleme geçmemiş, bununla birlikte Bulgaristan'ın da İtalya'nın yanı sıra Yunanistan'a saldırmasını önlemek için Balkan Paktı uyarınca, onu uyarmış, kışkırdatmamıştır.

İtalya'nın Türkiye'ye saldırısını öngörmekte olan 2. Paragrafın uygulanması durumu ortaya hiç çıkmamıştır.

3. Madde, İngiltere ve Fransa, 13 Nisanda Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri güvenceler gereği, savaşa girdiklerinde Türkiye'nin onlara yardımcı olmasiyle ilgilidir. Romanya için bu yardımın, Boğazlardan geçişi kolaylaştırmak biçiminde olacağı görüşmeler sırasında anlaşılmıştır.

Romanya 1940 sonbaharında Mihver'in baskısı sonucu Transilvanya'nın bir bölümünü Macaristan'a, Güney Dobruca'yı da Bulgaristan'a bırakacaktı ve Alman-İtalyan - Japon ittifakına katılacaktı. Böylece bir "casus belli" ortaya çıkmayacak ve üç Devletin yardımı sözkonusu olmayacaktı.

Almanya'nın 1941 Nisanında Yunanistan'a saldırısı karşısında Türkiye'nin hareketsiz kalması da onun daha önce "savaş dışı" durum içine girmesindendi. Ancak,

gene de Bulgaristan'ı, Balkan Paktı çerçevesinde, tutmak bakımından Yunanistan'a yararlı olmuştu.

4. Madde bir Avrupa Devletinin (Almanya sözkonusu) İngiltere ya da Fransa'ya saldırısı durumuyla ilgilidir ve 1. Maddede öngörülen Türkiye'ye saldırı durumunun karşılığıdır. Şu var ki, 1. Maddede, Almanya'nın Türkiye'ye saldırısı yardımlaşmayı gerektirirken, bu Maddede yalnızca danışmalar yapılması ve Türkiye'nin iki Müttefiki için hiç değilse anlayışlı (hayırhah, bienveillante) tarafsızlık gütmesi öngörülmektedir.

Almanya, İngiltere ve Fransa'ya doğrudan saldırıda bulunmamıştır. Ancak, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırıya geçmesi üzerine, bu Devlete güvence veren iki Batılı Devlet Almanya'ya savaş açmıştır. Böyle bir durum ise 5. Maddenin kapsamına girmektedir.

5. Maddenin ilk paragrafı Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın korumağı kararlaştırdıkları – Yunanistan ve Romanya dışındaki – Avrupa Devletine (Polonya gibi) saldırısı üzerine onların savaşa girmesiyle ilgilidir. Böyle bir durumda, Türkiye ile danışmalara girişilip ortak bir eylem işi ele alınacaktır.

Andlaşma imzalandığı sırada, Polonya'ya saldırı nedeniyle, Almanya ile İngiltere ve Fransa arasında savaş 1,5 aydır başlamış bulunuyordu. Türkiye ile Müttefikleri arasında danışmalar kuşkusuz sürdürülmüştür. Ancak, ortak bir eylem sözkonusu olmamıştı. Polonya çoktan parçalanıp yokedilmişti. Kaldı ki, Türkiye herhangi bir eylem için ne hazırdı (silâhlar teslim edilmemiştir), ne de ondan böyle bir şey istenilmişti. Öyle anlaşılıyor ki, bu paragraf, caydırıcılık etkisi yapsın diye, gerçek düşüncenin üstünde bir anlatımla kaleme alınmıştır.

İkinci paragraf ise, Türkiye'nin isteği uyarınca, Almanya'nın Yugoslavya'ya bir saldırısı öngörülerek konulmuştu. Çünkü böyle bir saldırıyı Türkiye kendi güvenliği için tehlikeli sayacağını Müttefiklerine görüşmeler sırasında anlatmıştı. Şu da var ki, 6 Nisan 1941'de Almanya Yugoslavya'ya saldırdığı zaman Türkiye "savaş dışı" durum içinde bulunuyordu. Bir ortak eylem sözkonusu olmamıştı.

6. Madde Andlaşmasmm bir savunma Paktı olduğunu göstermektedir.

7. Madde, Türkiye'nin isteği üzerine Andlaşmanın, imzacılarından birinin ayrılması ya da onu uygulamaktan kaçınması gibi bir durumda, ötekiyle geçerli kalması düşünülerek konulmuştur. Bununla, Türkiye'nin özellikle İngiltere ile bağları sıkı tutmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim, Savaştan sonra, Türkiye Sovyet tehditleriyle karşılaşınca, 1946'da İngiltere bu Andlaşmaya bağlılığını belirtip Türkiye'yi destekleyecektir.

8. Madde silâh bırakışımı (Mütareke, Armistice) ve barışın birlikte yapılmasını öngörmektedir. Türkiye savaşa girmemiş, o nedenle silâh bırakışımına katılması sözkonusu olmamıştır. 1945'de kuramsal olarak Almanya'ya savaş ilân etmiş olması onu barış görüşmelerine katılmağa da hak kazandırabilirdi. Ancak, Almanya ile barış andlaşması yapılmayacaktı.

9. Madde Andlaşmasmm onay işlemleri, yürürlüğe girişi ve süresiyle ilgilidir. Ekli 1 sayılı Protokol de Andlaşmanın hemen yürürlüğe konulması içindir.

2 Sayılı Protokol diplomasi tarihimize "Sovyet Çekincesi" (ihtirazi kayıt) olarak geçmiştir. Bu çekince Andlaşmanın Türkiye'ye yüklediği yükümlerin onu Sovyetler

Birliği ile savaşa sürüklemesini önlemek için konulmuştur. Çekince, İngiltere'nin bir ara ileri sürdüğü gibi yalnız Romanya'ya yardım yüzünden Sovyetlerle çıkacak bir uyuşmazlık için değil, Türkiye'nin istediği gibi geniş ve genel biçimde olmuştur. Metni de İngiltere'nin düşündüğü gibi gizli bir mektup verişimi ile değil, Türkiye'nin önerdiği üzere, açık tutulmuş ve Andlaşmanın ayrılmaz bir parçasını sayılmıştır.

Andlaşmaya ekli 3 sayılı gizli Protokolde, 5. Maddenin 2. Fırkasının öngördüğü bir saldırı (Yugoslavya üzerinden bir saldırı) durumunda, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile askersel işbirliğinin ve ona yapacakları yardımın, bir Avrupa Devletince girişilen saldırının Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına (Bulgaristan'ın Yugoslavya ya da Romanya ile, Yunanistan'ın Yugoslavya ve Arnavutluk ile sınırları) erişmesiyle başlayacağı, başka deyişle, bu saldırının Türkiye sınırına yaklaşmasını beklemeden harekete geçecekleri yazılıdır.

Andlaşma günü, İngiliz ve Fransız Generalleriyle birlikte imzalanan Askersel sözleşmeye gelince :

On Maddelik bu gizli Sözleşmede, düşmanın saldırısı durumunda, nerelerde, hangi hedefler için ve nasıl eyleme geçileceği ayrı ayrı gösterilmiştir. Metni aşağıda verilen bu Sözleşmenin hükümlerinie göre :

a) Eğer bir Avrupa Devletinin (Almanya, İtalya) saldırısına Bulgaristan'ın da katılacağı anlaşılırsa Türkiye, onu kımıldatmayacaktır. İngiltere ve Fransa Türkiye ile işbirliği yapacaktır.

b) İtalya saldırıya geçerse, Üç Müttefik Oniki Adayı hemen tehlikesiz duruma getirecektir. Harekât, İngiliz - Fransız deniz ve hava kuvvetlerinin desteği ile, Türk Kuvvetlerince gerçekleştirilecektir.

c) Selânik doğrultusunda bir saldırıya Yunan Ordusunun karşı koymasına yardımcı olmak üzere, üç Müttefik Devlet işbirliği yapacak, özellikle Türkiye Bulgaristan'ı tutarak Yunan ve Türk Trakyaları arasındaki bağlantıyı koruyacak, Fransa Selânik bölgesine Yakındoğu'dan bir kolordu kuvvet geçirecek ve orada eşgüdümü sağlamak üzere, bir generalı görevlendirecektir.

d) Türkiye, ülkesi üzerinde (demiryolları, liman ve hava alanlarında) ve Marmara denizinde Müttefik Kuvvetler ulaştırımını kolaylaştıracaktır.

e) Romanya'ya saldırıyı karşılamak herkesten önce Romen kuvvetlerine düşmekle birlikte, bu Devlete yardım edilecek; Türkiye Bulgaristan'ı tutmakla ve geçişleri kolaylaştırmakla dolaylı olarak, İngiliz - Fransız kuvvetleri ise, olanak ölçüsünde, doğrudan doğruya yardım edecektir.

f) Doğu Akdenizin Yakın Doğu için önemi nedeniyle ve Türkiye kıyılarının korunması, ayrıca, Akdenizde gidiş gelişin güvenliği için deniz üstünlüğü korunacaktır.

g) Türkiye'ye olanaklı ölçüde maddesel yardım, birlikte hareketin bir gereği sayılacaktır.

h) Gizli haberlerin toplanıp verişilmesinde işbirliği yapılacaktır.

Anlaşmanın eklerinden bir başkası olan – ki gizli değildir – Özel Anlaşma ise nedense Düstur'da, öbür metinlerle birlikte, yayımlanmamıştır. Oysa, bu Anlaşma İngiltere ve Fransa'da açıklandığı gibi, İngiliz Hükümüetince Milletler Cemiyetine gönderilen metinler içinde bulunduğundan, MC Kütüğüne de geçirilmiş ve yayımlanmıştır.

Özel Anlaşmaya göre, iki Batılı Devlet Türkiye'ye :

a) Silâh ve savaş gereçleri satın almak üzere, % 4 faizli ve 20 yıl süreli 25 milyon Sterlinlik bir kredi açmağı (Md. 1);

b) Türkiye'nin ekonomik durumunu güçlendirmek üzere, ona % 3 faizli ve 20 yıl süreli 15 milyon Sterlin değerinde altın teslim etmeği, bunun karşılığının tütün vb. gibi mallarla ödenmesini kabul etmeği (Md. 4);

c) Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya olan borçlarının ödenmesinde kullanılmak üzere, % 3 faizli toplam 3,5 milyon Sterlin kredi açmağı (Md. 5) yükümlenmiştir.

Özel Anlaşmanın 6. Maddesi, Türkiyenin Üçlü İttifak Andlaşmasıyla üstlendiği yükümlerin (gerektiğinde savaşa girmek) ancak gerekli savaş gereçlerinin, 25 milyon Sterlinlik kredi karşılığı, ona teslimi, 15 milyon Sterlinlik altının verilmesi ve borçlarının ödenmesi için ayrılacak 3,5 milyon Sterlinlik kredinin açılması koşulu ile, yerine getirilebileceğini hükme bağlamıştır.

İngiltere ve Fransa Türkiye Merkez Bankasına 28 Ocak 1940 günü 15 milyon Sterlinlik 55 ton altını teslim edince, Dışişleri Bakanı İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine yolladığı Mektuplarda, böylelikle Üçlü İttifakın tüm hükümlerinin uygulanmağa konulduğunu bildirmiştir.

Türkiye Müttefikleriyle birlikte savaşa girerse, yeni savaş gereçleri verilmesi için yeni anlaşmalar yapılması da Sözleşmede hükme bağlanmıştır (Md. 3).

Sözkonusu kredilerin ödeme koşullarının düzenlenmesi için öngörülen üç uygulama Andlaşması 8 Kasım 1940 günü Paris'te imzalanmıştır [5].

Özel Anlaşma uyarınca alınan kredilerin ödenmesi 15 yılın ötesine geçebileceğinden, 16 Kasım 1939 günü İngiliz ve Fransız Büyükelçileri Dışişleri Bakanı Saracoğlu'na yolladıkları Mektuplarda, Anlaşmadan Türkiye için doğan yükümlülüklerin 15 yıldan daha uzun bir süreye yayılabileceğini bildirmişlerdir.

* * *

1940 yılından sonra Türkiye'nin bu İttifak karşısındaki tutumu şöyle olmuştur :

Beklendiği gibi, Alman - Sovyet Saldırmazlık Andlaşması uzun ömürlü olmayacaktı. Almanya, 1941 yılı başlarında tüm Balkanları ele geçirmiş, Haziran ayında Türk sınırına yaklaşıp durmuştu. Türkiye tek başına kalan İngiltere'nin o günkü güçsüz durumuna karşın, onunla olan ittifakına bağlılığını açıklamıştı.

Hitler Türkiye üzerinde bir hareket düşünmüyor, Sovyetler Birliğine saldırma planlarını hazırlıyordu. Nitekim 22 Haziranda Alman Orduları Rusya'da harekete geçecekti. İşte bu koşullar içinde, Almanya'nın önerisi üzerine, 18 Haziran 1941'de Türk - Alman Saldırmazlık Andlaşması imzalanmıştır (Bak. Kitabın XLI. Sırasındaki Bağıt). Andlaşmada Almanya ve Türkiye'nin daha önceki yükümlülükleri (başta 1939 Üçlü İttifak olmak üzere, kuşkusuz 1925 Türk - Sovyet Paktı vb. sözkonusu idi) saklı tutulmuştu. O sırada Türkiye'nin "Savaş dışı" durumu nedeniyle, saldırmazlık yükümü Üçlü İttifaka ters düşmemişti. Zaten Türkiye, Türk-Alman görüşmelerinden İngiltere'ye bilgi vermişti.

[5] 19 Aralık 1942 günü 4171 sayılı yasa ile onaylanan bu Anlaşmaların metinleri için bak. Düstur. Ter. III, C. 23, S. 196.

Daha sonraları – ki Amerika Birleşik Devletleri de 7 Aralık 1941'de savaşa katılmıştı – Müttefikler Türkiye'yi savaşa sokmak üzere zaman zaman girişim ya da baskıda bulunacaklardı. Ama İnönü, Türkiye'nin askersel hazırlığının yeterli olmadığı gerekçesiyle, bunu ertelemeği bilmiş, böylece Türkiye'nin "Savaş dışı Müttefik" durumu sürüp gitmişti.

Savaşın sonlarında, Türkiye San Fransisco konferansına katılabilmek için, İngiltere'nin önerisi üzerine, 23 Şubat 1945'de Birleşmiş Milletler Bildirisini imzalamış (katılmış) ve Almanya'ya savaş ilân etmişti. Ancak, Almanya ile fiilen savaşa girmemiştir.

Üçlü İttifak, 9. Maddesi uyarınca, 15 yıllık bir süre için yapılmış, bu sürenin sona ermesinden 6 ay önce, ortadan kaldırılmadıkça, 5'er yıllık süreler için kendiliğinden uzaması öngörülmüştür. Bundan başka, Andlaşmanın imzası günü İngiliz ve Fransız Büyükelçilerinin Saraçoğlu'na sundukları mektuplarda, Özel Anlaşma ile Türkiye'nin üstlendiği yükümlülüklerin bazılarının tam uygulanmasının 15 yılın da ötesine geçebileceği bildirilmiştir [6].

2. Dünya Savaşı sona erince Üçlü İttifakın ne olacağı sorusu akla geliyor, Alman ve İtalyan saldırıları düşünülerek yapılan bu İttifakın varoluş nedeni ortadan kalkmış gibi görünüyordu. Bununla birlikte, bağıtlı üç Devletten hiç biri ona son vermemişti. Andlaşmanın 15 yıllık süresi de henüz bitmemişti.

Şu da var ki, SSCB Savaştan sonra Türkiye'ye karşı politikasını değiştirip 19 Mart 1945'de sunduğu bir nota ile, 1925 Saldırmazlık Paktına son vereceğini bildirince ve birkaç ay sonra da Türkiye'den toprak istemlerinde bulununca, Üçlü İttifaktan başka tutanağı olmayan Türkiye İngiltere'ye başvurarak bu İttifakın geçerliliğini doğrulatmakta yarar görmüş ve 1939 Andlaşmasının 1. Maddesinde genel olarak "bir Avrupa Devletinin saldırısı"ndan sözedildiğine göre, bunu anımsatmıştı. Bunun üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin 22 Şubat 1946'da Türk - Sovyet gerginliğine değinen bir açıklama yaparak "... Türkiye ile bir Andlaşmamız bulunduğunu söylemeliyim" demiş ve Türkiye'nin bir devletin uydusu durumuna gelmesini değil, bağımsızlığını korumasını istediklerini belirtmişti. 22 Mart 1946 günü de, Avam Kamarasında bir milletvekilinin Bulgaristan'ın Türk sınırına asker yığdığı haberleri üzerine, Hükümetin 1939 Andlaşması uyarınca ne önlem aldığı yolundaki bir sorusuna Dışişleri Devlet Sekreteri Mac Neil "Bu Andlaşma bir Avrupa Devletinin (Türkiye'ye) saldırısına karşıdır" demekle, onun geçerli olduğunu vurgulamak istemiştir [7].

1947'de Truman Doktrini ile ABD Türkiye'yi koruyucu bir rol almağa başlayınca Üçlü İttifakın fiili değeri ikinci plana düşmüştü. Bununla birlikte 4 Mart 1949'da NATO kurulurken Türkiye dışarıda bırakılınca, onun Sovyetler Birliği karşısındaki güvenlik sorunu için siyasal bir destek sağlamak üzere İngiltere ve Fransa 3 Haziran 1949 günü Türkiye ile birlikte bir ortak bildiri yayımlayarak Üçlü İttifakın yürürlükte olduğunu açıklamışlardı. Fransız Hükümeti 13 Haziranda Türkiye'ye bir nota ile aynı yolda yeniden bir güvence vermişti. Daha sonra, 1952'de Türkiye'nin NATO'ya katılması üzerine, Başbakan Menderes'in 9-14 Mart 1953'de Fransa'ya yaptığı ziyaret sonunda yayımlanan ortak bildiride de Üçlü İttifakın yürürlükte olduğu belirtilmişti.

---

[6] Dışişleri Bakanlığı arşivi, Üçlü İttifak dosyası.

[7] Bu açıklamalar için bak. Aylık Tarihi, Şubat 1946, No. 147 ve Mart 1948, No. 148.

1954'de Üçlü İttifakın 15 yıllık süresi dolmuştu. Gerçi ona Bağıtlı Devletlerden herhangi biri son verdiğini bildirmediği için, Andlaşmanın yürürlüğü kendiliğinden uzamış sayılabilirdi. Ancak artık İttifak varoluş nedenini yitirmiş, tarihe malolmuştu.

TÜRKİYE, İNGİLTERE VE FRANSA ARASINDA KARŞILIKLI YARDIM ANDLAŞMASI

(Traité d'Assistance Mutuelle entre la Grande - Bretagne et l'İrlande du Nord, la France et la Turquie)

Ankara, 19 Ekim 1939

(Metin)

Fransız Cumhuriyeti Başkanı, Büyük Britanya, İrlanda ve Denizaşırı İngiliz Ülkeleri Kralı, Hindistan İmparatoru Yüce Kralı (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı için) ve Türkiye Cumhurbaşkanı,

Ulusal güvenliklerinin gereği olarak, karşılıklı nitelik taşıyan bir Andlaşma yapmak ve saldırıya karşı koymak üzere, birbirlerine yardım sağlamak isteğiyle,

Yetkili Temsilcileri olarak;

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Büyükelçi, Légion d'Honneur nişanının Commandeur sanına sahip Mösyö René Massigli'yi;

Büyük Britanya, İrlanda ve Denizaşırı İngiliz Ülkeleri Yüce Kralı, Hindistan İmparatoru (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı için) :

Büyükelçi, Sir Hugh Montgomery Knatchbull - Hugessen, K.C.M.C.'yi;

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Vekili, İstanbul Milletvekili Sayın Dr. Refik Saydam'ı atamışlar;

Bu yetkili temsilciler, yöntemine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye'ye karşı bir Avrupa Devletince girişilecek bir saldırı sonucunda, Türkiye bu Devletle savaş durumuna girdiğinde, Fransa ve Birleşik Krallık, edimsel olarak, Türkiye ile işbirliği yapacaklar ve ona ellerinden gelen tüm yardım ve desteği [aide et assistance] göstereceklerdir.

Madde 2. 1 — Bir Avrupa Devletince girişilip Akdeniz bölgesinde Fransa ve Birleşik Krallığın karışacakları bir savaşa sürükleyici bir saldırı durumunda, Türkiye, edimsel olarak, Fransa ve Birleşik Krallık ile işbirliği yapacak ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği gösterecektir.

2 — Bir Avrupa Devletince girişilip Akdeniz bölgesinde Türkiyenin karışacağı bir savaşa sürükleyici bir saldırı eylemi durumunda, Fransa ve Birleşik Krallık, edimsel olarak, Türkiye ile işbirliğinde bulunacaklar ve ona ellerinden gelen tüm yardımı ve desteği göstereceklerdir.

Madde 3. Fransa ve Birleşik Krallık tarafından 13 Nisan 1939 günlü Demeçlerle Yunanistan ve Romanya'ya verilen güvenceler [garanties] yürürlükte kaldığı sürece, bu iki güvenceden biri ya da öteki nedeniyle Fransa ve Birleşik Krallık savaşa giriştikleri durumda, Türkiye, edimsel olarak, Fransa ve Birleşik Krallık ile işbirliği yapacak ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği gösterecektir.

Madde 4. Fransa ve Birleşik Krallık, birine ya da ötekine karşı, 2. ve 3. Maddeler hükümlerinin uygulanması gerekmeksizin, bir Avrupa Devletince yapılan bir saldırı sonucunda, bu Devletle savaşa girişirse, Bağıtlı Yüksek Taraflar hemen danışmalarda bulunacaktır. Ancak, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye böyle bir durumda Fransa ve Birleşik Krallık karşısında, hiç değilse, anlayışlı [bienveillante] bir tarafsızlık güdecektir.

Madde 5. Yukarıdaki 3. Maddenin hükümlerine zarar verilmeksizin :

1. Gerek bir Avrupa Devletince, Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri Hükümetinin, saldırıya karşı, kendi onamı ile, bağımsızlık ve tarafsızlığını korumağa yardımı yükümlendiği bir başka Avrupa Devletine karşı girişilen bir saldırı durumunda,

2. Gerek bir Avrupa Devletince girişilip öteki bir Avrupa Devletine karşı yönetilmiş olmakla birlikte, Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri Hükümetinin görüşüne göre kendi güvenliği için bir tehdit sayılan bir saldırı durumunda,

Bağıtlı Yüksek Taraflar etkin görülecek her ortak eyleme girişmek üzere hemen danışmalarda bulunacaklardır.

Madde 6. Bu Andlaşma hiç bir Devlete karşı yöneltilmiş değildir. Onun amacı, saldırıya karşı koymak için, Türkiye'ye, Fransa'ya ve Birleşik Krallığa, gerektiğinde, karşılıklı bir yardım ve destek sağlamaktır.

Madde 7. Bu Andlaşmanın hükümleri Türkiye ile öbür iki Bağıtlı Yüksek Taraftan her biri arasında iki taraflı yükümlülük olarak da geçerlidir.

Madde 8. Bağıtlı Yüksek Taraflar bu Andlaşmanın uygulanması sonucu olarak savaşa girişmiş bulunursa, silâh bırakışımı ya da barış için birlikte karar vereceklerdir.

Madde 9. Bu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri olanaklı en kısa sürede ve eşzamanda Ankara'da sunulacaktır. Andlaşma bu sunuş günü yürürlüğe girecektir.

Bu Andlaşma 15 yıllık bir süre için bağıtlanmıştır. Bağıtlı Yüksek Taraflardan hiç biri Andlaşmaya son vermek isteğinde olduğunu, bu sürenin bitiminden 6 ay önce öbür iki Tarafa bildirmezse, Andlaşma 5 yıllık yeni bir süre için kendiliğinden uzamış olacak ve böylece gidecektir.

Aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilciler işbu Andlaşmayı, onun hükümlerini kabul ederek, imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

Ankara, 19 Ekim 1939 günü üç örnek olarak yapılmıştır.

R. MASSİGLİ
H.M. KNATCHBULL - HUGESSEN
Dr. REFİK SAYDAM

* * *

PROTOKOL No : 1

Aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilciler, bugünkü Andlaşmayı imzalanır imzalanmaz yürürlüğe koymak konusunda kendi Hükümetlerinin anlaşmış bulunduklarını saptamışlardır.

İşbu Protokol, Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında bugün bağıtlanan Andlaşmanın ayrılmaz bir parçası sayılacaktır.

Ankara'da, 19 Ekim 1939'da, üç örnek olarak yapılmıştır.

Dr. REFİK SAYSAM
R. MASSİGLİ
H. M. KNATCHBULL - HUGESSEN

* * *

PROTOKOL No : 2

Aşağıda imzası bulunan ve yöntemine göre bu konuda yetkili kılınmış olan temsilciler, Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasındaki Andlaşmayı imza ettikleri sırada şunu kararlaştırmışlardır :

Yukarıda adı geçen Andlaşma uyarınca Türkiye tarafından üstlenilmiş olan yükümlülükler, bu ülkenin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile silâhlı bir uyuşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme onu zorlamayacaktır.

İşbu Protokol, Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında bugün yapılan Andlaşmanın ayrılmaz bir parçası sayılacaktır.

Ankara'da, 19 Ekim 1939, üç örnek olarak yapılmıştır.

Dr. REFİK SAYDAM
R. MASSİGLİ
H. M. KNATCHBULL - HUGESSEN

* * *

PROTOKOL No : 3 (Gizli)

Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasındaki Andlaşma imzalanırken, yöntemince yetkili kılınmış aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilciler bu Andlaşmanın 5. Maddesinin 2. Paragrafının uygulanması konusunda şu nokta üzerinde anlaşmışlardır :

Fransa ve Birleşik Krallık, bir Avrupa Devletince girişilen bir askersel eylem Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına erişir erişmez, Türkiye ile edimsel biçimde işbirliği yapmağa ve ona, istemi üzerine, ellerinden gelen tüm yardım ve desteği göstermeği yükümlenirler.

Bu Protokol, Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında bugün bağıtlanan Andlaşmanın ayrılmaz bir parçası sayılacaktır.

Ankara, 19 Ekim 1939'da üç örnek olarak yapılmıştır.

Dr. REFİK SAYDAM
R. MASSİGLİ
H. M. KNATCHBULL - HUGESSEN

* * *

ASKERSEL SÖZLEŞME (Gizli)
(Convention Militaire)
(Metin)

Fransız Cumhuriyeti, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri;

Bugün bağıtlanan Andlaşmada öngörülen durumlarda işbirliğini ve karşılıklı yardımı etkin kılmağı amaçlayan askersel önlemler üzerinde anlaşmak isteğiyle, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar bugünkü Andlaşmada öngörülen durumlardan biri ortaya çıkınca, düşmanın girişeceği eylemlerin gelişmesini gecikmeksizin önlemek üzere, başkaca bir danışmada bulunmaksızın, Andlaşma hükümlerini bütünüyle yerine getirecek askersel önlemleri alacaklardır.

Madde 2. Bağıtlı Taraflar başka bir Devletin Balkanlar bölgesinde savaşa neden olacak bir saldırısı durumunda, eğer durum ve koşullar Bulgaristan'ın Bağıtlı Taraflardan birine karşı bir eyelme katılacağını gösteriyorsa, Türkiye'nin, Bulgaristan'ı kımıldatmamak için, ortaya çıkabilecek çeşitli durumlara uygun askersel önlemler almasını kararlaştırmışlardır.

Yukarıdaki fıkrada öngörülen önlemlerin uygulanması sırasında, Fransa ve Birleşik Krallığın da, özdeş amaç için girişilen ortak çabaları uyumlu kılmak üzere, gereken önlemleri almaları kararlaştırılmıştır.

Madde 3. Bağıtlı Taraflar, bugünkü Andlaşmanın hükümlerini uygulama alanına koymağı gerektiren ve İtalya'nın düşmanca bir hareketini ortaya koyan bir uyuşmazlıkta, Oniki Adayı en kısa zamanda tehlikesiz bir duruma getirmenin yararı üzerinde anlaşmışlardır.

Böylece girişilecek harekât, öbür iki Bağıtlı Devletin ayırabilecekleri deniz ve hava kuvvetlerinin işbirliğiyle, Türk kuvvetleri tarafından yönetilecektir. Denizde ve havada üstünlüğün sağlanmasına, sözkonusu Adaların dışarı ile bağlantısının kesilmesine ve oradaki garnizonların hareketsiz duruma getirilmesine ilişkin önlemler, olanaklı ölçüde, bu harekâttan önce alınacaktır.

Bu harekât için kabul olunacak planlar (emir ve komutanın düzenlenmesi; harekâtın gelişen aşamaları ve bunların hedefleri; ayrılacak kuvvetler; gerekli ulaşım araçlarının toplanması ve kullanıma hazır

tutulması; gemiden çıkarma eyleminin korunması vb.) işbu Askersel Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından sonra ilgili Genelkurmaylar arasında yapılacak toplantılarda saptanacaktır.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflar, bir üçüncü Devletin saldırısı durumunda onun Selânik'i almasını olanaksız kılmanın ve bu bölgede ortak düşmana karşı yapılacak savunmaya başından itibaren Müttefiklerarası bir nitelik vermenin yararını kabul ederler. Kuşkusuz, Yunan topraklarının savunması temelde Yunan ordusuna düşmektedir.

Yunan Trakyasının bütünlüğü ve Türk Trakyası ile bağlantılarının korunması için alınacak önlemler konusunda, Türk ordusu, tehdit altına girecek bölgede, 2. Maddede yazılı genel koşullara göre, yardımda bulunacaktır.

Düşmanın aşağı Adriyatik'te ve İon Denizindeki ulaşımını bozmağa yönelik olarak denizde girişilecek her eylemin Selânik'in elde tutulması için yapılacak kara harekâtına etkin bir yardım sağlamış olacağı kabul edilmektedir.

Fransa, aşağıdaki 5. Maddede gösterilen koşullar içinde, Yakındoğu'dan yollayacağı bir Kolordu [Corps expéditionnaire] ile Selânik bölgesinin savunmasına başından itibaren katılmağa hazırdır.

Gerek Balkanlar harekât alanında, gerek onun yöresindeki deniz bölgelerinde eyleme girişecek olan müttefik kuvvetleri arasında bağlantıyı kolaylaştırmak ve gösterecekleri çabaların eşgüdümünü sağlamak üzere, Fransa Selânik'e yüksek rütbede bir asker yollamağa hazırdır.

Türk Genelkurmayı bu kararları Yunan Genelkurmayına bildirmeği, böylece, olanak bulursa, Yunan topraklarında alınacak ilk önlem ve düzenlemeleri Yunan Kurmayları ile birlikte incelemeği kabul eder. Fransız ve İngiliz Genelkurmaylarına bu temaslardan bilgi verilecektir.

Madde 5. Türkiye, toprakları üzerinde ve Marmara denizinde Müttefik kuvvetler ulaşımını kolaylaştırmağı kabul eder. Sözkonusu kolaylıklar, her özel durum için belirlenecek koşullar ve ivedilik sırasına göre, kara ve demiryollarının, limanların, uçak alanlarının vb. kullanılmasını kapsamı içine alır.

Bu sözleşmeyi uygulamak üzere, önceden öngörülmesi olanaklı eylemlerin biçimi ilgili Kurmaylar arasında varılacak anlaşmaya göre, barış zamanından başlayarak, belirlenecektir. Yakındoğu'dan getirile-

cek birliklerin demiryolları ile Türk topraklarından taşınması için, bu birliklerin bir uçtan öteki uca bindirilmiş olacakları trenlerden yararlanmaları ve bu trenlerin daha sonra çıkış garlarına en kısa bir zamanda geri gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.

Öte yandan, Türk makamları ile anlaştıktan sonra, Müttefik kuvvetler Türk deniz ve hava limanlarında kendilerince kullanılmak üzere, üsler kurabilecekler ve oralarda lojistik gereksinimlerini görebileceklerdir. Bu konuda gerekli aşamalar, barış zamanından başlayarak, ilgili kurmaylar arasında incelenecektir.

Madde 6. Bağıtlı Yüksek Taraflar Romanya'ya karşı başka bir Devletin saldırısı durumunda, Romanya topraklarının savunmasının her şeyden önce Romanya Ordusuna düştüğünü kabul ederler.

Bugün imzalanan Andlaşmanın hükümlerini yerine getirmek üzere, Romanya'ya yapılabilecek yardım şöyle gerçekleştirilecektir :

— Dolaylı olarak, yukarıda 2. Madde hükmü uyarınca, Türkiye tarafından alınan askersel önlemler ve,

— Doğrudan olmak üzere, duruma göre ve olanak ölçüsünde, Fransız - İngiliz Kuvvetlerince.

— Türkiye, 5. Maddede yazılı olduğu üzere, kendi topraklarından insan ve gereç transitini kolaylaştıracaktır.

Madde 7. Bağıtlı Taraflar Doğu Akdenizde deniz harekâtının gelişmesinin, Yakındoğu'daki kara harekâtının iyileşmesi üzerinde önemli etki ve yankıları olacağını kabul ederler.

Bağıtlı Taraflar, Türkiye kıyılarını düşmanın denizden gelecek sürekli eylemlerinden uzak tutmak, Ege Denizinde harekâtlarını korumak ve Akdenizin her tarafında düzenli bir deniz gidiş gelişini gerçekleştirmek için, bu denizde deniz üstünlüklerini kullanmakta ortak çıkarları bulunduğu kanısındadırlar.

Madde 8. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Fransa ve Birleşik Krallık tarafından Türkiye'ye olanaklı tüm maddesel yardımın yapılmasını, bugün imzalanan Andlaşmanın uygulanması için, birlikte hareketlerinin bir gereği olarak kabul ederler.

Madde 9. Bağıtlı Taraflar, işbirliklerini ilgilendirici nitelikte olup kendi Kurmaylarının yabancı kuvvetler konusunda ellerinde bulunan her türlü haberleri, olanak ölçüsünde, birbirlerine vermeği ve haber

alma çalışmalarını birbirlerine kolaylaştıracak önlemleri birlikte almağı kararlaştırmışlardır.

Savaş zamanında girişilecek harekâtla ilgili olarak Türkiye ile Batılı Müttefikleri arasında gerekli bağlantıların [liaisons] yapılması sorunu, barış zamanından başlayarak, Kurmaylar arasında bir inceleme konusu olacaktır.

Madde 10. İşbu Askersel Sözleşme, Türkiye, Fransa ve Birleşik Krallık arasında bugün imzalanan Andlaşmanın ayrılmaz bir parçası sayılacaktır.

Sözleşme, bu Andlaşma ile birlikte ve özdeş koşullar içinde yürürlüğe girecektir.

Aşağıda adları yazılı yetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi, içerdiği hükümleri kabul ederek, imzalamışlar ve mühürlemişlerdir.

Ankara'da, üç örnek olarak, 19 Ekim 1939 günü yapılmıştır.

R. MASSİGLİ
A. WEYGAND [General]
H. M. KNATCHBULL - HUGESSEN
A. WAVELL [General]
Dr. R. SAYDAM

* * *

ÖZEL ANLAŞMA
(Accord Spécial)
(Metin)

Fransa Cumhuriyeti, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, bugünkü Andlaşmaya ilişkin olarak, Türkiye'yi ilgilendiren kimi parasal, ekonomik ya da savaş araçları teslimi üzerindeki sorunları çözmek isteği ile, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri, aşağıdaki 2. Maddede öngörülen, savaş gereçleri teslimini karşılamak üzere, Türkiye'ye 25 milyon Sterlinlik bir kredi açmaktadırlar.

Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetlerinin gene bu amaçla Türkiye'nin emrinde tutacaklarını daha önce bildirdikleri 465 milyon Franklık kredi ile 10 Sterlinlik kredi bu paranın içine girmektedir.

Yukarıda anılan kredi 20 yılda ödenecek ve yüzde 4 faizli olacaktır.

Ödeme koşulları sonradan yapılacak bir Andlaşmaya konu olacaktır. Ancak, bu Anlaşmanın düzenlenmesi aşağıdaki 2. Maddede öngörülen gereçlerin yollanmasını yavaşlatmayacaktır.

Madde 2. Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri, Türkiye'ye 1. Maddenin 2. Fıkrasında sözü geçen kredilerin açılmasına konu olan gereçlerin verilmesini olanaklı en kısa zamanda sağlayacaklardır.

1. Maddede sözü geçen krediden geriye kalanıyla alınacak gereçlerle ilgili programı saptamak üzere, Paris ya da Londra'da en kısa bir zamanda her üç Hükümetin yetkili mümessillerinden oluşan bir Komisyon toplanacaktır.

Komisyon, bu programın son biçiminin saptanmasını beklemeksizin, ivedilikle teslimi gereken gereçleri belirleyecektir. Bu amaçla Komisyon, Türkiye'nin, onun Avrupa'daki sınırlarına yakın bir zamanda yönetilebilecek bir saldırıya etkinlikle karşı koyabilecek bir duruma hemen getirilmesi gereğini gözönünde tutacak; ayrıca Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetlerinin şu sıradaki olanaklarını da hesaba katacaktır.

Madde 3. Yukarıdaki 1. ve 2. Maddelerin hükümleri, bugünkü Andlaşmanın uygulanması sonucu üç Hükümet birlikte savaşa girişmiş olurlarsa, Türkiye'ye gerekli görülecek gereçlerin verilmesi için aralarında yapılabilecek anlaşmaları etkilemez.

Madde 4. Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri Türkiye'ye 15 milyon Sterlinlik bir ödünç vereceklerdir. Bu paranın altın olarak tutarı Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetlerince Türk Hükümetine Ankara da teslim olunacakdır. Bu ödünç yukarıdaki 1. Maddede sözü geçen gereçlerle ilgili kredi için öngörülen süreler içinde ödenecek ve yüzde 3 faizli olacaktır.

Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri bu borca ilişkin faiz ve amortisman ödemelerinin, tütün ya da, Anlaşma yolu ile, öbür Türk ürünleri alımında kullanılmak üzere, Türk Lirasıyla yapılmasını kabul ederler.

Madde 5. Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetlerinden, Fransa Hükümeti, 1 milyon 500 bin Sterlinin bugünkü Fransız Frangı ile karşılığı olan bir ödünç parayı, ve Birleşik Krallık Hükümeti 2 milyon Sterlinlik bir ödünç parayı, Türkiye'nin emrinde tutacaklardır.

Türk Hükümeti, bu para üzerinden 1 milyon 500 bin Sterlinin bugünkü Fransız Frangı karşılığına dek olan tutarı için Kliring hesabına yazılı bulunan Fransız ticaret alacaklarının ve 2 milyon Sterline dek olan tutarı için de Kliring hesabına yazılı bulunan İngiliz ticaret alacaklarının serbest bırakılmasına öncelik tanımağı yükümlenir.

Bu istikrazlar 4. Maddede sözü geçen istikrazın özdeşi faiz ve ödeme koşullarına bağlı tutulacaktır.

Madde 6. Türkiye'nin bugünkü Andlaşma uyarınca üstlendiği yükümlülüklerin, ancak yukarıdaki 2. Maddenin son Fıkrasında öngörülen gereçlerin kendi emrinde tutulduğu zaman ve 4. Maddenin 1. Fıkrasında ve 5. Maddenin 1. Fıkrasında sözü geçen yükümlerin uygulanmasından sonra yerine getirmek zorunda olmasını, Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri kabul ederler.

Madde 7. Bu Anlaşma, Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında bugün bağıtlanan Andlaşmanın ayrılmaz bir parçası sayılacaktır.

Bu Anlaşma, yukarda anılan Andlaşma ile eşzamanda ve özdeş koşullar içinde yürürlüğe girecektir.

Aşağıda imzaları bulunan ve yöntemi uyarınca yetkili kılınmış olan Temsilciler işbu Sözleşmenin içerdiği hükümleri kabul ederek imzalamışlar ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, üç örnek olarak, 19 Ekim 1939 günü yapılmıştır.

Dr. SAYDAM
R. MASSİGLİ
H. M. KNATCHBULL - HUGESSEN

* * *

XXXVIII

1940 TÜRKİYE - FRANSA (SURİYE VE LÜBNAN İÇİN) DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK SÖZLEŞMESİ VE EKLERİ

Türkiye ile Fransa arasında Hatay uyuşmazlığı 23 Haziran 1939 Ankara Anlaşmasıyle kesin biçimde çözülüp Hatay Anavatana katıldıktan ve 19 Ekim 1939'da, gene Ankara'da Türkiye - İngiltere - Fransa Üçlü İttifakı imzalandıktan sonra, Türkiye ile henüz Fransız Mandası altındaki Suriye (ve Lübnan) arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemek gerekmişti. Çünkü Hatay sorunu sürerken Türkiye 3 Aralık 1938 günü, 1926 Sözleşmesine (Bak. Kitabın XII. sırasındaki Bağıt) son vermek kararını Fransa'ya bildirmişti. Böylece Sözleşmenin 12 Ağustos 1939'da ortadan kalkması gerekiyordu. Ancak, 23 Haziran 1939 Ankara Anlaşmasının 10. Maddesi, yeni bir Sözleşmenin yapılmasına değin, 1926 Sözleşmesinin yürürlüğünün – yeni Türkiye – Suriye sınırını da kapsayarak – 15 Mart 1940 gününe dek uzatıldığı hükmünü getirmişti. İşte bu yeni bağıt 30 Mart 1940 günü Ankara'da imzalanan Sözleşmedir [1].

İkinci Dünya Savaşında Fransa'nın 1940 Mayısından Alman İşgaline uğraması üzerine, bu Sözleşmenin onay belgelerinin verişimine girişilememiş, böylece Sözleşme, 11. Maddesi uyarınca, hukuksal bakımdan yürürlüğe girememişti [2]. 1926 Sözleşmesinin de süresi 15 Mart 1940 günü sona erince Türk - Suriye ilişkileri bir temel bağıttan yoksun kalmıştı. Bununla birlikte, 1940-46 yıllarında Suriye'deki Fransız makamları ile Türk makamları Sözleşmeyi uygulamışlardır. Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra bu Sözleşme bir referans niteliği taşımış, sınır kapıları, sınır üzerinde kimi işbirliği için Sınır Komisyonları ve yapılan Protokoller, demiryolu ulaşımı, optanlar işleri vb. ona az çok uygun olmuştur.

Şu da var ki, Suriye Hükümetleri Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonucu yeni sınırı tanımak anlamına gelebilecek her hangi temel bir bağıtı bugüne değin yapmak istemediğinden, 1945 yılından beri imzalanan bağıtlar, Hava Ulaştırması (1949) Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ile Savaşım (1966), sınır bölgesinin hava fotoğraflarının alınması (1969), sınırda kimi işbirliğine ilişkin Protokoller, Emlâk uyuşmazlığının çözümü (1972, 1981), Suçluların Geri Verilmesi ve Yargısal Yardımlaşma (1981), Turizm (1982) ve Ticaret gibi konularla sınırlı kalmıştır.

1940 Sözleşmelerine bağlı Protokollerden dördü (Suçluların geri verilmesi ve Yargısal işlerde yardımlaşma; sağlık sorunları; veteriner işleri; gümrük işleri) teknik ko-

---

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 17 Haziran 1940 günü 3883 sayılı bir yasa ile onaylanan bu Anlaşma ve Eklerinin yasal Türkçe metni için bak. Düstur Ter., III, C. 12. S. 720 (1668).

[2] Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşiv Dairesinden öğrenildiğine göre, Sözleşme Fransa tarafından onaylanmış olup 29 Nisan 1940'da imzalanan onay belgesi Arşivde bulunmaktadır. Ancak Savaş nedeniyle onay belgeleri verişimine girişilemeyince, Sözleşme Resmi Gazetede (Journal Officiel) yayımlanmamıştır.

nuları kapsadığından metinleri aşağıya aktarılmamıştır. Buna karşılık, Demiryolu ulaşımına, Sınır üzerindeki işbirliğine ve Optanlara ilişkin Protokoller ile Sözleşme ve Ekleri hükümlerinin kapsamına Lübnan'ın da girmesine ilişkin Açıklama ve Emlâk işleri için bir Anlaşma yapma niyetiyle ilgili Mektupların metinleri verilmiştir.

Sözleşme ve Ekleri, 1926 Sözleşmesine göre, daha sistemli biçimde düzenlenmiştir. Bundan başka, siyasal ve sınırla ilgili konular 1939 Hatay'ın Anavatana katılmasına ilişkin Anlaşmada yer aldığından, yeni Sözleşme daha teknik bir nitelik taşımaktadır. (Kitabın XII. ve XXXIV. sırasındaki Bağıtlarla karşılaştırılması).

Sözleşmenin 10. Maddesinde, Türkiye ile Suriye arasında çıkacak uyuşmazlıkların çözümü için 1930 Türk-Fransız Dostluk Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasında öngörülen yöntemlerin uygulanacağı yazılıdır. Türkiye 1930 Andlaşmasına 29 Aralık 1937'de son verdiğine göre (Kitabın XX. Bölüğüne bakılması), ortadan kalkmış olan bu bağıtın 2-18. Maddeleri, Sözleşmenin bu hükmüyle, Türkiye-Suriye ilişkileri bakımından, yeniden yürürlüğe konulmuş olmaktadır.

Türkiye yeni Suriye Devletini, Fransız ve İngiliz işgal kuvvetlerinin çekildiği sırada, 8 Mart 1946 günü tanıyıp onunla siyasal ilişkiler kurmuştur. Bunun üzerine ilk Şam Elçisi Abdülahad Akşin 26 Haziran 1946'da, ilk Suriye Elçisi İhsan Şerif de 2 Temmuz 1946'da Ankara'da güven mektuplarını sunmuşlardır.

* * *

TÜRKİYE - SURİYE DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK SÖZLEŞMESİ

(Convention d'Amitié et de Bon Voisinage)

Ankara, 30 Mart 1940

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye ile Suriye arasında ülke sorunlarının kesin biçimde çözümüne ilişkin, 23 Haziran 1939 günü Ankara'da imzalanmış olan Anlaşmanın 7. ve 9. Maddeleriyle kabul ettiği yükümler uyarınca,

Fransız Cumhuriyeti Hükümeti de, Suriye konusunda uluslararası bağıtlarla kendisine tanınmış olan yetkiler gereğince davranarak ve sözkonusu Anlaşmanın 9. Maddesi uyarınca üstlendiği yükümleri yeniden doğrulayarak,

Bir yandan Türkiye, öte yandan Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin güçlenmesi ve gelişmesini görmek özlemi içinde, bir Sözleşme yapılmasını kararlaştırmışlardır.

Bu amaçla :

Türkiye Cumhurbaşkanı,

İzmir Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu,

Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Fransa'nın Türkiye'deki Büyükelçisi, Légion d'Honneur nişanının Commandeur sanına sahip Sayın René Massigli ve,

Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki Yüksek Komiseri, Büyükelçi, Légion d'Honneur nişanının Commandeur sanına sahip Sayın Gabriel Puaux'yu, yetkili Temsilcileri olarak atamışlardır.

Adıgeçen kişiler, yöntemine uygun yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflardan Türkiye kendi ülkesinde, Fransa'da Suriye ülkesinde, karşı Tarafın güvenlik ve siyasal rejimine yönelik ya da egemenlik haklarını bozucu eylemlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesini yasaklayacak ve komşusu ülke ile her türlü kaçakçılığı önlemek üzere, ellerinden gelen tüm önlemleri alacaklardır.

Madde 2. Suriye uyrukları Türkiye'de ve Türkiye uyrukları Suriye'de, oturma hak ve koşullarına ilişkin ve yargı yetkisiyle ilgili konularda, en çok gözetilen ulus işleminden yararlanacaklardır.

Madde 3. Türkiye'de Suriye uyruklarının korunması, Fransa ile Suriye arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenip düzenleninceye değin, yöntemine uygun biçimde atanmış Fransa diplomatik ve konsolosluk temsilcilerince sağlanacaktır.

Buna karşılık, Suriye'de Türk uyruklarının korunması, yöntemine uygun biçimde Fransız Hükümeti katında görevli Türk diplomasi temsilcisi ile Suriye ülkesinde görevli olmak üzere, yöntemine uygun biçimde ve Paris'teki Türkiye Büyükelçiliği aracılığı ile Fransız Hükümetinin "exaquatur"ünü elde etmiş olan Konsoloslar, Konsolos yardımcıları ve Konsolos vekillerince üstlenilecektir.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflar, suçluların geri verilmesi konusunda işbu Sözleşmeye bağlı 1 sayılı Protokolde yazılı yöntem üzerinde anlaşmışlardır.

Madde 5. Bağıtlı Yüksek Taraflar Bağdat Demiryolunun Suriye kesiminde ve Bağdat Demiryolunun Çobanköy ile Nuseybin arasındaki Türk kesimi üzerindeki demiryolu ulaşımının işbu Sözleşmeye bağlı 2 sayılı Protokol hükümlerine göre yapılmasında anlaşmışlardır.

Madde 6. Türkiye ile Suriye arasında sağlık rejimi işbu Sözleşmeye bağlı 3 sayılı Protokol hükümleri uyarınca düzenlenecektir.

Madde 7. Sınır Bölgesinde genel düzen ve güvenliğin korunması konusunun önemini bilen Bağıtlı Yüksek Taraflar, sınır ilişkilerinin düzenini bozabilecek uyuşmazlık ve olaylara hakça ve ivedi çözüm çareleri bulunması isteğiyle, sınırın her iki yanında 50 Km. derinlikteki bir bölgeyi, hükümleri işbu Sözleşmeye ekli 4 sayılı Protokolü oluşturan özel bir rejime bağlı tutmağı kararlaştırmışlardır.

Madde 8. Türkiye ve Suriye arasındaki veteriner rejimi işbu Sözleşmeye bağlı 5 sayılı hükümleri uyarınca düzenlenecektir.

Madde 9. Türkiye ve Suriye arasındaki gümrük rejimi işbu Sözleşmeye bağlı 6 sayılı Protokol hükümlerine göre düzenlenecektir.

Madde 10. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Türkiye ile Suriye arasında ortaya çıkıp diplomasi yolundan çözülemeyen uyuşmazlıkları barışçı çözüm yolu ile çözmeği yükümlenirler.

Bağıtlı Taraflar, bu uyuşmazlıkların 3 Şubat 1930'da Paris'te imzalanan Türk - Fransız Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Anlaşmasıyla öngörülen yöntemlere bağlı tutulmasını kararlaştırmışlardır.

Fransız Hükümetinin, anılan Sözleşmesinin 3. ve ondan sonraki Maddeleriyle öngörülmüş olan Sürekli Uzlaştırma Komisyonundaki Fransız Komiserinin, yanında bir Suriyeli bulundurmaya hakkı olacaktır.

Bu durumda, Türk Hükümetinin de Türk Komiserine bir yardımcı atama hakkı bulunacaktır.

Madde 11. İlişik Protokollerin onun ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu işbu Sözleşme onaylanacaktır. Sözleşme onay belgelerinin en kısa zamanda Ankara'da verişimiyle yürürlüğe girecektir.

İşbu Sözleşme 5 yıllık bir süre içinde yapılmıştır. Bu sürenin sona ermesinden en az 6 ay önce Bağıtlı Taraflardan birisince ona son verildiği bildirilmezse, Sözleşme yıldan yıla kendiliğinden yenilenmiş sayılacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imzalamışlar ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 30 Mart 1940 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ
GABRİEL PUAUX

* * *

SUÇLULARIN GERİ VERİLMESİNE, CEZA İŞLERİNDE DOSYALARIN GÖNDERİLMESİNE VE İSTİNABELERİN YAPILMASINA İLİŞKİN 1 SAYILI PROTOKOL

(Metni buraya aktarılmamıştır. Düstur'a bakılması)

* * *

DEMİRYOLU ULAŞIMINA İLİŞKİN 2 SAYILI PROTOKOL

A

(Meydanekbez - Çobanbey ve Çobanbey - Nüsaybin arasında Sivil taşıma)

Transit Yolcular

Madde 1. Meydanekbez ile Çobanbey arasında demiryolu çevresinden hiç bir an uzaklaşmaksızın ve Suriye topraklarına girmeksizin

demiryolu ile transit geçen Türk yolcuların ve Çobanbey ile Nüseybin arasında demiryolu çevresini hiç bir an terketmeksizin ve Türkiye topraklarına girmeksizin demiryoluyle transit geçen Suriyeli ya da Suriye'de oturan Fransız yolcuların Pasaportlarının vize işlemi kaldırılmıştır.

Bu yolcular için hiç bir pasaport ya da lesepaseye gereksinim olmayacaktır. Bununla birlikte, bunlar iki ülke resmi memurlarınca sorulduğu her zaman kimlik belgelerini ya da kartlarını, bunlar yoksa, yetkili yönetim makamları ya da polis makamlarınca verilmiş bir gezi belgesini göstermekle yükümlüdürler.

Madde 2. Türk, Suriye ya da Suriye'de oturan Fransız uyruğu yolcuların ya da eşya gönderenlerin her türlü demiryolu ulaşımına ve bu ulaşımla ilgili gümrük işlemlerine ilişkin işler için Türkiye ya da Suriye topraklarında sınır garlarına girmeleri her zaman serbesttir.

(Demiryolu memur ve hizmetlilerine ilişkin Madde 3, 4, 5 ve 6, buraya alınmamıştır.)

B

Meydanekbez - Çobanbey ve Çobanbey - Nuseybin demiryolu ile, askersel taşıma,

Ankara Anlaşmanının (1921) :

"Türkiye Meydanekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında demiryolu ile askersel taşıma yapmak hakkına sahip olacaktır. Suriye de, Çobanbey'den Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde demiryolu ile askersel taşıma yapmak hakkına sahip bulunacaktır".

Hükmünü koyan 10. Maddesini,

Ve 20 Ekim 1921 günü Bay Yusuf Kemal ile M. Franklin - Bouillon'un imza ettiği :

"İki ülkenin yetkili Temsilcileri, Türk - Fransız Anlaşmasının 10. Maddesinin 2. Fıkrasında öngörülen yetkiyi kullanmak gereksinimini duyunca, iki Taraftan her birinin bundan ötekine yeterli bir süre öncesinden haber vermesi gereğini de kabul ederler".

Yolundaki anlatımı içeren Nota (II) uyarınca,

Askersel taşıma aşağıdaki koşullar çerçevesinde yapılacaktır.

Askersel Trenlerle taşıma :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye ve Lübnan Yüksek Komiserliği, gerek asker, gerek gereçler (savaş gereçleri, silâhlar, mühimmat, uçaklar vb. ile her türlü askersel yiyecek) ve gerek karma taşıma (asker ve gereçler) için bir ya da bir çok trenin bütünüyle yollanmasını gerektirecek önemli taşıma konusunda, çıkıştan 48 saat önce, ilgili Hükümetin yetkili makamlarına, yola çıkarılacak treni, her trendeki, yolcu ve yük vagonu sayısını belirtmek üzere, telgrafla haber verecektir.

Tren en kısa yolu izleyecek, Demiryolu yönetimince saptanan saat tarifesi ancak çekme işinin kesinlikle zorunlu kıldığı durmaları içerecektir. Özellikle, Müslimiye'den geçecek olan Türk katarları Halep'te transit yapmaksızın, doğrudan doğruya yolunu sürdürecektir.

Dolu iki vagondan fazla olup askersel trenlerle yapılmayan askersel taşıma :

Madde 2. Bu tür taşıma, gerek Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince, gerek Suriye ve Lübnan'da Fransız Yüksek Komiserliğince, taşımadan 24 saat önce yük vagon ya da yolcu vagonlarının sayısını telgrafla belirten bir bildirim konusu olacaktır. Yük ve yolcu vagonları ilk tarifeli ya da tarifesiz karma trene bağlanacak ve tek bir katar durumunda gönderilecektir.

Türk askersel birliklerinin Suriye topraklarından geçişi sırasında en kısa yol izlenecektir. Böylece sözkonusu taşıma, Meydanekbez'den Çobanbey'e ve buna karşılık Çobanbey'den Meydanekbez'e dek doğruca Müslimiye yoluyla yapılacaktır. Vagonlar Halep'e yollanmayıp Müslimiye'de çözülecek ve yollarını transit olarak sürdürecektir. Hiç bir subay ya da er Halep'e gitmek isteğinde bulunamayacaktır. Birlikler Müslimiye'de ancak kavşak geçişleri için gerekli zaman süresince durabilecekler ve vagonların içinde kalıp istasyon çevresine çıkamayacaklardır.

Bunun gibi, Fransız ya da Suriye askerleri de Demiryolunun kavşak yaptığı Türk garında ancak saat tarifesinde kavşak geçişleri için saptanmış süre boyunca kalabileceklerdir. Bu askerler Türk topraklarına giremeyecekler; bununla birlikte, bu istasyonlardan Suriye topraklarına ve Suriye topraklarından da bu istasyonlara girebileceklerdir.

Bildirim süresi, onu almakla görevli makama bildirimin geldiği anda başlar.

Bu bildirimi almağa yetkili olan makam Fevzipaşa'daki Türk ve Halep'teki Fransız Demiryolu askersel Komiserdir.

Bu askersel Komiser, telgrafla yapılacak olan sözkonusu bildirimi aldığını, bulunduğu yerden (Fevzipaşa ve Halep) bildirecektir. Her durumda bildirim süresi ilgili Komiserin bulunduğu yerin İstasyonunca bildirimin alınışından iki saat sonra başlayacak ve bildirim süresinin sona ermesi üzerine taşıma başlayacaktır.

Bildirim, ilgili Türk ve Fransız askersel Komiserlerince yapılacaktır. Bildirimi yapılmış olan taşımadan vazgeçilirse, durum anılan süre içinde bildirilecektir.

En çok iki yük ya da yolcu vagonu ile yapılacak askersel taşıma :

Madde 3. Bu tür ulaşım, tarifeli ya da tarifesiz trenlerle yapılacaktır. Bunlar için önceden bildirime gerek yoktur.

Bununla birlikte, öteki durumlarda olduğu üzere, bu taşımada da yalnız en kısa yolun izlenmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, taşımaya ayrılan yük ve yolcu vagonları Halep'e yollanmayıp yollarını transit olarak sürdürmek üzere, Müslimiye'de çözülecektir.

Özellikle, Meydanekbez - Çobanbey kesiminde yapılacak taşıma sırasında Türk askerlerinin tümü Müslimiye'de bekleyeceği için, ne onlar ne de subaylardan hiç biri Halep'e gidemeyecektir. Askersel birlikler Müslimiye Garı çevresinin dışına çıkamayacak ve orada, bir dostluk davranışı olarak, Fransız memurlarınca, erler için bir yatakhane, subaylar için de uygun biçimde döşenmiş (karyola, şilte, masa, lâmba vb.) bir oda hazırlanacaktır.

Bunun gibi, Fransız ve Suriyeli askerler de Türk toprakları üzerindeki istasyon çevresinin dışına çıkıp Türk topraklarına giremeyecektir. Bununla birlikte, istasyonlardan Suriye topraklarına girebilecekler ve Suriye topraklarından bu istasyonlara dönebileceklerdir.

C

Bağdat Demiryollarının Türkiye - Suriye sınırının iki yanındaki kesimlerinde yapılacak mal taşıması :

Bağdat Demiryollarının Türkiye - Suriye sınırının iki yanındaki Türkiye ve Suriye kesimleri arasında yapılacak mal taşıması, Sözleşmeye ekli Gümrük Protokolünün (Protokol No. 6) ilgili Maddeleri uyarınca yapılacaktır.

Ankara'da, 30 Mart 1940 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ
GABRİEL PUAUX

* * *

SAĞLIK İŞLERİNE İLİŞKİN 3 SAYILI PROTOKOL

(Metin buraya aktarılmamıştır. Düstur'a bakılması)

* * *

SINIRLA İLGİLİ 4 SAYILI PROTOKOL

Birinci Kesim

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar bugün Ankara'da yapılan Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesindeki yükümlerle ilgili olarak, işbu Protokol'de gösterilen koşullar içinde, karşılıklı yükümlerin yerine getirilmesi ve Sözleşmenin 7. Maddesinde belirlenen sınır bölgesinde çıkabilecek sınır ilişkilerinin uyumunu bozucu nitelikteki her olayla ilgili durumun ya da uyuşmazlığın çözümü konusunda anlaşmışlardır.

İkinci Kesim

Sınır Makamları

Madde 2. Bu konuda Bağıtlı Yüksek Taraflar, 1. Kesimde belirlenen yükümleri kendi sorumlulukları altında yerine getirmek üzere;

Türkiye Cumhuriyetince :

Birinci derecede : Kaymakamları ya da vekillerini;

İkinci derecede : Valileri ya da Vekillerini;

Suriye Cumhuriyetince :

Birinci derecede : Özel görevli Subayları ya da Vekillerini;

İkinci derecede : Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiseri Temsilcileri ya da Vekillerini, atamak konusunda, Suriye Cumhuriyeti adına Bağıtlı olan Yüksek tarafın işbu sınır makamlarının sanlarında yapacağı değişiklikler saklı tutularak, anlaşmışlardır.

10. Maddede öngörülen diplomasi yoluyla bildirim dışında, sınır makamlarından her biri, belirli bir sınır noktasına yeni bir memur ya da vekil atanışını karşı tarafın sınır makamlarına en kısa süre içinde doğrudan doğruya bildirecektir.

Madde 3. 2. Maddede anılan makamlar, işbu Protokolde belirlenen koşullar içinde incelemekle görevli oldukları olay ve uyuşmazlıkların çözümü için, sıra ile, Türkiye ve Suriye topraklarında toplanacaklardır.

A. Birinci derecedeki makamlar : Her ayın ilk haftasında,

İşbu makamlardan her biri, sınır bölgesinde güvenliği sağlamakla görevli kuruluşlardan birine bağlı ve danışma niteliğinde oya sahip bir subay ile bir çevirmeni yanlarında bulundurmak hakkına sahiptir.

Birinci derecede makamlar, birinin ya da ötekinin istemi üzerine, olağanüstü toplantılar yapabileceklerdir. Sınır makamlarının önceden saptanmış toplantı gününü, saatini, yerini ve toplantı gündemini her toplantıdan önce ve 48 saatten az olmayacak bir süre içinde, yazılı olarak bildirmeleri gerekir. Sınır makamları, gerektiğinde, Birinci derece toplantısında yakınan, hakkı yenen kişileri, tanıkları ve ilgililerce çağrılan uzmanları dinleyebileceklerdir.

B. İkinci derecedeki makamlar : Yılda iki kez,

İkinci derece sınır makamları, danışma niteliğinde oya sahip olmak üzere, eşit sayıda subay ya da kamu görevlilerini ve kendilerine yararlı olan kâtip ve çevirmenleri yanlarında bulundurabileceklerdir.

Bu makamlar saptanmış toplantıdan en az 15 gün önce toplantı günü, saati ve yeri konusunda anlaşacaklar ve yanlarındaki kişilerin adları, resmi sıfatları ve toplantı gündemini birbirlerine bildireceklerdir.

Sınır makamları, toplantılarından her biri için, ikisi Fransızca, ikisi Türkçe olmak üzere, 4 asıl örnek olarak birer tutanak düzenleyeceklerdir.

Madde 4. Birinci derece sınır makamları gerekli soruşturmayı yerinde yapmayı birlikte kararlaştırabilirler. Yerel soruşturma sınırın iki yanında birer kilometrelik bölgeyle sınırlı kalacaktır.

Soruşturma için sınır makamları, gerekiyorsa, yakınanları, hakları yenenleri, tanıkları ve uyuşmazlıkta ilgili taraflarca çağrılan uzmanları yanlarına alabileceklerdir. Soruşturmanın sonuçları biri Arapça ya da Fransızca, öteki Türkçe iki asıl örnek olarak düzenlenen bir tutanağa yazılacaktır.

Bir engel varsa, sınır makamı bu toplantılarda, adları ve sanları karşı makama önceden bildirecek olan bir subay ya da memurca yerinde temsil edebilecekdir.

Madde 5. Tüm sınır olay ve uyuşmazlıkları, zarar gören tarafı temsil eden birinci derece sınır makamlarınca komşu ülke sınır makamlarına yazı ile bildirecektir. Böylece bildirilen olay ve uyuşmazlıklar iki Tarafın çeşitli derecelerdeki memurları arasında yapılan yazışmalarda gözönünde tutulacaktır.

Madde 6. Üçüncü Maddede gösterilen makamların çalışmalarında uyum sağlamak üzere, Bağıtlı Yüksek Taraflar, iki Taraftan her birinin eşit sayıdaki temsilcilerden oluşan bir Türkiye - Suriye Sürekli Sınır Komisyonu kuracaklardır.

Bu kuruluş yılda en az bir kez ve durum gerekirse, daha çok olmak üzere, sırayla Türkiye ve Suriye'de toplanacaktır.

Çağrı, gelecek toplantının yapılacağı ülkedeki üst makamca yapılacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar toplantının yer ve gününü diplomasi yoluyla saptayacaktır; toplantı için saptanan günden en az bir ay önce temsilcilerin adları, unvanları ve toplantının gündemine koymak istedikleri sorunları gene o yoldan birbirine bildireceklerdir.

Türkiye - Suriye Sürekli Sınır Komisyonunun ilk toplantısı, işbu Protokolün yürürlüğe konulmasından başlayarak en çok 6 ay sonra Türkiye topraklarında yapılacaktır.

Sürekli Komisyon 1. ve 2. derece sınır makamları arasında anlaşmaya varılamayan sınır sorunlarını anlaşma yolu ile çözmeğe çaba gösterecek; bundan başka, sınır üzerinde alınmasını yararlı göreceği önlemleri temsil edilen Hükümetlerden her birinin onamına sunacaktır.

Madde 7. Birinci ve İkinci derece sınır memurları ve onlara, yardımcı olup, birlikte bulunan görevliler, sınırda kimliklerini bildirdikten sonra, toplantının yapılması kararlaştırılan komşu toprağa serbestçe gireceklerdir.

Bu 1. ve 2. derece toplantılarına katılan memurlar, toplantılara üniforma ve silâhla gitmek ve katılmak hakkına sahip olacaklardır.

Madde 8. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, işbu Protokol hükümlerinin uygulanması nedeniyle kendi toprağında görevli olarak bulunan kişilere, özellikle gezileri, tapınmaları ve temsil ettikleri ülke makamlarıyle bağlantı araçları sağlama konularında gerekli yardımda bulunacaktır.

Madde 9. Yakınanlar, hakları yenenler, tanıklar ve uyuşmazlıklarda ilgili tarafların atadıkları uzmanların bir sınır toplantısı sırasında dinlenmek üzere komşu ülkeye girmeleri için kendilerini çağıran sınır makamınca verilen ve karşı makamca vize edilen bir lesepaseyi üzerlerinde bulundurmaları gerekir.

Lesepase sahibi hiç bir ayırcalık ya da bağışıklıktan yararlanmış değildir; ancak kişisel gereksinimleri için gümrük resimleri ve başkaca resimlerden bağışık olarak yanında hepsi 5 Kg. geçmeyen ağırlıkta yiyecek ve tütün götürebilir.

Madde 10. İşbu Protokolün yürürlüğe girdiği günden başlayarak iki aylık bir süre içinde, Bağıtlı Yüksek Taraflar sınır makamları sahiplerinin adları ve resmî sanlarını, sürekli olarak bulundukları yerleri, çalışmaları alanları, sınır toplantılarının yapılacağı yerlerin adları ve özellikle kişilerin teslim edileceği, malların geri verileceği ve sınır makamlarının haberleşmelerinin yapılacağı ve kuriyelerin karşılaşacağı yerler belirtilmek üzere, sınır kapılarının çizelgesini diplomasi yolu ile birbirine bildireceklerdir.

2. Maddenin son Fıkrasında öngörülen bildirimin doğrulanması anlamına gelmek üzere, bir sınır yerinde her memur değiştirilmesi durumu, 2 aylık bir süre içinde, diplomasi yolu ile bildirecektir.

Üçüncü Kesim

Sınır bölgelerinde genel düzen ve güvenlik

Madde 11. Bağıtlı Yüksek Taraflar, öteki Tarafın siyasal rejimine ya da güvenliğine karşı yöneltilmiş ya da onun egemenlik haklarını bozacak nitelikteki eylemleri hazırlamak üzere, sınır bölgesinden yararlanacak olan tüm kişilerin çalışmalarını, her birinin kendi ülkesinde kendi kararına bırakılan uygun önlemlerle engellemeği, karşılıklı olarak yükümlenirler.

Madde 12. Yetkili sınır makamları sınır bölgesinde öteki Tarafın siyasal rejimi ya da güvenliğine karşı yöneltilmiş eylemlere girişmek amacıyle bir ya da birçok kişice hazırlıklar yapıldığını haber aldıklarında, bunu birbirlerine gecikmeksizin bildirecekler ve bu konuda elde edebilecekleri tüm bilgileri birbirlerine duyuracaklardır.

Sözkonusu makamlar, her ne nitelikte olursa olsun, ülkeleri üzerinde girişilen ve girişenlerin komşu ülkeye sığınması olanağı bulunan tüm eşkiyalık eylemlerini, karşılıklı olarak, birbirlerine bildireceklerdir.

İki ülkeden her birinin makamları gerek bu yıkıcı eylemlerin önüne geçmek, gerek onu işleyenlerin sınırı aşmalarını engellemek için tüm önlemleri alacaklardır. Bu konuda alınacak önlemler, gerektiğinde sınır toplantısında birlikte saptanacaktır.

Madde 13. İki Taraftan biri kendi sınır bölgesinde güvenliği koruyucu bir harekâta girişmeği kararlaştırırsa, gerekli gördüğünde, öteki Tarafa, sınır makamları aracılığı ile, bundan haber verebilecek ve bu Taraf da işbu harekâtın başarısı için yararlı gördüğü tüm önlemleri alacaktır.

Böylece saptanan önlemler, bu konuda yapılacak sınır toplantısının tutanağına yazılacaktır.

Madde 14. Bağıtlı Yüksek Taraflar sınırı, ayrı ya da birlikte hareket eden silâhlı kişilerin saldırılarına karşı sürekli biçimde korumak amacıyle, her türden tabancalar, revolverler de kapsam içine girmek üzere, silâh ve savaş mühimmatı taşıyan her kişinin sınırdan içeri girmesini önlemek için tüm yararlı önlemleri almağı yükümlenirler. Bu konuda alınacak tüm önlemler ya da çıkarılacak yasalar öteki Tarafa bildirecektir.

Sınırın her iki yanında beşer km. lik bir bölgedeki her gözetim yerinde [mevki, poste], kola bağlı bir bez, takılan bir bakır plaka vb. gibi bir işaret taşıyan en çok 4 silâhlı koruyucu bulundurulabilecektir. Bu koruyucuların sorumlu makamlarca atanmış ve oturdukları ülkenin uyrukluğunu en az 10 yıldanberi edinmiş olan halk arasından seçilmiş olması da kararlaştırılmıştır.

İşbu Maddenin hükümleri askersel kuruluşlara ve kamu görevlerinin askerselleştirilmiş hizmetlilerine uygulanmayacaktır.

Madde 15. Her hangi bir yanlışlığa olanak bırakmamak üzere, Bağıtlı Yüksek Taraflar, askersel kuruluşların atış eğitiminin, sınırın iki yanında beşer km.lik bir bölgede, yalnızca bu amaçla düzenlenen atış alanlarında ve bir subayın komutası altında yapılabilmesini kararlaştırmışlardır.

Madde 16. Sınır bölgesi içinde tüm cinayet işleyenler ve eşkiyalık eylemlerine girişenler ile işbu bölge dışında cinayet işleyenlerden ve eşkiyalık yapanlardan bu bölgeye sığınanlar, ilgili makamlarca gecikilmeksizin tutuklanacaklardır. Bu makamlar, zararların giderimi için tüm önlemleri alacaklardır. Suçlular cinayetin işlendiği Devlet uyru-

ğundan ise, bu Devletin 1. Derece sınır makamlarının yazısı üzerine, başkaca bir işlem yapılmaksızın, teslim olunacaktır.

Bu istem yazısı işbu Protokol'e bağlı 1 sayılı Ekteki örneğe uygun olacaktır. [Not : biçimsel nitelikteki bu Ek aşağıya ayrıca aktarılmamıştır]. Teslim istemi yazısı gelinceye değin, suçlu tutuklu kalacak ya da gözetim altına alınacaktır. Bu tutukluluk ya da gözetim altına alınma 3 ayı geçmeyecektir.

Suçlular, topraklarına sığındıkları Devletin uyruğunda iseler, o Devletin yasaları uyarınca orada kovuşturulacaktır. Bu durumda, cinayetin kendi toprakları üzerinde işlendiği Devlet makamlarının, yargısal kovuşturmayı kolaylaştırabilecek değerlendirme bilgilerini sınır yoluyla vermeleri gerekir.

Her iki durumda, sınır makamları işbu kovuşturma sonucundan birbirine bilgi vereceklerdir.

Her ne yolda olursa olsun, uyrukluk bir kişinin geri verilmesi istemini gerektiren cürmün işlenmesinden sonra edinilmişse, bu aşağıda gösterilen yönteme göre, geri verme istemine karşı bir savu [defi] olarak kullanılamaz.

Madde 17. Yerel yasalarla yasaklanmış olan silâhlar ve kandırıcı nitelikte belge ve işaretler kapsam dışı kalmak üzere, sınır rejimi yöntemine göre, teslim edilen bir suçlunun tutuklanması sırasında yanında bulunan tüm kişisel eşya, mal ve hayvanlar teslim anında komşu sınır makamlarına teslim olunacaktır.

Bu koşullara göre her teslim işlemi bu konuda yetkili olan memurun vereceği bir alındı karşılığında yapılacaktır.

Madde 18. Sınır bölgesinde yapılan her silâh ya da mühimmatın elinden alma [zabt], suçlunun komşu Devletin uyruğundan olması ya da o Devletin ülkesinde sürekli olarak oturmuş bulunması durumunda, 1. Derece komşu sınır makamına yazı ile bildirecektir.

Madde 19. Eşkiyalık yapanlar, her durumda, sınır bölgesinden uzaklaştırılacak ve bundan böyle onların bu bölgede oturmalarına izin verilmeyecektir.

Madde 20. Pasaport, Sınır Belgesi ya da Lesepase gibi yöntemine uygun bir belgeye sahip olmaksızın sınırı geçecek her kişi tutuklanacak ve yerel yasalara aykırı davranmış ise, yargısal kovuşturmaya uğrayacak, hüküm giydiği cezanın sonunda da geldiği ülkenin sınır makam-

larına ya da bu konuda ilgili sınır memurlarına, bir alındı karşılığında, teslim olunacaktır.

Madde 21. Ayrı ya da toplu olarak komşu ülkeden gelip sığınmak isteği ile iki Taraftan birinin sınır bölgesine girecek olan kişiler, sığınma yerinin sınır makamlarınca gecikilmeksizin tutuklanacak ve silâhlarından arındırılacaktır. Bunlar, 20. Maddede belirlenmiş koşullar içinde kendi ülkelerine geri çevrilmemişse, sınır bölgesi dışına çıkarılacaklardır. Bu sığınıklar için sınır bölgesine girme yasak olacaktır.

Sığınıkların ayrıldıkları ülkenin sınır makamlarına, işbu Maddeyi uygulayarak alınacak silâhtan arındırma ve geri yollama önlemlerinden, kendisine sığınılmış olan ülkenin özdeş makamlarınca bilgi verilecektir.

Madde 22. Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, öteki Tarafın ülkesinde oturan kişilerin kendi topraklarına göçünü, hiç bir durumda, özlendirmemeği yükümlenir.

Madde 23. Türk Makamları ile Suriye Makamları ve onların denetimi altındaki siyasal kuruluşlar, karşı Devletin ülkesinde bulunan uyruklarıyle ancak yetkili sınır makamları aracılığı ile edimsel ilişkilere girişebileceklerdir.

Madde 24. Devlet ve kişilere ilintili olup yasaya aykırı biçimde sahiplerinden alınmış hayvanlar ya da eşya, komşu sınır bölgesinde bulunduğunda, bunların sahiplerinin kimliği ve tasarruf bakımından hiç bir anlaşmazlık sözkonusu değilse, öteki Taraf makamlarına, alıntı karşılığında, geri verilecektir.

İşbu Madde ile belirlenmiş olan sınır yöntemi, ortadan yokolup ya da yanlışlıkla sınırın öte yanına sürülüp komşu sınır bölgesinde bulunan hayvanların geri verilmesine de uygulanır. Bu durumda, Gümrük Yönetiminin değerlendirme ve karar verme hakkı vardır.

Yukarıda belirlenen yöntem uyarınca hayvanlar ya da eşyanın geri verilmesi nedeniyle hiç bir resim ya da zarar-giderim alınmayacaktır. Yalnız, yiyecek ve koruma harcamaları mal sahibince ödenecektir.

Dördüncü Kesim

Sınır bağışıklıkları

(Not : Bu kesimde, Türkiye - Suriye sınırının her iki yanındaki beşer km.lik bölgelerde oturan kişilerin öteki tarafta bulunan mal-

larına tasarruf, hayvanlarını otlatma ve sulama, topraklarını işleme haklarından, eskisi gibi, yararlanmaları düzenlenmektedir. Metni buraya ayrıca konulmamıştır).

Beşinci Kesim

Sınırı geçme

Madde 30. Sınır ancak sınır kapılarından ya da geçiş noktalarından geçilebilir.

a) 25. Madde ile onu izleyen Maddelerde belirlenen sınır rejiminden yararlananlar için sınır kapılarından ya da geçiş noktalarından :

Bu rejime göre sınırdan geçecek tarım işletme gereçlerinin ayrıntılı bir çizelgesinin sınır gözetim yerinden geçerken sunulması gerekir.

b) Her türlü mallar için yalnız sınır kapılarından:

Bu konuda ve sınır üzerinde yasal ticareti kolaylaştırmak amacıyle, Bağıtlı Yüksek Taraflar sınır kapıları dışında malların giriş ve çıkışını yasaklamağı, karşılıklı olarak, yükümlenirler. İşlenen suçların cezalandırılması ve bu bakımdan gerekli önlemlerin alınmasını Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birinin görevidir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar sınır kapılarının yerlerini birlikte saptayacaklardır. Sınır kapılarının her iki yanda birer karakol ile korunması gerekir. Bu kapılar 12'den aşağı olmayacaktır.

Karakol yerleri, işbu Protokol'ün içerdiği hükümlerin bütünüyle uygulanması için, iki ülke makamlarının isteklerini karşılayacak bir biçimde seçilecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar geçiş noktalarının yerlerini de özdeş koşullar çerçevesinde saptayacaktır.

Geçiş noktalarının sayısı 60'dan çok olmayacaktır. Bunların her biri, olanaklar ölçüsünde, duragan ya da gezgin bir denetime bağlı olacaktır.

Altıncı Kesim

Çeşitli Hükümler

Madde 31. Her yıl Şubat ve Ağustos aylarında Sürekli Sınır Komisyonundaki Türk ve Suriyeli Temsil kurulları Başkanları, sınır makamlarının geçen 6 ay içindeki çalışmaları sonuçlarını birbirine bildireceklerdir.

Bu konuda Başkanlardan her biri kendisini ilgilendiren işler için :

1 — Alıntı karşılığında, geri gönderilmiş kişilerin adlarını gösteren bir çizelge,

2 — Sınır rejimi yöntemi gereğince teslim olunan kişilerin adlarını gösteren bir çizelge,

3 — Sınır olaylarını gösteren bir çizelge,

4 — Yapılan geri yollama işlemlerini gösteren bir çizelge düzenleyeceklerdir.

Bu çizelgeler her sınır olgusu için : Onları incelemiş olan 1. ve, gerektiğinde, 2. Derece makamları ve bu konuda işbu makamların yaptıkları yazışmaların sayı ve günlerini gösterecektir.

Madde 32. Otlak ve yaylak hakkına ilişkin hükümler kaldırılmıştır.

Ankara'da, 30 Mart 1940 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ
G. PUAUX

* * *

VETERİNER İŞLERİNE İLİŞKİN 5 SAYILI PROTOKOL

(Teknik nitelikte olduğundan buraya alınmamıştır. Düstur'a bakılması).

* * *

GÜMRÜK İŞLERİNE İLİŞKİN 6 SAYILI PROTOKOL

(Teknik nitelikte olduğundan buraya alınmamıştır. Düstur'a bakılması).

* * *

OPTANLARA İLİŞKİN ÖZEL PROTOKOL

Bağıtlı Yüksek Taraflar, 4 Temmuz 1938 günü Ankara'da imzalanarak, o gün uygulanmaya konulmuş olan "Optanlara ilişkin Protokol"ün ilişikteki metnini işbu Sözleşmeye katmaya karar vermişlerdir. Bağıtlı Yüksek Taraflar optanlar sorununda kesin biçimde çözümüne kararlı olduklarından, bu amaçla anılan Protokol'ün aşağıdaki hükümlerle bütünlenmesini kararlaştırmışlardır.

I. Uyrukluk seçme hakları 15 Ağustos 1938'den önce doğrulanmış ve yöntemine göre bildirilmiş olmakla birlikte, mallarının bağlı tutulduğu kısıtlayıcı önlemler nedeniyle, 15 Ocak 1939'dan önce konulları dışarı götürmemiş olan, bir yandan Suriyeli ve Lübnanlı optanlar, öte yandan Türk optanları, konullarını dışarı geçirme işine girişmek üzere, işbu Protokol'ün yürürlüğe girmesi gününden başlayarak, 7 ay ve 15 günlük yeni bir süreden yararlanacaklardır.

Bu amaçla, işbu Protokol'ün yürürlüğe konulmasından başlayarak, optanların mallarına serbestçe tasarruf etmelerine olanak verilmesi için Bağıtlı Yüksek Taraflarca her türlü yönetimsel ve yasal önlemler alınacaktır. İlgili optanlar, bu hükümlerin pratik biçimde uygulanmasını kolaylaştırmak üzere, uyrukluğunu seçtikleri ülkenin konsolosluğu aracılığı ile, oturdukları ülkenin yetkili makamlarına işbu Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından başlayarak, bir aylık süre içinde mallarının yeri, türü ve sayısı konularında gerekli bilgileri vermek zorundadır. Bu bilgiler malların saptanması için yeterli bulunmuyorsa, ilgililer mülkiyet haklarını kanıtlayıcı belgeler sunmak durumundadır.

Yerel makamlar da, yukarıda sözkonusu 1 aylık süreyi izleyen 15 gün içinde ilgililerin uyrukluğunu seçtikleri ülkenin Konsolosuna, anılan optanların mallarına serbestçe tasarruf edebileceklerini bildirecektir.

Yukarıdaki hükümlere gerekli açıklığı vermek için yararlı tüm önlemler Bağıtlı Yüksek Taraflarca birlikte alınacaktır.

İkinci Fıkrada yazılı 7 ay ve 15 günlük sürenin bitiminde, işbu Protokol'de sözkonusu olan optanlar, konullarını uyrukluğunu seçtikleri ülkeye geçirmemiş iseler, seçme hakkını kesinlikle yitirecekler ve kendiliğinden, oturdukları ülkenin uyrukluğunu edinmiş olacaklardır.

Ancak, şurası da kararlaştırılmıştır ki, işbu Protokol'ün tanıdığı sürelerden yararlanan optanlar, zorlayıcı nedenler, unutmak, savsaklamak sonucunda mallarına serbestçe tasarruf için kendilerine tanınan hakkı kullanmaksızın konullarını dışarıya geçirmişlerse, işbu Protokol'ün yürürlüğe girdiği gün bu malların kendilerinin olduğunu kanıtlamak koşulu ile, yukarıda gösterilen 7 ay ve 15 günlük süre sona ermiş olsa bile, bunlara tasarruf edebileceklerdir. Ancak bu durum nedeniyle, konulun geçirilmesi konusunda hiç bir zaman yeni bir süre tanınmıyacaktır.

II. Uyrukluk seçme hakları 15 Ağustos 1938'den önce doğrulanmış ve yöntemine göre bildirilmiş ve 15 Ocak 1939'dan önce konullarını

dışarıya geçirmiş, ama malları üzerine konulmuş önlemler nedeniyle malların bulunduğu ülkeyi terketmeden önce bunlara serbestçe tasarruf edememiş bulunan, bir yandan Suriyeli ve Lübnanlı optanlar, öte yandan Türk optanlar da işbu Protokol hükümlerinden yararlanacaklardır.

III. İşbu Protokol'de sözkonusu optanlar konullarını geçirdikleri sırada her türlü taşınır mallarını ve hayvanlarını birlikte götürebileceklerdir. Bu yüzden kendilerine hiç bir giriş ve çıkış vergisi ya da resim yüklenmeyecektir.

İşbu özel Protokol bugün imzalanan Türkiye - Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesiyle birlikte yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, Bağıtlı Yüksek Tarafların yetkili Temsilcileri Özel Protokol'ü imzalamışlardır.

Ankara'da, 30 Mart 1940 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ
G. PUAUX

* * *

OPTANLARA İLİŞKİN PROTOKOL

(Ankara, 4 Temmuz 1938)

Lozan Andlaşmanını 31. Maddesinin uygulanması nedeniyle, Türkiye uyrukluğunu seçmiş olan kimseler ile 30 Mayıs 1926 günlü Ankara Sözleşmesinin 3. Maddesi hükümleri uyarınca Suriye ve Lübnan uyrukluğunu seçen kimselerden, bir yandan Türkiye'ye öte yandan Suriye ve Lübnan'a konullarını henüz geçirmemiş olanlar, aşağıda yazılı koşullar içinde, seçme haklarının kullanılmasının sağladığı çıkarları kesinlikle yitirecekler ve bir yandan Suriye ve Lübnan uyrukluğunu, öte yandan Türkiye uyrukluğunu kendiliğinden edineceklerdir.

1 — Eğer gelecek Ağustos'un 15'inden önce, yetkili makamlar katında daha önce yapmış oldukları seçme hakkı açıklamalarını doğrulamazlarsa,

2 — Ya da, öngürülen süre içinde seçme hakkı açıklamalarını yöntemi uyarınca doğrulamış olmakla birlikte, eğer konullarını 15 Ocak 1939 gününden önce uyrukluğunu seçtikleri ülkeye geçirmezlerse.

Konulun geçirilmesi koşulu ile sağladıkları çıkarları koruyabilmek için gerekli açıklamalar Türk optanları için Suriye ve Lübnan'daki

Türkiye konsoloslukları katında, Suriye ve Lübnan optanları için Fransız Konsoloslukları katında yapılacaktır.

Gelecek 15 Ağustos günü kapanacak olan çizelgeler, karşı Tarafa 1 Eylülden önce bildirilecektir.

Uyrukluğunu seçtikleri ülkeye konullarını geçirecek olan optanlara mal ve mülklerine en geç gelecek Eylülün 1. gününden başlayarak serbestçe tasarruf edebilmeleri için yönetimsel ve yasal tüm önlemler alınacaktır.

Bu kişiler Türkiye ya da Suriye ve Lübnan üzerinde sahip oldukları taşınmaz malları korumakta serbest olacaktır.

Bunlar her türlü taşınır mallarını yanlarında götürebilecekler; bu nedenle kendilerine giriş ve çıkışları için hiç bir vergi ve resim yüklenmeyecektir.

Bu hükümlerin uygulanmasıyle ilgili tüm konularda evli kadınlar kocalarının ve 18 yaşından küçük çocuklar ana ve babalarının bağlı olduğu koşullara bağlıdır.

İki örnek olarak Ankara'da 4 Temmuz 1938'de düzenlenmiştir.

Dr. T. R. ARAS H. PONCET

* * *

SÖZLEŞME VE EKLERİNİN LÜBNAN İÇİN DE UYGULANMASINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

[Déclaration]

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve uluslararası bağıtlarla Lübnan üzerinde kendisine tanınmış olan yetkilere dayanarak davranan, Fransız Cumhuriyeti Hükümeti,

Türkiye ile Lübnan arasındaki Dostluk ve İyi Komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi konusundaki ortak özlemleri nedeniyle,

Türkiye - Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile ona Ekli Protokollerin ve bugün imzalanan Özel Protokol hükümlerinin, uygulanabildiği ölçüde, Lübnan'ı da kapsamı içine almasını kararlaştırmışlardır.

İşbu Açıklama özellikle :

Oturma hakları ile koşulları ve yargı yetkisi (Sözleşmenin 2. Maddesi);

Lübnan uyruklarının Türkiye'de ve Türk uyruklarının Lübnan'da korunması (Sözleşmenin 3. Maddesi);

Suçluların geri verilmesi, ceza konularında yargısal belgelerin yollanması ve istinabelerin yapılması;

Türkiye ile Lübnan arasında bir uyuşmazlık çıkarsa hakem yöntemine başvurulması (Sözleşmenin 10. Maddesi);

Demiryolu ulaşımı (2 sayılı Protokol);

Veteriner Rejimi (5 Sayılı Protokol);

Optanlara ilişkin Özel Protokol ile ilgilidir.

Bu hükümlere inançla, Bağıtlı Yüksek Tarafların yetkili Temsilcileri işbu Açıklamayı imzalamışlardır.

Ankara'da, 31 Mart 1940 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. SARACOĞLU R. MASSİGLİ

G. PUAUX

* * *

YENİ BİR EMLÂK ANLAŞMASI YAPILMASINA İLİŞKİN MEKTUP VERİŞİMİ

Ankara, 30 Mart 1940

Sayın Bakan,

Bugünkü Türkiye - Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesinin görüşmeleri sırasında, Türk Hükümetince belirtilen isteği karşılamak üzere, Suriye ve Lübnan'daki Türk emlâki ile Türkiye'deki Suriye ve Lübnan emlâkinin durumu üzerinde, 27 Ekim 1932 günlü Emlâk Anlaşmasının yerine geçmek üzere, eşit işlem ilkesine dayanan yeni bir Sözleşme yapılması konusunda Fransız Hükümetinin Türk Hükümetiyle aynı görüşte bulunduğunu Ekselansınıza bildirmekle onur duymaktayım.

Bu Sözleşme olanaklı en kısa sürede ve en geç 31 Aralık 1940 gününe değin yapılacaktır. Görüşmeler Beyrut'ta olacak ve günü iki Hükümet arasında birlikte saptanacaktır.

En derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim, Sayın Bakan.

R. MASSİGLİ

(Not : Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, bu Mektuba, gene 30 Martta, özdeş biçimde cevap vermiştir).

* * *

XXXIX

1941 TÜRK - BULGAR ORTAK DEMECİ

Bu Demeç (Deklarasyon), İkinci Dünya Savaşında Almanların Balkanlarda ilerlemeğe başladığı sırada, 1925 ve 1929 Türk - Bulgar Andlaşmalarındaki (Bak. Kitabın IX. ve XIX. sırasındaki Bağıtlar) dostluk, saldırıdan kaçınmak ve birbirine karşı başka Devletlerle anlaşmalara girmemek yükümlülüklerini doğrulayan bir Bağıttır. Böyle olduğu içindir ki, onun biçimsel bakımdan yeni bir anlaşma konusu yapılmasına gerek görülmemiş, bir "Deklarasyon" ile yetinilmiştir. Bununla birlikte, Demeç, savaş koşulları içinde, iki ülke ilişkileri ve Balkanlardaki durum bakımlarından önemli bir yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı 1939 Eylülünde başlarken, Bulgaristan komşuları Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'dan toprak istemlerini gerçekleştirmek üzere bir saldırıya geçerse, Balkan Paktı nedeniyle Türkiye ile de savaş durumuna gireceğini biliyordu. Bu arada, Türkiye ile güven içinde bulunmak üzere, 13 Ocak 1940 günü Trakya sınırındaki Türk ve Bulgar kuvvetlerinin biraz geri çekilmesi konusunda anlaşmıştı.

1940 Sonbaharında İtalya Yunanistan'a saldırırken, Almanya da tüm Balkanları tehdit altına almıştı. Bulgaristan, Balkanlardaki toprak istemlerini gerçekleştirmek için Almanya'ya yaklaşmış bulunuyordu. Nitekim, Romanya, Almanların baskısı ile, Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermek zorunda kalmıştı. Bu durum, Balkan Paktı açısından, Türkiye ve öbür imzacı Devletlerin harekete geçmesini gerektirmemişti.

Almanların Romanya'dan güneye inmelerinden çekinen Türkiye 1941 başlarında Trakya'da askersel hazırlıklara girişmiş ve bu arada, İstanbul ve kimi yakın illerde sıkıyönetim kurmuştu. Bulgaristan ise, bu önlemlerin kendisine karşı alındığı kuşkusuna kapılmıştı. İşte böyle bir durumda, iki Devlet arasında güveni tazelemek üzere, Bulgar Hükümetinin girişimi ile, Ankara'da 17 Şubat 1941 günü bu Ortak Demeç yayımlanmıştı.

Ortak Demeç Bulgaristan'a güven sağlarken, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasına Bulgaristan'ın önayak olması olasılığını uzaklaştırması bakımından da, Türkiye'yi bir az olsun rahatlandırmıştı. Bu durum, Hitler'in 4 Mart 1941'de İnönü'ye yolladığı Mesajda, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmağa niyeti bulunmadığını bildirmesiyle, bir az daha iyileşecekti.

Bulgaristan 1 Mart 1941'de Almanya - İtalya - Japonya İttifakına katılınca Alman kuvvetleri Sofya'ya girmiştir. Almanlar ertesi ayın başlarında da, Yugoslavya ile Yunanistan'a karşı, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden harekete geçmişti. Bulgarlar bu hareketlere katılmamış, ancak 23 Nisanda Yunanistan teslim olduktan sonra, Almanların izniyle, Kuzey Yunanistan'ın bir bölümünü ve Yugoslavya'nın doğu Makedonya kesimini işgal etmişti. Böylece, Bulgar Hükümeti sonuna dek, Balkan Paktı çerçevesinde, Türkiye'yi harekete geçirecek herhangi bir davranıştan kaçınmıştı.

* * *

Türk - Bulgar Ortak Demecinin[1] giriş kesiminde iki Devlet arasındaki Andlaşmalar (1925 ve 1929 Andlaşmaları) anımsatılmakta, Tarafların birbirinin toprak bütünlüğüne saygılı olduğu ve onların başka devletlerle yapmış olduğu bağıtların (ki Türkiye açısından 1933 Türk - Yunan Andlaşması, 1934 Balkan Paktı ve 1939 Üçlü İttifak sözkonusudur) zedelenmeyeceği belirtilmektedir.

1. Madde 1929 Andlaşmasındaki (Kitabın XIX. Bölümü) "tarafsızlık" yükümünün ötesinde, genel olarak, "Saldırıdan kaçmma"yı öngörüyordu ki, bu o günün koşulları içinde şu anlama gelmekte idi : Türkiye Balkan Paktının bir üyesi olduğu gibi, Yunanistan ile Trakya'daki ortak sınırlarını güvence altına alan 1933 İttifakını (XXV. Bölüm) yapmıştı; ayrıca 1939 yılından beri İngiltere ve Fransa ile bir İttifak (XXXVII. Bölüm) içinde bulunuyordu. Onun bu savunma Paktlarından doğan yükümlülükleri saklı kalmak, başka bir deyişle, Bulgaristan Türkiye'nin bu yükümlülüklerini de gözönünde tutmak üzere, iki Devlet saldırıdan kaçınmak kararlarını açıklamış oluyordu. Bulgaristan'ın 1 Mart 1941'de Alman - Japon Paktına katılmış olması bu durumu değiştirmeyecekti.

2-4. Maddeler dostluk ve işbirliğini geliştirmeğe yararlı kimi hükümler koymuştu.

1925 ve 1929 Türk - Bulgar Andlaşmalarına dayanan bu Demeç, İkinc iDünya Savaşı sonunda iki Devletin NATO ve Varşova Paktları içinde yer almaları sonucu, "Tarafsızlık" ve "Saldırmazlık" yükümleri bakımından da, varoluş nedenini yitirmiştir.

[1] Türk-Bulgar Ortak Demecinin o zamanki Türkçe metni için bak. Ayın Tarihi, Şubat 1941, No. 87.

TÜRK - BULGAR ORTAK DEMECİ

(Déclaration Commune Turco - Bulgare)

Ankara, 17 Şubat 1941

(Metin)

Türkiye ve Bulgar Hükümetleri, karşılıklı çıkarları ve iki ülke arasında güven ve dostluğun bütünüyle korunması bakımından, kendi dış politikalarının niteliğini belirlemek ve açıklamak üzere bir çok kez yapmış oldukları görüş alışverişinden elde ettikleri mutlu sonuçları görmüş bulundukları için;

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında bozulmaz barış, içten ve sonsuza dek dostluk olacağını belirleyen Dostluk Andlaşmalarına bağlı bulunarak;

Birbirinin güvenlik ve dokunulmazlığına [toprak bütünlüğüne] saygılı olmakla, en güç zamanlarda barış ve esenliğin sağlanmasına yaramış olan bu güven verici politikayı sürdürmek isteğiyle;

Olayların ışığında yeniden görüş alışverişinde bulunmağa karar vermişler ve başka ülkelerle yapılmış bağıtları zedelemeksizin, aşağıdaki noktalar üzerinde anlaşmışlardır :

1 — Türkiye ve Bulgaristan her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının değişmez bir ilkesi sayarlar.

2 — İki Hükümet, birbirlerine karşı en dostça niyetler beslediğinden, iyi komşuluk ilişkilerinde, karşılıklı güveni korumak ve onu daha da geliştirmek isteğindedirler.

3 — İki Hükümet, ülkeleri arasındaki ticaret ilişkilerinde, ekonomik durumlarına uygun olarak, en büyük gelişmeyi sağlayacak olanakları araştırmaya hazır olduklarını açıklarlar.

4 — İki Hükümet, kendi basınlarında çıkacak yazıların, işbu Demecin konusunu oluşturan dostluk ve karşılıklı güvenden esinleneceğini umut etmek isterler.

Ankara'da, 17 Şubat 1941 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

[Dışişleri Bakanı] Ş. SARACOĞLU

[Bulgaristan'ın Ankara Elçisi] B. KİROF

* * *

XL

1941 TÜRK - SOVYET DEMECİ

Türk - Sovyet ilişkileri, İkinci Dünya Savaşının başlangıcından bir hafta önce, 23 Ağustos 1939 günü, imzalanan Alman - Sovyet Saldırmazlık Paktı üzerinde, nazik bir döneme girmiştir. Şöyle ki: Türkiye, İngiltere ve Fransa ile hazırladığı Üçlü İttifakı (Bak. XXXVII sıradaki Bağıt) imzalamadan Sovyetler Birliği ile bir bağlantı ya da uyum sağlamak çabası içindeydi. Ama, Dışişleri Bakanı Saracoğlu'nun bu amaçla 26 Eylül - 16 Ekim 1939'da Moskova'da yaptığı görüşmeler bir sonuç vermeyecekti. Çünkü, Sovyet Hükümeti ile Almanya ile yapılan Saldırmazlık Paktından beri hem Boğazlar rejiminde, hem de hazırlanmış olan Türk - İngiliz - Fransız İttifakında önemli değişiklikler istiyor ve Almanya Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un 27-28 Eylülde Moskova'yı ziyareti sırasında bir Dostluk Andlaşması imzasından sonra bu tutumunu sürdürmekte daha kararlı görünüyordu. Böylece, Türk Hükümeti hem Almanya'dan, hem de Sovyetler Birliğinden kuşku duymağa başlamıştı.

1940 sonbaharında durum değişmiş, İtalya Yunanistan'a saldırmış, Almanya da Romanya'ya yerleşmişti. Artık Almanya Balkanları bütünüyle ele geçirmeğe hazırlanıyordu. Sovyetler Birliğinin Bulgaristan ve Yugoslavya'yı Almanya'dan uzak tutmak çabaları da semere vermeyecekti. Nitekim, 1 Mart 1941'de Bulgaristan, Almanya-İtalya - Japonya İttifakına katılmış, Alman Kuvvetleri de Sofya'ya girmişti. Almanlar ertesi ay da Yugoslavya ve Yunanistan'ı ele geçirecekti.

Balkanların Almanya'nın eline geçmesinden sonra Boğazların da Alman kontrolüne girmesi olasılığından kuşkulanan Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmişti. Türk Hükümeti ise bir Alman saldırısından korktuğu gibi, henüz onunla anlaşma içinde bulunan Sovyetler Birliğinin bir saldırısından kaygı duymakta idi. O nedenle Sovyetler Birliği ile güven içine girmek Türkiye için çok önemli idi.

O sırada Sovyetler Birliği ile anlaşmağa çalışan İngiltere, bir Türk - Sovyet yaklaşmasına yardımcı olmağa da özen gösteriyor, bu amaçla Moskova Büyükelçisi Sir Stafford Crips'i Ankara ile Moskova arasında bir aracı gibi kullanıyordu. Sir Stafford, İngiltere Dışişleri Bakanı A. Eden'in 28 Şubat 1941'de Ankara'da yaptığı görüşmelerde hazır bulunduktan sonra Moskova'ya dönüşünde, Sovyet Dışişleri Bakanı Yardımcısı Vişinski ile bu konuyu görüşmüştü. Onun bu temasından sonradır ki, vişinski, 9 Mart 1941 günü Türkiye Büyükelçisi Haydar Aktay'ı çağırarak, Sir Crips'in Sovyet Hükümetine ilettiği bilgilerden, Türkiye'nin herhangi bir yabancı Devletin saldırısına uğradığında, Sovyetler Birliğinin onun bu zor durumundan yararlanıp saldırmasından korktuğunun anlaşıldığını, oysa Sovyetler Birliği'nin böyle bir niyeti olmadığını, tersine Türkiye yabancı bir Devletin saldırısına uğrar da toprak bütünlüğünü silâhla savunmak durumunda kalırsa, Sovyetler Birliği ile arasında Saldırmazlık Paktına dayanarak Sovyet Hükümetinin tüm anlayışına ve tarafsızlığına güvenebileceğini bildirmişti [1].

---

[1] Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1973.

Vişinski'nin bu açıklamasının bir yazılı Demeç (Deklarasyon) olarak yayımlanması Türk Hükümetince önerilerince, 25 Mart 1925 günü Moskova ve Ankara'da Türk-Sovyet Demeci[2] yapılmıştır. Demecin son tümcesi, ona bir karşılıklı olma niteliği vermek için konulmuştur.

Bu açıklama 17 Şubat 1941 Türk - Bulgar Demecinden sonra, Türkiye'ye rahatça bir nefes alma olanağı vermişti. Bunu, Hitler'in 4 Martta İnönü'ye göndereceği mesaj ve 18 Haziran 1941'de de Türk - Alman Saldırmazlık Paktı izleyecekti (Bak. XLI. sıradaki Bağıt).

Açıklama, 1925 Türkiye - Sovyet saldırmazlık Paktını anımsatan son belge olacak, Sovyetler Birliği 1945 yılında bu Pakta son verecekti (Bak. X. sıradaki Bağıt).

* * *

[2] Türk-Sovyet Demecinin metni 25 Mart 1941 günü Anadolu Ajansı Bülteninde çıkmış ve oradan tüm basma geçmişti.

TÜRKİYE İLE SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ ARASINDA DEMEÇ

(Déclaration Turco - Soviétique)

Moskova ve Ankara, 25 Mart 1941

(Metin)

Sovyet ve Türk Hükümetleri şu ortak Demeci [Déclaration] yayımlamıştır :

Türkiye savaşa girme zorunda kalırsa, Sovyetler Birliğinin, Türkiye'nin sıkıntılı durumundan yararlanarak, ona saldıracağı yolunda yabancı basında çıkan haberler üzerine, bu konuda bilgi edinmek girişiminde bulunan Türk Hükümetine, Sovyet Hükümeti şunları bildirmiştir :

1 — Bu gibi haberler Sovyet Hükümetinin tutumuna kesinlikle uymamaktadır.

2 — Eğer Türkiye gerçekten saldırıya uğrar ve topraklarını savunmak için savaşa girmek zorunda kalırsa, o zaman Türkiye, Sovyetler Birliği ile arasındaki Saldırmazlık Andlaşmasına [1925] dayanarak, Sovyetler Birliğinin en geniş ölçüde anlayışına [compréhension] ve tarafsızlığına güvenebilir.

Türk Hükümeti, bu Demeci için Sovyet Hükümetine içten teşekkürlerini açıklamış ve, Sovyet Birliği de böyle bir durumla karşılaşırsa, Türkiye'nin en geniş biçimde anlayışına ve tarafsızlığına güvenebileceğini bildirmiştir.

* * *

XLI

1941 TÜRK - ALMAN SALDIRMAZLIK PAKTI

Bu Pakt, İkinci Dünya Savaşı içinde, Türkiye'nin bu savaşın dışında kalabilmesini sağlayan olgulardan biridir.

Hangi koşullar içinde böyle bir Paktın yapıldığı 1939 Üçlü İttifaka ilişkin önyazıda açıklanmış ve başlıca kaynaklar gösterilmişti [1]. (Bak. Kitabın XXXVII. sırasındaki Bağıt). Ayrıca şu bütünleyici bilgileri vermekte yarar vardır :

Türk Hükümeti, İkinci Dünya Savaşının başlamasından bir hafta önce, 23 Ağustos 1939'da, Alman - Sovyet Saldırmazlık Paktından ve bunun sonucunda Sovyetlerin Türkiye'ye karşı değişen politikasından büyük kuşku duymuştu. Ama Almanlar 1940 Ekiminde Romanya'ya girdikten sonra, ertesi yılın baharında da, tüm Balkanları işgal edince hem Sovyetler Birliğinde, hem de Türkiye'de büyük kaygı duyulmuştu. Bunun üzerine, Sovyet ve Türk Hükümetleri 25 Mart 1941 günü 1925 Saldırmazlık Andlaşmasını doğrulayan bir Demeç imzalamışlar, birbirlerine karşı yeniden güven duymak istediklerini göstermişlerdi (Kitabın XL. sırasındaki Bağıt).

Gerçi Hitler, Ankara Büyükelçisi Von Papen'in girişimi üzerine, 4 Martta İnönü'ye bir mektup göndererek, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmak niyetinde olmadığını ve Alman Ordularının Türkiye sınırına 60 Km. uzakta duracağını bildirmişti. Ancak, Churchill'in bunun tersine uyarılarının da etkisiyle, Türk Hükümetinin kuşku ve kaygısı dağılmamıştı. Alman Kuvvetleri Haziranda Türk sınırına yaklaşmış bulunuyordu.

Gerçekte, Sovyetler Birliğine saldırıyı planlamış olan Hitler, böyle bir durumda Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak istiyordu. Türkiye'nin de, Avrupa'da üstünlüğünü kanıtlamış olan Almanya ile, Üçlü İttifakı ve o sıradaki "Savaş dışı" durumunu bozmadan, bir Andlaşma yaparak rahat bir nefes almakta yaşamsal bir çıkarı vardı.

Bu koşullar içinde, Almanya'nın Sovyetler Birliğine saldırdığı 22 Haziran dan 4 gün önce, Ankara'da Türk - Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştı.

Türkiye, Almanya'nın girişimiyle olan – ki Ankara Büyükelçisi Von Papen bundan başlıca rolü oynamıştı – bu Paktla cephe değiştirmediğini kanıtlamağa özen göstermişti. Nitekim, Irak'ta 5 Nisanda bir darbe ile yönetimi ele geçiren Almanya yanlısı (ve İngiltere'ye karşı) Raşit Ali Geylani Hükümetine, Almanya'nın Türkiye üzerinden yardım yollama önerilerini Türk Hükümeti geri çevirecekti.

Pakt kuşkusuz İngiltere'nin hoşuna gitmemişti. Ayrıca, henüz savaşa girmemiş olmakla birlikte İngiltere'yi destekleyen Amerika Birleşik Devletleri de hoşnutsuzluğunu göstermiş ve Türkiye'ye yapılmağa başlanmış olan "Ödünç Verme - Kiralama" yardımlarını bir süre durdurmuştu. En olumsuz tekpi ise, beklendiği üzere, Sovyetler Birliğinden gelmişti.

* * *

[1] Ayrıca bak. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Dış Politikasında 50 yıl, ibid, Ankara, 1973, II, III ve IV. Bölümler.

Türk - Alman Andlaşmasının Giriş Kesimine konulan "..... bugün varolan yükümlerin saklı kalması" hükmünden, Türkiye'nin daha önce üstlendiği uluslararası yükümlerin, özellikle Üçlü İttifak ve 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Andlaşmasının saklı tutulduğu anlaşılıyordu. Almanya ile yapılan bu Bağıt, hiç değilse biçimsel olarak, o Andlaşmalara o sırada ters düşmüyordu. 1. Madde ile, iki Devlet birbirinin bütünlüğüne saygı göstermeği ve birbirine saldırmamağı yükümleniyordu. 2. Madde ile, iki Devletin bundan böyle ortaya çıkacak sorunların çözümü için aralarında dostça temaslar yapması öngörülmüştü. Bunlar, olsa olsa, Üçlü İttifakın özüne pek uygun görünmeyebilirdi. Ancak, her şey uygulamada belli olacaktı. Uygulamada ise Türkiye'nin "Savaş dışı" statüsü içinde Batılı Müttefiklerine bağlı ve anlayışlı kalacağı sonradan görülecekti.

Anlaşma [2] imzası günü yürürlüğe girmiştir (Mad. 3). Onay belgeleri ertesi ay Berlin'de verişilmiştir.

Bu Andlaşma, 10 yıllık süresi dolmadan, tarihe karışmıştır. Çünkü İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru – ki artık Almanya'nın savaşı yitirdiği belli idi – Türkiye Müttefiklerin önerisi üzerine, 2 Ağustos 1944'de Almanya ile önce siyasal ve ekonomik ilişkilerini kesmiş ve, San Fransisco'da Birleşmiş Milletler Konferansına katılabilmek için de, 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş ilân etmiştir. Ama, Almanya ile hiç bir savaş eylemi ortaya çıkmamıştır.

Müttefiklerle Almanya arasında bir barış andlaşması yapılması işi gecikince – ki hiç yapılmayacaktır – Türkiye ile Almanya arasındaki savaş durumuna son vermek ve bu durumun ortaya koyduğu hukuksal konuları (ticaret ilişkilerinden, kişilerin mal, hak ve çıkarları ile ilgili bağıtlardan doğan istemler vb.) ele almak üzere, 18 Temmuz 1951 günü TBMM'nce 5813 sayılı bir Yasa kabul edilmiştir.

* * *

[2] Türkiye Büyük Millet Meslisince 25 Haziran 1941 günü 4072 sayılı yasa ile onaylanan bu Andlaşmanın Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter, III, C. 22, S. 1355. Almanca metni için bak. Reich Gesetz Platz (Resmi Gazete), Serie II, 1941, Seite 261.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE ALMAN REİCH'İ ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

(Deutsch - Türkischer Freundschft Vertrag)

Ankara, 18 Haziran 1941

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı,

Aralarındaki ilişkileri karşılıklı güven ve içtenlikle dostluk temeline oturtmak isteğiyle ve her birinin bugün varolan [Uluslararası] yükümlülükleri saklı kalmak üzere, bir Andlaşma yapmağa karar vermişler ve, bu amaçla, yetkili Temsilcileri olarak;

Türkiye Cumhurbaşkanı :

İzmir Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nu;

Alman Reich'ı Şansölyesi :

Ankara Büyükelçisi Ekselans Franz Von Papen'i atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı topraklarının dokunulmazlığına ve bütünlüğüne, karşılıklı olarak, saygı göstermeği ve doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, birbirine karşı her türlü harekâttan kaçınmağı yükümlenirler.

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı ortak yararlarına olan tüm sorunlarda, bunların çözümü için anlaşma sağlamak üzere, bundan böyle aralarında dostça temasta bulunmağı yükümlenirler.

Madde 3. İmzası günü yürürlüğe girecek olan bu Andlaşma 10 yıl süre için geçerlidir. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Andlaşmanın süresinin uzatılması konusunu, zamanı gelince, aralarında kararlaştıracaklardır.

Bu Andlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa sürede Berlin'de verişilecektir.

Türkçe ve Almanca dillerinde, her iki metin de özdeş biçimde geçerli olmak üzere, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. Saracoğlu Franz Von Papen

* * *

XLII

1945 TÜRKİYE - AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ASKERSEL YARDIM ANDLAŞMASI

Bu Anlaşma Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye yaptığı askersel yardımlarla ilgili ilk bağıttır.

Anlaşma imza edildiği zaman, I. Dünya Savaşının Avrupa'da sona ermesine 3 ay kalmış ve savaşın sonucu belli olmuştu. O zamana değin "Savaş dışı" durumunu sürdüren Türkiye, Müttefiklerinin önerisi üzerine, 1942 Birleşmiş Milletler Demecini 23 Şubat 1945 günü imzalamış ve Almanya ile Japonya'ya savaş açtığını açıklamıştı. Böylece, Birleşmiş Milletler Yasasını hazırlayacak San Fransisco Konferansının 25 Nisanda başlayan toplantılarına katılmak olanağını elde etmişti. Anlaşma, Türkiye'nin işte bu tarihsel kararı günü imzalanmıştır.

Savaşın ilk yıllarında Türk - Amerikan ilişkileri, Türk - İngiliz - Fransız Üçlü İttifakı çerçevesinde, İngiltere'nin ön planda oynadığı rolün ve girişimlerin etkisi altında kalmıştı. Özellikle, Türkiye'nin savaşa sokulup sokulmaması ve Türkiye'ye yapılması gereken askersel yardım işlerinde gerekli temasları İngiliz Hükümeti sürdürüyordu. Ama, ABD Savaşa girdikten bir süre sonra, Amerika Hükümeti, Türkiye konusunda daha çok karar vermek istiyecekti. Nitekim, 1943 Ağustosunda, Quebec Konferansında Rooselvelt Türkiye'nin savaşa girmesi zamanının gelmediğini, Türkiye'ye yardımın sürdürülmesi gerektiğini churehill'e bildirmiş; Ekimde Moskova'da Amerika-İngiltere - Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında Cordell Hull, Molotov'un Türkiye'nin Savaşa sokulması yolundaki önerisini kabul etmemiş; Kasımda Tahran Konferansında Roosevelt bir ara Chirchill'in Balkanlarda, Türkiye ile birlikte, bir cephe açılması önerisine anlayış göstermişse de, buna Stalin karşı çıkmıştı. Aralıkta Kahire'de İnönü ile yapılan görüşmelerde, Roosevelt Türkiye'nin önce askersel hazırlık yapmak isteğine anlayış göstermişti. Daha sonra, Batı Avrupa'da "İkinci Cephe" açma hazırlığı başlayınca, Amerika Birleşik Devletleri Balkanlarda cephe düşüncesinin üzerinde durmamıştı.

Görülüyor ki, Amerika Birleşik Devletleri genellikle, İngiltere'nin tersine, Türkiye'nin yeterince silâha sahip olmadan Savaşa sokulmasını doğru bulmamış, başka bir deyişle, Türkiye'nin bu konudaki görüşüne anlayış göstermişti.

Amerikan askersel yardımının yapılmasına gelince : 11 Mart 1941 günü Amerikan Kongresi Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) Yasasını kabul edince, Başkan Roosevelt, İngiltere'nin aracılığı ile bundan Türkiye'nin yararlandırılmasına 7 Kasım 1941'de izin vermişti. Böylece yardım 30 Kasım'da başlatılmıştı. 1943 sonlarında, Tahran ve Kahire Konferanslarından sonra, Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak üzere yapılacak yeni askersel yardım ile ilgili Türk - İngiliz görüşmeleri 1944 Martında kesilince, Amerikan yardımı da 1 Nisanda durdurulmuştu. Ama Türkiye 1945 Şubatında Birleşmiş Milletler Demecini imza edip Almanya ve Japonya'ya savaş açtığını açıkyınca, yeniden sözkonusu Yasanın uygulanmasına başlanmıştı. 23 Şubat günü imza-

lanan Anlaşma, işte bu yardımı – kimi karşılıklı olma koşulları ile – dolaylı ve tek yanlı bir davranış olmaktan çıkarıp ilk kez bir bağıt çerçevesi içine koymaktadır.

Bu Anlaşma [1] Savaş süresi için öngörülmüştür. 9. Maddesi uyarınca imzaladığı 23 Şubat 1945 gününden başlayarak geçerli sayılmıştır. Ödünç Verme ve Kiralama Yasası Savaştan sonra ortadan kalkınca, bu Anlaşmanın uygulanmasına da son verilmiştir.

Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye askersel yardımları İkinci Dünya Savaşından sonra, 1947 Truman Doktrini uyarınca yeniden başlayacak ve Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılması üzerine, daha geniş kapsamlı olarak, uzun yıllar sürecektir (II. Ciltte bu yardımlarla ilgili Andlaşmalara bakılması) [2].

* * *

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisince 10 Temmuz 1945 günü 4780 sayılı bir Yasa ile onaylanmış olan bu Anlaşmanın Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III, C. 26, S. 1285; İngilizcesi için bak. Birleşmiş Milletler Andlaşmalar Dizisi (UNTS), C. 121, S. 165. Reg. No. 398.

[2] 1918-1977 dönemindeki siyasal ilişkiler için bak. İsmail Soysal, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Ana Çizgileri", Tarih Kurumu, Belleten, C. XLI, Nisan 1977, Sayı 162. S. 257-276.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA YASASI UYARINCA TÜRKİYE'YE YAPACAĞI YARDIMLA İLGİLİ ANLAŞMA

(Agreement on the principles applying to aid under the Act of March 11, 1941 and Exchange of Notes)

Ankara, 23 Şubat 1945

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, savaş içindeki bir dünyada, toprak bütünlüğünü ve egemenlik haklarını koruyabilecek bir durumda bulunmasını sağlamak üzere, ulusal savunma gereçlerini güçlendirmek istemesi;

Amerika Birleşik Devletleri Başkanının, Kongrece kabul edilmiş olan 11 Mart 1941 günlü Yasaya dayanarak, Türkiye Cumhuriyetinin savunmasının Amerika Birleşik Devletleri savunması için yaşamsal önemde olduğunu 7 Kasım 1941'de saptamış bulunması;

Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye Cumhuriyetine, savunma araçlarını arttırmak için yardım yapması ve bunu sürdürmekte olması;

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin bu yardımdan yararlanmasına ilişkin ilkeler ve koşullar ile, buna karşılık Amerika Birleşik Devletlerinin sağlıyacağı yararların kesin biçimde belirlenmesi işinin, yardımın kapsamı saptanıncaya değin ve Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyetinin karşılıklı çıkarlarına uygun ve dünya barışının kurulması ve korunmasına yararlı kesin ilkeler, koşullar ve yararların, olayların gelişmesiyle, daha açık biçimde ortaya çıkacağı zamana değin, ertelenmesinin yerinde görülmesi;

Ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin işbu yardımın sağlanmasına ilişkin ve yukarıda açıklanan ilkeler ve koşulların saptanmasında gözönünde tutulacak kimi düşünceler konusunda şimdiden bir ön anlaşma yapılmasını istemeleri üzerine, böyle bir Anlaşmanın bağıtlanmasıyle her bakımdan yöntemine uygun biçimde yetki verilmiş ve bunun gerçekleştirilmesinden önce, gerek Amerika Birleşik Devletleri, gerek Türkiye Cumhuriyeti yasaları gereğince yerine getirilmesi gereken tüm işler, koşullar ve işlemler yöntemi gereğince sona erdirilmiş olması nedeniyle;

Aşağıda imzası bulunan kişiler, Hükümetlerince bu amaçla, yöntemine uygun biçimde, yetkili kılınmışlar ve aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının geçirilmesine ya da sağlanmasına yetki vereceği savunma gereçlerini, savunma hizmetlerini ve savunma bilgilerini vermeği sürdürecektir.

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sağlayabilecek durumda bulunduğu ve izin verebileceği maddeleri, hizmetleri, kolaylıkları ya da bilgileri Amerika Birleşik Devletlerine sağlayacaktır.

Madde 3. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Kongresince çıkarılan 11 Mart 1941 günlü Yasa ya da onun Maddeleri hükümleri uyarınca kendisine geçirilen herhangi bir savunma maddesi ya da savunma bilgisinin mülkiyet ve tasarrufunu, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının izni olmadan, başkasına geçirmeyecek ya da bunların Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin memuru, hizmetlisi ya da ajanı olmayan herhangi bir kimsece kullanılmasına izin vermeyecektir.

Madde 4. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, herhangi bir savunma maddesi ya da savunma bilgisinin kendisine geçirilmesi sonucunda, işbu savunma maddesi ya da bilgisinin üzerinde patent hakkı bulunan Amerika Birleşik Devletleri yurttaşlarından her birisinin haklarının bütünüyle korunması için herhangi bir ödeme ya da işlemde bulunulması gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının istemi üzerine, böyle bir ödeme ya da işlemi yerine getirecektir.

Madde 5. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Başkanınca belirleneceği üzere, bugünkü olağanüstü durum sona erdiği zaman, işbu Anlaşma uyarınca kendisine verilmiş olan savunma maddelerinden yokolmamış, yitirilmemiş ya da tüketilmemiş bulunacak ya da Amerika Birleşik Devletleri Başkanınca Amerika Birleşik Devletlerinin ya da Batı yarım küresinin savunmasına elverişli olduğu ya da ABD'nin başkaca bir işine yarayacağı saptanmış olanları Amerika Birleşik Devletleri geri verecektir.

Madde 6. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince Amerika Birleşik Devletlerince sağlanacak olan yararların kesinlikle saptanmasında,

11 Mart 1941 gününden sonra, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince sağlanan ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanınca Amerika Birleşik Devletleri adına kabul ya da tanınmış olan tüm mal, hizmet, bilgi, kolaylık ya da başkaca çıkarlar ve konular tümüyle gözönünde tutulacaktır.

Madde 7. Kongrece çıkarılan 11 Mart 1941 günlü Yasa ve bunun değiştirilmiş hükümleri uyarınca sağlanan yardıma karşılık, Türkiye Hükümetince Amerika Birleşik Devletlerine sağlanacak yararların kesinlikle saptanmasındaki ilkeler ve koşullar iki ülke arasındaki ticarete yük getirmeyecek; aksine, her ikisi yararına karşılıklı ekonomik ilişkileri özendirecek ve uluslararası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yarayacak nitelikte olacaktır. Bu amaçla, sözkonusu ilkeler ve koşullar, tüm ulusların özgürlük ve genliğinin maddesel temellerini oluşturan üretimin, çalışma olanaklarının ve malların dolaşımı ve tüketiminin, gerekli uluslararası ve iç önlemlerle, genişletilmesine ve uluslararası ticarette her türlü ayırımcı işlemlerin önlenmesine; gümrük tarifelerinin ve öbür ticaret engellerinin azaltılmasına ve hafifletilmesine; genellikle de 14 Ağustos 1941 günlü Ortak Demeç'de [Atlantik Demeci] Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ile Birleşik Krallık Başbakanınca ileri sürülen tüm ekonomik amaçların gerçekleşmesine yararlı olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında birlikte kararlaştırılmış bir davranışı öngören ve özdeş biçimde düşünen tüm öbür ulusların da katılmasına açık bulunan hükümleri içerecektir.

Yukarıda belirtilen amaçlara, kendi aralarında birlikte kararlaştırdıkları davranışlarla varmak ve özdeş biçimde düşünen öbür Hükümetlerin de ortak davranışlarını sağlamak üzere, ortadaki ekonomik koşullara göre en uygun aracın saptanması için, iki Hükümet arasında, uygun görülecek yakın bir zamanda, görüşmelere başlanacaktır.

Madde 8. Anlaşma hükümlerinin uygulanması konusunda, her iki Hükümetin kendi Anayasası yöntemine uymasının doğal olduğu kabul edilmiştir.

Madde 9. İşbu Anlaşma bugünden başlayarak yürürlüğe girecek ve iki Hükümetçe birlikte saptanacak bir güne dek yürürlükte kalacaktır.

Ankara'da, 23 Şubat 1945 günü, her iki metin de geçerli olmak üzere, İngilizce ve Türkçe, ikişer örnek olarak düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti
adına
Dışişleri Bakanı
HASAN SAKA

Amerika Birleşik Devletleri
adına
Amerika Birleşik Devletleri
LAURENCE A. SEINHARD

* * *

KAYNAKLAR

ACADEMİE DİPLOMATİOUE INTERNATIONALE, "*Dictionnaire Diplomatique*", 6 Cilt, Paris

AÇIKALIN, CEVAT, "Anılar", Türk Tarih Kurumunda henüz basılmamış durumda

AKGÜN, Doç. Dr. SEÇİL, "*Ankara Anlaşması (1921)*", Ankara, S. B. F. yayını No. 468. Ankara

AKİPEK, Dr. ÖMER İLHAN, "Devletler Hukuku kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler", Ankara, 1966

AKŞİN, ABDÜLAHAT, "*Milletlerarası Emniyet Sistemi*", Ankara, 1939

AKŞİN, ABDÜLAHAT, "*Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*" 2 Bölüm, İstanbul, 1964, 1967

ARALOV, "*Bir Sovyet Diplomatının (Türkiye'de) Anıları, 1922-23*" Moskova, 1960 (Türkçeye çevirisi A. Ediz, 1967)

ARAS, TEVFİK RÜŞTÜ, "*Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*", Ankara, 1935

ARAS, TEVFİK RÜŞTÜ, "*Görüşlerim*", İstanbul, 1968

ARMAOĞLU, Prof. FAHİR, "*Siyasî Tarih*", Ankara, 1964

ARMAOĞLU, Prof. FAHİR, "*II. Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları*", Ankara, 1958

ATAÖV, Dr. TÜRKKAYA, "*Turkish Foreign Policy (1939-1945)*", Ankara

ATATÜRK, "*Nutuk*", 3 Cilt, İstanbul, 1934

ATATÜRK, "*Tamim, Telgraf ve Beyannameler*", Ankara, 1964

ATATÜRK, "*Söylev ve Demeçler*", 3 Cilt, Ankara, 1952, 1954, 1961

AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA, "*Tek Adam*" ve "*İkinci Adam*", İstanbul, 1963-67

Ayın Tarihi, Basın - Yayın Gn. Md. Yayını, Ankara, 1923-1957

AYTA, ADNAN, "*Le Conflit d'Alexandrette*", Damas (Şam), 1949

BAŞGİL, Prof. ALİ FUAD, "*La question des Detroits*", Paris, 1928

BAYUR, YUSUF HİKMET, "*Türkiye Devletinin Dış Siyasası*", İstanbul, 1942

BERKOL, Dr. FARUK, "*Le Statut Juridique actuel des Portes Maritimes Orientales de la Mediterrannée*", Paris 1940

BİLSEL, Prof. CEMİL, "*Lozan*", 2 Cilt, İstanbul, 1933

(BRİTİSH) *Documents of Foreign Policy* (Diplomatik yazışma, belgeler 1922-1939), H. M. Stationary Office, London

British and State Papers, (Andlaşma metinleri), 1920-1945, H. M. Stationary Office, London

BUBÇAK, Prof. R. S., "*Türk - Rus - İngiliz Münasebetleri, 1791-1941*", İstanbul, 1946

CEBESOY, General ALİ FUAT, "*Moskova Hatıraları*" (21.XI.1920-2.VI.1922), İstanbul, 1955

CEBESOY, General ALİ FUAT, "*General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasî Hatıraları*", İstanbul, 1957

CHURCHİLL, WİNSTON, "*The Second World War*", 6 Cilt, Boston, 1950-53

COLLİARD, CLAUDE, "*Droit International et Histoire Diplomatique*", Paris, 1950

DAVİSON, RODERİC, "*Middle East Nationalism, Lausanne Treaty, Years After*", Middle East Journal, 1953, USA

DEMİRAL, CAFER, "*Türkiye'nin 42 Hükümeti*", Ankara, 1973

Dışişleri Bakanlığı, "*Yıllık 1967*", Ankara

Dışişleri Bakanlığı, "*Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl*", 5 Cilt, Ankara, 1973

Dışişleri Bakanlığı, Arşiv, Andlaşmalar bölümü, Ankara

Dışişleri Bakanlığı, "*Atatürk'ün Milli Politikası : 1919-23 dönemine ilişkin 100 Belge*", Ankara, 1981-1982

DUROSELLE, Prof. J. - B., "*Histoire Diplomatique de 1919 à nos Jours*" Paris, 1981 (Bu yapıtın sonunda 1919-1978 dönemine ilişkin genel nitelikteki yabancı kaynaklar gösterilmiştir, S. 843-892).

DURU, ORHAN, "*Amerikan Gizli Belgeleriyle, Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*", İstanbul, 1978

Düstur, 3. Tertip Ciltleri, Başbakanlık, Ankara

EDEN, ANTHONY, "*The Eden Memoirs*", 3 cilt, London, 1962

Encyclopedia Britannica, U. S. A., 1974

ERİM, NİHAT, "*Türkiye'nin 20 Yıllık Dış Siyaseti*", Ankara, 1945

ERKİN, FERİDUN CEMAL, "*Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*", Ankara, 1968 (Bu yapıtın Fransızcası : Les Relations Turco - Soviétiques et la Question des Détroits). (Kitabın sonunda Boğazlar sorununa ilişkin geniş bir kaynakça vardır)

ERKİN, F. C., "*Dışişlerinde 34 yıl*", Ankara 1980

ESMER, Prof. ŞÜKRÜ, "*Siyasî Tarih (1919-1939)*", Ankara, 1953

(FRANCE), Ministere des Affaires Etrangéres, "*Documents Diplomatiques Français, 1932-1939*", Paris

FRUNZE (Sovyet Diplomatı) "*Türkiye Anıları*", İstanbul, 1978

German Foreign Policy (Documents of), 1918-1945, U. S. A. Government Printing Office, Washington, 1966

Genel Kurmay Başkanlığı, Savaş Tarihi Dairesi, "*Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*", Ankara, 1962

GOLOĞLU, MAHMUT, "*Cumhuriyete Doğru*", Ankara, 1971

GORDON, L. J., "*American Relations With Turkey, 1830-1930*", Philadelphia, 1932

GÖNLÜBOL, DR. MEHMET - SAR, Dr. CEM, "*Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası* (1919-1938)", İstanbul, 1963.

GÖNLÜBOL, Dr. MEHMET, "*Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma*", Ankara, 1964

Foreign Policy Institute (Ankara), "*Foreign Policy*" Dergisinin çeşitli sayıları, özellikle Türk - Yunan İlişkilerine ilişkin C. 5, No. 1-2, 1977

GREW, JOSEPH, "*Turbulent Era*", Boston 1952 (Türkçe çevirisi, M. Aşkın, Amerika'mn ilk Türkiye Büyükelçisinin Hâtıraları, İstanbul, 1966)

HART, LİDDELL, "*History of the Second World War*", New York, 1970

HARTMAN, H. W., "*Die Auswaertige Politik der Türkei* (1923-1940)", Zürich, 1941

HOWARD, HARRY H., "*Germany, Soviet Union and Turkey during World War II.*", Dpt. of State Bulleten 18, July 1948

HOWARD, Prof. SACHAR, "*The Emergence of the Middle East* (1914-1924)", New York, 1969

HUDSON, MANLEY O. (Ed.), "*International Legistation, 1920-1945*", Washington, 1931-49 (9 Cilt, çok yanlı bağıtlar)

HULL, CORDAL, "*Memoirs*" 2 Cilt, New York, 1948

İslâm Ansiklopedisi, İstanbul

İSMET PAŞA, "*İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları* (1920-1933)", Ankara, 1933

JİVKOVA, LUDMİLA, "*Türk - İngiliz İlişkileri, 1933-1939*", Türkçe çevirisi, İstanbul, 1978

KARAL, Prof. ENVER ZİYA, "*Yeni Türkiye : Türkiye'nin Siyasi Olayları*", Ankara, 1959

KARAL, İBRAHİM, "*Turkish Relations With Soviet Russia during Liberation War of Turkey* (1918-22)", Univ. of California, 1967

KERNERAND - HOWARD, "*The Balkan Conferences and the Balkan Entent*, 1930-35", Berkeley, California 1936

KITSIKIS, DIMITRI, "*Les Projects d'Entente Balkanique :* 1930-1934", Revue Historique, C. CCXLI, S. 115-140, Paris, 1969

KINROSS, "*Atatürk*", London, 1964 (Türkçe çevirisi, İstanbul, 1966)

KNATCHBULL - HUGESSEN, SİR HUGHE, "*Diplomat in Peace and War*", London, 1949

KOÇAŞ, SADİ, "*Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan beri Türk - Ermeni İlişkileri*", Ankara, 1970

KURAT A. N., "*Türk - Amerikan münasebetlerine kısa bir bakış* (1800-1959)," Ankara, 1952

League of Nations, "*Treaty Series*", Cenevre, 1920-1946 döneminde Milletler Cemiyetine sunulan Andlaşmaların orijinal dilleri ile Fransızca ve İngilizce çevirileri

LLOYD GEORGE, DAVİD, "*The Truth about the Peace Traites*" 2 Cilt, London, 1938

Martens, de "*Nouveau Recueil des Traites et Autres Actes Relatifs aux Rapports de Droit International*", 3e Serie, Leipzig

MASSIGLI, RENÉ, "*La Turquie devant la Guerre*", Paris, 1964

MELEK, Dr. ABDURRAHMAN, "*Hatay nasıl kurtuldu*", Ankara, 1966

MERAY, Prof. SEHA, "*Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*", 4 Kitap, Ankara, 1967-1972

MERAY, Prof. SEHA, "*Devletler Umumi Hukukuna Giriş*", 2 Cilt, Ankara, 1969

MERAY, Prof. SEHA - OLCAY, "*Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*", Ankara, 1977

MERAY, Prof. SEHA - OLCAY, OSMAN, "*Montrö Boğazlar Konferansı* (Tutanaklar, Belgeler)", Ankara, 1976

Meydan Larus, İstanbul, 1970'ler

Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü (Ankara), "*Türk Yıllığı*" dizisi

Oppenheim - Lauterpacht, *International Law*, 2 Cilt, London, 1955

ÖKÇÜN, GÜNDÜZ, "*A Guide to Turkish Treaties* (1920-1964), Ankara, 1964

ÖKÇÜN, GÜNDÜZ ve AHMET, "*Türk Antlaşmaları Rehberi* (1920-1973)", Ankara, 1974

PAPEN, FRANZ VON, "*Memoirs*", London, 1952

Resmi Gazete, Başbakanlık, Ankara

ROHN, PETER, "*Turkish Treaties in Global Perspective*", Milletlerarası Münasebetler Yıllığı, C. VI, Ankara, 1965

ROUTH, D. A., "*The Montreux Convention*" Survey of International Affairs, London 1937, S. 584

ROYAL ACADEMY, "Survey of International Affairs", Tarihçi Toynbee yönetiminde İki Dünya Savaşı arası döneminde yıllıklar, Londra

SHAW, Prof. STANFORD J. "*History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*", 2. cilt, Cambridge Univ. Press, USA, 1977.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyeleri : "*Olaylarla Türk Dış Politikası* (1919–1965)", Ankara, 1969.

SONYEL, S. R., "*Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*", Ankara, 1973.

SOYSAL, İSMAİL, "*Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* (1920–1980)" Prof. Esmer'e Armağan, S. B. F. Yayınında çıkan makale, Ankara 1981.

SOYSAL, İSMAİL, "*Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi* (1934–1937)", Türk Tarih Kurumu, Belleten, Atatürk Özel Sayısı, Ankara, 1981.

SOYSAL, İSMAİL, "*Balkan Paktı* (1934–1941)", T. T. K. Belleten, Hikmet Bayur Özel Sayısı, Ankara, 1985.

SOYSAL, İSMAİL, "*Hatay Sorunu ve Türk - Fransız İlişkileri* (1936–1939)", T. T. K., Belleten, C. XLIX, Ankara, 1985.

SOYSAL, İSMAİL, "1939 *Türk - İngiliz - Fransız İttifakı*", T. T. K., Belleten, Prof. Karal için özel sayı No. 182, Ankara 1982.

SOYSAL, İSMAİL, "1937 *Sadabat Paktı*", X. Türk Tarih Kongresi bildirilerinden, Ankara, 1986; İngilizcesi için bkz. Studies on Turkish-Arab Relations, Annual, İstanbul, 1988.

SOYSAL, İSMAİL, "*Türk - Fransız Siyasal İlişkileri* (1921–1984)", T. T. K. Belleten, sayı 188, s. 959–1044, Ankara, 1984; Fransızcası için bkz. "L'Enıpire Ottoman, la République de Turquie et la France", Ed. ISIS, İstanbul - Paris, 1986.

SÖKMENSÜER, TAYFUR, "*Hatay'ın Kurtuluşu için harcanan çabalar*", Ankara, 1978.

SSCB Dışişleri Bakanlığı, "*İkinci Dünya Savaşı öncesi Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye (1938–1939)*", İstanbul, 1981.

SSCB Dışişleri Bakanlığı, "*Stalin - Roosevelt ve Churchill'in gizli yazışmalarında Türkiye (1941–44)*", İstanbul, 1981.

ŞİMŞİR, BİLAL, "*İngiliz Belgelerinde Atatürk*", Ankara, 1973.

TAHSİN, HASAN, "*Le Pacte Tripartie Anglo - Franco - Turc*", Paris, 1940.

THOBIE, JAQUES, "*Le Nouveau Cours des Relations franco - turques et l'affaire du Sandjak d'Alexandrette*, 1921–1939", Revue. Relations Internationales, no. 19, Automne 1979, Paris.

TOMKOÇ, METİN, "*A bibliography on the Foreign Policy of the Republic of Turkey, 1919-1967*", Ankara, 1968.

TÜRK TARİH KURUMU, IX. ve X. Tarih Kongreleri, Atatürk döneminde Türkiye'nin Dış İlişkileri üzerindeki Bildiriler, Ankara, 1981.

TÜRKGELDİ, ALİ, "*Mondros ve Mudanya Mütarakelerinin Tarihi*", Ankara, 1948.

VERE-HODGE, E. R., "*Turkish Foreign Policy (1918–1948)*", Genève, 1950.

WAINHOUSE, DAVID W., "*International Peace Observation* (1920–65)", Washington, 1966.

WALTERS, F. D., "*A History of the League of Nations*", London 1967.

WEISBANG, EDWARD, "*Turkish Foreign Policy (1943–45)*", Princeton, 1973.

WOODWARD, SIR LLEWELLYN, "*British Foreign Policy in the Second War*", 2 Cilt London, 1970–71.

YERASİMOS, STEFANOS, "*Ekim Devriminden Milli Mücadeleye Türk - Sovyet İlişkileri (1917–1923)*", İstanbul 1979.

OLAYLAR KRONOLOJİSİ
(1918 - 1945)

1918 YILI

8 Ocak	:	Amerika B.D. Başkanı Wilson'un, dünya barışına temel olmak üzere, 14 İlkesini açıklaması
3 Mart	:	Brest - Litovsk'da, Rusya'nın Merkez Devletleri (ve Osmanlı D.) ile Barış Andlaşmaları yapması
13 Nisan	:	Komünist Devrimi üzerine, Rusya'dan ayrılan "Maverâ-i Kafkas Devleti"nin (Gürcistan - Ermenistan - Azerbaycan) kuruluşu (Mayıs sonunda bu Federasyon bozulacaktır)
11 Mayıs	:	"Mavera-i Kafkas Devletleri" ile Osmanlı Devleti Temsilcileri arasında Batum toplantısı (bir sonuç vermiyor; Kafkas Temsilcileri de aralarında anlaşamıyor)
26 Mayıs	:	Gürcistan'ın bağımsızlığım açıklaması
28 Mayıs	:	Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını açıklaması
3 Haziran	:	Osmanlı Devletinin Ermenistan Cumhuriyeti ile Batum Andlaşması ve başkent Erivan olarak Küçük Ermenistan ile sınırın saptanması (Gümrü Türkiye'de kalıyor)
Haziran	:	İngilizlerin, Kafkasya'yı Bolşeviklerden korumak amacıyle, bu bölgeye asker çıkarması; Gürci ve Ermenilerle işbirliği
Haziran–Eylül	:	Rus kuvvetlerinin çekilmesi sonucu Türk Ordusunun Kafkasya'da ilerlemesi (12 Haziran Hoy, 31 Temmuz Rumiye, 18 Ağustos Tebriz ve 15 Eylül'de Bakü alınır)
Temmuz	:	Kars, Ardıhan ve Batum Sancaklarında yapılan plebisitte 300 bin Türk - Müslüman'a karşılık 28 bin Hıristiyan saptanması (Bu, Brest - Litovsk'u doğrulayarak, Türkiye'nin 1977 sınırına dönmesi gereğini gösterir).
29 Eylül	:	Bulgaristan'ın Müttefiklerle Silâh Bırakışımı
Eylül–Ekim	:	Beyrut, Şam ve Halep'in İngiliz İşgaline girişi
28 Ekim	:	Çekoslovakya ve Sırp - Hırvat - Sloven Devletlerinin kuruluşu
30 Ekim	:	Osmanlı Devletinin Müttefiklerle Mondros'ta Silâh Bırakışımı Sözleşmesini yapması
3 Kasım	:	İngilizlerin Musul'u işgali
11 Kasım	:	Almanya'nın Müttefiklerle Silâh Bırakışımı
13 Kasım	:	Avusturya'nın Müttefiklerle Silâh Bırakışımı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun dağılması
21 Aralık	:	İstanbul'da Meclisi Mebusan'ın dağıtılması

1919 YILI

18 Ocak	:	Paris'te, Versailles'da Müttefiklerle Almanya arasında Barış görüşmelerinin başlaması
Ocak–Mart	:	Antep, Maraş ve Urfa'nın İngilizlerce işgali
25 Ocak	:	Versailles Barış Konferansında Milletler Cemiyeti ilkelerinin kabulü
7 Mart	:	Damat Ferit Paşa'nın İstanbul'da Hükümetin başına getirilmesi
Mart	:	Moskova'da III. Komünist Enternasyonal'in (Komintern) kurulması
29 Nisan	:	İtalyanların – Konya'daki bir tabur dışında – Antalya ve Marmaris'e de asker çıkarması
30 Nisan	:	Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine atanması
15 Mayıs	:	Yunanlıların İzmir'e çıkışı
16 Mayıs	:	Mustafa Kemal'in Anadoluya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı
19 Mayıs	:	Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı
18 Haziran	:	Mustafa Kemal'in Havza'da Sovyet Albayı Budenny ile Ermeni sorununu ve Türk - Sovyet işbirliğini konuşması
19-21 Haziran	:	Mustafa Kemal'in Amasya'da yaptığı toplantı ve Millî Savaşım kararını açıklaması
28 Haziran	:	Almanya'nın Müttefiklerle Versailles Andlaşmasını imzalaması
8 Temmuz	:	Mustafa Kemal'in Ordu Müfettişliğinden çekilişi
23 Temmuz–7 Ağust.	:	Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Başkanlığında bir "Heyet-i Temsiliye" kurulması
19 Ağustos	:	İngiliz - İran işbirliği (koruma) Paktı (İran Meclisi onaylamayacak, İngiliz kuvvetleri 1921 Mayısında çekilecektir)
28 Ağustos	:	İngilizlerin – Batum dışında – Kafkasya'daki askerlerini çekmesi
4-11 Eylül	:	Sivas Kongresi ve savaşım örgütünün genişletilmesi
10 Eylül	:	Avusturya'nın Müttefiklerle Saint - Germain Barış Andlaşmasını imzalaması
5 Ekim	:	İstanbul'da Damat Ferit Paşa'nın çekilmesi; Ali Riza Paşa'nın Hükümetin başına gatirilmesi
14 Ekim	:	1917'de bağımsızlığına kavuşan Finlandiya'nın Sovyet Rusya ile Barış Andlaşması
20 Ekim	:	Güney Cephesinde Fransızların, bir Ermeni Taburu ile birlikte, Kilis'i işgali
1 Kasım	:	İngiliz Kuvvetlerinin Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransızlara bırakması
27 Kasım	:	Bulgaristan'ın Müttefiklerle Neuilly Barış Andlaşmasını imzalaması
29 Kasım	:	Maraş'ta Fransızlarla çarpışmaların başlaması
27 Aralık	:	Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya gelişi

1920 YILI

10 Ocak : Milletler Cemiyeti Yasasının yürürlüğe girişi (Konsey ilk toplantısını 16 Ocakta Paris'te yapacaktır)

12 Ocak : İstanbul'da yeni Meclis-i Mebusan'ın toplanması

21 Ocak : Urfa'da ulusal kuvvetlerin Fransızlara karşı saldırıya geçmesi (11 Nisanda Fransızlar Urfa'yı boşaltacaktır)

28 Ocak : İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın Ulusal Andı (Misak-ı Milli) kabulü

11 Şubat : Fransızların Maraş'ı boşaltması

27 Şubat : Müttefiklerce, İstanbul'un Türklerde kalacağının, Boğazların ise uluslararası bir rejime bağlanacağının açıklanması

3 Mart : İstanbul'da Müttefiklerin baskısıyla Ali Rıza Paşa'nın yerine Salih Paşa'nın Hükümetin başına getirilmesi

11 Mart : Suriye'de İngilizlerin Emir Faysal'ı Kral yapması (Fransızların devireceği Faysal 1921'de Irak Kralı olacaktır)

15 Mart : İngilizlerin bir çok tanınmış Türkü Malta'ya sürmesi

16 Mart : İstanbul'un Müttefiklerce işgali; Mustafa Kemal'in bunu protesto etmesi

18 Mart : Meclis-i Mebusan'ın, işgal altında çalışamayacağını açıklayıp dağılma kararı alması

19 Mart : Amerikan Senatosunun Versailles Barış Andlaşmasını ve MC Yasasını reddetmesi

1 Nisan : Müttefikler Yüksek Konseyinin bağımsız Ermenistan için Manda yönetimi kurulmasını Milletler Cemiyetine önermesi

2–5 Nisan : İstanbul'da Salih Paşa'nın Müttefiklerin baskısı karşısında çekilmesi ve yeniden Damat Ferit'in Hükümeti kurması

10 Nisan : Fransızların Urfa'yı boşaltması

11 Nisan : Sultan Vahdettin'in Meclis-i Mebusan'ı kapatması (Son toplantısı 18 Martta olmuştu)

20 Nisan : Amerika B.D.'nin Ermenistan Cumhuriyetini tanıması

23 Nisan : Ankara'da T.B.M.M.'in açılışı

24 Nisan : Mustafa Kemal'in T.B.M.M. Başkanı seçilmesi

25 Nisan : Osmanlı İmparatorluğunun Arabistan'a uzanan topraklarının paylaşılmasına ilişkin 16 Mart 1916 Sykes - Picot (İng.-Fr.) gizli anlaşmasını uygulanmağa koymak üzere Müttefiklerin San Remo'da aldıkları karar (Suriye - Lübnan Fransız; Irak ve Filistin İngiliz Mandası olacaktır)

25 Nisan : T.B.M.M.'nce "Muvakkat İcra Encümeni'nin (İlk Bakanlar Kurulu sayılır) kurulması (Başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı bu Kurulda Bekir Sami Bey Dışişleriyle görevlendirilmiştir)

26 Nisan : Mustafa Kemal'in, Sovyetler Birliğinin kurucu lideri Lenin'e yazdığı mektupta siyasal ve askersel işbirliği önermesi

28–30 Nisan : Azerbaycan'da Komünist darbesi ve Sovyet Cumhuriyetinin kurulması

3 Mayıs	: T.B.M.M.'ince ilk "İcra Vekilleri Heyeti"nin seçilmesi (Başkanı Mustafa Kemal)
11 Mayıs	: Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümetince idama mahkûm edilmesi
30 Mayıs	: Fransızların Bozanti'de yenilmesi üzerine Ankara'da 20 gün için Türk - Fransız Silâh Bırakışımı yapılması
2 Haziran	: Çiçerin'in Mustafa Kemal'e yolladığı yanıtta işbirliğinden sözetmemekle birlikte, Sovyet Rusya'nın Misak-ı Milli ilkelerini iyi karşıladığını ve Ankara Hükümetiyle hemen siyasal ilişkiler kurmak istediğini bildirmesi (Bu mektup siyasal ilişkilerin başlangıcı sayılır)
4 Haziran	: Macaristan'ın Müttefiklerle Trianon Barış Andlaşmasını imzalaması
7 Haziran	: T.B.M.M.'nin 16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükümetince yapılan ve yapılacak tüm Andlaşmaları geçersiz sayan kararı
18 Haziran	: Fransızların Zonguldak'ı işgal etmesiyle Silâh Bırakışımının sonu
Haziran	: Ermelilerin Oltu'da yerel Türk yönetimine karşı saldırıya geçişi
20 Haziran	: Müttefiklerin Türkiye'ye Barış koşullarını zorla kabul ettirmek üzere Yunanistan'a askersel harekât görevi vermesi
22 Haziran	: Yunan Ordusunun Milne işgal çizgisini geçip Anadolu'da ilerlemesi (30 Haziranda Balıkesir'in, 8 Temmuzda Bursa'nın işgali)
6 Temmuz	: İngilizlerin Batum'dan çekilmesi
10 Temmuz	: Ermeni Kuvvetlerinin Adana'ya girmesi
19 Temmuz	: Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Sovyet Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Moskova'ya gelmesi
20–25 Temmuz	: Yunanlıların önce Tekirdağ'ı, sonra Edirne'yi işgali
10 Ağustos	: Osmanlı Hükümetinin Müttefiklerle Sèvres Barış Andlaşmasını imzalaması
24 Ağustos	: Moskova'da Türk - Sovyet Andlaşmasının parafe edilmesi (Bu Andlaşma Kafkasya olayları nedeniyle ancak 16 Mart 1921'de imzalanabilecektir)
29 Ağustos	: Yunan Ordusunun Uşak'ı işgali
1–8 Eylül	: Komintern'in girişimi ile, Komünizmin yayılmasını sağlamak üzere, Bakû'da Doğu Ulusları Kongresinin toplanması
20 Eylül	: T.B.M.M. Hükümetince Ermeni Devletine karşı askersel harekâta girişme kararı alınması
28 Eylül	: Kâzim Karabekir Komutasındaki Doğu Cephesi kuvvetlerinin Ermenistan'a doğru ilerlemesi (7 Kasımda Gümrü düşecekti)
12 Ekim	: 1918'de bağımsızlığına kavuşan Polonya'nın 1919'dan beri Sovyet Rusya ile sürdürdüğü savaşın sonu

20 Ekim : İstanbul'da Damat Ferit Paşa'nın çekilmesi ve Tevfik Paşa'nın (son) Sadrazam olması
25 Ekim : Yunan Kralı Aleksandr'm ölümü
28 Ekim : Besarabya'nın Paris Andlaşması ile Romanya'ya verilmesi (SSCB bunu tanımayacaktır)
2 Aralık : Ermeni Devleti ile Gümrü Barış Andlaşmasmın yapılması ve bugünkü sınırın kabulü
25 Aralık : Yunanistan'da Konstantin'in yeniden Kral olması

1921 YILI

9–10 Ocak : Birinci İnönü Savaşı
26 Ocak : Fevzi Paşa'nın "İcra Vekilleri Heyeti" Başkanı olması
8 Şubat : Antep'm Fransızların eline geçmesi
21 Şubat–12 Mart : Türk - Yunan savaşma son verecek barış koşuları konusunda Londra'da, Müttefiklerle Yunanistan ve Türkiye (İstanbul Hükümetini Tevfik Paşa, Ankara Hükümetini Bekir Sami temsil ediyordu) arasındaki görüşmelerin bir sonuç vermemesi
26 Şubat : Sovyet - İran Dostluk Andlaşması ile 1818 sınırının temel sayılması, ancak İran'a yabancı Kuvvetler girerse, Sovyetlerin de kuvvet gönderme hakkı olması (Sovyet Kuvvetleri Kuzey İran'ı Eylülde boşaltacaktır)
1 Mart : Türkiye ile Afganistan arasında Moskova'da bir Dostluk ve Dayanışma Andlaşması imzalanması
11–12 Mart : Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduh)'nin Londra'da Müttefiklerle kimi Andlaşmalar yapması (Bunlar B.M.M. Hükümetince onaylanmayacak ve Bekir Sami 8 Mayısta Bakanlıktan alınacaktır)
11 Mart : Türk Kuvvetlerinin Batum'u işgali
16 Mart : Türkiye ile Sovyet Rusya arasında parafe edilmiş olan Moskova Andlaşmasının imzalanması
21 Mart : Gürcistan'da Sovyet Cumhuriyetinin kurulması
30 Mart : İkinci İnönü Savaşı
21 Nisan : Ermenistan Sovyet Cumhuriyetinin kurulması
15 Mayıs : Yusuf Kemal (Tengirşek)'in Dışişleri Bakanı olması
9 Haziran : Fransa Temsilcisi Franklin - Bouillon'un Ankara'ya gelişi
13 Haziran : İstanbul'daki Müttefik Kuvvetleri Başkomutanının Mustafa Kemal ile temas etme girişimi (sonuç vermiyor)
21 Haziran : Fransızların Zonguldak'ı bırakması
10 Temmuz : Hindistan Müslümanlarının İngiltere'ye karşı Türkleri destekleme kararı
10–19 Temmuz : Yunanlıların yeniden saldırıya geçerek Kütahya, Afyon ve Eskişehir'i alması
15 Temmuz : İtalyan Kuvvetlerinin, 1 Haziranda başlayarak, Güney Anadolu'dan çekilmesi
5 Ağustos : Mustafa Kemal'in Başkomutan atanması

23 Ağust.–13 Eylül : Sakarya Savaşı

13 Ekim : Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetleri ile, Moskova Andlaşmasına uygun biçimde, Kars Andlaşması yapılması

20 Ekim : Ankara'da Franklin - Bouillon ile Türk - Fransız Ön Barış Andlaşmasının imzalanması

1922 YILI

2 Ocak : Türkiye ile Ukranya Sovyet Cumhuriyeti arasında, Moskova Andlaşmasına benzer, bir Dostluk Andlaşması yapılması

28 Şubat : İngiltere'nin Mısır'da, işgal Kuvvetlerini tutmak koşulu ile, Koruma yönetimine son vermesi ve bağımsızlık tanıması

Mart : Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek)'in Londra ve Paris'te silâh bırakışımı ve barış koşulları üzerindeki görüşmeleri

22–26 Mart : Müttefiklerin Türk - Yunan silâh bırakışımı için iki Tarafa önerileri

5,10,22 Nisan : Ankara Hükümetinin Müttefiklerin silâh bırakışımı ve barış önerilerine yanıtı ve koyduğu koşullar; bu koşullara Müttefiklerin yanaşmaması; Türkiye'nin İzmit'te bir Konferans önerisinin de sonuç vermemesi

16 Nisan : Almanya ile Sovyet Rusya arasındaki siyasal ilişkileri kuran Rapallo Andlaşması

28 Nisan : İngilizlerin Malta'daki Türk tutuklularından – Rauf ve Fethi Beylerle birlikte – 40 kişiyi serbest bırakması

26 Haziran : Rauf (Orbay) Beyin Başbakan seçilmesi

26 Ağustos : Afyon Cephesinde Yunanlılara karşı genel saldırının başlatılması ve 27 Ağustosta Afyon'un alınması

30 Ağustos : Dumlupınar'da Başkomutanlık Savaşı (2 Eylülde Yunan Başkomutanı Trikopis savaş tutuklusu olmuştur)

5–9 Eylül : Türk Ordusunun Bursa ve İzmir'e girişi (18 Eylülde Batı Anadolu Yunanlılardan temizlenmiş olacaktır)

15 Eylül : İngiltere Başkanı Loyd George'un Boğazları Türk Ordusunun olası bir saldırısına karşı tutmak için Müttefiklerden ve Dominyonlardan yardım istemesi; Fransa ile İtalya'nın bunu kabul etmeyişi; Dominyonlardan yalnız Avusturalya ve Yeni Zelanda'nın ilgi göstermesi

27 Eylül : Yunan Kralı Konstantin'in tahtını bırakması

11 Ekim : Mudanya Silâh Bırakışımı

26 Ekim : İsmet (İnönü) Paşa'nın Lozan Konferansından önce, Dışişleri Bakanı atanması

Ekim : İngiltere Başbakanı Lloyd George'un (liberal), Türkiye politikasının iflası ile sarsılmasından sonra, partilerle anlaşmazlığı sonucu çekilmesi, yerine Baldwin'in (tutucu) geçişi

Ekim sonu : Mussolini'nin, İtalya'nın lideri (Duce) olmak üzere, Başbakan (ve Dışişleri Bakanı) atanması
1 Kasım : Saltanatın (Osmanlı Devletinin) kaldırılması
18 Kasım : 17 Kasımda İstanbul'dan ayrılan Vahdettin'in yerine Abdülmecid Efendinin Halife atanması
20 Kasım : Lozan Barış Konferansının açılması
25 Kasım : Trakya'yı Yunanlıların boşaltması üzerine Edirne'de Türk yönetiminin kurulması
6 Aralık : Özgür İrlanda Devletinin ilânı

1923 YILI

4 Şubat : Lozan Konferansının kesilmesi ve İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönüşü
23 Nisan : Lozan Konferansının yeniden başlaması
25 Mayıs : Doğu Ürdün'ün Filistin'den ayrılıp İngiltere etkisi altında, Emir Abdullah yönetiminde bağımsızlığının açıklanması
23 Temmuz : Türkiye - Polonya Dostluk Andlaşmasının Lozan'da imzalanması
24 Temmuz : Lozan Barış Andlaşmasının imzalanması
6 Ağustos : Lozan'da, Türkiye ile Amerika B.D. arasında bir Genel Andlaşma imzalanması (Amerika Kongresince onaylanmayınca yürürlüğe girmemiştir)
9 Ağustos : Halk Partisinin kurulması
14 Ağustos : Fethi (Okyar) Beyin "İcra Vekilleri" Başkanı seçilmesi
23 Eylül : Milletler Cemiyetince Fransa'nın Suriye üzerindeki Mandasının onaylanması (Fransa 1921 Türk - Fransız Andlaşması uyarınca Sancak bölgesinde özerk bir yönetim kurulacaktır)
29 Eylül : Filistin'de İngiliz Mandasının başlaması
2 Ekim : İstanbul'un Müttefik Kuvvetlerince boşaltılması
6 Ekim : Türk Ordusunun İstanbul'a girişi
13 Ekim : Ankara'nın Başkent yapılması
29 Ekim : Türkiye Cumhuriyetinin açıklanması ve Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi
30 Ekim : İsmet Paşa'nın Cumhuriyetin ilk Başbakanı oluşu (Dışişleri Bakanlığını da kendisi üstlenmiştir)
15 Aralık : Türkiye - Arnavutluk Dostluk Andlaşmasının, Ankara'da imzalanması
18 Aralık : Türkiye - Macaristan Dostluk Andlaşmasının İstanbul'da imzalanması

1924 YILI

11 Ocak : Yunanistan'da E. Venizelos'un Başbakan oluşu
21 Ocak : Lenin'in ölümü (1924-29 iktidar savaşımı Stalin yararına gelişecektir)

28 Ocak : Türkiye - Avusturya Dostluk Andlaşmasının İstanbul'da imzalanması

1 Şubat : İngiltere'nin Sovyet Rusya'yı tanıması (öbür Batılılar onu izleyecektir)

3 Mart : Türkiye - Almanya Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

3 Mart : T.B.M.M.'nce Halifeliğin kaldırılması

24 Mart : Yunanistan'da 1923 sonunda kaldırılan krallık yerine Cumhuriyetin açıklanması

19 Mayıs–5 Haz. : Musul sorunu konusunda İstanbul'da yapılan Türk - İngiliz görüşmelerinin bir sonuç vermemesi

31 Mayıs : Türkiye - İsveç Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

6 Haziran : Lozan Barış Andlaşmasının yürürlüğe girmesi

16 Ağustos : Türkiye - Hollanda Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

27 Eylül : Türkiye - İspanya Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

11 Ekim : Türkiye - Çekoslovakya Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

29 Ekim : Milletler Cemiyeti Konseyinin Türk - Irak sınırını – Musul'u Irak'a bırakacak biçimde – saptaması

22 Kasım : Çekilen İsmet Paşa yerine, Fethi (Okyar) Beyin Başbakan olması (Dışişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey olmuştur)

1 Aralık : Türkiye - Estonya Dostluk Andlaşmasının Varşova'da imzalanması

9 Aralık : Türkiye - Finlandiya Dostluk Andlaşmasının Varşova'da imzalanması

24 Aralık : Arnavutluk'ta Cumhuriyetin açıklanması ve Zogu'nun Başkan olması

1925 YILI

3 Ocak : Türkiye - Letonya Dostluk Andlaşmasının Varşava'da imzalanması

26 Ocak : Türkiye - Danimarka Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

11 Şubat : Şeyh Said isyanının başlangıcı (Haziran sonunda bastırılacaktır)

3 Mart : İsmet Paşa'nın yeniden Başbakan olması (Dışişleri Bakanlığına Tevfik Rüştü (Aras getirilmiştir.)

19 Nisan : Türkiye'de yabancıların kabotaj hakkının sona ermesi

1 Mayıs : Kıbrıs'ın İngiltere Krallığının bir "Colony"si olduğunun açıklanması

2 Mayıs : Türkiye - Norveç Dostluk Andlaşmasının Moskova'da imza edilmesi

25 Haziran : Yunanistan'da T. Pangalos'un, bir Hükümet darbesi üzerine, Başbakan olması

19 Eylül : Türkiye - İsviçre Dostluk Andlaşmasının Cenevre'de imzalanması

8 ve 29 Ekim : İstanbul'da Yahudi ve Ermeni Ruhani Başkanlarının Lozan Andlaşmasının Azınlıkların korunmasiyle ilgili hükümlerinin tanıdığı haklardan vazgeçerek, Türk toplumu içinde Türk yasalarıyle yaşamak istediklerini açıklamaları (7 Ocak 1926 da da Rum topluluğu bunu açıklamıştır)

18 Ekim : Türkiye - Bulgaristan Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

22 Ekim : Yunan - Bulgar sınırında olaylar (konu MC Konseyince ele alınacaktır)

28 Ekim : Türkiye ile Sırp - Hırvat ve Sloven Devleti arasında Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

1 Aralık : 5-16 Ekim'de Locarno Konferansında, Almanya ile komşuları arasındaki güvenliği sürdürmek üzere hazırlanan Andlaşmaların Londra'da imzalanması

16 Aralık : Milletler Cemiyetinin Musul sorunu üzerindeki kararı (Musul bölgesi Irak'ta kalıyor)

17 Aralık : Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktının Paris'te imzalanması

1926 YILI

8 Ocak : Hicaz Kralı Hüseyin'in asılması ve İbn Suud'un Suudi Arabistan Kralı olarak tahta çıkışı

30 Ocak : Türkiye ile Şili arasında Dostluk Andlaşmasının Roma'da imzalanması

22 Nisan : Türk - İran Dostluk ve Güvenlik Andlaşmasının Tahran'da imzalanması

24 Nisan : Alman - Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşması

30 Mayıs : Türk - Suriye (Fransa) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesinin Ankara'da imzalanması

5 Haziran : Türkiye ile İngiltere ve Irak arasında sınır Andlaşmasının (Musul Andlaşmasının) Ankara'da imzalanması

10 Haziran : Fransa - Romanya İttifak Andlaşması (SSCB, Besarabya nedeniyle protesto eder)

29 Haziran : Türkiye ile Arjantin arasında Dostluk Andlaşmasının Roma'da imzalanması

17 Ağustos : Yunanistan - Yugoslavya Dostluk Andlaşmasının imzalanması

22 Ağustos : Yunanistan'da diktatör durumundaki Pangalos'un devrilmesi ve eski Bakan Kondikis'in Başkanlığa getirilmesi

4 Eylül : Almanya'nın Milletler Cemiyetine (Konseyde sürekli üye olarak) kabulü

16 Eylül : İtalya - Romanya Dostluk Andlaşması ve İtalya'nın Besarabya'nın Romanya'ya geçişini tanıması

15 Ekim : Sovyet Rusya'da Troçki ve Zinoviev'in Siyasal Bürodan çıkarılması ve Stalin'in üstünlüğünün ortaya çıkışı

27 Kasım : İtalya - Arnavutluk Dostluk ve Güvenlik Andlaşması (Arnavutluk'un İtalyan denetimi altına girmesi)

1 Aralık Türk - Yunan "etabli" Andlaşması

1927 YILI

17 Şubat : Türkiye ile Amerika B.D. arasındaki ilişkileri düzenleyen Nota verişiminin Ankara'da yapılması

11 Mart : Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Ankara'da önemli bir Ticaret ve Denizcilik Andlaşmasının imzalanması

25 Mayıs : Türkiye ile Meksika arasında Dostluk Andlaşmasının Roma'da imzalanması

1 Ekim : Sovyetler Birliği ile İran arasında Saldırmazlık Paktının imzalanması

8 Eylül : Türkiye ile Brezilya arasında Dostluk Andlaşmasının Roma'da imzalanması

11 Kasım : Fransa - Yugoslavya Dostluk ve İttifak Andlaşması (İtalya bunu hoş görmeyecektir)

22 Kasım : İtalya - Arnavutluk İttifak Andlaşması (2. bağıt), (İtalya'nın Balkanlarda siyasal anlamda bir köprü başı tutmuş olması)

1928 YILI

9 Ocak : Türkiye - İsviçre Uzlaştırma, Yargısal çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

20 Şubat : İngiltere'nin, kimi kısıtlamalarla, Ürdün'ün bağımsızlığını tanıması

16 Mart : Mısır'da Nahas Paşa'nın Başbakan olması

Mart : Türkiye'nin Sovyetler Birliğinin desteği ile, Cenevre'deki Silâhsızlanma Konferansına katılması

Mayıs : Çin'de Mao Tse-Tung Liderliğindeki Komünist devrimcilerin Hu-Man'da bir Kızılordu kurması (1934-35 döneminde Komünistlerin eğemenliği "Büyük Yürüyüş" ile genişleyecek ve 1949 Eylülünde Çin Halk Cumhuriyeti kurulacak, Çan-Kay-Şek liderliğindeki Milliyetçi Hükümet Formoza'ya geçecektir)

20–26 Mayıs : Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyareti ve Türkiye ile Afganistan arasında Dostluk ve İşbirliği Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

30 Mayıs : Türkiye - İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşmasını Mussolini ile Tevfik Rüştü'nün Roma'da imzalanması

19 Ağustos : Yunanistan'da seçimleri Venizelos'un Liberal Partisinin kazanması, Venizelos'un Başbakanlığı

27 Ağustos : Savaştan Vazgeçilmesine ilişkin Briand - Kellogg Andlaşmasının Paris'te imzalanması

28–30 Ağustos : Venizelos'un Türkiye ile Dostluk kurmak üzere İsmet Paşa'ya mektubu, İsmet Paşa'nın buna olumlu yanıtı

21 Eylül : Arnavutluk'da Zogu'nun Kralhğını açıklaması

23 Eylül : İtalya'nın Türk - İtalyan Andlaşmasına benzer bir Andlaşmayı Yunanistan ile imzalaması

1 Ekim : SSCB'de ilk beş yıllık kalkınma planının başlatılması

1929 YILI

4 Ocak : Türkiye - Uruguay Dostluk Andlaşmasının Roma'da imzalanması

5 Ocak : Türkiye - Macaristan Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm Andlaşmasının Budapeşte'de imzalanması

9 Şubat : Savaştan Vazgeçilmesine ilişkin Paris Andlaşmasının yürürlüğe konulması için Moskova Protokolü (Litvinof Andlaşması)

6 Mart : Türkiye - Bulgaristan Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının imzalanması

27 Mart : Yunanistan - Yugoslavya Dostluk Andlaşmasının imzalanması

16 Mart : Türkiye - Almanya Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının imzalanması

3 Ağustos : Türkiye - Suudi Arabistan Dostluk Andlaşmasının Mekke'de imzalanması

11 Ağustos : İran ile Irak arasında Dostluk Andlaşmasının imzalanması

6–10 Ekim : Atina'da Evrensel Barış Kongresinde Yunanistan eski Başbakanı Papanasta'nın bir Balkan Birliği kurulmasını önermesi

15 Ekim : Afganistan'da, 22 Mayısta ayrılan Emir Emanullah yerine Nadir Han'ın Kral olması

28 Ekim : Dünya ekonomik bunalımının (1929-34) başlangıcı sayılan New York Borsasında değerlerin düşmesi

17 Aralık : Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 1925 Saldırmazlık Paktı'nı uzatan ve ona yeni hükümler ekleyen Protokol'ün Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Karahan'ın ziyareti sırasında Ankara'da imzalanması

Aralık : SSCB'de Stalin diktatörlüğünün kesinleşmesi

1930 YILI

3 Şubat : Türkiye - Fransa Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşmasının Paris'te imzalanması

Mart : Ağrı'da Kürt isyanı ve bastırılması

4 Nisan : Türkiye - İspanya Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

22 Nisan : Londra'da 21 Ocak'ta başlayan Deniz Silâhlarının sınırlandırılması Kongresi sonunda, İngiltere, Amerika B.D., Fransa, İtalya ve Japonya'nın bir Andlaşma imzalamaları

10 Haziran : Türk - Yunan nüfus mübadelesinden doğan tüm sorunların çözümüne ilişkin Sözleşme

30 Haziran : İngiltere'nin, Irak'ta iki üs bulundurmak koşulu ile, onun bağımsızlığını tanıyan bir Andlaşma yapması (Irak 1932'de MC'ne girince Manda yönetimi de son bulacaktır)

12 Ağustos : Türkiye'de çoğulcu bir demokrasi denemesi için Fethi (Okyar) Beyin Serbest Fıkrayı kuruşu (Deney iyi olumlu sonuç vermeyince 17 Kasımda da kapatılacaktır)

17 Eylül : Türkiye - Lituanya arasında Dostluk Andlaşmasmm Moskova'da imzalanması

6–10 Ekim : İlk Balkan Konferansının Atina'da toplanması

27–31 Ekim : Yunanistan Başbakanı E. Vcnizelos'un Türkiye'yi ziyareti ve Türkiye - Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık ve Uzlaştırma Andlaşması ve Deniz Kuvvetlerinin Smırlandırılması Protokolü ile bir Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesinin imzalanması

1931 YILI

17 Mart : Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına ilişkin Protokol'ün Ankara'da imzalanması

17 Mart Türkiye - Çekoslovakya arasında Yargısal Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

4 Nisan : Türkiye - Belçika Uzlaştırma, Hakemlik ve Yargısal Çözüm Andlaşmasmm Ankara'da imzalanması

20 Nisan : Atatürk'ün seçimler sırasında C.H.P.'nin 6 ilkesini anımsatıp onun politikasını "yurtta barış, dünyada barış" diye tanımlaması

24 Haziran : Sovyetler Birliği - Afganistan Tarafsızlık Andlaşmasmm imzalanması

6-8 emmuz : Irak Kralı Emir Faysal'ın Türkiye'yi ziyareti ve Atatürk ile görüşmesi

18 Eylül : Japonya'nın Çin egemenliğindeki Mançurya'da saldırıya girişmesi

5 Ekim : Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)'ın Yunanistan'ı ziyareti sırasında 1930 Türk-Yunan Dostluk Andlaşmasmm yürürlüğe konulması

20–26 Ekim : İkinci Balkan Konferansının İstanbul'da toplanması

28 Ekim : Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Oturma Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

30 Ekim : 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktı ile onun 1929 ve 1931'de yapılan eklerini 2 yıl için uzatan bir Protokol imzalanması

1932 YILI

4 Ocak : Türkiye ile İtalya arasında Meis Adası deniz sınırına ilişkin bir Andlaşmanın Ankara'da imzalanması

23 Ocak : Türkiye - İran Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

2 Şubat : Cenevre'de 60 Devletin katıldığı Silâhsızlanma Konferansının açılışı (14 Eylülde Almanya Konferansı terkedecektir)

19 Şubat : Türkiye - İsveç Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının Cenevre'de imzalanması

8 Mart : Türkiye - Danimarka Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının Cenevre'de imzalanması

16 Nisan : Türkiye - Hollanda Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hekemlik Andlaşmasının Cenevre'de imzalanması

25 Nisan-1 Mayıs : Başbakan İnönü'nün SSCB'ni ziyareti

24 Mayıs-5 Haz. : Başbakan İnönü'nün İtalya'yı ziyareti

13 Haziran : Lozan'da İngiliz - Fransız Dostluk Andlaşmasının imzalanması

18 Temmuz : Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi

23–26 Ekim : Üçüncü Balkan Konferansının Bükreş'te toplantısı

31 Ekim : Yunanistan'da E. Venizelos'un çekilmesi (4 Kasımda onun yerine Çaldaris Başbakan olacaktır)

3 Kasım : Türkiye - İran Dostluk ve Güvenlik Andlaşmalarının Ankara'da imzalanması

8 Kasım : Amerika B.D. de Demokratların adayı F.D. Roosevelt'in Başkan seçilmesi

29 Kasım : Fransa - Sovyetler Birliği Saldırmazlık Paktının imzalanması

11 Aralık : Almanya ile İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Kuvvet Kullanmama Demeci ve Almanya'ya eşitlik tanıyan Cenevre Protokolünün imzalanması

1933 YILI

16 Ocak : Türkiye - Norveç Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

30 Ocak : Almanya'da Hitler'in Başbakan olarak iktidara gelmesi

16 Şubat : Statu quo'cu Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın 1920-1922 de ikili İttifak Andlaşmalariyle kurdukları Küçük Antant'ı güçlendirici toplu bir Pakt imzalamaları

6 Mart : Polonya'nın Danzig'i işgali

27 Mart : Japonya'nın, Mançurya'yı istilâsı sonucu, Milletler Cemiyetini terk kararı

22 Nisan : Osmanlı borçlarının arıtılmasıyle ilgili Paris Sözleşmesinin imzalanması

23 Mayıs : Aras'ın Cenevre Silâhsızlanma Konferansında Boğazların Silâhlandırılması gereğinden sözetmesi

3 Temmuz : Saldırının tanımına ilişkin Londra Sözleşmesinin imzalanması

14 Eylül : Türkiye - Yunanistan İçten Anlaşma Paktının İnönü ve Çaldaris tarafından Ankara'da imzalanması

14 Eylül : Hitler'in, Cenevre Silâhsızlanma Konferansından bir sonuç çıkmayacağını belirtip Konferanstan ve MC'nden çekildiğini açıklaması

20 Eylül : Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün Sofya'yı ziyareti ve 1929 Tarafsızlık Andlaşmasmm uzatılması

26 Eylül : Yunan muhalefet lideri Venizelos'un Ankara'da Atatürk ve İnönü ile Balkan işlerini görüşmesi

4-5 Ekim : Yugoslavya Kralı Aleksandr'ın İstanbul'u ziyareti ve Atatürk ile görüşmesi

10 Ekim : Savaşı önleme amacıyla Rio de Janeiro Andlaşmasının yapılması

17 Ekim : Romanya Dışişleri Bakanı Titulesco'nun Türkiye'yi ziyareti sırasında, Türk - Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşmasmm Ankara'da imzalanması

5–11 Kasım : Dördüncü Balkan Konferansının Selânik'te toplanması

27 Kasım : Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)'nün Yugoslavya'ya ziyareti sırasında, bir Dostluk, Saldırmazlık, Yargısal Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşmasmm Belgrad'da imzalanması

1934 YILI

21 Ocak : Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye 8 Milyon Dolarlık sanayı yatırım kredisi verişiyle ilgili Protokol'ün imzalanması

9 Şubat : Balkan Paktının Atina'da imzalanması

19 Mart : Mussolini'nin bir Faşist Kongresinde, İtalya'nm Asya ve Afrika'daki emellerinden sözetmesi (Türkiye'de derin tepkiler uyandıracaktır)

4 Nisan : Türkiye ile Çin arasında Dostluk Andlaşmasmm Ankara'da imzalanması

5 Haziran : Cenevre'de Silâhsızlanma Konferansının başarısızlıkla sonuçlanması

5 Haziran : Balkan Paktı çerçevesinde Türkiye ile Romanya ve Yugoslavya arasında ikili Askersel Sözleşmeler yapılması (Yunanistan yapmak istememiştir)

16–26 Haziran : İran Şahinşahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti

4-6 Eylül : İngiltere kralı VIII. Edward'ın Istanbul'u ziyareti ve Atatürk ile görüşmesi

17 Eylül : Türkiye'nin üç yıl için MC Konseyine üye seçilmesi

18 Eylül : Sovyetler Birliğinin Milletler Cemiyetine girişi

26 Eylül : Türkiye'nin Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 1928 Genel Bağıtına katılması

2 Kasım : Balkan Paktı Dışişleri Bakanlarının Ankara toplantısında Pakt Örgütü Anlaşmanın kabulü

1935 YILI

13 Ocak : Saar'da yapılan halk oylamasının Almanya yararına sonuçlanması

16 Mart : Almanya'nın zorunlu askerlik yasası kabul edip Versailles Andlaşmasının silâhsızlanmaya ilişkin hükümlerini tanımadığını açıklaması (Büyük tepkiler yaratacaktır)

11 Nisan : İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanlarının, Stresa (İtalya) toplantısında, Almanya'ya karşı çare aramaları

15 Nisan : Habeşistan sorununun İmparator Selase tarafından MC Konseyine getirilmesi ve İtalyan tehditlerinin açıklanması

2 Mayıs : Fransa ve Sovyetler Birliği arasında, Alman tehlikesi düşünülerek, bir Yardımlaşma Andlaşması imzalanması

16 Mayıs : Sovyet - Çekoslavak Yardımlaşma Paktının imzalanması

2 Ekim : İtalya Habeşistan'a saldırıya hazırlanırken, Türkiye, İran ve Irak arasında Cenevre'de bir Saldırmazlık Paktı parafe edilmesi (Bu, 1937 Sadâbat Paktına bir temel olacaktır)

3 Ekim : İtalya'nın Habeşistan'a saldırması

10 Ekim–6 Kasım : Habeşistan'a saldırması nedeniyle, MC'nce İtalya'ya karşı yaptırım kararları alınması (Türkiye de katılmıştır)

3 Kasım : Yunanistan'da yapılan halk oylamasının Krallık (2. George) lehine sonuçlanması

7 Kasım : 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktı ve Eklerinin süresinin bir Protokolle 10 yıl uzatılması

24 Aralık : Amerika B.D. Kongresince Tarafsızlık Yasasının (Neutrality Act) kabulü

1936 YILI

15 Ocak : Japonya'nın Londra Deniz Silâhları Konferansını terketmesi

22 Ocak : Habeşistan savaşı sırasında Türkiye'nin – Fransa, Yunanistan ve Yugoslavya gibi – İngiltere ile, İtalya'nın olası bir saldırısına karşı, ittifak içine girmesi (Bu savaş sona erince ittifaka da son verilecektir)

7 Mart : Almanya, askerlikten arındırılmış Ren Bölgesini işgal etmekle Versailles Andlaşmasını çiğnemesi

11 Nisan : Türkiye'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesini değiştirmek üzere, ilgili Devletlere birer Nota vermesi

13 Nisan : Yunanistan'da general Metaxas'ın Başbakan olması

28 Nisan : Mısır'da Kral Faruk'un tahta çıkışı.

3–4 Mayıs : Fransa'da sol partilerin (Front Populaire) seçimleri kazanması ve L. Blum'un Kabineyi kurması

22 Haziran : Boğazlar için yeni bir Sözleşme hazırlamak üzere, Montreux Konferansının toplanması

18 Temmuz : İspanya'da General Franco'nun Faşist kuvvetleriyle Hükümet kuvvetleri arasında bir iç savaşın başlaması

24 Temmuz : Montreux Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması

26 Ağustos : Mısır'da – kanal bölgesi dışında – İngiliz işgalinin sonu ve 20 yıllık bir İngiliz - Mısır İttifakının yapılması

4 Eylül : İngiliz Kralı 8. Edvard'ın İstanbul'u ziyareti ve Atatürk ile görüşmesi

9 Eylül : Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık tanımak amacıyle Suriye temsilcileriyle bir Andlaşma yapması, böylece Sancak (Hatay)'ın geleceği sorununun ortaya çıkması

1 Kasım : İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun Berlin'i ziyareti sonunda, Mussolini'nin Roma - Berlin Mihveri'ni açıklaması

18 Kasım : Almanya ve İtalya'nın İspanya'da General Franco Hükümetini tanıması

24 Kasım : Almanya ile Japonya'nın Anti-Komüntern Paktı imzalaması

14 Aralık : Hatay sorununun Milletler Cemiyeti Konseyinde görüşülmeğe başlanması

1937 YILI

2 Ocak : Akdenizde "Statu quo"nun korunması konusunda İngiliz-İtalyan Andlaşmasının imzalanması ve bunun Türkiye'de iyi karşılanması

24 Ocak : Balkan Paktı üyesi Yugoslavya'nın Bulgaristan ile bir Dostluk Andlaşması yapması, bunun Paktı sarsması

27 Ocak : Hatay'ın "Ayrı Varlık" olarak kurulması konusunda Türkiye ile Fransa'nın ilke Anlaşması

2–3 Şubat : Dışişleri Bakanı T. Rüştü (Aras) ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun Milano'da görüşmeleri ve dostluğu yenilemeleri

25 Mart : İtalya'nın Yugoslavya ile Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşması imzalaması

29 Mayıs : Milletler Cemiyeti Konseyince Sancak (Hatay) Statüsü, Anayasası ve sınır haritasının kabulü günü Sancak'ın sınırlarını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alan Türk-Fransız Andlaşmasının Cenevre'de imzalanması

30 May-8 Haziran : Ürdün Kralı Abdullah'ın Türkiye'yi ziyareti

7 Haziran : Türkiye ile Mısır arasında Dostluk Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

Haziran : Tunceli'de Kürt isyanı ve bastırılması

8 Temmuz : Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Tahran'da Sâdâbad Paktının imzalanması

9–17 Eylül : İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz'de deniz güvenliğinin (İtalya'ya karşı) korunması için 9 Devletin katıldığı Nyon Konferansında Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'yı destekleyerek, 14 Eylülde Nyon ve 17 Eylülde Cenevre Andlaşmalarını imzalaması

25 Eylül ; Mussolini'nin Berlin'de Hitler ile buluşması

1 Kasım : Çekilen İnönü'nün yerine Başbakanlığa Celâl Bayar'ın getirilmesi (Dışişleri Bakanlığında Tevfik Rüştü Aras kalmıştır)

6 Kasım : İtalya'nın Alman - Japon Anti-Komintern Paktına katılması

21 Aralık : Hatay işinde Türk - Fransız gerginliği sürerken Manda yönetimi altındaki Suriye'nin Başbakanı Cemil Mardam'ın Ankara'da Atatürk ile görüşmesi

29 Aralık : Hatay işleri nedeniyle Türk - Fransız gerginliği sırasında Türkiye'nin 1930 Dostluk Andlaşmasına son vermesi

1938 YILI

27 Şubat : Balkan Paktı Devletleri Başbakanlarının Ankara'da toplanması ve Paktın korunması girişimi

11 Mart : Almanya'nın Avusturya'yı işgali ve 13 Martta birleşmesinin (anschluss) açıklanması

10 Nisan : Fransa'da Sosyalistlerin desteği ile, Radikallerden Daladier'nin Başbakan olması

27 Nisan : Türk - Yunan Dostluk ve İttifakını tazeleyen bir Andlaşmanın Atina'da Bayar ve Metaxas tarafından imzalanması

2 Mayıs : İtalya'nın Montreux Boğazlar Sözleşmesine katılması

3–9 Mayıs : Hitler'in Roma'da Mussolini ile buluşması

19–20 Mayıs : Atatürk'ün Hatay sorunu sırasında güneye giderek askersel geçit resminde bulunması

19 Haziran : Romanya Kralı 2. Karol'un Türkiye'ye gelerek Atatürk ile görüşmesi

3-5 Temmuz : Hatay'da güvenliğin ortaklaşa sağlanması için Türk - Fransız Askersel Andlaşmasının imzalanması ve iki gün sonra Türk kuvvetlerinin Hatay'a girişi

4 Temmuz : Türkiye ile Fransa arasında bir Dostluk Andlaşmasının Ankara'da parafe edilmesi (Bu Andlaşma Hatay sorunundaki gelişmeler nedeniyle T.B.M.M.'nce onaylanmayacak ve yürürlüğe girmeyecektir)

31 Temmuz : Balkan Paktı Devletleri ile Bulgaristan arasında Selânik Anlaşması

2 Eylül : Sancak (Hatay) Meclisinin ilk toplantısı ve T. Sökmen'in Devlet Başkanı seçilmesi

29–30 Eylül : Hitler, Mussolini, Chamberlain ve Daladier'in, Münih Konferansında, Çekoslavakya'nın Südet bölgesinin Almanya'ya bağlanmasını, buna karşılık Alman - Çek sınırının güvence altına alınmasını kararlaştırmaları; Chamberlain'in Hitler ile bir Saldırmazlık ve Danışma Demeci imzalaması (6 Aralıkta da Fransa böyle bir Demeç yapacaktır)

2 Ekim : Fransa ve İngiltere ile İttifak görüşmelerine başlanılmasını Atatürk'ün onaması

4-5 Ekim : Yugoslavya Kralı I. Alexandr'ın Istanbul'a gelip Atatürk ile görüşmesi

25 Ekim : İtalya'nın Libya'yı İtalya'nın bir parçası sayan kararını açıklaması

10 Kasım : Atatürk'ün ölümü

11 Kasım	:	İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Celâl Bayar'ın ikinci kez Hükümet Başkanlığına getirilmesi (Saracoğlu Dışişleri Bakanı olmuştur)
26 Kasım	:	Sovyetler Birliği - Polonya Saldırmazlık Paktının yenilenmesi
17 Aralık	:	İtalya'nın Fransa ile 1935 Andlaşmasma son vermesi

1939 YILI

25 Ocak	:	Çekilen Bayar yerine Dr. Refik Saydam'ın Başbakan olması (Dışişleri Bakanlığında Şükrü Saraçoğlu kalmıştır)
15 Mart	:	Almanya'nın Çekoslovakya'yı istilâsı
21 Mart	:	Almanya'nın Lituanya'dan Memel'i alması
28 Mart	:	General Franco'nun Madrid'e girmesiyle İspanya içsavaşının sonu
28 Mart	:	Hitler'in 1934 Almanya - Polonya Saldırmazlık Paktına son vermesi
31 Mart–13 Nisan	:	İngiltere'nin Polonya'ya güvence vermesi ve Fransa'nın da Fransız - Polonya İttifakını anımsatan bir açıklama yapması
7–8 Nisan	:	İtalya'nın Arnavutluk'u işgal ve ilhak etmesi
7 Nisan	:	İspanya'nın Anti-Komintern Pakta katılması
13 Nisan	:	İngiltere ve Fransa'nın Romanya ve Yunanistan'a güvence vermesi
28 Nisan–5 Mayıs	:	Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin'in, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile İttifak hazırlığı sırasında, Ankara'ya gelerek görüşmeler yapması
28 Nisan	:	Almanya'nın yeni Büyükelçisi Von Papen'in İnönü'ye güven mektubunu sunması
3 Mayıs	:	Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un çekilmesi ve Molotov'un getirilmesi
12 Mayıs	:	Türk - İngiliz Ortak Demecinin Ankara'da yayımlanması (Üçlü İttifak öncesi)
22 Mayıs	:	Hitler ile Mussolini'nin 10 yıllık Alman - İtalyan "Çelik Paktı"nı yapması
23 Haziran		Hatay sorununu kesinlikle çözümleyen Türk - Fransız Andlaşmasının Ankara'da imzalanması
23 Haziran	:	Türk - Fransız Ortak Demecinin Paris'te yayımlanması (Üçlü İttifak öncesi)
29 Haziran	:	Hatay Devleti Meclisinin oybirliği ile Türkiye'ye katılması kararı (TBMM'nin 7 Temmuzda kabul ettiği bir yasa ile Hatay İli kurulacaktır)
23 Ağustos	:	Hitler'in Danzig'i Almanya'ya bağladığını açıklaması
23 Ağustos	:	Alman - Sovyet Saldırmazlık Paktının yapılması ve gizli Protokollerle Polonya, Baltık Devletleri ve Besarabya üzerinde etki bölgeleri bölüşümü
25 Ağustos	:	İngiltere - Polonya Yardımlaşma Andlaşmasının imzalanması

1 Eylül : Almanya'nın Polonya'ya saldırması (2. Dünya Savaşı)
3 Eylül : İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açması
12 Eylül : Müttefikler Savaş Yüksek Konseyinin (Chamberlain ve Daladier ve askerler) Abbeville'de ilk toplantısını yapması
17 Eylül : Sovyetler Birliğinin Polonya'nın doğusunu işgali
26 Eylül–16 Ekim : Dışişleri Bakanı Saracoğlu'nun hazırlanmış olan Türk-İngiliz - Fransız Üçlü Paktına koşut bir andlaşma bağıtlamak üzere Moskova'da görüşmeler yapması (Sovyetlerin Boğazlarda ortak savunma önerisi ve Üçlü İttifaka ters önerileri nedeniyle sonuç vermemiştir)
Eylül–Ekim : SSCB'nin Baltık Devletleriyle yardımlaşma Paktları yapması ve üsler kurması (1940 Haziranında bu Devletleri istilâ edecektir)
28 Eylül : İkinci kez Moskova'ya gelen Ribbentrop'un Molotov ile Alman - Sovyet Dostluk Andlaşmasını imzalaması; gizli bir Protokol ile Polonya'nın bölüşüm sınırının düzeltilmesi ve Lituanya'nın da Sovyet etki bölgesine geçirilmesi
18–22 Ekim : Türkiye'ye yapılacak İngiliz ve Fransız askersel yardımı için General Wavell ve General Weygan'ın Ankara'ya gelişi
19 Ekim : Türk - İngiliz - Fransız Üçlü İttifakının Ankara'da imzalanması
1 Kasım : Başkan Roosevelt'in, 1937 Tarafsızlık yasasını değiştiren ve İngiltere ile Fransa'ya silâh yollama olanağını veren Yasayı imzalaması
30 Kasım : Sovyetler Birliğinin, Finlandiya'ya saldırması nedeniyle, Milletler Cemiyetinden çıkarılması (Savaş ancak 12 Mart 1940'da sona erecektir)

1940 YILI

18 Ocak : Türkiye'de sıkıyönetim ilânı
2 Şubat : Belgrad'da Balkan Paktı Dışişleri Bakanlar Konseyinin (son toplantı) Savaş karşısında Balkanların durumunu görüşmesi
18 Mart : Hitler ile Mussolini'nin Brenner buluşması ve İtalya'nın savaşa girme kararı
20 Mart : Fransa'da Daladier'in çekilmesi üzerine P. Reynaud'ın Başbakan olması
28 Mart : İngiltere ile Fransa'nın savaş sonunda birlikte silâh bırakışımı ve barış yapmak kararlarını gösteren bağıtları
30 Mart : Türkiye - Suriye (Fransa) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesinin Ankara'da imzalanması
9 Nisan : Almanya'nın Norveç ve Danimarka'yı işgali
7–10 Mayıs : İngiltere'de N. Chamberlain'in çekilmesi üzerine W. Churchill'in Başbakan olması (Bu Savaş Kabinesinde de Halifax Dışişlerinde kalmış, ancak yıl sonunda Waşington'a Büyükelçi olunca yerine savaş Bakanı A. Eden geçmiştir)

10 Mayıs	:	Alman Ordusunun Batıda saldırıya geçmesi
14 Mayıs	:	Alman saldırısı üzerine Hollanda'nın teslim olması ve Sedan'da Fransız cephesinin delinmesi
26 Mayıs–3 Haz.	:	İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Dunkerque'den çekilişi
28 Mayıs	:	Belçika'nın teslim oluşu
10 Haziran	:	Fransa cephesi çökerken İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş açması
13 Haziran	:	İngiltere ve Fransa'nın – bir Akdeniz ülkesi olan İtalya savaşa katıldığına göre – Türkiye'nin, Üçlü Andlaşma uyarınca, savaşa girmesini istemesi
14 Haziran	:	Alman Ordusunun Paris'e girişi
16 Haziran	:	Fransa'da yönetimin başına Mareşal Petain'in geçmesi; General de Gaulle'ün Londra'da savaşımı sürdürme kararını açıklaması
17 Haziran		Sovyetler Birliğinin Baltık ülkelerini istilâsı
22 Haziran	:	Fransa'nın Almanya ile Silâh bırakışımı
24 Haziran	:	Fransa'nın İtalya ile Silâh Bırakışımı
26 Haziran	:	Türk Hükümetinin, Fransa'nın çöküşünü, Sovyetler Birliğinin belirgin olmayan tutumunu ve askersel hazırlığının yetersizliğini hesaba katıp, Üçlü İttifaka ekli 2 sayılı Protokolü (Sovyet çekincesi) ileri sürerek savaşa katılmayacağını (Savaş dışı Müttefik) İngiltere ile Fransa'ya bildirdiğini, Başbakan R. Saydam'ın B.M.M. de açıklaması
28 Haziran	:	Sovyetler Birliğinin, Kral Karol'un Besarabya ve Kuzey Bukovinya'yı bırakmağı reddetmesi üzerine, Romanya'ya saldırıp bu yerleri alması (Karol ülkeyi Gen. Antenesku'ya teslim edip ayrılacaktır)
10 Temmuz–Ekim	:	İngiltere üzerinde Almanların hava savaşının (Battle of Britain) yoğunlaşması ve denizlerde geniş ölçüde İngiliz yük gemilerinin batırılması
22–30 Ağustos	:	Romanya'nın Mihver'in baskısıyla, güney Dobruca'yı Bulgaristan'a ve Transilvanya'nın bir bölümünü Macaristan'a bırakması (Viyana Anlaşmaları)
27 Eylül	:	Almanya, İtalya ve Japonya'nın 10 yıllık bir ekonomik ve askersel Pakt yapması (Üçlü İttifak)
27 Eylül	:	Suriye'deki Özgür Fransız Kuvvetleri Komutanının, Mandanın sona erdiğini açıklaması (27 Kasımda da Lübnan'da)
4 Ekim	:	Brenner geçitinde ikinci Hitler - Mussolini buluşması (Balkanlar konusu da görüşülmüştür)
8 Ekim	:	Alman kuvvetlerinin Romanya'ya gelişi
28 Ekim	:	İtalya'nın Yunanistan'a saldırıya geçmesi (3 gün sonra İngilizlerin Girit'e asker çıkarması)
5 Kasım	:	Roosvelt'in İkinci kez Başkan seçilmesi

12–13 Kasım : Berlin'e gelen Molotov'un Ribbentrop ve Hitler ile görüşmelerinde dünyanın Almanya - İtalya - Japonya ve SSCB arasında bölüşme pazarlığı; Üçlü İttifaka katılması karşılığında SSCB'ne İran ve Körfez bölgesinin bırakılması ve Türk Boğazlarının Karadeniz kıyıdaşı Devletlerin savaş gemilerine açık olmasına karşılık öbürlerine kapalı tutulması önerisine, Molotov'un bunu inceleyeceklerini bildirmesi (SSCB 25 Kasımda verdiği yanıtta, ayrıca Boğazlarda üs, Bulgaristan'ın kendisine bağlı tutulması, Almanya'nın Finlandiya'dan elini çekmesini vb. istemiş, ancak SSCB'nin Avrupa'da daha çok genişlemesini istemeyen Almanya buna yanaşmamıştır)

17 Kasım : ABD, ilk kez SSCB'ni tanıyınca, diplomatik ilişkilerin kurulması

20–23 Kasım : Macaristan ve Romanya'nın Almanya - İtalya - Japonya İttifakına katılması

25 Kasım : Sovyetler Birliği Bulgaristan'a, bir Yardımlaşma Paktı yapılması karşılığında, ona Trakya'da ödünler önermesi (Bulgaristan bunu geri çevirip Alman dostluğuna bağlı kalacaktır)

3 Aralık : Yunan Kuvvetlerinin İtalyan Ordusunu bozguna uğratması

1941 YILI

6 Ocak : Başbakan Dr. Refik Saydam B.M.M. de Türkiye'nin İttifaklarına bağlılığını yenilemesi

31 Ocak : Churchill'in İnönü'ye bir mesaj göndererek Türkiye'nin Savaşa girmesini istemesi

17 Şubat : Almanlar Balkanlara sarkarken, Türkiye ile Bulgaristan'ın Ankara'da bir Saldırmazlık Demeci yayımlaması

26 Şubat : İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in Balkanları Almanlara karşı tutabilmek için Ankara'da görüşmeler yapması

18–19 Şubat : A. Eden'in Atina'dan sonra Kıbrıs'a giderek orada Türkiye Dışişleri Bakanı Saracoğlu ile yeniden görüşmesi

1 Mart : Bulgaristan'ın Almanya - İtalya - Japonya İttifakına katılması ve Alman Kuvvetlerinin Sofya'ya girmesi; Sovyetler Birliğinin Bulgaristan'a sert tepkisi

4 Mart : Hitler'in İnönü'ye bir mesaj göndererek Türkiye'ye saldırma niyeti olmadığını bildirmesi

11 Mart : Amerika B.D.nin Müttefiklere yardım için Kiralama ve Ödünç verme (Lend-Lease) Yasasını çıkarması

25 Mart : Almanların Boğazlara inmesi tehlikesi karşısında Sovyetler Birliğinin Türkiye ile bir Saldırmazlık Demeci yayımlaması

25–27 Mart : Yugoslavya'nın Almanya ile anlaşarak Mihver Devletlerine katılması; ama iki gün sonra Belgrad'da bir darbe ile Hükü-

meti devralan General Simoviç'in Yugoslavya'nın tarafsızsızlığını açıklaması

5 Nisan : Sovyet - Yugoslav Dostluk Andlaşması

6 Nisan : Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'ya ultimatomu ve askersel eyleme geçişi (17 Nisanda Yugoslavya'nın teslim olacaktır)

Nisan : Irak'da Mihver yanlısı Râşit Ali Geylani'nin hükümet darbesi ve bunun İngiliz Kuvvetlerince bastırılması

13 Nisan : Moskova'da Sovyet - Japon Saldırmazlık Paktının yapılması

22–27 Nisan : İngiltere'nin Alman istilâsına karşı Yunanistan'a yardım için Girit'e asker çıkarması; 23 Nisanda Yunan Ordusunun çöküşü ve Silâh Bırakışımı; Kral II. George'un kaçışı; 27 Nisanda Almanların Atina'ya girmesi ve İngilizlerin Yunanistan'dan çekilişi (20 Mayısta Almanlar Girit'i havadan istilâ edince İngilizler Girit'i de boşaltacaktır)

Haziran : Almauların ardından, Bulgarların Yunanistan'ın Batı Trakya ve Doğu Makedonya'yı işgali

18 Haziran : Türk - Alman Saldırmazlık Paktının Ankara'da Dışişleri Bakanı Saracoğlu ile Büyükelçi Von Papen tarafından imzalanması

21–25 Haziran : İngilizlerin Suriye'yi işgali ve Vichy Hükümeti yönetimine son vermesi (16 Eylülde Özgür Fransız Kuvvetleri de onlara katılacaktır); Vichy'daki Fransız Hükümeti Benoit - Mechin'i Ankara'ya yollayarak, Suriye'ye Türkiye üzerinden asker ve gereç yollamak istemesi (Türk Hükümeti buna izin vermeyecektir)

22 Haziran : Almanya'nın Sovyetler Birliğine saldırması

14 Ağustos : Churchill ve Roosvelt'in Batı Atlantik'te buluşup savaştan sonra kurulacak düzenin temeli olan Atlantik Demecini yayımlaması

25 Ağustos : İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin İran'ı savaş boyunca, geçit için, işgal etmesi (işgal 1946'da son bulacaktır)

27 Eylül : Suriye'de Özgür Fransız Kuvvetlerince Manda yönetimine son verilmesi (27 Kasımda da Lübnan'da)

9 Ekim : Türkiye - Almanya Ekonomik Andlaşmaları ve Türkiye'nin 1943-1944 döneminde Almanya'ya krom satmayı yükümlenmesi

25 Ekim : Alman Ordusunun Moskova önünde başarısızlığı

5 Aralık : A. Eden'in Moskova'yı ziyareti ve Türkiye'nin, Stalin'in Boğazlar üzerindeki emellerinden kuşkulanması (İngiltere, sonradan bu kuşkulara neden olmadığını açıklamıştır)

7 Aralık : Japonların Pearl Harbur'a saldırısı

8 Aralık : Amerika B.D. ve İngiltere'nin Japonya'ya savaş açması

11 Aralık : Amerika B.D.nin Almanya ve İtalya'ya savaş açması

Aralık : İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifax'm Vaşington'a Büyükelçi atanması üzerine yerine A. Eden'in getirilmesi

22–28 Aralık : Churchill'in Vaşington ve Ottava'yı ziyareti, Japonya'ya karşı önlemler ve Kuzey Afrika'ya çıkarma konularının görüşülmesi

1942 YILI

1 Ocak : Birleşmiş Milletlerin kurulması yolunda, 1941 Atlantık Demecinden sonra ikinci adım sayılan Birleşmiş Milletler Demecinin İngiltere, Amerika B.D., Sovyetler Birliği, Çin ve öteki 22 Müttefik tarafından Vaşington'da imzalanması

29 Şubat : Ankara'da Alman Büyükelçisi Von Papen'e suikast

29 Nisan : Salzburg görüşmelerinde, Hitler'in Mussolini'ye Türkiye'nin Sovyetlerden kuşkulandığı şu sırada Mihver'e katılmasını sağlamak için ona Ege Adalarını önermekten sözetmesi

26 Mayıs : İngiltere ile SSCB'nin 20 yıllık İttifak Andlaşmasını Londra'da imzalaması (Bundan Türk Hükümeti kuşku duyacaktır)

29 Mayıs : Amerika Birleşik Devletlerinin Sovyetler Birliği ile Kiralama ve Ödünç verme Andlaşması yapması

12 Haziran : Türkiye'nin çelik ve silâh karşılığında, Almanya'ya krom satmasını öngören bir Ek Ticaret Anlaşmasının Ankara'da imzalanması

18–26 Haziran : Vaşhington'da Roosvelt ile Churchill'in Avrupa'da ikinci cephe ve atom bombası konularını görüşmesi

9 Temmuz : Dr. Refik Saydam'm ölümü üzerine Şükrü Saracoğlu'nun Başbakan olması ve bir süre Dışişleri Bakanlığını da üstlenmesi

12 Ağustos : Dışişleri Bakanlığına Numan Menemencioğlu'nun getirilmesi

12–15 Ağustos : Churchill ve A. Harriman'm Moskova'da Stalin ile görüşmeleri

19 Ağustos : Hitler'in Türkiye Büyükelçisi Saffet Arıkan'a Almanya'nın dostluğundan ve Sovyetler Birliğinin emellerinden sözetmesi

13 Eylül : Almanların Stalingrad'a saldırması

4 Kasım : Kuzey Afrika'da Rommel'in çekilmeğe başlaması

8 Kasım : Müttefiklerin (General Eisenhower) Fransız Kuzey Afrikasına çıkışı

10 Kasım : Mısır'm Almanlardan temizlenmesi

19 Kasım : Rusların Stalingrad'ta genel karşı saldırıya geçişi (Alman Generali Paulus 31 Ocak 1943'de teslim olacaktır)

Kasım : Türkiye'yi 1943 baharında savaşa sokarak Balkanlarda Almanya'ya karşı yeni bir cephe açma zamanı geldiğine inanan Churchill'in bu konuda Roosvelt ve Stalin ile yazışmaları

1943 YILI

14–24 Ocak : Kazablanka Konferansında Chuchill'in Roosvelt ile, Türkiye'yi güçlendirmek üzere, ona modern silahlar verilmesini kararlaştırması

30–31 Ocak : Churchill'in Adana'ya gelerek, İnönü ile Türkiye'ye gerekli silâh ve gereçler işini görüşmesi

Şubat sonu : Türkiye'ye askersel yardımla ilgili Türk - İngiliz görüşmelerinin Ankara'da yapılması

1 Mart : İngiliz Hava Kuvvetlerinin Almanya'ya karşı sistemli bombalamaya geçişi

16 Nisan : Ankara'da General Wilson ile, Türkiye'ye silâh vb. yardım işlerinin görüşülmesi

12 Mayıs : Kuzey Afrika'da Alman Ordusunun teslim oluşu

12–25 Mayıs : Vaşington'da Roosvelt ile görüşen Churchill'in, İtalya savaş dışı edildikten sonra, Türkiye'nin savaşa sokulabileceğini önermesi

4 Haziran : İki Fransız Generalinin (de Gaulle ve Giraud) Fransız Kurtuluş Komitesini kurması

19–23 Temmuz : Müttefiklerin Roma'yı bombalaması ve Palermo'yu işgali

26 Temmuz : Mussolini'nin iktidardan düşmesi, Kral Victor Emanuel'in Mareşal Badoglio'yu Başbakan ataması

17–24 Ağustos : Churchill, Roosvelt ve Mackenzie King'in Quebec'te buluşup Uzak Doğu harekâtını görüşmesi, bu arada Türkiye'nin savaşa sokulmasına şimdilik gerek olmayıp Müttefiklere üsler vermesinin, Almanlara krom satılmasının durdurulmasının ve Alman gemilerinin Boğazlardan geçişinin kısıtlanmasının önerilmesi kararı

17 Ağustos : Suriye'de, Fransızların, İngilizlerin baskısı üzerine, ülkenin bağımsızlığını tanıması ve yapılan seçimlerden sonra Şükrü El Kuvvetli'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi (Suriye'de İngiliz-Fransız işgali 1946'ya dek sürecektir)

3–8 Eylül : Müttefiklerin İtalya'yı istilâsı üzerine İtalya'nın koşulsuz teslim olması (Almanların yardımı ile direnme 1945 Mayısına dek sürecektir)

19–30 Ekim : Müttefik Dışişleri Bakanlarının (Hull-Eden-Molotov) Moskova Konferansı; bu arada Molotov'un Türkiye'nin Almanya'ya karşı hemen savaşa girerek Sovyetlerin cephedeki yükünü hafifletilmesini istemesi; Eden ve Hull'un ise buna gerek olmadığını bildirmesi; sonunda, İngilizlere hava üssü vermesinin, sonra savaşa girmesinin istenmesine karar kılınması

5–6 Kasım : Türkiye'nin isteği üzerine A. Eden, Moskova Konferansı dönüşü Kahire'de Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu ile görüşmesi; bu görüşmede Eden'in Ege'de Almanlara havadan saldırmak üzere Türkiye'den üsler istemesi ve Türkiye'nin

daha sonra da savaşa katılmasını öngörmesi (bu önerileri Türkiye kabul etmeyecektir)

22–25 Kasım : Churchill, Roosvelt ve Chang Kai-Shek'in Kahire'de Japonya'ya karşı savaş konusunu görüşmesi (I. Kahire Konferansı)

28 Kasım–1 Aralık : Churchill, Roosvelt ve Stalin'in Tahran Konferansı; Konferansta Churchill'in Türkiye'nin savaşa girmesi gereğini yenilemesi; Stalin'in Balkanlarda Batılıların önce davranmasından çekinmesi; sonunda Türkiye'ye savaşa katılmasının Kahire'de İnönü'ye önerilmesinin kararlaştırılması

4–7 Aralık : Kahire'ye çağrılan İnönü'nün Churchill ve Roosvelt ile Türkiye'nin savaşa girmesi önerisini görüşmesi; İnönü'nün kimi koşullarla bunu kabul etmesi; Roosvelt'in Türkiye'nin savaşa girmesinde pek ısrarlı görünmeyip yardımın artırılmasını istemesi (II. Kahire Konferansı)

1944 YILI

Ocak : Kahire Konferansı (3 Aralık 1943) kararları gereğince, Türkiye'nin savaşa girmesi için askersel hazırlıklar işinin Ankara'da bir İngiliz kurulu ile görüşülmesi (Bu görüşmeler sonuç vermeyince 4 Şubatta kesilecektir)

22 Mart : Türk - İngiliz askersel görüşmelerinin kesilmesi üzerine İngiltere'nin yardımı durdurması

6 Mart : Amerikan uçaklarının Berlin'e gündüzleri saldırmaya başlaması

1 Nisan : Amerika B.D.nin, İngiltere'yi izleyerek, Türkiye'ye Kiralama ve Ödünç Verme yardımını durdurması

2 Nisan : Rusların Romanya'ya girişi (30 Ağustos'ta Bükreş'e girişi)

14–20 Nisan : İngiltere ve Amerika B.D. birer Nota vererek, Almanya'ya krom ihracatını durdurmazsa, Türkiye'ye karşı abluka uygulanacağını vb. bildirince, Türkiye'nin bunu durdurması

4 Haziran : Amerikan 5. Ordusunun Roma'ya girişi

5 Haziran : Boğazlardan, ticaret gemisi sayılarak, silâhlı kimi Alman gemilerinin geçtiği savı üzerinde İngiliz - Türk gerginliği ortaya çıkması (Bu yüzden Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu'nun çekilmesi, Başbakan Saracoğlu'nun Dışişlerini geçici olarak üstlenmesi)

6 Haziran : Müttefiklerin Fransa'da Normandiya'ya (İkinci Cephe) asker çıkarması

15 Haziran : Dışişleri Bakanlığına Hasan Saka'nın atanması

11–15 Temmuz : Churchill ile Stalin'in artık Türkiye'yi savaşa sokmanın yararı kalmadığını yazışma ile saptaması ve durumu Roosvelt'e de bildirilmesi

2 Ağustos : Türkiye'nin İngiltere ve Amerika B.D. önerisi üzerine, Almanya ile siyasal ve ekonomik ilişkilerini kesmesi

24 Ağustos : Türkiye'nin de Gaulle başkanlığındaki geçici Fransız Hükümetini tanıması (N. Menemencioğlu Paris'e bu Hükümet katma atanmıştır)

25 Ağustos : General de Gaulle'ün Paris'e girişi

1 Eylül : Sovyetlerin Bükreş'e girmesi (12 Eylülde silâh bırakışımı yapılacaktır)

6 Eylül : Sovyetler Birliğinin Bulgaristan'a savaş açışı; Bulgaristan'm hemen teslim oluşu; Sovyetlerin Balkanlara gelişinin Türkiye'yi kaygılandırması ve onu İngiltere ile Amerika B.D.ne daha çok yaklaştırması

11–16 Eylül : Churchill ve Roosvelt'in Quebec'te buluşması

21 Eylül–7 Ekim : Birleşmiş Milletler Yasasının temel ilkelerini saptamak üzere, Dumbarton Oaks'ta Amerika B.D., İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin'in görüşmeler yapması ve öneriler hazırlanması

29 Eylül : Sovyetlerin Yugoslavya'ya girişi

Ekim : İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarması; Kralın dönüşü için halk oylamasına değin, Arşevek Damaskinos'un Naip ilâm; solcuların bir içsavaş çıkarması

9 Ekim : Churchill'in Moskova'da Stalin ile görüşmesi

20 Ekim : Tito liderliğindeki partizan kuvvetlerin Belgrad'a girmesi

22 Ekim : Bulgaristan'm Yunan topraklarını boşaltması ve Almanya'ya savaş açması

23 Ekim : Müttefiklerin General de Gaulle yönetimindeki Geçici Fransız Hükümetini tanıması

7 Kasım : Roosvelt'in 3. kez Başkanlık seçimini kazanması

Aralık : Enver Hoca liderliğindeki Komünistlerin Arnavutluk'a egemen olması

10 Aralık : Fransız - Sovyet İttifakının yapılması

1945 YILI

6 Ocak : Türkiye'nin Japonya ile siyasal ve ticaret ilişkilerini kesmesi

11 Ocak : Yunanistan'da, içsavaşta ateşkes sağlanması (içsavaş, komünistlere Bulgaristan ve Yugoslavya'nm yardımı ile uzayacaktır)

17 Ocak : Sovyetlerin Varşova'ya girmesi

20 Ocak : Sovyetlerin Macaristan ile silâh bırakışımı anlaşması

4–11 Şubat : Churchill, Roosvelt ve Stalin'in Yalta toplantısında, Almanya'nm koşulsuz teslim olması, Polonya sorunu ve Birleşmiş Milletler için San Francisco toplantısı konularında kararlar alınması. Bu arada, Stalin'in Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi gereğinden sözetmesi, ayrıca Türkiye'nin ivedilikle savaşa sokulmasını istemesi

23 Şubat : Yalta Konferansı kararı uyarınca 1 Marttan önce Almanya'ya savaş açan ülkelerin San Francisco Konferansına katıla-

bileceği İngiliz Hükümetince Türkiye'ye bildirilince, Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması ve 1942 Birleşmiş Milletler Demecini imzalaması

23 Şubat : Türkiye - Amerika B.D. Yardım Andlaşmasının Ankara'da imzalanması

2 Mart : Romanya'da Sovyet yanlısı Groza Hükümetinin kurulması

15–20 Mart : Sovyetler Birliğinin Lubnin'de kurulan Polonya Hükümetine Oder ve Neisse ırmakları ile 1 Ocak 1938 deki Alman sınırı arasında kalan eski Alman topraklarını vermesi (SSCB, buna karşılık, Doğudaki Polonya'nm eski topraklarından bir bölümünü alacaktır)

19 Mart : Sovyetler Birliğinin 1925 Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktına son verme kararını Türkiye'ye bildirmesi

22 Mart : Arap Devletleri Birliği (Ligi) Paktının Kahire'de Mısır, Irak, suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Doğu Ürdün, Yemen ve Filistin temsilcilerince imzalanması

23 Mart : Amerikan Kuvvetlerinin Ren'in doğu yakasında bir köprübaşı kurup Almanya'ya girmesi (Ancak, Almanya'nm işgali yarışında Sovyetlerden geride kalacaktır)

4 Nisan : Türkiye'nin Sovyet Hükümetine verdiği yanıtta, 1925 Paktı yerine yenisinin yapılmasına hazır olduğunu bildirmesi (yenisi yapılamayacaktır)

5 Nisan : Sovyetler Birliğinin Japonya ile Saldırmazlık Paktına son vermesi

12 Nisan : Başkan Roosvelt'in ölümü ve Yardımcısı Truman'ın Başkan oluşu

13 Nisan : Sovyetlerin Viyana'ya girişi (24 Nisanda Almanya'da Elbe ırmağına varacaktır)

20 Nisan Sovyetlerin Berlin'e girişi (Berlin 2 Mayısta teslim olacaktır)

25 Nisan : Sovyet ve Amerikan kuvvetlerinin Almanya'da Torgau'da buluşması

25 Nisan–26 Haz. : Birleşmiş Milletler Konferansının San Francisco'da yapılması ve yasanın imzalanması

28 Nisan : Mussolini'nin öldürülmesi

30 Nisan : Hitler'in Berlin'de intihar etmesi

1 Mayıs : İtalya'da Alman Ordusunun teslim oluşu

4 Mayıs : Hollanda, Kuzey Almanya ve Danimarka'da Alman Ordusunun teslimi

7–8 Mayıs : Alman Ordusunun Batılı Müttefiklerin Eisenhower komutasındaki Reims karargâhında ve ertesi gün Berlin'de Mareşal Juvkov karargâhmda koşulsuz teslim olmasına ilişkin belgelerin imzası

Mayıs–Haziran : Suriye'de İngiliz Kuvvetlerinin müdahalesi üzerine, Fransız Kuvvetlerinin çekilmesi (1946 Nisanında İngilizler çekilince Suriye bağımsızlığına kavuşacaktır)

9 Mayıs	: Sovyetlerin Prag'a girmesi
7 Haziran	: Molotov'un Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e Boğazların ortak savunması (üs) ve Türk - Sovyet sınırında değişiklikten sözetmesi
3 Temmuz	: Üç Müttefikin Berlin işgali rejiminin başlaması
16 Tem.–2 Ağust.	: Berlin'de, Potsdam Konferansında Stalin, Truman ve Churchill ile Attlee'nin Almanya'nın çöküşü sonuçlarını düzenlemesi; Konferansta Montreux Boğazlar rejiminin değişmesi gereğini kabul eden üç Devletin Türkiye ile ayrı ayrı görüşmek kararı; böylece Montreux'un imzacısı bulunmayan Amerika B.D.nin söz sahibi olması
26 Temmuz	: İngiltere'de seçimleri Attlee liderliğindeki İşçi Partisinin kazanması
6 Ağustos	: Amerikalıların Japonya'da Hiroşima'ya ilk atom bombasını atması
8 Ağustos	: Sovyetler Birliğinin Japonya'ya savaş açması ve Mançurya'yı istilâsı
14 Ağustos	: SSCB - Komünist Çin İttifak Andlaşması
14 Ağustos	: Japonya'nm da koşulsuz teslim olmasıyle, İkinci Dünya Savaşının sonu (Japonya Amerika ile 2 Eylülde Amerikanın Missuri savaş gemisinde teslim sözleşmesini imzalayacaktır)
11 Eylül–2 Ekim	: 5 Müttefik Dışişleri Bakanlarının ilk toplantısı (Bevin, Byrnes, Molotov, Bidaux ve W. Shin-Chien)
20 Ekim	: Mısır, Irak, Suriye ve Lübnan'ın Filistin'de Yahudi Devletinin kurulmasının savaşa neden olacağını Amerika B.D.ne bildirmesi
24 Ekim	: Birleşmiş Milletler Yasasının yürürlüğe girişi
1 Kasım	: General de Gaulle'ün Geçici Fransız Hükümeti Başkanı oluşu
2 Kasım	: Potsdam Konferansından sonra, Amerika B.D. Türkiye'ye bir Nota vererek Boğazlar için Konferans toplanınca ona Amerika'nın da katılmak istediğini bildirmesi
18 Kasım	: Bulgaristan'da seçimleri Komünistlerin liderliğindeki Cephe Partilerinin kazanması
29 Kasım	: Yugoslavya'da Tito liderliğinde Federal Halk Cumhuriyetinin kuruluşu
12 Aralık	: 1941'den beri Sovyet Kuvvetlerinin işgalindeki İran Azerbaycan'da, Sovyetler Birliğinin desteğiyle, girişilen bir komünist ayaklanmasından 4 hafta sonra, "bağımsız" Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulması (Bu Cumhuriyet Sovyet Ordusunun bu bölgeyi 1946 baharında boşaltması üzerine son bulacaktır)
16 Aralık	: Üç Büyüklerin Dışişleri Bakanlarının Moskova'da son toplantısı

* * *

TÜRKÇE - OSMANLICA - (Fransızca) SÖZLÜK

Bu kitaptaki metinlerde öz Türkçe sözcük, terim ve deyimleri ne anlamda ya da hangi Osmanlıca ve Fransızca, (kimi kez İngilizce ya da Lâtince) sözcükler, terimler ve deyimler karşılığında kullandığımızı göstermek üzere, aşağıda küçük bir sözlük veriyoruz. Kuşkusuz, herkesçe bilinen, yerleşmiş öbür öz Türkçe sözcükleri buraya aktarmaya neden görmedik.

Öz Türkçe sözcüklerde genellikle Türk Dil Kurumunun "Türkçe Sözlüğü"nü gözönünde tuttuk. Osmanlıca sözcük, terim ve deyimlerin karşılıklarını belirlerken de Ferit Develioğlu'nun "Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat"ından yararlandık.

Devletler hukukuna, özellikle Andlaşmalara ilişkin konularda Prof. Seha Meray'ın "Devletler Hukuku" ve "Lozan Barış Konferansı : Tutanaklar ve Belgeler" adlı yapıtlarındaki terimlerle geniş ölçüde uyum sağlamağa çalıştık.

Genel olarak hukuk terimleri bakımından Prof. Hıfzı V. Velidedeoğlu'nun "Terim ve Sözcükler Kılavuzu"na başvurduk.

* * *

A

Açıklama : beyanname (Déclaration), bak. Bildiri, Demeç

Açıklayıcı yazı : Fezleke (Exposé) bak. Özet

Açıkta tutulma : (Osmanlı döneminde memurlar için) mâzuliyet (Mise en disponibilité)

Adaletin yönetimi : İdarei Adliye (Administration juridicaire), yargı örgütü

Ad çekme : Kur'a çekme (Tirer au sort)

Ad referandum (Lât.), (Diplomaside) : Bir yükümün, Hükümetin onamı koşulu ile, kabulü

Ağır ve hafif suçlar : Cinayet ve cünhalar (Crimes et délits)

Aile durumu : Aile Hukuku (Statut familial, droit familial)

Akdeniz : Bahri Sefit (Méditerannée)

Aklamak : İbra etmek (Libérer)

Alacak (Banka ve Muhasebe işlerinde) : Matlup (Actif)

Alacaklı : Dâyin (Créancier), Borç veren

Alım : Mübaya (Achat)

Alıntı : Makbuz (Reçu)

Alışılmış, alışılagelmiş : Mutâd (Normal, habituel)

Ana Para (İstikrazlarda) : Resülmal (Capital)

Anda bağlılık : Ahde vefa (Lât. Pacta sund servanda)

Andlaşma : Muahade (Traité) ve genel anlamda uluslararası bağıtlar (İng. Treaty)

Anlaşma : İtilâf (Accord, Arrangement, İng. Agreement)

Anlaşmak : Mutabık kalmak (S'entendre, être d'Accord, tomber d'accord, se mettre d'accord, convenir)

Anlaşmazlık : İhtilâf, münazaa (Conflit, différent, désaccord, litige), bak. Uyuşmazlık

Anlatım (Andlaşmalarda) : mefad, ifadı tarzı (Termes)

Anlayışla : Hayırhahâne (Avec bienveillance)

Arabulucu (Devletler arasında) : (Médiateur); Arabuluculuk : (Médiation) Bak. dostça girişim

Arama (yargısal) : Taharri (Perquisition)

Ardıl : Halef (Successeur)

Arıtmak : Tasfiye etmek (Liquider), Arıtım : Tasfiye (Liquidation)

Artık : Bakiye, geri kalan para (le reste, solde)

Askerlikten arındırma : Aksersizleştirmek, askerlikten tecrit (Démilitarisation)

Askersel : Askerî (Militaire), Askerselleştirme (Militarisation)

Aslına uygunluğu onaylanmış örnek (Andlaşmalarda) : Musaddak suret (Copie autentique, conforme)

Atama belgesi (Konsoloslar için) : Tayin emri (Lettres de provision), Bak. Buyrultu (Exaquatur)

Ateşkes (Dev. Huk.) : Savaşın durdurulması (Cessez - le - feu)

Ayırım (Huk) : Farklı muamele (Discrimination), Irk Ayırımı, Bak. Soy ayırımı

Ayrımcılık : Farklı muamele politikası (Politique descriminatoire)

Ayırım çizgisi : Hattı hudut (Ligne de démarcation)

Aykırı davranış (Andlaşmalarda) : İhlâl (Porter atteinte à), bak. zedelemek

Ayrıcalık : İmtiyaz (Concession, privilège)

Ayrıcalık sahipleri : Eshabı imtiyaz (Concessionnaires)

Ayrılık (Aile durumu) : Tefriki ebdan (Séparation des corps)

B

Babalık (Huk) : Übüvvet (Parenté)

Bağış (Huk.) : Hibe (Donation)

Bağışıklık : Muafiyet (Exemption), vergilerde muafiyet (exonération)

Bağıt : Ahît, Akid (Acte), bak. Son bağıt

Bağıtlamak : Akdetmek (Conclure, faire un acte)

Bağıtlı Devlet : Taraf Devlet, Âkid Devlet (Etat Contractant), Düveli âkide (çoğul)

Bağıtlı Yüksek Taraflar : Tarafeyni Aliyeyni Akideyn (Les Hautes Parties Contractantes)

Bağıtsal : Ahdî (Contractuel), bağıtsal hükümler (Dispositious Contractuelles)

Bağıt saymak (Diplomaside) : senet ittihaz etmek (Prendre acte)

Bağımlı Devlet : Tâbi Devlet (Etat soumis, dépendant)

Bağlantı (Genel) : İrtibat (Liasion)

Bağlantısız Devlet : Bir ittifaka katılmayan Devlet (Etat non aligné)

Barış Andlaşması : Muahadei Sulhiye, (Traité de Paix)

Barışçı çözüm : Muslihane hal (Règlement pacifique)

Barışçı yoldan : Sureti muslihânede (Par des moyens pacifiques)

Barış Mahkemesi : Sulh Mahkemesi (Tribunal de Paix)

Başyazman (Mahkemelerde) : Başkâtip (Greffier), bak. Tutanak sekreteri

Başvuru : Müracaat (Demande, requête)

Bedensel zarar : Cismanî zarar (Domage corporel)

Belirge : Karine (Présomption)

Belirsiz bir süre için erteleme : Gayri muayyen bir müddet için tehir (Ajournement "sine die")

Bildirge : Beyanname, durum açıklaması (Déclaration)

Bildiri (Genel) : Tebliğ (Communiqué)

Bildiri (Resmî işlem) : Tebligât (Notification, communication)

Bildirim (Yazılı) : Beyan, Beyanname (Déclaration)

Bildirim (Huk.) : İhbar (Avis); (Dev. Özel Huk.) Tebliğat (Notification)

Bilgi alışverişi : Malûmat teatisi (échange d'informations)

Bilirkişi : Ehli hibre, ehli vukuf (Expert)

Bilirkişi raporu : Ehli hibre raporu (Expertise)

Birikmiş borç, Vergi : Mütedahil borç, vergi (Dettes, impôts arriérés)

Birleşim (Parlamento ve Kongrelerde) : İnikât, toplanma (Réunion) bak. Oturum, Dönem

Birlik : İttihat (Association), bak. Dernek

Borç : Deyn (Dette)

Borçlu : Medyun (Débiteur)

Borç ve faiz tutarı (İstikrazlarda) Mürettebat (Services, annuités)

Bozma (Andlaşmalarda) : Fesih, mefsuhiyet (Dénonciation, rupture, İng. breach) bak. son verme, ortadan kaldırma

Bozma bildirisi (Andlaşmalarda) : Feshi ihbar (Préavis de dénonciation)

Bozmak (Yargıtayda) : Nakzetmek (casser un jugement)

Bozmak (Borçlar Huk.) : Fesetmek (Résilier)

Bozmak (Andlaşmalarda) : İhlâl etmek (Violer, porter atteinte), barışı, anlaşmayı bozmak (rupture de), bak. Aykırı davranmak, zedelemek

Bölüm (Kitap ve Andlaşmalarda) : kısım (Chapitre)

Bu hükümlere inançla (Andlaşmaların sonunda): Tasdiken bilmakal (En foi de quoi)

Buluş Belgesi : İhtira beraatı (Licence, brevet d'invention)

Buyrultu (Konsoloslar için) : (Exaquatur)

Buyurucu Hükümler : Ahkâmı âmire (Disposions impératives)

Bütünleyici anlaşma : Mütemmim itilâfname (Accord additionnel)

Büyükelçi : Sefir, Sefiri Âzam (Ambassadeur, Ambassadeur Extraodinaire et Plénipotentiaire)

C

Casus belli (Lât.) Savaşa neden olan olgu

Casus foederis (Lât.) : Bir anlaşmadaki hükmün yerine getirilmesi (özellikle savaş açmağı olanaklı kılan durum)

Centilmen Anlaşması : (İng. Gentlemen's agreement), Resmî biçimde hağıtlanmayan ilke anlaşması

Ceza yargı yöntemi : Ceza muhakemeleri usulü (Procédure pénal) bak. Hukuk yargı yöntemi

Ciro eden : Ciranta (Endosseur),

Clausula rebus sic sitantibus (Andlaşmalar için) : Koşullar değişince hükümlerin de değişebilmesi ilkesi

Ç

Çağıran Devlet : Dâvet eden Devlet (Etat invitant)

Çağrı : Davet (İnvitation, appel)

Çağrılı Devlet : Davet edilen Devlet (Etat invité)

Çekici (Poliçelerde) : Keşideci (Tireur)

Çekilme (Çok taraflı bağıtlarda) : Terk (Retrait)

Çekince : Kaydı İhtirazî (Réserve)

Çizgi (Sınırlarda) : Hat, hattı hudut (Ligne, ligne de démarcation)

Çizilmiş plan : resim (Dessin)

Çoğunlukla : Ekseriyeti âra ile (A la majorité des voix)

Çok yönlü (Andlaşmalarda) : Çok taraflı (Multilatérale)

Çözüm : Sureti tesviye, hal (Solution, règlement), uyuşmazlığın çözümü

Çözmek (uyuşmazlıklarda) : Halletmek tesviye etmek (Régler)

D

Dağıtma (Parlamentolar için) : Fesih (Dissolution)

Danışma : İstişare (Consultation)

Danışman : Müşavir (Conseiller)

Danışma niteliğinde görüş : İstişarî rey (Avis consultatif)

Dava Açmak : İkamei dava (Ester en Justice, intenter un procès)

Davayı görmek : Muhakeme etmek (Juger le procès)

Davayı savma : Def'i dava, davanın reddi (Rejeter le procès)

Değişiklik (Anlaşmalarda) : Tâdil (Modification)

Değiş-tokuş : Trampa (Troc)

Demeç : Beyan, beyanname, resmî ve imzalı bir açıklama (Déclaration); Ortak demeç (Déclaration commune) bak. Bildiri, Açıklama

Delegasyon : Temsil Heyeti (Délégation), bak. Temsil Kurulu

Denetim : Murakabe (İnspection, contrôle)

Denetlemek : Murakabe etmek (İnspecter, contrôler)

Denizcilik (Sözleşmelerde) : Seyrisefain, (Navigation)

Deniz haydutluğu : (Piratrie)

Dernek : Cemiyet (Association, Société) bak. Birlik

De facto (Lât) : Fiilen, eylemsel, edimsel olarak

De Jure (Lât.) : Hukuken, resmen, hukuksal olarak

Dışalım : İthalat (Importation)

Dışsatım : İhracat (Exportation)

Dilekçe : İstida (Requête)

Dilenme : Teseül (Mendicité)

Dinleme (Mahkemelerde) : İstima (Audition)

Diplomasi ayrıcalık ve bağışıkhkları : Diplomasi imtiyaz ve muafiyetleri (Privilèges et exemptions diplomatique)

Diplomasi ilişkileri : Siyasî münasebet (Relations diplomatiques)

Diplomasi yolu ile : Siyasi yoldan (Par la voie diplomatique)

Doğrulamak : Teyid etmek (Confirmer)

Doğu Ürdün : Şark-ül-Ürdün (Transjordanie) bak. Ürdünün batı kıyısı

Dokunulmazlık (Parlamenterler ve diplomatlarda) : Masuniyet (Inviolabité)

Dokunulmazlık (Sınırlar için) : Masuniyet (Inviolablité)

Dolan (Huk.) : Hile (Fraude)

Dolaşım (Kişiler için) : Seyrüsefer (Circulation)

Donatım: Teçhizat (Equipment)

Donatmak : Teçhiz etmek (Equiper)

Doruk çizgisi (Topografya) : Hattı balâ, hattı re's

Dostça çözüm yolu ile : Sureti muslihânede (Règlement amiable, résoudre à l'amiable)

Dostça girişim : Dostâne tavassut (Bons offices), İng. good offices, bak. Arabuluculuk

Döküm (Muhasebede) : Envanter (Inventaire)

Dönem (Parlamento, Konferans vb.nde) : Devre (Session)

Duragan : Sabit (Fixe, immobile)

Duruşma (Mahk.) : Murafaa (Débat)

Duyuru : İlân (Avis)

Düzen : Nizâm (ordre)

Düzenlik : Asayiş (Sécurits et paix)

Düzenleme (Dev. Huk.) : Sureti tesviye, uygulama anlaşması, geçici bir anlaşma (Modalités, arrangement)

Düzenlemek : Tanzim etmek (Réglementer, arranger, mettre en ordre)

Düzgülü : Mutâd (Normal)

E

Edim : Fiil (Acte, action)

Edimsel : Fiilî (Effectif, virtuel), edimsel olarak : bilfiil, fiilen (Effectivement, Virtullement, de fait, ipso - facto)

Edinim (Huk.) : İktisap (Acquisition)

Ege Denizi : Adalar Denizi (La Mer Egée)

Egemen eşitlik : Hükûmran müsavat (Egalité souveraine)

Ek (Andlaşmalarda) : Lâhika (Annexe)

El koyma (Borç için): Haciz (Saisie), bak. Elinden alma, zoralım, geçici olarak el konulma

Elçi: Ortaelçi (Ministre Plénipotentiaire)

Elinden alma: İstimval (Réquisition) bak. el koyma, zoralım, güvenilir kişiye bırakılması

En çok gözetilen ulus kuralı (işlemi): En ziyade mazharı müsaade millet kaidesi (muamelesi) (Clause de le nation la plus favorisée)

En elverişli: En müsait (La plus favorahle), En elverişli işlem (Traitement le plus favorable)

En derin saygılarımın güvencesini kabul buyurmanızı dilerim: Tazimâtı ihtiramkâramemin teminatını kabul eylemenizi rica ederim (Veuillez agréer l'assurance de ma considération la plus distinguée)

Erginlik: Rüşt (Majorité)

Esenlik: Selâmet (Salut)

Eşdeğer: Muadil (Equivalant)

Eşgüdüm: (Coordination), Eşgüdümlü, (Coordonné)

Eşit düzeyde işlem: Müsavi muamele (Egalité de traitement, Egalitaire, Traitement sur le pied d'égalité)

Eşzamanlı: Mütefarik olarak (Simultanément)

Evlâd edinme: Tebennî (Adoption)

Evlâtlık: Bünüvvet (Filiation)

Evli: Zatüzzevç (Marié)

Evlilik mal rejimi: İşterak-i emvali zevciyen (Régime de la communauté conjugale)

Exequatur (Lât.) (Konsoloslar için): Muvafakat, onama, bak. Buyrultu

F

Fabrika markası: Fabrika alâmeti farikası (Marque de fabrique)

G

Geçerli: Muteber (Valable, valide, en règle)

Geçersiz: Gayrımuteber (Non valable, invalide)

Geçersiz kılma: İptal etmek (Annuler)

Geçici olarak el konulması: Sekestre (Séquestre), bak. elkonulma

Geçirim (Hak ve mal için): Devir, intikâl, devir ve ferağ (Mutation, transfert)

geçirmek: Devretmek (Transférer), devir ve ferağ etmek (aliéner)

Geçmişi kapsayıcı: Makabline şâmil (Rétroactif), geriye yürüyen

Gelenek: An'ane (Tradition)

Genel bağıt: (Acte Général) bak. Son bağıt

Gerçek kişi: Hakiki şahıs (Personne réelle)

Gerekçe: Mucip sebep (Motif), esbabı mucibe (Motivations)

Gezgin: Seyyar, durağan olmayan (Mobile, ambulant)

Gidişgeliş: Seyrüsefer (Circulation)

Giriş; Giriş kesimi (Andlaşmalarda): Dibâce (Préambule)

Göreceli: Nisbî, izafî (Relatif)

Görev (Parlamento ve Uluslararası kuruluşlarda): Vazife selâhiyeti, görev yetkisi (Mandat), bak. Yetki

Görev Çerçevesi (Diplomaside): (İng. Terms of reference)

Görmenlik: Kayyımlık (Curatelle)

Görme hakkı (Deniz savaşı hukukunda): Muayene hakkı (Droit de visite)

Görüşmeler: Müzakerat (Négociations, pourparlers, entretiens, concertations)

Gözaltında tutma (polis): Nezaret altında tutma (Sous surveillance de la Police, İng. Police custody)

Gözetim: Nezaret (Supervision, surveillance), sınırlarda nezaret mevkii (Poste), gözetimi altında (Sous les auspices)

Gözetmek: Mazhar etmek (Favoriser)

Gözlem : Müşahade (observation), gözlemlemek (Observer)

Gözlemci : Müşahit (Observateur)

Grefye : Mahkeme başkatibi (Greffier) bak. Başyazman

Güven belgesi (Diplomaside) : İtimatname (lettres de créances, İng. credentials)

Güvence : Teminat (Garantie, caution)

Güvence akçesi: Teminat akçesi (Caution, dépot de garantie)

Güvenilir kişiye malın bırakılması : Yeddiemine tevdi (Séquestre)

H

Hak ve adalet ilkesi ya da hak gözeterlik : Nisfet, nefaset, hakkaniyet (Equité, Lât. "Ex aequo et bono")

Hakça : Âdilâne (Equitable)

Hakem anlaşması (Dev. Huk.) : Tahkimname (Compromis)

Hakemlik Andlaşması : Hakem muahedenamesi (Traité d'Arbitrage)

Hakem Mahkemesi : (Tribunal Arbitral)

Hakem yolu, yöntemi (Devletler arasında) : Hakem tariki (Procédure d'arbitrage, İng. Arbitration)

Hakem yolu ile çözüm (Devletler arasında) : Hakemî tesviye (Règlement arbitral)

Hakkın çiğnenmesi : Hakkın ihlâli (Violation d'un droit)

Haklı : Muhik, âdil (Juste, équitable)

Hak sahibi : (Ayant-droit)

Hak yitirimi : Sukutu hak (Péremption)

Haksız eylem : Haksız fiil (Acte İllicite)

Halk oylaması : reyiâm (Référendum), bak. Plebisit

Hava ulaşım araçları : Hava sefinesi, uçak, zeplin vb. (Aéronef)

Hisse senedi : Sehim (Action, valeur), Esham (çoğul)

Hisse senedi geliri : Temettü, (Dividente), bak. kazanç

Hukukça : Hukuken, bihakkın (De plein droit) bak. kendiliğinden

Hukuksal durum : (Statut), bak. Statü

Hukuk yargı yöntemi : Hukuk muhakemesi usulü (Procédure civile), bak. ceza yargı yöntemi

Hüküm (Andlaşmalarda) : (Disposition, stipulation, terme, precsription clause)

Hüküm (Mahkemelerde) : (Verdict, Jugement, décision, arrêt)

Hüküm giyme : Mahkûmiyet (Condamnation)

Hükümlü : Mahkûm (Condamné)

Hükümsüz : keenlemyekün (Nul et non avenu, caduc) bak. yok sayılması, geçersiz

İ

İç tüzük : Nizamnamei dahiliye (Règlement intérieur)

İletim : İsâle (Expédition)

İletişim : Haberleşme (Communication)

İlinti, ilintili : Alâka, alâkalı, aidiyet, ait (Rapport, relation, en rapport avec, appartenant à, en relation)

İlişkin : Dair, hakkında (Relatif, concernant, au sujet de, sur)

İmzacı (Andlaşmalarda) : Nümzi (signataire)

İnanca (taşınır mallarda) : Teminat, zâman (nantissement) bak. sağlanca

İnsanlık ülküsü : Mefkûre (İdéal)

İpotek (Taşınmaz mallarda) : Teminat (Hypothéque)

İpso facto (Lât.) Fiilen, kendiliğinden (effectivement, de fait, automatiquement)

İsteğe bağlı : İhtiyarî, iradî (Facultatif)

İstek (Huk.) : İrade (Volonté), istek açıklaması, beyanı (Déclaration de volonté)

İstem : Talep (Demande, réclamation)

İstenmeyen kişi (Dev. Huk.) : (Lât. Persona non grata)
istinâbe : (Commission rogatoire)
İşgüder : Maslahatgüzar (Chargé d'affaires)
İşlem : Muamele (Procédure, traitement, formalité), İşlem paragrafı (Uluslararası kuruluşların kararlarında) : (Paragraphe opératif)
İyi komşuluk ilişkileri : Münasebatı hasenai hemcivarî (Relations de bon voisinage)
İyiniyet heyeti, Kurulu (Diplomaside) : (İng. Goodwille Mission)
İzin (Huk.) : Muvafakat (Assentiment, consentement)

J

Jeopolitik konum : Jeopolitik mevki (Situation, position géopolitique)

K

Kabotaj : Bir ülkenin, limanları arasında gemi işletmeciliğini kendi gemilerine saklı tutması (Cabotage)
Kambiyo değeri : Kambiyo râyici (Taux de change)
Kamu düzeni : Nizamı amme (Ordre public)
Kamu güvenliği : Asayiş, emniyet (Ordre, sécurité intérieure)
Kamulaştırma : İstimlâk (Expropriation)
Kamu yararına : Menafii amme için (Pour l'intéret public)
Kamu yararı güden : Menafii ammeye hâdim (Au profit de l'intéret public)
Kamu yönetimi : Amme idaresi (Administration publique)
Kanıt : Delil, beyinne (Preuve)
Kanıtlamağa yararlı : İhticaca sâlih (Utile à invoquer)
Kapsamak : Şâmil olmak (Y comprendre)
Karar (Uluslararası Kuruluşlar ya da yargısal katlarda) : (Résolution, decision, jugment, arrêt, ordonance, sentence jidiciaire ou arbitrale)
Karışma (Dev. Huk.) Müdahale (Intervention
Karışmaktan kaçınma (Dev. Huk.) : Ademi müdahale (Non-intervention)
Karma : Muhtelit (Mixte)
Karşılıkh : Mütekabil (Réciproque)
Karşılıkh güven : Mütekabil itimat (confiance mutuelle)
Karşılıkh işlem : Mütekabil muamele (Traitement réciproque)
Karşılıkh olarak : Mütekabilen (Réciproquement)
Karşılıkh olma koşulu : Mütekabiliyet şartı (A titre de réciprocité, condition de réciprocité)
Karşılıkh yarar, çıkar : Mütekabil menfaat (Intérêts réciproques)
Kat : Makam (Autorité)
Katılan (Davalarda) : Müdahil (Participant)
Katılma (Anlaşmalarda) : İltihak (Adhésion)
Katılma payı : İştirak hissesi (Participation, part)
Katma : Nezdine, Katında : Nezdinde (Auprès de)
Katsayı : Emsal (Coefficient)
Kazanç : Temettü (Bénéfice)
Kazandırma : Teberrü (Libéralité)
Kazanılmış hak : Hakkı muktesep (Droit acquit)
Kefillik akçesi : Kefalet akçesi (Caution)
Kendi başına : Resen (d'office), Resen karar verme
Kendiliğinden : Hukuken, bihakkın (de plein droit) bak. Hukukça
Kendiliğinden uzaması (Andlaşmalarda) Zımmî temdit (Tacite reconduction), bak. yazımsız uzatma
Kendine has (öz) egemenlik hakkı : Münhasır hakimiyet hakkı (Droit de souveraineté exclusive)
Kendine has (öz) Yetki (Dev. Huk.) Selâhiyeti münhasıra (Compétence exclusive)

Kesin yargı : Kaziyei muhkeme (Chose Jugée)

Kırım : İmha (Extermination) bak. Soykırım

Kıyı, Kıyıdaş Devlet : Sahilder Devlet (Etat riverain)

Kira Sözleşmesi : İcâr mukavelenamesi (Bail)

Kira vaadi (Sözleşmesi) : Vaadi icâr (Promesse de location)

Kişi hakları durumu : Ahkâmı şahsiye (Statut personnel)

Kollayıcı işlem, tutum : Musait muamele (Traitement favorisé)

Kolluk : Zabıta (Police)

Kolluk gözetimi altında : Polis nezareti altında (Sous surveillance de la police)

Konul : İkametgâh (Domicile)

Konuşlandırmak (Askersel) : Tahşit etmek (Déployer)

Korumanlık : Vasilik (Tutelle)

Koruyuculuk : Himaye (Protection, Protectorat)

Koruyucu önlem : İhtiyatî tedbir (Masure conservatoire)

Koşut : Müvazi (Parallèle)

Kot : Râkım (cote), belirli bir yere göre yükseklik noktası

Kovalama hakkı (Dev. Huk.) (Açık denizde) : Takip hakkı (Droit de poursuite)

Kovuşturma (Yargısal) : Takibatta bulunma (Poursite, des poursuites)

Köken belgesi (Dış ticaret) : Menşe şehadetnamesi (Certificat d'origine)

Kullanımdan düşme (Andlaşmalar) : (Désuétude)

Kuraldışı : İstisna (Exception)

Kuram : Nazariye (Théorie), Kuramsal : nazarî (théeorique)

Kurucu üye : Asli azâ (Membre fondateur)

Kurul : Heyet (Conseil); Diplomoside Temsil Heyeti (Délégation)

Kuruluş : Teşekkül, teşkil (Organisme, institution, établissement), bak. Örgüt

Kuruluş tüzüğü : (Uluslararası kuruluşlarda) Yasa (Statut)

Kurum : Müessese, Şirket (Institution, établissement, institut, oeuvre, société), bak. kuruluş

Küme : Topluluk (Groupe)

Kütük : Sicil (Régistre)

Kütüğe yazma : Tesçil (Enregistrer)

M

Madde (Anlaşmalarda) : (Article, clause)

Mahkeme kararı : İlâm (Décision de Tribunal, sentence, jugement), bak. Hüküm, karar

Mallar : Emlâk (Biens)

Mal ve mülk : Emval ve emlâk (Biens et propiétés)

Manda yönetimi : Vesayetle, vekâletle idare, egemenliği geçici olarak Milletler Cemiyetince bir Devlete bırakılmış bir ülkedeki (I. Dünya Savaşından sonra Suriye, Irak gibi) yönetim

Manda yöneticisi : (Mandataire)

Mektup - Nota : Diplomaside imzalı Nota (Note signée)

Milletler Cemiyeti : Cemiyeti Akvam (Société des Nations, İng. League of Nations)

Miras alma : Tevarüs (Succession)

Mirasın arıtılması : Mirasın tasviyesi (Liquidation de la succession)

Mirasın bölüşülmesi : Mirasın taksimi (Partage de la succession)

Miras yolu ile : Miras tarıkiyle, Alâ tarikül verase (Par voie de succession)

Misilleme (Dev. Huk.) mukabele bilmisil (Rétorsion) bak. zararla karşılık

Modus Vivendi (Lât.) (Diplomaside): Geçici anlaşma

Muhtıra (Diplomaside) : (Aide - Mémoire, İng. Memorandum)

Mührünü basmak (Andlaşmalarda) : Tahtim etmek (Apposer son seau)
Müslüman olmayan : Gayri müslüm (Non Musulman)

N

Not : Haşiye (Note, P. S., Remarque)
Nota : Diplomaside mühür ve paraflı resmi yazı (Note verbale)
Nüfus kayıtları : Nüfus vukuatı (Etat civil)

O

Okunma (Mahkemede Karar) : Tefhim (Prononcé des Jugements)
Olağanüstü Temsilci (Elçilerin sanı) : Fevkalâde murahhas (Envoyé Extraordinaire)
Olgular konusu (Huk.) : Mesaili vakıa (Question de fait)
Onam, Onama : Tasvip, rıza (Approbation agrément, assentiment)
Onamak : Tasvip etmek (Approver, agréer)
Onarım : Tâmir, Tâmirat (Réparation)
Onay : Tasdik (Ratification)
Onay belgesi (Andlaşmalarda) : Tasdikname (İnstruments de ratification)
Onay belgesinin sunulması : Tasdikmenin tevdii (Dépot des instruments de ratifications), verişimi (Echange)
Optan (ülke değişmelerinde) : Başka uyrukluk seçen (Optant)
Ortadan kaldırma (Andlaşmalarda) : Feshetmek (Résilier), bak. son vermek, bozmak
Ortadan kaldıracağını bildirme : Feshini ihbar etme (Dénoncer)
Ortaelçi : Bak. Elçi
Ortak imzacı : Müştereken mümzi (Cosignataire)
Ortakları : Şükerası (Associés)
Ortaklık : Şirket (Société), (Uluslararası) : (Association)
Osmanlı Devlet Borçları : Düyumu Unumiyei Osmaniye (Dette Publiques Ottomanes)
Oturma : İkamet (Séjour); Sözleşmelerde : (Etablissement)
Oturma izni : İkamet müsaadesi (Autorisation de séjour)
Oturum : Celse (Séance), bak. birleşim
Oy birliği : İttifakı âra (Unanimité)
Oy çoğunluğu : Ekseriyeti âra (Majorité)

Ö

Ödeme : Tediye, Tesviye (Payement, remboursement)
Ödenek (Bütçede) : Tahsisat (Allocution, crédit)
Ödenek (Hizmet karşılığı) : Tazminat (İndemnité)
Ödenti : Aidat (Contribution)
Ödün : Taviz (Concession)
Öğütleme kararı (Uluslararası örgütlerde) : Tavsiye kararı (Recommendation)
Ölçek : Mikyas (Echelle)
Ölçüt : Kıstas (Critère, Lât. criterium)
Önbildiri (Huk.) : Mütekaddim ihbar (Préavis)
Öncel : Selef (Prédécesseur)
Öncelik : Rüçhaniyet (Priorité)
Öndelik : Avans (Avance, arrhes)
Önerge (Parlamentolarda) : Takrir (Motion)
Öneri : Teklif (Proposition)
Önleyici tutuklama : Muvakkat tevkif (Détention préventive)
Önsorun : Mütekaddim mesele, meselei mütekaddime (Question préjudicielle)
Önünde (Mahkeme ya da bir resmi makam için) : Nezdinde (Auprès de), bak. katında
Önyazı (Bu kitapta) : Sunuş ve giriş bölümlerinden ayrı olarak, her Andlaşma metninden önce onun niteliğini anlatan yazı (İntroduction)
Örgüt : Teşkilât (Organisation)
Örnek olay : Emsal (Précédent)
Özdeş : Aynı (Le même)

Özleştirmek : Aynı saymak (İdentifier)
Özel kişi : Fert (Particulier), çok kez gerçek kişi anlamına
Özel yasa : Statü (Statut), bak. Kuruluş tüzüğü
Özerk : Muhtar (Autonome)
Özerklik : Muhtariyet (Autonomie)
Özet yazı (Yargısal İşlerde) : Fezleke (Résumé)
Özlemiyle (Andlaşmaların başlangısında) : Arzusuyla (Animé du désir)

P

Pakt : Misak (Pacte, İng. Covenant)
Paragraf : Bend, Fıkra (Paragraphe)
Parasal : Malî (Financier, monétaire)
Plebisit (Dev. Huk.) : Ülke değişimlerinde halkın oyu (Plébicite)
Protesto : (Protestation) .Protesto notası (Note de protestation)
Protokol : Bir Andlaşmaya ekli ya da ilintili bağıt, sınır işlerini düzenleyici bağıt (Protocole)

S

Sağlanca (Huk.): Taşınır mallarda karşılık, rehin (Gage), bak. İnanca
Sağtöre : Âdabı umumiye, ahlâk, ahlâk ve âdap (Morale publique, morale, bonnes moeurs)
Saklayıcı ülke (Andlaşmalarda) : İmzalı metin için (Etat dépositaire)
Saklı tutma : Mahfuz tutma (Hakkını saklı tutmak) (Réserver son droit)
Saldırı (Dev. Huk.) : Tecavüz (Agression)
Saldırıcı (Dev. Huk.) : Mütecaviz (Agresseur)
Saldırmazlık Andlaşması : Ademi Tecavüz Muahedesi (Traité de non agression)
Salt çoğunluk : Mutlak ekseriyet (Majorité absolue)
San : Unvan (Titre)
Sanat yapıtları mülkiyeti : Sanayii nefise mülkiyeti, telif hakkı (Droit d'auteur)
Satım (Huk.) : Beyi (Vente)
Sav (Mahkemelerde) : Iddia (Allégation, demande)
Savaşan : Muharip (Belligérant)
Savaşanlık : Muhariplik (Belligérance)
Savaşmayan : Gayri muharip (Non belligérant)
Savaş durumu : Hâli harp, muhasemat (Etat de guerre)
Savaş tutsağı : Harp esiri (Prisonnier de guerre)
Savu : Defi, red gerekçesi (Refus, rejet)
Sayın : Hazretleri, Beyefendi, Ekselans, Sir vb.
Seçme hakkı (Dev. Huk.) : Hakkı hıyar, uyrukluk seçme hakkı (Droit d'option)
Sekreterlik : Kitâbet (Sécretariat)
Self-determation hakkı : bak. Ulusların kendi geleceğinin kendilerinin saptaması hakkı
Semen : Bedel (Prix)
Senetler (Tic.) : Esham, tahvilat, borç senedi vb. (Titres, valeurs)
Sığınma : İltica etme (Se réfugier), Sığınma hakkı (Droit d'asil)
Sığınık : Mülteci (Réfugié)
Sınırdışı etme : Tard ve teb'id (Expulsion)
Sınır çizgisi : Hattı hudut (Ligne de démarcation)
Sınır gözetim yeri : Sınır mevkii (Poste de frontiere)
Sınırın belirlenmesi, sınırlandırma, : Tahtidi hudut (Délimitation de frontiere)
Sınır işaretleme Komisyonu : Tahtidi Hudut Komisyonu (Commission de Délimitation)
Sınırın işaretlenmesi : Hudut işaretlenmesi (Abornement, démarcation)
Sıradan suç : Adi suç (Délit, Crime de droit Commun)
Silâh bırakışımı : Mütareke (Armistice)
Siyasal suç : Siyasî suç (Crime politique)
Son bağıt (Andlaşmalarda) : Nihaî senet (Acte final)
Sona erdirmek (Andlaşmalarda) : Feshetmek (Résilier), bak. Ortadan kaldırma, bozma

Sona erdirme ön bildirisi (Andlaşmalarda) : Feshini ihbar (Préavis de dénonciation)

Sona erme (Sözleşmelerde) : İnkıza (Expiration)

Son uyarı : Ültimatom (Ultimatum)

Son vermek (Andlaşmalarda) : Feshetmek (Dénoncer), bak. Ortadan kaldırmak

Soruşturma : Tahkikat (İnvestigation)

Soy ayırımı : Irk tefriki (Discrimination raciale, ségrégation)

Soykırım : Toptan imha (Génocide)

Sözleşme (Hem özel, hem Devletler Hukukunda) : Mukavele (Convention)

Statü (Örgütlerde) : Özel yasa, Kuruluş, yasası (Statut)

Statu quo (Lât.) (Devletlerarası) : İçinde bulunulan siyasal ya da hukuksal durum

Statu quo ante bellum (Lât.) : Savaştan önceki duruma dönüş ilkesi

Suçluların geri verilmesi: İadei mücrimin (Extradition)

Sular rejimi : Usulü miyahi (Régime des Eaux)

Suların bölündüğü çizgi (Akarsularda) : Hattı taksimi miyahi (Ligne de partage des eaux)

Sunma (Huk.) : İbraz (Présentation, remise, dépot)

Sunma tutanağı (Andlaşmalarda) : Tevdi zabıtnamesi (Procès-verbal de dépot)

Sunmak (Huk.) : Tevdi etmek, arzetmek (Soumettre, porter à)

Süre : Zâman, mehil, mühlet (Durée, délai)

Süre aşımı : Müruru zaman (Prescription)

Sürekli : Daimî (Permanent), Sürekli temsilci

Süreksiz : Muvakkat (non permanent, provisoire)

Süreli : Mevkut (Périodique)

Sürümde (Parasal) : Tedavülde (En circulation)

Sürüm değeri : Rayiç kıymeti (Valeur courante)

T

Tahvil (Devlet borçlarında) : Senet (Titre, obligation)

Talveg (Sınır çizilmesinde) : Akarsu yatağının en derin noktalarını birleştiren çizgi (Talveg)

Tanık : Şahit (Témoin)

Tanıklık : Şehadet (Témoigage, déposition)

Tanım : Tarif (Définition)

Tanıma (Dev. Huk.) : (Reconnaissance)

Tarafsız Devlet : Bitaraf Devlet (Etat neutre)

Tarafsızlaştırmak : Bitaraf hale koymak (Neutraliser)

Tasarı (Parlemento ve Mahkemelerde) : Lâyihâ (Projet)

Taşırdığı su ağırlığı kuralı (Gemiler için) : Maimahreç esası (Déplacement-type)

Taşınır mal : Menkul mal (Bien mobilier)

Taşınmaz mal : Gayri menkul mal (Bien immobilier)

Tekdüzen : Yeknesak (Uniforme)

Temsilci : Murahhas, mümessil (Délégué, représentant)

Temsil kurulu : Heyeti temsiliye (Délégation)

Tepe noktası (Topografya) . Nirengi noktası, mevkii (Point culminant)

Tersine hüküm : Hilâfına hüküm (Disposition contraire)

Tesçilli : Müseccel (İnscrit)

Tıpkısıyle (Huk.) : Aynı veçhile (Lât. Mutatis mutandis)

Toplu güvenlik (Devletlerarası) : Müşterek emniyet (Sécurité collective)

Toplu kırım : İmhâ, bak. Soykırım, Kırım

Topluluk : Cemaat (Communauté)

Toprak bütünlüğü (Dev. Huk.) : Tamamiyeti mülkiye (İntegrité territoriale)

Topraklar (Dev. Huk.) : Arazi, ülke (Territoire), Bak. Ülke

Töre : Örf ve âdet (Coutume), bak. yapılageliş

Töresel hukuk : Örf ve âdet hukuku (Droit coutumier)

Tutanak : Zabıtname (Procès-verbal)

Tutanak Sekreteri (Mahkemelerde) : Zabıt Kâtibi, Sekreteri (Greffier), bak. başyazman

Tutsak : Esir (Prisonnier de guerre)

Tutuklamak : Tevkif etmek (Arrêter)

Tutuklu : Mahpus, mevkuf, derdest (Arrêté emprisonné, interné)

Tüzel kişi : Hükmî şahıs, (Personne morale, Juridique)

Tüzük : Nizammame (Règlement)

U

Uçak gemisi : Tayyare ana gemisi (Porte-avion, Porte-aéronef)

Uğur sayarak (Andlaşmaların giriş kesiminde) : Teyemmünen (Considération, augure)

Ulusal topluluklar : Millî cemaatlar (Ethnies, nationalités)

Ulusal yetki alanı : Devletin münhasır salâhiyet alanı (Juridiction nationale, compétence exclusive)

Uluslararası ahlâk : Milletlerarası ahlâk (Morale internationale)

Uluslararası görgü, nezaket kuralı (Dev. Huk.) : (Lât. "Comitas Gentium")

Uluslararası Vesayet rejimi (M. C.) : Milletlerarası V. R. (Régime International de Tutelle)

Ulusların kendi geleceklerini serbestçe belirleme hakkı : (Audétermination, droit de disposer d'eux-memes), bak. self-determination

Uti possidetis (Lât.) : Savaş öncesi ülkesel durum ilkesi

Uyarınca : Mucibince (Conformément, en vertu de)

Uygulama alanı : Sahai tatbik (Champ d'application)

Uygulama Andlaşması (Devletler arasında) : Tatbikat, icra anlaşması (Accord d'application, İng. Executive agreement)

Uygulama biçimi : Suveri icrası (Modalités d'exécution)

Uygulama kararı (Mahkemece) : Tenfiz kararı (Procédure d'exequatur)

Uygulanması zorunlu (Yasa ve Kararlarda) : vacibülittiba, vacibülicra (obligatoire)

Uygun bulmak, görmek : Muvafık görmek, tasvip etmek (appouver)

Uygun bulmasını isteme (Elçiler için) : İstimzaç, muvafakat talebi (Demande d'agrément)

Uyruk (Dev. Huk.) : Vatandaş (Ressortissant), tebaa (Sujet) Türk uyruğu, Türk uyruklular

Uyrukluk, uyrukluk bağlantısı : Vatandaşlık, tabiiyet (Nationalité) Türkiye uyrukluğu, uyrukluğunda olan

Uyrukluk edinme : Vatandaşlık iktisabı (Acquisition de la nationalité)

Uyrukluğa alınma : Telsik (Naturalisation)

Uyrukluğun yitirilmesi : Tabiyetin zayii (Perte de la nationalité)

Uyrukluktan çıkarılma : Tabiyetten iskat (Etre déchu de la nationalité, déchéance)

Uyrukluk seçme hakkı : Hakkı hıyar (droit d'option), bak. seçme hakkı

Uyuşmazlık : Nizâ, ihtilâf (Confit, différend, désaccord, divergeance, İng. dispute), bak. anlaşmazlık.

Uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü : İhtilâfların muslihane surette hal ve tesviyesi (Règlement pacifique des litiges, Ing. Pacifie, Peaceful settlement of disputes)

Uzatma (Andlaşmalarda) : Temdit (Prolongation, rcconduction), bak. cndiliğinden uzama

Uzlaşma yolu ile : uzlaşma tarikiyle (Par la procédure de conciliation)
Uzlaştırma Komisyonu : (Commission de Conciliation)
Uzlaştırma Yöntemi : Uzlaştırma usulü (Procédure de conciliation)
Uzman : Mütehassıs, ehli hibre (Expert), bak. Bilirkişi

Ü

Üçüncü Devlet, taraf, : Tarafı sâlis (Etat, Partie tiers)
Üçüncü kişi (Özel hak.) : Şahsi sâlis (Troisième personne)
Ülke (Dev. Huk.) : Arazi, topraklar (Territoire), Ülkesel; Araziye ilişkin (Territorial)
Ülke dışılık : Haricez mevleket kuralı (Exterritorialité)
Ülke statüsü, ülkesel statü : Mülkî statü (Statut territorial)
Ülkeserlik (Dev. Huk.) : Mülkilik ilkesi (Territorialité)
Ülkesel bütünlük : Tamamiyeti mülkiye (Intégrité territoriale)
Ürdün'ün batı yakası : El-daffa-el garbia (Cisjordanie, West bank of Jordan) bak. Doğu Ürdün
Üstenci : Müteahhit (Entrepreneur)
Üst Hakem : Hakem el-Hakem (Sur-Arbitre)
Üstlenen (Huk.) : Yükümlenen, takabbuz eden, deruhte eden (Celui qui assume, prend en charge)
Üstünlük (Ticaret Anlaşmalarında): Fevaidi mahsusa (Avantage), bak. ayrıcalık, öncelik.

V

Vazgeçmek (Huk.) : Feragat etmek (Renoncer), feragat (Renonciation)
Verişim : Teati (Echange), Mektup, Nota verişimi, onay belgelerinin verişimi (Echange des instruments de ratification)

Y

Yakalama (Dev. Huk.) : (Denizlerde) Zabt (Capture)
Yakın Doğu : Şark-el-Karip (Proche-Orient, İng. Near-East)
Yakıp-yıkma : Tahribat (Destruction)
Yansızlık (Savaşta) : Tarafsızlık (Neutralité), Yansızlık Hukuku
Yapılageliş : Teamül (Usages), Yapılageliş hukuku, kuralları, bak. töre
Yaptırım : Müeyyide (Sanction), bak, zorlayıcı önlem ve zorlayıcı güç (Özellikle Milletler Cemiyetinin bu yoldaki kararları)
Yararlanma (Huk.) : İntifa (Usurfruit, jouissance), yararlanam hakkı : intifa hakkı
Yardımlaşma (Andlaşmalarda) : Mütekabil müzaheret (Assistance mutuelle) Paktı
Yargı bağışıklığı : Adlî muafyet (Exemption judiciaire)
Yargı gücü, erki : Kazaî kuvvet (Pouvoir judiciaire)
Yargı kararı : kazaî karar (Sentence judiciaire)
Yargı makamları : Makamatı adliye (Autorités judiciaires)
Yargı örgütü : kazai teşkilât (Administration de la Justice)
Yargı rejimi : Kaza usulü (Régime de la justice)
Yargılama yöntemi : Usulü muhakeme (Procédure Judiciaire)
Yargılama yöntemi Yasası : Usulü Muhakeme Kanunu (Code de procédure civil-ou-pénal)
Yargı, Yargılama yetkisi : Hakkı kaza (Juridiction, Compténce)
Yargılamanın yinelenmesi : İadei muhakeme (Révision de l'arrêt)
Yargısal bildiri : Adlî Tebligat (Notification)

Yargısal yardım (Mahkemelerde) : Meccanen müzahereti adliye (Assistance judiciaire gratuite)

Yargısal çözüm, yargı yolu (Devletler arasında) : Adlî tesviye (Règlement judiciaire)

Yargısal yöntem : Hukukî tesviye (Procédure judiciaire)

Yargısal yardımlaşma (Andlaşma) : Adlî müzaheret (Assistance judiciaire)

Yargısal hüküm : Adlî karar (Décision judiciaire, sentence)

Yasa : Kanun (Loi) : Çok taraflı uluslararası bir örgütün statüsü (Charte, Pacte)

Yasal savunma : Meşru müdafa (Défense légitime)

Yasalar : Kavanin ve nizamatı mevzua, (Bir Devletin Anayasası, yasaları, yönetmelikleri vb. anlamına), mevzuat (Législation)

Yasal : Kanunî (Yasal mirasçılık gibi), meşru (Légal)

Yasalaştırma : Tedvin (Codification)

Yasama : Teşrii (Législatif), yasama gücü, erki (Pouvoir legislatif)

Yasama dokunulmazlığı : Teşrii masuniyet (Immunité parlementaire)

Yaşamsal : Hayatî (Vital), yaşamsal çıkarlar

Yatak : (Akarsularda) : mecra (cours)

Yazımsız uzatma (Andlaşmalarda) : zımnî temdit (Reconduction tacite) yazımız uzama hükmü (clause de tacite reconduction), bak. kendiliğinden uzama

Yeniden gözden geçirme (Andlaşmalarda) : Tadilât (Révision)

Yeniden işaretleme (Sınır) : (Redemarcation)

Yerel yönetim : Mahalli idare (Administration locale)

Yerleşik Elçilik : Mukim Elçilik (Résidant)

Yerleşim hakkı : (Droit d'établissement)

Yerlemiş : Mukim (Etabli)

Yetenek (Huk.) : Ehliyet (Capacité), ehliyeti şahsiye (capacité des personnes) hukuksal ehliyet (capacité juridique)

Yeter sayı (Toplantılarda) : Nisap (Lât. Quorum)

Yetki : Selâhiyet (Pouvoir, autorité, prérogative, faculté, compétence, mandat)

Yetki alanı (Huk.) : Selâhiyet dairesi (juridiction),

Yetki Belgesi (Diplomaside) : Selâhiyetname, mezuniyet vesikası (pleinspouvoir, İng. full powers)

Yetkili Temsilci : Murahhas, Selâhiyettar Murahhas (Plénipontetiaire, Délégué)

Yetkisizlik (Yargısal) : Ademi selâhiyet (Incompétence)

Yok sayılması : Keenlemyekûn (Nul et non avenu), bak. hükümsüz, geçersiz

Yollama : Atıf (Renvoi)

Yorum, yorumlama : Tefsir (Interprétation)

Yorumlama açıklaması : Tefsir beyanı (Résolution interprétative)

Yönerge : Talimat (Instruction)

Yönetim : İdare (Administration, Autorité)

Yönetim Makamları : İdarî Makamlar (Autorités Administratives)

Yönetimsel ya da yönetsel : İdarî (Administratif)

Yöntem : Usul (Procédure, mode)

Yöntimine uygun biçimde : Usulen, alelusal (Dûment, en bonne et due forme)

Yurdaşlık : Vatandaşlık (Nationalité) bak. Uyrukluk

Yurttaş (Genel anlamda) : Vatandaş (Citoyen, concitoyen) bak. uyruk

Yüce : Âli, Haşmetmeâb, Haşmetlû (Majesté, Impérial)

Yüklem : Mükellefiyet, tekâlif (charges)

Yüklenmek : Üstüne almak, deruhte etmek (Assumer)

Yüküm : Taahhüt (Engagement, obligation)

Yükümlenim : İrtifak; Yükümlenim hakkı : İrtifak hakkı (Servitude)

Yükümlenmek : Taahhüt etmek (S'engager)

Yükümlü : Mükellef (Redevable, assujetti, obligé, soumis, contribuable)

Yükümlülük : Mükellefiyet (Obligation), bak. yüküm

Yürürlüğe girmek : İktisabı mer'iyet etmek (Entrer en vigueur)

Yürürlüğe konulmak : Mevkii mer'iyete vâz (Mettre en vigueur)

Yürütme : İcra (Exécution), yürütme gücü, erki : İcraî kuvvet (Pouvoir exécutif)

Yüzyüze (Mahkemelerde) duruşmada : Vicahî (Contradictoire)

Z

Zarar-giderim : Tazminat (İndemnité)

Zararla karşılık : Mukabele bizzarar (Représaille, İng. reprisals) bak. Misilleme

Zedelemek (Andlaşmalarda) Haleldar etmek, zarar irâs etmek, ihlâl etmek (Porter atteinte à, porter préjudice à), bak. aykırı davranmak, bozmak

Zoralım : Müsadere (Confiscation), bak. elinden alma, el koyma

Zorlayıcı eylem : Mücbir hareket (Action coercitive)

Zorlayıcı güç (Genel) : Müeyyide (Sanction), bak. yaptırım

Zorlayıcı neden : Mücbir sebep (Force majeure)

Zorlayıcı önlem : Mücbir tedbir (Mesure coercitive, İng. enforcement) bak. yaptırım

* * *

YANLIŞ - DOĞRU VE EKSİK ÇİZELGESİ

Sayfa	Satır	Yanlış, eksik	Doğru ya da eksiğin doldurulması
8	Sondan 4	Sözcükleri	Sözlükleri
25	8	uyan ve maktu–	uyanma ve kurtu–
26	Sonradan 6	Temsilcilerine	Temsilcilerince
26	" 3	"gününe ...günü"	(tüm satır silinecek)
27	8	(dipnotu işareti (1)	(1) silinecek
28	14	kendilerine	kendilerince
"	15	kominern	komintern
29	7	(Sèvres Andlaşması)	(Türkiye bakımından Sèvres Andlaşması)
"	10	sınır	sınır kesimi de
"	11	vazgeçmektir) Oysa	vazgeçmektir (Oysa
34	sondan 7	savaşın	savaşım
42	" 14	Sovyetlerince temsil olunan	Sovyetlerini temsil eden
55	9	halkın	hakkın
61	sondan 14	,fakat	belirtip
62	dip notuna	(eklenecek) :	Fransızcası için bkz. "Atatürk'ün Milli Politikası Belgeler" C. I, S. 603, Kültür Bakanlığı yayımı, Ankara 1985
68	19	istemiyordu	istiyordu
70	27	onaylamayarak	onaylamayacak
73	12	yürürlüğe girmiştir	31 Mart 1981 gün ve 8–3567 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuş ve metni verilmiştir.
74	23	(yitirecekti'den sonra eklenecek) :	Nitekim Medeni Kanunun kabulü üzerine Ermeni Rum ve Musevi azınlıkları Andlaşmanın tanıdığı kişi statüsüne ilişkin özel haklarından vazgeçmişlerdir.
75	18	denetleyecek bir	denetleyecek uluslararası bir
"	sondan 11	ve yılın	ve 7 yılın
"	"	3'e (eklenecek) :	Bu maddeye dayanılarak, TBMM'nce kabul edilen 19 Nisan 1926 günlü ve 815 sayılı yasa 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe girince kabotaj hakkı Türk gemicilerinin tekeline geçmiştir.

Sayfa	Satır	Yanlış, eksik	Doğru ya da eksiğin doldurulması
76	17	("Hükümetin"den sonra ek)	17 Mart 1964'de 6/2806 sayılı bir Bakanlar Kurulu kararıyla ortadan kaldırılmış, 2 Kasım 1964 günlü 6/3801 sayılı bir kararla da Yunanlıların Türkiye'deki taşınmaz mallarıyla ilgili temlik hakları askıya alınmıştı. Ancak bu duruma 1988'de Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir anlaşma ile son verilmiştir.
83	16	sunuyor	sunmuştur
"	sondan 14	Devletlerinden	Devletlerinin
90	10	yükümlenirler	yükümlenir
"	sondan 4	Skarpanto, Kazos	Skarpanto Kazos (virgül kalkacak)
109	sondan 3	(saisis on sequestré)	zorla alınmış ve el konulmuş
129	1	yapıt	yapı
136	sondan 6	20	30
147	18	Semadirek	Semendirek
157	10	işleri ve	işlerini ve
169	1	uygulanabileceği	uygulayabileceği
174	13	Protokolün çevrilmesi	Protokolün, çeviri
178	sondan 4	haklı	hakkı
201	2	lamadağı	lamağı
246	7-8	1925–26 yıllarında	1926 yılında
265	4. Prag. ilk cümlesi	Andlaşma ....girmiştir. (2,5 satır)	Andlaşma, 3. maddesi uyarınca, TBMM'nce onaylandığı 11 Şubat 1926 günü yürürlüğe girmiştir. Onay belgeleri de, 20 Haziran 1926 günü İstanbul'da Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü ile Sovyet Büyükelçisi Souritz arasında verişilmiştir.
266	15	yapmıştır	yapmış ve 1937 Sadâbabat Paktı yapılırken de Moskova'nın onayını almıştır.
267	10	XXXVI	XXXVII
"	16	XXXIX	LX
271	son satır	yüklem	yükümlülük
273	6	çabaları	çabalarını
281	3	ülkede	ülkeyi
"	sondan 5	Anlaşmasınca	Anlaşmasının
282	Md. 7	Madde	Maddede,
284	Dipnotu	Delbas	Delbos
301	sondan 3	her biri	her biri birer

Sayfa	Satır	Yanlış, eksik	Doğru ya da eksiğin doldurulması
304	Dipnotunun	(sonuna, devam) :	Türkiye'de yapılan bir inceleme olarak, bkz. Erim, Prof. Nihat. "Musul meselesi", Hukuk Fakültesi dergisi C. III Ankara 1946
329	2	Anlaşmasından	Anlaşmadan
333	11	çözüm yolu ile çözümlenmesini	yoldan çözümünü
344	sondan 9	üzere ki,	üzere
"	" 4	çözümlenmesine	çözümüne
345	2	gerekleriyle,	gereklerinin,
"	2	çıkarlarla	çıkarların
"	3	konularla sınırlı	konuların dışında
347	sondan 2	açlık	açıklık
349	son satır	değiştirilebilecektir	değiştirebilecektir
360	sondan 5	çekincelere	çekincelerle
364	" 6	kaçınmasına	kaçınılmasına
368	7	girişimden	girişiminden
381	2	(eklenecek tümce) :	Ancak 1940 Türk - Fransız Sözleşmesinin 10. Maddesiyle bu Andlaşmanın uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümleri geçerli sayılmıştır (Bkz. XXXVIII. Bölüm).
383	sondan 18	geldiğine	geldiğinde
387	10	Komisyonu	Komisyonuna
395	sondan 6	hükümlerine	hükümleri
400	8	malların	malar
403	10	ile bu	ile ortaya çıkan
404	sondan 8	yüküm –	yükümlülük –
"	son satır	yükümlerini	yükümlülüklerini
413	sondan 6	tutulacak	kurulacak
420	" 2	Bağıtların	Bağıtlar
423	1	olup	olarak
448	1	Protokolün	Protokol
449	dip notu	1983	1985 S. 125–226
458	sondan 5	Gizli	(Silinecek)
498	" 4	semendirek ve limmi	Semendirek ve Limmi
534	sondan 10	Sınırları içindeki	*Suriye* sınırları içinde
536	yeni dipnotu	(8 bis olarak şu dipnotu eklenecek) :	8 bis, İsmail Soysal "Hatay Sorunu ve Türk - Fransız Siyasal İlişkileri" başlıklı makale, Tarih Kurumu Belleteni, 1985, C. XLIX, Sayı 193 s. 90
536	3. Paragrafın	Sonuna ek tümce	Gerçekte, Fransız yönetimi zamanla, Türk olmayan nüfusu sağladığı göçlerle artırmıştı 8 bis

Sayfa	Satır	Yanlış, eksik	Doğru ya da eksiğin doldurulması
538	27	2. Mad –	2. ve 3. Mad –
"	29	ması amacıyla "özel anlaşmalar" yapılması öngörülmüştü.	alınması öngörülmüştü.
647	Baştan 20	ESMER ile başlayan satırın altına yeni satır	FEYZİOĞLU, Prof. Dr. Turhan "Atatürk's Way" Ankara, 1982
647	Son satır	Cordal	Cordell

ISBN 975-16-0184-3 Tk.
ISBN 975-16-0185-1
9 799751 601857

Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara – 2000

20,00 YTL